ioan grigorescu

spectacolul lumii

EDITURA CARTEA ROMÂNEASCĂ

IOAN GRIGORESCU

SPECTACOLUL LUMII

ÎNTÎIA RESTITUIRE

„În lumea noastră păcătoasă, domnule dragă, — mi-a spus cu cîțiva ani în urmă o bătrînă din Constanța — există lume ca lumea și lume ca nelumea. Și trebuie să facem tot ce putem ca, din lumea asta mare de nelume, să scoatem cît mai multă lume ca lumea..."

Aș pune zicerea aceasta plină de tîlc ca un verset drept motto volumului de față.

Niciodată nu am putut încredința hîrtiei mai mult de o zecime din cît aș fi vrut s-o fac. Teama de relativ, îndoiala, autocenzura, dilema repetării unor lucruri spuse de alții mai bine, mai profund, mai complet mi se păreau piedici insurmontabile în calea exprimării totale. Și, din tot ceea ce n-am spus, îmi apar în învălmășeala preocupărilor de peste zi imagini trunchiate ca niște cioburi dintr-un întreg amorf în continuă transformare. Atunci încerc reconstituiri vagi, recompuneri din ecouri, dar sclipirile de lumină din interferența continuă a umbrelor în mișcare mai mult mă îndeamnă să tac decît să vorbesc...

Cred că cei ce au scris jurnale intime și s-au abandonat hîrtiei și sertarului, au avut probabil un sentiment nezdruncinat al securității ori o silă fără margini, sau o speranță inepuizabilă. Eu le rămîn mereu dator celorlalți, nedivulgații, și, mai ales, celor ce au rămas să mă aștepte nădăjduind. Întors după ce asistasem la frînturi din spectacolul lumii în care trăim, mi-a fost imposibil să mă cheltui în anecdotă,

mi se părea că orice experiență trebuia spusă total, cu sentimentul responsabilității, al detașării și fără prea mult patos al distanței. Dar mereu îmi rămînea încă și încă ceva de spus, esențialul, definitivul, irevocabilul. Iar asta mi se părea cu neputință de restituit... Și iată că rămîn mereu dator, iar viața îmi devine un gigantic vitraliu spart din care niciodată nu voi putea reconstitui în întregime tabloul de lumină și culoare pe care l-am văzut...

Cînd am înțeles lucrul acesta n-am mai vrut să plec în lume. Oamenii, orașele, prietenii cărora amînasem îndelung să le răspund la scrisori din certitudinea că voi reveni curînd să-i văd, au început să mă intereseze mai puțin decît cele ce se petreceau în mine. Deveneam mizantrop? Mai înainte aveam o vitală nevoie de zbor, o insațiabilă foame de spațiu, de mișcare, de confruntare cu pămîntul; iar setea aceasta de a vedea, de a măsura și a înțelege îmi venea, probabil, din nebuloasa de încîntări ale copilăriei, din poveștile despre drumuri lungi, despre țări mirifice, din lecturi, din filmele adevărate sau mincinoase văzute în pragul adolescenței. Și, încetul cu încetul, fără să încerc senzația sălcie a oboselii, mă statorniceam. Ceva mai important decît clocotul din jur se petrecea în mine; acumulasem aproape alimentar, cu lăcomie lumea și trebuia s-o restitui. Fusesem convins că, pentru a-i fi credincios lumii, trebuia numai s-o cunosc și s-o înțeleg. Dar abia acum pătrundeam înțelepciunea care spune să-ți fi credincios mai întîi ție însuți.

Am fost întrebat: De ce fac gazetărie, de ce mă irosesc în paginile ziarelor, de ce nu mă „prezerv“ pentru marea literatură? Am răspuns: Pentru că nu pot să nu scriu zilnic. Și, ceea ce sînt pus să fac în viața socială, nu-mi permite un acces cotidian la „marea“ literatură. Drama mea este convingerea irezistibilă de a mă crede util. Și cînd nu scriu o

săptămînă mă resimt, dacă nu scriu două săptămîni observă prietenii și mi se bucură adversarii, iar dacă nu scriu trei săptămîni mă uită cititorii. Scrisul cere exercițiu zilnic, scleroza gîndirii provoacă scleroza cuvîntului. Nu cred în inspirație. Dacă ea, totuși, există, nu vine niciodată nechemată. Și singura chemare de care ascultă este munca asiduă.

Ce mai pot restitui acum ? O reflexie de arabesc într-o timidă încercare de a însăila imaginea lumii în care trăim. Călătorind, știu că trebuia să gîndesc mai mult, să caut de fiecare dată în fața marelui spectacol al lumii ecoul pe care el îl trezea în mine dar, întotdeauna, am amînat.

Acum, plăcerilor mărginite ale călătoriei le voi prefera bucuria nemărginită a amintirilor. Curiozitatea nepotolită față de lume a născut optimismul. Unii cred că există o vocație a călătorilor și o vocație a sedentarilor. Voi lua sedentarii din convingere sau din constrîngere cu mine și le voi zdruncina „vocația", căci ea n-a fost decît o trădare a naturii umane.

Doar „trebuie să facem tot ce putem ca, din lumea asta mare de nelume, să scoatem cît mai multă lume ca lumea..."

FABULOASA ASIE

- PAGODE
- HIMALAIA
- ZIDUL CHINEZESC NU MAI E O FIGURĂ DE STIL
- REABILITAREA UTILULUI ÎNGRĂȘĂMÎNT NATURAL
- SPRE UN LIMAN AL ODIHNEI
- CEAINICUL PLIN TACE
- UN MILION DE SEMIRAMIDE
- LOTUS
- STEPA FLĂMÎNDĂ
- ACEST MIROS DE TAINĂ
- COBRA
- SAMARKAND
- ÎN CÎMPIA BENGALEZĂ
- OUĂ NEGRE
- MING
- RAFFLESIA
- TAJ MAHAL
- BAIKAL
- HIDOASA MASCĂ A RANGDEI
- HELIU
- BOROBODUR !... BOROBODUR !...
- SOARE

Am intrat în inima continentului galben într-o toamnă galbenă, cînd frunza îşi pierduse clorofila, cînd cerul îşi risipise albastrul într-o pîclă galben-fumurie, cînd iarba ruginise, munţii se mohorîseră iar pulberea marelui deşert Gobi inunda zările. Vroiam să cuprind din înălţimea avionului, să evaluez, să înţeleg, ce înseamnă vastitatea unui continent de aproape două miliarde de suflete, desfăşurat la zece mii de metri sub aripile avionului. Satele se grupau în padina de sub munţii de nord ai Chinei ca nişte celule privite prin microscop într-un necuprins cîmp vizual de materie vie. Galbene-cenuşii, cu relieful compact, cu marginile zdrenţuite, aruncîndu-şi reciproc braţele în lungul drumurilor, sau al rîurilor şerpuitoare, satele acestea, faguri ai vieţii atotbiruitoare, deţineau răspunsul.

*
* *

De ce n-aş spune-o ? A fost cea dintîi imagine pe care, încă din zborul avionului, am căutat-o pe pămîntul Chinei : Pagoda. Ea, cu fustele ei dantelate, zidul crenelat, trimis să încalece munţii, pălăria de pai şi beţele de mîncat orez formează imaginea cea mai banală, dar cea mai curentă, pe care europeanul comod şi-a făcut-o despre China.

Romanele scriitoarei americane Pearl S. Buck, degajînd afecţiune şi respect, ofereau o Chină în patul lui

Procust, condimentată şi asezonată după puterea de înţelegere a lumii „noi" sau „vechi" de dincolo de barierele de nisip galben ale Asiei, de zidurile de gheaţă ale Himalaiei şi de vastitatea oceanelor. Apărea astfel în ochii lumii „civilizate" o Chină tolerantă, blajină, surîzătoare, uşor maladivă, ameţită de opium şi de credinţe rafinate, înconjurată de un inexpugnabil zid al înţelepciunii primitive, ostilă oricărei ideologii. În arta şi literatura chineză occidentalul nu vedea decît scepticismul, un simţ al ridicolului amestecat cu gentileţe, o conştiinţă superioară şi, deci, ironică, a fragilităţii omului şi a absurdităţii pretenţiilor sale — totul copleşit de legile neînduplecate ale cerului, de o natură pe cît de fabuloasă, pe atît de aspră şi neprietenoasă.

Prima dată cînd am văzut o pagodă m-am gîndit la ordinea lucrurilor din mintea celor ce au construit-o.

Pentru a o înţelege, trebuie să pătrunzi arhitectura pictogramică a scrierii chinezeşti, acea stranie broderie de tuş în care hieroglifele cuneiforme îşi trădează sursa într-o străveche concepţie ornamentală. Ca stil de zidire, ea nu-şi are seamăn. Şi totuşi, nu e decît un turn ca oricare altul. Un turn pătrat, hexagonal, octogonal sau dodecagonal — niciodată altfel — de cinci pînă la cincisprezece etaje — niciodată în număr cu soţ — pe nivelurile căruia au fost plantate streaşini cu muchiile tot mai scăzute către vîrf, răsfrînte spre cer. În felul acesta turnul parcă-şi desface aripile încercînd un zbor pe verticală.

În colţii streaşinilor sînt atîrnate deseori clopote în care suflul vîntului aduce „veşnica muzică a lumilor" spre desfătarea auzului lui Buddha... Primele pagode, ridicate cu două milenii în urmă, pe timpul credinţei daoiste, erau menite să stea de strajă „în lupta cu duhurile rele". Mai tîrziu, după veacul al 6-lea al erei noastre, buddhismul le-a dat mai multă utilitate memorialistică, ele devenind tăinuitoare ale relicvelor cultului şi ale cărţilor sfinte. Şi mai tîrziu, renunţînd la atributul de temple, ele au

devenit turnuri de pază și de veghe împotriva incendiilor. Și totuși, poporul le-a cinstit întotdeauna cu grija și respectul acordat locurilor sacre.

*
* *

Ah! Piscul acela de gheață, cu meterezele lui de granit înfipte în plumbul norilor, tulburător de frumos, înfricoșător nu numai prin opacitatea lui sidefie, prin tăria de cremene sau frigul de mormînt, ci și prin numele frunții lui cu tîmpla cuprinsă într-o inexpugnabilă fortificație de sloiuri: „Frumusețea inaccesibilă"!

Văd pasărea cu aripi de pînză cauciucată și trup de placaj avîntată prea peste puterile ei în creierii Himalaiei, avionul lui Radu Beller, pilotul român care a încercat cutezanța survolării Everestului, la o epocă de pionierat al zborului. Vlaicu, fratele lui mai mare, căzuse încercînd să treacă în zbor Bucegii, pentru ca el să măsoare cu aripile cea mai inaccesibilă creastă înălțată de pămînt spre cer.

Cutezători nu i-au lipsit niciodată neamului meu și pe cît de aprig au știut să se avînte, pe atît de omenesc au știut să moară. Priviți pasărea cu aripile frînte zgîriind zidul acela de gheață, încercînd parcă să se agațe de sloiurile reci, ultim zvîcnet de viață încleștîndu-se de fantasma morții albe, sub facla sidefie a „Frumuseții inaccesibile"!

De la înălțimea la care corabia noastră zburătoare își poartă tricolorul peste vastitatea Himalaiei aud suspinul lui Radu mai puternic decît hohotul sfidător al coloșilor de gheață și granit. Și în zborul lui văd apoteoza din izbînda învinsului.

La primul drum pe Valea Prahovei va trebui să mă opresc la Bănești pentru a pune un buchet de flori de cîmp la monumentul lui Vlaicu, cu gîndul la cutezătorul

zbor al amintirii ce zace fără să putrezească, undeva sub tîmpla căruntă a „Frumuseţii inaccesibile".

*
* *

Aici, la Badalin, zidul chinezesc nu mai e o figură de stil, ci o realitate copleşitoare pînă la amuţire, măreaţă pînă la extaz, inutilă pînă la disperare. Cutremurat de colosala cheltuială de energie umană şi materială începi să te întrebi dacă te afli în faţa unei genialităţi a demenţei, sau a unei demenţe a geniului. Dale din piatră şi cărămidă, loes şi steril, stînci fărîmate şi oseminte omeneşti, acest zid crenelat, şerpuitor ca un dragon pus să urmărească sinuozitatea crestelor montane, este prin demonstraţia de spaimă şi ambiţie, halucinant. Nicicînd şi niciunde, aceste două însuşiri ale firii omeneşti n-au mai creat o astfel de progenitură menită să acorde securitate unui pumn de aleşi prin sacrificiul barbar al cîtorva generaţii. S-a născut mai întîi în mintea unui împărat străfulgerat de o idee mai mult de domeniul irealului decît de cel al posibilului şi, cu două mii cinci sute de ani în urmă, s-au găsit şi temerarii constructori care să-i ducă visul la izbîndire. S-au prăbuşit sub coloşii de piatră strămutaţi din loc valuri de oameni, trupurile lor vlăguite de muncă şi de arsura harapnicelor s-au topit în mortarul zidirii, dar şarpele de granit a prins consistenţă şi a început să înainteze metru cu metru, munte cu munte, ocolind văile, înconjurînd prăpastiile, urmînd cu orgoliu numai linia crestelor pentru a apare în ochii năvălitorilor şi mai măreţ, şi mai înfiorător, şi mai inexpugnabil. A ţinut piept cîtorva hoarde, dar el fusese clădit pentru o veşnicie. S-a vrut stavilă în calea expansiunii mongole, dar imperiul care trebuia speriat de marea cutezanţă a chinezilor de acum două milenii şi jumătate, s-a prăbuşit curînd şi sperietoarea n-a mai avut pe cine speria şi

oprelIștea n-a mai avut pe cine opri. A rămas să furnizeze din trupul lui material de construcție satelor nevoiașe, a rămas ca o figură de stil în limbajul popoarelor, ca un mormînt colectiv pentru sute de mii de morți anonimi ale căror oseminte se înșiruie în trupul cenușiu al zidului pe o lungime de șase mii de kilometri. A rămas ca o curiozitate turistică văzută cu orice preț de fiecare european, care calcă pe pămîntul Chinei. A rămas ca o grefă în coloana vertebrală a Munților Nordici, ca o barieră în calea nisipurilor, ca o mărturie a măreției și decăderii unei lumi apuse. Mai tari ca el, mai inexpugnabile, s-au dovedit a fi zidurile pe care oamenii le ridică între ei fără piatră și mortar. Dar omenia și înfrățirea între oameni trece peste ziduri.

A fost mai întîi spaima. Apoi conștiința puterii. Apoi trufia. Iar acum, ici, colo, Marele Zid Chinezesc se surpă, și din țărîna revărsată se risipesc oasele albe ale morților și se rostogolesc tigvele seci. Atît.

*
* *

Expoziția vidanjorilor fruntași în munca socialistă s-a deschis tocmai în templul ultimei împărătese a Chinei din fostul Oraș Interzis. Lei monstruoși cu ochi bazedovieni păzesc în poziție de luptă intrarea, și trupurile lor turnate în bronz aurit par gata să spargă calota metalică și să țișnească din loc pentru a sfîșia. Rînjetul lor de fiare inteligente parcă ar fi conștient de marea ironie a istoriei : Lăcașul de rugăciune al celei mai xenofobe și mai claustrate curți imperiale, cu rigorile arhitecturii lui sacerdotale, le-a apărut copiilor revoluției drept cel mai nimerit cadru pentru preaslăvirea vidanjorilor.

Un ingenios muncitor a descoperit un sistem modern de strîngere și transportare a prețiosului îngrășămînt și gloria pe care a cucerit-o în conștiința concetățenilor a

umbrit slava intangibililor împăraţi de odinioară şi a străluciţilor lor curteni. În templul prea înaltei doamne a imperiului, locul odoarelor, al simbolurilor religioase, al vaselor pentru ofrande şi al altarelor, a fost ocupat cu standuri pline de fotografii şi desene, de grafice şi lozinci, de îndemnuri şi caricaturi sociale ; toate avînd ca temă reabilitarea utilului îngrăşămînt natural şi lauda revoluţionară a straşnicului său efect în obţinerea unor recolte superioare.

Spiritul şicanator al unui nas subţire este gata să vadă în această particularitate a Chinei o profanare. Aş vrea însă să văd strînse la un loc, pe un pămînt capricios şi nu prea darnic, vreo şapte sute de milioane de nasuri subţiri, şi tare mă tem atunci că, în cîteva zile, ar fi în stare să-şi mănînce în stare crudă propriile deşeuri, numai să-şi amăgească foamea. Burghezul alb este tocmai în acest fel prezentat de una din caricaturile din expoziţia vidanjorilor chinezi ; nasuri borcănoase vîrîte în batiste parfumate, privind în urma unei sacale burduhănoase din jghiabul căreia curg pe pămînt pîini rumene. „Imperialismului îi pute pîinea poporului" — scrie în engleză. Asta aşa, ca să se înţeleagă, şi să n-avem vorbe.

*
* *

La Pekin mi s-a arătat un film color despre explozia primei bombe atomice chineze. În gigantica solitudine galbenă a deşertului Lob Nor, două detalii mi s-au întipărit în memorie alături de spectrul uriaşei ciuperci de flăcări şi fum : Pe nisipul încins de soare soldaţii scriseseră cu cochilii de scoici albe — deci cîndva pustiul de înaltă altitudine fusese un fund de mare — o lozincă : „Pacea trebuie apărată, nu cerşită !" Cei ce participau la aplicaţiile militare antiatomice, echipaţi cu costume de masă plastică, cu măşti contra gazelor şi cu

cizme înalte de cauciuc, după ce mărşăluiau cîte 40 de kilometri sub soarele ucigător, îşi scoteau încălţările şi, din carîmbii lor, vărsau în nisipul însetat cîte... cinci litri de sudoare.

* * *

Melopeea poetului surd, pe lacul umflat de ploaia măruntă de toamnă, insistentă şi rece ca o izgonire, mi se părea o imagine fantastică de suprarealist care vrea să frapeze cu realismul crud al vieţii. Ploua peste Hanceu, trist, nemîngîiat, agasant, ca o jeluire orientală. Caraşii roşii din lac înotau zgribuliţi pe lîngă barcă aşteptînd să le cadă ceva de mîncare. Un proverb chinez spune că „dacă în cer nu există nici un rai, pe pămînt există Hanceu". Alunecaserăm de pe un ţărm suprapopulat de oameni, pe oglinda tremurătoare a unui lac subpopulat de peşti.

Poetul era surd. O tăietură de sabie îi mutilase chipul rotunjindu-i-se pe după craniu ca o cheie care ar fi încercat să desfacă o cutie de conserve. În spatele urechii stîngi, o adîncitură indica punctul trecerii lui definitive în lumea tăcerii. Tărăgăna peste oglinda de cercuri a lacului vînăt, o legendă străveche despre Şerpoaica-Albă din Hanceu, fata îndrăgostită de un călugăr budhist şi zidită de vie în zidul unei pagode — ofrandă adusă înţeleptului din cer pentru iertarea păcatului pămîntesc. Vocea poetului suna calp, fără modulaţii, auzită de el doar cu gîtlejul şi nu cu urechile. Mîncam mandarine de Hanceu, fără sîmburi, şi coaja parfumată, lucioasă a fructului, mi se părea vie, rece şi alunecoasă ca pielea Şerpoaicii-Albe.

Undeva, în depărtare, lopăta prin fantasmele lacului o fată stînd în picioare la pupa bărcii ei. O vedeam încovoindu-se peste vîsla, care bătea apa ca o coadă de peşte. Aşa cum îşi frîngea trupul, în mişcări ritmice, zigzagate, afundîndu-se în pînzele ploii reci, părea că şerpuieşte pe

oglinda lacului spre un liman al odihnei.

Poetul surd recita monoton cu ochii închiși, cu mintea călătoare undeva unde noi nu putem pătrunde.

Și ploua, ploua, umezindu-ne obrajii sărați de lacrimi nemărturisite.

*
* *

Aceeași ploaie estompa imaginile de Eden din „grădina dragostelor" de la Suciou ca într-o peliculă uzată. Darabana ei răsuna drăcește în umbrelele de hîrtie cerată, vegetația luxuriană se zbătea să reziste potopului, frunzele late ale bananilor fîlfîiau ca niște aripi de clorofilă, suprafața lacurilor țopăia în bășici, un iz pătrunzător de umezeală și mucegai vegetal răscolea pămîntul, doar pinii, înălțați pe tulpinile lor de șarpe năpîrlit, spintecau picăturile grele cu ace de cetină. Nu era decît răscolitoarea dragoste a pămîntului cu ploaia în grădina dragostelor din Suciou, și oamenii o priveau tulburați, cu teamă și încîntare, cu o uimire neliniștită, parcă speriați de ideea că cerul și-ar putea depăși măsura. Și nimeni nu scotea o vorbă, se auzeau doar din cînd în cînd sorbiturile lungi de ceai fierbinte, și frazele care-mi răzbăteau uneori pînă la ureche prin foșnetul ploii erau tot despre ploaie, unica prezență reală, copleșitoare, de nestăvilit. Apa șiroia pe ziduri mohorîte, sălta peste zăgazuri, șuvoaiele se prăbușeau în cataracte, iar noi stăteam la adăpost sub un pavilion de bambus acoperit cu olane smălțuite în verde, care străluceau ca solzii unui scut păgîn aruncat în pădurea subtropicală.

Doar cu Li-Ciuan, grădinarul, mă înțelegeam, el era mai obișnuit cu astfel de ploi și șoapta lui de bătrîn înțelept, pus mai mare peste grădina dragostelor, se confunda cu glasul molcom al ploii. Și, deodată, mi-am dat seama că fără această neostoită scuturare a norilor nu mi-ar fi fost dat să aud atît de aproape un suflet de chinez. „Apa risipită n-o mai aduni", zise bătrînul, și încă

nu ştiam dacă vorbele lui priveau împleticirea şuvoaielor de pe pămînt ori rosteau o zicală. Apoi adăugă : „Pînă nu încetează vîntul, valurile nu se potolesc !“ Avea o faţă de pergament strîns în pumn, barbă şi mustaţă cu fire rare, încît aproape i le puteai număra, ochi spălăciţi ca de iaz tulbure, gît de curcă, umeri costelivi, mîini noduroase cu degetele ca nişte rădăcini de viţă-de-vie. Îşi lăsase cizmele de cauciuc în pridvorul pavilionului şi călca în tîrlici de postav ; avea grijă ca ceştile de ceai să ne fie mereu pline şi pentru aceasta se strecura ca o umbră de la unul la altul, îndeplinindu-şi grijuliu rolul de gazdă. „Ceainicul plin tace, cel gol zdrăngăne !“, zise iar, rîzînd mucalit. Din clipa aceea n-am mai făcut altceva decît să-i stimulez cheful de vorbă şi, cu ajutorul tălmaciului, să notez cele auzite. Drept care, transcriu mai jos cîteva file de blocnotes, aşternute cîndva, în grădina dragostelor din Suciou, pe o ploaie fără istov :

Mai bine un adevăr grosolan, decît o minciună măiestrită.

Cuvîntul are o bază, cum iarba are rădăcini.

Înfometatului şi agurida i se pare dulce, sătulului — şi carnea lipsită de gust.

Cu adevărul uneşti lumea întreagă, cu minciuna nu înaintezi nici un pas.

Cînd din munţi lipseşte tigrul, şi iepurele poate fi regele animalelor.

Dacă ai sădit un pom în zori, nu aştepta să-ţi dea umbră la prînz.

Nu strica temelia casei vecinului pentru a-ţi astupa o groapă.

Cînd alţii vorbesc despre calităţile mele, mă fură, cînd vorbesc despre defecte, mă învaţă.

Cuvintele amare sînt ca doftoria, cele dulci ca otrava.

Secretul pe care l-ai spus în şoaptă la ureche îl poţi auzi răsunînd peste o mie de leghe.

Dintr-o mie de spuse ale înțeleptului, una se va dovedi greşită ; dintr-o mie ale prostului, una va fi justă.
Vițelului nou-născut nici de tigru nu-i e frică.
Învață, şi vei afla cît de puține ştii.
Cunoaşte-te pe tine şi cunoaşte-ți potrivnicul : dintr-o sută de bătălii, vei cîştiga o sută.
Înțeleptul care le-a văzut pe toate nu valorează cît cel care singur a făcut ceva cu mîinile lui.
Dacă adevărul e de partea ta, şi Himalaia o urneşti din loc.
Un firişor de ață nu e țesătură, un singur copac nu înseamnă pădure.
Cînd trei oameni gîndesc şi acționează la fel pot preface şi noroiul în aur.
Uneori şi cuvîntul nerostit poate bubui ca tunetul.
Rana de cuțit se vindecă, cea făcută de cuvînt nici doctorul n-o lecuieşte.
Înțeleptul are urechi lungi şi limbă scurtă.
A dormi pe aceeaşi pernă nu înseamnă a avea aceleaşi vise.
Înainte de a te supăra numără pînă la o sută, înainte de a lovi numără pînă la o mie.
A învăța este ca şi cînd vîsleşti contra curentului ; dacă te opreşti, te duce înapoi.
Aurul pierdut mai poate fi găsit ; timpul pierdut — niciodată.
Cînd mănînci miezul de pepene, gîndeşte-te la cel ce cultivă pepenii.
Nu da drumul cîinelui pînă nu vezi iepurele.
Chiar şi pe calul cel mai bun nu poți pune două şei.
Dacă stai drept, nu te speria că umbra ta e strîmbă.
Nu uita trecutul, el este învățătorul viitorului.

...Şi ploua cu găleata, ploua cu băşici în grădina dragostelor din Suciou, de unde îndrăgostiții fugiseră să se pună la adăpost. Ploaia răpăia în umbrelele de hîrtie cerată lăsate pe pridvor, iar în pavilionul de bambus acoperit cu olane smălțuite ploua cu înțelepciune din

gura unui bătrînel sfrijit pe chipul căruia surîsul arăta ca pe o mască din Vrancea. Ceaiul limpede, verzui, mirosea a flori de iasomie și din toate părțile ne asalta o mirozná de vegetale înecate. Era un ceas de tihnă într-un drum lung peste mări și țări, și timpul parcă se oprise în loc. L-am regăsit aidoma într-un blocnotes vechi, uitat într-un sertar. Îl divulg.

*
* *

La țăranii chinezi, rețeta e simplă : se ia un munte de loes, de înălțime potrivită, adică de vreo mie de metri, i se retează vîrful și, pe trunchiul de con rezultat din această operațiune, se zidește anrocamentul-deșeu obținut din însăși fasonarea versanților și a povîrnișurilor, pînă se formează un capișon impermeabil care să împiedice infiltrarea apei pe verticală și degradarea întregii lucrări. Muntele se ia apoi la terasat, din creștet pînă la poale, într-un stil de Turn Babel, spiralat în așa fel, încît, de la bază pînă la piramida din vîrf, să se poată ajunge pe un drum în pantă lină cu latura exterioară consolidată cu stîncă sau, după caz, cu loes bătut cu maiul, obținîndu-se astfel un zid destul de solid care să împiedice surpările. Orizontala teraselor, cu o ușoară înclinare la vale, lată după caz, de la zece pînă la cincizeci de metri, se ară, se grăpează, se mărunțește, se îndestulează cu îngrășăminte naturale sau minerale, apoi iar și iar se ară, stropindu-se din abundență, pînă cînd țărîna aridă învață să rodească și să colaboreze din nou la sinteza clorofilei. Este greu de spus dacă loesul de Iean a știut să facă vreodată aceste lucruri. Sterilitatea lui rămîne congenitală și numai o îndelungată și minuțioasă domesticire îi stimulează forța regeneratoare.

Nu știu cum arătau grădinile suspendate ale Semiramidei, nimeni nu mai știe asta, căci antichitatea nu ne-a lăsat moștenire nici o imagine a lor, dar după cum le-a cîntat Solomon, omenirea a fost de acord să le înscrie

între marile minuni ale lumii. Vă pot însă povesti cum arată grădinile suspendate pe munții terasați din bazinul Ieanului — localitate aflată la nord-vest de centrul Chinei — împărăție a loesului născut, probabil, din depozitele aluvionare ale mării care, cîndva, acoperea deșertul Gobi.

O sută, o mie de Semiramide, de la un capăt la altul al orizontului, munții de loes terasați, cu treptele lor verzi înălțîndu-se concentric spre cer, apar ca un peisaj dintr-altă lume decît cea cunoscută de pămînteni pe Terra. Omul care i-a creat este un demiurg, putînd concura prin proporțiile lucrării sale cu însăși mama-natură. A fasona un deal, două, zece nu este peste puterile omului, dar o sută de munți înveliuiți în sute de hore de grădini suspendate nu poate fi decît opera unei atotputernice voințe și a unei forțe de neimaginat. Mă gîndesc că, dacă am fi moștenit o astfel de lucrare din antichitate, ne-am fi dus cu gîndul la cine știe ce creaturi extraterestre care ne-ar fi vizitat cîndva planeta și ne-au lăsat o uluitoare urmă a trecerii lor pe acest pămînt. Dar munții terasați de la Iean sînt opera zilelor noastre, înfăptuirea acestor generații, a minții și muncii Chinei contemporane. Natura a vrut aici să facă o sinistră glumă, și-a pervertit singură obrazul cu pulbere galbenă, presată, neroditoare, întinsă pe mii de kilometri pătrați, forfecată de văi adînci, sterpe, tăiate de șuvoaiele ultimelor rămășițe ale fostei mări care, scurgîndu-se dinspre apus către răsărit, a lăsat în urma ei un peisaj lunar ca o replică la desfrîul de eroziuni din Colorado. Făcînd aceasta, natura s-a autopoluat și a trebuit să vină omul ca s-o depolueze. Ce forțe gigantice au fost necesare, ce puhoaie umane au trebuit să fie puse în mișcare, cîtă energie declanșată pentru a se obține această fantastică imagine care, văzută din cosmos de un ochi extraterestru, să poată oferi certitudinea existenței vieții pe pămînt și a unei civilizații raționale!

Căci, alături de imaginea marelui zid chinezesc, perceptibilă de la distanțe cosmice, munții terasați din această parte a lumii pot fi identificați de cei ce nu ne cunosc, ca o dovadă a prezenței omului pe îndepărtata planetă albastră din sistemul solar. Și a puterii sale constructive și nu numai distructive față de natură. Și a capacității unei lumi de a dura, de a dăinui, de a mări resursele limitate de pe această navă spațială care se cheamă Terra. Și a omeniei... Și, mai ales, a încrederii ei în viitor.

*
* *

„Nimphaea lotus thermalis", care dăinuie din era terțiară pînă în zilele noastre în incinta Băilor Felix de lîngă Oradea, este străbuna de ape calde a lotusului oriental, cea mai cîntată floare din cîte există pe acest pămînt. O privesc ca pe o fosilă regală și îmi amintesc de grădinile de lotuși ale Indiei, Chinei, Birmaniei, Indoneziei și Japoniei în care m-am oprit fascinat ca în fața unui uluitor miracol vegetal. Rudele mai sărace și mai îndepărtate ale acestei plante, în jurul căreia s-au țesut cele mai fantastice povești ale mitologiei orientale, sînt nuferii noștri de baltă, care amintesc întrucîtva de floarea imperială a Indiilor sacre. Vedele hinduse asociază floarea de lotus cu fertilitatea — sinteză a întîlnirii dintre apă și soare — legînd de ea miturile nașterii fericite, perpetuarea trăsăturilor de noblețe în om, semnele ursitelor faste, ale purității și înțelepciunii. Comparată cînd cu pîntecele matern, cînd cu izvoarele de căldură ale vieții, cînd cu inima bărbatului tînăr sau cu sînul femeii iubite, floarea de lotus își explică în vechile texte literare indiene originea supranaturală — apariția ei în valea Indusului încă înainte de era vedică rămînînd un mister. Panchavisma Brahmana afirmă că zeița Vrtra, sugrumată, a dat naștere stelelor și florilor roze, carnale,

de lotus, Mahabharata glăsuieşte că Sri Lakshmi s-ar fi născut dintr-o floare de lotus ieşită din fruntea lui Vishnu, şi de aceea purta numele de Padma (lotus). Agni (focul) s-ar fi născut din lotus făcîndu-şi din frunzele acestei plante leagănul, şi însăşi trinitatea religiei hinduse este legată vital de existenţa acestei flori. Brahma, creatorul, ar fi ieşit dintr-un lotus crescut din ombilicul lui Vishnu constructorul, cel asociat cu marea cosmică şi pus să ţină într-una din mîinile sale o floare de lotus ale cărei petale se închid la apusul soarelui pentru ca tenebrele să nu-i atingă polenul. Prin Sri Lakshmi, soţia lui Vishnu, însuşi Shiva descinde din lotus şi el ar fi fost cel care, rugat de pămînteni să-i ajute în lupta cu forţele distrugătoare care dominau universul, ar fi slobozit prin gura lui Agni sămînţa de lotuşi auriţi către suprafaţa unui lac, din care Parvati, soţia lui Shiva, bînd, l-ar fi născut pe Skanda, zeul războiului. În mîinile zeilor cornul abundenţei este un rizom de lotus şi din el se revarsă frumuseţea, inteligenţa, faima, cunoaşterea şi simplitatea — cele cinci atribute esenţiale ale omului. Simbol al prosperităţii şi abundenţei, al rodniciei şi al splendorii, al curăţeniei de trup şi de spirit şi al nevinovăţiei, lotusul este pentru Orientul sudic floarea-zeu, născătoare de zei ca întruchipare a idealurilor umane. Însuşi Buddha, în cele mai frecvente ipostaze ale sale, este văzut pe o floare de lotus ca un yoghin cu picioarele încrucişate, exprimînd calmul de spirit şi de trup în ideea de graţie şi de serenitate.

...O salată birmaneză din lujeri tineri de lotus, o tempura japoneză din peşte, crustacee şi rădăcini de lotus prăjit în ulei încins, o corolă de lotus fiartă în zahăr, un vinegret indonezian din inimă de palmier, cu muguri de bambus şi rizom de lotus tînăr în sos de ardei iute şi muştar, închid în arta culinară apoteoza lotusului din artele sufletului. Frumuseţea omului este de a-şi fi creat zei pe care i-a cîntat în versuri, şi de a-i fi devorat cu acelaşi rafinament. Iconoclastie ? Nu, pur şi simplu nece-

sitate. Căci hazardul a creat această sublimă plantă, și necesitatea a făcut-o să perpetueze din era terțiară pînă la noi.

*
* *

Fergana e numele unei legende. E numele unui vis. Al unei realități. Sub crestele pleșuve ale munților Turkestan și Alaisk la sud, și ale Ciatkalului și Kuraminului la nord, încingînd cenușiul de coșmar al Stepei Flămînde cu un brîu de verdeață, cuvîntul acesta lasă în pecinginea de nisip încins din nord-estul Asiei Centrale amprenta vieții biruitoare.

O rectilinie spintecă de-a latul, pe o distanță egală cu cea dintre București și Sibiu, imperiul de pulbere mișcătoare al Stepei Flămînde. Pe unde trece ea, aduce bucurie. Acolo unde apare ea, fuge seceta, fuge uscăciunea, fuge moartea. În schimb explodează zăpada caldă a bumbacului, se coace grîul, se rumenesc piersicile, înflorește tutunul și foșnește păpușoiul.

La un popas am mîncat saramură trasă cu cîrligul din Fergana. Mai mult oase, de parcă am fi ales carnea din pielea întoarsă pe dos a unui arici, mai mult solzi și căpățîni care ne crănțăneau în dinți, dar era pește prins în Stepa Flămîndă, pește de Fergana înotînd într-un loc unde peste mii de ani, descoperindu-i fosilele, arheologii se vor cruci în fața teribilei enigme. Realitatea aceasta au înfăptuit-o uzbecii cu peste treizeci de ani în urmă. Visau de secole să sature cu apă Stepa Flămîndă. S-o facă să rodească, s-o prefacă în grădină. Să smulgă șuvoaiele ce coboară din ghețarii Alaiskului și să-și adape cu ele pămînturile. Au încercat și strămoșii lor dar n-au reușit. În drama neputinței au înșăilat legende cutremurătoare. Sensul lor tragic l-au împletit cu o realitate crudă. Ultimului copil, într-o familie care-și pierdea unul după altul urmașii, i se punea numele Tohtasîn, adică „Oprește-te“. Asta trebuia să-i schimbe pruncului ursita,

lăsîndu-i viața. Dar cine purta numele de Tohtasîn era, prin însăși botezul lui, sortit jertfirii. Atunci cînd oamenii, ridicînd zăgazuri pentru strînsura apelor se pregăteau să biruie moartea pămîntului, îl legau pe Tohtasîn de viu în trupul stăvilarelor. Numele lui trebuia să oprească apa. Să aducă viață pămîntului sterp. Să alunge moartea prin propria lui moarte.

Drama Tohtasînilor s-a consumat cîndva, de mult, pînă la instaurarea puterii sovietice.

În anul 1939 s-a auzit în Stepa Flămîndă o chemare. O chemare care răspundea unei năzuințe de secole a poporului uzbec. Ea a înaripat cutezanța oamenilor, trezind în ei credințe transmise prin legendele strămoșești. Un canal care să strămute apele lui Sîr-Daria, fluviul ce se varsă în marea de nisip a pustiului, o vale a vieții, a roadelor pămîntului smuls din gheara crispată a secetei... Ecoul a fost atît de puternic în inimile oamenilor că în loc de o sută de mii au răspuns un milion de săpători. În numai 45 de zile s-au săpat 260 km de canal. Fiecare sat, fiecare colhoz și-a săpat porțiunea sa de canal, ziua, sub arșița soarelui asiatic, noaptea sub focurile nestinse din valea seacă ce mișuna de lume.

Istoria planetei noastre a consemnat epopeea Ferganei între cele mai înălțătoare acțiuni colective ale omului. Și, în ziua cînd pe matca proaspătă s-a dat drumul apelor, trei mii de formații artistice au cîntat sărbătoarea. Șuvoaiele coborau la vale și, înaintea lor, pe fundul canalului care-și sugea vlaga, alergau cîntînd și dansînd toate echipele de dans și de teatru ale Uzbekistanului, toate tarafurile, toți cîntăreții și toți poeții țării lui Ulug-Bek și Alișer Navoi. Imaginați-vă această zi de victorie asupra Stepei Flămînde. Imaginați-vă luciul lopeților tocite și strălucirea ochilor care stropeau pămîntul uscat cu lacrimile bucuriei. Imaginați-vă pămîntul sorbind nesățios apa tulbure, sfîrîind sub înaintarea ei, devenind reavăn, moale, bun de strîns în pumn și de umezit buzele crăpate cu tina lui răcorită. Apoi imagi-

nați-vă rețelele de irigație împînzind ogoarele, erupția albă a bumbacului, verdele crud al șirurilor de duzi — hrană pentru moliciunea și noblețea mătăsii. Un reporter din orașul Fergana îmi spunea că, singură, țara lui produce astăzi atîta mătase naturală încît cosmonauții ar putea să-și facă drum pe valul ei de pe Pămînt pînă la Lună... Că numai cu încărcătura bumbacului produs de Uzbekistan într-un an s-ar umple vagoanele unui tren de la Tașkent pînă la Leningrad.

În tot lungul Ferganei și pe marile căi verzi ale Uzbekistanului aveau să ne întîmpine ca niște cocoașe ale ogoarelor stogurile albe de bumbac învelite cu prelate vărgate. E aproape de necrezut că recolta de vată, ușoară ca fulgul, ajunge în unele locuri la 4 000 — 5 000 de kilograme pe hectar. La Marghelan, oraș vechi din apropierea Ferganei, cinci mii de fete țesătoare îmbracă în mătase alte cinci milioane, punînd toate curcubeele pămîntului în culorile vii, unice ale Han-Atlasului — acea țesătură grea, în culori zig-zagate, cu care uzbecele și tadjicele se împodobesc în zilele lor de sărbătoare.

Păr negru cu reflexe albăstrii, lung, împletit în cosițe, cîte douăsprezece sau douăzeci și patru, revărsîndu-se de sub tiubiteicile cusute cu fir sau cu mătase colorată și lăsate să cadă pe spate. Rochii largi, pantaloni strînși pe picior, cusuți din același material cu rochia, șal cu franjuri, ilic, podoabe de pietre colorate, ștrasuri, salbe, cercei grei. Sprîncenele împreunate, subțiri, fremătătoare, trase ca din condei, ca în miniaturile persane sau în ilustrațiile Șeherazadei. Ochi de smoală încinsă, pomeți ușor ridicați, arămii, bronzați, gură roșie, dinți mici, albi ca miezul capsulei de bumbac. Pe cît de tulburătoare prin frumusețea lor sînt uzbecele la 16-18 ani, pe atît de nemilos înăsprite de climă, de munca sub soarele torid, de viață, arată la 30-35 de ani.

Bărbații preferă îmbrăcămintea neagră, sobră, haină strîmtă și pantaloni largi, marinărești, tiubiteică unică pentru toate capetele, negre cu broderii albe. Bătrînii

mai poartă încă halate lungi de pufoaică vărgată, încinse peste brîu cu basmale, una, două sau trei, după numărul nevestelor pe care le-au avut. Poartă bărbi lungi, ascuţite şi şalvari. Prin „cihanalele" uzbece, un fel de ceainării în care în loc de mese sînt întinse paturi de scîndură acoperite cu cîte un ţol, bătrînii aceştia, excelenţi povestitori de legende vechi, ei înşişi făptuitori ai unor legende mai noi din viaţa Uzbekistanului, îşi petrec amurgul anilor bînd ceai verde, fără zahăr, vorbind în şoaptă, sau tăcînd toropiţi de căldură.

La Fergana, şanţurile de pe marginea drumurilor căptuşite cu ciment sau cu scînduri sînt, în primul rînd. mici canale de irigaţie prelungite cu jgheaburi pînă în ogrăzile şi grădinile oamenilor. După un orar de neîncălcat, intrat de mult în obiceiul pămîntului, ziua şi noaptea apa se mută de pe o stradă pe alta, calculată pe minute, şi fiecare localnic îşi poate trage din ea porţia pentru udatul grădinii. O dată scăpată, ea nu mai revine decît după două sau trei zile. Oraşul acesta aproape înecat în verdeaţă ar muri într-o singură vară dacă reţeaua ingenioasă de canale i-ar seca.

Undeva, nevăzut, se află un dispecer miraculos, supranumit de oameni „bog vod" (dumnezeul apelor) care împarte tuturor apa. Un munte de om, un uzbec de aproape 70 de ani, de două ori decorat cu ordinul Lenin, om care, de cînd a dirijat o bună porţiune a săpării canalului, continuă să rămînă mai marele peste apele Ferganei. E copleşit de respectul şi veneraţia tuturor. Are o vorbă blîndă, un rîs puternic care-i dezvăluie dinţii sănătoşi, masivi, ca de cremene, strîngîndu-i pleoapele mici ale ochilor migdalaţi, hîtri, plini de inteligenţă populară, ca ochii lui Nastratin Hogea.

L-am văzut schiţînd în pămîntul sfărîmicios al canalelor de sub Sîr-Daria o reţea de viaţă cuprinzînd o ţară. Cascade de hidrocentrale, ogoare mănoase, chiar fîşii de pădure — lucru de neimaginat altcîndva în Stepa Flămîndă — uzine puternice care au nevoie de apă multă,

stoguri de bumbac și cohorte nesfîrșite de duzi înșirați pe marginea drumurilor.

Iar în mijlocul rețelei lichide, împărțind cu chibzuință apa care aici înseamnă viață, uriașul meu prieten, noul Tohtasîn.

*

* *

Mă îmbată mirodeniile grele ale Indiei, tămîia, smirna, santalul, uleiurile groase de flori scăzute în alambicuri și făcute pastă cu rășină și nectar de orhidee, cu miere de lotus și unt de rododendron — lumînări fără ceară și feștilă puse să ardă molcom și să se consume într-un fum plin de fantasme albe. Parfumul acestor bețișoare colorate măcinat de o combustie lentă e mirosul carnal al haremurilor de alabastru din palatele Marilor Moguli, izul ațîțător al dansurilor lascive, lumina aproape de întuneric a iubirilor păgîne, aroma patimilor Orientului, a poeziei și a morții.

Încet, încet în alunecarea bobiței de rubin a jarului, batoanele de mirodenii își mistuie consistența la picioarele încrucișate ale lui Buddha, îmbătînd surîsul Sfîntului... La fel ard la căpătîiul morților pămîntii gonind lăcomia muștelor, pînă ce clopotele morții vor suna grav cutremurînd crepusculul și flăcările rugurilor vor pregăti cenușa pe care Gangele o va căra spre porțile Nirvanei...

Mă va urmări acest miros de taină întotdeauna, îl voi purta pe tot pămîntul în nări și-n fumul lui voi căuta imaginile de vis ale cărților neprihănite care mi-au încîntat copilăria. Citeam cu nesaț și răsciteam beția de cuvinte a descrierilor Indiilor Sacre, și simțeam această aromă fără s-o fi cunoscut, ascuns în tufișurile de cucută, pe maidanele de la marginea Ploieștiului. Le purtam cărțile ca pe niște comori, alături de manualele școlare. Ceva din fiorul lor tulburător regăseam în povestirile lui Pierre Loti și, din tot, amestecîndu-le, obți-

neam parfumul acesta straniu de santal şi rododendron, de smirnă şi orhidee, de cucută otrăvitoare şi măr înflorit...

*
* *

La „Oberon", hotelul cel mai luxos din Calcutta, majordomii sînt îmbrăcaţi ca maharadjahii de circ — turbane de muselină înfoiate ca nişte fluturi exotici în culori pastelate portocalii, galbene ori verzi, tunici cu fireturi strînse pe corp, brîuri pompoase de sub care se scurg în falduri largi şalvarii albi — fuste lungi cu poalele înnodate pe pîntec. Feţele lor nu cunosc decît două expresii, alternînd miraculos în funcţie de adresa privirilor : amabile pînă la servilitate, ori crunte pînă la bestialitate. Prima este destinată clienţilor care pot plăti 25 dolari pe noapte pentru o cameră, cealaltă — plebei Calcuttei, desculţilor şi înfometaţilor al căror „venit" lunar este sub 15 dolari.

Dar înşişi majordomii cu turbane înfoiate sînt desculţi, ca toţi servitorii şi chelnerii luxosului hotel. Distincţia aceasta este tot spre plăcerea clientului, căci pentru desfătarea celorlalţi au bîte lungi, groase, adevăraţi pari de potolit vitele apucate de streche, care sună pe oasele fragile ale prea îndrăzneţilor, sec, lemnos, parcă ar lovi în schelete...

*
* *

Un brîu de iarbă înconjoară centrul Calcuttei purtîndu-şi straniu cocoaşele de fîn în jurul oraşului suprapopulat dincolo de care se întind mahalalele sordide. Noaptea, trotuarele oraşului de la gurile Gangelui sînt înţesate de culcuşurile oamenilor lipsiţi de adăpost, bătrîni şi copii, bărbaţi care au muncit ziua în port,

femei care-şi împart farmecele în văzul tuturor pe două rupii şi nasc direct pe trotuar...

Nimeni nu caută moliciunea fînului sau răcoarea ierbii crude. O frică atavică de cobra, şarpele imperial cu muşcătură mortală, posibil a fi întîlnit oriunde e pămînt şi vegetaţie, dar care nu se încumetă să se tîrască pe asfalt, îl ţine pe om departe de locurile atît de ademenitoare. Hotarele au fost delimitate — lumea şerpilor şi lumea oamenilor. Rigola murdară e graniţa, dincolo de ea fiecare îşi asumă riscurile.

Mă întorc noaptea tîrziu la hotel, şi calc printre trupurile adormite, dezvelite în zăpuşala tropicală, şi mă caut pe mine însumi prin huma omenească ce doarme cu un singur ochi, căci o banală mutaţie de destin m-ar fi născut poate aici, în lumea asta încă lipsită de o elementară condiţie umană.

*
* *

Onyxul de pe mormîntul lui Timur Lenk — spaima cea înţeleaptă a Orientului Mijlociu — piatră mată, sidefie ca o tîmplă de craniu lustruit pentru un muzeu anatomic, şi piramida căpăţînilor de pe pînza pictorului rus Vereşciaghin, expusă la Galeriile Tretiakov, rămîn pentru mine singurele urme materiale lăsate de tiranul cel trist pe chinuitul pămînt al răsăritului. Corbii flămînzi rotindu-se deasupra ospăţului fără rămăşiţe şi numele contemporanilor noştri scrijelate cu vîrful baionetei în piatra de onyx, sînt ca două epiloguri mute ale consumării aceleiaşi prezenţe.

Încerc un sentiment de stînjeneală, ca în faţa mormîntului lui Napoleon — atîta nimic de piatră pentru aşa teribili morţi — nici simplitatea odihniţilor noştri de pe Valea Oltului, nici măreţia copleşitoare a cavourilor Marilor Moguli, nici umilinţa mult grăitoare a lespedei

care strivește cenușa lui Ghandi... Iar în fața celui de sub ea au tremurat popoare și oștiri temute s-au prefăcut în fioroase piramide de căpățîni albe. Tainicele arabescuri din carnea pietrei translucide sub care s-a răcit lumina, nu sînt decît litere cirilice zgiriate cu vîrful baionetei sau al briceagului, nume de soldați ruși, uzbeci, kirghizi, kazahi sau turkmeni săpate în timpul războiului cînd pietrei reci i se încredințau pomelnicele mute ale unor eroi lipsiți de monumente. Turiștii scapără bețe de chibrit în semiobscuritatea criptei, le apropie flacăra de piatra gălbuie ca o cremene grasă, pentru ca în întunericul ce urmează după stingerea focului, onyxul să mai păstreze o geană de lumină, ca și cînd din miezul stîncii ar privi ca prin sită chipul palid, fantomatic, spiritualizat, al celui de sub lespedea grea... Și mi se pare că un gînd se zbate în inima pietrii mute, un gînd rămas nerostit, pe care nimeni nu-l va descifra, nici din lumea de aici, nici din cea de dincolo... E chipul fără suflet și fără ochi al tristeții și deșertăciunii...

*
* *

Ultima dată cînd fiorul măreției a atins cu aripa lui fruntea Asiei, a fost la răscrucea mileniului nostru. Așa cum, cu o altă mie de ani înaintea acestei reînfloriri, se produsese în India și în Asia de sud-est miracolul Rammaianei și al Mahabharatei, sau cînd viața popoarelor galbene cunoștea surîsul lui Buddha și înțelepciunea xenofobiană a lui Confucius, de astă dată un alt veac de glorie își ridica simultan monumentele.

Tolănit în iarba grasă de sub zidurile smălțuite ale Samarkandului, urmăresc cu ochii închiși pulberea argintie care a învăluit cu un brîu de nestemate trupul Asiei Centrale și Sudice.

În jurul turnurilor prăbușite rotesc stoluri de corbi, prin spărturile zidurilor ruinate gunguresc porumbei, în vreme ce cărămida smălțuită în nuanțele lazulitei se macină încetul cu încetul și, în prăbușirea surdă pe covorul de iarbă ca un pat al odihnei veșnice, mi se pare că aud căderea lacrimilor de piatră ale Asiei... Azurul smalțului e moloz, sîngeriul cărămizii coapte cu o mie de ani în urmă e moloz, marmura roasă de vînt și de ploi e tot moloz. Altarele lui Mahomed au crăpat scuturate de cutremure și, despicate ca niște catapetesme ale Ierusalimului, turnurile au căscat guri știrbe spre cer, arcadele își dau brațe schiloade, obosite, gata să și le lase neputincioase la pămînt, în mormanele de moloz.

*
* *

Căruța aceasta veche de două mii de ani cară ceva din iscusința Chinei clasice. Meșterul care a făurit-o a încărcat sub coviltirul ei tot ce moșii și strămoșii lui știau despre orientarea în spațiu și despre arta măsurării distanțelor. El însuși, Marele Anonim — ca toți anonimii Chinei antice, oameni de o discreție aproape mistică în privința perenității numelui lor, artiști, cărturari, constructorii de temple și pagode, inventatori, autori ai inscripțiilor de pe plăcile votive — a lăsat în această căruță semenilor lui spre folosință peste milenii, două „modeste“ descoperiri : busola și topometrul. Principiul acestor instrumente de vitală orientare e de o simplitate genială. Pentru busolă, un angrenaj de roți dințate și pîrghii de lemn puse în acord cu mișcarea roților căruței și a oiștei, în așa fel încît, oricîte sinuozități ar fi avut drumul, omulețul cioplit dintr-un trunchi de cireș și montat în vîrful aparatului, să-i arate întotdeauna meșterului său calea spre casă. Pentru topometru — sistemul reducției prin roțile de ceasornic care, la o anumită distanță, calculată cu precizie, să lase să cadă dintr-o

tobă în alta, ca într-o clepsidră, o bilă de lemn. Cînd omul ajungea la țintă, sau se întorcea acasă, număra bilele căzute și afla cu exactitate distanța parcursă

*

* *

Abia survolasem Himalaia cu primul „Tarom" care făcea o cursă specială de la București la Djakarta, și așteptam să văd, sub bariera meterezelor de granit și ghețuri veșnice ale celui mai mare masiv muntos al pămîntului, valea Gangelui, fluviul sacru al indienilor, străbătînd mănoasa cîmpie bengală. Dar sub pîntecul argintiu al avionului se întindea un peisaj mort, încremenit sub ape. Satele păreau gigantice pînze de păianjen, în plasa cărora se prinseseră fără putință de scăpare acoperișurile caselor, coroanele arborilor, turnurile templelor. Nu se mai vedeau drumuri, nu se mai vedeau oameni, nimic, decît o masă galbenă, întinsă pînă la capătul orizontului, prin care șerpuiau vineții viiturile fluviului revărsat. Gangele, purgatoriul hindușilor, se transformase în infern.

Aveam să regăsesc țăranii fugiți de stihie pe străzile Calcuttei, dormind pe trotuare, un milion de refugiați într-o neostoită mișcare larvară, imensă maree umană care depopulase Pradeshul, Biharul și Bengalul invadînd metropola din delta Gangelui. Erau oamenii nimănui, care fugiseră din calea stihiei doar cu ce aveau pe ei, cohorte de rătăcitori abandonați epidemiilor, ciumei, holerei, tifosului exantematic și foamei, boala sărăciei, o foame atroce, strîngînd cerșetorii în pîlcuri, copii scheletici, femei cu voci stinse, abia mai scîncind o implorare, bărbați isterizați de nenorocire, bătrîni vlăguiți veniți să moară pe țărmul fluviului zeificat, să li se ardă trupurile în ruguri imense și să li se împrăștie cenușa pe unda apei sacre care le grăbise sfîrșitul... Ziarele vorbeau de mii de morți și milioane de sinistrați. Dar drama nu mai impresiona pe nimeni, catastrofa era pusă pe seama fata-

lității și ea făcea parte din neputința vieții. Omul nu învățase să forțeze mîna destinului, stihia îl încercase de prea multe ori și lupta cu ea era lăsată pe seama proniei cerești.

O singură dată în viață văzusem unda de șoc a viiturii apelor, și asta fusese demult, în copilărie, pe valea unui rîuleț pașnic în care pescuiam mrene sidefii și cuțitoaie vărgate, Drajna, un afluent al Teleajenului, la vreo treizeci de kilometri de Ploiești. Fusese o ploaie torențială cu vijelii mari la munte, și vestea despre prăpădul care se apropia avusese piciorul mai iute decît năvala apelor. Dar noi, copiii, am aflat-o în ultimul moment ; ne găseam undeva, dincolo de prundul rîului, pe dealurile cu livezi, și părinții au venit să ne strige să nu coborîm la gîrlă, să rămînem acolo pînă avea să treacă prăpădul. L-am auzit gemînd, buhăind, grohotind, și peste gîrla cu albia spălată de ploaie am văzut năpustindu-se pe toată lățimea prundului, într-o prăbușire vertiginoasă, o viitură înaltă cît casa, berbeci de apă rostogolindu-se turbați, o turmă de bivoli negri gonind bezmetic, prăvălind la vale bușteni, copaci dezrădăcinați, bolovani, spume și mîl. Fratele meu mai mare, orășean necunoscător al vieții la munte, a țîșnit atunci din loc și, chiuind cu frenezie, a pornit să treacă podul spre cei care îl priveau îngroziți de pe malul opus. Nimeni n-a mai putut să oprească altceva decît bătăile propriei inimi ; zăludul fugea țipînd sfidător chiar prin fața apelor turbate. Credeam că-i aud pașii lovind bîrnele podului de lemn întins ca un miriapod scheletic de-a curmezișul prundului, dar nu erau decît bătăile inimii mele, care, după ce se oprise o clipă, zvîcnea nebunește. A atins malul celălalt chiar în momentul cînd bivolii negri, izbind cu sete, fărîmau podul ca pe o jucărie de copil. Abia atunci am înțeles de ce oamenii înșiraseră pe la cotul rîului niște lădoaie cît vagonul, cu pereții din trunchiuri întregi de copac, umplute cu bolovani culeși din albia rîului. Viitura s-a izbit de trupul lor și n-a mai putut mușca din livezile cu pruni. După ce apele

s-au retras, sătenii au cercetat locurile unde puhoaiele și-au putut face de cap și au pus acolo, orientîndu-le oblic, alte lădoaie pline cu bolovani.

Traversam prin văzduh cîmpia bengală, cutremurat de imaginea pe care nu-mi închipuiam că o pot forma apele prin revărsarea lor. Văzusem doar într-o colecție din „Ziarul științelor și al călătoriilor" din 1937 cîteva fotografii zguduitoare de la marile inundații din Ohio și Mississippi, în Statele Unite, unde, în luna mai a acelui an, plouase timp de două săptămîni și revărsarea apelor a lăsat pe drumuri peste un milion de oameni, ucigînd cîteva sute dintre ei. Și privind cîmpia bengală sub ape, îmi reveneau în memorie imaginile din acele fotografii. La muzeul de istorie din Calcutta aveam să aflu însă despre cea mai cumplită distrugere provocată de puhoaie, înregistrată de memorie : două sute de mii de oameni uciși de o viitură care, la Calcutta, a atins unsprezece metri înălțime. Generația noastră și cei mai în vîrstă ca noi își amintesc, desigur, de catastrofala invazie a apelor marine prin ruperea digurilor de către un uragan năpustit asupra Olandei în 1952, cînd peste o treime din teritoriul acestei țări a fost inundat.

Credeam că astfel de calamități vor ocoli de-a pururi fericitul pămînt din spațiul Carpato-Dunărean, și nu știam, și nu puteam bănui că într-o zi aveam să privesc, tot dintr-un avion, cîmpia bengală mutată pe plaiurile românești. Dar văzînd lucrul acesta de neînchipuit, am văzut și lupta oamenilor uniți într-un baraj al voinței și am putut compara. Și am înțeles de ce, noi, învingem.

*
* *

Fără a fi un gurmand, am încercat totdeauna să pătrund nu numai cu ochiul, dar și cu tacîmul, prin bucătăriile mapamondului. Supremul rafinament într-ale gastronomiei l-am întîlnit la chinezi și pot confirma că bunul renume al bucătarilor din această parte a pămîn-

tului este întrutotul justificat. Restaurantele Pekinului, dintre care cîteva cu vechime multiseculară, şi-au durat faima specializîndu-se cu stricteţe în pregătirea unor bucate atît de savant perfecţionate, încît reţetele lor au ajuns să fie păstrate sub adînc secret. Prin diversitatea, numărul bucatelor şi rafinamentul prezentării, o masă chinezească oferită după toate regulile ospeţiei devine un ritual fără pereche. Simbolizînd armonia şi comunicarea între comeseni, ea este totdeauna rotundă şi mai ales încăpătoare şi îmbelşugată. Înainte de orice, oaspeţilor li se pune în farfurie un şerveţel de bumbac răsucit ca o clătită, din care se ridică un abur fierbinte, uşor parfumat. Europenii neavertizaţi se cam reped cu furculiţa şi cuţitul în el, dar acest „antreu cald", nelipsit de la orice masă, nu serveşte decît la ştergerea mîinilor şi eventual a feţei, ritual străvechi a cărui utilitate igienică nu mai trebuie subliniată. Şerveţelele o dată răcite sînt strînse şi începe mînuirea prin gustări a aparent dificilelor beţigaşe de bambus. Lingurile sînt totdeauna din porţelan iar cuţitele nu se folosesc decît la bucătărie.

Celebra raţă coaptă în cuptor pînă capătă culoarea chilimbarului, fragedă fără asemănare, face gloria cîtorva restaurante, printre care cel din strada Jou-şi 24, botezat „La raţa pekineză", rămîne neîntrecut. Aici se pot mînca două duzini de bucate, pregătite după reţete strămoşeşti, numai din raţă. Limba acestei gureşe păsări de baltă dă un fel, pipota, altul, aripioarele coapte în şofran pînă devin aurii, altul, ficatul şi labele, altul, încît nimeni nu s-ar gîndi să trîntească o pasăre pe de-a-ntregul pe un maldăr de varză călită şi să se mai şi fălească cu asta. La „Hun-bin-lou" se servesc aripioare de rechin şi cubuleţe de peşte crud în sos alb ; la „Ţui-hua-lou" se pregăteşte o ciorbă grozavă din buze de rechin, bibani în unt şi supă din cuib de rîndunică ; la „Senilun" — creveţii cu rinichi şi găina crocantă n-au rivali ; la „Ufan-ci-jai" se mănîncă piept de pasăre cu crustacee, cu şuncă şi sîmburi de caise ; la „En-cen-ţiui", broasca ţestoasă tocată şi coaptă în propria-i carapace nu cedează decît, poate, ţipa-

rilor prăjți de vii în ulei de soia sau găinii fripte pe jar din lemn de camfor. Restaurantul „Sagon-țiui" servește un „menu-fix" de numai 32 de feluri, preparate exclusiv din carne de porc și verdețuri, așa cum „Fan-șani" — specializat în arta culinară din timpul dinastiei Tin — oferă un menu în care toate bucatele sînt făcute din găină și orez. „Ouăle negre" sînt o specialitate de mare rafinament ; se servesc în crusta de lut în care au fost conservate, cu pleava de orez pietrificată pe coajă, și miezul lor vînăt are un gust la fel de inimitabil cum este gustul Roquefortului veritabil. Orezul nu se prepară decît rareori sub forma pilafului cunoscut la noi, dar, nelipsit de la orice masă, formează fundalul majorității bucatelor, de la cristalina fiertură „bob cu bob" la cele mai rafinate și mai savante produse ale patiseriei locale.

Francezii spun că civilizația unui popor începe la closet, de aceea, americanii, foarte grijulii cu păstrarea „manierelor elegante" din lumea veche, pun cuburi de gheață în pisoare ; convingerea nestrămutată a chinezului este însă cea mai argumentată : civilizația începe la bucătărie. Legenda pumnului de orez este reală, dar ea aparține trecutului. Și marele zid considerat a șaptea minune a lumii, și extraordinarele performanțe tehnice ale Chinei contemporane au crescut pe pumnul acesta de orez. Dar între zid și știința captării energiei nucleare, într-un răstimp de numai un sfert de veac, s-a interpus revoluția. China zidului, imperiul ceresc, a durat pînă în 1949. De atunci, durează China oamenilor. Masa rotundă a fost în ea, dintotdeauna, simbolul permanenței și al armoniei. Cît despre ceea ce și cum se pune pe această masă, o lume întreagă recunoaște : jos pălăria !

*
* *

Un gigantic tron a format arcul munților cenușii, iar în brațele acestui jilț de țărînă zac sub oazele de chiparoși mormintele împăraților. Pe un cer galben ca un per-

gament vechi, clipesc încețoșate candelele nopții asiatice. Receptînd lumina lunii, coloane albe poartă peste veacuri, înscrise în trupul lor, faptele morților, străjuind noaptea ca niște luminări înfipte într-un țintirim al ciclopilor. Portaluri de marmură sau de lemn vopsit în culori cîndva vii, șiruri de elefanți, de cămile, de preoți și demnitari, au fost smulse cu dalta din blocuri monolite, și puse să privegheze locul de veci al tiranilor. Turme de oi murdare, ciurde de scroafe negre, lunguiețe, pîntecoase, mătură cu țîțele de smoală pulberea căii magnifice, grăbind spre locurile de înnoptat. Numai pachidermii de piatră rămîn încremeniți, leii, inorogii, caii și dromaderii, bonzii și curtenii gravi și austeri, apăsînd muți țărîna morților.

E un cimitir unic, o fabuloasă vale a regilor în care treisprezece despoți din strălucita și temuta dinastie Ming, s-au prins de-a lungul cîtorva veacuri într-o macabră întrecere : aceea a mormintelor celor mai fastuoase și mai enigmatice în care aveau să-și tăinuiască propriile cadavre. N-au existat învinși și învingători. Ci doar moarte și uitare. Scroafele negre își pierd laptele pe pămîntul sterp, pinii își contorsionează tulpinele ca niște dragoni vegetali, rădăcinele platanilor smulg din loc blocurile de marmură care se prăbușesc înfiorînd sub căderea lor surdă torțele verzi ale chiparoșilor. Ici, colo, uriașe broaște țestoase cioplite în piatră, își bombează spre cer carapacele năpădite de mușchi. Așa cum s-au risipit prin oaza verde, cărînd stîlpii votivi în spinare, par rătăcite în lumea fără busolă a veșniciei mute. Pagode cu fustele ridicate spre cer, temple în care surîde același Buddha pîntecos, dragoni și fenixi de marmură galbenă apar deposedați de scurgerea timpului inutili și pauperi ca niște pălării demodate. Mai mult decît fastul funerar uimește contrastul cu mizeria muritorilor anonimi, lucrarea înceată a naturii ce a făcut din acest Eden al încoronaților, răposați, doar „provizoriu“, un colț de lume cenușiu pe care munții fără verdeață din jur se străduie zadarnic să-l strîngă între brațele lor de piatră și să-l dea uitării.

gament vechi, clipesc înceţoşate candelele nopţii asiatice. Receptînd lumina lunii, coloane albe poartă peste veacuri, înscrise în trupul lor, faptele morţilor, străjuind noaptea ca nişte luminări înfipte într-un ţintirim al ciclopilor. Portaluri de marmură sau de lemn vopsit în culori cîndva vii, şiruri de elefanţi, de cămile, de preoţi şi demnitari, au fost smulse cu dalta din blocuri monolite, şi puse să privegheze locul de veci al tiranilor. Turme de oi murdare, ciurde de scroafe negre, lunguieţe, pîntecoase, mătură cu ţiţele de smoală pulberea căii magnifice, grăbind spre locurile de înnoptat. Numai pachidermii de piatră rămîn încremeniţi, leii, inorogii, caii şi dromaderii, bonzii şi curtenii gravi şi austeri, apăsînd muţi ţărîna morţilor.

E un cimitir unic, o fabuloasă vale a regilor în care treisprezece despoţi din strălucita şi temuta dinastie Ming, s-au prins de-a lungul cîtorva veacuri într-o macabră întrecere : aceea a mormintelor celor mai fastuoase şi mai enigmatice în care aveau să-şi tăinuiască propriile cadavre. N-au existat învinşi şi învingători. Ci doar moarte şi uitare. Scroafele negre îşi pierd laptele pe pămîntul sterp, pinii îşi contorsionează tulpinele ca nişte dragoni vegetali, rădăcinele platanilor smulg din loc blocurile de marmură care se prăbuşesc înfiorînd sub căderea lor surdă torţele verzi ale chiparoşilor. Ici, colo, uriaşe broaşte ţestoase cioplite în piatră, îşi bombează spre cer carapacele năpădite de muşchi. Aşa cum s-au risipit prin oaza verde, cărînd stîlpii votivi în spinare, par rătăcite în lumea fără busolă a veşniciei mute. Pagode cu fustele ridicate spre cer, temple în care surîde acelaşi Buddha pîntecos, dragoni şi fenixi de marmură galbenă apar deposedaţi de scurgerea timpului inutili şi pauperi ca nişte pălării demodate. Mai mult decît fastul funerar uimeşte contrastul cu mizeria muritorilor anonimi, lucrarea înceată a naturii ce a făcut din acest Eden al încoronaţilor, răposaţi, doar „provizoriu", un colţ de lume cenuşiu pe care munţii fără verdeaţă din jur se străduie zadarnic să-l strîngă între braţele lor de piatră şi să-l dea uitării.

Ogoarele de varză crescută monstruos pe un pămînt îngrășat cu fecale se cațără spre mormintele regilor de altădată, dar sub acest pămînt pervertit de regi și binecuvîntat de muncă, forțat să rodească, se ascund palate subterane de marmură albă, gigantice cavouri cu comori pe care nu le-a deschis nimeni, căci regii, în frica lor de foamea și de mizeria propriului popor și-au tăinuit în pîntecul munților oasele seci, favoritele ucise și avuțiile furate, sperînd o revenire la putere din lumea de apoi. Au lăsat pe scoarța pămîntului doar aceste însemne ale măreției și decăderii lor, templele de un roșu venețian menite mai mult să deruteze decît să indice cuiva locul adevăratelor lor morminte. Meșterii cei mai vestiți ai timpului trebuiau să moară o dată cu desăvîrșirea operei lor. Nimeni dintre cei ce cunoșteau tainițele de sub pămînt nu aveau să supraviețuiască cumplitei înmormîntări a tiranului, pentru ca mormîntul lucrat cîte două sau trei decenii să rămînă ascuns de ochiul curios și de mîna scotocitoare a profanatorilor. Din cele 13 morminte ale dinastiei Ming, unul singur a fost descoperit. Comorile scoase la lumină din întortocheata ascunzătoare de marmură albă a tulburat mințile și a înfierbîntat pasiunile. Dar celelalte douăsprezece cavouri continuă să rămînă ascunse și să-și aștepte descoperitorii. Nu mai există teama că o mînă de răufăcători ar putea să profaneze locul scormonind pe sub poalele munților calea spre fabuloasele ascunzișuri. Comorile și osemintele tiranilor au fost atît de bine ascunse, atît de cumplit ferecate încît numai un cutremur care ar crăpa în mii de bucăți scoarța pămîntului le-ar putea da la iveală. De altfel, chiar și descoperirea singurului mormînt deschis se datorește tot unei alunecări a scoarței. Oamenii s-au trezit în fața a două ziduri paralele care le indicau o cale spre adîncuri. Au săpat prin defileul de piatră pînă au dat de un obelisc îngropat să arate întunecimilor calea mai departe. Era mult căutatul drum spre palatul subteran Dinlin, cavoul împăratului Sen-Tsung, antipenultimul încoronat din dinastia Ming.

Ogoarele de varză crescută monstruos pe un pămînt îngrășat cu fecale se cațără spre mormintele regilor de altădată, dar sub acest pămînt pervertit de regi și binecuvîntat de muncă, forțat să rodească, se ascund palate subterane de marmură albă, gigantice cavouri cu comori pe care nu le-a deschis nimeni, căci regii, în frica lor de foamea și de mizeria propriului popor și-au tăinuit în pîntecul munților oasele seci, favoritele ucise și avuțiile furate, sperînd o revenire la putere din lumea de apoi. Au lăsat pe scoarța pămîntului doar aceste însemne ale măreției și decăderii lor, templele de un roșu venețian menite mai mult să deruteze decît să indice cuiva locul adevăratelor lor morminte. Meșterii cei mai vestiți ai timpului trebuiau să moară o dată cu desăvîrșirea operei lor. Nimeni dintre cei ce cunoșteau tainițele de sub pămînt nu aveau să supraviețuiască cumplitei înmormîntări a tiranului, pentru ca mormîntul lucrat cîte două sau trei decenii să rămînă ascuns de ochiul curios și de mîna scotocitoare a profanatorilor. Din cele 13 morminte ale dinastiei Ming, unul singur a fost descoperit. Comorile scoase la lumină din întortocheata ascunzătoare de marmură albă a tulburat mințile și a înfierbîntat pasiunile. Dar celelalte douăsprezece cavouri continuă să rămînă ascunse și să-și aștepte descoperitorii. Nu mai există teama că o mînă de răufăcători ar putea să profaneze locul scormonind pe sub poalele munților calea spre fabuloasele ascunzișuri. Comorile și osemintele tiranilor au fost atît de bine ascunse, atît de cumplit ferecate încît numai un cutremur care ar crăpa în mii de bucăți scoarța pămîntului le-ar putea da la iveală. De altfel, chiar și descoperirea singurului mormînt deschis se datorește tot unei alunecări a scoarței. Oamenii s-au trezit în fața a două ziduri paralele care le indicau o cale spre adîncuri. Au săpat prin defileul de piatră pînă au dat de un obelisc îngropat să arate întunecimilor calea mai departe. Era mult căutatul drum spre palatul subteran Dinlin, cavoul împăratului Sen-Tsung, antipenultimul încoronat din dinastia Ming.

A fost urcat pe tron cînd avea zece ani, A domnit patruzeci și șapte de ani, din 1573 pînă în 1620. Și-a început construirea cavoului în 1584, cu 36 de ani înainte de moarte. Palatul subteran a costat visteria imperială nu mai puțin de 400 000 kilograme de argint. Doi ani, din 1956 pînă în 1958 au săpat oamenii prin galeriile subterane de piatră pînă au dat de intrarea în palatul din adîncuri. Mormintele faraonilor au avut mai puține taine, piramidele lor au rămas să înfrunte soarele la suprafața pămîntului, și cheia spre inima lor era mai mult o chestiune de ingeniozitate decît de hazard. Ziduri oarbe, valuri de pămînt, păduri de pini și chiparoși plantați deasupra, iar în adîncuri mormîntul, înmormîntat el însuși sub glie după ce ultimele porți de marmură s-au închis și cele din urmă ziduri oarbe au fost zidite. Îmi vine în minte orașul subteran construit de Hitler în Prusia Orientală, acea întruchipare a paranoii în beton armat, și sfîrșitul tragic al inginerilor și constructorilor, singurii care știau planul temutului „Wolfhanze" — Bîrlogul Lupului. Ce cumplite crime albe au apăsat întotdeauna conștiința tiranilor încît le-au scufundat ființa sau rămășițele pămîntești în tainițe de cîrtițe oarbe, ce teamă cumplită de răspundere i-a făcut să-și ascundă pînă și nemernicia morții prin care, de altfel, plăteau supremul preț !

Desferecăm poartă de marmură după poartă de marmură, trecem pe lîngă un altar de marmură, pe lîngă alt altar de marmură, pe lîngă altul... O, marmură imaculată, cîte fărădelegi ai fost pusă să înnobilezi !... Trei săli boltite, lungi de cîteva zeci de metri se succed înșirîndu-și una în spatele celeilalte tabernacolele reci, candele stinse în care uleiul scump al focului „veșnic" a înghețat și s-a pietrificat, defilăm fantomatic printre cădelnițe cu ofrande pulverizate și mirodenii alterate, pentru ca, deodată, să ne trezim într-o sală albă a cărei boltă se arcuiește deasupra a trei gigantice sarcofage roșii. Cel din mijloc, mai mare, cu urne ruginite pe el, e al împăratului ; celelalte două, ale împărăteselor care l-au precedat sau l-au urmat la locul de veci. În orice caz, nici una nu i-a putut

supravieţui prea mult, deoarece, o dată îmbălsămat şi îngropat împăratul, porţile palatului subteran trebuiau ferecate pentru veşnicie. În jur, pe un piedestal de piatră, albă, 23 de sipete cu comori, coroane imperiale şi veşminte scumpe, aur şi jad, perle şi rubine, safire şi turcoaze, opal şi lazulită, diamante şi santal înmiresmat, să fie somnul morţilor dulce şi răsplata reînvierii darnică.

Ies la lumină trist, parcă m-a atins aripa cenuşie a morţii. Mi-e frig, şi scările spre suprafaţă îmi par nesfîrşite. Aud porţile de marmură scrîşnind în încheieturile lor de bronz, paşii paznicului bocănind pe lespezile reci, întrerupătoarele luminii electrice pocnind ca degetele unui prestidigitator. Respir aerul curat cu nesaţ şi caut drumul stropit de laptele scroafelor negre, spre viaţă.

*
* *

Rafflesia este o bucată de carne sîngerie duhnind a cadavru, ca o halcă de vită proaspăt jupuită, în jurul căreia zumzăie muştele păroase ale tropicelor. Aşa cum o vezi căzută în poala junglei, pare o pulpă de căprioară sfîrtecată de jigăniile pădurii virgine şi părăsită în calea oamenilor de răpitoarele prea fricoase ori prea sătule pentru a şi-o mai disputa. Şi totuşi, Rafflesia e o floare. O floare perfidă, carne vegetală, sîngerie, mîncătoare de insecte, perfect adaptată menirii ei ce pare atît de potrivnică naturii. O carnivoră cu rădăcini care scoate din sîngele supt sinteza clorofilei atît de necesară pentru a respira şi a se numi plantă. O privesc cu repulsie şi teamă, aşa cum zace trîntită impudic în iarba crudă, pe pămîntul mustitor al rezervaţiei din Bogor, ocolită de broaşte ca o capcană scîrboasă, dar invadată de muştele lacome ca un cadavru abia atins de putrefacţie.

Şi nu ştiu de ce îmi vine dintr-o dată în minte tocmai aici, în Indonezia, Jay, prietenul meu americanul, care avea un El Greco păstrat în casa de bani, şi pe pervazul biroului său din Five Avenue o duzină de glastre cu flori

carnivore, în corolele cărora presăra zilnic cîteva insecte amorţite, procurate de la un crescător de muşte şi de viermi pentru pescuit din Bronx...

*
* *

Undeva, în nord-vestul Indiilor sacre, la trei kilometri de Agra Marilor Moguli, pe malul Jumnei, se înalţă Taj Mahal. Fantasmă de vis, n-am putut asemăna această plăsmuire de marmură decît cu plutirea unui pescăruş în noapte. Şedeam într-o casă pe ţărmul Mării Negre, şi peste oraşul adormit se roteau pescăruşii. Era o turlă de biserică, un cer de ultramarin, o lună palidă, topită în ceţuri diafane, şi pescăruşii aceia n-aveau somn, planau în cerc în jurul cupolei, fără să bată din aripi, parcă zburau în vis sau parcă dormeau în zbor şi nu ştiau că zboară. Aşa stătusem cîndva între ruinele palatului lui Akbar privind cum licărea în noaptea subtropicală, ca într-un zbor lin, fantasma Taj Mahalului pe care depărtările o făceau parcă să plutească încet peste apele Jumnei ca o enormă pasăre albă. Apoi au venit zorii şi pasărea a încremenit prefăcîndu-se ca în poveste într-un neasemuit palat.

Era o noapte de vrajă, căci numai aşa îmi explic cum de am simţit, deodată, lumea moartă a palatului lui Akbar trezindu-se şi viaţa întorcîndu-se acolo de unde pînă şi năpîrcile fugiseră. Cît de mincinoasă e veşnicia în care cred tiranii, ce trecătoare le este puterea, ce mare le e neputinţa în efortul de a lega destinul lumii întregi de măruntа lor soartă !

Misterioasa şi fabuloasa Indie trăia de milenii în fast legendar şi mizerie apocaliptică. Era prin 1610, anul cînd întregul imperiu sărbătorea logodna prinţului Khurrem, „Magnificul“ fiu al deşertului, cu Mumtaz, Gioconda Orientului. De un veac India era stăpînită de descendenţii Marilor Moguli, urmaşii lui Tamerlan, tiranii popoşiţi din nord cu hoardele lor barbare, supuse sabiei lui Mahomed, cu tăişul spălat în sîngele tuturor credinţelor

„păgîne". La curtea lui Akbar domnește șahul Djahanghir, tatăl lui Khurrem, regele desfrîului, nomad încoronat care nu poate dormi în palat, ci numai într-o imensă tabără de corturi aflată mereu în nepotolită strămutare. O armată neînduplecată, un harem de lux cu patru sute de favorite și două sute de baiadere, sipete grele în care s-au strîns parcă toate comorile Golcondei, o sută douăzeci de bucătari, elefanți albi, prostituate dezlănțuite și fecioare de sacrificiu, vin și mirodenii, poeți ai amorului, zarafi și îmblînzitori de șerpi...

Khurrem n-are decît cincisprezece ani, iar aleasa inimii lui, fecioara persană Mumtaz, abia a împlinit paisprezece. O lună întreagă s-a bătut, s-a jucat, s-a luptat și s-a ucis la logodna lor, și alte nouăzeci de zile la nunta lor, care n-a avut loc decît după patru ani. Apoi, intrigile de la curte, această termită a tuturor puterilor fără glorie, au săpat, tatăl s-a rupt de fiu, făcîndu-și-l dușman de moarte, numele „Magnificului" a fost schimbat în Be Daulat, „Mizerabilul", și Khurrem a fost alungat din palatul lui Akbar cu soția lui. Dar tocmai suferințele și peregrinările le-au călit dragostea și fata persană care îi oferea iubitului ei un harem într-o femeie s-a dovedit o inegalabilă înțeleaptă. Asta i-a readus Magnificului gloria, și treisprezece fii au fost rodiți de pîntecele femeii iubite. La 4 februarie 1628, Khurrem s-a urcat pe tronul Indiei, încoronîndu-se sub numele de Jehan Sah. Al patrusprezecelea prunc creștea în trupul lui Mumtaz, dar de data aceasta nu mai era băiat, ci fată, și la nașterea ei Gioconda Orientului a murit. Legenda spune că, înainte de moarte, Mumtaz i-a cerut lui Jehan să-i ridice un mausoleu care să poată vorbi generațiilor viitoare despre frumusețea dragostei lor. Douăzeci de mii de meșteri au lucrat timp de douăzeci de ani la înălțarea și șlefuirea Taj Mahalului. Sipetele s-au golit de comori, dar Magnificul și-a ținut făgăduiala. Un fantastic cort de marmură și onix, înconjurat de patru minarete albe, a răsărit pe Jumna. Înăuntru, două sarcofage alăturate. Într-unul zace Mumtaz,

într-unul Jehan. De patrusprezece ori ecoul cavoului-palat trebuia să-i răspundă atunci cînd Magnificul striga numele iubitei sale. Cîte o şoaptă, pentru fiecare rod al dragostei lor. Ecoul a răspuns, şi inima tiranului îndrăgostit s-a oprit. Taj Mahalul a rămas ca o candelă aprinsă pe trupul chinuit al Indiei. Oamenii vin şi astăzi, strigă „Taj" — diminutivul lui Mumtaz — şi vocea stinsă răspunde de patrusprezece ori, de dincolo de lume...

Iar noaptea, fantasma albă pare că pluteşte peste apele Jumnei, ca un pescăruş care doarme zburînd...

*

* *

Jos, sub aripile avionului, un imens ochi limpede, ţandără căzută din cerul Siberiei pe curbura pămîntului —Baikalul.

Şi brusc îmi revin pe retină imagini ale unui extrem orient nordic, cunoscut din peliculele sovietice ale anilor cincizeci. Păduri roşii, trenuri arcuindu-şi cozile ca nişte gigantici şerpi de oţel pe sub aplecarea nostalgică a mestecenilor, locomotive şuierînd pe note, pescari surîzători şi „garmonişti" romantici.

Aterizăm într-un Irkutsk sever, pămînt crud, răscolit de violenţa buldozerelor, şantier al durităţii şi al vulcanicului pionierat siberian. Sub cupola sticloasă a cerului nordic regăsesc ceva reconfortant în asprimea manierelor, romantismul de paradă este inexistent, ceainăriile fumegătoare învăluite în fuioare de aburi — cafenelele nordului — n-au existat decît în filme, aici sînt suverane „pufoaica" cenuşie cadrilată de cusături trainice, căciula cu urechi, mănuşile îmblănite şi sfînta votcă. Miroase a benzină şi a catran, a fier încins prin frecare, a pămînt îngheţat bocnă şi a topor. În holul aeroportului o vitrină plină cu mostre de minereuri rare, pietre semipreţioase, un bulgăre gălbui de uraniu mort, o blană de urs, doi ochi de nasture — o vulpe argintie împăiată... E Siberia — sipetul pămîntului, intangibila şi inepuizabila Siberie,

unde pentru a ajunge trebuie să învingi cuvîntul imposibil, dar o dată ajuns, pentru prea puțini mai există cuvîntul acesta.

Numele ei sună ca șuierul crivățului, ca scrîșnetul zăpezii sub talpă, ca trosnetul calotei de gheață sub rîurile umflate de apropierea primăverii. Pronunția noastră latină i-a dat, totuși, ceva de cîntec : numele rusesc, corect, fiind mai aspru, mai sec, mai dur, mai apropiat de expresia realității : Sibir ! Dar cuvîntul acesta, care a speriat atîtea generații, s-a dovedit a fi mai slab decît speranța, decît tăria omului, decît perseverența lui. Oare cîte milenii sînt de cînd Dostoievski trimitea de aici cumplitele sale „Amintiri din Casa Morții“ ? Nu, nu, n-au fost milenii, ci doar cîteva decenii... Doar lumile sînt despărțite de milenii, căci în preajma locurilor de unde parcă mai ieri scria el se află Baikonurul cu cosmodromul sovietic, și de acolo pleacă, și tot acolo se întorc, cosmonauții.

E ceas de noiembrie, cînd Siberia începe să-și justifice numele. Invocînd-o, aburul țîșnește pe gură ca două pufăituri scurte de lulea. Sînt minus douăzeci și șase de grade, un biet friguleț care abia pișcă și cerne pudră de promoroacă în părul femeilor. Va veni și decembrie, și va veni și ianuarie să crape seva înghețată în tulpinile taigalei, să înghețe vinul în butelci și să transforme frigiderele în radiatoare de căldură.

Din punct de vedere geografic, Siberia este o regiune de țară-continent. Ea aparține popoarelor frigului. O simplă constatare de geografie economică afirmă că în zonele temperate sau în cele cu climă continental-excesivă nu există țări subdezvoltate din punct de vedere economic. Excepțiile întăresc regula și aplicarea lor se poate găsi numai în condițiile istorice. Paradoxal, continentul siberian a început să se descopere pe el însuși abia în ultima jumătate de secol. Nu este vorba de o descoperire geografică, ci de una de spirit, de conștiință, de forță. Secole de-a rîndul, numele lui n-a inspirat decît spaimă. Sub țarii teroarei el era sinonim cu cuvintele exil, cnut, neîntoarcere.

O simplă traversare cu „transsiberianul“, care însemna acum o jumătate de secol două săptămîni de drum, se parcurge cu trenul în cinci-șase zile, iar cu avionul în zece ore. E cel mai lung traseu din lume pe cuprinsul unei singure țări. Corăbiile aeriene de pe aeroporturile Moscovei au redus durata parcurgerii imenselor distanțe proporțional cu creșterea vitezelor de zbor. Și totuși inscripția „spre Vladivostok“ de pe indicatoarele itinerarelor aeriene strecoară în suflet o stare de alertă. Vladivostok se traduce exact prin „Stăpînul răsăritului“, dar sentimentul de neliniște nu ți-l dă decît conștiința că numele acestui oraș înseamnă capătul lumii. Trebuie să-i vezi pe siberieni coborînd din avioanele lor sau din trenurile care au luat sub roțile de fier, o șesime din circumferința globului, pentru a înțelege ceva din proporțiile și spiritul acestei lumi. Sînt oameni care calcă alt fel, privesc alt fel, vorbesc alt fel, o extraordinară energie și voluptate de a trăi le caracterizează acțiunile, gesturile, întregul comportament. La Novosibirsk, la Komsomolsk pe Amur sau la Irkutsk sînt la ei acasă, adică acolo de unde începe taigaua, pămîntul virgin și nesfîrșirea. Au o permanentă nostalgie a sudului, dar nu se mai desprind de nord. Acolo este elementul lor optim, sub soarele zgîrcit, în mijlocul unei naturi aspre, unde totul are alte proporții, unde copiii le sînt rumeni de sănătate, unde căpșunile aclimatizate cresc cît pumnul, unde pămîntul, înghețat bocnă cinci-șase luni pe an, ascunde diamante, aur, petrol, rezervoare inepuizabile de cărbune, gaz și minereuri rare, unde rîurile întunecate colcăie de pește, unde oamenii au plăsmuit tulburătoare legende, unde Baikalul atît de cîntat, adevărată mare interioară, pare o țandără de cer căzută pe pieptul viguros al globului.

Și gîndindu-mă la Siberia, pămîntul fabulos, raiul vînătorilor, patria temerarilor, țara renilor și a căutătorilor de aur, găsesc ceva din tulburătoarea ei ființă în chipul prietenului meu Solouhin, un uriaș slav, bălai, desprins parcă dintr-un basm nordic, om care știe să bea și să mănînce zdravăn, care te îmbrățișează frîngîndu-ți oasele,

care rîde ca nimeni altul și plînge ca un copil, vorbindu-mi cu o voce încrîncenată parcă ar fărîma între maxilare bucăți de gheață : „Rădăcinile vechi nu se smulg, chiar dacă par uscate ; copacul are nevoie de fiecare dintre ele, mai ales de cele înfipte adînc în pămînt. Cine știe, poate că într-o zi de secetă cumplită tocmai ele vor alimenta cu sevă vie frunzișul !“...

Venea de la Baikal, din locurile acestea de uluitoare frumusețe pe care le calc căutîndu-l și vrînd să-l înțeleg dar mi se spune că este departe, prin locurile unde a fost exilat Dostoievski, sau undeva prin părțile Tobolskului, ori printre constructorii uriașei hidrocentrale de pe Angara, unde lucrează la o nouă carte — „Amintiri din Casa Vieții...“

Iar eu rămîn însingurat pe țărmul Baikalului și ora înghețată mi se pare o veșnicie, dar aș vrea să-i spun cîtă dreptate a avut, și că adevărata frumusețe a copacului nu este tulpina și coroana de frunziș pe care le vedem la suprafață, ci încrengătura, profunzimea și soliditatea rădăcinilor din adînc.

*
* *

Dacă este adevărată legenda conform căreia Adam și Eva ar fi fost creați pe insula Bali, atunci șarpele ar fi trebuit să ispitească femeia cu o banană sau o nucă de cocos, căci la această paralelă mărul nu crește. Bali e paradisul pierdut. Și oamenii parcă au conștiința acestei pierderi, căci dansurile lor — și în Bali la orice prilej se dansează — sînt toate triste. O tristețe gravă, profundă, interiorizată, parcă nu s-ar dansa, ci s-ar oficia ritualuri,

Un trapez stîncos, cu marginile brodate de umbrelele traforate ale palmierilor a fost aruncat în apele oceanului, la răsărit de insula Java, și pe palma aceasta de pămînt s-a concentrat tot ce, la o anumită epocă, a avut mai nobil în spiritul său arhipelagul indonezian.

O mie de temple și o mie de dansuri. Altoit cu credințele ancestrale ale localnicilor, cu tulburătorul cult al strămoșilor, hinduismul a rodit aici pe terenul unei imaginații fecunde, tentată de fabulos, cu o mitologie populată de monștri sacri și zei sîngeroși. Paradisul nu putea fi creat fără infern, și insula aceasta, spre care cohortele de turiști străini vin ca în leagănul fericirii, își ascunde iadul în măruntaiele de foc ale munților vulcanici. Erupții vremelnice spală din cînd în cînd cu puhoaiele lor de lavă incandescentă așezările omenești, pîngărind oglinzile de ape ale lanurilor de orez, cotropind cu ploi de piatră plantațiile de cocotieri, întunecînd albastrul cerului cu nori de ceață. Numai într-un loc cu prea multe blesteme, și nu într-un loc al fericirii, se puteau ridica atîtea temple.

Pliantele turistice ne înfățișează un Bali frenetic, lasciv, seducător prin frumusețea fetelor sale desprinse parcă dintr-o stranie operetă a Extremului Orient. Trei imagini domină iconografia propagandistică : dansul, lupta de cocoși și sculptura în lemn.

În dansul balinez (care atît de profund m-a cutremurat prin tristețea lui) numai viața cotidiană este comică, cu personajele ei desprinse din realitatea imediată ; restul, lume de mit, închisă în sobrietatea ei sacerdotală.

La primul spectacol am căutat să descifrez în desfășurarea dansurilor balineze drame, subiecte, istorii, fabule, ceva care să le explice motivul, ritmul, evoluția. Ca orice european, voiam să găsesc în fascinantul dans balinez o cheie, să descopăr o narațiune capabilă a fi relatată prin cuvinte, să-i pot istorisi fabulația. Nimic din toate acestea, sau aproape nimic. Numai abstracție susținută prin ritm și mișcare. Eroii au aparținut cîndva unei mitologii, ei au descins din Mahabharata sau Ramayana, dar nu spre a nara în dans, ci pentru a se înfățișa. Dansatorul este posedat de postura eroului său, el se lasă „dus“ de dans, purtat de sunetele „gamelanului“ — orchestra din tobe, xilofoane, gonguri și timpane — fără a improviza, ci oficiind, conform legilor dictate de o exuberantă Persefonă a Indiilor sacre. Gestul nu se poate traduce prin limbajul

mişcării, el este doar punctarea unei atitudini descifrabile numai de iniţiaţi. Totul este fascinaţie, lament mut, unduire molatică, poză a gîndurilor, ipostază a ideii de dragoste, de ideal, de visare. În puţine dansuri din lume privirea este un element atît de important. În Bali nu se dansează numai cu picioarele ci şi cu gesturile braţelor şi ale degetelor şi, mai ales, cu ochii, cu privirea violentă sau calină, languroasă sau cruntă, pierdută în depărtări sau fixată asupra unui punct apropiat. Eroii nu se ating decît rareori, în dansul de dragoste sau de luptă. Fiecare mişcare a mîinii sau a piciorului, fiecare gest al degetelor are o semnificaţie anume, subliniată de expresia feţei, de privire.

Costumele sînt adevărate odăjdii preţioase, de un fast inimaginabil. Podoabe grele, diademe şi cununi, tuberoze și petale de orhidee, paftale şi brăţări, coliere faraonice și cercei filigranaţi. Totul este dominat de somptuosul templelor păzite de monştri de piatră, în decorul naturii tropicale. Veselia nu este adusă în dans decît de întruchiparea maimuţelor sau a fiinţelor groteşti care populează cu existenţa lor nu numai mitologia tezaurizată de trecut, ci şi prezentul. Orice sentiment este traversat de cultul strămoşilor, de lumea mirifică a monştrilor sacri sau păgîni. Oamenii descind din animale, marea este impură, punctele cardinale sînt relative. Barongul cu chip de om-leu este protectorul omului şi rivalul neîmpăcat al Rangdei, văduva-vrăjitoare, spaima copiilor balinezi, bestia cu ochii holbaţi, cu rînjetul de fiară, cu limba sîngerie. Aceste patrupede în continuă rivalitate sînt simbolurile binelui și ale răului, ele trăiesc mereu alături şi una nu poate exista fără cealaltă. În credinţa balineză nici binele, nici răul nu suferă o înfrîngere totală decît dacă i se extirpă cauzele. Omul este doar instrumentul lor, şi călăul îi cere iertare victimei înainte de a-i lua viaţa, aşa cum imploră graţia animalului pe care urmează să-l jertfească pe altarul zeilor.

Lupta dintre Barong și Rangda, excepțională demonstrație de sincronizare a dansului între două perechi — fiecare dintre ele formînd trupul unui monstru — este poate spectacolul cel mai tulburător al coregrafiei populare balineze. Victoria lui Barong nu înseamnă dispariția Rangdei, ci numai provizoria ei înfrîngere, izgonirea vrăjitoarei în lumea ei de tenebre, în imperiul morții și al magiei negre. Barong se poate întoarce în templu purtîndu-și în triumf trofeul victoriei : hidoasa mască a Rangdei.

Pentru noi asta se cheamă exotism, dar i-am văzut pe balinezi urmărind într-un film dansul călușarilor noștri. Și sînt convins că gîndeau : Ce lume exotică !

*

* *

Privesc fascinat lichidul incolor din găleata de aramă care bolborosește de parcă ar fierbe în clocot, împrăștiind în jur un abur greoi, pîclos. Găleata s-a acoperit pe dinafară cu chiciură, și fumul care se înalță din ea îngheață suflarea. E heliu lichid la temperatura de minus două sute șaptezeci și două de grade. Vreau să ating bruma strînsă pe pereții găleții și îmi retrag mîna cu vîrfurile degetelor arse de parcă aș fi pipăit o plită încinsă la roșu.

Prietenii mei, uzbeci din orașul Cirik, lucrători ai celui mai mare combinat chimic din Asia Centrală, îmi atrag atenția să fiu mai prudent. Numai o zecime de secundă dacă mi-aș cufunda mîna în acest gaz-lichid ar fi de ajuns. S-ar albi, s-ar face tare ca sticla, iar degetele înghețate, dacă le-aș îndoi, s-ar fărîma ca niște țurțuri de gheață. Spre demonstrație un uzbek vîră în găleată capătul unui furtun de cauciuc și după o clipă îl scoate rigid ca oțelul dar fărîmicios ca sticla. Lichidul din găleată bolborosește volatilizîndu-se. Compresoarele uriașe din marea hală a combinatului strivesc sub presiunea sutelor de atmosfere gazul transformîndu-l în lichid. Am uitat la ce anume îl folosește uzina.

Dar fascinat de zbuciumul lichidului ce se împuținează rapid, îmi stăruie în minte un gînd obsesiv. Acolo, în găleata de aramă, se zbate condiția nemuririi. Savanții au descoperit în ea conservarea ideală a corpului omenesc pe timp de trei, patru secole, pînă cînd, știința, poate, va elabora procedeele de reanimare a celor congelați, de reîntinerire și vindecare de bolile care i-au dus la „moarte". N-am fost niciodată autor de romane științifico-fantastice. Aș putea fi, dacă n-aș crede că nimic nu e mai fantastic decît realitatea și mai senzațional decît adevărul.

Cu patru zile înainte de moartea lui Winston Churchill, lady Churchill a primit o telegramă din partea Societății „Life Extension" din Washington cu următorul conținut: „Evitați umilința morții clinice și descompunerea ilustrului Domniei-Voastre soț. În numele lui mizați pe progresul științei. Congelați-i corpul imediat după moarte. Urmează instrucțiunile noastre..." Deși a primit toate detaliile tehnice, și cîteva numere din revista : „Freeze-Wait-Reanimate" („Înghețați-Așteptați-Reînviați"), Lady Churchill n-a dat nici un răspuns.

În jurul unei astfel de găleți cu gaz lichefiat s-a născut știința „cryobiologiei" — biologia temperaturilor scăzute. Temă grasă pentru caricaturiști și pentru scenariștii de filme macabre. Și totuși...

Am apărut pe pămînt după retragerea frigului, de ce oare să nu fie frigul cel care să ne restituie imortalitatea ? Pămîntul înghite și consumă, frigul absolut conservă, chiar dacă, deocamdată, nu restituie. Evident, congelarea îl lasă pe mort rece, dar oare nu-i indiferent dacă zace într-o capsulă cu hidrogen lichid sau dacă putrezește în pămînt ? Și totuși, așa cum afirma unul dintre fondatorii „cryobiologiei" doctorul american Ettinger : „Întotdeauna va exista posibilitatea revanșei, dacă ții la asta cu adevărat. După congelare mai poți reveni, niciodată însă după înmormîntare !"

S-au instalat cimitire-frigidere-dormitoare în care morții sau viitorii vii zac în capsule ermetice, congelați la zero absolut. A apărut un nou „business", acela al în-

vierii. Știința care n-a zis niciodată categoric „imposibil" a dat frîu liber fanteziei. Oameni celebri și-au testamentat dorința de a fi congelați. Și-au plătit dinainte, destul de scump, dreptul la reînviere. Juriștii au început să-și frămînte mințile : „Cum va fi considerată „văduva" celui din capsula cu gaz lichid ? Văduvă ? Și dacă într-o zi... Și problema moștenirii ?... Și dacă în urma reușitei decongelării și revitalizării vom avea copii mai bătrîni decît propriii lor părinți?" Mai mult ca sigur, spre ilustrarea deșertăciunii și a necesității de a căuta mereu, peste zeci de ani, sau poate sute, cînd se va descoperi procedeul decongelării vitale și cînd leacurile tuturor bolilor vor fi fost realizate, vom constata că metoda de congelare folosită azi a fost neadecvată și totul în lupta crîncenă pentru înfrîngerea morții va fi luat de la capăt. Asta însă nu l-a împiedicat recent pe unul dintre cei mai celebri oncologi să ordone imediata lui congelare după deces, sigur că leacul bolii care l-a răpus va fi curînd descoperit și că va putea reveni într-o zi să-și continue lucrările vremelnic întrerupte...

Nu, mie nu-mi vine să rîd.

Privesc găleata în care se zbate moartea sau viața. În jurul ei uzbecii fumează tăcuți urmărindu-mă cu ochii lor migdalați, de orientali. Ei nu pot ști ce gînduri mă frămîntă. Dacă le-aș spune poate că ar rîde. Dar eu cred.

*
* *

Uneori mă rătăcesc în Borobudur și n-ai de unde să știi pe unde vagabondez ; am lăsat acolo o dorință irezistibilă de a reveni și un jurămînt pe care nu-l mai pot îndeplini, căci viața trece și posibilitățile de întoarcere sînt tot mai puține. Ți-am vorbit o dată despre templul acesta păgîn al schismaticilor din secta javaneză a tarysmului și n-ai avut ce-mi răspunde, doar mi-ai povestit, nu știu de ce, despre un străbun al tău pe care îl chema Balaure. Iar eu cunoscusem cîndva, la Brăila (cînd văzu-

sem o fată adunîndu-și sînii cît nuca într-o batistă înnodată la spate ca să nu facă baie goală în Dunăre), un docher cu numele ăsta, Balaure, un colos desprins parcă din povestirile lui Panait Istrati. Spărgea o grevă și tovarășii lui ar fi avut o poftă grozavă să-l linșeze, dar nu le ajungea curajul... Era un bărbat cum pămîntul nu plămădește decît o dată, o singură dată într-o generație ; își încărcase umerii cu saci, trei, patru sau cinci saci plini, nu mai știu cîți, dar atîta cît nici un om n-ar fi fost în stare să ducă cu simple puteri omenești, și după ce i-a cărat pe puntea care se îndoia sub lățimea tălpilor lui ca un arc gata să se rupă, i-a aruncat în lături ca pe o sarcină netrebnică și a rîs în hohote zicînd : uite, cam atît aș fi dus dintr-o dată. Dacă aș fi vrut ! Și s-a dat de partea greviștilor. Tu gemeai de plăcere și de bucurie, și nu erai fata care și-a strîns sînii într-o batistă la vîrsta cînd eu abia descifram viața, dar țipai cu o voce groasă, de geamăt : Borobudur !... Borobudur !...

Acum aș vrea să-ți povestesc cum arată acest cuvînt cu rezonanțe magice. Eram undeva, în Java vestică, între Djodjakarta și Parangritis și căutam drumul către Prambanan prin valea Kedu pe sub vulcanii Merapi și Merbabu (și învățasem că „api" înseamnă „foc" iar „abu" înseamnă „cenușă")... Praful vulcanic se prefăcea în vîrcolaci în urma mașinii noastre și în el se topeau cu chiote copiii satelor javaneze, ieșiți de prin casele cu pereți din bambus împletit.

Borobudurul este întruchiparea unui vis demențial, apariție de coșmar estetic, eflorescență cenușie din piatră poroasă în care un geniu nebun a încercat să șlefuiască o gigantică bijuterie de artă întru preamărirea lui Buddha. Un munte-templu. Este greu de închipuit imaginea lui, și nici cuvintele, oricît de măiestrit ar fi alese, nu-l pot descrie.

Încerc s-o fac cu slabele mele puteri rugîndu-te să închizi ochii și să mă asculți. A fost cîndva, în mijlocul unei hore de vulcani care își înălțau torțele nestinse spre

cer, un lac din oglinda căruia izbucnea haotic un pisc de adezită. În jurul apei se zbătea infernul verde al junglei subtropicale tăinuind în umbra ei jilavă bîrloguri de jigănii și cuiburi de șerpi. Tabloul, așa cum va fi fost el la început, cred că inspira mai mult spaimă decît încîntare, deși peisajul este uluitor de frumos în haosul și sălbăticia lui.

Și a venit un om, cred că acel Balaure, altul nu putea fi, căci numai unul ca el ar fi fost în stare să se măsoare cu munții. Ce forță de imaginare trebuie să fi avut acel om care a trăit acum treisprezece secole încît să vadă finită lucrarea mîinilor lui întru desăvîrșirea căreia a chemat la asaltul piscului crescut din apă, un furnicar de oameni ! Javanezii spun că l-ar fi chemat Gunadharma și că ar fi fost un strălucit arhitect, care a trăit în veacul al VII-lea, sub dinastia Sailenderilor. Așa o fi fost, dar în el dormea un Balaure al neliniștii și al forței, gata să arate lumii ce ar fi făcut cu munții... dacă ar fi vrut.

Gunadharma a vrut, și a arătat-o cu un singur munte — cel răsărit din apele strînse în hora vulcanilor. Cum a făcut-o, nu știm. Așa cum nu putem încă explica modul în care sclavii faraonilor au construit piramidele, nici cum s-au înălțat coloanele Parthenonului de la Baalbek, nu putem spune cu ce unelte și cu ce forțe un munte de piatră a putut fi fasonat pînă la finețea filigranului și a dantelei. În acea epocă, și în acea parte a lumii istoria nu se simte pe un teren prea ferm. Ea este nevoită să accepte legenda, să-i dea crezare sau să-i aducă împotrivă contraargumente mai verosimile decît evidența. Aici, dacă istoria n-are literă, dispune de imagini. E drept, linia lor este stilizată conform unui ideal estetic, căci mintea care a plăsmuit muntele-templu, pus să plutească pe apă ca o gigantică floare de lotus, a vrut să înnobileze ipostazele omului pentru a-l putea înălța, o dată cu piscul, cît mai aproape de Dumnezeul lor. Iar lui Dumnezeu i-au plăcut întotdeauna frumosul și arta. Și asta a fost un mare noroc pentru oameni. Ei nu l-au văzut niciodată, dar au căutat

să exprime ideea de Dumnezeu. Și atunci s-au privit pe ei înșiși, așa cum s-ar fi dorit să fie, buni, frumoși, drepți, necruțători cu răul și, mai ales, nemuritori... Și l-au văzut...

L-au întrezărit prin truda unei imense armate de muncitori și artizani javanezi care, timp de cîteva decenii au tot cărat piatră vulcanică, și au cioplit-o pentru a smulge din ea de cinci sute de ori chipul lui Buddha și a îmbrăca zidurile din careul celor patru trepte piramidale care duc spre terasele circulare ale templului cu șase kilometri de basoreliefuri. O carte de piatră pe vîrful unei coline înconjurată de vulcani. Pentru a ți-l imagina, închipuiește-ți un trunchi de piramidă, cu baza de 117 metri pe care se înalță în trepte patru culoare în lungul fiecărui perete, fiecare avînd în stînga și în dreapta un șir înalt de basoreliefuri cu scene mitologice sculptate în piatră cenușie. Jos dale de piatră, în stînga piatră cioplită, în dreapta piatră cioplită, iar deasupra doar cerul. Scări de piatră duc de la un careu la altul pe sub portaluri păzite de monștri de piatră, legînd între ele cele patru lumi. Prima, lumea pasiunilor și a sentimentelor omenești, lumea dragostei pămîntești și a coșmarurilor, a doua, lumea bucuriilor celor cinci simțuri, a muzicii și a dansului, a treia, lumea aspirațiilor către cer, a patra, lumea cosmologiei buddhiste. Deasupra lor, trei terase circulare, suprapuse, cu toate orizonturile deschise spre horele de clopote de piatră traforată, fiecare ținînd înăuntru cîte un Buddha de piatră într-una din numeroasele sale ipostaze. În mijlocul ultimei terase, o slupă enormă, imens clopot de piatră în care se spune că s-ar afla închis un Buddha în ipostaza sa supremă pe care nu-l mai poate reprezenta decît ideea de fericire. Totul la un loc formează un munte de dantelă neagră, pietrificată, în care omul se pierde copleșit de halucinantul volum al imageriei buddhiste. Din exterior, o protuberanță din care nu se văd decît gurile nișelor, arcadele portalurilor, slupele și crenelurile galeriilor, ca o mie de stalagmite negre.

Cuvîntul Borobudur înseamnă „sanctuarul arătării la față“ sau „templul celor două apariții“ ; una relevată de cele patru trepte rezervată neinițiaților, iar cealaltă, de terasele circulare cu cele șaptezeci și două de clopote ajurate și cu slupa compactă din vîrf, deschise numai inițiaților. Profanul este obligat să parcurgă mai întîi galeriile populate de basoreliefuri și păzite de mascaroni, pentru a se instrui trecînd de pe un patrat pe altul și numai apoi va putea urca pe terasele circulare către stadiul inițierii superioare. Totul este dominat de tablourile din viața lui Buddha. Defilarea se face prin fața celor 547 de panouri care îl înfățișează pe înțelept în existențele sale anterioare nașterii sub multiple forme animale. Apoi, ca o horă a serenității, se desfășoară cercurile lui Buddha-Omul.

Această stîngace încercare de descriere nu este făcută decît pentru a justifica intensitatea unei neasemuite emoții. Căci nu cred să fi existat cineva care, cunoscînd acest templu fără seamăn în lume, să nu fi fost copleșit de emoție. Uimirea nu cere numai interjecții și exclamații de extaz, transmiterea emoției nu se poate face doar printr-o simplă declarație și, atunci cînd numai cuvîntul ne rămîne pentru a o comunica, sîntem nevoiți să căutăm termene de comparație, asociații cu alte lucruri mai general cunoscute. Dar cu ce să compari incomparabilul și cu ce să asociezi ceea ce trebuie văzut, și nu istorisit ?

Am mai scris despre Borobudur în „Zig-zag pe mapamond“. De ce o fac din nou acum ? Numai pentru că restituirea aceea nu fusese totală ? Numai pentru că, uneori, mă trezesc rătăcind prin Borobudur deoarece am lăsat acolo un jurămînt că voi reveni ?

Nu. Borobudurul este bolnav. Am aflat-o abia acum : Borobudurul este în pericol. Un strigăt de alarmă a fost adresat lumii civilizate încercînd să trezească solidaritatea oamenilor în fața capodoperelor aflate în pericol. Borobudurul amenință să dispară și lumea trebuie să-i sară în ajutor așa cum a făcut-o cu templul de la Abu Simbel, cu Veneția și monumentele Eufratului. Căci Borobudurul este bolnav ca Acropolea Greciei antice, ca templele-gi-

gant din sudul Indiei, ca pantheonul hindus de la Madurai, ca statuile din insula Paştelui ori ca templul Luceafărului de zi din Mexic.

*
* *

În Uzbekistan, undeva la periferia Taşkentului, mi se arată o temerară încercare de a se smulge din soare un strop de combustibil. „Termocentrala solară“ sună ca într-un roman ştiinţifico-fantastic, şi totuşi aici ea este o realitate certă care, chiar dacă mai solicită încă unele circumstanţe atenuante inerente începutului, îşi afirmă o prezenţă controlabilă. De la oglinzile lui Arhimede din Siracuza oamenii n-au evoluat prea mult în acest domeniu, două milenii au fost irosite şi, pe o planetă care se răceşte încet, dar sigur, această „scurtă“ stagnare e greu de recîştigat. Combustibilul solar se anunţă a fi cea mai nobilă dintre energii şi poate că, de aceea, cea mai capricioasă şi mai greu de domesticit. Faţă de toate sursele de energie produsă prin ardere, căldura solară este cea mai pură. Oţelul topit de focarul solar rămîne oţel curat, aliajele amestecate în creuzetul soarelui îşi păstrează proporţiile în doze nealterate de nici un element accidental, energia smulsă de oameni astrului ceresc fiind pe cît de irezistibil de competitivă, pe atît de obtuz ignorată.

Aici, pe locurile unde Ulug-Bek încerca să măsoare acum cinci secole distanţa exactă de la pămînt la soare, aici unde a fost întocmit cel mai complet atlas astronomic al evului mediu, constatarea timpului pierdut de oameni pînă la captarea şi supunerea energiei solare capătă accente dramatice.

Ulug-Bek, genialul nepot al lui Timur Lenk, savantul descins din osul domnesc al teroarei cu suflet de poet, a fost asasinat mişeleşte de şişul lui Mahomed, necruţător cu erezia. Observatorul astronomic de la Samarkand s-a prăbuşit sub valul de mînie al dreptcredincio-

șilor, și cărțile pline de lumină ale înțeleptului au fost arse pe altarele „neprihănite“ ale profetului. Pe ușa mausoleului său sînt scrise cuvintele iluministului : „Fericit acela care a renunțat la lume înainte ca lumea să fi renunțat la el“.

Coranul i-ar fi permis studiile asupra cerului și pămîntului numai cu condiția găsirii de dovezi în favoarea islamului. Într-o epocă în care, pe bătrînul continent european, creștinismul prigonea știința, orientul islamic o stimula pentru a ascuți cu ea sabia profetului. Dar înțeleptul a refuzat orgoliul minciunii. Iar Ulug-Bek își tuna „erezia“ : Nu soarele era servul lui Mahomed, ci Mahomed, dacă ar fi existat, ar fi trebuit să fie sclavul soarelui — unicul dătător de viață pe acest pămînt.

Dar și acum, planeta cu intemperiile ei se opune „ereziei“ și prezentul parcă se încăpățînează să demonstreze ceva din apoteoza involuției. Rugina își arată colții putrezi de sub stratul gros de vopsea cu care au fost acoperite stativele oglinzilor parabolice, o pelagră pămîntie mănîncă argintul scuturilor de sticlă menite să capteze căldura soarelui și să o răsfrîngă într-un punct capabil să concentreze focul, ploile au plîns cu zoaie peste strălucirea blendelor, nevolnicia și micimea pămîntului gem surd acolo unde visul se apropie atît de mult de realitate...

Și totuși, soarele Asiei mijlocii este darnic, blestemul unui pămînt arid rămîne neputincios în fața voinței care poate întoarce apele, cea mai atroce dintre pedepsele care i-au fost date omului se poate preface în binecuvîntare. Energia solară smulsă cu zgîrcenie de utilajele încă naive concentrează o suliță de foc al cărei vîrf atinge trei mii de grade. Oțelul varsă lacrimi, sticla se lichefiază, în irisul prometeic totul devine scrum sau se preface în gaz, ca în lumea dintîi...

E oare aici începutul sau sfîrșitul, nu știu ; dar pe cît de înălțător e scopul, pe atît de dezolant cadrul...

Un tînăr inginer pune în mișcare capcana căldurii deschisă aici de planetă, întorcînd-o către soare. O rază

de foc e captată și dirijată încet către punctul în care lumina devine combustibil. Și de prea multă lumină tăria oțelului se topește iar picăturile incandescendente spală încet fața pîngărită a pămîntului.

Și simt irezistibila fascinație a ciocîrliei, o dorință nebună de a mă apropia și a întinde mîna spre a prinde în căușul palmei lacrima prometeică.

Același sentiment l-am încercat, dizolvîndu-l în duioșie, sub soarele torid din cîmpia Agrei, unde țăranii hinduși își găteau bucatele mînuind niște rudimentare reșouri solare, cioburi de oglindă, cartoane de azbest cu staniol, plăci de aluminiu în stare să implore soarelui punctul de fierbere a apei.

Francezii au instalat la Odeillo, în regiunea Cerdagne, sub masivul munților Fort-Romeu din Pirinei, un adevărat templu modern al astrului ceresc, primul cuptor siderurgic de proporții industriale alimentat cu energie solară. O gigantică oglindă parabolică, mai mare decît Arcul de Triumf de la Etoile, compusă din 900 suprafețe reglabile independent, formează o suprafață de captare a căldurii solare de peste 2 000 metri pătrați. Totul, pentru a concentra și reduce centrul focal pînă la un diametru de numai 20 de centimetri, capabil să fure din soare și să furnizeze o energie de 1 000 kW la o temperatură de 3 000 grade... Experimentul, care a costat peste zece milioane/de franci, a reușit. Specialiștii își propun multiplicarea lui pe scară industrială, preconizînd instalarea unor astfel de cuptoare de energie „aristocratică“ în zonele unde soarele strălucește 365 de zile într-un an.

Iar eu văd pămîntul plin de aceste flori ale soarelui rotindu-se după astru, pentru a da o nouă și modernă consistență legendei lui Prometeu.

ZEBRA

- ŞOBOLANII
- RECVIEM PENTRU UN MOTOR DEFUNCT
- OUL PĂTRAT SAU „PRINCIPIUL LUI PETER“
- FIII LUI AQUARIUS
- CALUL DE FIER
- SATCHMO — GURĂ DE AUR
- SFIDAREA NEAGRĂ
- SĂRMANII MILIARDARI !
- BEL-AIR
- PLAY-BOY
- ANTICII
- N-AM FOST LA DALLAS
- SOLDATUL ALBASTRU
- EXTRATEREŞTRII
- PREVIZIONARI FĂRĂ VIITOR
- STRIDII

Cred că cea mai stranie amintire pe care mi-a lăsat-o Niagara au fost șobolanii. Închipuiți-vă imensa cascadă scăldată în luminile cînd albastre, cînd verzi, cînd roșii ale proiectoarelor puse să spargă întunericul nopții sub acordurile „Eroicei“ de Beethoven, și o turmă de șobolani grași escaladînd în panică versanții de dincolo de prăvălirea apelor, în locurile unde se prăbușeau cataractele de gunoaie revărsate de invazia turistică. Cînd șobolanii nu se mai tem de apă, nici de lumină, nici de foc, e grav. Căci de oameni nu se mai tem de mult.

Un individ din Texas a întreprins o afacere care trebuia să-i aducă milioane. Ca să lanseze o industrie de blănuri fine, a instalat la ferma lui o crescătorie de șobolani și una de pisici. Hrănea șobolanii cu pisici moarte, și pisicile cu șobolani vii. Iar el le jupuia pieile și le tăbăcea. Dar, pînă la urmă, șobolanii au biruit pisicile. înmulțindu-se mai rapid decît puteau fi uciși și devorați, iar abilul afacerist din Texas a ajuns vînzător de piei de cloșcă. O singură concluzie : niciodată pisicile nu se vor prăsi într-un ritm egal cu al șobolanilor, nici șerpii, nici mangustele, nici vulpile, animalele mîncătoare de șoareci pe care omul le-a stîrpit ca să facă loc șobolanilor.

Căci cel mai fidel complice al șobolanului e omul. Din Everest pînă în Pacific. Din calele avioanelor pînă în burduhănoasele pîntece ale transatlanticelor. Ratus Decumanus, sau șoarecele cu care ne împărțim astăzi pîinea, a invadat Europa, năvălind din Asia, într-o imensă maree cenușie, imediat după primul pătrar al secolului XVIII. Doi ani i-au trebuit ca să ajungă de pe malurile Volgăi pînă

la Tamisa. Apoi, doar cîteva săptămîni, ca să străbată Atlanticul. Pînă atunci, „lumea nouă“ conviețuise în tihnă cu șoarecele negru, ceva mai puțin prolific, mai puțin rapace, dar nu mai puțin infect. Au năvălit șobolanii gri și au dat iama în șobolanii negri. Și s-au pus pe fătat. De patru ori pe an. De fiecare dată fericind lumea cu cîte o prăsilă între șapte și optsprezece șoricei, care mai de care mai ghiduș, mai căcărez, mai ronțăitor și mai iubăreț. La numai trei luni de la naștere, micul rozător este în stare să procreeze. În același an în care s-au născut, pruncii dau părinților nepoți, făcîndu-i stră-străbunici în anul următor. Socotindu-le puirea, te apucă amețeala. Perechea care s-a cuplat la revelion are la crăciunul următor 22 000 de descendenți, adică 11 000 de perechi. Dacă acestea se pun pe treabă, cînd le vine sorocul înmulțesc osul șoricăresc al părinților într-atîta, încît, în anul următor ajung la 242 000 000 de suflete. După încă un an vor fi două trilioane 662 milioane de rozătoare, ieșite în trei ani, dintr-o singură pereche. Mai departe, pentru a calcula, ne trebuie un creier electronic. Noroc că mama natură îi mai stîrpește trimițîndu-le cîte o boală care îi seceră, sau îi răpune în războaie fratricide, decimîndu-le cohortele. Oamenii nu mai au nevoie de Malthus pentru a deveni conștienți de explozia lor demografică, ci de un contabil-șoricar care să-i învețe tabla înmulțirii.

În 1959, închisoarea Dannemora din statul New York a trebuit să fie evacuată din pricina șobolanilor. Fojgăiala lor pe acele coclauri era atît de imensă încît, din depărtare, colina pe care se afla închisoarea părea mișcătoare ca suprafața unei mări cenușii mereu agitate.

Dacă omul nu s-ar fi amestecat în treburile naturii să-i dezechilibreze balanța biologică, Ratus Decumanus ar fi rămas o specie animală ca toate celelalte, nici mai numeroasă, nici mai virulentă. Căci, oricît ar părea de absurd, omul a creat șobolanul. Cu el în calele corăbiilor a făcut descoperirile geografice, în tovărășia lui s-a întors din războaie, cu el alături a ridicat orașe în mărun-

taiele cărora a lăsat să prolifereze imensa armată a rozătoarelor. L-a creat o dată cu scîrba. Căci, din toate jigăniile pămîntului, nici una nu-i provoacă omului atîta silă și greață. Coada slinoasă, cu solzi mărunți, pielea acoperită cu un păr cenușiu, incisivii pe care dacă n-ar ronțăi orice, la nesfîrșit, i-ar crește peste măsură, forfota lui Rattus Rattus prin poduri și fojgăiala lui Rattus Norvegicus prin beciuri și prin cotloanele umede și întunecoase, insațiabila lui foame, nesătula-i fecunditate, tot ceea ce este legat de această creatură îl umple pe om de dezgust.

Intoleranța dintre cele două specii de șobolani este poate cea mai redutabilă complice a omului în lupta cu acest flagel. Pentru a studia relațiile dintre cele două lumi șobolănești, zoologul S.A.Barnett a amenajat într-o fostă crescătorie de cai locul unei experiențe originale. A umplut o încăpere numai cu șobolani de canal și alta cu șobolani de poduri. Între ele, a lăsat un loc comun în care le-a pus mîncare. Șobolanii cenușii au trecut imediat la atacarea celor negri care nu s-au mai putut salva decît cățărîndu-se pe tavan. Curînd însă, cei persecutați au început să cadă de acolo morți, uciși de o syncopă produsă la nivelul nervului simpatic. De aceea omenirea citadină a fost împărțită de șobolani între două tabere printr-un acord tacit : Clădirile înalte au fost concesionate lui Rattus Rattus, iar beciurile și canalele de scurgere i-au revenit lui Rattus Norvegicus.

Oportunist și antropofil, ca să fure un ou, un șobolan se culcă pe spate, prinde captura între labe, iar altul îl trage de coadă pînă în ascunzătoare. Ca să bea untdelemnul dintr-o sticlă fără dop, unul se cațără pe spinările celorlalți pînă la gîtul ei, își vîră coada înăuntru și, trăgînd-o afară, o lasă în jos spre a fi linsă. Apoi urcă altul pentru ca și primul să se poată înfrupta.

Se spune că astăzi fiecare new yorkez își hrănește propria sa pereche de șobolani. Recensămintele rozătoarelor sînt imposibile, calculele rămîn aproximative. Dacă în India, țara tristelor recorduri ale foamei, s-ar

stîrpi numai o jumătate din numărul șobolanilor, s-ar putea salva cincizeci la sută din recolte. În insulele Nicobar, Laquedive și Maldive din Oceanul Indian revin cam o sută de guzgani pe cap de locuitor. Statele Unite numără patru sute de milioane de șobolani, membri cu parte egală ai societății de consum. Spre deosebire de oameni, negrii șobolănimii americane trăiesc „la înălțime", prin poduri și mansarde, iar cei gri „la subsol", prin beciuri și canale. După naturalistul S. A. Barnett, șobolănimea masculină este împărțită în clase. Numai cea feminină cunoaște egalitatea deplină. Masculii fac parte din categoriile „sociale" Alfa, Beta și Omega. Primii sînt „aristocrații" cei cu drept de viață și de moarte asupra semenilor lor, față de care cei din Beta sînt aserviți, iar Omega, vai de capul lor, rămîn gunoiul societății șobolănești. Atacați de Alfa, aceștia nici măcar nu îndrăznesc să se apere. Crapă de bunăvoie într-un fel de harachiri mental. Beta se salvează prin slugărnicie. Și toate trei, și Alfa, și Beta, și Omega, n-au decît un dușman comun : șobolanul negru. Unde o fi învățat Ratus Decumanus această preaomenească „orînduire" socială ?

„Altruismul" șobolănesc seamănă cu dărnicia celor care, în perioadele de supraproducție, decît să scadă prețul mărfurilor sau să le dea flămînzilor, preferă să le arunce în mare. Tot ce nu mai poate înghiți, șobolanul murdărește infectînd cu fetida-i urină. În grînar, ronțăie anual 15 kg de pîine, dar spurcă 75. Prin estimații minime, populația șobolănească ar fi astăzi de șapte miliarde cinci sute de milioane de suflete. Hrana lor, 700 de milioane de tone de grîu, ceea ce înseamnă că fiecare al șaselea țăran de pe pămînt ară, seamănă și culege pentru a ghiftui rozătoarele. În schimb, șobolanul îl răsplătește pe om cu ciumă, turbare, tifos, dizenterie și alte vreo șapte boli și blestemății care mai de care mai păcătoasă.

Era un om în copilăria mea care, meșterindu-și un fluier al lui, nu știu cum făcea, nu știu cum dregea că

scoţînd nişte sunete ţiuitoare, trăgea de prin găuri toţi şobolanii cartierului şi pleca înaintea lor ca un ciudat păstor al rozătoarelor, pînă ajungea la o apă, unde îi îneca. Nu ştiu unde o mai fi acum omul acela şi nici care îi era taina. Dar mult bine a mai făcut şi tare ar mai fi nevoie să se întoarcă şi să-şi tragă fluierul de la brîu şi să-l ducă la buze. Am trăi mai omeneşte.

*

* *

Sebastian Smith, un cumsecade şi docil agent de circulaţie pus să dirijeze încrucişarea maşinilor la o mare intersecţie din New Jersey, a înnebunit. Nu avea decît 26 de ani, fusese un elev conştiincios, un fiu devotat, un soţ atent şi un tată iubitor. Nici un antecedent suspect în biografia lui sanitară, nici un caz similar printre membrii familiei. Şi totuşi, din senin, omul şi-a pierdut minţile. O nebunie calmă, lipsită de accese de furie, chiar „raţională" i s-ar fi putut spune dacă medicina ar accepta aşa ceva.

Mai întîi, Sebastian Smith a venit la postul său, situat pe un podium ca o jumătate de butoi chiar în inima răscrucii, purtînd pe cap o mască de gaze. Colegii au făcut haz de trăsnaia lui, dar au considerat că tînărul sergent, care se plîngea de dureri de cap tot mai acute, avea dreptul să încerce şi acest remediu după ce înghiţise inutil sute de hapuri şi pilule. Apoi, într-o zi, şi-a scos masca de gaze şi, provocînd un enorm ambuteiaj prin oprirea tuturor maşinilor intrate în intersecţie, a coborît de pe podiumul său de doi coţi şi a început să care la pumni şi la picioare în caroseriile vehiculelor, demonstrînd adevărate aptitudini pugilistice, spărgînd cîteva faruri, două parbrize, un cap de şofer şi, pînă la urmă, chiar butoiul, vopsit cu culorile drapelului naţional, pe care stătuse. La spital, cerînd creion şi hîrtie, a „inventat" un sistem de lecuire a tuturor durerilor de cap întorcînd ţevile de eşapament ale maşinilor şi introducîndu-le capătul în

gura celor de la volan. Cînd a ieşit din spital, paşnic şi civil, a început să cutreiere străzile, şi unde vedea o maşină oprită, se ducea şi îi vîra o floare în ţeava de eşapament. Găsea flori veştede în Greenwich Willage, pe la florarii care nu reuşeau să-şi vîndă toată marfa, şi le vîra senin şi surîzător una cîte una, cu o răbdare angelică, în fiecare gură de fum înecăcios întinsă spre el ca o ţeavă de puşcă. Cam atît. Dacă n-aş mai menţiona şi frazele pe care sergentul cu floarea le rostea celor de la volan : „Satana e în motorul dumneavoastră ? Puneţi-vă o floare în ţeava de eşapament !"

Drama acestui nou sfînt Sebastian, ţintuit sub tirul de mitralieră al ţevilor de eşapament de la o răspîntie din New Jersey, mi-a amintit de o înmormîntare la care am asistat cîndva, la cimitirul din Bronx. Cîteva zeci de tineri însoţiţi de vreo duzină de vîrstnici veniseră la această ciudată ceremonie funerară cu pancarte de protest şi lozinci care revendicau... o gură de aer curat. Răposatul era un motor de automobil pogorît ca un mort de pe năsălia pe care fusese adus pînă la groapă, într-un mormînt săpat proaspăt pe una din aleile cimitirului pentru morţii săraci ai New Yorkului. Nu curgeau lacrimi, dar nici nu rîdea nimeni, nu se auzeau bocete, nici discursuri funerare ; un motor era vîrît în ţărîna cimitirului şi imaginea surprinsă atunci de un fotograf, aflat întîmplător acolo, a făcut înconjurul lumii. Unii au văzut în acei tineri ciocli ai simbolului poluării citadine, „îngerii morţii", alţii au identificat în spatele lor glugile negre ale Ku-Klux-Klanului. Nimic din toate acestea. Cincizeci de milioane de maşini americane, cincizeci de milioane de ţevi de eşapament erau astfel condamnate cu naivitate de cei ce credeau că, îngropînd un motor, vor provoca miracolul trezirii conştiinţelor. Nu s-a produs nici un miracol. Ţărîna a căzut pe carcasa de duraluminiu a motorului, pietrele au sunat în metalul lui zornăind înfundat, cîţiva tineri au împins pămîntul în groapă cu pancartele de protest prefăcute în lopeţi. Parcă asistam la una din acele dezlănţuiri de furie ale muncitori-

lor din perioada începuturilor mașinismului care, neînțelegînd de unde le venea răul social, se năpusteau cu baroasele asupra motoarelor, sfărîmîndu-le.

Printre cei prezenți era și un agent de circulație cu casca lui neagră, dar n-avea în mînă nici o floare. Și mai erau cîteva viguroase bastoane de cauciuc care se bălăngăneau pe de lături intrigate, așteptînd cine știe ce fărădelege, ca să intre în acțiune. O fată a aruncat o floare peste „mortul“ îngropat, dar cineva a împins-o cu piciorul în lături. Era o toamnă cu cer galben care se căznea să nască un smog. A început curînd să picure ploaia, lacrimi murdare dintr-un cer poluat. Și lumea s-a împrăștiat în tăcere.

„Puneți-vă o floare în țeava de eșapament!“, imploră angelic un nebun care, nu știu de ce, îmi apare nu mai puțin sănătos decît mine. Doar cît stă mașina, stă și floarea. Agentul de circulație, un alt sergent cu mască de gaze, ridică brațul, automobilele țîșnesc din loc scuipînd floarea, strivind-o sub pneurile lor, dar sfîntul Sebastian, cel cu mintea ciuruită de săgețile mitralierelor de fum ale motoarelor neînmormîntate, o ridică presată și se apropie de un volan: „Satana e în motorul dumneavoastră? Puneți-vă o floare în țeava de eșapament!“

*
* *

Profesorul american Laurence J. Peter este autorul unei revelații brutale, cunoscută astăzi sub numele de „Principiul lui Peter“. Un gazetar abil i-a adunat constatările într-un volum pe care l-a intitulat „Principiul lui Peter, sau de ce totul merge prost în lume“. Dedicînd-o celor ce muncesc, iubesc, trăiesc și mor la propriul lor *nivel de incompetență,* celor care i-au furnizat savantului informațiile necesare fundamentării unei noi științe — ierarhologia — Raymond Hull, coautorul lucrării, dă cititorului un teribil avertisment: „Nu vă decideți cu ușurință. Hotărîrea de a citi această carte este irevocabilă.

Dacă o citiţi, nu vă veţi mai regăsi niciodată actuala stare de preafericită ignoranţă, niciodată nu vă veţi mai venera orbeşte superiorii, nici domina subalternii. Niciodată. Aflat, principiul lui Peter nu mai poate fi dat uitării".

Teribilă şi temută ameninţare. În ce constă „principiul lui Peter" ? Pe baza unor exemple reale din viaţa americană, Peter a constatat că, în toate domeniile de activitate umană, orice individ tinde să fie promovat la nivelul la care incompetenţa lui se va manifesta în cea mai crasă formă. În consecinţă, toate posturile ierarhiei sociale tind să fie ocupate de către indivizi incapabili să-şi exercite în mod optim funcţiile. Activitatea utilă societăţii este realizată numai de către acei oameni care încă nu şi-au atins încă adevăratul lor „nivel de incompetenţă". Printr-o serie de demonstraţii de nerăsturnat şi sute de exemple concrete, autorul arată cu o rară forţă de convingere că lucrurile se petrec astfel în toate domeniile.

Limita lui Peter constă în convingerea acerbă că incompetenţa şi superincompetenţa ar explica totul. Că, dacă ele n-ar exista, lumea s-ar schimba de la sine. Că incompetenţa ar fi unicul rău capital şi că eradicarea ei ar modifica structural eficacitatea societăţilor. Dar viaţa a demonstrat de prea multe ori că, cea mai riguroasă aplicare a principiului competenţei indivizilor rămîne ineficientă atîta vreme cît ea acţionează în cadrul unei societăţi incompetente prin înseşi bazele ei. Pornind de la ideea că, pe scara ierarhică a societăţii, fiecare om aspiră din toate puterile să fie promovat la funcţia pe care nu este competent să şi-o asume, „principiul lui Peter" dezvăluie una din racilele cele mai grave ale raportului individ-societate, cu efecte dintre cele mai funeste pentru colectivităţi, dar revelaţia lui nu oferă soluţii radicale, deşi ea a fost numită de apologeţi „cea mai pătrunzătoare şi cea mai importantă descoperire socială şi psihologică a secolului". Exemplele furnizate de el sînt răs-

colitoare şi, într-adevăr, ele ne pot tulbura tihna : cazuri reale, de la cele mai minore, diurne, pînă la cele mai flagrante, cu grave implicaţii asupra vieţii unei societăţi. Competent pînă la un anumit grad de exercitare a funcţiilor sale, individul promovat, în urma succeselor obţinute, la un nivel superior, la care curînd se dovedeşte incompetent, devine un adevărat flagel social. Peter explică pe larg mecanismul conform căruia individul capabil să exercite o anumită funcţie pentru care era exact ce spunem noi : „omul potrivit la locul potrivit", devine incapabil din momentul atingerii treptei ierarhice superioare la care a aspirat, ajungînd la superincompetenţă. O dată atins acest stadiu, efectele promovării se răsfrîng la fel de nefast în două direcţii : asupra societăţii şi asupra incompetentului, care nu va înţelege niciodată cum se face că el, cel atît de capabil pînă la un anumit punct, se dovedeşte ineficient şi incapabil în momentul în care a ajuns acolo unde a aspirat dintotdeauna să ajungă. Dintr-un excelent chirurg, un foarte prost director de spital. Dintr-un mecanic de mîna întîi, un şef de secţie falimentar. Dintr-un vînzător excepţional, un gestionar al dezordinii. Dintr-un exemplar şef de secţie la un ziar sau redactor şef adjunct, un lamentabil preşedinte de trust ziaristic. Dintr-un foarte capabil director de uzină, un ministru incapabil şi incompetent. Gradul lui de incompetenţă o dată relevat, se răsfrînge şi asupra propriului său organism şi atunci încep asteniile, ulcerul, oboseala, angoasele. De asemenea, referirile la convingerea acerbă că toţi ceilalţi sînt incapabili, atît superiorii cît şi subalternii, şi că numai el „competentul" este cel neînţeles, cel împiedicat să se realizeze în continuare, deoarece, pe o anumită treaptă, şi-a putut da examenul de capacitate. Readus la nivelul competenţei sale reale, fostul aspirant la treapta supremei sale incompetenţe va fi un infirm, un veşnic nemulţumit, un om „lucrat" de ceilalţi, un neînţeles, un „torpilat". Cum să se convingă că adevărata sa realizare nu se putea produce decît atunci cînd era „omul potrivit la locul

potrivit", cînd tocmai datorită acestui lucru a reușit să se cațere pe treapta la care rîvnise, dar care nu fusese pentru el decît stadiul supremei sale incompetențe ? După Peter, mecanismul, cu toate implicațiile sale, funcționează în orice formă de manifestare a activității individului : în muncă, în creație, în dragoste, în relațiile cu ceilalți indivizi, pe verticala ierarhică, pe orizontala plafonării. Incompetentul „ajuns", va frîna manifestarea competenței semenilor săi și va fi primul care să le arate cu degetul „incompetența". Prin aceasta, „principiul lui Peter" rămîne o „revelație" de mult descoperită. Arghezi spunea : „Să vrei de-o sută, să poți de șase !" Oare poate exista o mai mare dramă a existenței ratate ?

Că aceasta ar fi un mare rău al societății omenești, de acord. Că ar fi cel mai mare rău, e discutabil, deoarece rămîne în discuție însăși „competența" societăților iremediabil condamnate de istorie prin atingerea nivelului lor suprem de incompetență. Peter însuși cred că trăiește drama aceluiași diagnostic : Vrînd să ofere lumii un remediu capital, socotindu-se descoperitorul „tainei" care explică de ce totul merge prost în lume, și-a atins propriul nivel suprem de incompetență, așa cum, judecîndu-l pe el, o face însuși semnatarul acestor rînduri.

*
* *

În 1969, murea în Florida precursorul stilului de viață „hippy", Jack Kerrouac. Reîntoarcerea la natură, cultul solar, războiul florilor, dragostea liberă, contestarea prin nonviolență propovăduite de el au degenerat în jeg. Un jeg fizic și moral.

La 14 ianuarie 1967, o stranie ceremonie se desfășura la San Francisco. Mii de fete și băieți, adolescenți cu coronițe de flori pe creștet, invadau parcul Golden Gate pe un fond de muzică hindusă și de fum de marijuana. Sub lozinca „Faceți dragoste, nu război" se năștea

o generație spontanee. Decăderea ei avea să se producă la fel de brusc, ruinată de dezorientare. Miasmele vieții sordide, gustul sîngelui și al crimei, ravagiile stupefiantelor, debusolarea morală ucideau romantismul unei încercări de protest prin sfidarea unei societăți contestate. Un protest de rigolă. Un protest prin plete, prin trențe, prin dolce farniente, prin respingerea oricărei ideologii. Izgoniți din cartierele invadate, fiii lui Aquarius au început să îndrăgească pelerinajul. Mekka lor devenea orașul Katmandu, în Nepal. Un paradis îndepărtat, pierdut sub crestele inexpugnabile ale Himalayei. Pe lungul drum spre el, ca în orice pelerinaj al austerității, mii de morți anonimi, tineri care își părăsiseră familiile burgheze, studiile, munca , respingînd stigmatul societății de consum care se pregătea să-i consume prin războaie inutile și prin exploatare. Katmandu apărea în ochii lor ca pămîntul făgăduinței, ca patria unei religii care își făcea din floare icoană, din narcotice împărtășanie, din happening liturghie. Un amalgam de formule extrase din hinduism, din creștinism, din budismul zen și din naturism. Totul pe fondul halucinației provocate de hașiș ca unică posibilitate de evadare cvasitotală din „lumea normală".

Întoarcerea la viața tribală reconstituită ca o floare de mucegai în sînul marilor metropole devenea, implicit, reîntoarcerea la violență. În locul florii, mîna se înarma cu cuțitul. Crimele de la Bel Air și de la Santa Cruz purtau același semn : „H", ca „Hippy" sau ca „Hașiș". Pitorescul bandelor de pletoși „luminați", surîsul lor plin de naivitate, devenea rînjet galben, furie, amok. „Liniștitul popor" al opiumului și al hașișului căpăta gustul crimei și ciracii săi își însușeau mitul morții.

Toată vara, la Paris, cheiurile Senei s-au transformat în imense dormitoare publice pentru „hippies" veniți din toate colțurile Apusului. Un mare cinematograf în care a rulat timp de cîteva luni filmul „Woodstock" — un documentar de trei ore turnat în timpul celui mai mare festival de muzică „pop" din America — a trebuit să-și

închidă ușile ca să-și desinfecteze sala infestată de purici și păduchi. Majoritatea spectatorilor acestui film fuseseră cohortele de hippies. La Amsterdam, poliția olandeză s-a bătut trei zile și trei nopți cu bandele de hippies care puseseră stăpînire pe piața palatului regal, transformată în tabără de tranzit pentru „familiile“ pornite spre Katmandu. În cartierul parizian Huchette, la San Fancisco în cartierul Hight Ashbury, sau în cartierul newyorkez East Willage, orășenii privesc cu un amestec de repulsie, admirație și neliniște o lume stranie care nu excelează prin exotism, prin meditație și serenitate, ci prin însemnele cavernelor preistorice. Pletoși, bărboși, în straie multicolore, un amestec de modă indiano-țigănească, cu zorzoane strălucitoare la gît, desculți, imaginea lor mai mult sperie decît reconfortează. O ostilitate nedeghizată față de cei dinafara „familiei“ înfierbîntă spiritele și încălzește trotuarele pe care polițiștii nu se încumetă să treacă decît în grup. Cotloanele pe unde se ascund aparțineau cîndva „clocharzilor“ Parisului. Aceștia au fost deposedați de culcușurile lor și alungați. Nu voiau să plece la Katmandu, nu fumau hașiș, ci doar beau vin ordinar și îngurgitau cutii de conserve. Măturile ecarisajului nu biruiau murdăria din urma lor decît cu găleți de creolină și bidoane de detergenți.

La început de tot, mișcarea lui Jack Kerrouac avea o umbră de noblețe. A rămas în iconografia epocii fata care înfigea în țeava puștii unui polițist o floare gingașă, surîzîndu-i dezarmant...

A venit toamna rece și cohortele pletoase au dispărut, scurgîndu-se spre căldura Sudului. Vor mai reveni oare la anul ? Unii afirmă că după explozia spontanee, generația hippy și-a dat obștescul sfîrșit. Roasă de boli, dezamăgită de ineficiență, părăsită de acoliții accidentali, tracasată de serviciile ordinei publice, izgonită din metropole, a început să se întoarcă cu capul plecat, ca fiul rătăcitor, la sînul societății contestate. Drumurile spre Kat-

mandu sînt tot mai părăsite. A murit „Hippy“ ? Greu de spus. Cîțiva dintre idolii mișcării își așteaptă într-o închisoare din Los Angeles rîndul, la camera de gazare. Este banda lui Manson. Alții zac prin pușcării acuzați de jaf, de violuri, de atacuri armate la drumul mare, de trafic de stupefiante. Mulți sînt prin spitale, roși de tuberculoză și de boli venerice.

Cîțiva sociologi au încercat să le explice și să le fundamenteze apariția, aureolîndu-le elanul protestatar inițial. În realitate, pînă la comiterea primelor fărădelegi, lumea occidentală i-a tolerat, găsindu-i mai convenabili decît protestatarii organizați printr-o ideologie. Ei nu erau decît „pitorești“ și declarau că n-au de gînd să facă rău nimănui. Că preferau promiscuitatea libertății în afara societății decît încadrarea în rigorile ei „inumane“. Că le conveneau mai mult anonimatul unui semn hieratic pe frunte, evadarea în exotism, căutarea adevărului în pîcla narcoticelor, viața tribală, vagabondarea decît munca, studiile, „reușita“ într-o societate stigmatizată de semnul malefic al dezagregării...

Jack Kerrouac, precursorul stilului de viață „hippy“ nu făcuse decît să încerce aplicarea în practică a stilului de exigență propovăduit pe la mijlocul secolului al XIX-lea de filozoful naturalist american Henry David Toureau în lucrarea sa „Walden sau viața în pădure“. El predica nesupunerea civilă, întoarcerea la natură, declarînd că „salvarea omenirii s-ar afla în viața sălbatică“. Refuzul civilizației urbane se consuma însă în jungla marilor metropole occidentale. Și în fața violenței acestei jungle, pașnicii hippy au scos cuțitul. Apoi au pornit pe drumurile rătăcirii.

Pelerinii Orientului aveau să dea piept pe drumurile lumii cu pelerinii Occidentului. Sordizi, murdari, cufundați în întunericul stupefiantelor unde își căutau „iluminarea“, fără să fie asceți, duceau cu ei toate năravurile lumii din care ieșiseră. Fiii lui Aquarius aveau pe frunte

semnul lui Cain și descindeau mai curînd dintr-un Marte sanguin decît din pașnicul Vărsător.

Floarea s-a veștejit în țeava puștii, căci tulpina ei a fost muiată în sînge...

*
* *

În cartea sa, „Viitorul viitorului", prospectologul american John McHale publică o diagramă care ne înfățișează timpul scurs între momentul nașterii unor descoperiri științifice și data punerii lor în exploatare. Urmărindu-i scara piramidală, se poate constata ușor că, pe măsura apropierii de timpurile noastre, invențiile n-au mai fost obligate să zacă în perioade de gestație întinse uneori peste decenii, căci timpul dintre apariția și aplicarea lor în practică a început să se scurteze în raport direct cu creșterea progresului tehnic. Inventatorii nu prea mai duc cu ei în mormînt mîhnirea de a nu-și fi văzut descoperirile recunoscute în viață, și nu mai mor mîngîindu-se doar cu speranța în generațiile viitoare, mai puțin ingrate; în schimb, se plîng că, sub soare, n-ar mai fi rămas prea multe de descoperit. James Watt, descoperitorul motorului cu aburi, n-a apucat, cît a trăit, să vadă prima locomotivă construită pe principiul său, căci George Stephenson și-a lansat pe șine „Racheta" abia după 56 de ani, cînd trenul său pus în mișcare la Stockton, avea să-și debarce cei dintîi pasageri de cale ferată la Darlington, unde erau așteptați de mulțime ca eroii unei nemaipomenite aventuri. Dacă Watt ar fi fost ascultat în 1769, omenirea ar fi cîștigat, probabil, un avans de o jumătate de secol asupra viitorului și implicațiile unui astfel de fapt n-ar fi fost deloc neglijabile. Poate părea hazardat să afirmi că locomotiva ar fi tîrît după ea întregul viitor tehnic al lumii, dar este incontestabil că, fără ea, sau cu o apariție și mai întîrziată, astăzi nu am

fi ajuns unde sîntem. Căci matahala aceasta de metal, foc și aburi, care speria cu șuieratul ei peisajele bucolice ale trecutului, a smuls pămîntul de sub imperiul cailor și l-a încredințat mașinilor. În 1850, Statele Unite dispuneau de 15 000 km de căi ferate. După creaturile în serie marca „Tom Tumb“, construite de Peter Cooper și care dădeau buzna în turmele de bizoni din Midle West prin anii 1840-1850, au apărut „York“-urile lui Phineas Davis și „Old Ironsides-urile lui Baldwin. Cu coșurile lor ca niște uriașe clopote negre răsturnate, cu dangătul de bronz, cu farurile-felinar și pufăitul grotesc, aceste bătrîne fumegătoare au smuls deșerturilor și preriilor majoritatea secretelor, prăsind prin localitățile improvizate „saloon“-uri, bănci, hoteluri și biserici pentru o lume intrată într-o concurență pe viață și pe moarte cu diligența sau poștalionul. Fenomenul a fost același pretutindeni, cu mici întîrzieri de două, trei decenii. Aceeași a fost și reacția omului din poștalion față de „calul de fier“. Victor Hugo îi scria soției sale, din Anvers, la 22 august 1837 : „Trenul care mergea spre Bruxelles s-a încrucișat cu al nostru. Nimic mai înspăimîntător decît aceste două iureșuri ce se năpusteau unul către celălalt și care ni se păreau nouă, pasagerilor, multiplicîndu-se la infinit. Nu se mai vedeau trecînd nici vagoane, nici bărbați, nici femei, ci niște forme sumbre sau albicioase cuprinse într-un vîrtej din care țîșneau țipete, hohote de rîs și urlete... Calul de fier este o adevărată sălbăticiune. Cînd este oprit îl auzi cum suflă, apoi, plecînd, geme, se opintește, asudă, tremură, șuieră, se poticnește, încetinește, își ia avînt aruncînd în tot lungul drumului său bălegar de cărbune încins și urină de apă clocotită. Jerbe de scîntei îi țîșnesc de sub roți sau, dacă vrei, de sub copite și norii de fum ai respirației lui se destramă prin rămuretul copacilor... Nu este nevoie să vezi calul de fier. Dacă-l vezi, toată poezia dispare. Cînd îl auzi, parcă-i un monstru, cînd îl vezi, e doar o mașină. Asta-i trista infirmitate a

timpurilor noastre : utilul gol, niciodată frumos. Dacă acum patru secole cei ce au inventat praful de pușcă ar fi născocit mașina de aburi — și erau perfect capabili s-o realizeze — calul de fier ar fi fost cu totul altfel făurit. Ce magnifică himeră ar fi creat părinții noștri cu ceea ce noi numim azi cazanul de aburi ! Îți imaginezi asta ?"

Acum, bătrîna locomotivă se duce. Electricele și dieselurile i-au uzurpat definitiv locul. Caii de fier se retrag către cimitirele ruginii sau crematoriile siderurgiilor, tăcuți și inutili ca niște elefanți cărora le-a bătut ceasul.

Dacă nu s-au născut din poezie, mor în poezie. Căci în secolul lor, lumea a făcut un salt peste secole.

*

* *

S-a spus că trompeta lui îl va ucide. Și așa a fost, deci a murit de moarte „naturală", singura firească, pentru el singura moarte posibilă, dacă putem să ne împăcăm cu gîndul că bătrînul Satchmo, Armstrong, a încetat să cînte. Omul acesta s-a născut cu un instrument muzical în mînă și toată viața n-a făcut decît să-l cultive, ca o stridie care își acoperă cu nacru podoaba perlei ce o ucide. Pe timpuri, la unele popoare asiatice, exista convingerea că o privighetoare oarbă, închisă în colivie, cîntă mai frumos decît o privighetoare liberă. Și prindeau pasărea clarului de lună, îi scoteau ochii, o ferecau în colivii aurite și se minunau de trilurile plînsului ei.

Armstrong a ținut să vadă și, totuși, să cînte. Vocea lui nu era voce, ci un geamăt al pămîntului, un fel de antivoce, opusă bel-cantoului, și el cînta în numele a trei miliarde de afoni. Iar gura lui de aur și de pămînt, în care parcă scrîșnea țărîna strînsă între dinți, era pecetluită de rănile luptei cu sublimul lui instrument. Ca privighetoarea oarbă, a învățat să cînte într-o închisoare pentru minori, unde își ispășea încă la vîrsta copilăriei pedeapsa de a se fi jucat în noaptea Anului nou cu un re-

volver, ca albii. În penitenciarul din New-Orleans, unde mulți tineri cinstiți se transformau în criminali irecuperabili, micul Louis, viitorul „The King of Jazz", își descoperea geniul pe un clarinet meșterit de pușcăriași, apoi pe un corn vechi, răsuflat, cu tubul spart. O tinerețe grea, marcată de munca dură, abrutizantă, înhămată la un cărucior încărcat cu saci de cărbuni, pe care îi descărca în beciurile caselor din cartierele sărace pentru o jumătate de dolar pe zi. O tinerețe cu spetele frînte de trudă, dar neîngenuncheată. „Doamne! Și ce frumos era la New-Orleans!", avea să suspine după o jumătate de secol de glorie Old Satchmo. „Mă întreb de multe ori dacă n-ar fi fost mai bine să fi rămas la New-Orleans, unde mă distram destul de bine... Cîntam la parastase, la botezuri, la înmormîntări, la nunți, la baluri!... La biserică, cuvioasele creole atîta țipau rugîndu-se la bunul Dumnezeu, pînă cădeau fustele de pe ele. Și la cîte o înmormîntare cu jaz cîntam cu așa foc, că mortul începea să joacă „swing" în sicriu..."

A ținut însă ca, în fața lui, barierele rasiale să cedeze, să se frîngă, să se spargă sub ropotele aplauzelor. „Oamenii m-au numit „Ambasadorul Satch"; drăguț din partea lor, dar eu nu mă gîndesc niciodată la asta. Oricît ar părea de ciudat, în cariera mea nu m-am simțit niciodată atras de astfel de lucruri. M-au suit pe un piedestal, o fi bine, dar eu nu mi-am dorit-o. Aș spune chiar că este realizarea unui destin pe care nu mi l-am vrut. Nu mi-o luați în nume de rău. Știu să fiu recunoscător. Am avut parte de momente frumoase, și poate de cele mai puternice aplauze ale timpului meu. Dar, nu știu de ce, cred că la New-Orleans aș fi fost mai fericit, și aș fi avut parte de mai multă tihnă dacă aș fi rămas să cînt cu bătrînii orașului. Și din banii pe care îi cîștigam atunci aș fi putut trăi. Eram săraci, dar pretutindeni în jurul nostru era numai muzică. Trăiam prin ea, din ea, cu ea..."

Asta spunea septuagenarul Satchmo. Dar la șaptesprezece ani, cînd pentru cincisprezece cenți își rupea

gura o noapte întreagă pe o trompetă neputincioasă, cîntînd în fumăria dintr-un „honkytonk“, se credea la Carnegie Hall. A ajuns şi acolo, mai curînd decît şi-ar fi putut imagina. Şi frontierele i s-au deschis în faţă, şi continentele n-au mai fost pentru el despărţite prin distanţe. Cărbunarul negru din New-Orleans, căruia mama sa văduvă îi trata durerile de gît cu zeamă de gîndaci de bucătărie fierţi în apă, a fost primit în marea şi exigenta familie a personalităţilor artistice, a stat la masă cu regi şi cu şefi de state, extaziaţi laolaltă cu puştimea globului, în faţa trompetei lui de aur şi a lui „Hello Dolly“, interpretat poate de un milion de ori. Şi totuşi, la New-Orleans...

Omului, nu tot binele care îi este dat îi face bine, şi se pare că numai acolo unde îşi simte inima pe înălţimi, se crede cu adevărat om.

L-am ascultat cîntînd în Harlem. Era regele. Totul în jur devenise fierbinte şi negru. L-am ascultat la Bucureşti, într-o toamnă tîrzie, şi totul devenise lumină. L-am întîlnit la Paris unde nu mai cînta, dar căldura şi lumina nu pierduseră nimic din intensitatea lor. Bătrînul Satchmo era la fel de tînăr cum îl arată albumul de familie din New-Orleans, pe care îl căra întotdeauna la el... Şi totuşi, la New-Orleans... Satchmo înseamnă „gură în formă de cartuşieră“ ; aşa l-au poreclit în închisoarea pentru delicvenţi minori colegii din orchestra în haine vărgate, şi aşa îi plăcea să i se spună. Şi-a pierdut strămoşii undeva, pe Coasta de Aur, adus de osul unuia dintre ei legat în lanţuri, într-o partidă de sclavi pentru Lumea Nouă. Îndepărtaţii lui compatrioţi l-au purtat prin Senegal pe un tron acoperit cu mătase purpurie de Damasc. La Accra, în 1956, l-au întîmpinat o sută de mii de fraţi din Africa Neagră. Cînd Papa de la Roma l-a primit, împreună cu soţia lui, în faţa tronului pontifical şi l-a întrebat dacă are copii, Satchmo i-a răspuns mucalit : „Încă nu, Preasfinţia Voastră, dar tot n-am încetat să mai încercăm !“.

Doamne, şi ce copii erau la New-Orleans! Aproape toţi prietenii lui au făcut muzică. Aproape toţi dintre ei s-au luptat cu trompeta. Inofensiva jucărie de încîntat inimile i-a răpus pe mulţi dintre ei. Căci trompeta este poate cel mai ucigaş dintre instrumente. Unul dintre ei, Jack Teagarden, era alb. Venea din Texas. I-a spus: „Tu eşti negru, eu sînt alb. Dar avem acelaşi suflet. Hai să cîntăm". N-a rezistat mult. Old Slippers, patronul unui honkytonk din New-Orleans, l-a prevenit: „Ai grijă, păstrează-ţi întotdeauna un alb în spate, ca să pună mîna pe tine şi să zică: ăsta-i negrul meu!"

Şi băieţii suflau în trompete pînă cînd nervii de sub pielea buzelor plesneau ca nişte rîme strivite. Puţini au rezistat. „Ai grijă, să faci faţă!" — i-a spus un bătrîn din New-Orleans, cînd îşi făcea valiza pentru Chicago. Iar Satchmo i-a răspuns: „Niciodată instrumentul acesta n-o să mă omoare, ci eu o să-l omor!"

Privighetoarea neagră priveşte lumea în faţă şi se visează la New-Orleans. N-au reuşit s-o orbească. Şi ea, totuşi, cîntă. Dar s-a vrut înapoi, la New-Orleans. Căci numai acolo inima lui era pe înălţimi... Şi l-au dus acolo, în sicriu...

* * *

—Sfinte dumnezeule, spune-mi, de ce m-ai făcut pe mine cu pielea neagră?

— Fiule, te-am făcut negru, pentru ca noaptea, cînd dă peste tine leul în junglă, să te poţi ascunde în întuneric.

— Mulţumesc ţie prea sfinte, leul e crud şi lacom. Dar de ce mi-ai dat părul scurt şi creţ?

— Pentru ca atunci cînd te aleargă leul, şi tu te caţări în copacii junglei, părul să nu ţi se agaţe de ramuri...

— Şi dinţii albi, doamne?

— Ca să te găsească ai tăi, cînd te pierzi în junglă...
— Atunci spune-mi, prea bunule, de ce ai făcut ca să mă nasc în Harlem ?

*
* *

Ard trotuarele Harlemului. Dacă ești alb, simți cum te ard privirile oamenilor, rîsetele copiilor, indiferența femeilor, grimasele bătrînilor. Respirația se înfierbîntă de febra tensiunii, trotuarele se încing de nerăbdarea plecării cît mai grăbite din aceste locuri, căci nesiguranța întunecă gîndurile. Nu este suficient să zîmbești amical, să crezi altfel, să vrei altfel decît aceia care au aprins aici combustibilul inepuizabil al urii. Ești alb, și epiderma ta spune mai mult decît gîndurile tale. Încerci să comunici, și ți se întoarce spatele. Ostilitatea nu mai apare deghizată. Jocul a fost făcut. Zarurile, aruncate. Pasiunile sînt gata să explodeze.

Pentru a cîta oară venind aici încerc, cînd cu sfiiciune, cînd cu cutezanță, să pătrund dincolo de zona indiferenței ? La un cinematograf de pe strada 125 mi se arată inscripția de la casă : „Only for Blacks". La intrarea într-o biserică, la fel : Only for Blacks". Într-un dancing, același lucru : „Not for Whites". Ca o replică amară la o realitate dură, aici cei supuși discriminării rasiale sînt albii. Intoleranța neagră este însă doar o ironie care, cu astfel de mijloace, nu poate opera decît formal. Albii nu par prea stînjeniți de acest joc de-a segregația din ghetoul negrilor, căci nu-i prea văd înghesuindu-se nici la casieria cinematografului murdar, periferic, nici în biserica săracă, nici în dancingul cu ritmuri îndrăcite.

Un joc nevinovat ?

O ură debordantă, sufocantă, gîtuitoare, ghiftuind pînă la scîrba de sine și care nu poate fi, cu nici o sforțare, expulzată, vomată, scuipată, căci oamenii, indiferent de culoare, sînt aici prizonierii propriei lor istorii

pe care şi-au scris-o cu sînge şi fărădelegi şi de care nu se mai pot debarasa decît prin sînge şi fărădelegi...

„Aici nu există o problemă neagră, ci numai o problemă albă !" — striga sfidător Calvin Lockridge. Coleric ca o panteră neagră, omul care a înţeles că lupta paşnică pentru drepturile rasei sale a fost asasinată la Memphis, devine un vulcan de acuzaţii atroce : „A trecut de mult timpul cînd omul negru făcea orice ca să-şi ascundă ura şi cînd, la izbucnirea violenţei, predica blîndeţea. Voi ne vedeaţi uriţi, sălbatici, puturoşi, şi noi v-am crezut. Acum s-a terminat. Am hotărît : Sîntem frumoşi, inteligenţi, capabili, talentaţi. Şi n-o să ne dăm bătuţi !"

Blîndeţea a fost împuşcată la Memphis. Acum, violenţa are cuvîntul. Calvin, omul-panteră, îşi strigă sfidarea : „Sînt un „black cat" (o pisică neagră), ca toţi ai mei. Ca şi ei, a trebuit să mă prostituez pentru a-mi plăti studiile. Am fost o curvă masculină. Asta vă dezgustă ? Eu sînt mîndru, deoarece asta e viaţa noastră a negrilor, aproape toţi a trebuit să facem aşa ca să supravieţuim... Abia atunci ne trec toate umilinţele, abia atunci ne răzbunăm femeile negre prin care albii ne-au transformat pe toţi în bastarzi... Şi curînd ei vor fi la fel de fascinaţi, de prosternaţi, la fel de impotenţi în faţa armelor şi a urii noastre, aşa cum sînt acum în faţa vigoarei noastrei !"

E timpul să te sperii, Americă albă ! Dacă mulţi paşnici cetăţeni ai tăi gîndesc aşa, e timpul să te sperii. „Totul va fi al nostru, sau nu va mai exista ! — strigă Calvin-Pantera. Şi se va face dreptate ! A fost nevoie de tulburările din 1954 în statele sudice pentru ca America albă să admită că, într-adevăr este segregaţionistă şi să ne promită drepturi civile. A fost nevoie de tulburările din 1969 pentru ca ea să se recunoască rasistă şi să ne propună integrarea. Prea tîrziu ! Nu mai vrem noi. Asta ar însemna obligativitatea de a le respecta valorile, de a ne încadra în normele lor, de a „gîndi alb", de a face frumos stăpînului pentru a ne răsplăti. Cu alte cuvinte

ar trebui să fim niște maimuțe, care să aibă dreptul la un colț de prăjitură cu condiția să poarte cravată ! Tocmai asta ne-am străduit și noi să facem secole de-a rîndul. Și care-i rezultatul ? Numai doi la sută dintre negri au ajuns la nivelul la care pot fi numiți „burghezie neagră". Cu cîte sacrificii, cu cîte renunțări, cu cîte trădări ! Și dacă au strîns suficient încît să se poată instala într-un cartier de lux, albii le interzic accesul ori își iau catrafusele și se cară în altă parte. Nu există nimic mai trist ca un negru îmburghezit sau care vrea să se integreze cu orice preț. Ca să le facă albilor pe plac, el merge pînă acolo încît își trădează propriul Dumnezeu !..."

America albă, e timpul să te sperii. Eu sînt străin, eu nu-ți împărtășesc nici ura și nici disprețul față de acești oameni, cetățeni ai tăi, egali cu tine în fața legii, cum îți place să spui adeseori ; eu îi înțeleg și îi respect, și cred că sînt frumoși, și capabili, și talentați, dar călcîndu-le străzile fierbinți și negre, mă încearcă un sentiment de teamă. E o neliniște ascunsă, sînt alb ca și tine, albule american, gîndurile nu mi se cunosc și sentimentele nu pot fi scrise pe frunte și mă simt aici la fel de stînjenit de culoarea pielii mele așa cum mă simțeam prin 1942, în clasa a doua de liceu, cînd, ducîndu-mă spre școală, îl vedeam pe colegul meu Bernștein măturînd străzile... Și mi-era rușine și teamă, ca acum, pentru că știam că dreptatea e de partea lui și nu puteam să-l ajut cu nimic...

*
* *

„America nu-i nici cal breaz, nici cal bălai. America-i zebră !" — spunea Martin Luther King.

Prin august 1619, o fregată olandeză descărca la Jamestown, în Virginia, 20 de indigeni africani. Era prima partidă de „fildeș negru" cărată în lanțuri pentru a executa cele mai abrutizante munci întru gloria și strălucirea „lumii noi". Începea marea migrație forțată, setea de sclavi, beția epidermei brune, acumularea incon-

ştientă, lacomă, nesăţioasă de dinamită neagră, a cărei gigantică şi de nestăpînit explozie, îi va fi cîndva Americii fatală... În mai puţin de două sute de ani de la primul transport, aproape un milion de negri răpiţi de pe coastele Africii au fost vînduţi ca sclavi în America. De aproape două veacuri începuse o istorie nescrisă, dar care avea să-şi întindă umbra ei lungă, densă, rece, vînătă, asupra istoriei oficiale a Americii. Constituţia din 1783 legalizase sclavagismul. Deşi douăzeci de ani mai tîrziu o hotărîre federală interzicea comerţul de sclavi, sudul conservator, opulent, sfidător în bogăţia lui arogantă, îşi organizează nestingherit bursa de „marfă vie“ şi trece la un draconic sistem de „dresură“ a sclavilor. La 21 august 1831 prelatul negru Nat Turner, ajutat de 50 de complotişti, atacă feuda albă a Southamptonului, în Virginia. Răscoală dramatică, inutilă, ca un strigăt patetic al disperării înecate în sînge... Dar începea să se scrie o istorie şi nu orice istorie, ci marea istorie a ruşinii...

De-a lungul ei, fiinţa de trei veacuri şi jumătate a Americii se va confunda cu ecoul luptei negrilor pentru libertate şi egalitate în faţa legilor. Din acel august 1619, cînd ancora fregatei olandeze a inoculat în trupul Americii voluptoasa, tulburătoarea otravă neagră, pînă în anul de graţie pe care îl trăim acum, descendenţii celor 20 de sclavi africani, care populează astăzi Statele Unite, au ajuns la douăzeci de milioane — o zecime din populaţia ţării. În ciuda mortalităţii excesive, prolifica lor înmulţire a fost copios susţinută de noi şi noi contingente de transbordaţi peste Atlantic. Nici cnutul, nici teroarea, nici tragicile şi multiplele vărsări de sînge, nu le-au putut stinge stirpea sau diminua înmulţirea... Dar să ne întoarcem la istorie.

Cu peste o sută de ani în urmă, în 1859, un alb cu inima nobilă un anume James Brown, încearcă să declanşeze un adevărat „război de eliberare a negrilor“. Îl ajută un pumn de entuziaşti alături de care Brown reuşeşte să cucerească arsenalul orăşenesc şi să lase în amintirea

yankeilor o noapte de spaimă. Dar la lumina zilei mica răscoală e înăbușită. Brown e arestat și, după tipicul legilor „antibanditești“ spînzurat de craca unui copac...

Cu șapte ani în urmă apăruse romanul Harrietei Beecher-Stowe, „Coliba unchiului Tom“, dar succesul prompt și universal al acestei cărți n-a împiedicat Curtea Supremă „of United States“ să declare în 1857, pe baza constituției, că negrul nu este cetățean, deci poate fi scos în afara legii.

La 6 noiembrie 1860 părea că soarta le-a surîs, totuși, și negrilor americani. Înverșunatul adversar al sclavagismului, Abraham Lincoln, a fost ales președinte al Statelor Unite. De la moartea năprasnică a lui Nat Turner, pînă la izbucnirea războiului de secesiune, la 12 aprilie 1861, s-au scurs treizeci de ani de luptă subterană, oarbă, necruțătoare, între feudali și sclavii susținuți de partizanii abolirii robiei negre. Rodul acestei lupte a fost fuga de sub sclavagism, trecerea din Sud în Nord a peste o sută de mii de negri, ceea ce, socotind la prețul mediu de atunci al muncitorului de culoare — cam treizeci de dolari bucata — a pricinuit proprietarilor sudici o pagubă de peste treizeci de milioane dolari-aur, bani grei ce se cereau răscumpărați prin sînge.

O sută optzeci și șase de mii de negri s-au înrolat în armata lui Lincoln ridicată la luptă împotriva sclavagismului. Dintre ei, fiecare al treilea om plecat sub arme nu s-a mai întors la căminul său. Tributul de sînge plătit de negri a fost, și de data aceasta, de zece ori mai greu decît sîngele albilor.

La 9 aprilie 1865, exact după patru ani de război, Sudul capitulează. Ca în toate războaiele fratricide, sîngele se varsă inutil. Lincoln proclamase încă de la 1 ianuarie 1865 eliberarea sclavilor din statele federale cele mai recalcitrante : Arkansas, Texas, Luisiana, Mississippi, Alabama, Florida, Georgia, Carolina de Nord și Carolina de Sud, Virginia... Dar, învins teoretic, Sudul n-a înțeles să depună armele. Capitularea lui formală a însemnat în

același timp certificatul de naștere al faimosului Ku-Klux-Klan și al tenebroșilor „Cavaleri ai Camerei albe".

Sinistru nume, sinistre legi, sinistre crime. În restul lumii poveștile vîrstnicilor sperie copiii cu balauri și căpcăuni pe care negrii americani nu mai au nevoie să-i inventeze, căci ei au Ku-Klux-Klanul. Pămîntul teroarei în care cîrmuiesc ocultele pravile ale clanului se cheamă „Imperiul invizibil". Guvernat de atrocitate, clanul „Cercului Închis" — cum s-ar traduce ad litteram numele acestei sumbre organizații — își are ideologii și teoreticienii săi. Autodeclarîndu-se o „asociație mistico-patriotică", Ku-Klux-Klanul și-a luat misiunea apărării prin orice mijloace a „americanismului pur" bazîndu-și acțiunile pe teoria „superiorității" indiscutabile a rasei albe, a cărei chintesență de noblețe ar fi reprezentată exclusiv de ginta yankee (inițial repudiată de sudici care, tot timpul războiului civil, i-au numit pe nordici „yankei", după porecla dată de indieni primilor englezi colonizatori).

Imperiul nevăzut împarte America în „regate", „provincii" și „clantoane" — regatul cuprinzînd cîteva state, provincia, cîteva clanuri, iar clantonul fiind teritoriul în care operează o singură organizație. Imperiul nevăzut are la cîrma sa un „Mare Mag Imperial", regatele au fiecare în frunte cîte un „Mare Dragon", provinciile — cîte un „Mare Titan", iar clantoanele sînt conduse de cîte un „Mare Ciclop" avînd în subordinea sa imediată un consiliu format dintr-o duzină de „Groaze".

Aceste consilii ale teroarei albe hotărăsc acțiunile pe plan local ale Ku-Klux-Klanului stabilind pînă în ultimele amănunte ceremonialul fiecărui asasinat. Conjurația păstrează identitatea membrilor săi sub un secret semnat cu sînge, întărit prin canoane, fără dezlegămînt și prin buna-știință a distrugerii iminente a sperjurului și a familiei sale în caz de trădare. „Cercul Închis" nu admite candidați decît după o îndelungă cercetare, după probe de indiscutabilă fidelitate care merg de la ana-

liza provenienței sanguine pînă la încercarea cruzimii și la cutremurătoare jurăminte.

Înveșmîntați în lungi anterie albe, pe pieptul cărora este cusută o cruce mare din pînză neagră, cu capetele acoperite de glugi țuguiate care n-au altă deschizătură decît o tăietură îngustă în dreptul ochilor, dragonii, titanii, ciclopii, cu suitele lor de groaze și cu tenebroșii lor ciraci, patronează ritualul crimelor publice al căror epilog este întotdeauna incendierea unei cruci de lemn, înfiptă în pămînt și stropită din belșug cu benzină. După înfăptuirea ceremonialului în urma căruia rămîne un linșat spînzurat de o cracă, un ars de viu sau un împușcat în ceafă, alături de cenușa fumegătoare a unei cruci mistuite de flăcări, supușii „imperiului invizibil“ urcă în mașinile lor și pornesc în viteză spre orașele lor, spre casele lor, spre familiile lor. Cînd glugile cad, se recunosc reciproc notabili ai urbelor, comercianți de vază, oameni ai justiției, militari de carieră, credincioși enoriași ai celor mai pașnice biserici yankee...

Acestea rămîn însă marile montări ale campaniilor de pedepsire cu punere în scenă, regie, efecte de acustică și de lumină îndreptate împotriva unor negri solitari a căror asasinare trebuie să vîre spaima în recalcitranți. Ele aparțin mai mult pitorescului trecut (ce minunate erau timpurile groaznice de altădată !) din care, cu destule rezerve, și nu fără teama unei prea scumpe plăți, s-au inspirat unii cineaști atunci cînd au ținut cu orice preț să toarne secvențe tari.

Ku-Klux-Klanul modern lucrează mai operativ mînuind cu dexteritate plasticul și dinamita, bomba cu întîrziere, grenada incendiară și pistoalele mitralieră ale căror rafale țîșnesc din goana automobilelor fulgerător, implacabil și, mai ales, eficace. E drept, tabloul acesta e mai prozaic, dar mai operativ. Nu are aspectul carnavalesc, de sinistră operetă, cu iz dezgustător de carne arsă și de rășină aprinsă, în schimb miroase a trotil și este mai simplu de organizat. În cele din urmă, nici culoarea pielii victimelor n-a mai rămas o condiție sine qua non

pentru binecuvîntarea prin ştreang sau plumb hotărîtă de Marele Mag. Chiar şi unii albi „compromişi" de legături „criminale" cu organizaţiile negrilor de luptă pentru egalitatea rasială au fost onoraţi cu epitaful Ku-Klux-Klanului : crucea de lemn aprinsă ; crucea de catran mînjită pe pieptul ciuruit de gloanţe ; crucea de sînge trasă sub craniul sprînzuratului de picioare, crucea, crucea patimilor împînzind pămîntul Americii cu Crişti negri...

Dar aşa se scrie istoria. Încet şi temeinic.

*
* *

De mai bine de o sută de ani Congresul american tot trimite în stînga şi în dreapta trupe pentru a apăra drepturile neapărate ale negrilor. În 1867 a trimis primele detaşamente regulate din statele sudice „pacificate" pentru a împiedica acţiunile de sabotare a eliberării sclavilor. Lucrurile au fost aşa de bine aranjate încît, în 1875, acelaşi Congres s-a văzut nevoit să proclame o hotărîre împotriva oricăror forme de segregaţie în locurile publice. Dar asta mai mult a frînt-o decît a dres-o deoarece, doi ani mai tîrziu, odată cu sfîrşitul ocupaţiei Sudului, supremaţia recîştigată de albi a dus imediat la eliminarea negrilor din instituţiile administrative, anulîndu-le şi bruma de libertate cetăţenească dobîndită anterior. Dreptul lor la vot a fost abolit, tranzacţiile de marfă vie au reînceput, tratamentul nesupuşilor prin teroare şi pedepse capitale s-a reinstaurat. Cuprinşi de panică, într-un singur an, 1879, peste 30 000 de negri au fugit în Kansas — ultimul stat sudic ceva mai democratic.

An trist acel 1883, cînd s-a recunoscut oficial legea antisegregaţionistă drept „neconstituţională" şi cînd în toate statele sudice s-a reintrodus oficial segregaţia în şcoli, spitale, hoteluri, restaurante, în teatre şi în trenuri. Umbra acestui an tragic, rătăcit din tenebrele preistoriei

civilizației la porțile secolului XX, se va întinde pînă în 1954.

Abia în 1909 apare la New York prima asociație reală de luptă pentru drepturile negrilor: „National Association for the Advancement of Colored People“, formată din liberali albi și intelectuali negri. Un an mai tîrziu ia ființă Liga națională a burgheziei negre, înființată cu scopul împingerii și susținerii oamenilor de culoare în instituțiile administrative ale Statelor Unite.

Ajunul marelui război este punctat în America de răscoala soldaților negri din Houston (Texas). Sfîrșitul războiului închide paranteza tragediei americane prin tulburările de la East Saint Louis (Illinois), provocate de mînia celor ce și-au vărsat sîngele pe fronturile Europei alături de albi și care, întorși acasă, se vedeau din nou reduși la condiția de rasă inferioară. Patruzeci și cinci de morminte consemnează pe pămîntul Americii ultimii morți ai primului război mondial: asasinații de la Houston.

Dezorientați, înnebuniți de hărțuiala fără sfîrșit, negrii americani nu mai știu pe ce căi să-și caute dreptatea. Cine să le-o dea? Statuia Libertății ține în mîna stîngă o carte care-i minte, biserica albilor îi învață să rabde și să pătimească pe pămînt pentru a se bucura de fericire în ceruri, dar la lovirea unui obraz ei nu mai vor să întoarcă celălalt obraz. Poate salvarea vine de la sabia lui Mahomed? Poate că legile dure ale islamului o să-i mîntuiască? În 1930, în urma abandonării în masă a vechilor credințe ancestrale, negrii americani trecuți la mahomedanism creează organizația „Black Muslims“ și imploră prorocului sabia dreptății. Dar înaintea acesteia pogoară mai întîi asupra păcătosului pămînt spectrul crizei, al marelui crah economic, și jumătate din brațele de muncă negre trec să îngroașe armata șomerilor. Iar ceea ce n-a vrut să aducă sabia prorocului aduce războiul. În 1941 Statele Unite intră în

cea de-a două conflagrație mondială și, sub bombe și canonade, sîngele negru este la fel de bun ca sîngele alb. În patru ani numărul ofițerilor de culoare din armata americană crește de la cinci indivizi la șapte mii. Un milion de negri părăsesc plantațiile sudului și se angajează în industria de armament. Dar, din cînd în cînd, cele 48 de stele de pe steagul de atunci al Americii sînt împroșcate cu sîngele roșu al pieilor negre. Tulburările rasiale din Detroit lasă în cronica rușinii a anului 1943 treizeci și cinci de morți și peste 700 răniți.

Abia anul 1954 corectează teoretic strîmbătatea legiferată în 1883. Curtea supremă condamnă segregația în învățămîntul public. În același an apare un nume : Martin Luther King. 380 de zile de luptă pașnică îi aduce pastorului cu nume de rege o primă victorie : suspendarea segregației rasiale în mijloacele de transport în comun. În 1956, King organizează „Southern Christian Leadership Conference“ — Conferința Liderilor Creștini ai Sudului — care pledează pentru obținerea drepturilor electorale pentru populația de culoare. O primă aplicare a hotărîrii Curții supreme din 1954 : studenta de culoare Autherine Lucy cîștigă examenul de admitere în Universitatea Tuscaloosa din Alabama. Dar tolerarea ei printre studenții albi nu durează decît 48 de ore. Aceeași farsă se repetă și cu nouă copii de culoare care la începutul anului școlar 1957-1958 încearcă să pătrundă într-o școală a albilor din Little Rock, unde inițial fuseseră admiși. Mister Faubus, guvernatorul statului Arkansas, ordonă în oraș starea excepțională și mobilizează garda națională înarmată pînă în dinți pentru a bara calea celor 9 școlari negri. Farsa monumentală amenință să se transforme într-o baie de sînge. Nouă copii, nouă pui de-ai lui Jim Crow, nouă Black Kat, și zidul de gorile cu căști și grenade lacrimogene, cu gîrbace și bastoane de cauciuc, cu petarde și puști-mitralieră — optsprezece ochi speriați și opt sute de brațe

gata să sfîșie inamicul — sinistră tragicomedie, ironizată pînă și de cei mai fideli și mai entuziaști admiratori ai bunului Unchi Sam... Pentru a face momentul și mai solemn, și mai istoric, președintele Eisenhower trimite un corp expediționar de una mie parașutiști care să ușureze pătrunderea celor nouă copii negri în școală.

Cheia succesului pare să fi fost găsită în balanța forțelor, și ea este din nou întrebuințată în 1962, cînd studentul de culoare James Meredith este acompaniat la intrarea în Universitatea Oxford (Mississippi) de o gardă de 16 000 ostași federali — o divizie și jumătate, atîta cît au împins americanii în bătălia din Ardeni — pentru a permite unui negru dreptul să treacă pragul unei universități albe.

La împlinirea unui secol de la abolirea sclavagismului, în 1963, peste un sfert de milion de negri organizează un marș către Washington. Centenarul abia fusese marcat prin tulburările de la Birmingham, unde poliția locală a lansat cîini lupi asupra unei manifestații pașnice și unde cinci fetițe negre au fost ucise într-o biserică a orașului... Așa se scrie istoria...

La 21 mai 1964 poliția din Philadelphia arestează trei luptători pentru cauza integrării negrilor. Toți trei sînt asasinați în beciurile poliției. Tulburări rasiale la New York, Chicago, Cleveland, Philadelphia...

Așa se scrie istoria...

În martie 1965 are loc uriașul marș de protest de la Selma la Montgomery, sub semnul luptei pentru drepturi electorale ale negrilor. În Alabama marșul pașnic este hărțuit de poliție, de cohortele rasiștilor, de „Îngerii infernului“. Luna august însîngerează șase file de calendar la Los Angeles : 35 morți, 900 răniți...

Așa se scrie istoria.

Iulie 1967, New York : 27 morți. Detroit : 13 000 incendii, 36 morți, 2 000 răniți, 3 500 arestați... Așa se scrie istoria...

Şi se mai scrie într-un fel : în aprilie 1968 King este asasinat la Memphis. John Fitzgerald Kennedy murise cu aproape cinci ani în urmă, împuşcat, la Dallas. Peste cîtva timp avea să-l urmeze, ciuruit de gloanţe, Robert Kennedy... Kennedy — King — Kennedy. Trei „K". Întocmai ca în iniţialele Ku-Klux-Klanului. Istoria ruşinii cam aşa se scrie.

Mai trebuie aprinse cruci ?

*

* *

Avea un nume de rezonanţă regală, de reformator temerar, un om al cărui vis se împletea cu acţiunea : Martin Luther King. O singură dată l-am văzut, în 1962, la un miting al populaţiei de culoare în faţa unei biserici din Harlem, şi impresia cea mai puternică pe care mi-a lăsat-o nu putea fi redată decît de un singur cuvînt : Indestructibil. Omul fascina prin profunzime, impunea prin echilibru, cutremura prin echitate şi stăpînea prin calm. Cînd îşi făcea apariţia, tălăzuirile mulţimii se domoleau, căpătau forţa conştiinţei de sine, agitaţia devenea energie, pasiunea era înlocuită prin argument, stihia prin ştiinţa organizării, mînia oarbă prin raţiune. Omul ştia că luptă cu un adversar pe cît de perfid pe atît de puternic şi că, în inegalitatea măsurării forţelor, raţiunea putea triumfa. Puterea nu însemna dreptate, iar orbirea ei cu patimi ancestrale, tulburarea spiritelor prin reziduul unor anacronice stări de lucruri care încercau să-l menţină pe americanul alb colonizator în propria lui ţară, şi reducerea Americii la dimensiunile unei colonii pentru douăzeci de milioane de negri, nu mai puteau dăinui. Ce întristătoare şi deconcertantă realitate : măreţia unei naţiuni capabilă de cele mai cutezătoare afirmări pe planul ştiinţei şi tehnicii, obligată să plătească un tribut greu discriminării rasiale, segregaţiei, voluptăţii vărsării de sînge nevinovat, apetenţei teroarei şi a violenţei.

Reverendul Martin Luther King a înțeles tragedia propriului său popor și a optat : „Visul meu — spunea cel ce a plătit cu viața dreptul de a lupta pentru izbîndirea unuia dintre cele mai nobile idealuri ale lumii progresiste — este un vis adînc înrădăcinat în visele americane. Visez la ziua cînd, pe colinele roșcate ale Georgiei, fiii foștilor sclavi și fiii foștilor proprietari de sclavi se vor așeza împreună la masa fraternității... Un vis în care toți cei ce-l nutresc și îl urmează cu credință nestrămutată refuză să răspundă brutalității, nedreptății și arbitrariului prin violență..."

Visul acesta l-a ucis. Era prea frumos. Prea utopic. Prea generos. Visul acesta n-a murit o dată cu King, cum spunea Johnson, ci înaintea lui King. El l-a ucis.

Un glonte, tras din umbră cu arma teroarei feroce, a răpus la Memphis în sudul Statelor Unite, viața liderului negru al integraționalismului rasial prin nonviolență. Una dintre cele mai nobile torțe ale rațiunii contemporane a fost astfel brutal înăbușită. A fost un profet al cruciadei împotriva umilinței secular stratificată în conștiința Americii negre, un propagator al demnității umane și un restituitor al respectului elementar între oameni. Părea indestructibil. Cel puțin, mie așa mi-a apărut, în duminica aceea de toamnă cînd ieșise în fața bisericii din Harlem, Mi s-a spus că fiecare acțiune publică de-a lui era precedată de un lanț întreg de amenințări, de bruscări grosolane, de violențe care ar fi îngenuncheat și cel mai rezistent caracter. Dar el continua să apară senin, profund, logic, fără izbucniri patetice, de o energie ascunsă, cu atît mai neliniștitoare pentru cei care căutau cu orice preț să-l răpună. Pe frunte purta o cicatrice adîncă, un stigmat, și în ochi un surîs amar : „Iată prețul pe care noi, negrii Statelor Unite, trebuie să-l plătim contra eliberării noastre".

În 1962, cînd l-am văzut la New York, rezonanța numelui său era de mult recunoscută în toată America. Cei ce-l urmau nu erau numai oameni de culoare, ci

mulți, foarte mulți albi care sufereau pentru rușinea Americii. Cei ce se mîndreau cu această rușine, ridicînd-o la rangul de virtute supremă a democrației yankee, căutau să-l anihileze prin orice mijloc. Cei ce nu-l contestau, dar nu-l urmau, ci-l socoteau utopic, cei ce-l respectau dar îl considerau cufundat într-o profundă eroare, cei care nu vedeau decît o singură cale — răspunsul la violență, prin violență, înlocuiseră entuziasmul incipient cu renegarea durabilă.

Malcom X, adeptul lui „Black power“ declara cu cîteva zile înainte de a fi el însuși asasinat : „Scopul nostru a fost mereu același. Evident, metodele mele sînt diametral opuse celor preconizate de Dr. King, apostolul nonviolenței, doctrină care are meritul de a scoate în relief brutalitatea Albului față de Negri. Dar în atmosfera care domnește acum în America, nu pot să nu mă întreb care dintre acești doi extremiști va fi ucis primul : «Violentul» Malcom, sau «nonviolentul» Dr. King“

Pe Martin Luther King, l-am văzut cu trei ani înaintea asasinării lui Malcom X. Părea că King învinsese. Momentan. Spunea : „Mi s-a vorbit despre unele amenințări, despre ceea ce mi-ar putea face unii dintre frații noștri albi cu mintea bolnavă. Nu știu ce va urma. Dar pentru mine asta n-are importanță. Ca oricine altcineva, aș dori să trăiesc o viață îndelungată. Dar acum nu mă preocupă acest lucru. Am întrezărit Țara Făgăduinței și chiar dacă nu voi ajunge împreună cu voi acolo, vreau să știți astăzi că noi, ca popor, vom ajunge în Țara Făgăduinței...“

Bătut, întemnițat, cu casa incendiată de bombe, cu familia terorizată de spectrul răfuielii sîngeroase, omul care avea atunci treizeci și trei de ani nu ținea să apară lumii aureolat, ca un Crist crucificat, ci ca un simplu om care crede cu acerbicie în dreptatea lui și a semenilor săi. Și poate că tocmai de aceea părea indestructibil. Viața, pînă la tragicul ei sfîrșit, avea să-i fie un inter-

minabil şir de patimi. Intimidările, atentatele organizate cu toată arta terorismului, atacurile cu arme albe, descinderile nocturne, sechestrările trebuiau să culmineze într-o zi cu crima supremă. Oraşul Memphis a oferit cadrul. Prin glontele tras, numele acestui oraş cu rezonanţe antice s-a schimbat în ruşine.

America a fost o clipă cutremurată. La lista marilor fărădelegi ale secolului se adăuga încă o crimă. Conştiinţa n-are culoare. Ucisă mişeleşte, ea atîrnă mult mai greu în cumpăna dreptăţii decît un om viu, oricare ar fi el. King, viu, era numai o idee, un punct de vedere, o concepţie, poate chiar controversabilă, dar o concepţie. King asasinat a devenit un simbol, un stindard, un jurămînt. Derutată, America priveşte la propriile ei fapte hărţuită de chinuitoare întrebări. Cei ce vedeau în tragedia populaţiei de culoare a Americii suferinţa unei simple minorităţi încep să vadă în aceasta tragedia unei naţiuni. Cei care considerau problema integrării populaţiei de culoare o simplă chestiune a negrilor americani, se văd integraţi cu responsabilitatea lor în rezolvarea acestei grave probleme.

Unii au spus, mai de mult, că Martin Luther King era vocea mustrării de conştiinţă a Americii. Dar mustrările de conştiinţă nu pot fi reduse la tăcere prin gloanţe. Nu există mormînt care să le înghită, nu există foc care să le mistuie, cu cît sînt mai lovite, mai mistificate, mai ascunse, mustrările de conştiinţă cresc, se amplifică, devin coşmaruri, şi coşmarul unui popor naşte monştri, iar singura cale de a evita catastrofa iminentă este trezirea la timp. Uneori, gloanţele, mai mult decît a înăbuşi, trezesc conştiinţele.

Prin moartea lui, indestructibilul pe care l-am văzut în 1962, în faţa unei biserici din Harlem, mi-a întărit convingerea că rămîne un indestructibil. Primele lui cuvinte rostite atunci în faţa mulţimii au intrat în legendă : „L-am întrebat adineauri pe un copil negru :

spune-mi, te rog, ce vrei tu să te faci cînd vei fi mare ? Mi-a răspuns : Cînd voi fi mare, vreau să mă fac alb, domnule !“

* * *

Ni se spune că, în ultimii cincisprezece ani, ştacheta care indică nivelul de unde America începe să-şi numere marile averi particulare a atins cota de 150 000 000 dolari. Sub ea nu poţi aspira la blazonul marilor familii. Şi cînd te gîndeşti că, aşa cum atesta revista „Fortune“ prin 1957, acum cincisprezece ani erau de ajuns numai cincizeci de milioane pentru a fi socotit superbogat, nu poţi să nu regreţi bunele timpuri de altădată cînd duiosul sîn al marilor familii număra vreo două sute de „pater familias“ ! Acum au rămas numai 66, căci exigenţele faţă de conţinutul seifurilor au crescut în raport direct cu scăderea valorii dolarului.

În plus, prea mulţi „coate-goale“ cu numai 50 000 000 de dolari ţineau să fie socotiţi printre potentaţi — gaşca s-ar fi mărit peste măsură şi blazonul s-ar fi banalizat. Aşa că, s-a procedat la ridicarea ştachetei fixîndu-i-se cota cu două înălţimi mai sus, astfel încît să n-o mai poată sări decît cei cu adevărat superbogaţi. Au rămas 66. O „familie“ onorabilă care nu se mai încurcă în cartea de imobil şi nu se mai calcă în picioare pe la clubul milionarilor. Aspiră cine vrea, intră cine poate. Cel ce a scăzut sub nivelul stabilit iese cu coada între picioare. Mai marii rămîn tot Howard Hughes şi J. Paul Getty cu ceva mai mult, sau mai puţin de două miliarde, fiecare. Între cinci sute de milioane şi un miliard — 6 indivizi. Între trei sute de milioane şi o jumătate de miliard — 5. Între trei sute şi două sute de milioane — 27. Între o sută cincizeci şi două sute de milioane — 26. Ăştia sîntem ! Cine-i mai tare să se pună cu noi ! „Epurarea“ era absolut necesară şi de neamînat. Exigenţele au fost impuse de noii veniţi în

clubul „superiorilor", posesorii marilor averi făcute în ultimii cincisprezece ani. Identitatea lor nu este greu de stabilit, dacă ţinem seama de faptul că în listele publicate de „Fortune", în 1957, numai numele a treizeci şi trei din actualii şaizeci şi şase figurau printre „adevăraţii" potentaţi de atunci. Dar cîte nu s-au mai întîmplat între timp ! Un prea frumos război în Vietnam, un preşedinte împuşcat la Dallas, un fost ministru al justiţiei, senator şi candidat la preşedinţie pentru a continua opera fratelui său, împuşcat la Los Angeles, petrolul descoperit în Alaska, războiul de şase zile din Orientul Apropiat, saltul spectacular al electronicii, zborurile în cosmos ; dacă nu curge, pică, dar în ultimii cincisprezece ani mai mult a curs decît a picat, aşa că vechile criterii ca mitul „banului cu ban" se cereau imperios revizuite pentru a se şti mai clar şi mai răspicat cine cu cine se adună şi care cu care îşi dă mîna. Între timp s-au mai făcut cîteva averi frumuşele din comercializarea unor invenţii, din transporturi şi asigurări, din afaceri bancare şi imobiliare, din traficul de arme şi din furnizarea către stat a materialelor necesare ambiţiosului plan de cucerire a cosmosului. S-a mai pauperizat pe ici, pe colo, prin punctele esenţiale ale societăţii, s-a mai uniformizat media, s-au mai decantat forţele, s-au mai arătat roadele capitalismului „popular" şi ale societăţii de consum. Terorizate de abundenţă, Statele Unite au continuat să-şi extrapoleze profitorii şi victimele incapabile să-şi plătească proslăvitul „way of life" după deviza : „Nu lăsa pe mîine ceea ce poţi consuma azi !"

Aşa se face că, alături de vechii „superi" s-au înscris în ultimii cincisprezece ani o serie de nume noi, ignorate de precedenta listă. Printre cei „noi", cu averea estimată între cinci sute de milioane şi un miliard de dolari, a apărut impetuosul dr. Land, astăzi în vîrstă de 61 de ani, inventatorul procedeului „Polaroid", iar ceva mai jos, la scara celor cu numai 150-200 de milioane de dolari, un avocat, Chester Carlson inventatorul xerografiei şi alţi doi autori de invenţii din domeniul elec-

tronicii şi tehnicii cinematografice, Hewelt şi Packard. Peste aceştia, cu o avere de aproximativ trei sute de milioane de dolari, se află Dewit Walace, „inventatorul" publicaţiei „Reader's Digest" — lunar cu un tiraj de 30 000 000 exemplare, tras în douăzeci şi şase de ediţii şi douăzeci şi nouă de limbi — armatorul Ludwig, constructor de petroliere gigant, artistul de comedie producător de filme comerciale Bob Hope, favoritul „boom"-ului metalelor neferoase Engelhard şi cîţiva viguroşi petrolişti : Hunt tatăl şi fiul, Bob Smith şi Leon Hess.

În lista celor 66 figurează nu mai puţin de cinci descendenţi ai familiei Mellon — fondatoarea băncii cu acelaşi nume şi posesoarea societăţilor „Alcoa" şi „Gulf" ; şase Rockefelleri care şi-au cîştigat şi ei o pîine din „Standard Oil" ; trei moştenitori ai dinastiei Dupont de Nemours, alături de odraslele marilor averi grămădite sub firmele „Corning Glass", „General Foods", „American Tobacco" ; fiica magnatului oţelăriilor Henry Clay Frick, copiii fondatorilor marilor magazine „Wool-worth", pupilele lui „Coca-Cola" şi fondatorii ziarului „New York Times", reprezentaţi prin descendenţii lor. Dacă stăm să socotim, celor 66 le revin ceva mai mult de două duzini de firme, dar esenţialul este că „superii" figurează nominal şi nu mai rămîn ascunşi înapoia emblemelor. Şaizeci şi şase de indivizi deţin în mîinile lor vreo douăzeci şi cinci de miliarde de dolari, în vreme ce douăzeci şi cinci de milioane de americani nu cîştigă mai mult de şaizeci şi şase de dolari pe săptămînă.

Cîte nu s-ar putea face pe acest pămînt cu banii celor 66 ! Programul mondial al luptei cu poluarea nu ar depăşi această sumă, cei o sută de mii de oameni care mor zilnic pe glob de inaniţie şi-ar putea salva zilele, analfabetismul ar fi lichidat, lupta cu cele cîteva boli socotite „incurabile" ar fi cîştigată, sărăcia celor mulţi ar putea fi sfidată un timp, spectrul foamei alungat...

Acum cincisprezece ani erau două sute de „superi", dar averea lor globală era mai mică decît a celor şaizeci şi şase de azi.

Cîți vor fi peste cincisprezece ani ?
Dar oare vor mai fi ?

*
* *

Sărmanii miliardari ! La ce le-o fi trebuind atîta bănet ! La spaime și coșmaruri. La putere. La biata lor sacoșă zilnică, „nesățioasă" care, de cînd cu scumpirea vieții, înghite banii ca un sac fără fund ! Numai cuplul multimiliardar Onassis are nevoie anual de peste douăzeci de milioane de dolari pentru cheltuieli curente. Opt reședințe necesită, numai pentru întreținere, 2 000 000 dolari plus impozite funciare care dublează suma ; 202 servitori (pentru două persoane și camarila lor !) costă peste un milion de dolari pe an, un iacht cu 65 de oameni în echipaj (tot pentru două persoane) costă anual trei milioane, rochiile doamnei : peste o jumătate de milion... Dar, slavă domnului, au ! Numai în opere de artă au investit 25 000 000 dolari, iar în bijuterii, aproape 8 000 000.

De n-ar fi hoții, spaima de răpiri și spectrul luptei de clasă le-ar fi și somnul mai liniștit. Doamna Dassault, soția avioanelor „Dassault", „Mirage" și „Vautour", a fost răpită din mașină chiar de lîngă soțul ei și restituită contra a 4 000 000 de franci (gurile rele spun că domnul Dassault ar fi fost gata să-i dea răpitorului, un anume J. J. Casanova (sic !), încă patru milioane numai să nu-i restituie „comoara", dar cretinul a făcut imprudența să se lase prins de poliție la două zile de la răpire fiind recompensat pentru acest eșec cu 20 de ani de muncă silnică) ; Eric Peugeot, „Peugeot 403", „Peugeot 404", „Peugeot special", concurentul lui „Citroen", „Renault" și „Simca", a fost și el răpit, drept pentru care făptașii, Rolland și Larcher, n-au încasat numai răscumpărarea, ci și cîte 20 de ani de temniță grea ; Sophie Duguet, pupila milioanelor Duguet a fost repusă în brațele paterne contra două milioane în devize foarte, etc,

etc, etc... Apoi mai sînt hoții, spărgătorii, gangsterii, doamne, ce greu e să mănînci o pîine de miliardar! Begumei i s-au furat în 1949 bijuterii de 400 000 000, unei americance „super“ i s-au sustras din camera de hotel de la Monaco aur, perle, safire și diamante de 830 000 000, iar domnul Clerc, tot din Monaco, a fost ușurat într-o singură noapte, la 27 iulie 1964, de nu mai puțin de un miliard de franci !

Și asta e nimic pe lîngă sudorile reci ale naționalizărilor, exproprierilor, preluărilor, pe lîngă iureșul de nestăvilit al „fantomei“ care străbate pămîntul...

*

* *

Cum să nu ți se rupă inima de mila lor ? Cum să nu fii emoționat de duioasele lor extravaganțe ? La Toulon, a fost arestat pentru vagabondaj, un anume Alfred, „clochard“ jerpelit, bărbos, păros, jegos, unul dintre acei pitorești pierde-vară care, la Paris, trăiesc pe sub podurile Senei, „păsări“ ale cerului și milei pămîntului, jalnice căzături care își cerșesc bucata de pîine, aprigi băutori de „molan“, filozofi ai rigolei și ai azilurilor de noapte, paraziți umili ai lăzilor de gunoaie din societatea de consum.

Strîns puțin cu ușa „tîrnei de salată“ — cum este poreclită duba neagră a poliției — „clochard“-ul fără un document care să-i ateste identitatea, cu vîntul suflîndu-i prin buzunare, a cerut să fie imediat pus în legătură cu notarul său din Bayeux care să dovedească ordinii publice că, pe contul său bancar, figura o cifră cu vreo nouă zerouri și că el nu făcea altceva decît că se juca puțin de-a povestea din „Prinț și cerșetor“. Din Bayeux s-a confirmat imediat că „Alfred“ era unul dintre cei mai bogați proprietari de terenuri din Normandia. Că avea un castel de cincisprezece milioane franci-aur, dar că făcea pe „clochard“-ul deoarece, așa cum declara,

„se simțea mai bine printre «păsări» decît printre servitorii de pe domeniul său". Și a fost condus cu temenelele de rigoare, stimulate de zornăitul sacului cu bani, în lumea interlopă de la periferia marelui port.

Numai din cauza justificatei frici în fața piraților aerului care, în plin zbor, sub amenințarea pistoalelor pot schimba ruta unui avion, respectabilul bogătaș american C. Munn, ca să se deplaseze de la Paris în Florida, a închiriat doar pentru el un „Boeing 707", cvadrireactor de mare tonaj, cu un echipaj de 14 persoane și o capacitate de 160 de pasageri. Avionul a decolat de la Orly și cursa l-a costat pe unicul ei pasager un „fleac" de numai 18 000 de dolari, adică, aproximativ, venitul unei familii medii americane pe trei ani. Unica marfă încărcată la bordul „Boeingului" au fost 12 sticle de lapte american (singurul lapte în care Dl. Munn are încredere), căci doar aceasta este mîncarea cu care se poate hrăni sărmanul miliardar. S-a spetit muncind pe brînci pînă la bătrînețe tot numărîndu-și și răsnumărîndu-și milioanele, și, cînd să ajungă să se bucure de agoniseală, nu i-a mai rămas decît laptele covăsit!

*
* *

La începutul lui 1972 presa occidentală a făcut mare vîlvă în jurul unui pretins fals editorial care îl privea pe multimiliardarul Howard Hughes, omul cel mai bogat din lume, atotputernicul proprietar (printre multe altele) al orașului-cazino Las Vegas, omul invizibil al uneia dintre cele mai stranii enigme americane. Într-adevăr, de mulți ani nimeni nu l-a mai zărit la față pe Howard Hughes. Dar prezența lui se făcea simțită cu promptitudine, printr-o voce, printr-un ordin, printr-o indicație de a se acționa într-un anume fel, ori de cîte ori se punea la cale vreo tranzacție, vreo spectaculoasă lovitură financiară în domeniul care îl interesa. În afară de pasiunea pentru menținerea titlului de cel mai puternic

om al planetei, Hughes n-avea altă grijă decît să şteargă orice urmă a existenţei sale fizice, pînă la dispariţia sa totală. Nimeni n-ar putea explica motivele acestei sistematice escamotări, dar H. H. voia să devină rivalul sau seamănul atotputernicului din ceruri. Să rămînă doar o idee, o voce misterioasă, un „semn" în ambiguitatea de oracol care nu dictează decît cutremurătoare sentinţe.

Preasupuşii lui îi primesc cu înspăimîntare ordinele, executîndu-le fără crîcnire, neîndrăznind nici măcar să se întrebe dacă Dumnezeul lor, care îşi semnează cecurile de milioane de dolari cu sacrosancta-i iscălitură, există, într-adevăr, pe pămînt sau este o cutremurătoare abstracţie extraterestră. Căci invizibilul Mister H. H. poate orice, ca Dumnezeu. Pentru el nimic nu este imposibil, doar să vrea, ca atotputernicul, şi se execută. Trebuie nimicit un concurent? Căile domnului nu sînt de loc întortocheate. Banii lui nu numai că n-au miros, dar sînt şi mulţi, prea mulţi ca să li se poată rezista. Implacabil, intangibil, zeul locuieşte într-un Olimp păzit de cerberi înarmaţi pînă în dinţi, de unde îşi emite sentinţele fără drept de apel. Imperiul lui dispune de uzine imense, de lanţuri hoteliere, de staţii de televiziune, de zeci de cazinouri, de companii aeriene, aeroporturi şi sute de mii de hectare de pămînt.

Astăzi, dacă mai trăieşte, ar trebui să aibă 65 de ani. Ultima lui fotografie, datată din 1957, ni-l înfăţişează ca pe o copie prematur îmbătrînită a lui Tyrone Power, păr brun rărit, cu cărare pe mijloc, un oval perfect al feţei, cu mustăcioară mexicană, ochi tulburători, parcă somnolenţi, acoperiţi pînă la jumătatea pupilelor de linia pleoapelor, un surîs banal, de om obosit. De atunci nu l-a mai putut fotografia nimeni, deşi cohorte de reporteri i-au investigat fără încetare urmele fără urmă. El este doar „vocea", el este doar „semnul", el este doar „ordinul".

Personajul este cu adevărat fabulos. Biografia lui scrisă de un anume Clifford Irving trebuia să devină pentru editura McGraw-Hill cea mai mare afacere de comercializare a cărții. Ea a devenit cea mai mare escrocherie a anului. Editura a plătit lui Hughes „micuța" sumă de 650 000 de dolari pentru concesionarea drepturilor de difuzare, și totodată un onorariu copios pretinsului ei autor care susținea că l-ar fi văzut și ar fi stat de vorbă cu „invizibilul" de cel puțin o sută de ori în ultimii ani. Reproducerea „opusului" în „avanpremieră" de către revista „Life" i-a și adus lui McGraw-Hill un milion de dolari. Dar imediat după darea la iveală a escrocheriei, editura a fost nevoită să restituie banii, iar băncile elvețiene care au achitat cecul în favoarea lui Hughes au început să-și revendice paguba. Totul s-a năruit din pricina contestării autenticității „operei" și a desmințirii că ar fi încasat drepturile ce i se cuveneau, de către însuși marele invizibil. Evident, pentru el nu putea fi vorba de pierderea unui „fleac" de 650 000 de dolari, ci de atentatul moral la sacramentalitatea persoanei sale, dezvăluită într-o carte la a cărei elaborare n-a participat niciodată. Atunci, cine era acel Howard Hughes cu care Irving se întreținuse de o sută de ori? Nu se știe. Probabil, vreun individ din clanul secret al potentatului care, luînd înfățișarea stăpînului său a visat la un strop de glorie din umbră.

În fond, ce lucruri senzaționale ar fi putut dezvălui această biografie, cînd datele esențiale asupra vieții celui mai bogat om din lume se cunosc? Amănunte. În primul rînd, justificarea dispariției sale pe care psihologii au pus-o pe seama „omofobiei" potentatului și a „secretomaniei" sale. În realitate, „hugologii", adică specialiștii care au dezvoltat „știința" despre Hughes, atribuie această dispariție unor pasiuni mai pămîntești, și anume fricii magnatului de răzbunarea Mafiei căreia i s-a răpit inepuizabilul izvor de aur de la Las Vegas. Căci acolo, în orășelul jocurilor de noroc din pustiul Nevada, Hughes

a dat una dintre cele mai mari lovituri ale vieţii sale. Legenda spune că totul s-ar datora unei jigniri personale pe care magnatul ar fi suferit-o prin 1965 din partea proprietarului cazinoului şi hotelului „Desert Inn“, unde acesta ar fi tras pentru cîteva zile cu scopul de a studia puţintel mecanismul intim al afacerilor din Las Vegas. Descinzînd „incognito“, miliardarul american ar fi fost invitat într-o bună zi să părăsească apartamentul pe care îl închiriase, deoarece proprietarul hotelului îl rezervase unui personagiu deosebit de marcant, aşteptat să sosească. Răspunsul lui Hughes, pentru a demonstra că el era cel mai marcant personagiu de pe pămînt, nu a întîrziat să vină : În douăzeci şi patru de ore a cumpărat întregul hotel cu cazinou cu tot. În următoarele şapte zile care au urmat acestei tranzacţii dirijată prin telefon, a cumpărat încă şapte cazinouri printre care faimoasele „Sands“, „Frontier“, „Silver Slipper“, „Castaways“ şi „Stardust“, toate aşezate pe Strip, strada exploziilor de neon. Afacerea în care a investit 137 000 000 de dolari trebuia să-i aducă un beneficiu „curat“ de 50 000 000 pe an. Aceasta reprezenta o bună parte din „drepturile“ Mafiei care pusese bazele gigantului carusel al jocurilor de noroc din oaza Las Vegasului. Or, Mafia nu cunoaşte decît un gen de răspuns la loviturile primite : glontele. Sfidarea potentatului a mers însă mai departe din momentul în care a hotărît să-şi implanteze cartierul general deasupra ultimului etaj al hotelului „Desert Inn“ de unde fusese cîndva invitat să se mute. În ziua cînd şi-a anunţat sosirea ca stăpîn o armată de fotoreporteri, de curioşi şi de agenţi ai Mafiei aşteptau să-l vadă descinzînd. Dintr-o maşină de lux a fost coborît un om pe targă, acoperit cu un pled şi cu o glugă pe cap. Nu i-a văzut nimeni faţa, dar cunoscătorii erau convinşi că pe targa aceea nu se afla Hughes. Într-adevăr, acesta a apărut ceva mai tîrziu, în forfota şi deruta generală, trecînd anonim şi neobservat,

îmbrăcat într-o cămaşă ieftină, cu pantaloni de cow-boy şi încălţat cu sandale.

Vreme de cinci ani şi-a dirijat afacerile din cartierul său general de pe terasa lui „Desert Inn“ fără ca cineva, în afara celor cinci aghiotanţi ai săi, să-l vadă la faţă. Iar într-o zi din noiembrie 1970 a dispărut definitiv părăsind Las Vegasul pentru o reşedinţă strict secretă organizată în insula Paradisului din arhipelagul Bahamas. De atunci, nu l-a mai văzut absolut nimeni. A devenit „vocea“, s-a sublimat în „voinţa supremă“ confundîndu-se cu atotputernicul.

Unul dintre executanţii voinţei sale, francezul canadian Robert Maheu, lăsat să guverneze în numele lui peste Las Vegas, a fost destituit din toate funcţiile sale, în absenţa stăpînului, printr-o scrisoare venită din Bahamas. Detronat din postura de regent, Maheu susţine că scrisoarea de destituire n-ar fi fost decît un fals fabricat de cei cinci care formează „trustul creierului“ lui Hughes. El a început să lanseze zvonul că miliardarul este sechestrat şi păstrat ca un cadavru viu în Bahamas de către cei ce l-au transformat într-o maimuţă pentru a-i manevra voinţa şi a dispune de beneficii în numele lui. Că frumosul Hughes trăieşte închis, cu părul netuns, cu faţa nerasă, cu unghiile de la mîini şi de la picioare netăiate, ori că trupul lui ar fi congelat după metodele crilogiei pentru a i se păstra intacte amprentele digitale. Că „vocea“ care dădea misterioasele ordine de la o distanţă de şase mii de kilometri n-ar fi autentică, ci imitată. Drept care Maheu l-a dat în judecată pe însuşi Hughes pretinzînd o despăgubire de peste şaptesprezece milioane de dolari. „Cînd l-aţi văzut pe Hughes ultima dată ?“ — l-a întrebat un reporter al televiziunii americane, în faţa camerelor, pe Maheu. Răspunsul a provocat stupoarea generală : „Pe Hughes ? Nu l-am văzut niciodată !“

„Invizibilul“ n-a fost întotdeauna invizibil. La 18 ani, cînd s-a trezit moştenitorul a zece milioane de dolari lăsaţi de tatăl său care pusese pe picioare cea mai mare

întreprindere constructoare de instalații de foraj din America, tînărul Howard avea pasiuni ardente de rege al pilotajului și de as al automobilismului. În 1935 făcuse ocolul pămîntului în avion în numai 91 de ore, iar pentru cea mai rapidă traversare a continentului american a fost socotit cel mai mare aviator al Statelor Unite, după Lindbergh. Devenind în curînd unul dintre marii bogătași ai Americii, a început să investească în „fabrica de vise" de la Hollywood, al cărei incontestabil rege a rămas timp de zece ani. Despre acea perioadă, recunoștea cu cinism : „La Hollywood am deflorat două sute de virgine !" Cum le-o fi găsit tocmai acolo ? Faima de cuceritor al unor fuste celebre îi vine din faptul că, unele dintre cele mai frumoase femei ale lumii n-au putut rezista fascinației cecurilor lui : Printre acestea, se numără actrițele de cinema Ginger Rogers, Ava Gardner, Hedy Lamar, Ann Sheridan și Katherine Hepburn. Două își revendică titlul de glorie de a-i fi rezistat : Lollobrigida și Zizi Jeanmaire.

Dar marea, suprema, neobosita și frenetica lui amantă a fost dolarul. Cu cîteva zile înainte de lovitura de la Las Vegas își repurtase titlul de cel mai bogat om al universului printr-o altă lovitură. Vînduse brusc toate acțiunile societății de aviație americane T. W. A. pe care, cu ani în urmă, tocmai el o fondase. Cu prilejul acesta a pus mîna pe cel mai mare cec bancar eliberat vreodată unui singur individ. Valoarea lui : 588 000 000 dolari !

Apoi a cumpărat Las Vegasul și s-a făcut „invizibil". Dacă pînă la 15 noiembrie 1970, existența sa fizică mai putea fi verificată, de la această dată, dispariția a devenit totală. Nimeni nu l-a mai putut vedea, nimeni n-a mai oferit vreo dovadă a prezenței sale fizice undeva, pe pămînt, pînă în momentul cînd Irving a anunțat lumea că dispune de o biografie a potentatului ale cărei pagini esențiale i-ar fi fost dictate chiar de acesta. Cine să-i fi contestat micului scriitoraș aventura dacă Hughes ar fi tăcut ? Dar invizibilul a rupt tăcerea. În ianuarie 1972

a răspuns cu propria sa mînă unui chestionar trimis de justiţia americană care îl obliga la un „affidavit" (recunoaşterea în scris). La întrebarea numărul 7 a acestui chestionar : „Aţi primit vreo sumă de bani de la firma McGraw-Hill sau de la autorul Clifford Irving în schimbul publicării vreunor chestiuni care v-ar privi ?" Răspunsul, o singură silabă scrisă de mînă : „Nu". A opta, şi ultima întrebare, glăsuia : „Cînd aţi primit şi aţi încasat, personal, ultima dată, vreun cec bancar ?" Răspunsul : „Acum mai bine de zece ani". Sub semnătură, invizibilul şi-a pus în modul cel mai vizibil cu putinţă, amprentele digitale. Aceasta, pentru ca să nu existe nici cel mai mic dubiu asupra autenticităţii semnăturii sale.

Deci exista. Deci marele, atotputernicul, invizibilul potentat trăia acolo unde îi fusese trimis chestionarul de către judecători. Trebuia să coboare din intangibilul său paradis şi să-şi facă simţită persoana. Abstracţia era nevoită să-şi arate amprentele. Să-şi facă vocea auzită public. Pentru aceasta, după o tăcere absolută de cîţiva ani, a acceptat să li se adreseze ziariştilor de la o televiziune americană... prin telefon. Condiţiile interviului au fost stabilite, studioul instalat într-un hotel din Hollywood pentru transmisiunea „în direct" a intrat în emisie, şi „vocea" a început să răspundă la întrebări : „Se spune că posedaţi două miliarde şi jumătate de dolari. Această avere vă face fericit, domnule Hughes ?" Pauză. Roger Mauge de la revista franceză „Paris-Match" evocă în relatarea sa din timpul acestei pauze laborioasa muncă pe care trebuia s-o desfăşoare în simultan „trustul creierului" lui Hughes din insula Paradisului : Ordinele pentru uzinele producătoare de sateliţi spaţiali, pentru fabricile de helicoptere militare cu destinaţia Vietnamului de Sud, pentru uriaşele instalaţii de fabricare a instalaţiilor de foraj, pentru puternicele companii de aviaţie de sub comanda sa, pentru toţi cei 67 000 de lucrători ai firmelor Hughes. Fericit ? Vocea vine prin fir de la şase

mii de kilometri : „Ca să vă spun cinstit, cu toate cele petrecute în ultimul timp, răspunsul meu este : «Nu ! Nu sînt fericit !»“

*

* *

Jean-Paul Getty, al doilea mare bogătaş al Americii, n-are alt ţel în viaţă decît să-l detroneze pe Howard Hughes şi să se situeze în fruntea listei potentaţilor lumii. Venitul său zilnic este de numai 30 000 de dolari scoşi prin exploatarea capitalurilor sale investite în bună parte în acţiunile societăţii petroliere „Getty Oil Company“.

Locuieşte într-un castel ridicat pe un domeniu de trei sute de hectare. Castelul său are 72 de încăperi şi este înconjurat de ziduri înalte, păzite cu străşnicie. Pe aleea care duce de la porţile blindate pînă la uşa castelului se înşiruie un întreg harnaşament de dispozitive electronice, celule fotoelectrice, semafoare, avertizoare de alarmă, declanşatoare automate de tir mortal. Impresia este că te afli într-un decor pe cît de ridicol, pe atît de fantastic pentru un episod din „Răzbunătorii“.

Getty are 76 de ani dar, ca toţi oamenii prea bogaţi, arată mult mai în vîrstă. Se vede că expresia românească „putred de bogat“ se referă pe drept cuvînt nu numai la volumul avuţiei, dar şi la starea fizică şi morală a înavuţitului. Portretul lui de bogătaş este banal pînă la schematism. Acrit, îngrozit de pericolul contaminării vreunor boli care să-i zdruncine şi mai mult fragila-i sănătate, ipohondru, nu bea decît limonadă, nu ronţăie decît morcovi, nu respiră decît aer purificat, sterilizat, de incubator. Cît au trăit, i-a pizmuit din toată forţa măruntei sale inimi pe Aga Khan şi pe nizamul de Hyderabad care aveau mai mulţi bani „lichizi“ decît el. Cînd i-a văzut în groapă, a răsuflat uşurat. Nu mai rămînea decît Hughes pe care să-l îngroape, dar acela se făcuse invizibil şi, după toate investigaţiile lui, se ferea şi mai

abitir de microbi, călcînd numai pe șervețele igienice pe care un valet i le așternea întotdeauna înaintea pașilor. După socotelile lui Getty, ar mai fi vreo cîțiva potentați de doborît printre șeicii Kuweitului, dar aceștia rămîn prea misterioși și prea discreți cu avutul lor real pentru a se supune unei concurențe deschise.

Întrebat cîți bani are, Getty răspunde derutant. Nu știe. Într-adevăr, nimeni n-ar putea calcula cu exactitate la cît se ridică averea sa. Majoritatea valorilor lui reprezintă acțiuni, și cursul acestora este într-o continuă mișcare. Fluctuația lor poate ridica sau coborî cu cîteva sute de milioane de dolari debitul lui Getty, dar asta n-are o prea mare importanță. El a trecut de mult „capul" unui miliard, în vreme ce bătrînul John D. Rockefeller n-a reușit niciodată să depășească nouă sute de milioane.

De cinci ori însurat, de cinci ori divorțat, Getty nu cunoaște un mariaj mai durabil decît cel cu afacerile petroliere. În cartea sa „My Life and Fortunes" (Viața și averile mele), cele cinci episoade matrimoniale nu ocupă decît cîteva pagini. În realitate, nici unul n-a durat prea mult. Un miliardar în căutarea fericirii nu lasă în urma sa decît un lung lanț de nefericiri. El însuși rămîne cu pizma, cu invidia, cu gelozia față de cei ce nu mănîncă decît cu o lingură dar iubesc din toată inima. Lîngă Napoli și-a cumpărat o vilă de vis, cu o vedere de uluitoare frumusețe, dar pe care nu și-o cunoaște decît din fotografii, deoarece la ea nu poate ajunge decît cu elicopterul, și domnului Getty nu-i plac aparatele de zbor. Nu-i place nici risipa, de aceea nu dă niciodată recepții, participînd în schimb cu bucurie la galele cinematografice gratuite. Pentru că este frecventat de mulți oameni de afaceri care își manifestă deseori dorința de a telefona subalternilor lor din cine știe ce colțuri îndepărtate ale lumii, și-a instalat în castel o cabină telefonică de unde prietenii lui pot vorbi cu orice capitală — plătindu-și singuri nota de convorbire. În jurnalul său intim există astfel de notații : „Repararea conductei de

apă de la W. C., inclusiv mîna de lucru, a costat 5 dolari și 41 de cenți".

Gobseck ? Hagi Tudose ? Nu, Getty. Nimeni nu l-a văzut scoțînd vreodată din buzunar un ban pe care să-l dea de pomană. A cumpărat cîteva sute de tablouri celebre pe care le ține în seifuri blindate. Un Rafael, „Madona de Lorette", achiziționat în 1938 contra a numai 200 de dolari, este asigurat astăzi la valoarea de 2 milioane. Colecția lui de artă cuprinde opere de Rembrandt, Tizian, Tintoretto, Veronese, dar numai cîțiva inițiați le-au văzut. În toată viața lui n-a muncit decît o lună de zile. Moștenindu-și tatăl, un proprietar de terenuri petrolifere care „agonisise" vreo 15 milioane de dolari, n-a făcut tot restul vieții decît să-și fructifice capitalul prin lovituri „de geniu". De la cele cinci căsătorii „fulger" a rămas cu cinci fii. Cel mai mare dintre ei, George, șeful firmei tatălui său la Los Angeles, mărturisește că nu și-a mai văzut tatăl altfel decît în trecere prin hotelurile internaționale, de la vîrsta de zece ani. Unicul său nepot, băiatul lui Paul, fiul care îi dirijează afacerile în Italia, a fost botezat cu numele Tara Gabriel Galaxy Gramofon Getty ! Bunicul său nu l-a putut vedea niciodată deoarece, deși fusese în Italia la puțin după nașterea acestuia, n-a avut timp să parcurgă cei 30 de kilometri, din locul unde avusese o întîlnire de afaceri, pînă la Roma.

Sărman bunic, sărman Gramofon !

*

* *

Isus-Satana are ochi negri de diavol și barbă de Christ. Treizeci și trei de ani — vîrsta răstignirii. Psalmodiază cîntece hippy („Eu sînt un copil-automat / Eu sînt jucăria mamei mele / Mă trimite să mă joc în grădină..."), și se mîndrește cu patimile sale. Douăzeci și doi de ani din viață petrecuți în închisori, în orfelinate, în case de corecție, totalizînd pînă la Bel Air 37 de con-

damnări și ispășind-o pînă la sfîrșitul vieții pe a 38-a, de nu îi va fi cumva iertată. S-a născut din flori, pe un trotuar sordid, din pîntecele unei prostituate. E un avorton, o stîrpitură, abia atinge un metru cincizeci și cîntărește 55 de kilograme. Forța lui constă în puterea de seducție și de fascinație asupra unui mănunchi de decăzuți, de declasați, de narcomani, debusolați la vîrsta ieșirii din adolescență. Sediul (pînă la arestarea din noiembrie 1969) — Valea Morții din California. Ocupația : profet, magnetizor, vrăjitor, șaman, înrobitor de suflete tinere prin „voiaje" încețoșate în Nirvana și în grădinile Elysée pe căile împleticite ale stupefiantelor. Scopul : răsturnarea societății americane prin crimă și teroare, prin diversiunea luptei rasiale, prin declanșarea unui război exterminator între albi și negri, care să-l aducă la puterea supremului răzbunător.

Nu ne aflăm în ficțiune, nici în „științifico-fantastic", ci în plină realitate. Isus-Satana poartă un nume și un prenume : Manson Charles, adică Charlie, fiul omului. Ciracii săi, de asemenea : Susan Atkins, 21 de ani, Linda Kasabian, 20 de ani, Charles Watson, 24 de ani, și Patricia Krenwinkel, 22 de ani. Pe ceilalți, încă vreo 20 din sacra „familie", nu-i mai pomenesc. Sînt cinci tineri și încă vreo cincisprezece tinere de aceeași speță, cu vîrste între 19 și 22 de ani. Patru dintre ei, în frunte cu Manson, au stat și au tot stat luni în șir pe banca acuzării într-un tribunal din Los Angeles. Al cincilea, Watson, închis în Texas unde și-a obținut refuzul de extrădare, urmărea din celulă, prin televizor, procesul complicilor săi. Nu, nu sîntem în ficțiune științifico-fantastică. Ci în realitate. Directorul închisorii californiene descria regimul penitenciar : „Îi trezim la ora șase dimineața prin megafoane. Nu există sirene, nimic de acest gen. Li se spun lucruri drăguțe, ca : „E timpul să vă treziți, copilași !" Apoi li se dă gustarea, pe serii de cîte o mie două sute. După aceea urmează frecușul cotidian : tribunalul, vizitele, avocații, infirmeria. Masa de seară li se

serveşte între 5 şi 8. Stingerea se dă la ora 10. Cu puţin înainte li se urează prin megafoane: „Vise plăcute..."

Ce-au făcut oamenii lui Manson? Ştie toată lumea: un fleac de crimă, o ghiduşie năbădăioasă, cu revolvere şi cuţite, două măceluri caraghioase, în urma cărora a rămas un inventar de şapte cadavre scăldate în sînge. La 9 august 1969, la Bel Air, în vila regizorului Roman Polanski, au asasinat cinci persoane, printre care şi pe actriţa americană Sharon Tate, gravidă în aproape nouă luni, iar a doua zi, într-un cartier vecin şi-au spălat cuţitele, mînjite în ajun, în sîngele soţilor Labianca, lăsînd şi într-un loc şi într-altul aceeaşi inscripţie, pe pereţi, cu sînge: „Pigs" (porci). Apoi s-au dus la plajă, şi-au curăţat hainele stropindu-se cu furtunurile de apă, au făcut amor în grup, s-au drogat şi au plănuit alte jocuri „nevinovate".

Inventarul măcelului septuplu a fost completat de anchetatori cu toate detaliile ororii. Sharon Tate a primit 13 lovituri de pumnal dintre care 3 în pîntec unde i se zvîrcolea, încă viu, pruncul nenăscut. Steve Parent, prima victimă ieşită în calea discipolilor lui Isus-Satana, a fost ciuruit de patru gloanţe. Vojtek Frykowski, prietenul din copilărie al lui Roman Polanski, a sucombat sub 13 lovituri în craniu şi 51 de implîntări de pumnal. Pe trupul lui Abigail Folger, fiica regelui cafelei americane, s-au numărat 21 de plăgi deschise. Jay Sebring, un celebru coafor hollywoodian, a fost castrat, spînzurat de o grindă şi ciuruit de cuţite.

Îngrozită, America şi-a dotat casele cu sisteme de alarmă, s-a înarmat pînă în dinţi, a cerut protecţia detectivilor particulari. Apoi, după prinderea bandei, deşi gustul crimei începuse să apară pe buzele însetate de răfuială ale altor discipoli ai violenţei extreme, a început să calculeze businessul dramei abia consumate.

Susan Atkins, prima dintre ciracii lui Manson care a dezvăluit misterul quintuplei crime de la Bel Air, şi-a vîndut memoriile pentru o jumătate de milion de dolari, şi cartea „ei" tradusă în multe limbi, n-a putut fi folo-

sită ca probă justiţiară deoarece „autoarea" nu i-a recunoscut autenticitatea în faţa instanţei. Linda Kasabian şi-a cumpărat cu preţul libertăţii dreptul de a fi scoasă din cauză devenind de bună-voie principala martoră a acuzării. Pentru exploatarea comercială a depoziţiei ei în extenso, a încasat de la un editor modesta sumă de 125 000 dolari, drepturi de „autor". Producătorii de discuri s-au repezit pe „creaţia" lui Manson solicitîndu-i exclusivitatea în schimbul unor tiraje de masă ale cîntecelor lui : „Popor neostoit, / Oraş bolnav, / Priveşte-ţi televizorul şi soarbe-ţi berea... / Uitaţi-vă la casele voastre de carton... / Şi la maşinile voastre de nichel... / Poate că-i prea tîrziu să-i zici adio, / Prea tîrziu să vezi dispărînd oraşul bătrîn şi bolnav, / Oraşul acesta care crapă pe marginea şoselei"...

Avocatul lui Manson a cerut pentru apărarea clientului său, pe care-l consideră „ţap ispăşitor", un micuţ onorariu de numai 130 000 dolari. La crimă mare, miză mare. Şase luni a durat ancheta şi întocmirea actelor de punere sub acuzaţie. Alte 41 de zile au fost necesare pentru selecţionarea juriului : 12 persoane alese din sute de candidaţi, 11 albi şi un negru, 7 bărbaţi, 5 femei, claustraţi pe toată durata interminabilului proces în hotelul Ambasador, unde Shirhan Shirhan l-a împuşcat pe Bob Kennedy. Iar Shirhan se află cazat, în aşteptarea camerei de gazare, în aceeaşi închisoare cu Manson. Nu, nu sîntem într-o ficţiune ştiinţifico-fantastică, ci în cea mai reală dintre realităţi.

Bel Air ar însemna „aer curat".

Murdar curat !

* * *

Domnul Play-Boy a descins din ceruri, la Paris, cu „Big Bunny", avionul său negru ca o pasăre de pradă, şi o piramidă de ziarişti şi fotoreporteri i s-a rostogolit călcîndu-se, stivuindu-se, formînd o stranie claie de aparate

de fotografiat şi de capete febrile. Domnul Play-Boy, alias Hugh Hefner, surîde satisfăcut, sigur de sine, strălucind în mijlocul unui harem ambulant de exemplare feminine dintre cele mai rasate, selecţionate din tot ceea ce continentele i-au oferit mai frumos în domeniul sexului slab. Lumea mondenă va avea fotografii de senzaţie, hebdomadarele frivole se vor ilustra copios, jurnalele cinematografice devorează pelicula operatorilor forfecînd pe mesele de montaj un subiect bun, camerele de luat vederi ale televiziunii insistă îndelung asupra faimosului avion „Big Bunny“ — marele iepuraş, un Douglas Dc-9 care l-a costat pe domnul Play-Boy aproape şase milioane de dolari. Sîmbătă seara, în tihna week-end-ului lor, telespectatorii vor putea admira pe îndelete silueta acestui splendid aparat vopsit în negru, cu emblema unui iepuraş alb la babord şi la tribord, carlinga mobilată şi decorată cu toate trucurile stilului James Bond, patul zburător al domnului Hefner, televizorul în formă aerodinamică, magnetoscopul de înregistrat imagini la bord, telexul, telefonul, barul, bideurile şi W. C.-urile somptuoase, şi, mai ales, garnitura de fete, acele exemplare de uluitoare frumuseţe care i-au adus domnului Play-Boy bunăstarea de invidiat. Sînt o duzină de tinere femei înalte, suple, cu priviri ucigătoare, cu trupurile calibrate după măsurile modei la zi, îmbrăcate sumar în fustiţe de pubere din care se lasă văzute în toată supleţea lor cele mai splendide picioare croite de pîntecele mamelor de pe acest pămînt.

Domnul Play-Boy are de ce surîde satisfăcut. E un american de 44 de ani, ceva mai puţin urît decît dracul ca să placă la nebunie femeilor, un self-made-man, adică un tip care a reuşit prin el însuşi, pornind pe drumul combinaţiilor aventuroase cu numai 600 de dolari în buzunar, pentru ca să ajungă, după cîţiva ani, la o cifră de afaceri de peste o sută cincisprezece milioane. Prosperitatea lui se datorează gustului pe care elita societăţii de consum îl are pentru frumos, pentru lectură, pentru desfătarea ochiului. El n-a făcut decît să observe

partajarea domeniilor între publicațiile prea serioase, greoaie la lectură, cu tiraje limitate de invandabilitate, și fițuicile pornografice, prea indecente și prea grosolane pentru ca un om de gust să le poată afișa cu conștiința liniștită. Și, din mariajul acestora, — academicianul cu ștaif și tîrfa dezlănțuită, domnul Hefner a scos o revistă care avea să cunoască în curînd un extraordinar succes. Ceva lectură — mai ușurică, pentru a nu încărca prea mult capetele obosite ale cititorilor săi — ceva politică tratată la modul amuzant, ceva reportaj de senzație cu subiecte din lumea bună, ceva umor deochiat dar nu atît de vulgar încît să altereze ținuta șic a revistei, și, mai ales, nuduri color, semi-nuduri, strip-tease de cerneală tipografică, adevărate opere de artă erotică dusă pînă la granița frivolității, dar nu mai departe, furnizate de rasatele din imensul său harem și, uneori, de vedete tentate de publicitate și de un cîștig ușor. Pentru aceasta a angajat o armată de paparazzi, fotoreporteri-vînători, cîțiva artiști ai luminii și ai obiectivului, o tipografie de lux, și reclame de marcă. Revista, cu titlul ei șăgalnic „Play-Boy", a prins, căpătînd în lumea „întîia" și chiar într-a „treia" o difuzare mondială, banii au început să curgă și, cum apetitul vine mîncînd, proprietarul ei s-a gîndit să lanseze și o serie de cluburi-cabaret în care frumoasele bunny — iepurașii săi cu fesele goale — să producă în chip de animatoare desfătarea unei clientele alese. Domnul Play-Boy, micul Hefner, crescut într-un cartier sordid din Chicago, s-a instalat președinte al unei societăți edificate sub semnul lui Eros, și-a cumpărat un zgîrie-nori, un avion, un iaht, cîteva vile prin peisajele cele mai elegante din toate colțurile lumii, și acum a început să achiziționeze artiști.

La Paris a venit însoțit de Roman Polanski, unul dintre cei mai remarcabili regizori de cinema ai Occidentului, mult compătimitul soț al actriței Sharon Tate, asasinată în California de clanul lui Manson. Prezența lui în mijlocul turmei de iepurași a domnului Play-Boy a fost pentru lumea artistică a Parisului ca dușul rece

pe care l-a produs căsătoria lui Jackye Kennedy cu multimilionarul Onassis. Dar, pentru a se afirma, artiştii, şi mai ales cineaştii, au nevoie de bani, şi prea puţini se întreabă pe ce căi şi-i procură Mecena.

Dureroasă mi-a apărut postura lui Polanski la conferinţa de presă desfăşurată ad-hoc pe aeroportul Le Bourget, imediat după aterizarea lui Big Bunny. Domnul Hefner cam încurca stînga cu dreapta — în sens anatomic — şi, vrînd să-l scoată din încurcătură, Roman Polanski a încercat să-l traducă şi să-i corecteze răspunsurile. Dar n-a apucat să rostească decît o jumătate de frază, doar vorbeau milioanele domnului Hefner şi lor nu le place să fie întrerupte nici chiar de Roman Polanski. Mecena îşi prezentase protejatul, anunţase că avea să-i dea bani ca să toarne „Macbeth“, după Shakespeare, şi Polanski, marele Polanski, copilul minune al cinematografului anilor '60, n-avea decît să tacă. Vorbea domnul Play-Boy, lăudîndu-se că interiorul avionului său a fost amenajat de marele decorator Daniel Czuback, că pe pat are o cuvertură de Tasmania, că vine ba din Spania, ba din Kenya, ba din Italia, ba din Austria, şi că se duce ba în Maroc, ba în Florida, ba la Sydney, că fetele lui sînt îmbrăcate de Walter Holmes şi dezbrăcate de el, că printre stewardessele de la bordul lui Big Bunny se află celebrele modele Britt Elders, Marsha Morris, Rosemary Melendez şi Lynda Donnelly...

„Aveţi bani, domnule Hefner ?“ — l-a întrebat un ziarist. „Asta-i o întrebare ?“ „Da !“ „Ei bine, am !“ — a răspuns el după o mică ezitare ca şi cînd s-ar fi gîndit de unde îi are. „Ce aveţi de gînd să faceţi, domnule Hefner ?“ — l-a întrebat altul. Altă ezitare. „Cînd un bărbat trece de 40 de ani, îşi dă seama că îi mai rămîne puţin timp să facă ceea ce ar fi dorit să facă. Am hotărît să scriu o carte despre filozofia mea cînd voi avea 60 de ani. De altfel, în următorii zece ani aş dori să mă îndrăgostesc de o fată care să mă iubească atît de mult încît să mă facă să cîştig altă sută de milioane de dolari“...

Polanski intervine : „Prietenul meu, domnul Hefner, vrea să spună"... „Taci, Polanski. Tu vorbeşti în film !"...
Să mai aşteptăm încă douăzeci de ani filozofia lui Play-Boy ?

*
* *

Nu-mi pot explica de ce, în istorie, cei mai tineri, cei mai puri, cei mai apropiaţi de sursele vieţii sînt consideraţi bătrîni, vechi, de demult, antici, cînd, în realitate, cei îmbătrîniţi, cei învechiţi, cei cu adevărat antici, sîntem noi, descendenţii lor. Cînd mă gîndesc că, de la Homer pînă la noi nu s-au scurs decît vreo 70 de generaţii a cîte patruzeci de ani fiecare, puse capăt la capăt, mă înfior cît de tineri, şi în acelaşi timp, cît de bătrîni sîntem. În acest răstimp am parcurs incalculabila distanţă de la prosternarea la picioarele viţelului de aur pînă la zborurile interplanetare, de la spaima ancestrală în faţa fulgerelor şi a apusului soarelui care de fiecare dată apărea în ochii muritorilor ca un sfîrşit de lume, la ambiţia de a strămuta (pe alte planete) modul nostru de viaţă.

Dumnezeii anticilor locuiau undeva, pe pămînt, într-un vîrf de munte, erau pe jumătate oameni şi pe jumătate abstracţii supranaturale, aveau pasiuni, iubeau, făceau copii, se omorau între ei şi îşi iertau reciproc păcatele, aşa cum le şade bine unor creaturi ale cumsecădeniei. Ai noştri sînt numai abstracţii, de cîteva sute de ori mai numeroşi decît întreaga populaţie a cerescului Olimp, dar îşi au reprezentanţii lor pe pămînt, oameni în carne şi oase, mari potentaţi ai însemnelor sacre şi ai administraţiei visteriilor lumeşti din „posesia" celor de sus, cărora, prin persoana lor, le substituie suprema şi permanenta contumacie. Numai în cerul de deasupra New Yorkului, probabil dincolo de smogul care formează tavanul oraşului, sălăşluiesc 236 de dumnezei, socotind după numărul sectelor şi cultelor religioase care

le gospodăresc prin unşii atotputernicilor treburile cu muritorii de printre zgîrie-nori.

Credeam că, prin debarcarea omului pe Lună, credinţele mistice vor primi o lovitură fatală dar, cînd este vorba de neţărmurita lor putere, dumnezeii s-au înţeles întotdeauna de minune între ei, chiar şi atunci cînd l-au ars pe rug pe ereticul de Giordano Bruno, pentru că îndrăznise să afirme că pămîntul se învîrteşte. Cu timpul, cultura celor ce există numai pentru a ne acorda mîngîierea că pot ierta greşelile greşiţilor noştri şi niciodată propriile lor greşeli, a evoluat în aşa măsură, încît, astăzi, nu m-aş mira dacă l-ar sacrifica pe ereticul care ar îndrăzni să afirme că pămîntul e plat ca o tipsie şi că stă pe loc ca buricul universului privind plictisit la învîrteala aştrilor.

Doi prelaţi catolici şi un bonz budist au cerut să fie trimişi în Lună. Prea tîrziu. Compania americană de zboruri interastrale a sistat recent rezervaţiile pentru primele nave de pasageri care îşi vor lua startul spre Lună, avînd pînă acum reţinute nu mai puţin de 90 000 de locuri plătite cu bani peşin de către amatorii de evadare, fie şi temporară, de sub forţa de gravitaţie a Terrei.

Întrebat de ce ţine să zboare în Lună, unul dintre cei doi prelaţi a declarat că vrea să împlînte în solul lunar însemnul credinţei sale, deoarece, numai cu secera şi ciocanul şi cu steagurile celor cincizeci de stele nu i-ar şade prea bine satelitului natural al pămîntului. În forul său interior, astronautul în sutană speră să fie după aceea sanctificat de Sfîntul Scaun, ca unul dintre martirii credinţei, demn de a i se consacra pentru eroicul său gest o filă de calendar şi un loc sigur şi cît mai în faţă la galeria heruvimilor.

Numai că, uneori, serviciul de cadre al administraţiei pontificale mai trece la revizuirea oştirilor sale cu nimb de lumină deasupra creştetului, epurînd pe ici, pe colo, prin punctele supraîncărcate ale analelor cereşti cîte un sfînt fără referinţe prea grozave, sau chiar grupuri în-

tregi de sfinți care se dovedesc că au „găuri“ la dosar. Așa s-a întîmplat în 1969 cînd, nu mai puțin de patruzeci și patru de sfinți, strecurați nu se știe cum de-a dreapta domnului, au fost șterși dintr-un singur condei din calendare, pentru singurul motiv că hagiografii de la cadrele Sfîntului Scaun nu le puteau stabili cu exactitate meritele pentru care fuseseră canonizați. Așa s-au dus în uitare, lăsați să facă infarct de inimă albastră printre clăbucii norilor din paradis, sfinții Alexis și Bonifacius din Tars, Eustațiu și Hippolit, Margarita din Antiochia și Tryphon, Suzana și Ursula, Bachus și Apulei, ba chiar și prea pașnicul Placid. Numai sfînta Cecilia, patroana lutierilor, care li se alăturase, a scăpat ca prin urechile acului, să patroneze mai departe ziua de douăzeci și doi noiembrie, iar menținerea ei, după cum afirmă enciclica de excludere a celorlalți, se datorește unui anume fapt excepțional, nu se știe exact care.

Cinstit vorbind, ăia cărora le spunem antici, erau mult mai serioși. Animiștii făceau cultul strămoșilor, fenicienii și egiptenii se închinau la soare, iar zoroastriștii — la foc. Grecii și romanii au născocit o credință care a inspirat o sumedenie de opere de artă ce fac cinste gustului pentru frumos al celor stăpîni pe dreptate și strîmbătate sălășluitori în Olimp. Însăși facerea lumii, la ei, era o operă de artă. Pămîntul s-a născut din Haos o dată cu Dorința (Eros). Apoi au apărut Tenebrele (Erebos), Noaptea (Nyx), lumina aștrilor și lumina terestră, Cerul și Marea (Pontos). Zeus era cu treburile cerului, Okeanos cu cele ale apelor, Hades cu ale dracului, iar principala zeitate a țărînei era venerabila Rhea, soția lui Cronos cel de domesticea timpul, și mamă a lui Zeus.

Și zău că nu era mai puțină dreptate pe pămînt, fie măcar și pentru faptul că, atunci cînd mai era cîte o controversă de rezolvat la cald, capetele încoronate ieșeau personal în arenă și se înfruntau bărbătește spre desfătarea oștirilor care le serveau drept decor.

Există prin canoanele dreptcredincioșilor catolici sfinți pentru toate meseriile; pompierii îl au pe Lau-

renţiu, brodeuzele pe Clara, lenjeresele pe Veronica, doctorii pe Luca, minerii pe Barbara, turiştii pe Christofor (probabil, Columb), marinarii pe Ana, organizatorii pe Toma (de ce tocmai pe Toma ?), pînă şi ziariştii îşi au sfîntul lor care îi apără întotdeauna de rele, pe gureşul François de Sales cu hramul la 29 ianuarie. Numai cosmonauţii nu-şi au încă sfîntul lor, şi iată de ce trebuie să i se facă cu orice preţ loc, între cei 90 000 de pasageri care şi-au plătit scaunul în rachetă, prelatului ce ţine să înfigă semnul credinţei sale în pustietatea din Lună.

Nu, domnilor, orice s-ar spune, antici sîntem noi !

*
* *

La zece ani de la împușcăturile din Dallas, creierele electronice de peste Ocean și-au spus cuvîntul în procesul nedeschis al asasinării lui John Fitzgerald Kennedy. Computerele au analizat prin descompunere și supramărire douăzeci și cinci de mii de clișee fotografice, disecîndu-le stratul de nitrat de argint cu o minuție de microscop, mărind contrastele, atenuînd umbrele, descifrînd în cartoanele scoase din băile de revelator taine nevăzute de ochiul liber, în aceeași alchimie a imaginii realizată pe la sfîrșitul secolului trecut, de către tehnicienii științelor oculte care pretindeau că ar fi reușit să fotografieze fantasmele albe ale celor chemaţi din viaţa de apoi la mesele fără cuie ale spiritiştilor. De data aceasta, mașinilor electronice li se cerea să demistifice abominabilul trucaj al oamenilor și să facă lumină în misterul atentatului de la Dallas. Căci acolo s-a produs cel mai fotografiat asasinat din istoria crimei și, între cadrele filmului de amatori turnat de Abraham Zapruder, 124 de imagini au înregistrat prin hazard cele șase secunde fatale lui Kennedy. Nesperat document, piesă de importanță capitală la un dosar clasat pretimpuriu, filmul acesta conține vivisecția crimei și reacțiile celor ce i-au fost martori sau părtași.

N-am fost la Dallas, dar am văzut recent la Paris o copie integrală a acestei pelicule de opt milimetri, și șocul produs de autenticitatea imaginilor, cu toată stîngăcia neprofesionistului, a fost pentru mine nu mai puțin cutremurător decît atunci cînd urmăream imagini trunchiate din acest film transmise la televizor. L-am văzut tocmai în momentul cînd presa publica cu o inexplicabilă discreție opinia incontestabilă a computerelor cu privire la atentatul de la Dallas : „S-au tras din puncte diferite șase focuri de armă, și nu trei. Președintele a fost atins de patru ori, și nu de două ori". Astfel, ordinatoarele se declară în opoziție totală cu voluminosul raport al comisiei Warren. După calculele lor, asasinatul n-a fost opera unui singur om — Oswald —, ci a unui complot de cel puțin cincizeci de persoane.

America a aflat și a tăcut. Cine mai are nevoie de adevăr ? Așa cum a fost inventat Dumnezeu, trebuia născocit un asasin. Dar în cercul Americii, judecînd după numărul cultelor religioase, sălășluiesc nu mai puțin de două sute treizeci și șase de dumnezei care mai de care mai atotputernic, mai neînduplecat, mai atoatevăzător, și mai necruțător cu păcatul. De ce la Dallas, în ciuda evidenței, a rațiunii creierilor omenești și a calculelor creierelor electronice a fost nevoie de un singur asasin și acela prezumtiv, misterios, inexplicabil, redus la tăcere la numai cîteva zile după comiterea atentatului ? Oricît ar părea de paradoxal, dar nici unul dintre interogatoriile luate lui Oswald nu s-a stenografiat, sau înregistrat pe bandă de magnetofon. Oricît ar părea de paradoxal, dar nici unul dintre agenții însărcinați cu paza presupusului asasin nu s-a gîndit să-i asigure lui Oswald securitatea necesară pentru a nu putea fi împușcat chiar sub ochii „gorilelor" și ai milioanelor de telespectatori care urmăreau o emisiune transmisă în direct din Dallas. Oricît ar părea de paradoxal, dar nimeni n-a putut împiedica dispariția metodică, ba prin „accident", ba prin „sinucidere", ba, pur și simplu, prin volatilizare, a tuturor celor implicați în afacerea Ruby-Oswald-Kennedy. Cei care au

încercat să facă lumină în această împărăţie a tenebrelor au fost rînd pe rînd reduşi la tăcere prin mijloace nu întotdeauna dintre cele mai ortodoxe. Teama de adevăr a paralizat nevoia de a cunoaşte, şi lumea a trebuit să se mulţumească cu un simulacru de anchetă care îşi propunea anticipat să nu descopere decît un singur asasin, şi acela să fie un dezaxat care să primească liniştit o încărcătură de gloanţe în burtă de la un viguros „patriot", decan al lumii interlope din Dallas, care, la rîndul lui, să fie răpus cîteva luni mai tîrziu de un prea paşnic cancer.

Deşi maşinile electronice răspund în funcţie de cuantumul informaţiilor conţinute de întrebările care li se pun, verdictul lor conţine o indubitabilă obiectivitate. Şi în naivitatea şi indiferenţa ei, maşina pune întrebări stupide : „Unde s-au pierdut gloanţele trase în Kennedy ? De ce nu se cunosc rezultatele celei de-a doua autopsii a cadavrului preşedintelui ? De ce comisia Warren s-a grăbit să publice un raport cu rezultate tendenţioase şi neconcludente ? Cine a avut nevoie de închiderea grabnică a dosarului şi clasarea pretimpurie a afacerii ? De ce majoritatea documentelor legate de acest asasinat, considerate de forţa publică „strict-secrete" nu vor fi dezvăluite decît la douăzeci şi cinci de ani de la data atentatului ?"

Aproape zece ani au trecut. Mai avem de aşteptat încă cincisprezece. Dar cîte crime de acelaşi gen şi cu aceeaşi „rezolvare" se vor mai produce pe scena lumii în aceşti cincisprezece ani ? Comisia Warren a răspuns : „A fost un singur asasin care a tras în mai puţin de şase secunde, într-o maşină aflată în mers, la cîteva sute de metri distanţă, trei gloanţe dintre care două l-au atins mortal pe preşedinte". Computerele dau replica : „Dacă Oswald n-a fost cel mai rapid şi cel mai sigur ţintaş din lume, performanţa lui rămîne irealizabilă pentru un amator. S-au tras şase focuri, din puncte diferite, şi patru din ele l-au nimerit pe Kennedy". Disecţia fotografiilor arată într-un loc din preajma cortegiului prezidenţial un om

care, în ziua aceea senină, călduroasă, fără un strop de ploaie, deschidea o umbrelă neagră pe care o înălța deasupra capului, ca pe un semnal. Omul acela n-a putut fi identificat şi descoperit niciodată. Deşi zgomotul împuşcăturilor s-a auzit venind din mai multe părţi, deşi fumul focurilor de armă s-a văzut înălţîndu-se din puncte diferite, agenţii F.B.I.-ului s-au repezit cu toţii în clădirea depozitului de cărţi unde se ascunsese Oswald, ca să găsească fără nici o greutate presupusa armă a crimei. Întortocheate or fi căile celor 236 de dumnezei din cerul Americii, dar nu mai puţin întortocheate sînt căile justiţiei Unchiului Sam...

Mă gîndesc ce-ar fi dacă li s-ar oferi creierelor electronice, spre calcularea unui rezultat util viitorului, tot ce este esenţial în informaţia despre trecutul şi prezentul Americii ? De la asasinarea președintelui Lincoln pînă la asasinarea lui Kennedy. De la primele campanii de exterminare a indienilor din Far-West pînă la războaiele din Vietnam și din Cambodgia. Și să fie acolo și tot ceea ce a făcut bun, înălțător, sublim, America, prin talentul oamenilor ei de știință, de cultură, de artă, și prin energia poporului ei. Poate am afla ceva ce ne-ar ajuta să înțelegem de ce nu putem afla și înțelege ce s-a petrecut acum șapte ani la Dallas ? N-am fost acolo, dar, ca orice om din generația mea, am o mie de întrebări de pus. Şi numai un lucru îmi lipsește : răbdarea de a aştepta răspunsul încă cincisprezece ani.

*
* *

Exista acum o sută de ani un sat de indieni aparţinînd tribului Cheyenne, undeva, pe lîngă Sand Creek, în aşa-numitul Far-West al Statelor Unite. Şi exista pînă mai acum cîţiva ani, în sudul Vietnamului, un sat cu poeticul nume de My Lai. Pe cel dintîi, oamenii l-au uitat, nici numele nu i-l mai ştiu, al doilea însă, deşi nimicit, ras de pe faţa pămîntului, continuă să apese conştiinţele şi

numele lui să răsune acuzator. Dispariţia ambelor, deşi produsă la un secol distanţă, primul aflîndu-se pe o parte a globului pămîntesc, iar al doilea pe cealaltă parte, este opera aceluiaşi om cu arma de sub drapelul cu cele cincizeci de stele.

La 29 noiembrie 1864, două escadroane de cavalerie ale statului Colorado, sub ordinele colonelului Chivington, au trecut prin foc şi sabie, într-un demenţial carnagiu, întreaga populaţie din tribul Cheyenne sub pretextul că ticăloasele „piei roşii", indienii, îndrăzniseră să-şi apere pămîntul atunci cînd admirabilele şi civilizatele „feţe palide" au venit să-i izgonească. Această atroce expediţie, terminată printr-un masacru de o inegalabilă cruzime, a fost calificată de generalul Miles drept „cea mai ignobilă şi cea mai injustă crimă din analele Americii" şi, pînă cînd pămîntul să audă şi să se cutremure de cuvîntul My Lai, ea a avut toate şansele să-şi păstreze întîietatea în letopiseţul negru al „Lumii Noi". Dar a venit afacerea Calley într-o ţară care îşi „domesticise" de mult vestul sălbatic şi care, prin ceea ce dăduse ştiinţei şi civilizaţiei moderne, se pretindea bastion al civilizaţiei occidentale.

Un scriitor, Theodore V. Olsen, a scris despre exterminarea indienilor din tribul Cheyenne un roman intitulat „Arrow in the Sun", iar un cineast, Ralph Nelson, a tras după acest roman un film — „Soldier Blue". Cînd, după ultimul cadru al filmului, se aprinde lumina în sălile de proiecţie, tăcerea oprimantă, ruşinea, jena şi indignarea planează grele — împiedicîndu-i pe oameni să se privească în ochi. Albul ecranului rămîne parcă inundat de sîngele nevinovat, strigătele de durere, ţipătul torturaţilor, gemetele morţii umplu încă mult timp cu ecoul lor urechile celor care au asistat la deşănţata aplicare a ordinului de exterminare dat de colonelul Chivington. Femei violate, copii transformaţi în ţinte vii pentru tirul misiunii „pacificatoare", sînge împroşcat, atîta sînge încît, pentru prima dată, m-am bucurat că ecranul de cinematograf încă nu transmite imaginea în relief, altfel am fi ieşit toţi cu hainele stropite de roşu. Apoi bravul colo-

nel felicitîndu-şi trupele barbare şi, în sfîrşit, un simulacru justiţiar, ameninţarea cu trimiterea comandantului măcelar în faţa curţii marţiale, dar totul se transformă într-un sinistru bluf, căci „eroul“ demisionează din armată şi, în calitatea lui de fost pastor metodist, se întoarce cucernic să păstorească oile Domnului. În schimb, alt acuzat ajunge în faţa curţii marţiale, şi acesta este un paşnic „soldat albastru“, ucenic naiv la meseria de om, care a cutezat să se revolte în faţa nedreptăţii strigătoare la cer şi să nu se supună ordinului criminal de a ucide mişeleşte oameni nevinovaţi.

Despre My Lai nu s-a scris încă nici un roman şi nu s-a turnat nici un film. Şi totuşi, prin frapanta coincidenţă dintre cele două „fapte de arme“, situate la un secol distanţă unul de altul, toată lumea are impresia că Ralph Nelson n-a vrut să facă altceva decît o aluzie cît mai transparentă la actualitate. Eroare, profundă eroare! Nelson a declarat că a auzit despre masacrul comandat de Calley la My Lai abia a doua zi după ce turnase ultima scenă din masacrul cheyennilor. Faptul că, de data aceasta, „orice coincidenţă şi asemănare cu faptele şi persoanele reale“ a fost cu adevărat întîmplătoare nu minimalizează ci, din contră, întăreşte forţa aluziei. Este drept, după măcelul de la My Lai, Calley a ajuns în faţa judecătorilor, dar a ieşit oarecum cu faţa curată. Condamnîndu-l, o anumită Americă simţea că se autoblamează şi viguroşii ei apărători au început să se întrebe: unde se va ajunge dacă, în lupta pentru apărarea „libertăţii“ şi „democraţiei“, vom pedepsi fiecare zelos care, prins de elanul fierbinţelii, mai trece pe sub tirul mitralierelor un fleac de cîteva sute, mii sau milioane de „subdezvoltaţi“ ? Văzînd „Soldatul albastru“, tradiţionalul Middle West şi puritanul Sud s-au revoltat. Aceleaşi strigăte indignate s-au auzit şi după formala condamnare a bravului Calley şi a soldaţilor săi nealbaştri care au operat cu armele colonelului Chivington pe undeva prin Vietnamul de Sud.

Ce tristețe cumplită, ce adîncă dezamăgire te cuprinde cînd trebuie să recunoști că America lui Chivington și Calley este aceeași Americă a lui Lincoln și a primului om care a pus piciorul pe Lună ! Ce neconsolată durere să descoperi alături de marile spirite ale unui talentat și viguros popor existența crimei perpetue ; alături de tehnologia cea mai avansată — tehnica abjectă a omorului mereu „scuzabil" și mereu scuzat, tocmai în numele a ceea ce acest popor are mai sacru și mai înălțător !

...Exista acum o sută de ani un sat de indieni aparținînd tribului Cheyennilor care, după ce a fost exterminat, s-a dus în uitare și nimeni nu-și mai amintește de numele lui. Și a mai existat, în sudul Vietnamului, un sat cu poeticul nume de My Lai pe care nimeni nu-l poate uita. Dar el va exista în continuare, ca atîtea sute și mii de sate arse, pîrjolite, rase de pe fața pămîntului într-un război crud și nedrept, care renasc ca într-un perpetuu coșmar al asasinilor : inepuizarea victimei, continua ei regenerare, neîngenuncherea ei, neostoita-i ridicare la luptă, pînă la istovirea și la prăbușirea criminalului.

*
* *

Extratereștrii nu sînt niște simple născociri, doar se întîmplă să-i întîlnim și pe prearăbdătoarea noastră planetă sub forma unor indivizi care umblă cu capul în nori. Cu cîtva timp în urmă, doi venerabili englezi și o englezoaică lungă, tristă și descărnată, au făcut turul unor studiouri de televiziune americane, explicînd în fața telespectatorilor uluiți cum au reușit ei să stea pe îndelete de vorbă cu marțienii. Cînd s-a descoperit că cei trei venerabili nu făcuseră altceva decît să se inspire din naiva carte a lui Flournoy despre planeta Marte, publicată la începutul secolului nostru cu o sumedenie de imagini de la „fața locului", unde autorul ajunsese nu se știe exact cum deoarece mijlocul lui de transport fusese doar

harul ceresc, credulii au zîmbit cu amărăciune. Nu erau pentru prima dată „duşi".

Academicianul din persoana lui Daniel-Rops recunoştea acum zece ani existenţa „farfuriilor zburătoare", dar militantul catolic din aceeaşi persoană nu vedea în ele, nici mai mult, nici mai puţin, decît întruchiparea arhanghelilor coborîţi din oştirile lor cereşti să mai îndrepte unele lucruri pe ici, pe colo, prin punctele esenţiale ale tristei noastre planete. Compozitorul Paul Misraki, alegîndu-şi pentru semnarea revelaţiilor sale cosmice în defuncta revistă „Le Figaro littéraire" pseudonimul mai „ştiinţific" de Paul Thomas, a încercat să demonstreze vizitele extratereştrilor pe pămînt legîndu-se de faptul că americanul Edward J. Ruppelt, autorul „Raportului asupra OZN", declarase că din cele 7.369 obiecte zburătoare necunoscute, semnalate între anii 1947 şi februarie 1962, „nimic nu dovedea că măcar unul singur ar fi putut fi vehicul spaţial extraterestru", dar că, pentru un infim procentaj dintre ele, adică 1,94 la sută, nu s-au găsit explicaţiile de rigoare. Ei bine, aceşti 1,94 la sută au devenit calul de bătaie pentru a explica inexplicabilul. Unul dintre „specialiştii" francezi în extraterestrologie, Aimeé Michel, şi-a construit teoria despre extravagantele incursiuni pe Terra ale fiinţelor de pe alte planete sosite la bordul unor OZN-uri, luînd ca bază declaraţiile „martorilor oculari", printre care, ca autoritate supremă, se găseau cîţiva membri ai jandarmeriei, a căror fină psihologie este îndeobşte cunoscută. Studiind valul de observaţii din toamna anului 1954, Aimeé Michel a ajuns la constatarea că toate localităţile de unde apăreau martorii oculari se aflau în linie dreaptă unele faţă de celelalte şi că, urmărind aceste drepte, a putut stabili traiectoria OZN-urilor pe o figură riguros geometrică în formă de stea, cu centrul în orăşelul Montlevic — singurul traversat de cinci linii convergente. S-a dus acolo cu nepotolitul Vincent David şi nu s-a mai mişcat din loc timp de cincisprezece ani, unde şi astăzi aşteaptă, dacă nu i s-o fi făcut lehamite, aterizarea „invadatorilor". Între timp

însă a „dezlegat“ cîteva dintre tainele biblice demonstrînd, deocamdată verbal, că steaua care i-a călăuzit pe evrei în Egipt n-a fost decît o navă spațială extraterestră, că Moise n-a văzut pe Muntele Sinai altceva decît o rachetă cosmică ce avea să se întoarcă după sute de ani pentru a-i conduce pe cei trei Magi de la Răsărit pînă la Bethleem și că proorocii nu se deosebeau prin nimic de sumbrii, taciturnii și secretoșii invadatori din serialul american cu care ne-am delectat o vreme în fiecare sîmbătă seara pe primul program, așteptîndu-le cu sufletul la gură reluarea duminicală pe programul doi. Paul Thomas merge și mai departe : carul de foc al sfîntului Ilie este și el o farfurie zburătoare care nu-i cruța decît pe leviți, lovind fără milă pe filisteni ; preafrumoasa Fatima, care i-a uluit pe pămînteni cu drăcescul ei „dans al soarelui“, făcea parte tot din vesela volantă a extratereștrilor, de unde concluzia febrilă și totală conform căreia sclavagismul și exploatarea pe pămînt n-au fost altceva decît dominarea pămîntenilor prin „teleghidaj“ de către voința unor inteligențe de pe alte planete !

Iată însă că aici ieșim din domeniul purei fantezii, menită să dea o interpretare hazardată dar materialistă credințelor ancestrale, și intrăm în domeniul psihosociologiei de clasă unde, dacă în privința elucubrațiilor pe marginea Bibliei autorul mai putea fi crezut pe cuvînt, conform indicației „crede și nu întreba“ în ceea ce privește exploatarea omului de către om mai știm cu toții cîte ceva și nu ne putem lăsa prea ușor duși cu... preșul zburător...

În controversa despre identificarea obiectelor zburătoare neidentificate, pare mai cuminte a zice „să trăim și să vedem“, decît a contesta cu vehemență ceea ce se afirmă cu nu mai puțină înverșunare.

Domeniul de investigație a oferit un prea fertil teren speculațiilor și, slavă Domnului, destui au mîncat o identificată bucată de pîine de pe urma obiectelor zbură-

toare neidentificate. Unul dintre aceştia, Charles Fort, pornind de la faimoasele farfurii zburătoare, dezvolta „teoria" înstăpînirii noastre de către locuitorii altor lumi, care, pasămite, n-ar avea altă treabă pe acolo pe unde s-or găsi decît să ni se vîre nouă ca musca în lapte, să ne încingă conflictele şi să ne aprindă războaiele, să ne aţîţe mîniile şi să tot bage zîzania între noi. Iată-ne deci, după Charles Fort, supravegheaţi, ghidaţi, telecomandaţi de pe alţi aştri, nemairămînîndu-ne decît să ne resemnăm, spunîndu-ne că, probabil, am fi cumva „utilizabili". „Porcii, gîştele şi vacile trebuie mai întîi să descopere că sînt în posesia cuiva şi abia apoi să se întrebe de ce sînt posedate" — raţionează „savantul".

Şeful arsenalului american din Redstone, un anume Roger A. McGowan, în cartea sa „Cu privire la posibilitatea existenţei unei inteligenţe extraterestre" duce raţionamentul lui Charles Fort şi mai departe. După el, apariţia vieţii pe pămînt şi evoluţia speciilor s-ar datora unei panspermii universale — şi noi n-am fi altceva decît rămăşiţele proliferate ale unor deşeuri abandonate de vizitatorii de pe alte planete care au făcut din Terra un loc de picnic la proporţii galactice. Cu alte cuvinte iată-ne răsăriţi din resturile aruncate pe pămînt de pe farfuriile zburătoare ! Ce este mai înduioşător la McGowen e faptul că scrutătorul său ochi ştiinţific priveşte nu numai înapoi, ci şi în perspectivă, nemulţumindu-se să ne arate doar cum am ajuns pînă aici, dar şi ce vom deveni ? Deocamdată sîntem oameni, sinteză a unei evoluţii pornite din punctul în care extratereştrii şi-ar fi aruncat pe pămînt deşeurile. Dar omul va continua să evolueze devenind Cyborg, fiinţă cibernetică, pe jumătate organism uman, pe jumătate maşină dotată cu organe electronice. Apoi Cyborgul va evolua la rîndul său, devenind o fiinţă complet electromagnetică, sau un robot programat de un creier uman încorporat în el. În sfîrşit, cu timpul, acest creier se va autosuprima rămînînd ca robotul să se programeze singur, să se dezvolte autonom, să-şi fructifice inteligenţa mecanică pînă cînd aceasta, eliberată de carne,

deci în stare pură, va putea să-şi instaureze „mondocraţia". Sintetizîndu-i rezumativ teoria în lucrarea sa „Bilanţul magiei", Maurice Bessy îl descrie astfel pe înflăcăratul şef al arsenalului american din Redstone :

„McGowan consideră că astfel de societăţi-robot există deja şi că inteligenţe nonumane automatizate s-au localizat probabil pe unele planete din sistemul nostru solar. De altfel, el socoate că nu mai puţin de 67 la sută din stelele galaxiei noastre sînt dotate cu planete, ceea ce ar însemna vreo 12 miliarde de eventuale pămînturi numai pe-aici, prin preajma Terrei. Pe aceste planete inteligenţa ar fi cu cîteva milenii mai evoluată decît a noastră şi, din moment ce viteza luminii va fi atinsă, vom putea lua contact cu ele în viitorii 30 de ani. McGowan conchide : ori se va produce o transmitere treptată a societăţii noastre umano-biologice unei societăţi de automaţi, ori noi vom ajunge foarte curînd să fim controlaţi de către automaţii pe care îi vom construi ! Sau — într-o altă alternativă — societatea omenească va fi eliminată de către automaţii extratereştri, sau vom fi ajutaţi, supervizaţi şi controlaţi de către inteligenţe exterioare mecanizate..."

Aici nu mai sîntem în domeniul ştiinţifico-fantasticului, ci în cel al şarlatanismului cu pretenţii, adică în plină speculaţie a derutei provocate de incertitudinea evoluţiei unei societăţi. Şi nu este întîmplător faptul că „vizionarul" fără viitor stă călare pe arsenalul de război al celei mai mari puteri nucleare, într-o bază de armament al cărei singur inventar pe hîrtie te poate face clientul psihiatrilor. Astfel, — cum scrie Maurice Bessy — McGowan nu se mai mulţumeşte ca Paul Thomas să facă îngeri din farfuriile zburătoare — ceea ce ar mai fi cum ar mai fi, deoarece îngerii, deşi nu beau, nu mănîncă şi n-au sex, mai seamănă oricum a oameni — ci face din fiinţele extraterestre şi din idealul uman un robot rece şi inuman.

Cunoscuta revistă „Planète" înfăţişa sub semnătura Reginei Vivier halucinantul caz descris de celebrul psihanalist american dr. Linder în „Ora de 50 de minute".

Este povestea unuia dintre pacienții doctorului, un anume Kirk Allen, fizician atomist, coautor la fabricarea primei bombe atomice, care își imagina că duce o dublă existență trăind concomitent pe Terra și pe o altă planetă, numită de el Seraneb (anagrama orașului Benares). Tînărul savant, încredințat psihanalistului de către camarazii săi de la baza secretă unde se realiza faimosul „Manhattan Projet“, avea o aparență normală, afectată însă acut de un delir științific din momentul în care disocierea eului dedublat îl făcea pe pacient să evadeze pe planeta imaginară unde trăia printre „Crystopezi“, studiindu-le limba, obiceiurile, hărțile seranebiene, arhitectura, genealogia și istoria, elaborînd astfel o impunătoare lucrare de numai... 12.000 de pagini. Linder a avut atunci o idee năstrușnică. Pentru a-l face pe pacientul său să se smulgă din ghearele nebuniei, s-a aruncat el însuși în Seraneb, studiind cu asiduitate întregul opus al savantului cu o doagă în plus, aprofundîndu-l în așa măsură încît a ajuns să-i facă autorului observații de detaliu, semnalîndu-i incompatibilități de logică și unele greșeli de calcul. Lecuirea pacientului său prin această metodă era cît p-aci să-l îmbolnăvească pe doctor, care, încetul cu încetul, a început să creadă el însuși în existența planetei Seraneb, pe unde mai evada din cînd în cînd să mai stea de vorbă cu crystopezii. Dar asupra lui Kirk Allen efectul scontat s-a produs. Nemaivăzîndu-se unicul pămîntean în contact cu Seranebul, singurul posesor al unui supersecret, tînărul atomist a început să se îndoiască de existența planetei sale. Cît despre Linder, din fericire, rătăcirea pe meleagurile planetei de 12.000 de pagini n-a fost decît temporară, terminîndu-se cu succes printr-o aterizare temeinică pe Terra.

Cam așa se întîmplă uneori și cu observatorii OZN-urilor.

Cîtă vreme privesc fenomenul cu luciditate științifică sînt în stare să ne comunice lucruri interesante, ba, pe măsura talentului, să ne ofere chiar lecturi palpitante, dar atunci cînd ei înșiși încep să se vadă în mașinile plăs-

muirilor lor, se pornesc să bată cîmpii pe pămînt şi nu în spaţiul extraterestru, speriind de moarte lumea cu superdistrugeri şi paranimiciri.

*

* *

Einstein nu-i recunoştea Americii decît două dimensiuni ; considerînd că cea de-a treia, profunzimea, îi lipsea cu desăvîrşire. Poate că Nobelul fizicii avea dreptate, dar absenţa profunzimii mi s-a părut magistral suplinită, oricît de paradoxal ar părea, de perspectivă. În puţine locuri de pe pămînt, previziunea, prognosticul ştiinţific elaborat asupra zilei de mîine, este mai laborios investigat, avînd profunde implicaţii practice asupra prezentului.

În general, americanul este credul, viitorul îl nelinişteşte, ba chiar îl sperie şi atunci, din disperare de cauză, caută să-l descifreze şi să-l înţeleagă. Vrînd să cunoască în amănunt perspectiva investiţiilor sale, cheltuieşte imens pe prognoze dar, spre deosebire de potentaţii unui ev mediu speculat cu abilitate de astrologi, americanul nu crede decît în previziunile maşinilor de calcul, în viitorul schiţat de ordinatoare, în „prezicerile“ oamenilor de ştiinţă, specialişti în futurologie care nu mai caută în stele, pentru a rosti aberaţii, ci indică cifre şi date riguros elaborate.

Unii, văzînd fantasticile calcule ale futurologilor, s-au grăbit să declare că ştiinţa a ajuns să înfricoşeze mintea care a zămislit-o. Prins în relaţia ignoranţă-gnoseologie, un prieten recent întors din America, medita cu tristeţe : „Odinioară, omul se temea de ceea ce nu ştia, astăzi, se înspăimîntă de ceea ce află...“

Cunoaşterea viitorului, oricît de neverosimilă ar fi imaginea lui, mi se pare reconfortantă. Uneori am impresia că preistoria omenirii s-a întins pînă aproape de noi, şi că abia acum începe timpul istoriei. Dar oare începe ? Previzionarii Americii pot spune care vor fi comunicaţiile

dintre oameni în anul 2020, dar nici unul n-a prezis preistoricele cruzimi săvîrşite de armata Unchiului Sam în Vietnam. Ei văd lucrurile în „macro“ şi nu în „micro“. Prezentul acesta l-aş numi viitor trecut, pentru că perspectiva lui nu poate fi decît unică : eşecul. „Învăţaţi-vă nevasta cu văduvia“, sună un afiş publicitar al societăţii de consum. Un previzionar dezabuzat ofta : „Singurul nostru viitor este autopsia !“

Americanul este convins că un popor înfrînt este un popor vinovat ! După el, nimeni nu-l întreabă pe învingător cum a cîştigat războiul. Dar îl întreabă pe învins cum l-a pierdut („E păcat să dai greş ; a da greş, e imoral !“) şi teama de această întrebare, corelată cu infatuarea responsabilităţii universale, îl duce la angajări aventuroase din care nu mai ştie cum să dea înapoi. Paranoia politică generează frica perpetuă de trădare. Făcînd panegiric F.B.I.-ului (Biroul Federal de Informaţii), Don Whitehead scria într-un opus de peste 400 de pagini : „Cele mai nobile firi americane intră în proporţie de masă în rîndurile acestei organizaţii patriotice... Birourile F.B.I.-ului înregistrează zilnic cîteva zeci de înscrieri de informatori-voluntari...“ Oare cîţi se vor fi înscriind zilnic ? Să zicem, cincizeci pe zi. Dacă or fi existînd o sută de birouri pentru informatori-voluntari, în care să se înregistreze zilnic cîte 50 de „patrioţi“, înseamnă că abia peste o sută de ani va fi înscrisă printre „nobilele firi“ întreaga Americă. Dar dacă nu există decît un singur birou, Doamne fereşte, va fi nevoie să aşteptăm vreo zece mii de ani pînă atunci, şi asta n-o pot calcula nici cei mai entuziaşti futurologi. Ori poate că s-au înscris, deja, toţi ? Şi n-au mai rămas decît cei patru studenţi împuşcaţi la Kent, în statul Ohio, la 5 mai 1970, pentru că au demonstrat împotriva agresiunii Statelor Unite în Vietnam. Walt Whitman îşi rostea lui însuşi : „Am auzit că pui întrebări. Că vrei să dezlegi enigmele Lumii Noi. Să defineşti America şi atletica ei democraţie !...“

Cine le mai poate dezlega ? Un ev nebun a început la Hiroshima, ca să continue la Dallas şi la Memphis, şi

apoi să se întindă haotic, ca un cancer fără putinţă de lecuit.

Tare aş vrea ca futurologii de la Houston Institute să explice prezentul. Sau să prevadă... trecutul. Sau măcar să spună cînd vor deveni toţi americanii „firi nobile" înregistrate ca informatori-voluntari în cartotecile F.B.I-ului ? Sau cînd se va termina împuşcarea firilor „ignobile" ? O, pentru asta nu va fi niciodată îndeajuns praf de puşcă. El mai trebuie şi la Song My, şi în Laos, şi în Cambodgia, şi în Vietnam...

La mijlocul lui aprilie, lumea aştepta cu sufletul la gură, după cinci zile de suspense, încheierea cu bine a „Odiseii" lui Apollo-13. Cu o săptămînă înainte, la plecarea navei cosmice spre Lună, telespectatorii americani protestaseră că transmiterea spectacolului de rutină al lansării le-a deranjat programul de weekend, lipsindu-i de filmele intersectate de reclame („Sicrie-solduri ! Parking gratuit pentru rudele mortului !" sau : „The most lovely, the most kind, the most respectable army in the world !") şi obligîndu-i să asiste la o banală incursiune cosmică.

La începutul lunii mai 1971, lumea auzea cu indignare de intervenţia armată americană în Cambodgia. Unde-i „atletica democraţie" a ţării tale, bătrîne Whitman ? Să-i întrebăm pe copiii asasinaţi la Song My sau pe studenţii împuşcaţi la Kent ?

Ori să-i dăm dreptate lui Einstein ?

*

* *

Doamna Camel înghite stridii în sufrageria de lux a pachebotului „Queen Elisabeth" şi, privind-o, nu pot să nu mă gîndesc la femeia care mînca un măr — descrisă de Geo Bogza — în mocăniţa care traversa Carpaţii Apuseni.

E a patra zi de cînd transoceanicul lasă în urma lui pe suprafaţa de smaragd a Atlanticului o dîră neîntreruptă de gunoaie care ademenesc rechinii şi pescăruşii. Missis

Camel, regina ţigărilor cunoscute în lumea întreagă, e o venerabilă doamnă de vreo cincizeci şi cinci de ani, poate mai mult, sulemenită şi acoperită cu dresuri scumpe, veselă şi gurmandă, sobră cît are chef şi distinsă după dispoziţie şi împrejurări. Cu două zile în urmă a trimis calupuri de ţigări parfumate muncitorilor din cala uriaşului transoceanic, cărora le este interzisă apariţia pe punte, iar a doua zi, scandalizată, a cerut să se dezinfecteze cu fenol şi dezodorante scara de serviciu a pachebotului unde văzuse cîţiva maşinişti ieşiţi să tragă în piept puţin aer curat.

La balul costumat din ultima seară a apărut travestită în ţigară — bineînţeles „Camel“ — dar a renunţat curînd să se amuze, indignată de improvizaţia măştilor şi atunci s-a aruncat cu înverşunare în jocul de curse de cai din clubul vasului. Miza la întîmplare, crispată, cîte cinci dolari, nu mai mult, pe cai necunoscuţi închişi în cutiile cu role cinematografice şi cînd, în sfîrşit a cîştigat o dată, a numărat potul pînă la ultima centimă şi a plecat.

Cursele de cai pe un mare transoceanic se fac prin proiecţie cu filme scoase din cutii sigilate, pe pelicula cărora au fost imprimate derby-uri secrete comandate de tripoul companiei de transporturi. Numele şi numerele cailor angajaţi în fiecare cursă se afişează ca la orice hipodrom, sînt desemnaţi favoriţii, se încheie pariurile, se face întuneric şi se dă drumul la film. Vasul dispune de o întreagă filmotecă, gata să satisfacă pasiunile celor mai înrăiţi jucători.

Acum doamna Camel mănîncă stridii. Un platou uriaş de argint, plin cu gheaţă pisată, în care au fost aşezate, ca un şirag de mărgele, douăsprezece cochilii desfăcute păstrîndu-şi în căuşul de sidef carnea gălbui-cenuşie, gelatinoasă, încă în viaţă. Cînd doamna Camel ridică o scoică pe vîrfurile degetelor şi stoarce în cupa ei zeama de lămîie sau presară piper alb, mica vietate, gata de înghiţit, se strînge înfricoşată. Doamna Camel o înghite repede, ca pe un scuipat rece, ţinut prea mult timp într-o gură îngheţată. O simte probabil cum mişcă strivită între

limbă și cerul gurii și pentru a scăpa de savuroasa ei prezență o lasă să alunece repede pe gît, în jos. O privesc și nu-mi pot alunga din minte imaginea țărăncii descrisă de Bogza, acea femeie de moț din munții Apuseni care va rămîne în literatura noastră ca o icoană a grației și a distincției supreme...

Cochiliile goale sună ca cioburile aruncate în stivă pe un platou de porțelan. Chelnerul întoarce cu discreție tipsia de gheață, doamna Camel prinde între patru degete ale mîinii stîngi jumătatea de scoică, cu dreapta stoarce lămîia, presară piper, stridia se crispează (dacă nu mișcă e aruncată cu dispreț în maldărul de oase, iar oberchelnerul surîde stînjenit), apoi ia furculița-cuțitaș, desprinde mica vietate din cochilie și îi soarbe carnea... E o ființă, are o inimă, o gură, bronhii, un aparat digestiv și un singur lucru dublu : sexul. Cele mai gustoase sînt lăptoasele, și cînd Missis Camel dă de una, oberul surîde altfel... Mica ființă, gingașa sybarită, nu se dezvoltă decît în condițiuni ideale de curățenie. Doar ea este cea care naște mărgăritarul...

În stomacul doamnei Camel se simte probabil ca Jonas în pîntecele balenei. Iar transatlanticul alunecă greoi pe oglinda oceanului lăsînd în urma lui o nesfîrșită dîră de gunoaie...

RĂSTIGNIREA

- LACRIMI DE LEŞIE
- BESTIALITATEA ÎN PIATRĂ
- PSIHOPATIA SEXUALIS
- JEN-SEN, RĂDĂCINA VIEŢII
- FALNICUL STEJAR S-A TREZIT DEŢINUT
- NUMAI PUŢIN „PIPI“, FRAU BLOCKFUHRERIN !
- SPÎNZURAT DE BRAŢE, PE PATIBULUM
- GONIM CA NEBUNII MAI DEPARTE
- CADAVRELE LOR FIERBEAU LA UN LOC
- ŞI LACRIMA ÎNGHEŢATĂ PE OBRAZ NU SE DEZGHEAŢĂ
- OASELE CARE ÎN NOPŢILE LUNGI ŞI RECI CONTINUĂ SĂ-I DOARĂ
- O CÎRTIŢĂ CÎT SCROAFA
- AURORA AUGURALE
- SĂ IA CUŢITUL SAU PUŞCA ÎN MÎNĂ
- CE DEMON AL NELINIŞTEI ÎL PAŞTE ?
- PROCESUL DIN IERUSALIM
- MUŢENIA
- VERTEBRA

Oameni buni, oameni buni, nu vă atingeți de ruinele acestea, că veți auzi gemete. De sub fiecare piatră clintită din loc se va înălța un suspin, buruiana smulsă va țipa sfîșietor, șerpii de fier ruginit care ies din betonul fărîmat vor plînge cu plînset omenesc, iarba vă va stropi picioarele cu sudorile chinului, cenușa răscolită pe care vîntul v-o aruncă în ochi vă va stoarce lacrimi de leșie...

Nu știu de ce, într-o zi cînd ploua mărunt, iar eu nu mă puteam clinti din locul unde mă oprisem, mi-au venit în minte cuvintele : „Pe piatra aiasta șezum și plînsem".

Eram la Auschwitz.

*
* *

Pentru a zecea oară trec pe aici pe unde a intrat în Berlin bestialitatea în piatră. Epava Reichstagului zace undeva pe dreapta, sumbră, cenușie, cu stucatura frontalurilor și pielea coloanelor jupuite ca de pelagră — schelet de vas pirateresc într-un ocean aerian de ceață și fum. Trec pe lîngă tribunele de piatră, prin galeriile de piatră, pe sub arcurile triumfale de piatră, și de la amvonul de piatră rece, pustiu, ros de incendii și de ploi, aud vocea fascinantă, spartă, răcnită, gîtuită de infatuare a bestialității în piatră : „În fața noastră e Germania, în spatele nostru e Germania și după noi vine Germania". Amvonul acesta a fost binecuvîntat de Vatican, consolidat de Krupp,

justificat de Churchill, care, în 1938, spunea : „Dacă Anglia va ajunge vreodată să aibă problemele interne ale Germaniei de azi, atunci îi va trebui un Hitler“.

*
* *

Arde undeva, prin apropiere, ceva, căci aud sfîrîit și vîlvătaie de foc și un miros înecăcios de gudron și de carne friptă îmi înțeapă nările. Un cîine mort a fost aruncat de Spree, pe malul canalului, și cineva i-a stropit cadavrul cu benzină și i-a dat foc. Dar fumul negru, grețos, învăluie majestuozitatea porții Brandemburg — poartă a victoriilor efemere și a rușinii durabile.

*
* *

La Buchenwald, în Germania răsăriteană, cînd mi s-au arătat exponatele neetalate pentru public, am căpătat argumentul unei presupuneri pur teoretice. Un uriaș teanc de tatuaje obscene pe piele de om, epidermă jupuită de pe fese, pubisuri, sîni, pîntece, coapse, prepuțuri în care au fost încrustate cu acul muiat în tuș desene lubrice, expresii triviale, jurăminte de lupanar, formule magice dintr-o enigmatică dar universală vrăjitorie erotică. Mă uimea nu atît devierea indivizilor care, pe pielea lor și în strictă intimitate au suportat ștampila mazochistă a tatuajului, ci ideea creării unor astfel de stranii colecții. Pielea fusese jupuită cu un instrument special, tratată și tăbăcită după procedeele conservării pieilor fine, adusă pînă la transparență, fără să se scorojească sau să piardă vinețeala tușului. Colecția se făcea pentru unul din marii demnitari naziști, Goebels sau Goering, Hess sau Bormann, nu mai știu care, în orice caz diagnosticul pe care li l-am pus căpăta un argument în plus,

nu numai pentru profilul erotic al fascismului, ci și pentru cel politic : psihopatia sexualis.

*
* *

Exista la Auschwitz, printre ofițerii garnizoanei SS-iste, un fost botanist din München care, pînă în 1933, studiase plantele Extremului Orient, îndeosebi, fabuloasa lume vegetală a Chinei. La Auschwitz ajunsese mai mare peste cuptoarele firmei : „Toph & Fiul" care, la Erfurth, continuau mîndria brutarilor iar aici construiau principalul instrument al crematoriilor. Dar omul cultiva în ghivece jen-sen, rădăcina vieții, un fel de materializare orientală a legendarei ape vii — bulb albicios, ca hreanul, lung, aducînd întotdeauna cu imaginea unui corp omenesc, folosit ca revitalizator în cazuri de îmbătrînire prematură, senilitate, impotență și ca mijloc de prelungire a vieții. Marele cocător de cadavre își făcuse rost de un deținut chinez care a reușit să-i scoată în condiții de seră cîteva exemplare din renumitul jen-sen.

M-am scuturat de oroare privindu-le fotografia. Păreau embrioni umani mumificați.

*
* *

În lagărul de la Buchenwald, întins pe locul unei păduri de stejari seculari pe unde, cîndva, s-au plimbat Goethe și Schiller, s-a păstrat, după defrișare, un copac venerabil, pe care, așa cum ieșenii au numit teiul din Copou „Teiul lui Eminescu", waimarenii l-au numit „Stejarul lui Goethe".

În 1938 sîrma ghimpată a încercuit izlazul de jur împrejur și falnicul stejar s-a trezit deținut printre deportații politici. Tovarășii lui de lagăr, oamenii, au trăit un

timp din ghinda lui, apoi i-au mîncat frunzele, coaja, rădăcinile. Într-o noapte, cineva a atîrnat de crengile desfrunzite, înscrisă cu un cărbune pe un carton, maxima lui Goethe : „Memento vivere". Doi SS-iști au ciuruit stejarul cu gloanțe. Copacul a murit și scheletul lui, aproape carbonizat de dinții foamei, a devenit decorul spectral al unui cumplit loc de supliciu. De trunchiul lui, erau legați biciuiții, de crengile lui se aninau spînzurătorile. Pînă cînd, răpus de torturi, copacul s-a prăbușit în noroiul veșnic al lagărului, și lemnul lui a fost ars în crematoriu, o dată cu oamenii.

Pe poarta lagărului, am citit maxima Buchenwaldului : „Fiecare prin sine însuși".

*

* *

În simetria perfectă a universului, celor șapte minuni ale lumii ar trebui să le corespundă șapte orori. Am încercat să le număr și am aflat de șaptezeci de ori cîte șapte orori pentru fiecare dintre minunile antichității și nu m-am putut hotărî asupra celor șapte capitale. Piromania lui Herostrat, Piramidele de cranii lăsate drept pietre de hotar în imperiul lui Gingis Han, Noaptea Sfîntului Bartolomeu, Asasinarea lui Giordano Bruno, Descoperirea profesorului Nobel, Hiperita, Auschwitzul, Hiroșima...

Scriitoarea poloneză Barbara Szmiglewska povestește despre secția femeilor bolnave de dizenterie de la Birkenau și de lupta caraulei de noapte cu deținutele care ieșeau să-și facă nevoile în jurul barăcii. Rugămințile bolnavelor, cerșind îngăduință pentru neputința lor, erau secondate de loviturile seci ale bîtei care alerga demențial în jurul barăcii încercînd zadarnic să stăvilească erupția de murdărie... Și cred că n-a existat rugă mai umilă și lovitură suportată mai fără apărare decît scîncetul acesta

neputincios : „Numai puțin pipi Frau Blockführerin, ai milă... numai pipi“...

*

* *

Unul dintre ofițerii lagărului, discipol al lui Renan, era obsedat de răstigniri. El ținea să reconstituie moartea clinică a lui Isus Cristos pentru o comunicare într-un for medical de prestigiu. Lui i se datorește „descoperirea“ că moartea răstignitului se produce prin asfixie. A reprodus supliciul omului la care se închina, folosind cu meticulozitate instrumentarul descris de Renan și reproducerile de artă după pictorii Palatinului, după Giotto, Fra Angelico, Rembrandt, Dürer... A făcut cruci cu cap și cruci fără cap, cruci humilis și cruci sublimis, cruci care trebuiau să-i explice cum Cristos, un bărbat tînăr și viguros, a murit în numai cîteva ore după răstignire, în timp ce „musulmanii“ lui, vlăguiți de inaniție și de teroarea lagărului, rezistau pe cruce cîte douăsprezece ore, ba uneori și mai mult.

A pus un pictor din lagăr să-i picteze sinistra Apia Capaue din Roma antică, cu cei șase mii de răstigniți ai lui Spartacus și a studiat legiferarea execuțiilor prin crucificare la fenicieni, la egipteni și la romani. Cea mai multă bătaie de cap a avut-o cu înlăturarea acelei sedile, bucată de lemn de sub picioarele sfîntului, reprodusă de majoritatea pictorilor care i-au descris supliciul. Cînd a înțeles că lemnul acela pe care pasămite ar fi fost fixate în cuie picioarele răstignitului nu era decît o pură invenție a pictorilor care, astfel, voiau să evite în desen dizgrațioasa îndoire a genunchilor, s-a aflat la numai un pas de senzaționala lui descoperire.

Spînzurat de brațe, pe patibulum, cu picioarele țintuite de trunchiul crucii, răstignitul nu poate respira decît în-

cordîndu-și mușchii pentru a-și degaja toracele blocat de strangulare. În alternanța ridicării pe labele picioarelor sprijinite în cuie și contractarea mușchilor tot mai înțepeniți de tetanie, moartea atroce survine după chinuri inimaginabile... O modalitate pentru grăbirea sfîrșitului este atîrnarea de picioarele „musulmanului" răstignit a unor greutăți care să-i facă tot mai imposibilă ridicarea prin mușchii brațelor...

Dar discipolul lui Renan de la Auschwitz n-a folosit niciodată cununa de spini, lancea și buretele înmuiat în oțet. Și ca să excludă pericolul învierii își trimitea răstigniții la crematoriu...

*

* *

Prima reacție fizică pe care o am la Auschwitz e greața. O greață răscolitoare, intensă, de nestăpînit, scîrbă și repulsie ca și cînd, independent de rațiune, organismul omenesc s-ar opune în felul lui imaginilor crimei. Parcă văd moartea conservată în spirt, imens cadavru în descompunere, inform, cu crisparea vînătă a încrîncenării, ca o revărsare de lavă rece, fetidă, care amenință să mă copleșească sub masa ei băloasă. Înțeleg că dacă aș fi fost deportat la Auschwitz nu m-ar fi omorît nici foamea, nici tifosul, nici corvoada, nici bătăile. M-ar fi ucis în trei zile mirosul, duhoarea, putoarea.

După o zi de umblat prin fostul lagăr simt că nu voi mai putea pune nimic în gură, că orice voi atinge cu buzele va avea izul scîrbei. Am impresia că încerc numai eu această senzație continuă de vomă dar, la plecare, în mașină, cînd șoferul scoate cîteva tartine și ni le întinde, prietenul meu, chinezul Hu-Sî-Sen, om din altă rasă și cu altă fire, îl respinge cu oroare.

„De ce nu mănînci ?" — îl întreb.

„Mi-e scîrbă. Lasă-mă. Nu pot".

Șoferul, care refuzase să intre cu noi în lagăr, vrea să muște din tartina lui, apoi cuprins de aceeași greață, renunță, ca și cînd sărutul jilav al morții ar contamina.

Gonim ca nebunii, cît mai departe, fără să bănuim că încă și încă ne vom întoarce aici.

*
* *

Obsesia fascismului a fost crima perfectă. Nu un asasinat obscur, nu tehnica unui atentat pus la cale după toate canoanele terorismului, ci anihilarea unor mari comunități, a unor națiuni întregi, fără ca urmele să lase posibilitatea dresării vreunui act de acuzare cu incontestabile dovezi la dosar. Instrumentele exterminării trebuiau să funcționeze impecabil și ultimul act al absurdei drame avea să fie ștergerea definitivă a urmelor asasinatelor colective, în așa fel încît nimic să nu le poată dovedi desfășurarea și tragicul epilog. Înainte de a se retrage din fața inexorabilei înfrîngeri, o singură grijă: să facă să dispară cadavrele, să ardă, să pîrjolească, să nimicească documentele birocrației care ținuse sinistra evidență a marilor crime. Deshumarea, incinerarea scheletelor macerate de gropile comune, arderea arhivelor trebuiau să încheie, provizoriu, o existență lipsită de glorie și acoperită de rușine. Abia după aceea se punea problema salvării supraviețuitorilor din rîndurile călăilor. Oricît ar părea de neverosimil dar, în ceasul ultimei răfuieli, fascismul se gîndea la posibilitatea resuscitării sale și de aceea nu se voia discreditat în ochii viitorimii prin fapte dezonorante. Inutil. Întinaseră prea mult pămîntul pentru ca cicatrizările să poată ascunde vreodată rănile sîngerînde, dintre care, multe, de nevindecat.

Doctorul Mengele era obsedat de două teme perfect inutile pentru știință: cum să schimbe culoarea ochilor la copii și cum să dovedească, printr-o colecție de schelete „recoltate" din categoria malformațiilor congenitale că, anumite rase, sînt, din punct de vedere fizic și intelectual, degenerate.

Pentru „reușita" primelor cercetări strînsese cîteva mii de copii, de preferință gemeni, ai căror iriși, refuzînd în ciuda chinuitoarelor tratamente să devină albaștri, erau prefăcuți în fum și zburau pe coșurile crematoriilor. Cît privește demonstrația degenerării raselor, la fiecare nou transport, Mengele ieșea pe rampa de la Auschwitz și alegea dintre cei aduși numai ologi, cocoșați, macrocefali, toți nenorociții loviți de infirmități „elocvente", pe care le stringea deoparte, le făcea un semn special cu creionul chimic pe pielea pieptului și ciracii „savantului" știau care era treaba lor mai departe. Viitoarele exponate din muzeul lui Mengele, organizat special pentru satisfacerea curiozității „științifice" a Führerului și a elitei fasciste, treceau la „tratament". Acesta consta în injectarea de fenol sau de benzină în inimă, disecția, extragerea organelor care trebuiau conservate, fierberea cadavrelor în etuve metalice, scoaterea, uscarea, asamblarea scheletelor și ambalarea lor în saci de hîrtie cerată pentru a fi expediate pe adresa muzeului secret. Bineînțeles, fiecare schelet sau organ, astfel „recoltat", primea o identitate și naționalitate anume, iar marea „artă" a lui Mengele era să „creeze" familii întregi de degenerați ereditari, cu străbunici, bunici, fii și fiice, cu nepoți și strănepoți fictivi, din niște bieți oameni care nu se cunoscuseră niciodată și care, în viața lor, fuseseră polonezi, francezi, cehi, slovaci, ruși, țigani, evrei și chiar germani, arieni get-beget, transformați în cazane într-o rasă unică, menită să demonstreze superioritatea supraomului din Reich și să-i gîdile orgoliul prin dovezi irefutabile.

Odată i-au picat sub ochi doi bărbați cu aceeași malformație congenitală, tată și fiu, și însemnîndu-i pe amîndoi cu creionul chimic pe pielea pieptului i-a expediat la „tratament". Oamenilor li s-a dat mîncare iar două ore mai tîrziu, cadavrele lor fierbeau la un loc într-un cazan din curtea crematoriului pentru ca oasele să se

desprindă de carnea inutilă și scheletele strîmbe să fie gata de expus...

Cîțiva deținuți dintr-o echipă de întreținere a instalațiilor electrice ale crematoriilor au trecut pe lîngă cazanul aburind și, crezînd că acolo se pregătește masa pentru „Sonderkomando"-ul de serviciu, și-au umplut gamelele cu fiertură și s-au ascuns să-și potolească foamea...

Un maniac? Un schizofrenic? Un sadic? Un impostor?

Cîtuși de puțin. Mengele a absolvit medicina și, ca practician, nu se dovedise un simplu mediocru. După cum povestește doctorul transilvănean Nishli în cartea lui „Doctor la Auschwitz", laboratorul lui Mengele din lagăr era impecabil utilat, luxos, dotat cu un personal medical de înaltă calificare. Covoare, fotolii, flori, o curățenie exemplară, rigori de clinică de mare specialitate, halate albe, instrumente chirurgicale după ultimul răcnet al modei. Mengele însuși se voia un rafinat, om cult, cu lecturi, meloman și estetician. Avea o față smeadă și ochi cam țigănoși, pe care și i-ar fi dorit albaștri, de arian pursînge. Și nu ținea să facă altceva decît o strălucită carieră științifică, socotind că războiul îi dăduse cea mai grozavă șansă, aceea de a dispune de „materie" vie la discreție, de a-și alege cobaii după plac, de a nu mai experimenta pe șobolani și pe alte patrupede ceea ce avea de gînd să facă oamenilor. Din punctul acesta de vedere, lagărele de concentrare fasciste erau adevărate mine de cobai umani pentru experimentarea tuturor maladiilor și a pretinselor lor antidoturi, de la blenoragie la cancer și de la rîie la sifilis. Pasămite, abatorul uman trebuia să provoace progresul medicinei, doar războiul să nu se termine înainte ca savanții svasticii să-și fi isprăvit nobilele lor cercetări. Acestea erau investigarea procedeelor după care triburile de reductori de capete de

pe Amazoane reușeau să micșoreze un craniu pînă la dimensiunile unui pumn ; posibilitatea tăbăcirii pielii de om ; durata rezistenței corpului omenesc într-o apă plină cu sloiuri de gheață ; sterilizarea femeii ; studierea elasticității părului de femeie la tracțiunea mecanică pentru fabricarea curelelor de transmisie ; dezodorizarea grăsimii omenești în industria săpunului etc...

După război, cu un nume fals, cu o operație „estetică" menită să-i facă fața de nerecunoscut, Mengele a fost nevoit să practice medicina cumsecade, prin țările Americii Latine, pentru clientela SS-istă refugiată acolo.

Poate, în sfîrșit, îl vor prinde și-l vor ajuta să-și schimbe și culoarea ochilor...

*
* *

Acest bătrînel costeliv care urcă cu greu scările hotelului este un fost general fascist venit în Albania să-și dezgroape armata moartă. Ce sinistră ultimă misiune să te întorci la apusul vieții, la douăzeci de ani după război, și să răscolești pămîntul inamic căutînd oase mute și fantome cu glas chinuitor ! Rigid, sobru, auster, generalul armatei moarte are sub pleoapa ochiului stîng un neg albicios, ca o lacrimă înghețată. A scos de prin cimitirele fără cruci, de pe sub măslinii noduroși, de pe cîmpiile fostelor bătălii acoperite de rușine, oasele fărîmate, tigvele găurite, coastele risipite ale soldaților lui. Un bătrîn cu un pas în groapă, ros de neliniști, căutînd ca într-un cumplit blestem oasele ce l-au ascultat este poate, cel mai trist sfîrșit al unui război pierdut.

...Și oasele aruncate în lăzile albe sună straniu, ca fluierele de soc, și măslinii crăcoși își ridică rădăcinile să slobozească din ghearele lor subterane captivii putreziți, dar etichetele noi, cu adresele din Vaterland lipite pe sicrie poartă pe ele trufașul vultur negru al Reichului învins.

...Şi lacrima îngheţată pe obraz nu se dezgheaţă, doar pămîntul roşu, din care gurile amuţite muşcaseră murind, respiră ca într-un suspin de uşurare.

*
* *

În oraşul unde evul mediu a uitat un turn cilindric de piatră cenuşie pe care asfaltul epocii noastre îl ocoleşte cu grijă, rîul Saale curge molcom printre diguri, negru ca noaptea — parcă ar spăla la nesfîrşit galeriile unei mine de antracit.

E o piaţă, veche în acest Haale, avînd la nord o catedrală gotică, iar la sud statuia compozitorului Haendel, ambele plăsmuiri de piatră ale frămîntărilor unor artişti de geniu, gravitînd în jurul turnului solitar. Şi mai e ceva : La apusul soarelui se strîng aici, din toate colţurile oraşului, invalizii. În cărucioare, pe cîrje, tîrîndu-şi în mîini trunchiurile fără picioare, sau cerîndu-ţi să le iei de după ureche ţigara, să le-o vîri între buze şi să le-o aprinzi celor fără mîini, orbii cărîndu-i pe ologii care le îndrumă paşii, mutilaţii cu mădularele risipite din Urali pînă în Pirinei, sferturi de oameni ce vin la apusul soarelui sub turnul dintre statuia lui Haendel şi catedrală să schimbe o vorbă, să se vadă sau doar să se audă, ori numai să se simtă alături şi să tacă. Sînt invalizii oraşului, împuţinîndu-se pe măsură ce trecutul se îndepărtează tot mai mult de prezent, purtînd încontinuu peste asfaltul de la picioarele lui Haendel umbra tragică, schimonosită, a unei ţări.

Pînă la apariţia lor aici, în 1945, piaţa a fost în stăpînirea invalizilor de la 1918. Se tîrau pînă aici convinşi că nu le va mai urma nimeni, că ei sînt ultimii.

Îi privesc cutremurat şi le văd oasele rămase pe meleaguri străine, îngropate în gropi comune, descărnate de colţii cîinilor, risipite prin şanţuri, oasele care în nopţile lungi şi reci continuă să-i doară, în vreme ce ei sînt

încă vii și au o treabă zilnică, aceea de a se tîrî, la apusul soarelui, pînă aici și de a privi lung, gravi, morocănoși, la lumea care nu-i privește...

*
* *

Jay americanul, m-a strigat :
— Hello ! Vino aici ! ... Vezi că scara e ruptă, dar poți urca pe căpriorii turnului. Fii atent la scîndurile putrede, calcă pe urmele mele...
Se cățărase în vîrful unui fost turn de pază din Birkenau. Cînd am ajuns lîngă el, mi-a întins binoclul :
— Look — privește ! E formidabil !... Ia-o așa, de la stînga spre dreapta. Spune, nu e grozav ? Mie mi se pare de-a dreptul for-mi-da-bil !
Pînza de păianjen a rețelelor de sîrmă ghimpată și cohortele de barăci cenușii se întindeau pînă la capătul orizontului. Prietenul meu, americanul Jay, avea în exaltarea lui o admirație stranie care m-a speriat. „E măreț !" — repeta el cu uimire admirativă ! „Formidabil ! For-mi-da-bil !"
În ajun, la clubul presei din Cracovia, corespondentul lui „Allgemeine Zeitung", căuta să-i explice, în felul său, proporțiile Auschwitzului :
— În fond, bombele voastre de la Hiroșima și Nagasaki au rezolvat numai într-un minut ceea ce Auschwitzul nu putea realiza decît în cîteva luni de lucru.
M-a cutremurat cuvîntul „realiza".

*
* *

O cîrtiță cît scroafa și-a ridica mușuroiul pe o fîșie de pămînt dintre două rețele de sîrmă ghimpată. Asta se află în stînga maiestuoaselor Porți de Brandenburg, pe hotarul „convențional" dintre cele două jumătăți de Berlin, în vecinătatea fostului hotel Adlon a cărui rămă-

șiță a devenit un fel de avanpost al garnizoanei de grăniceri. Dincolo de prima rețea de sîrmă ghimpată — o viață ; dincoace de cea de a doua rețea — altă viață. La mijloc, un fel de „no man's land", pămînt al nimănui, răzor de moșie hăcuită cu paloșul războiului, hotar între două lumi, rezervație pentru o fantomă pe care nimeni nu mai vrea să și-o revendice.

Căci mușuroiul acela de cîrtiță este fosta cazemată a lui Hitler, locul unde marele potentat al Reichului „pentru o mie de ani" (dar istoria nu i-a dat decît doisprezece) și-a pus capăt zilelor după ce a aruncat o ultimă privire prăpădului pe care îl adusese Germaniei. Din toată strălucirea de altădată, din măreția atît de ingenios regizată, din fastul și pompa zilelor de glorie, n-a mai rămas decît acest mușuroi de țărînă și moloz, ridicat ca o cocoașă de dromader dintr-un trecut dus pe pustii.

S-au scurs mai bine de douăzeci și cinci de ani de atunci, și încă nu s-a scris o relatare completă asupra ultimei zile din viața Führerului, care să fie unanim acceptată. Martorii oculari au cam fost înghițiți de pămînt, iar cei care au reușit să rămînă pe deasupra au uitat, ca prin minune, tot ceea ce au văzut. Cele mai autentice relatări ne sînt servite de la a doua mînă, dar, evident, de la una singură, căci toate variantele puse în circulație au aceleași puncte de reper : înfrîngerea, dezastrul, decreptitudinea, măcelul, demența, Eva Braun, cununia, cianura, cîinele-lup, glontele, benzina, focul și fumul... Nu știu cît este în asta mit, nu știu cît a fost realitate. Unii se întreabă astăzi dacă Hitler chiar a existat cu adevărat ? Cu cîțiva ani în urmă, pe ecranele occidentale a rulat un film cu titlul „Hitler ? Nu-l cunosc !" — o anchetă printre adolescenți despre dragoste, viață, idealuri, pace, război, speranță. La un moment dat, aparatul de filmat — ascuns pentru a putea înregistra „pe viu" reacțiile eroilor — imprima pe peliculă nedumerirea comună tuturor tinerilor intervievați : „Știți cine a fost

Hitler ?"... „Hitler ? habar n-am !", sau : „Nu-l cunosc !" sau : „N-am auzit de el !" Răspunsul cădea de fiecare dată incredibil, dezarmant prin francheţea lui, dovedind nu atît „apolitismul" tinerilor anchetaţi, cît o binemeritată lecţie de istorie pentru destinul tiranilor. Era prima generaţie de după război. Erau fiii celor care purtau pe conştiinţa lor ştampila unui coşmar cu numele de Hitler.

Prin dimensiunile sale, personajul a fost shakespearian. Ca şi lumea care l-a plămădit. Se voia pur, dar curtea lui era putredă. Se voia intransigent, dar trona numai pe bunul plac al puternicilor săi acoliţi. Făcea paradă de viaţa lui de ascet, de sobrietate şi austeritate, şi pe asta i se construia cultul, dar în jur domneau corupţia şi desfrîul. Era vegetarian, nu bea, nu fuma, dar ciracii săi inventaseră crematoriile din lagărele de concentrare. Organiza manifestaţii de supraoameni în delir mistic şi pas de gîscă, şi înfiinţa uzine de acid cianhidric şi fabrici de săpun din grăsime umană. În viaţa intimă se voia fără pată. Avea o ţiitoare cu care n-a acceptat să se însoare decît în pragul morţii, socotindu-se nici mai mult, nici mai puţin, decît logodit cu Germania pe care o viola cu frenezie de şobolan, zi şi noapte, într-un nestăvilit delirium sexualis. El era supremul, era absolutul, era icoana, era părintele, era milionul de statui, era creierul sacrosanct a cărui supraproducţie oratorică trebuia obligatoriu citată în capul oricărei judecăţi conformiste. Căci altă judecată nu putea să existe. Prin lege. Prin glonţ. Prin juvăţ. Prin gazare.

Deşi domnea peste desfrîu se vroia, prin exemplul personal, necruţător cu orice abatere... descoperită. Atunci se dezlănţuia cu o cruzime implacabilă dovedind o refulare care, dincolo de pasiunea pentru apărarea „cinstei" fasciste şi a convenienţelor unei societăţi care îşi făcuse din amoralitate morala, dovedea existenţa unei carenţe grave, profund intime, ascunsă ca o cumplită ruşine sau un neînduplecat blestem.

După 23 de ani de la moartea Führerului, Lev Bezîmenski a publicat faimosul „Proces-Verbal Nr. 12" cu

privire la examinarea medico-legală a cadavrului lui Hitler, un corp mutilat de arsuri, descoperit într-o groapă de obuz din curtea cancelariei Reichului, exact pe locul acela unde acum se înalţă muşuroiul de cîrtiţă. Procesul-verbal este semnat de doctorul legist locotenent-colonel Şakaravaski, de anatomistul locotenent-colonel Kraievski, şi de alţi doi anatomişti-legişti, Maranz şi Boguslavski. La capitolul „Caracteristicile anatomice ale corpului", acest raport asupra autopsiei cadavrului lui Hitler menţionează negru pe alb : „Monorhism." Literatura n-a vorbit pînă acum despre această anomalie anatomică a lui Hitler. Dar profesorul Hans Karl von Hasselbach, unul dintre doctorii lui, a declarat că Führerul a refuzat totdeauna cu încăpăţînare să se supună vreunui examen medical prin acea parte a corpului pe unde îşi ascundea bărbăţia. Era pudic. Atît de pudic, încît nu îi lăsa nici pe croitori să-i ia măsurile, pentru haine. Şi, mai ales, era pur. Nu fuma, nu bea, nu se abătea de la morală căci nici nu prea avea cu ce, dar voia să creeze supraoameni.

*
* *

Editura italiană „La Pietra" a avut ideea publicării unei „autobiografii a fascismului" reconstituită în exclusivitate din cărţi poştale ilustrate puse în circulaţie în Italia între 1920 şi 1945. Este o carte voluminoasă, grea, cu coperte negre, în care primatul îl are imaginea lăsată să vorbească singură, prin elocvenţa ei de la sine grăitoare, cuvîntul explicativ fiind redus la un minim de expresii, fără adjective patetice, fără aprecieri de valoare, fără logoree propagandistică. Imagine autentică, selecţionată din ceea ce era menit să prezinte fascismul într-o lumină cît mai favorabilă, extrasă din arsenalul iconografic al sinistrei mişcări care, din 1919 pînă în 1945, a împins Italia cu o consecvenţă diabolică pe marginea prăpastiei.

Opera este monumentală, de o copleşitoare forţă de sugestie, adevărat dosar al trufiei politice, al orgoliului puterii fără glorie, al prostiei „ingenue", al megalomaniei deşănţate, obtuze, nelimitate, al violenţei oarbe, instinctuale, animalice... Peste toate, dominînd într-o apoteoză a stupidităţii, cultul unui individ care se credea trimis de pronia cerească, biped sanguinar cu slăbiciuni lumeşti, ridicol în setea lui de măreţie, agresiv în vorbire de parcă ar fi înghiţit mereu pioneze, instabil în apetenţa puterii, jalnic şi abject în ceasul răfuielii, de o dezesperantă nimicnicie intelectuală : Mussolini, ducele, cel ce se socotea descins în linie directă din gloria Romei antice, patron al unei turme de ciraci plini de complexe, atinşi de psihopatia sexualis, sau „intelectuali" atraşi de parvenitism, rătăciţi ai literelor şi artelor, plătiţi gras pentru a se înhăma cu întregul lor harnaşament de osanale la carul alegoric al cultului personalităţii.

Scriitorul Carlo Levi, care prefaţează această „autobiografie" sui-generis, deschide volumul printr-o „Le cartoline della storia" (ilustrate din istorie) adresate lui Enzo Nizza, colecţionarul ciudatei iconografii şi autor al explicaţiilor de sub imagini. Colecţia lui Nizza, rod al unei pasionante munci de investigaţie şi descoperire a înfăţişărilor publicitare ale fascismului italian, este un fel de arheologie a subconştientului, întruchipată în volum sub forma unui straniu „„talcioc" al memoriei. Căci ce poate fi, în aparenţă, mai banal şi mai anodin ca o colecţie de ilustrate privită dincolo de imaginile lor foto sau litografice, pînă la textele-stereotipe şi conformiste ale corespondenţilor ? Ar fi putut oare bănui capii Romei fasciste că tirajele lor de cărţi poştale propagandistice, atît de naive, de prosteşti, de anoste şi de fade ca nişte ilustrate de bal, vor putea compune, reunite, o virulentă şi demascatoare autobiografie ?

Iată declarată cu emfază „La gloriosa camicia nera d'Italia" (glorioasa cămaşă neagră a Italiei) îmbrăcînd trupul unui homunculus ieşit din laboratorul de „supraoameni" al nietzscheismului, ceva între bărbat şi femeie,

pantaloni de călărie, ciuf izbucnind „pericolosamente“ de sub fes, postură de operetă comică pe fundal romantic, jigolo de mucava cu buze fardate, cu dreapta în şold ca o curtezană masculină şi cu stînga ţinînd ca pe un stindard de budoar „fascia“, un fel de umbrelă strînsă în beţe de bambus cu un fier de toporişcă în loc de mîner : „Giovinezza, Giovinezza, Primavera di bellezza !“. Iată şi portretul fizic al fascistului ideal, aşa cum îl vedea Mario Carli :

„1) Un cap vivace, genial, cu părul vîlvoi.

2) Ochi arzători, mîndri şi candizi, care nu ignorează ironia.

3) Gura senzuală şi energică, gata să sărute focos, să cînte mieros, să comande „imperiosamente“.

4) Muşchi viguroşi, elastici, iradiaţi de fascicule de nervi „ultrasensibili“.

5) Inimă de dinam, plămîni pneumatici, ficat de leopard.

6) Picioare de veveriţă, capabile să se caţăre pe orice creastă şi să scormonească orice abisuri.

7) Eleganţă sobră, virilă, sportivă, gata de luptă, de fugă, „di danzare“, „di arringare una folla“ (de a agita mulţimea)...“

Mă tot gîndesc, de ce înnebuneau femeile după Rudolf Valentino care, sărmanul, numai fascist n-a fost ?

Dar să răsfoim ilustratele lui Nizza şi să acordăm seriozitatea cuvenită conceptului sudic al fascismului asupra vestimentaţiei de paradă, de amor, de salon, de gală şi de luptă — realizată în viziunea creatorului de modă Nanni — costume de ani nebuni, cărora niciodată nu le lipseşte un atribut sine qua non : bîta „Fiori ai valorosi soldati della nuova Italia !“ Ducele priveşte crunt din medalion, faţă de granit, ochi învăpăiaţi, chelie de tigvă, salut legionar, duritate de rădaşcă, insectă-buldozer, leoaica alăptîndu-i pe Romulus şi Remus îmbrăcaţi în cămăşi negre, Traian coborît de pe Columnă pentru a se înclina în faţa „voinţei de fier“ pe o sărmană cartolină de-o liră !

Predilecţia pentru stilul imperial este vădită, „Aurora augurale del fascismo" tropăie printre acvile pe un car antic tras de bidivii focoşi, în coviltirul căruia o superbă vestală susţine pe sîni greul portret al ducelui ; şi însuşi „El", marele „El", unicul şi nerepetatul „El", se încruntă de pe o altă cartolină, în ţinută marţială de Cezar, în alta e simplu burghez în haine de stradă, purtînd pe umeri un prunc învăţat să salute fascist la vîrsta gunguritului : „Pupilla del regime" ! Deşi umpluse cimitirele Etiopiei şi ale Europei răsăritene cu morminte în care îngropase tinereţea unei ţări, nu s-a fotografiat niciodată cu un sicriu în braţe pe care să scrie „Sepulcra d'Italie". El era primul dictator fascist din Europa ajuns la putere cu şapte ani înaintea lui Hitler. Era mentorul spiritual, deschizătorul de drumuri, „şacalul" Führerului.

N-aş fi bănuit niciodată că istoria poate fi scrisă cu ilustrate de doi bani şi că o întreagă epocă ar fi capabilă să apară în toată goliciunea ei prin tîlcul unor biete cărţi poştale. Apariţia fascismului italian, cotropirea Abisiniei, războiul din Spania, axa, pactul tripartit, atacarea Uniunii Sovietice, lupta cu partizanii greci, albanezi şi iugoslavi, binecuvîntarea papală, parăzile de mare montaj, poezia apologeţilor, ferocitatea ridicată la rang de atribut naţional, rasismul — cauză sfîntă, bestialitatea — condiţie a expresiei de patriotism. Cartoline cu avioane bombardînd, cartoline cu cuirasate în atac, cartoline cu invazii de paraşutişti, cu vînători de munte („Ciao, ciao, mio bell' alpin..."), cu submarine („Ridendo in faccia a Morte ed al destino !"), cartoline cu sînge, cu lacrimi, cu îngenuncheaţi, cu mame îndoliate, cu copii jucîndu-se de-a războiul, cartoline cu gloanţe, cu bombe, cu mine, cu torpile, cu măşti de gaze şi..., şi, deodată, patru fotografii : un imens cimitir italian în Africa orientală, un şi mai imens cimitir la Stalingrad ; un ultim portret al ducelui — cîine bătut, cu ochelari — şi zguduitoarea fotografie făcută în Piazzale Loreto din Roma, la 28 aprilie 1945, în care „voinţa de fier", spînzurată de picioare printre alţi şase distinşi discipoli ai săi, atîrnă în faţa

poporului care făcuse dreptate. „Ultimo atto“ : „De ce veniți să mă intervievați, doamnă ? Îmi amintesc perfect de ultima vizită pe care mi-ați făcut-o la Roma, cu șapte ani în urmă. Atunci eram încă un personaj interesant. Acum sînt un defunct. Uitați ce-a mai rămas din mine ! Sînt căpitanul unei nave cuprinse de furtună. Nava mea se scufundă. Mă găsesc în mijlocul oceanului dezlănțuit ; un naufragiat, în imposibilitate de a acționa, de a mai repara ceva... Abia mi se mai aude glasul. Și mă acoperă tăcerea...“ (din interviul luat lui Mussolini de Maddalena Mollier la 1 martie 1945).

O lecție de istorie pe o cartolină.

*

* *

Cînd evocați numele lui Simon Wiesenthal gîndiți-vă că el înseamnă neînduplecare, justiție, răzbunare. Aceste cuvinte spun mai mult decît descrierea unui banal portret uman. Cel care poartă numele de Wiesenthal n-are în înfățișarea sa nimic extraordinar. De statură mijlocie, brun, puțin îngrășat de vîrstă, o frunte înaltă care se cheamă mai propriu chelie, ochi mari, ușor bulbucați, ca de om care ar citi mult la lumina lămpii, o mustăcioară căruntă, tăiată scurt, din foarfecă, mîini puternice, cu podul palmelor mușchiulos, degetele scurte, groase, cu unghiile îngrijite impecabil. Surprins în anonimat, nu s-ar remarca prin nimic deosebit, și totuși omul acesta de o blîndețe și o cumsecădenie cuceritoare este spaima tuturor criminalilor de război dispăruți, intrați în pămînt, vîrîți în gaură de șarpe, înfundați cu nume de împrumut și fețe schimbate în junglele umane ale metropolelor de pe alte continente sau ascunși în iadul verde al pădurilor virgine din Mato Grosso, din Paraguay și Uruguay, în jungla africană sau în deșertul australian. Unii au fugit nu numai cu păcate de neiertat, dar și cu averi incalculabile, dovedindu-și fidelitatea față de Reichul hitlerist printr-un ultim gest „patriotic“ : devalizarea

vistieriilor fasciste. Din toată strînsura lor ar fi dat cel puţin jumătate, numai să poată cumpăra viaţa sau moartea acestui om care, de mai bine de un sfert de veac, le răpeşte liniştea somnului, tihna ascunzătorilor sau onorabilitatea de care se mai bucură datorită averilor şi numelor false.

Wiesenthal este pentru ei simbolul imanenţei unei justiţii personificate în însăşi victima care, scăpînd de la moartea ce îi fusese hărăzită, reclamă fără istov pedepsirea criminalului. Şi dacă doar s-ar mulţumi să revendice acest lucru fără să acţioneze, poate că n-ar provoca atîta panică şi derută în rîndul „subiecţilor" săi. Dar omul acesta, în care sălăşluiesc un neîntrecut iscoditor, un nepotolit urmăritor, un hăituitor neobosit şi un vînător căruia nu-i scapă nici o ţintă, a pus pe picioare, la Viena, un centru de documentare consacrat depistării şi prinderii criminalilor de război nazişti pentru a fi aduşi în faţa judecăţii popoarelor.

Cînd am prefaţat cartea „Asasinii printre noi" nu-l cunoşteam decît din lecturi. Mai tîrziu, drumurile noastre s-au încrucişat şi am înţeles cît de puţine ştiam despre el. Esenţialul de-abia îl intuisem. Wiesenthal nu este doar unul dintre cei puţini care au scăpat de la moarte după ce şase milioane de semeni de-ai săi au fost asasinaţi în lagărele de concentrare, nu este un simplu arhitect evreu a cărui întreagă familie, nouăzeci şi şapte de suflete cu excepţia soţiei sale scăpată printr-un miracol — a fost exterminată, nu este nici măcar un însetat de răzbunare, un adept al vendetei politice ori rasiale, un partizan al lozincii „dinte pentru dinte, sînge pentru sînge!" Istovit, stors de inaniţie, ros de bolile specifice lagărelor de concentrare, mai mult mort decît viu după ce trecuse printr-o duzină de fabrici ale morţii, omul acesta nu s-a gîndit de loc să ia cuţitul sau puşca în mînă şi să le spele în sîngele călăilor săi. Nu era vorba de o chestiune personală, de o ură personală, de o răfuială, de o „răsplată" după faptă, de o lichidare de conturi prin suprimarea pe întuneric, în ascuns, a celor tre-

vistieriilor fasciste. Din toată strînsura lor ar fi dat cel puțin jumătate, numai să poată cumpăra viața sau moartea acestui om care, de mai bine de un sfert de veac, le răpește liniștea somnului, tihna ascunzătorilor sau onorabilitatea de care se mai bucură datorită averilor și numelor false.

Wiesenthal este pentru ei simbolul imanenței unei justiții personificate în însăși victima care, scăpînd de la moartea ce îi fusese hărăzită, reclamă fără istov pedepsirea criminalului. Și dacă doar s-ar mulțumi să revendice acest lucru fără să acționeze, poate că n-ar provoca atîta panică și derută în rîndul „subiecților" săi. Dar omul acesta, în care sălășluiesc un neîntrecut iscoditor, un nepotolit urmăritor, un hăituitor neobosit și un vînător căruia nu-i scapă nici o țintă, a pus pe picioare, la Viena, un centru de documentare consacrat depistării și prinderii criminalilor de război naziști pentru a fi aduși în fața judecății popoarelor.

Cînd am prefațat cartea „Asasinii printre noi" nu-l cunoșteam decît din lecturi. Mai tîrziu, drumurile noastre s-au încrucișat și am înțeles cît de puține știam despre el. Esențialul de-abia îl intuisem. Wiesenthal nu este doar unul dintre cei puțini care au scăpat de la moarte după ce șase milioane de semeni de-ai săi au fost asasinați în lagărele de concentrare, nu este un simplu arhitect evreu a cărui întreagă familie, nouăzeci și șapte de suflete cu excepția soției sale scăpată printr-un miracol — a fost exterminată, nu este nici măcar un însetat de răzbunare, un adept al vendetei politice ori rasiale, un partizan al lozincii „dinte pentru dinte, sînge pentru sînge !" Istovit, stors de inaniție, ros de bolile specifice lagărelor de concentrare, mai mult mort decît viu după ce trecuse printr-o duzină de fabrici ale morții, omul acesta nu s-a gîndit de loc să ia cuțitul sau pușca în mînă și să le spele în sîngele călăilor săi. Nu era vorba de o chestiune personală, de o ură personală, de o răfuială, de o „răsplată" după faptă, de o lichidare de conturi prin suprimarea pe întuneric, în ascuns, a celor tre-

cuţi pe listele sale negre. Ci era vorba de o conştiinţă. Personală şi, totodată, cumulativă, individuală şi, în acelaşi timp, colectivă. De douăzeci şi cinci de ani, fiecare acţiune a lui Wiesenthal, încheiată printr-un proces internaţional într-un tribunal, n-a fost decît unul şi acelaşi strigăt adresat omenirii : „Amintiţi-vă ! Treziţi-vă ! Nu lăsaţi somnul raţiunii voastre să nască din nou monştri !“ Cei ce nu credeţi atrocităţile de necrezut, ascultaţi-i pe cei ce le-au comis. Călăii trebuie prinşi nu atît pentru a fi puşi la zid, ci aduşi să răspundă marilor întrebări ale lumii contemporane. Întrebărilor trecutului, pentru a se afla răspuns prezentului şi viitorului.

Unii şi l-au închipuit un sadic, un posedat de demonul anihilării metodice a foştilor potentaţi fascişti, alţii, uluiţi de senzaţionala capturare a lui Adolf Eichmann şi de prinderea lui Leopold Stangl, comandantul fabricii morţii de la Treblinka, n-au văzut în el decît detectivul, marele combinator al deducţiilor poliţieneşti, copoiul care adulmecă urma şi o urmăreşte ani în şir pînă cînd socoteşte că a venit momentul să înhaţe. Evident, există în Wiesenthal ceva dintr-un erou de Conan Doyle. Numai că Sherlock Holmes-ul din el caută autorii celei mai abominabile crime din istoria omenirii, criminalii cu program, cu ideologie, cu ştiinţă, asasinii care declarau cu cinism : „Nimeni n-o să-i ceară, după război, învingătorului socoteală. Cu cît e mai nobil scopul cu atît scuză mijloacele mai murdare“. Scopul s-a dus, mijloacele au rămas. „Nobleţea“ acestui scop a fost ruşinea veacului nostru. Wiesenthal îi cunoaşte pe propria-i piele mijloacele şi de douăzeci şi cinci de ani îi dibuie pe „nobilii“ lor promotori şi executanţi.

Cine este acest om, ce demon al neliniştei îl paşte, cum a ajuns la această nepotolită şi epuizantă consacrare, la asumarea unui risc perpetuu şi poate a unui sfîrşit tragic, inevitabil ? Poate că, dacă aş spune că face parte dintre acei oameni veniţi de dincolo de viaţă, dintre cei condamnaţi să moară şi s-au încăpăţînat să trăiască, ar

fi prea puţin. Sînt atîţia ca el, zeci de mii, poate chiar sute de mii pe care îi aştepta „soluţia finală", şi, totuşi, scăpaţi din coşmar, nu s-au gîndit să facă ceea ce a făcut Wiesenthal.

Născut la 31 decembrie 1908 în Galiţia, arhitect apreciat pînă în 1941, omul acesta se putea întoarce după război la uneltele lui, putea construi case, oraşe, poduri, şosele (şi doar erau atîtea de construit !), dar continuarea unui destin răsturnat de cel mai apocaliptic dintre coşmarele omeneşti nu mai era posibilă. Este greu de explicat din ce anume moment îi vine noua consacrare, care este punctul de cotitură, clipa cînd s-a născut justiţiarul neîmpăcat, omul al cărui nume îi umple de spaimă pe foştii călăi de ieri. Un scriitor care i-ar întocmi biografia s-ar simţi, cred, tentat de descoperirea unui anume moment de criză, a unei răscruci decisive, aşa cum a profesat întotdeauna literatura romantică pe tema răzbunării. Dar la Wiesenthal nu e cazul. Fără a-i cunoaşte profesiunea anterioară, urmărindu-i doar acţiunile întreprinse după război, ai fi ispitit să-l crezi un om al legilor, un jurist perfect stăpîn pe litera codurilor penale, ori un detectiv imbatabil, un psiholog deosebit de pătrunzător, un investigator cu natură speculativă căruia nu-i poate scăpa nici o pradă. N-a profesat decît rigorile construcţiei şi nu ale demolărilor, calculul rezistenţelor şi nu al prăbuşirilor prin deflagraţii, criptica planurilor arhitecturale care ascund în încrengătura liniilor trase pe foaia de calc fizionomia noilor urbe, nu „arta" de a transforma oraşele în ruine. Personal, înclin să cred că tocmai această profesiune l-a ajutat să devină ulterior un excelent logician, un constructor perfect de ipoteze juridice, un detectiv cu miros fin, un psiholog profund, plin de răbdare şi meticulozitate. Fără aceste calităţi Wiesenthal n-ar fi devenit nici marele urmăritor de călăi, teroarea fostelor ranguri şi căprării din SS, nici autorul uneia dintre cele mai tulburătoare cărţi din literatura antifascistă.

În septembrie 1944, un subofițer SS l-a întrebat ce ar povesti despre lagărele de concentrare dacă, printr-un miracol, s-ar trezi brusc în America. După o lungă ezitare, Wiesenthal i-a răspuns că ar dezvălui adevărul. Merz, Rottenführerul SS, unul dintre puținii de teapa lui care nu își pătaseră mîinile cu sînge nevinovat, i-a spus atunci : „O să le povestești adevărul oamenilor din America. Foarte bine. Dar știi dumneata ce se va întîmpla, Wiesenthal ? N-or să te creadă. Or să te ia drept nebun. Poate chiar or să te închidă la balamuc. Cine ar putea crede aceste orori dacă nu le-a trăit ?"

Într-adevăr, drama lui Wiesenthal, a doua dramă a vieții lui, trebuia să se cheme neîncrederea. Oare cîți nu și-au zis, ascultîndu-l : „e nebun !" ? Într-un fel, profeția Rottenführerului SS se adeverea. Tocmai pe acest element au mizat mulți dintre foștii criminali : Crimele lor nu vor fi crezute de oameni, ele depășesc prin proporții limitele verosimilului, urmele au fost admirabil șterse, s-a „lucrat" în cel mai perfect anonimat, cu puține excepții, victimele n-au cunoscut niciodată numele călăilor lor. Prin Auschwitz s-au perindat peste 6 000 de ofițeri și subofițeri SS care au participat direct sau indirect la asasinatele în masă, la realizarea unei uriașe industrii a morții, dar nu sînt cunoscute decît numele a vreo 900 dintre ei. Dintre aceștia, după cum afirmă Wiesenthal, aproximativ 300 au fost remiși Poloniei, iar din restul de 600, aproape jumătate sînt cunoscuți, identificați, localizați, adresele lor sînt știute, dar nu pot fi pedepsiți din lipsa martorilor...

A treia dramă a justițiarului se cheamă „prescripția". Acționînd în spiritul principiului latin „tempus non occurit regi", conform căruia timpul nu poate influența urmărirea crimelor, el se trezește, totuși, în fața unei date fatidice, după care orice demers legal este inutil. Numeroase coduri penale, printre care și cel vest-german, includ prescriptibilitatea crimelor la douăzeci de ani de la data comiterii lor. Deși încă n-a fost definitiv fixată

în cazul criminalilor de război fasciști, o astfel de dată se apropie. Ce se va întîmpla după expirarea ei? Oare Simon Wiesenthal se va opri? Oare atîția ca el, oameni cărora le-a rămas nealterat simțul justiției, vor asista la reîncadrarea oficială a foștilor patroni din fabricile morții? Atunci la ce ar mai servi această trudă, la ce ar mai folosi însuși efortul literar dacă tema este supusă perisabilității?

Prin douăsprezece lagăre de concentrare a trecut Simon Wiesenthal de la arestarea sa în Polonia pînă la eliberarea de la Mauthausen, la 5 mai 1945. Imediat după eliberare s-a oferit voluntar să-i ajute pe americani în dificila problemă de descoperire a criminalilor de război ascunși în Austria. În 1947 a organizat la Linz — orașul de origine al lui Adolf Eichmann, al lui Ernst Kaltenbrunner și al altor potentați naziști — un mic Centru de documentare asupra atrocităților fasciste și a autorilor acestora. Din 1961, după senzaționala capturare a lui Eichmann — în realizarea căreia Wiesenthal a avut de jucat un rol decisiv — și-a redeschis Centrul de documentare și urmărire a criminalilor de război la Viena, în Rudolfplatz nr. 7. De peste un sfert de veac, omul cu o aparență inofensivă, perseverent, cu un simț al logicului rar întîlnit, își desfășoară activitatea sub tirul permanent al amenințărilor, șantajelor și denigrărilor. Dar, „Criminali de război și procurori, miniștri și savanți au învățat că nu este prea ușor să discute cu Wiesenthal... Majoritatea documentelor care se grămădesc pe masa lui de lucru — scrie Wechsberg, unul dintre biografii lui — și aproape toate cele care conțin dosare și rapoarte, se referă la tragedii pe care cei mai mulți oameni ar fi fericiți să le poată uita. Lucrînd constant în domeniul teroarei, Wiesenthal n-a devenit nici insensibil și nici aspru. Forța și, totodată, slăbiciunea lui constă în faptul că dosarele lui nu sînt pentru el simple „cauze“ și că el niciodată nu uită că acestea privesc ființe omenești. Wiesenthal n-a devenit un birocrat. El suferă laolaltă cu victimele fascismului. O scrisoare sau o mărturisire pot să-i

amintească deodată de cine știe ce prieten dispărut, sau vreuna din experiențele sale de viață, și atunci îi vine să plîngă. În astfel de momente își revede propria tragedie. Una dintre cele mai grele probleme care îi apar constă în faptul că majoritatea încercărilor prin care a trecut, ca și un număr de detalii din cauzele pe care le studiază se lovesc de incredulitatea celor cărora li se adresează. În fața funcționarilor, a procurorilor și judecătorilor, el trebuie să transforme incredibilul în credibil, punîndu-le în față fapte concrete și cifre..."

Cifre. Ce pot spune cifrele cînd ai de-a face cu milioane de victime ? În 1944, la Budapesta, Adolf Eichmann declara : „O sută de morți înseamnă o catastrofă, cinci milioane nu înseamnă decît statistică !" Și, judecînd după reacția unor tribunale occidentale care s-au trezit incapabile în fața unor boxe pline de criminali de război, se pare că Eichmann a avut dreptate ! Șase milioane de gazați, de asfixiați, de uciși prin injectarea de fenol în inimă, de împușcați și spînzurați, de arși de vii, ce sinistră statistică !

Cifrele sînt reci, goale, lipsite de identitate. Cu cît au mai multe zero-uri, cu atît trec mai ușor pe lîngă urechile noastre deoarece depășesc prin volumul inclus în ele capacitatea de imaginație a oamenilor. Nu putem vedea nici douăzeci și cinci de mii, nici o sută de mii, nici un milion de cadavre. Dar atîtea milioane ! Ce ochi ar putea să vadă 4 000 000 (patru milioane) de deținuți ai Auschwitzului sosind pe bandă rulantă și prefăcîndu-se în fum și scrum, tot pe bandă rulantă după „intermezzo-ul" de zile, de luni și, arareori, de ani în postura de „internați" în haine vărgate, rași în cap, storși de inaniție, abrutizați de munca silnică, îndobitociți de frica de moarte și de neputința vieții ? Cum să vezi zeci și zeci de mii de femei cu umerii zgribuliți de frig, cu privirile încolțite de oroare, cum să auzi atîtea țipete, gemete, unghii zgîriind zidurile de beton cînd sîntem doar niște bieți oameni și astfel de scene nu aparțin universului nostru ?

Statistică. Cifre. Crima nu mai este omorîrea cuiva, ci genocidul cu hurta, asasinatul în masă, victimele-cifre, călăii-cifre, un absurd cifrat cu apoteoza în pungi de hîrtie, cenușă ambalată sumar, de expediat familiilor acolo unde mai rămăseseră familii, contra unui preț fix pentru dragile rămășițe pămîntești ale celor dragi, turnați cu lopata de-avalma, dintr-un maldăr de cifre... Pentru un singur om ucis, legile prevăd condamnări grele, de cincisprezece, douăzeci de ani de temniță ; pentru sute de mii de asasinate s-au pronunțat sentințe de doi ani de pușcărie, cîte un minut pentru fiecare crimă !

Și, totuși, nici sentințele extrem de indulgente, nici achitările injuste, nici îndoielile unora în necesitatea acțiunilor întreprinse de Wiesenthal nu l-au oprit pe acesta din drumul său. Nu mai era vorba doar de trimiterea la zid a cîtorva bătrîni, nici de aplicarea unor sentințe pe vieți care și altfel n-ar fi avut scadențe prea îndepărtate, ci de simpla readucere a problemelor fascismului și ale neofascismului la ordinea zilei. Era vorba de redeșteptarea vigilenței oamenilor, de informarea prin probe a celor care nu voiau să creadă, de contestarea teoriei fasciste conform căreia istoria va refuza să le consemneze atrocitățile, acestea depășind limitele credibilității umane. După anii 1954—1958, care înregistrează o acalmie ciudată în urmărirea criminalilor de război, prinderea, arestarea și transbordarea lui Adolf Eichmann, descoperit, după îndelungate și extrem de dificile investigații, ca specialist al sucursalei uzinelor „Mercedes Benz“ din Buenos Aires, a constituit o cumplită lovitură pentru cei ce se grăbeau să declare închisă problema crimelor de război, pregătind cu asiduitate terenul în vederea apropiatei lor prescrieri. Procesul de la Ierusalim, cu voluminosul act de acuzare, cu perindarea prin fața completului de judecată a zeci și zeci de martori încărcați de probe indubitabile, cu mărturiile celui ce declarase cîndva : „Voi muri fericit avînd certitudinea că am ucis aproape șase milioane de evrei“, a însemnat pentru cei ce mai aveau încă îndoieli o dovadă zdrobitoare.

„Procesul lui Adolf Eichmann — declara Wiesenthal în 1965 — a însemnat o frînă importantă în calea recrudescenței neonazismului în Germania Federală și în Austria. Milioane de oameni care nu cunoșteau adevărul sau nu voiau să-l cunoască au fost obligați, pentru prima dată, să dea piept cu realitatea. Acum, la Viena, nimeni nu mai poate pretinde că habar n-are de „istoriile alea". Dacă cineva a rămas încă simpatizant al criminalilor, el se situează de bunăvoie și fără nici un echivoc de partea răului. Și asta este o postură pe care prea puțini oameni ar îndrăgi-o".

Joseph Wechsberg l-a întrebat odată pe Wiesenthal ce anume i-a declanșat vocația de „hărțuitor al naziștilor" ?

„Mulți oameni mi-au pus aceeași întrebare — i-a răspuns Wiesenthal. Prietenii se miră de ce mă chinui cu problema asta ?... Cei ce nu-mi sînt prieteni mă iau de scurt : „Ce nevoie aveți să răscoliți trecutul și să adăugați atîta ură nouă la vechea ură ? De ce nu vă reîntoarceți la meseria dumneavoastră, de arhitect ?..." Fac asta pentru că trebuie s-o fac. Nu sînt călăuzit de setea răzbunării. Poate că asta s-a petrecut la început și n-a durat mult. La sfîrșitul războiului, cînd, după patru ani de detențiune în douăsprezece lagăre de concentrare, am fost eliberat, nu aveam cine știe ce forțe fizice (Wiesenthal cîntărea atunci 46 kg la 1,83 m înălțime), dar avea o puternică sete de răzbunare. Toată familia mea dispăruse. Mama a fost ridicată sub ochii mei. Îmi credeam soția moartă, și socoteam că nu mai am pentru cine trăi... Majoritatea deținuților, odată eliberați din lagăre, au reacționat altfel. Ei voiau să uite pentru a fi în stare să reia cursul vieții. S-au vîrît sub o carapace autoprotectoare, făcînd totul ca să nu se mai gîndească la cele trăite... Cît despre mine, chiar înainte de a aprofunda lucrurile, am înțeles că era de datoria noastră să nu uităm. Dacă noi toți am uita, lucrurile acestea s-ar putea repeta din nou peste douăzeci sau peste o sută de ani... Mi s-a spus că germanii și austriecii nu mai vor să audă

nimic despre „chestiile astea". De acord. Dar sondajele făcute în opinia publică demonstrează că există o relaţie inversă între urmărirea crimelor naziste şi recrudescenţa neofascismului. Cu cît au loc mai multe procese, cu atît dă înapoi renaşterea nazismului..."

Şi totuşi, un om ca Wiesenthal ştie bine că niciodată nu vor putea fi pedepsite toate crimele fascismului. Nici într-o mie de ani. Nici în vecii vecilor. Chiar dacă toţi criminalii rămaşi nepedepsiţi ar putea fi trimişi pe banca acuzării, ceea ce ar fi prea puţin probabil, niciodată sancţiunile la care ar fi supuşi n-ar putea compensa enormitatea crimelor lor. Şase milioane de morţi, dintre care un milion de copii. Cum s-ar putea oare ca asasinii unui milion de copii să fie judecaţi în mod echitabil de o justiţie omenească ?

Descoperirea, prinderea şi scoaterea lui Eichmann din Argentina, sînt descrise într-un capitol al cărţii lui Wiesenthal „Asasinii printre noi", dar despre modul cum sinistrul autor al „soluţiei finale" a fost trecut pe sub ochii vameşilor şi ai poliţiştilor de frontieră argentinieni — am aflat abia recent din declaraţiile lui Igal Shamir, un tînăr violonist recrutat de spionajul israelian, om pentru care munca „din umbră" a devenit un adevărat „violon d'Ingres".

Cînd Eichmann elabora „soluţia finală" ca procedură pe care urma s-o înfăţişeze lui Hitler pentru lichidarea tuturor evreilor, Igal Shamir nici nu se născuse. Viaţa lui pînă în momentul intrării în reţeaua Mossadului se desfăşurase normal, între conservatoarele din Bruxelles şi Geneva, între concursuri violonistice care i-au adus cîteva premii de virtuozitate, şi concerte de oarecare succes. În fond, cînd a fost prins Eichmann, tînărul violonist abia împlinise douăzeci de ani.

În februarie 1960, după un recital de vioară dat la Centrul Cultural din Bruxelles, Igal Shamir a primit vizita unui bărbat de vreo cincizeci de ani care l-a felicitat pentru succesul obţinut şi i-a făgăduit organizarea unei serii de mari concerte în Argentina. Tînărul violo-

nist nu-şi dădea atunci seama că era racolat de un serviciu secret. Se bucura să se lase dus în voia soartei care îi surîdea, sedusă de talentul său, cucerită de disponibilitatea pe care o arăta de a contribui la o cauză. Care anume era acea cauză, încă nu putea bănui, dar convingerile sale antifasciste, experienţa crudă prin care trecuse întreaga sa familie îl făceau capabil de acţiuni pline de anvergură.

În acelaşi an, cu prilejul vizitei oficiale a unei delegaţii israeliene în Argentina, tînărul violonist a fost invitat să dea o serie de concerte omagiale menite să-i aducă atît simpatia oficialităţilor locale cît şi favorurile capului delegaţiei israeliene. Cu cîteva zile înainte de plecarea delegaţiei către patrie, Shamir a fost rugat să intervină pentru ajutorarea unui prieten, evreu, care, îmbolnăvindu-se grav, trebuia să ajungă de urgenţă la Tel-Aviv spre a se trata. Cea mai rapidă şi mai comodă cale ar fi fost înscrierea lui printre membrii delegaţiei, pentru evitarea numeroaselor formalităţi birocratice care n-ar fi făcut altceva decît să-l întîrzie şi să-i agraveze boala. Totul era ca Igal Shamir să obţină această favoare din partea şefului delegaţiei oficiale. Şi a obţinut-o. În ziua plecării, un bărbat slab, vlăguit, „evreul bolnav", susţinut de doi membri ai delegaţiei, a fost îmbarcat în avion trecînd prin faţa oficialităţilor protocolului, a vameşilor şi a grănicerilor. Era „incapturabilul" Adolf Eichmann. Cîteva zile mai tîrziu, Ben Gurion anunţa în Knesseth, parlamentul Israelului, că marele criminal de război se afla la Ierusalim unde urma să fie judecat.

Acolo avea să-l vadă pentru prima oară şi Simon Wiesenthal, cel ce dirijase din Europa capturarea lui, operaţiune îndelungată căreia îi consacrase şaisprezece ani de muncă migăloasă. Ar fi vrut să-l întrebe pe bătrînul acela livid, uscat şi cenuşiu ca o vrabie, de şase milioane de ori — o dată pentru fiecare victimă — dacă se socotea vinovat. Nu l-a mai întrebat nimic. Îmbrăcat în civil, închis într-o cuşcă de sticlă specială, capabilă să reziste gloanţelor, fostul Obersturmbannführerul SS (locotenent-

colonel) îi apărea ca o „siluetă de carton, goală și fără relief."

Șaisprezece ani supraviețuise criminalul teribilului genocid pe care îl pusese la cale la Auschwitz, Treblinka, Maidanek, Bergen-Belsen, Sachsenhausen și Buchenwald. Șaisprezece ani de pelegrinări, de hărțuieli, de somn cu frica morții, de spaime cumplite și teroare. În șaisprezece ani încap ceva mai mult de nouă milioane de minute. A avut parte, deci, de cîte un minut și jumătate de chin pentru fiecare din victimele sale. Doar înainte, cînd era arbitrul suprem al vieții și al morții evreilor, spunea că nu putea adormi decît dacă citea listele cu numele celor „lichidați". În fuga peste ocean și în existența lui acolo, avea să se folosească, pentru a-și scăpa cît mai mult timp pielea, de nume evreiești. Cunoștea limba idiș și hebraica și, la începutul carierei sale, pentru a-și cuceri o autoritate de „specialist" în problemele evreiești, lansase zvonul că s-ar fi născut în Palestina într-o colonie de foști cavaleri templieri germani. Cunoștințele acestea nu i-au prins rău deoarece, la ananghie, s-a putut salva ca lupul care a luat chipul mielului de sacrificiu.

În realitate, se născuse la Solingen în Renania și își petrecuse copilăria și adolescența la Linz, în Austria, în familia unui cucernic presbiterian negustor de aparatură electrică și de articole de uz casnic. A avut trei copii : Klauss, Dieter și Horst care au reușit să fugă cu mama lor în Argentina unde trăiesc și astăzi neputînd fi pedepsiți pentru crimele tatălui lor. Dar poartă un nume blestemat : Eichmann. Blestemat aici, în Europa, blestemat în Israel, dar venerat acolo unde și-a găsit loc de refugiu elita nazistă scăpată pînă acum de tribunalele popoarelor.

Cum a reușit să scape, cel mai bine o știe Wiesenthal, deoarece, căutîndu-și „subiecții", a ajuns să fie purtat de majoritatea pistelor către aceleași surse și canale de refugiu. Căci el este cel care a publicat fotocopia unui document nazist de covîrșitoare importanță pentru ceea ce avea să se întîmple după război. La zece august 1944, în

hotelul „Maison Rouge" din Strasbourg, a avut loc o ședință ultra-secretă la care au participat reprezentanții ministerelor de finanțe, de război și de afaceri externe, împreună cu delegații marilor trusturi din Germania nazistă : Krupp, Messerschmitt, Rochling, Goering Werke, Hermannsdorfwerke și cîțiva înalți funcționari de stat. În total, 67 de indivizi împuterniciți cu puteri depline. Întrunirea a adoptat căile optime pentru ascunderea comorilor celui de al III-lea Reich și a ridicat embargoul asupra investițiilor germane în străinătate. În actul întocmit cu acest prilej, se ascundeau recunoașterea pierderii războiului și, totodată, perspectivele viitoarei revanșe. Într-o anexă a lui se hotăra trecerea partidului nazist, după înfrîngere, în clandestinitate și continuarea luptei pentru supremația mondială pe baza unor acțiuni de termen lung finanțate de visteriile puse la loc sigur. Întrunirea celor 67 trebuia să asigure mijloacele de supraviețuire a unei eventuale „renașteri". Dar renașterea aceasta n-a putut fi, deocamdată, decît amînarea morții. Zic : deocamdată, deoarece, pînă acum, comorile ascunse în Ausseeland, în Austria, scufundate în seifuri ermetice pe fundul lacurilor Töplitz, Grundesee și Altausee sau îngropate în codrii din munții Totengebirge n-au putut fi scoase la iveală. Dar au rămas conturile secrete la băncile elvețiene, înscrise pe numele unor figuranți, pachetele de acțiuni la peste 600 de mari societăți din țările „neutre", cele 112 întreprinderi în Spania, 98 în Argentina și 35 în Turcia, al căror capital are o binecunoscută proveniență. Au rămas puternicele colonii germane din America Latină, oaze ale „Vaterlandului" hitlerist care, în primii ani de după război, au oferit un azil sigur transfugilor din „patria" învinsă.

Ultra-secreta întîlnire a celor 67 de la „Maison Rouge" a stabilit în amănunțime planurile pentru perpetuarea doctrinei fasciste în perioada dintre cel de al II-lea și cel de al III-lea război mondial" luînd, încă de pe atunci, măsuri practice pentru restabilirea și întărirea alianțelor economice și a reînființării cartelurilor mixte di-

nainte de 1938. În felul acesta, în ciuda iminenței dezastrului care se apropia de Germania hitleristă, nazismul își pregătea viitorul. Şi în planurile acestui „viitor", intra ca o condiție sine-qua non salvarea elitei odată cu salvarea mijloacelor. În 1943 amiralul Doenitz declara : „Flota submarină germană este mîndră de faptul că a reuşit să construiască undeva în lume un paradis terestru, o fortăreață inexpugnabilă pentru Führerul nostru..."

„Paradisul" acesta n-avea unde fi, în altă parte, decît în America Latină, acolo unde, după primul război mondial au emigrat sute de mii de germani ducînd cu ei capitaluri importante cu ajutorul cărora au finanțat industrii, au cumpărat ferme prospere, au pus pe picioare companii maritime şi de aviație dobîndind astfel o puternică influență politică asupra guvernelor. La începutul războiului, partidul nazist german număra numai în America Latină peste 60 000 de membri recrutați dintre cei ce n-au vrut să rupă contactul spiritual cu „Heimat"-ul (patria) lor. Penetrația germană în această parte a lumii a căpătat un impuls şi mai mare după venirea lui Hitler la putere, în 1933. În statul federal al Santei Carolina din Brazilia au apărut aşezări tiroleze, în „Elveția sudului" — San Carlos de Bariloche, în Argentina, la Buenos Aires, Tucuman, Cordoba, Cordier şi Gran Chaco, la Asuncion în Paraguai, în zonele cele mai prospere ale Uruguaiului coloniile germane se numărau cu miile uimindu-i pe latinii localnici cu eficacitatea economiei lor, cu ordinea, cu operativitatea, disciplina şi spiritul de organizare care le caracterizau existența. Pe un astfel de teren se putea clădi orice „paradis terestru" sau „fortăreață inexpugnabilă". Iar cînd, în plin apogeu al victoriilor germane, aurul a început să curgă gîrlă, cel mai negru viitor se putea privi cu seninătate. În 1945, totalul investițiilor germane în Argentina atingea trei miliarde de pesos. Asta fără a se mai pune la socoteală comorile particulare transferate clandestin în America Latină în cea de a doua parte a războiului, odată cu începutul lanțului înfrîngerilor. Aşa a ajuns aici „tezaurul lui Bor-

mann", cîteva tone de aur, valori, acțiuni și opere de artă transbordate pe calea aerului în cadrul acțiunii „Feuerland" (Țara de foc), desfășurată sub comanda lui Godsfredo Sanstede și cu ajutorul piloților de elită specializați în zboruri nocturne peste ocean: Galland, Baumbach, Rudel și Hanna Reitsch. Însuși Bormann n-a întîrziat să apară pentru a intra în posesia „drepturilor sale" la puțin timp după prăbușirea celui de al III-lea Reich. Acum el este principalul „client" al lui Simon Wiesenthal. El și faimosul doctor Joseph Mengele, sinistrul călău cu mănuși albe de la Auschwitz, cel ce colecționa ochi de copii. Ei doi și îmbogățiții de pe urma tonelor de danturi de aur smulse din gurile victimelor gazate și a milioanelor de verighete trase din degetele deportaților. Cîți sînt oare, și al cui va fi rîndul? Poate îi va veni rîndul lui Heinrich Müller, fostul șef al Gestapoului, sau al lui Richard Gluks, inspectorul lagărelor de concentrare, din care a stors o fabuloasă avere „personală". Nu se știe exact cine e la rînd, căci Wiesenthal, nu este singurul care îi caută. Dar el face parte dintre puținii neliniștiți al căror principal mobil este aducerea călăilor naziști pe banca acuzării tocmai pentru a împiedica acea „renaștere" pusă la cale de cei 67 în tainica lor conspirație de la „Maison Rouge".

Planul acela n-a rămas o simplă bucată de hîrtie. Faptele dovedite demonstrează că, în conformitate cu litera lui, primul grup, format din aproximativ optzeci de figuri marcante ale celui de-al III-lea Reich, au debarcat în America Latină, undeva pe coasta argentiniană, de pe bordul a două submarine fasciste înregistrate sub numerele U-530 și U-977. Aceasta s-a petrecut între lunile mai și august 1945. Vasele au fost sechestrate la Mar del Plata, echipajele expediate în Europa, dar prețiosul conținut al transporturilor s-a pierdut în adîncul continentului. N-au avut loc nici un fel de cercetări cu privire la debarcarea clandestină a unor criminali de război pe țărmul unui continent care, virtual, se afla în stare de război cu cel de-al treilea Reich. Faptul devine explica-

bil dacă se ia în considerare existența întregii rețele a penetrației naziste pe acest continent, cunoscută sub numele de „Aripile calului troian“. Sub această denumire eufemistică se ascundea penetrația societăților de aviație „Condor“ și „Lufthansa“ ale Germaniei fasciste pe piața latino-americană. Cele două submarine rătăcitoare n-au marcat decît începutul marelui refugiu. Prin Spania și mai ales prin Elveția, Austria și Italia, cu ajutorul discret al organizației conspirative creată special în acest scop, s-au strecurat în țările Americii Latine numeroși autori de genocide urmăriți pentru fărădelegile lor.

Într-o notă la cartea sa, Wiesenthal pomenește de un tînăr atașat militar al Argentinei la Ambasada din Roma care, pentru a putea citi „Mein Kampf“ în original, s-a apucat să studieze mai întîi limba germană. Acesta era omul care, la 17 octombrie 1943, în fruntea bandelor sale de „descaminados“, asalta Buenos Airesul, imitînd pas cu pas strategia lui Mussolini. Făcîndu-și-l mentor politic și spiritual pe acesta din urmă, el a început să-i aplice metodele în multe alte domenii, imediat cum s-a trezit împins de marea burghezie a țării pe scaunul prezidențial. Pămîntul făgăduinței devenea astfel, pentru inspiratorii săi, pămîntul siguranței. Un pămînt în care, în mod miraculos, nu se mai isprăvește învierea „morților“, deși aceștia avuseseră grijă să lase cît mai incontestabile dovezi de deces prin locuri cît mai vizibile cu putință. Așa a procedat și Martin Bormann părăsindu-și mantaua și actele personale, la 2 mai 1945, pe undeva prin preajma Cancelariei Reichului. La 22 martie 1972, în timpul unei conferințe ținută la Johanesburg, în Africa de Sud, Simon Wiesenthal a fost întrebat dacă descoperirea acelei mantăi care îi aparținuse lui Bormann nu era o dovadă a morții succesorului lui Hitler ? „Dacă era vorba de Bormann mort, a răspuns el, s-ar fi găsit în interiorul mantalei... Nu înțeleg de ce țineți să se revină la versiunea de acum 27 de ani ?“

Într-adevăr, revenirea la legenda morții lui Bormann atestată de o manta părăsită, nu este menită decît să-i deruteze pe cei care îi caută urmele prin America Latină. Wiesenthal este convins că el trăiește prosper sugîndu-și liniștit comoara transbordată cu grijă peste ocean. O serie de mărturii ale celor ce l-au întîlnit, o dovedesc în mod incontestabil. Doctorul Pino Frezza care a făcut parte din suita lui Mussolini în timpul unei vizite oficiale a Ducelui la Berlin, l-a cunoscut pe Bormann și a stat de mai multe ori de vorbă cu el. Într-o bună zi, pe o stradă din Buenos Aires, doctorul s-a trezit față în față cu fostul „Numărul 2" al Germaniei fasciste. Alarma pe care a dat-o pentru organizarea urmăririi, a fost redusă la tăcere prin labirintul birocratic al poliției argentiniene. Wiesenthal poate dovedi că, pînă în 1951, Bormann a trăit liniștit în Panama. Anunțat de complici că urmele lui sînt adulmecate de cîțiva mari specialiști în arta urmăririlor, a trecut în Brazilia unde s-a ascuns într-una din puternicele colonii germane din Mato Grosso. Există dovezi concrete și în această privință ; ele au fost furnizate involuntar, de unul dintre agenții de legătură ai rețelei „Păianjenul" organizată în secret pentru a menține comunicarea între naziștii transfugi. Acesta, un anume von Leers, fost ofițer SS, curier diplomatic al „Păianjenului" a fost interceptat de poliția secretă franceză care, subtilizîndu-i una din valize, a putut fotografia toate documentele dinăuntru, printre care și cîteva scrisori personale ale agentului de legătură. Într-una din ele se vorbea negru pe alb că Martin Bormann este „bine, sănătos" și că se ascunde în Brazilia. Unul dintre oamenii lui Wiesenthal a pornit imediat în căutarea criminalului. Dîndu-se drept nazist transfug, el a reușit după o lună de zile să intre în contact cu cîțiva autentici naziști germani stabiliți la Sao Paolo. Spunîndu-le că aduce un mesaj special pentru Bormann din partea unor camarazi din Europa cu privire la transferul unor importante sume în Brazilia, destinate ajutorării „tovarășilor de arme", el le-a cerut să-i indice unde l-ar putea găsi

pe cel căutat. I s-au pretins zece mii de dolari în schimbul adresei. Camarazi, camarazi, dar „serviciile" costă. Acordul încheiat, s-a pornit la vînătoare. De la Blumeau în estul Santei Catarina, la Porto Alegre, apoi în Salvador, la 2 500 km depărtare. Cum ajungeau într-un loc, li se spunea că ex-Reichsleiterul tocmai plecase. Au urmat Jao Passoa, Paraiba — în nordul Braziliei,o serie de așezări mărunte din Mato Grosso. La Paraiba, una dintre legăturile celor doi transfugi, un fost ofițer SS care ținea relații strînse cu șeful poliției locale, a încercat să obțină fișa „pasagerului" căutat. Pe ea se afla fotografia lui Bormann ! Numele declarat de el : Eliezer Goldstein ! Tocmai plecase în ajun la Rio de Janeiro. Cercetînd listele de pasageri ale zborurilor din Paraiba, agentul lui Wiesenthal a constatat că Borman-Goldstein nu se îmbarcase pentru Rio, ci pentru Manaus, în Amazonia.

Urmărirea ar fi continuat dacă agentul trimis pe urmele criminalului n-ar fi căzut într-o capcană care l-a demascat în fața falșilor săi „camarazi". Un avertisment primit la hotel din partea acestora l-a obligat să se întoarcă imediat în Europa : „Du, schmutziger Jude !(evreu împuțit) Am aflat cine ești. O să te jupuim de viu !"

Vînătoarea însă n-a încetat. Este continuată de alții, prin Mato Grosso, de unde au venit ultimele vești despre prezența lui Bormann.

Cît îi privește pe cei patru împuterniciți cu girarea tezaurului nazist din America Latină : Henrich Doerge, Ricardo von Leute, Ricardo Staud și Ludwig Freude, publicistul francez Michel Bar-Zoar, unul dintre prietenii lui Wiesenthal, le-a depistat, din păcate prea tîrziu, urmele. Doerge, prieten intim cu doctorul Hjalmar Schacht, șeful finanțelor naziste, a fost găsit mort, în 1949, pe o stradă din Buenos Aires. Leute, care deținea cheile a șapte seifuri bancare cu valori din tezaurul nazist, a avut aceeași soartă, puțin mai tîrziu, tot în Buenos Aires. Staud, care a organizat transbordarea valorilor de pe submarinele germane debarcate în Argen-

tina în iulie 1945, a fost şi el asasinat. Ludwig Freude, fostul ambasador al Reichului în Buenos Aires, a fost ucis cu o ceaşcă de ceai otrăvit.

Răfuiala din clan continuă. Drumul către tezaur e tot mai presărat cu morţi. Dar Wiesenthal nu caută banii naziştilor, ci pe capii plănuitei „renaşteri". Prin urzelile lui, „Păianjenul" trebuie forţat să cadă captiv în propria-i plasă.

Identificarea unui criminal nu este suficientă pentru a pune în mişcare aparatul greoi al justiţiei. Pentru asasini de mai măruntă speţă, care n-au pe conştiinţă decît cîteva mii de crime, oameni grijulii cu propriul anonimat încă din timpul comiterii asasinatelor, trebuie să se pună în faţa completelor de judecată documente edificatoare sau martori care să-şi amintească cu exactitate ce s-a petrecut cu peste douăzeci de ani în urmă, date precise, nume concrete, descrieri detaliate, probe incontestabile. Cum să regăseşti indivizi care n-au operat decît sub pseudonime sau porecle, tipi care pentru a şterge definitiv urmele fărădelegilor lor şi-au ucis victimele pînă la ultima? Spaima lagărului de concentrare de la Lvov era un anume „Tom Mix", poreclit astfel, după numele celebrului cow-boy american, pentru pasiunea lui turbată de a împuşca din goana calului, la nimereală, orice prizonier care îi pica la îndemînă. În lagărul de la Cracovia, starostele garniturii de „kapo" (deţinuţi de drept comun selecţionaţi dintre cei mai feroci criminali pentru a disciplina cohortele de prizonieri) era un anume „Orfanul", poreclit astfel pentru că îşi ucisese ambii părinţi, merit care îi adusese libertatea de a ucide după bunul plac deţinuţii încredinţaţi lui. Nimeni nu cunoaşte numele adevărat nici al lui Tom Mix, nici al lui Waisenkind (Orfanul). Poate că deţinuţii cei mai vechi le-au cunoscut identitatea, dar dintre aceştia n-a mai rămas nimeni în viaţă. La Grossrosen, în apropiere de Wroclaw, călăul cel mai crud era supranumit „Îngerul morţii". Din nefericire — recunoaşte Wiesen-

thal — genul acesta de porecle nu poate permite regăsirea nimănui.

Fişierul lui Wiesenthal conţine astăzi aproximativ 22 500 de nume. Comparat cu lista de 160 000 de nume întocmită de biroul central al lui „State Administrations of Justice for the prosecution of National Socialist Crimes of violence", fişierul lui Wiesenthal nu este deloc neglijabil. Centrul său n-a reuşit însă să impună cercetări decît în ceva mai mult de o mie de cazuri. Destul de puţin şi, în acelaşi timp, enorm, dacă ţinem cont de faptul că dificila şi foarte riscanta misiune era asumată şi pusă în mişcare de un singur om.

De unde forţa, de unde mijloacele materiale, de unde resursele perseverenţei acestui om ? Forţa îi este dată de propria suferinţă, de încrederea în oameni, în finalitatea justiţiei pe pămînt. Mijloacele materiale extrem de precare îi vin din donaţii : „Domnule Wiesenthal — îi scrie o bătrînă din New York pe mandatul poştal de doi dolari — n-o să mă duc la cinema timp de două săptămîni, dar ştiu că dumneavoastră veţi întrebuinţa cu mai mult folos aceşti bani". Cea mai importantă contribuţie, de o mie de dolari, obţinută de-a lungul a peste douăzeci de ani de activitate, i-a venit din India, din partea unui donator necunoscut.

O cursă contra cronometrului, o cursă între justiţie şi injustiţie, o cursă încă inegală — iată esenţa vieţii lui Wiesenthal, esenţa unui destin, consacrarea unei existenţe. Perseverenţa acestui om rezidă în însuşi startul cursei începute. În 1965, Uniunea mondială naţional-socialistă, care şi-a ţinut conferinţa la Londra, a pus pe capul lui Wiesenthal un premiu de o sută de mii de dolari. Căutătorul de asasini trebuia asasinat contra acestei sume. De sub protecţia unei puternice gărzi poliţieneşti, Wiesenthal le-a dat planurile în vileag. Dar n-a dat înapoi. Un anunţ telefonic anonim i-a adus la cunoştinţă într-o zi soţiei lui Wiesenthal că, dacă soţul ei nu încetează imediat să mai răscolească trecutul, fiica lor va fi răpită şi ucisă.

„Ajungînd acasă — povesteşte Wiesenthal — am remarcat un agent în civil pe partea cealaltă a străzii. Soţia mea dormea. Doctorul îi dăduse un calmant. Fiica noastră era acolo şi am îmbrăţişat-o îndelung, apoi m-am dus în camera mea şi m-am aşezat, prinzîndu-mi tîmplele în mîini. Nu mai eram sigur dacă voi putea să-mi urmez scopul. Nu mai ştiam dacă aveam acest drept. Îmi fusese indiferent atîta timp cît luam riscurile numai asupra mea, dar nu-i puteam expune şi pe ai mei pericolului. Pe de altă parte, oare nu-mi îndeplinisem suficient misiunea de-a lungul atîtor ani ? Trebuia oare să mai continui încă ? Oricîţi nazişti aş fi regăsit, cei mai mulţi rămîneau în continuare liberi, nepedepsiţi. Am judecat îndelung şi mi-am dat seama că n-aveam ce face. Trebuia să continui. Cu tîmplele prinse în mîini, repetam într-una : „Nu mă pot opri, nu mă pot opri !"

În 1965, Wiesenthal l-a întîlnit pe Alfons Gorbach, fostul cancelar federal al Austriei, un catolic care trecuse şi el prin lagărul de concentrare de la Dachau. Gorbach i-a reproşat lui Wiesenthal că redeschide „răni vechi".

„Poate că istoria va hotărî dacă ceea ce fac este bine sau rău — i-a răspuns Wiesenthal. Dar ştiu că ceea ce fac este necesar. Aţi dori, oare, ca fiii şi nepoţii dumneavoastră să ajungă la maturitate contaminaţi de teoriile conform cărora există rase inferioare care trebuie exterminate ca viermii ? N-aţi dori oare ca ei să crească imunizaţi prin cunoaşterea adevărului ? Eu cred că tineretul din Germania şi Austria trebuie să capete o şansă de a trăi fără sentimentul culpabilităţii. Tinerii ştiu doar că părinţii lor şi-au făcut datoria faţă de ei. Profesorii nu le vorbesc despre faptele de istorie ruşinoase. Iar părinţii preferă să tacă, sperînd că în curînd „toată afacerea va fi uitată". Dar oare nu ştiţi, domnule cancelar, că adevărul are obiceiul de a ieşi la suprafaţă în momentele cele mai puţin propice ? Deseori stau de vorbă cu tinerii şi ştiu cît sînt de avizi să afle. Ei au auzit

mult vorbindu-se despre „aceste chestiuni", au citit destul. Sînt convins că au dreptul să afle..."

Şi cursa contra cronometrului, cursa între justiţie şi injustiţie, continuă.

Cîteva zeci de mii de dosare secrete şi o enormă întrebare : „Îi putem oare ierta pe „S S-işti" ? Le putem trece cu vederea cămăşilor negre, cămăşilor verzi, celor cu cap de mort la chipiu şi sub chipiu, potentaţilor ciraci ai lui Hitler şi ai acoliţilor săi asasinatele de masă, lichidarea metodică a unsprezece milioane de nevinovaţi, bătrîni, femei, copii, familii şi colectivităţi întregi care n-aveau altă vină decît că erau urîţi de fascism ?". În 1942, Wiesenthal, deţinut la Lvov, a fost chemat în taină la căpătîiul unui muribund care nu-şi putea da sufletul. Era într-un spital al garnizoanei S S-iste, un cap sîngerînd înfăşat în bandaje din care nu ieşeau decît gura, nasul şi urechile, un om ce nu putea să moară înainte de a se destăinui uneia dintre victimele sale şi a-i cere iertarea în numele celor pe care îi ucisese. Moartea îi restituia un dram de conştiinţă să-i hărţuiască sufletul ca una din imaginile de coşmar pe care le provocase şi le trăise. Şi povestea : „O sută cincizeci de ostatici, femei şi copii, închişi cu cîteva bidoane de benzină într-o încăpere de la etajul doi al unei case din Dnepropetrovsk, pe fereastra căreia au fost aruncate grenade. Am auzit ţipete şi am văzut flăcările înălţîndu-se. Aveam armele la ochi, gata să tragem în cei care ar fi încercat să evadeze din acest infern... La etajul doi am văzut un om cu un copil în braţe. Hainele îi ardeau şi o femeie se agăţa de el cu disperare. Cu mîna liberă a acoperit ochii copilului, apoi a sărit pe fereastră în stradă. Cîteva secunde mai tîrziu, a sărit şi femeia. Alţii, cuprinşi de flăcări, săreau pe alte ferestre... Iar noi trăgeam... O, doamne ! Îi am şi acum în faţa ochilor cu care nu mai văd... Seara ni s-a dat şnaps. Căci şnapsul te ajută să uiţi... În Crimeea, la Taganrog, în timpul unui atac, am împietrit. Ceva îngrozitor venea spre mine. Puşca cu baioneta la ţeavă a început să-mi tremure în mîini. Şi

atunci am văzut venind spre mine familia aceea care ardea. Tatăl cu copilul, mama, după ei, se apropiau îngrozitor de repede... Nu, nu-i puteam ucide a doua oară... Şi obuzul mi-a explodat în faţă..."

Omul acela îşi cerşea de la Wiesenthal, pe un pat de spital militar, eliberarea spiritului, să poată muri în pace. Şi cel implorat înţelegea că n-avea dreptul să acorde nimic, nici în numele său, nici în numele celorlalţi, al milioanelor de morţi nevinovaţi.

„Mă ierţi ?"

Întrebarea aceasta îl frămîntă pe Wiesenthal de aproape treizeci de ani.

Atunci, a părăsit camera muribundului fără nici un cuvînt, căci n-a putut rosti silaba ce i se cerşise.

*
* *

Ce a făcut Hitler la Paris în cele trei ceasuri din unicul său popas în Oraşul-lumină. Şi ce a făcut Parisul ? Era 23 iunie 1940, exact a zecea zi de cînd cizma fascistă defilase în uniformă de război pe Champs Elysée, purtîndu-şi trufia pe sub Arcul de Triumf. Despre această „turistică" vizită-fulger se mai ştia cîte ceva, dar detaliile ei n-au ajuns să fie cunoscute decît după treizeci de ani de la „memorabila" dată, adică abia atunci cînd Pierre Bourget a publicat la „Hachette" două volume de „Pagini secrete din timpul ocupaţiei Parisului", iar Arno Breker, unul dintre sculptorii de vază ai celui de al III-lea Reich — fostul ghid al lui Hitler prin Parisul ocupat — a dat în vileag — la „Presses de la Cité" — cărţulia lui de amintiri intitulată „Paris, Hitler şi eu".

Din amintirile lui Breker n-am reţinut ceva mai demn de atenţie decît frica. Spaima acestui sculptor, pe care Hitler l-a ales să-i facă bustul, bun cunoscător al Parisului, trăită în ajunul „istoricei" vizite cînd Gestapoul i-a comunicat sec la telefon : „Pregătiţi-vă pentru o scurtă călătorie". Cu toate că siguranţa fascistă

nu prea avea obiceiul să-și anunțe subiecții „invitați“ la vreo „scurtă“ călătorie fără întoarcere, Arno Breker și-a luat rămas bun de la soție și copii ca orice om chemat să plece către o destinație necunoscută. De data aceasta însă, frica sculptorului, abia mărturisită în însemnările sale de mai tîrziu, nu era justificată. Cei doi S S-iști veniți să-l ridice l-au dus pînă la aeroportul din Staaken de unde un avion „Junker-52“ l-a cărat în zbor, depunîndu-l pe un teren de aterizare amenajat lîngă satul francez Bruly-le-Pêche, la nord de Rocroi. Acolo a fost întîmpinat de Speer, supranumit „arhitectul diavolului“ care, conducîndu-l pînă la un grup de barăci amenajate în pripă de organizația Todt, i-a spus rîzînd : „Te afli la cartierul general al Führerului !... Nu-i așa că ești uimit ?“ Hitler i-a primit imediat : „Intenționez să descopăr Parisul împreună cu dv., cu Speer și Giesler. Știindu-vă un vechi parizian, aș dori să-mi întocmiți un plan al orașului cu cele mai importante puncte pitorești și arhitecturale. Așa cum v-am spus, sînt nevoit să procedez astfel, datorită crizei de timp...“ Și monologul a continuat. Căci dictatorul, ca orice potentat, nu-și admitea ciracii în jurul său pentru a-i da replici, ci pentru a-l asculta. Cînd vorbea el, vorbea „Voința Germaniei“ și orice altă voință era exclusă. Indiferent dacă bătea sau nu cîmpii, el avea întotdeauna dreptate. Cine ar fi îndrăznit să-l contrazică ? Și, nepermițînd să fie contrazis de nimeni dintre muritori, l-a contrazis viața. Vorbea despre „inevitabilitatea războiului“, despre categorica victorie a Germaniei, despre Franța, despre Paris. „Întotdeauna m-a fascinat Parisul — spunea el. De ani de zile doream cu ardoare să-l văd. Dar dorința mea a devenit irealizabilă din cauza evenimentelor erei politice în care am intrat după 1918... Acum, porțile Parisului îmi sînt deschise și mă așteaptă ! Și altă idee nu mai am în cap decît să vizitez această metropolă a artei, însoțit de artiștii mei. Pentru mine, Parisul rămîne un model... Sînt convins că o să avem de învățat o mare lecție. Vom putea să confruntăm transformarea celor mai

importante orașe ale noastre, proiecte aflate acum în curs de realizare... Este de mare interes să pot înțelege structura acestui oraș pe care, teoretic, îl cunosc, și să simt în ce constă forța strălucirii lui... Aș fi putut să marșez în fruntea trupelor mele care au trecut pe sub Arcul de Triumf... Să dau marea lovitură a defilărilor clasice... Dar sub nici un pretext n-am vrut să-i aduc poporului francez, după înfrîngere, o astfel de umilință. Nu vreau să ridic nici un obstacol în calea înțelegerii franco-germane..."

Nu-mi vine să cred că dictatorul german i-ar fi putut spune lui Breker astfel de cuvinte, știute fiind disprețul suveran și ostilitatea pe care acesta le manifesta față de francezi. Dar demagogia nazismului nu și-a pus niciodată stavilă sfruntării. „Faceți poporul francez să știe că mi-am păstrat frumoasa și profunda idee, conform căreia, orice om este important, nu numai ca ființă sau ca cetățean, ci ca un frate" — glăsuia Führerul în vreme ce Auschwitzul devora zilnic, cu camerele de gazare și cuptoarele crematoriilor sale, mii de „frați".

Dar Parisul era, pînă și pentru el, Paris. „Trebuie ca, peste cîteva luni să pot umbla prin Paris ca la Berlin, fără escortă, însoțit doar de un traducător pentru a putea sta de vorbă cu negustorii, cu trecătorii, cu poporul, despre nevoile lor, despre dorințele lor, și să-i conving de falimentul democrației... Contez pe dumneavoastră, domnilor, — li se adresa Hitler generalilor care ocupaseră Franța — pentru a mă face iubit în această țară, deoarece, ca orice creator al unei noi ordini, ca să pot lucra, am nevoie de o atmosferă de simpatie, și sînt jenat dacă, într-o mulțime care mă ascultă există un singur individ ostil mie... Datoria unui conducător este de a fi protectorul poporului. Vă interzic categoric să lăsați poporului francez impresia că vă aflați într-o țară cucerită. Trebuie ca fiecare francez să poată recunoaște : „Am fost mințiți, Führerul-Cancelar este un om care ne iubește !"

Iubește-mă, că te tai! Dar, de: Dragoste cu sila...
Marele potentat, corifeul, geniul tuturor timpurilor, întruchiparea providenței, trimisul lui Dumnezeu, nu admitea să nu fie iubit. Și pentru că numai cei care îl iubeau își meritau numele de oameni, neiubitorii erau declarați suboameni și supuși exterminării. Metodic, sistematic, radical. Cînd Parisul, pe care el atîta l-a iubit, i-a arătat, în august 1944, adevărata lui față, Führerul l-a condamnat la moarte. Podurile peste Sena, principalele edificii, minate, totul pregătit pentru un gigantic holocaust care să fie declanșat printr-o simplă apăsare de buton. „Doamne, și cît l-a iubit!“ Dar „deziubirea“ a venit tîrziu, după ce trecuseră vreo mie cinci sute de zile de la acea dimineață de duminică, 23 iunie 1940, cînd Führerul venea ferchez și emoționat, ca un logodnic, să-i facă o vizită inopinantă iubitei sale îngenuncheate.

La ivitul zorilor, un Condor cvadrimotor, cu svastica neagră pe pîntecele său cenușiu, ateriza pe aeroportul Le Bourget, unde așteptau trei Mercedesuri decapotate. Era ora cinci dimineața. Sumbru, grav, pășind sacerdotal în haina lungă de piele neagră, învingătorul venea să vadă Parisul învins. Era înconjurat de o suită bățoasă, numai galoane, lampasuri și fireturi, mănuși de piele și cizme oglindă, care a umplut în grabă mașinile, trîntind într-un răpăit ca de mitralieră portierele negre. Apoi, cu o grabă de asaltatori, au pornit spre Porte des Asniéres, poarta de răsărit a Orașului-lumină. Dar periferiile Parisului, faubourgurile și banlieurile, celebre pentru vitalitatea lor, erau mute, goale, pustii, părăsite de oameni. „Parisul părea mort — scrie Arno Breker. Nici țipenie. Lipsite de viață, grupurile de imobile defilau prin fața noastră, fantomatice și ireale“. Tăcut și morocănos, deoarece, oricît de incognito și de inopinant venea, cuceritorul nu se aștepta la un Paris fără parizieni, Hitler nu s-a înviorat decît în momentul cînd cortegiul de Mercedesuri s-a oprit în fața Operei. De aici, din superbul palat al lui Garnier, vroia să-și înceapă vizita.

Se credea a fi el însuși un mare arhitect, uneori schița edificii megalomanice, care, cu tot pompierismul stilului lor, dezvăluiau o vizibilă siguranță în creionare. Acum avea la picioarele lui un monument pe care, entuziasmat, îl socotea drept „cel mai frumos teatru din lume". I-a dat ocol, a admirat grupul sculptural al lui Carpeaux, „Dansul", a urcat scările spre intrarea de paradă, iar înăuntru, după ce a cercetat instalațiile scenei, a cerut să vadă sala de recepție a Președintelui Republicii. Ghidul operei, adus acolo de Gestapo în timpul nopții, i-a răspuns că, o astfel de sală, nu exista. Ea fusese proiectată de Garnier pentru fastul curții lui Napoleon al III-lea, dar, cum opera și-a deschis porțile abia după căderea imperiului, în primii ani de republică, s-a renunțat la saloanele destinate aparatului imperial. Uimit, Hitler nu și-a putut reține un comentariu : „Iată, domnilor, la ce duce democrația !" — și i-a șoptit unui aghiotant să-i dea cincizeci de mărci germane ghidului. Abia cînd acesta a refuzat politicos dar ferm să primească banii, Hitler a înțeles că făcuse o gafă.

Au pornit de acolo către Madeleine, templul gloriei construit sub Napoleon Bonaparte după planurile lui Vignon. Aceeași pustietate și muțenie. Apoi au coborît pe strada Royale pînă în Place de la Concorde. Tăcere și vid. Pe Champs-Elysées i-a cerut lui Speer să coboare din mașină și să-i măsoare, cu pasul, lățimea magistralei. Cînd viitorul ministru al armamentului i-a dat numărul pașilor de aproximativ un metru fiecare, Führerul a hotărît pe loc : „La Berlin o să deschidem o magistrală triumfală, cu 5-6 metri mai largă ca asta !" La Arcul de Triumf, privind perspectiva deschisă de cel mai frumos bulevard din lume către curtea de la Luvru, s-a făcut că nu vede mormîntul soldatului necunoscut căzut în timpul primului război mondial. Piatra funerară fusese acoperită cu o placă de beton pentru a fi protejată de cizma fascistă. Iar sub Arcul de Triumf, în adierea matinală, flutura svastica.

În sfîrşit, se afla acolo unde dorise atît de mult să ajungă, în „oraşul viselor sale“, care îl întîmpina mut, surd, orb, ireal şi fantomatic, cu străzile goale, cu obloanele ferestrelor ferecate, de parcă toţi parizienii ar fi murit ori şi-ar fi părăsit oraşul. Doar steagurile naziste fîlfîiau pe cheiul Senei şi svasticile roşii se zbăteau pe pînza lor ca nişte siniştri păianjeni îndopaţi cu sînge. Au traversat fluviul peste podul de la Trocadéro şi s-au oprit la picioarele Turnului Eiffel. O medalie comemorativă, bătută în amintirea acestei „istorice“ vizite, îl înfăţişează în efigie pe noul şi vremelnicul stăpîn al Franţei, faţă în faţă cu acest simbol al Parisului.

Nimeni. Nici ţipenie. Doar un pescar urca scările cheiului Senei, cu undiţa lui, şi dînd cu ochii de Hitler care îl privea cu o aviditate ardentă, doritor să se vadă salutat măcar de un singur parizian, a scăpat uluit: „Tiens !“ („Na-ţi-o !“), şi a început să fluiere a pustiu, văzîndu-şi mai departe de drum.

Au pornit în trombă pe la École Militaire şi s-au oprit la Domul Invalizilor. Zăvoarele uşilor grele au zornăit sub chei şi paşii au răsunat pe treptele de marmură pînă sus, la balconul de sub marea cupolă care adăposteşte sarcofagul de porfir al lui Napoleon. A ţinut să-l privească de sus, îndelung, în tăcere, şi nimeni nu poate spune ce gînduri i-au trecut atunci prin ţeastă noului cuceritor care privea mut şi fascinat mormîntul marelui împărat de la picioarele lui. Mai tîrziu, Führerul i-a mărturisit lui Alfred Jodl că acest moment a fost „cel mai măreţ şi cel mai frumos din viaţa lui“. Apoi au trecut, fără să se oprească, pe la Notre-Dame. Himerele de pe turnuri rînjeau hidos, imperturbabil, ca într-un coşmar. Au traversat din nou Sena pe podul d'Arcole şi trecînd prin Place des Vosges şi pe la coloana Vendôme au urcat în Montmartre, la Sacré Coeur, de pe a cărei colină a privit îndelung acoperişurile Parisului. „Dar unde sînt parizienii ?“ — l-a întrebat el la un moment dat pe

Martin Bormann. „Dorm, mein Führer — i-a răspuns acesta. O, dacă i-ați fi anunțat că veniți !...“

Da... Dacă i-ar fi anunțat că vine !...

*
* *

Luați loc, mi s-a spus într-una din încăperile castelului Wartburg din districtul Erfurtului, și cînd am luat seama la scaunul pe care eram poftit să șed, în încăperea aceea de cancelarie medievală, am văzut că era un os uriaș, de animal preistoric, teșit și cafeniu ca o buturugă de brad vechi. Era o vertebră de mastodont pe care mi s-a spus că ar fi stat Luther, și am simțit atunci că monștrii au adormit pentru că rațiunea rămăsese un timp trează. Și mi i-am închipuit pe toți gînditorii Germaniei, pe la casele cărora tocmai trecusem, trezindu-i din adormirea morții, șezînd pe somnul ancestral al tenebrelor și înălțînd osanale vieții. Pe Goethe îl găsisem la Frankfurt pe Main și la Weimar înconjurat de lumea lui mitologic-minerală, filistin de geniu asaltat de coșmaruri ; pe Haendel, la Halle, în casa cu clavecine dezacordate de timp ; pe Schiller smulgînd din sudoare odă bucuriei ; pe Bach la Leipzig, acordîndu-și orga din geamătul vijeliilor care i-au bîntuit sufletul, și iar m-am întors la Luther, în Wittenberg, în poarta bisericii unde preachinuitul contestatar al vremilor sale își afișase tezele, și la mormîntul unde i se risipeau prin sicriu vertebrele cît nuca, prea mici și prea neînsemnate pentru ca vreun monstru pahidermic al tenebrelor apuse să se fi putut așeza pe ele și să glăsuiască vreo reformă. La Potsdam, în palatul Sans Souci, am întîlnit umbra lui Voltaire, oaspete de buduar al lui Frederic al II-lea, la Weimar am dat de urmele trecerii lui Cranach bătrînul și tot acolo l-am regăsit pe Liszt în patetica lui oprire peste un pămînt în care, dintotdeauna, monștrii s-au luptat pe viață și pe moarte cu rațiunea.

Germania clasică a fost pentru un timp locul de întîlnire al marilor spirite europene şi toţi cei ce-şi visau cîndva consacrarea trebuiau să ţină piept exigenţelor din arte şi din gîndire ale unui secol ce se smulgea impetuos din atributele medievalului şi care, după ce dăduse strălucire iluminismului francez, venea să sălăşluiască vremelnic dar viguros pe pămînturile din dreapta Rinului. Pentru orice spirit european, supravieţuirea Germaniei clasice, prin vestigiile ei de cultură atît de vitale, este aproape de neexplicat după două cumplite războaie care nu i-au adus decît prăpăd şi distrugeri. Se vede însă că nesomnul raţiunii este mai fecund decît trezirea monştrilor. Dresda, ce părea irecuperabil pierdută, a renăscut ca pasărea Phoenix din propria-i cenuşă, jefuirea şi dosirea comorilor ei n-au fost decît vremelnice şi tot ceea ce îi dăduse, înainte de marele şi teribilul cataclism al ultimului război mondial, faimă şi nemurire, s-a reîntronat în drepturile sale perene. Comorile faimoasei galerii de la Zwinger — adevărată capodoperă a barocului saxon — au avut şansa de a fi fost descoperite într-un fund de mină de ghips, unde furii lor le dosiseră pentru a le valorifica ulterior. Pînzele, atacate de mucegai, îmbolnăvite de umezeală, au suportat un îndelung tratament în subsolurile Ermitajului pînă să fie restituite în strălucirea întregii lor splendori şi prinse din nou pe zidurile Dresdei mutilate. A fost o şansă unică, un adevărat miracol — descoperirea locului în care fuseseră aruncate capodoperele unuia dintre cele mai mari muzee din lume — renaşterea lor şi reîncredinţarea către cei ce le stăpîneau de drept, ca depozitari ai uneia dintre cele mai nepreţuite comori ale talentului omenesc. Războiul a ocolit Weimarul, a cruţat casele lui Goethe şi Schiller, a ocolit orga lui Bach şi clavecinele lui Haendel, dar a lăsat pe trupul mutilat al Germaniei însemnele trezirii monştrilor din timpul somnului raţiunii : la Ravensbruch, la Sachsenhausen şi la Buchenwald se află muzeele de care niciodată n-ar fi avut nevoie această ţară. Vertebra se trezise însă din somnul ei ancestral, căci raţiunea

adormise, monştrii renăscuseră şi bestialitatea îşi lăsa urma în osuare, în tăvile crematoriilor, în zidurile slinoase ale camerelor de gazare.

O singură vertebră se afla în camera aceea de cancelarie medievală de la Wartburg şi pe ea şezuse gîndul.

Ar fi trebuit să nu se ridice niciodată şi somnul să nu-l biruie.

METAFORE ABSURDE

- GRATII
- FOAMEA DE TIMP
- TYN
- GOLEMUL
- SENECTUTE
- ANTIELOGIUL SINUCIDERII
- UN BĂRBAT MUŞCA DINTR-O CEAPĂ
- VALEA PLÎNGERII
- TREI EXECUŢII
- CÎND ARD PĂDURILE
- MARE NOSTRUM, SAU „MARE MONSTRUM“ ?
- PIELEA PĂMÎNTULUI
- MOARTEA SUPRAVIEŢUITORULUI

Am recitit viaţa lui Robert Walser, acel straniu şi prea puţin cunoscut scriitor german socotit născocitorul metaforei absurde şi considerat părintele spiritual al lui Kafka. Spirit tracasat, hărţuit, veşnic chinuit de întrebări fără răspuns, Walser este prin sine însuşi o demonstraţie a temei alienării duse pînă la tragic. Nu ştiu de ce m-au atras întotdeauna spiritele turmentate; mă obsedează încă de pe băncile liceului „nebunia" lui Eminescu, explozia de tragic care a pus capăt zilelor lui Maiakovski, sfîrşitul lui Gogol şi al lui Dostoievski, coroziunea latentă şi ireversibilă care a ruinat existenţa lui Cesare Pavese... Neînţeleşi, sau neînţelegători? Revoltaţi împotriva convenienţelor societăţii, sau victime ale lor? Aspiranţi ai fericirii supreme, sau ai nenorocirii celei mai abjecte?

Lovit prin 1925 de o boală necruţătoare — aceeaşi de care suferise mama sa şi unul dintre fraţii săi — Walser a abandonat scrisul, consacrîndu-şi puţinele ceasuri de luciditate de care a mai avut parte studierii stării morbide a unor Brentano, Lenau sau Kleist, despre care scrisese pagini excepţionale, adevărate poeme ale nebuniei. Din 1933 internat într-o casă de sănătate — aşa se numesc cult şi convenţional ospiciile — dintr-un sat elveţian, nu şi-a mai revenit. Moare în iarna lui 1956, îngheţat, în timpul unei tentative de evadare din închisoarea lui fără ferestre unde fusese ţinut timp de 23 de ani... Redau în traducere liberă una dintre ultimele lui pagini: „Eu şi alţi cîţiva semeni de-ai mei ne-am depăşit

epoca, pe care acum o străbatem ca niște păsări închise într-o colivie, lovindu-ne în delir cu aripile de gratii... Uneori aripile acestea mi se par grele ca niște plăci de plumb ce mă strivesc sub greutatea lor... Oceanul imaginației mele e străbătut de cuirasate enorme, mute, fiecare idee conține un dram de adevăr, orice sentiment se consumă, sumbra mea cameră e ca o inimă strîmtă, timidă, iar mîinile mele sînt ca niște dansatoare frenetice, disperate, tremurătoare, și flori cu tulpini înalte privesc cu ochii holbați spre interiorul acestui plic pe care m-am obișnuit să-l numesc sufletul meu..."

Un suflet închis într-un plic, fără destinatar, încredințat unei cutii poștale care-l înghite cu gura ei de fier, Doamne, ce riscant început de cursă către inimile oamenilor ! Și lumea, care înaintează vertiginos, aspiră, cade, se prăvălește, se ridică și iar năzuiește, convinsă de marele, unicul ei adevăr... O evadare în viscol și o moarte înceată, prin somn, prin îngheț... Ce a visat în acele ultime ceasuri părintele metaforei absurde ? Saloane feerice încălzite pînă la sufocare sau frigul de a trăi într-o nepotolită luptă cu somnul ?

Eram la Sibiu, într-o seară senină de vară tragică, abia se retrăseseră apele inundațiilor și așteptam o mașină să sosească tocmai din capătul de apus al țării pe drumurile răvășite de stihie. Auzeam povești cumplite despre învinși, despre oameni care se luptaseră cu moartea și o învinseseră, văzusem ceva mai tare ca stihia, imaginea oamenilor loviți și a dragostei triumfătoare la o fereastră luminată din Arad în îmbrățișarea unei tinere perechi care își vorbea la umbra unui buchet de bujori și de trandafiri roșii. Și acolo, la Sibiu, radioul avea să-mi aducă o veste cumplită : Paul Celan, cel mai mare poet contemporan de limbă germană, își pusese capăt zilelor aruncîndu-se în Sena. Era cea mai absurdă dintre metaforele unui Walser evadat în furtunile de zăpadă ale Alpilor elvețieni spre o iluzorie libertate aflată dincolo de pereții unei camere fără ferestre, dincolo de cuirasatele mute, de florile cu lujere înalte

privind cu ochii holbați spre interiorul unui plic în care fusese închis un suflet... N-o puteam crede. Între atîtea morți tragice aduse de stihie, un om care își punea singur capăt zilelor, undeva, departe, în „orașul-lumină", aruncîndu-se în apele mult cîntatei Sene, ducînd cu el în neant una dintre cele mai tulburătoare conștiințe ale timpului nostru, mi se părea o monstruozitate la fel de ilogică, la fel de lipsită de noimă ca și stihia. Nu știu dacă pot exista și monstruozități „logice", cred că numai absurdul o poate demonstra. Dar îmi dădeam seama că sînt și stihii interioare care răvășesc sufletele oamenilor traversîndu-le viața cu duritatea blindajului unor cuirasate mute. Exegeții lui Celan vor avea de dezlegat o enormă enigmă. Iremediabilul introvertit n-a lăsat să răzbată din inima lui decît poezia, tot ce îi privea viața intimă era păstrat ca o taină sacră. Nu ne-au rămas să ne vorbească despre el decît versurile lui. În ele sînt ferecate toate enigmele. Și drama înstrăinării, atîta cît a trăit-o, și epuizarea în așteptarea fără limite a unui amor pierdut, și inadaptabilitatea la o lume detestată prin surîs.

Am privit îndelung apele negre ale Senei. Uneori mi se păreau cernite ca o bandă de doliu, alteori strălucitoare ca albastrul de Voroneț. Și eram convins că rîul acesta nu poate răpi vieți, ci numai crea viață. Digurile lui au fost concesionate îndrăgostiților, și nu cred să existe vreun alt fluviu în lume care să fi traversat atît de îndelung printre îmbrățișări. Unde e podul acela hain de pe care s-a mistuit în valuri poezia ? Ar trebui ca brațele lui să rămînă de-a pururi despărțite, să nu se mai întîlnească mal cu mal, și piatra lui să învețe a țipa disperarea.

Drama lui Walser a fost mai ușor de înțeles : era nebun. Geniul lui purta numele „alienare" și rodul lui a fost metafora absurdă pe care a șlefuit-o ca un giuvaergiu păgîn. Geniul lui Celan purta numele rațiune, dar amîndoi i-au rîs morții în față cu aceeași figură de stil : își depășiseră epoca pe care o străbătuseră ca niște păsări în

colivie, lovindu-se în delir de gratii. Şi cînd au vrut să zboare pentru totdeauna, au evadat din viaţă prin aceeaşi metaforă absurdă. Stupid sfîrşit, stupid început de nemurire.

La Sibiu, oamenii umpleau străzile răsuflînd uşuraţi. Învinseseră moartea.

* * *

Se spune că timpul lecuieşte totul. Dureri, regrete, pierderi ireparabile, vise de viitor, chiar și moartea, și speranța, și iubirea... Este o înșelăciune. De două lucruri se teme timpul : de dragoste și de speranță. Căci el, sărmanul, n-are decît trecut, iar viitorul îi este totdeauna incert. Or, speranța nu cunoaște altă stare decît ziua de mîine, așa cum fericirea are doar prezent, iar suferința numai trecut.

Am cunoscut oameni măcinați de foamea de spații, neliniștiți ce nu își găseau niciodată locul, și timpul nu putea fi „consumat" de ei decît într-o neostoită circulație. Ei nu călătoreau, ci parcurgeau distanțe, circulau. Nu se opreau să judece, ci doar înregistrau defilarea peisajului ca niște aparate de filmat. Sublimi mi s-au părut doar cei înfometați de timp, dar neagitați, cei cu conștiința copleșită de sentimentul trecerii ireversibile a clipei, dar negrăbiți, cei veșnic în criză de timp, dar nepripiți. Ei erau însă de cele mai multe ori nefericiții, căci sentimentul irosirii le anula bucuria trăirii prezentului, făcîndu-i să apară în ochii celorlalți ca niște dificili, neîmpăcați cu așteptarea, dușmani declarați a două stări de preafericită mediocritate : „Laissez faire, laissez passer" și „Dolce farniente".

Chinuit cîndva de scurgerea prea lentă a timpului, într-o paralizantă așteptare a ceva ce nu se producea, Salvador Dali a pictat „Ceasurile moi" materializarea trecerii letargice a vremii văzută în imaginea cîtorva ceasornice diforme, căzute la pămînt, prelinse peste ri-

gole, ca şi cînd cadranele lor calde şi gelatinoase ca nişte meduze ar fi fost de ceară topită. Vlaminck a materializat scurgerea timpului în reprezentarea cîtorva corpuri omeneşti care, în loc de capete, înălţau pe umeri orologii mute... Magritte a văzut timpul transformat într-o pasăre închisă în colivia din pieptul unui solitar pe curbura planetei. Clopotarii de la Notre-Dame văd timpul în buza tocită a clopotelor lor, pe care de şapte sute de ani îl măsoară tras de funii. Voroneţul îl înfruntă cu albastrul lui, şi timpul se teme nu numai de veşnicia piramidelor egiptene, ci şi de culoarea cerului românesc din icoanele Bucovinei...

Românii au o concepţie a lor despre timp şi moarte. Basmul, care stă la baza mitologiei carpato-dunărene, o atestă din plin. Cînd Coşbuc scria „N-ai timp să simţi că mori..." dezvăluia o atitudine a poporului său faţă de murire, văzînd în asta dreptul şi curajul omului de a-şi privi moartea în faţă, de a o „simţi", de a o înţelege. În „Tinereţe fără bătrîneţe şi viaţă fără de moarte", cel mai tulburător basm al românilor, Valea Plîngerii nu apare ca un blestem implacabil, ci ca o sete de cunoaştere, de pătrundere a celei mai cumplite taine a existenţei, pe care românul vrea s-o descifreze, chiar dacă pentru aceasta plăteşte preţul suprem, propria-i viaţă. El nu găseşte în moarte nici o voluptate, deşi i s-a spus întotdeauna că dacii, strămoşii lui, nu cunoşteau lacrima în faţa pieirii. Uneori, ea apare carpato-dunăreanului ca o necesitate, ca o jertfă conştientă, impusă de nevoia de desăvîrşire, aşa cum ne-o mărturiseşte legenda meşterului Manole în care numai prin sacrificiul iubirii se obţine perenitatea creaţiei...

Ştiu undeva un ceas fără cifre, cu două limbi ca două săgeţi ieşind dintr-un pîntec falstaffian, care nu este pus să-şi picure secundele decît la ora mesei. Este o pendulă cu cuc eliberat la ore fixe din colivia lui de scîndurele, din ea atîrnă o sîrmă terminată printr-un disc de tablă, dar care nu se leagănă decît după ce primeşte un bobîrnac de la comeseni. Un ceasornic în agonie, murind

de aşteptare, care n-a măsurat niciodată nimic, căci niciodată n-a fost în dialog cu timpul...

Ceasul acela a rămas pentru mine ca un timp căruia îi este foame de destinul lui...

*

* *

În catedrala Tyn se acordează orga. Potcovirea unui elefant sau pilirea colţilor unui rinocer turbat mi se pare o operaţie mai uşoară ca domesticirea prin tonuri şi semitonuri a uriaşului instrument. Nervii parcă mi-ar fi răsuciţi cu cheia de acordaj, în timpane şuieră apocaliptic ielele dezlănţuite, cuie cu ghivent mi se înşurubează în creier, ace lungi chinezeşti îmi dibuie străfundul urechilor... Oamenii care intră întîmplător în catedrală ies înfioraţi după ce au mărunţit sub buricele degetelor cîteva gesturi aducînd cu semnul crucii, şi au şters grăbiţi cu genunchiul drept dalele reci din faţa Madonei. Dumnezeu este astăzi mînios. Îngerii săi îşi dreg vocile scoţînd sunete drăceşti.

Pe dinafară, poalele catedralei sînt îmbrăcate cu case vechi, medievale, oploşite într-o retragere mută sub contraforturile turnurilor sau înălţate pe lateralele zidurilor granitice într-un gest de ocrotire a unui Dumnezeu ce parcă se vrea apărat de muritori. În faţa lăcaşului închinat Madonei se ridică, dintre discipolii săi doborîţi la pămînt, un Jan Hus cu faţa descărnată, cu ochi demenţiali, cu frunte fanatică şi gesturi de înfricoşătoare anatemă. E însăşi personificarea protestului şi a neîngenuncherii.

...Dau de zeci de ori tîrcoale caselor gîrbove, care susţin cu puţinătatea puterilor lor semeţia catedralei, în căutarea copilăriei lui Kafka. Am regăsit-o cîndva, cu vreo zece ani în urmă, sau poate că mi se pare că am regăsit-o, reconstituind-o din imagini literare... Acum vreau s-o descopăr cu adevărat şi cotrobăi prin toate cotloanele caselor din jurul catedralei. Poduri cu vechituri,

magazii de mărfuri, locuinţe ferecate, ateliere de croitorie, o vopsitorie, hrube întunecate, lungi, comunicînd straniu între ele prin ecouri surde, prin umbre prelinse în lungul pereţilor afumaţi, paliere putrede, obloane ruginite, scări, tot felul de scări, un adevărat labirint în care mă simt pierdut, nevoit să împrumut eul unui K. rătăcitor într-un Proces fără ieşire... Şi deodată descopăr ceea ce căutam, acolo unde bănuiam mai puţin, într-o curticică interioară, sumbră, cenuşie ca o celulă de închisoare fără acoperiş, lîngă intrarea discretă a unui restaurant pentru vegetarieni, cunoscut numai de iniţiaţi. Existenţa acestei curţi minuscule se datoreşte în exclusivitate unui vitraliu al catedralei, cu rozeta multicoloră deschisă prin îndepărtarea în careu a zidurilor vechi, în aşa fel încît scena sacră din cioburi de sticlă să prindă viaţă de la o geană de lumină.

Cadrul este eminamente kafkaian ; o intrare strîmtă, pe stînga o scară şoldie urcînd pe sub ferestrele romboidale spre birtul vegetarian cu miros de gulie fiartă, de conopidă şi varză călită ; pe dreapta, jos, curticica cimentată, gîtuită de ziduri, cu uşi de fier la parter şi la primul cat, dintre care una, cea mai întunecată, duce în catedrală ; iar în faţă, chiar sub balconul în cenuşiul căruia parcă întrezăresc doi ochi albaştri privind cu uimire spre o lume atroce — cadrul copilăriei lui Kafka.

În catedrală preasfîntul îşi drege glasul făcînd vocalize din gîtlejuri de oţel în mijlocul unui oraş unic, supranumit Praga de Aur, dar care, sub ploaia bacoviană, neostoită, copleşitoare, pare mai curînd de plumb. Zidurile cernite de vreme înalţă cu demnitate spre cerul apăsător turnuri neîngenuncheate, cupolele aurite strălucesc blînd, cu rotunjimile spălate de ploaie, pe asfaltul podului Carolian, desenele în cretă ale studenţilor de la belle-arte îşi amestecă culorile prelungindu-se obsesiv spre rigolele cu zoaie. Iar Vltava, veşnica Vltavă, curge cu apele umflate sub crusta de gheaţă izbucnind ici-colo, năvalnic, impetuos, îmbrăţişînd cu unda ei abia potolită temeliile de granit ale casei lui Smetana. Compozitorul

acesta a asurzit în ultima parte a vieţii lui, ca Beethoven, dar suferinţa lui a fost mai discretă, mai lipsită de patos şi prea puţini dintre cei care îi iubesc muzica ştiu amănuntul acesta.

...Iar între zidurile multiseculare ale catedralei Tyn, orga Atotputernicului guiţă sub chinuri, pregătindu-se pentru suprema armonie...

*
* *

O mînă putredă — schelet hidos spînzurat de un lanţ ruginit, hîrcă neagră-verzuie, fosforescentă în noapte — atîrnă din plafonul bisericii Sf. Iacob din Praga clătinîndu-se ameninţător la suflarea vîntului, ca şi cînd ar vrea să apuce şi să sugrume nevăzutul. E mîna unui răufăcător întinsă spre coroana de aur şi rubine de pe fruntea Preacuratei, mînă retezată de iataganul unui ev mediu care ştia să-şi apere avuţia şi dreptul cerului atît de „binefăcător" pentru slujitorii lui de pe pămînt...

Cum să nu înnebuneşti privind-o ? Coroana de aur şi rubine rămîne intactă sub gestul spaimei, strălucind dincolo de umbra ghearei chircite...

Tot în Praga, în sinagoga gotică, lăcaşul legendarului rabin Loew, părintele Golemului, iscodesc locul pe unde Egon Erwin Kisch s-a putut căţăra în pod, pentru a descoperi ascunzătoarea colosului de lut adormit.

Pendulez între străvechiul cimitir cu lespezile negre clintite din loc, aplecate spre pămînt de furtunile timpului, şi între turnul negru al Rathausului cu orologiul fermecat, aşteptînd hora celor doisprezece apostoli... Apoi urc în Mala Strana, Oraşul de sus, trecînd peste Vltava cea cîntată de Smetana, pe podul regelui Karol, cuprind în îmbrăţişarea privirii metropola de fum şi aur şi mă pierd în labirintul alchimiştilor, printre căsuţele în care simt încă febra căutărilor nebune şi a experienţelor diavoleşti cînd oamenii mai credeau că pot preface nisipul în aur, sau că, din trei căruţe de lut frămîntat şi lipit

după chipul și asemănarea lor, pot scoate o ființă supranaturală, invincibilă, geniu al răului, docil numai față de cel ce-i stăpînea formula sacramentală...

Și iar mă întorc la mica sinagogă pentru a-mi lăsa sufletul să se înfioare de priveliștea cimitirului negru și a asculta prin pereții afumați, cu piatra tocită, slinoasă ca pereții peșterilor, respirația legendei înmormîntată în pustietatea unui pod întunecos...

Și iar bat drumul înapoi, dincolo de Vltava, în costișa Hradului, pe Kozna, unde se află o casă veche cunoscută sub numele „La cei doi urși de aur" — casa în care s-a născut stră-strănepotul rabinului Loew, „reporterul frenetic" — Egon Erwin Kisch.

Erau patru frați : Pavel, Egon, Wolfgang și Bedrich. Pavel a fost coleg de școală cu Franz Kafka. Deseori, în copilărie, cei doi prieteni se duceau la sinagoga afumată să asculte fantastica poveste a rabinului Loew și a miraculoasei lui progenituri, ascunsă undeva unde nu putea fi găsită de nimeni.

Egon a căutat-o zadarnic, cățărîndu-se în podul sinagogii cu ajutorul unor frînghii cu crampoane de fier în capete, sfidînd blestemul cu care stră-străbunicul său anatemizase pe oricine ar fi încercat să tulbure somnul neomului mort. Scara ce ducea în pod a fost distrusă. Podul n-are podea, doar relieful tavanului gotic își ridică sub acoperiș cocoașa diformă, ca o stîncă colțuroasă sau ca o crustă a unui mormînt în care, bătînd cu piciorul, răspunde doar golul. Liliecii țipă buimaci, lovind febril aerul cu aripile lor de vampiri, negre, umede, ca niște fîșii de umbrele.

Kisch a coborît, fără să fi descoperit ceea ce căuta. Acesta a fost singurul lui reportaj în afara actualității — căutarea reală a unui personaj ireal

Din vechea sinagogă și din cimitirul alăturat, fasciștii au vrut să facă un muzeu antisemit. Kafka a murit într-un sanatoriu din Tirol. Două surori ale lui au fost ucise la Teresien, în cadrul „lichidării definitive a pro-

blemei evreieşti“. Pavel a dispărut în ghetoul din Lodz... Wolfgang, tot la Teresien...
Iar Golemul îndelung căutat doarme într-un mormînt ce nu există...

*
* *

„Îmbătrînind, renunţăm tot mai mult la defectele noastre, deoarece nu ne mai folosesc“ — spunea Paul Claudel
Cred că bătrîneţea nu este o vîrstă, nici măcar o stare fizică, ci o stare de spirit. Spun asta acum, cînd abia am împlinit patruzeci de ani, şi îmi zic că n-am dreptul să vorbesc despre senectute, că va trebui să mai am răbdare, s-o aştept, s-o trăiesc, şi apoi să vorbesc. Mama, cu cei aproape şaptezeci de ani ai săi, îmi spune că, în suflet, se simte ca la optsprezece sau la douăzeci şi cinci de ani, numai că, pentru ceea ce făcea atunci într-un ceas, acum îi trebuie un timp de trei-patru ori mai mare. Sufletul omului, sau cel puţin al unor oameni, nu îmbătrîneşte niciodată şi, întotdeauna, n-avem decît o singură vîrstă : aceea a copilăriei.

Prietena mea din Liège, bătrîna mea prietenă Elise Champagne, care de cinci ani îmi tot scrie despre un apus de soare de la Mamaia, dezvăluind în rîndurile ei candori juvenile abia disimulate sub crusta unei tristeţi septuagenar stratificate, îmi trimite, o dată cu ultimul ei volum de versuri „Belle-flamme“, o pagină răscolitoare : „Oare bătrîneţea, Doamne, este femeia aceasta lungă, slabă şi obosită care merge tăcută şi mîndră, cu hainele ei negre, cu ciorapii ei cenuşii, cu pantofii scîlciaţi şi cu haina sură şi demodată ? Este oare această femeie năruită ? Această privire încolţită mocnind în ochi şi acest maldăr de boarfe în care timpul mi s-a înveşmîntat ca într-un blestem ? Oare viaţa este fata aceasta tînără care aleargă pe malul fluviului însorit lăsîndu-şi umbra să cadă oblic peste umbra-mi încremenită ? Sau această voce stranie care, fără să vreau, mi-a ieşit din gîtlej şi m-a speriat în tumultul cetăţii ? E chipul meu întîlnit — se-

cundă de teroare — în oglinda unei vitrine și spre care merg fascinată, ca un automat? Este oare mama, sau apelul ei scurt la soneria casei mele, stins ca vocea preotului care aduce ultima împărtășanie? Sau este acest brutal și greoi val de tristețe care se ridică din străfundurile sufletului meu și care, în timp ce eu contemplu un nor trecător pe cer, mă face să izbucnesc într-un plîns speriat de prunc nou-născut?..."

„Bătrînețea nu e un destin!" — strigă Simone de Beauvoir în ultima ei carte care, în primăvara anului trecut, a zguduit conștiințele Franței.

Cu o violență rar întîlnită, scriitoarea smulgea vălul de pe „conspirația tăcerii" în jurul celei de „a treia vîrste". Subiectul „tabu" era astfel răpit din preocupările exclusive ale gerontologilor și geriatrilor și restituit gînditorilor, ca în vremea unor Cicero și Seneca sau a lui Schopenhauer, toți trei, preocupați într-un mod răscolitor de aceeași temă: „De Senectute". Se spune că n-ai dreptul să vorbești despre bătrînețe decît atunci cînd o trăiești, dar cei mai mulți bătrîni nu vorbesc decît despre tinerețe. La fel, se spune că a îmbătrîni este o artă. Adevărat. Vîrsta nu este decît un filtru de permanente decantări. Toată viața cernem o neîntreruptă experiență compusă din evenimente, din tot ceea ce ni se întîmplă nouă sau semenilor noștri. Reținem doar ceea ce „sita" caracterului sau a personalității noastre consideră esențial pentru ea. Uitarea nu este decît tămăduirea suferinței. Frumosul pe care îl păstrăm ne umple solar existența, urîtul este combustibilul urii și al vrăjmășiei. Îndestulatul egoist care și-a dus toată viața în mediocritate și ușurință nu are senectute, bătrînețea și sfîrșitul lui nu sînt altfel decît cum a trăit. Simone de Beauvoir, care găsea un astfel de exemplu în viața bunicului ei după mamă, vorbea despre destinul biologic al bătrîneții — care nu poate încă evita procesul de involuție organică — față cu destinul social; deoarece tocmai involuția organică face ca, de la un moment dat sau de la o vîrstă anumită, bătrînul să nu mai poată lucra și produce.

Soluția pe care lumea încă n-a găsit-o era văzută de scriitoare în evitarea uzării și degradării individului într-așa măsură încît la șaizeci sau la șaizeci și cinci de ani să fie considerat rebut. Mai departe, indiferent de vîrstă, omului trebuie să i se permită a se adapta, în activitățile sale, situației organice atinse.

Nimic nu mi s-a părut mai dezarmant, în lumea despre care scria Simone de Beauvoir, decît frica de bătrînețe. Covîrșitoarea majoritate a ofertelor de servicii din mica publicitate occidentală cuprind o condiție obligatorie: „Solicitantul să aibă sub patruzeci de ani". În orice chestionar de angajare, după întrebarea asupra specialității, urmează un singur cuvînt: „Vîrsta". După patruzeci de ani, atunci cînd vrei să-ți schimbi viața, s-o „iei de la capăt", nu ești predestinat decît cozii din fața oficiilor de plasare. Căci chiar dacă bătrînețea nu este nici vîrstă, nici măcar stare fizică, ci numai o stare de spirit, ai nevoie de patru ceasuri pentru a face ceva ce, în tinerețe, făceai într-un ceas. Crud este, din partea unei anumite societăți, care altfel te exclude din cercul ei productiv, să-ți ceară să faci același lucru în ritmul de altădată.

Tot între rîndurile bătrînei mele prietene din Liège am găsit și această cumplită mărturisire: „În oglinda timpului pierdut apăream întotdeauna strîmbi și triști... Nu-l plîng pe el, nici pierderea lui, căci N. n-a însemnat niciodată nimic pentru mine, ci plîng renunțarea la mine însămi în toți acești ani, inexistența mea în timp, totală, ireversibilă... Plîng timpul pierdut pe care îl voi pierde, în continuare, căutîndu-l. Ce mă voi face acum?"

Îmbătrînise.

* * *

Din nou despre poet, acel animal marin care trăiește pe uscat și se străduie să zboare — cum îl definea Carl Sandburg. De data aceasta, despre postura lui tragică, despre existența cu ștreangul de gît, despre eliberarea prin operă și moarte (Eminescu, Maiakovski, Fucik). Am

în faţă două cărţi, una semnată de Pavese, „Meseria de a trăi", cealaltă, de ultimul său exeget, Dominique Fernandez, a cărei concluzie la analiza unei vieţi ghidate de hărţuială, de autoinsatisfacţie şi duşmănită de moarte de blestemul cuvîntului linişte, este exprimată într-o singură frază : Înţelege şi nu judeca.

Nu sînt de acord. Cu zece zile înainte de a-şi pune capăt zilelor, Pavese nota în jurnalul său : „De ce să mor ? N-am fost nicicînd atît de viu ca acum,atît de adolescent. Nimic nu se adaugă la rest, la trecut. O luăm întotdeauna de la capăt. Cui pe cui se scoate. Dar patru cuie ţintuiesc o cruce..."

Şi, mai tîrziu, penultima filă din jurnalul ascuns : „Sinucigaşii sînt ucigaşi timizi. Masochism în loc de sadism... La primul asalt al neliniştii am recăzut în nisipurile mişcătoare... Nu mai am nimic de dorit pe acest pămînt, în afară de acel lucru pe care, cincisprezece ani de faliment, de acum înainte îl exclud. Acesta este bilanţul anului care nu s-a sfîrşit încă, pe care nu-l voi sfîrşi... Te mai miră că ceilalţi trec pe lîngă tine şi nu te înţeleg, dar şi tu treci pe lîngă ei şi nu ştii, nu te interesează care le este suferinţa, cancerul lor ascuns..."

Şi ultimele rînduri : „Lucrul de care te temi în cea mai mare taină se întîmplă întotdeauna. Scriu : O, Tu, ai milă. Şi apoi ?... Ajunge puţin curaj... Cu cît durerea este mai puternică şi mai precisă, cu atît instinctul vieţii se zbate, izgonind gîndul sinuciderii... Părea uşor atunci cînd doar o gîndeai. Şi totuşi sînt atîtea femeiuşti care au făcut-o ! Toate acestea te scîrbesc. E nevoie de umilinţă, nu de orgoliu. Nu voi mai scrie !"

Hotărîrea fatală fusese luată.

Într-un singur loc, Fernandez mi se pare magistral vizavi de Pavese : acolo unde compară scrierile poetului cu nişte aisberguri care nu arată la suprafaţă decît o cincime din volumul lor. Restul, ceea ce este colosal şi cu adevărat cutremurător, rămîne ascuns vederii superficiale sub oglinda apei. Dar punerea gestului definitiv,

ireversibil, pe seama eșecurilor lui în dragoste, mi se pare o enormă absurditate.

Într-un dialog epistolar pe care l-am purtat cu prietenul meu F. F. despre destinul lui Cesare Pavese, acesta făcea remarca de bun-simț : Jurnalul lui nu trebuie citit, ci descifrat. El a înțeles că orologiul oamenilor automulțumiți, satisfăcuți, rămîne inevitabil în urmă ; aceștia nu mai evocă virtuțile latente ale clipei, ci o invocă, o savurează, nu o mai îmbrîncesc înainte, ci îi fac curte, marșurile devin serenade. Viața lui Pavese (parcă numai a lui ?) a fost o neîntreruptă confruntare între insignifiantul din real și impulsul mitic, aripa imaginară, această culoare pe care tinerețea ne-o pune fiecăruia în mînă pentru a corecta, dar mulți se grăbesc — precum cel din pilda cu talanții — s-o îngroape în carnea ternă a cotidianului, preocupați nu atît de asanarea cenușiului, cît de o coexistență prosperă cu el.

Mediocritatea nu e decît expresia lașității în scara valorilor. Teama de a nu fi mușcat de acest cîine turbat i-a catalizat lui Pavese filmul vital. A refuzat să mimeze prim-planul ce nu i se potrivea, să fie un biet lingău hulpav, idolatrizînd pe cei de sus, suspectînd sau zdrobind pe cei slabi (pentru asta se mai găsește oricînd suficientă energie, măcar și prin testament), în timp ce galeria, în așteptarea unui spectacol regal, credita în continuare, nebănuind ruina, fiasco-ul intern care l-a prefăcut pe erou în out-sider. Învingătorul ar trebui să țipe de durere dar, cel mai adesea, el își freacă mîinile, inconștient, subiectivul se amplifică la obiectiv, soarele este pus la murat și iese ceva hidos, însă comestibil, și asta contează.

Omul adevărat simte gravitatea actului și caută remedii. În convulsia sa, opțiunea pentru nou găsește un pai de care se agață, un pai adesea legat de profunzimile originare ale ființei biologice : dragostea. Acest vas fragil (în care ne păstrăm rezerva de tinerețe sau cel puțin ceea ce credem că poate primi acest nume) suferă atacul dezlănțuit al vieții. Ajunge să crape spre a deveni

o rană deschisă, nevindecabilă, o poartă pentru morbul care face din suflet o păpuşă tragică, un spectru inform, ca o pată picturală sumbră, neliniştită. Spart, acest vas fragil lasă în urma lui un gol pe care încercăm veşnic să-l umplem, plecînd de la cioburi, culese în catedrale sau pe maidane, dar care nu vor mai împlini niciodată un întreg... Acest vas reprezintă contragreutatea afectivă a universului nostru de griji, de aceea dragostea este, prin excelenţă, o investiţie personală faţă de care toate celelalte persoane (preocupate în fond de administrarea propriilor lor vase sau ruine), inclusiv persoana iubită, nu au decît un rol consultativ.

Ei bine, spune prietenul meu, sensibilitatea pavesiană pierduse într-un fel dreptul pînă şi la comedia (umană) a cioburilor, ceea ce — nu numai pentru un ital sau un iber — înseamnă putrefacţia osiei vitale. Mitul a primit o lovitură mortală în timp ce viaţa continua — insensibilă — să-şi etaleze virilitatea, să urce colina în acelaşi ritm diabolic. Pentru a provoca durere, tu însuţi trebuie să suferi — spunea Hortensia Papadat-Bengescu — ca să fii iubit este nevoie ca tu să iubeşti, pentru a poseda, trebuie să te dărui, ca să faci viaţa să freamăte, trebuie să trăieşti tu, din plin, minunat... Iată mitul investiţiei : iubim ceva întrucît e al nostru (posesia poate fi trăită şi pe planul visului). Dar cînd îţi pierzi dreptul la sudoarea plăcută a creaţiei, cînd eşti jefuit de unelte ? Totul este să ai ce să dai ! Cînd stocul se epuizează, problema — pentru omul simţit — se pune în termeni hamletieni : a fi, sau a nu fi ! Cînd grădina, straturile miturilor noastre care ne armează existenţa, ajung să fie invadate de buruienile cotidiene, jalnice în esenţă, a recurge la un ultim mit — acela al deciziei asupra fiinţei şi nefiinţei, nu îmi pare o dovadă de slăbiciune. Dimpotrivă. Sînt convins că în ultimele clipe Pavese nu a plîns, ci a fost ironic, cu alţii, dar mai ales cu sine, cu acel sine care de mult, puţin cîte puţin, devenise altul.

Durerea fizică a fost, sper, atenuată de euforia spiritului sfidînd cătuşele obiective. Murind, ucis de o socie-

tate care nu l-a înțeles, a scuipat pentru ultima dată în fața Cenușiului. Dureroasă, vitregă dialectică, în care e atît de greu de distins momentul sfîrșitului de cel al începutului...

* * *

Un bărbat mușca dintr-o ceapă, în Cosmos, și gestul lui, și acea banală și preapopulară legumă, aleasă dintre toate roadele pămîntului pentru a fi urcată prin contrabandă la bordul unei nave cosmice, mi s-au părut sublime. Era cosmonautul sovietic Pațaev care își aniversa ziua de naștere în spațiul sideral și singurul lucru deosebit pe care l-a putut oferi tovarășilor săi de drum la masa sărbătorească, servită în tuburi și comprimate, a fost o aurie căpățînă de ceapă pe care reușise s-o treacă prin toate controalele savanților de la Baikonur. Au cotrobăit prin toată nava să vadă dacă nu uitase cineva vreo sticlă de votcă rusească, dar n-au găsit, și atunci au spart ceapa, au împărțit-o în trei și s-au regalat. Prin asta, ceapa pe care o mănîncă cu aceeași savoare și beduinii și eschimoșii, și regii și pigmeii, a intrat în istorie. Nu știu ce le vom duce civilizațiilor de pe alte planete, poate mai avansate decît ceea ce noi numim civilizație pe Terra, dar dacă nu cunosc ceapa și nu i-au încercat gustul, cîteva căpățîni din acest extraordinar dar al pămîntului, le va mări „extratereștrilor“ pofta de viață. La Auschwitz, ceapa era măsurată în carate, ca aurul și nestematele, și cei ce reușiseră să ascundă de mîna scotocitoare a visteriei fasciste mereu aprovizionată de fabricile morții, vreo bijuterie de familie, se considerau fericiți dacă puteau s-o schimbe pe o ceapă.

Pațaev ăsta trebuia să fi fost, la cei 38 de ani ai săi împliniți în Cosmos, un mucalit fără pereche, om de duh și de viață, altfel nu i-ar fi trecut prin cap să ascundă în costumul său de scafandru cosmonaut o mustăcioasă și savuroasă ceapă pe care s-o scoată la momentul cel

mai potrivit unei prea pămîntești sărbători. Acolo, în spațiul interstelar, data exactă a aniversării sale devenea relativă, căci altul este orarul unei zile și calendarul lunilor și anilor atunci cînd, în 24 de ore, dai de zecedouăsprezece ori ocol pămîntului. Nu este greu de calculat cu cîți ani mai vîrstnic se întoarce un cosmonaut care a trăit un an în cosmos, dar cu el se petrece ceva asemănător voinicilor din poveste, ce creșteau într-un singur an cît alții în șapte.

Cînd, acum zece ani și mai bine, Gagarin înălța plafonul pămîntului cu cîteva sute de kilometri, aveam impresia, judecînd după vîrsta și statura lui, că explorarea cosmosului este rezervată numai celor mici de stat și foarte tineri, dar acum, navele au la bordul lor cvadrigenari, și vîrsta și voinicia trupului nu mai sînt stavile de netrecut în calea marilor zburători. Înfricoșați de pericolul contaminării cu cine știe ce blestemății de pe lună, peste cele cunoscute de noi pe Terra, cei ce se întorceau de pe scoarța selenei erau ținuți vreme îndelungată în carantine stricte, apoi s-a constatat că luna nu este mai bolnavă decît pămîntul și perioadele de incubator s-au redus pînă la o simplă formalitate. Acum, deși prin contrabandă, ducem ceapa s-o mușcăm printre aștri, pentru a sparge monotonia dejunurilor sterilizate și gustul fad al hranei în pilule. Omul are o extraordinară capacitate de adaptare la orice condiții de viață și, dacă își mai poate îndulci existența cu un ceva care să-i amintească de vatra terestră, i se pare că lumea întreagă e a lui și că nimic nu-i va birui rezistența. Primul care a pus piciorul pe Selena a demistificat și depoetizat luna, așa cum transplantul de inimă ne-a obligat să găsim alt lăcaș sufletului și sentimentelor noastre. Foamea de spații a pămînteanului și evadarea lui în Cosmos au spulberat definitiv cuvîntul scripturii și teoria lui Ptolomeu care făceau din globul nostru buricul pămîntului iar din om marea creație a supranaturalului. Unii se mai tem că, din împrumutul de știință de la civilizațiile probabile de pe alte planete, vom primi o lovitură dureroasă în

demnitatea noastră de bîjbîitori abia ieșiți din întuneric, cărora li s-ar putea oferi ceva de-a gata, luat de la cine știe ce ființe superioare. Noi mai avem însă sentimentele, dorul și mai avem și ceapa și cine știe dacă nu vom avea ambiția să-i învățăm pe alții, mai puțin „evoluați" decît noi, ce înseamnă exploatarea, misticismul, foamea, sărăcia, discriminarea rasială, războiul...

Înainte de a descoperi cosmosul, am descoperit continente noi, umplînd petele albe de pe globul cunoașterii de acum cîteva sute de ani, iar pe indigenii „primitivi" i-am învățat toate astea. Așa că nu prea mai avem a ne teme de ceea ce ne-ar învăța „alții"...

Un om a spart o ceapă în Cosmos și cred că în nava cu aer condiționat s-a împrăștiat o aromă a dracului de pămîntească. Să mai fi găsit și o înghițitură de votcă, ar fi fost aproape ca acasă, acolo, departe, unde o mamă, un tată, o soție cu inima tremurătoare de grijă și niște copii mîndri de tatăl lor priveau prin fereastra televizorului la cei de departe, plecați să poarte ideea demnității de om printre aștri.

O să vină și ziua cînd, poposind pe alte planete, ne vom scoate legăturica cu de-ale gurii, și vom așterne masa pe iarba de cine știe ce culoare. Și vom sparge și o ceapă mustoasă, adusă fără contrabandă.

„Na zdarovie !"
„Good Luck !"
„Kambei !"
„Bonne Chance !"
„Noroc !"
Noi am venit cu merinde de-acasă.
Să împărțim !

*
* *

Cînd scriam paginile acestea, cei trei consmonauți sovietici se mai aflau încă în călătoria lor de dincolo de forța de atracție a pămîntului. Cîteva zile mai tîrziu,

în timpul manevrelor de aterizare, cei trei au murit. Am rămas consternat.

...Deci şi cosmonauţii mor. Aflam încă o dată de această realitate, aşa cum o mai aflasem într-un mijloc de aprilie, cînd în zona climei continental-excesive ploua cu sidef din zarzării înfloriţi.

Cînd a murit Gagarin, am simţit că moare ceva în mine. A doua zi am continuat să trăiesc ca şi pînă atunci şi, totuşi, altfel. Parcă trăiam mai puţin, ca după ultimul surîs al lui Vaskhanski sau după moartea lui Blaiberg, decanul de supravieţuire al celor cu inimă de împrumut... Sau ca atunci cînd au murit cei trei cosmonauţi americani carbonizaţi la sol într-o capsulă Apollo... Sau ca atunci cînd am citit într-o banală notiţă de ziar despre moartea cosmonautului Pavel Beleaev... Omul acesta a murit de ulcer, de edem pulmonar şi de stop cardiac ! Ce stupid, ce anacronic sună uneori constatările clinice ale medicilor !

Cosmonauţii ar trebui să moară în înălţimi intangibile, să rămînă torţe vii în conştiinţa noastră, să-şi lase cenuşa purtată de vidul cosmic spre alte planete, unde din ea să renască legende mai nobile, mai drepte, mai simple şi mai verosimile decît legendele apariţiei oamenilor pe pămînt...

Două categorii de oameni mi s-au părut în epoca noastră uluitoare : cosmonauţii şi cei care s-au supus de bunăvoie unui transplant de inimă. Sfîrşitul celor din urmă era previzibil, uimirea era generată doar de amînarea scadenţelor ineluctabile, de sfidarea unei morţi iminente, de crîncena speranţă a supravieţuirii, de foamea şi dorul de viaţă...

Intrînd în navele lor, încă de la prima încercare a costumului de scafandri selenari, cosmonauţii îmbrăcau cămaşa morţii. Dar a unei morţi, care nu purta numele de ulcer, de edem pulmonar sau de accident automobilistic. Ciudat, pînă acum au murit nouă cosmonauţi, nouă visători, nouă oameni făcuţi parcă dintr-un alt material decît noi pămîntenii şi nici unul dintre ei n-a murit în

cosmos, dincolo de pămînteasca noastră atmosferă, acolo unde erau singuri, liberi și întreaga planetă tremura pentru viața lor.

A tremurat la fel pămîntul în acel mijloc de aprilie scăldat în petale de zarzăr, pentru viața celor trei cosmonauți americani din „Apollo XIII“ care trebuiau să treacă la 128 de kilometri de Terra și să se piardă în infinit după ce aveau să salute de la distanță planeta albastră care îi zămislise... A tremurat toată planeta pentru trei vieți omenești și, în Vietnam, mor, poate, cîte trei oameni pe minut.

În sfîrșit, mi-am zis cu erezie în acel mijloc de aprilie scăldat în petale de zarzăr, în sfîrșit, trei care au reușit să scape... Dar n-au reușit, i-a adus înapoi tehnica lumii moderne, i-a restituit solului, cu spaimele lor inimaginabile și de nedescris, căci așa cere codul cosmonauților, spaimele să nu fie spaime, iar dacă e ceva de descris, să rămînă numai curajul... Dar spaimele astea se pare că rămîn îndeajuns de omenești ca să-i lecuiască pe unii definitiv de zbor și să-i transforme în oameni obișnuiți, puși să-și scrie în antrepriză odiseea supraviețuirii sau să o povestească prietenilor la barul din colțul străzii contra unui rînd de pahare pline... („Uneori se fac pariuri la „Fran Gerry“, barul din vecinătate — declara trăgătorul Shumard care a fost la bordul avionului Enola Gay trimis deasupra Hiroshimei — dacă eu am fost sau nu membru al echipajului. Eu las trecutul în pace. Nu mă deranjează...“)

S-au făcut relatări cu lux de amănunte asupra marii aventuri a lui „Apollo XIII“, generos asigurată de certitudinea restituirii. Probabil că Houstonul n-a avut nici o clipă de angoasă reală, de incertitudine, de disperare, altfel n-ar fi relatat cu atîta calm și promptitudine detaliile dramei posibile. Dar eșecul trebuia transformat în succes, ori, succesul nu se obține fără publicitate. Oare cei din capsula extraterestră știau că n-aveau de ce se teme? Că jos, acolo pe elipsoidul albastru, înconjurat în nori pufoși, îi aștepta ulcerul duodenal, accidentul

rutier, cu un cuvînt, moartea banală ? Sau drama era cu adevărat posibilă, — şi n-avem motive temeinice să ne îndoim de asta — atunci de unde sursa acelui cinism, de un calm dezarmant, lipsa totală a pateticului din răspunsurile celor intervievaţi în conferinţele de presă transmise în mondoviziune ?

Poate sînt eretic. Dar am voie să gîndesc.

Ne vom obişnui şi cu morţile în cosmos.

Dar pînă acum nimeni n-a murit „acolo".

S-au întors.

Şi prin asta mi se pare că zburătorii veacului nostru rămîn cei mai supremi pămînteni, că viaţa le-a dat tot ce are mai sublim, un singur lucru refuzîndu-le (deocamdată) : altă moarte decît a pămîntenilor de rînd...

Şi îmi apare în gînd Valea Plîngerii din poveste, căreia nu i-a supravieţuit nici un Făt-Frumos, nici chiar cel ce dăduse de formula magică a Tinereţii fără Bătrîneţe şi a Vieţii fără de Moarte...

Căci îi zămislise acest pămînt, leagănul celor mai splendide basme, locul unde există Valea Plîngerii, pe care nimeni, încă, n-a putut-o evita...

*
* *

Există între cronicile filmate ale primului război mondial secvenţa executării a trei soldaţi — ţărani români — de către armata vremelnicului ocupant. Din toate morţile pe care le-am văzut, în realitate, în artă sau în închipuire, această fotografiere în mişcare a ultimelor clipe trăite de trei condamnaţi mi-a apărut drept cea mai simplă, cea mai patetică, cea mai demnă. Era iarnă, zloată, un cer de plumb, frig vînăt şi foame de viaţă, de soare, de căldură, de tihnă, de pace. Un ceas neomenesc de crud, şi o moarte preaomenesc de simplă. Condamnaţii îşi săpaseră singuri gropile şi, înainte de execuţie,

fuseseră descălţaţi de bocanci pentru ca oamenii care aveau să le ia încălţămintea caldă să nu mai lupte cu rigiditatea cadavrelor... Iar lor le era frig şi frămîntau moina sub tălpi şi îşi frecau faţa labelor de muşchii pulpelor şi tălpile de oasele ţurloaielor. La un moment dat, unul dintre condamnaţi a observat aparatul de filmat care începuse să-şi ronţăie pelicula şi, atunci, a făcut cel mai elementar gest din tot ce este omenesc posibil : s-a apropiat de obiectiv şi l-a privit cu uimire, dintr-o parte, dintr-alta, nu prea înţelegînd la ce anume folosea maşinăria aceea şi cercetînd parcă dacă nu chiar cu ea avea să fie împuşcat. Ecranul redă acum, la peste jumătate de veac, privirea naivă, întrebătoare, o faţă blîndă, paşnică, o uimire de copil. Apoi, chemat la ordine, mortul se întoarce între ai săi, pe marginea gropii şi, aşteptînd gloanţele să-l străpungă, se uită tot la obiectiv. Şi am înţeles, privindu-i sfîrşitul, că mai tare decît moartea este curiozitatea omului, uneori atît de puternică, de nestăvilit, încît ea însăşi poate chema moartea...

*
* *

A fost ridicat înainte de ivitul zorilor şi dus în trombă cu maşina să filmeze o execuţie istorică. Nu ştia unde, nu ştia cînd, nu ştia cît va dura. Şi, mai ales, nu ştia pe cine urma să filmeze. Era un tînăr blond, cu părul ondulat, pieptănat într-o coamă leonină, avea o statură atletică, o privire ageră şi era preţuit pentru că ştia să nu pună prea multe întrebări.

A ajuns în ultimul moment, cînd condamnaţii erau la zid, şi i s-a repetat pentru a zecea oară — deşi era inutil căci văzuse cine erau cei care urmau să fie filmaţi — că răspunde în faţa istoriei de înregistrarea acelei execuţii pe peliculă. Dar el n-avea decît un aparat rudimentar, cu role de numai treizeci de metri, iar motivarea

sentinței pe care o citea procurorul era lungă (doar trebuia să se facă dreptate clară, și să se știe de ce) și pelicula s-a terminat în aparat exact în momentul cînd sentința s-a sfîrșit și ofițerul care comanda plutonul de execuție, a ridicat sabia și a ordonat „arma la ochi !"

Atunci operatorul a strigat „Opriți !", dar era prea tîrziu. Piedicile armelor fuseseră ridicate și doar sabia urma să taie aerul și să slobozească cu șuierul ei focul. Și pentru că nu mai era nimic de făcut, operatorul s-a aruncat între pluton și condamnați, încremenind brațul cu sabia ridicată și făcînd să tremure mîinile soldaților sub greutatea armelor cu ținta fixată în umbrele de la zid. Calm, înțelegînd să-și facă meseria, operatorul nu s-a clintit din loc și a schimbat rola cu filmul consumat cu o rolă nouă, stăvilind fără să vrea, cu trupul său, ritualul neînduplecat al morții.

*
* *

În fața plutonului de execuție, condamnatul la moarte primește, o dată cu făgăduirea solemnă a vieții de apoi, dreptul la ultimul păhărel de rom și la ultima țigară. E un pictor condamnat la moarte pentru că a fost prins transportînd cu mașina lui patru partizani deghizați în turiști, luați de pe marginea șoselei unde cei ce aveau să-l ducă la pieire făceau „autostop".

O țigară durează 10 minute. Dacă o fumezi cu sete, se consumă în 5-6 minute. Dacă o păstrezi între degetele tremurătoare trăgînd rar, cîte puțin, țigara își poate prelungi arderea la 12-13 minute. Dar și vîntul o suge și mucul rubiniu e greu de ferit în căușul palmelor de suflarea lui... În pluton sînt numai trei soldați. Îi comandă un sublocotenent, cult, subțire, nervos, aferat, grăbit să termine cît mai curînd toată povestea și s-o uite.

Primul soldat din pluton vrea să se ducă să urineze, abia se mai abţine, îşi strînge genunchii şi frămîntă pămîntul sub tălpi, dar ofiţerul îi spune că o să se uşureze imediat, să aibă răbdare, aici unul îşi aşteaptă moartea şi lui îi arde de... Omul priveşte cu ură pe condamnat urmărindu-şi ţigara care se consumă prea încet, terorizat că nu mai poate rezista şi că se scapă pe el...

Al doilea soldat repetă cu mişcări de automat toate mişcările mortului, fumează şi el şi nu trage din ţigară decît cînd trage condamnatul, priveşte fumul albăstrui, ca un fir de voal, şi măsoară timpul, gol de gînduri.

Al treilea soldat e vesel, i-a născut nevasta şi o dată cu scrisoarea a primit şi o fotografie a pruncului, o scoate şi o arată ofiţerului care îl felicită şi îi promite o permisie de şapte zile dacă va trage exemplar căutînd să nimerească inima sau fruntea condamnatului.

...Şi ultimul fum, mucul tot mai scurt arzînd buricele degetelor, fierbînd broboanele de sudoare de pe fruntea palidă, o şuviţă de păr căzută, pe care pictorul caută să o îndepărteze scuturîndu-şi capul tocmai cînd ofiţerul ordonă „Arma la ochi !". Iar el nu se poate gîndi decît la condamnatul la moarte nefumător căruia i s-a dat ultima ţigară — prima pentru el — şi omul n-a refuzat-o vrînd să întindă de timp, a aprins-o şi, curios să cunoască măcar atît, a aspirat fumul cu putere şi a început să tuşească groaznic, convulsiv, neomeneşte... Disperat, a aruncat ţigara şi a făcut semn să-l împuşte o dată şi plutonul s-a executat, iar el, ciuruit de gloanţe, a căzut, şi mort tuşea încă în ţărînă... Şuviţa de păr nu se retrage şi, atunci, înainte de a arunca mucul care îi arde degetele, pictorul încearcă s-o dea la o parte cu dosul mîinii în care ţine rămăşiţa ţigării. Dar simte o arsură în frunte şi doar nu s-a putut arde cu ţigara, un trăsnet cumplit sub ţeastă şi genunchii i se înmoaie şi cade încet şi ochii lui nu mai văd decît pantalonii uzi ai soldatului care nu s-a mai putut abţine şi aceasta va fi ultima imagine pe care o va duce cu el de pe pămînt, în timp ce în căuşul

palmei desfăcute arde mucul de ţigară, dîndu-şi suflarea într-un fum subţire, albastru, diafan...

*
* *

Cred că cea mai tulburătoare întîlnire pe care am avut-o pe acest pămînt s-a produs în ziua cînd am văzut pentru prima dată marea. Era în cea dintîi vară de după război şi veneam cu un tren care se tîrîse toată ziua de-a lungul Bărăganului, între un răsărit de soare crescut din gropi de bombe căscate prin lanuri de grîu şi un apus culcat pe jeratic între dealurile sterpe ale Dobrogei. În vagonul ticsit de adolescenţi, cineva a strigat la un moment dat: „marea!“, şi s-a aşternut o linişte stranie, că nici huruitul roţilor de tren nu se mai auzea. Şi am tăcut aşa, ca într-o înspăimîntătoare catedrală, pînă cînd imaginea aceea de sfîrşit sau de început de lume a dispărut ascunsă de relief. Am rămas toată noaptea pe ţărmul ei şi, nu ştiu de ce, am plîns. Parcă îmi regăsisem mama.

Am retrăit sentimentul acela după mulţi ani, cînd, echipat pentru înotul subacvatic, m-am scufundat într-un golf din Adriatica. Nu puteam bănui înainte de a primi botezul adîncurilor că, trecînd linia dintre apă şi văzduh, aveam să pătrund într-un alt univers. Acolo, jos, totul era altfel. De neimaginat, de nebănuit pentru cineva care n-a acceptat marea decît ţinîndu-şi capul deasupra apei. N-am fost niciodată decît un înotător mediocru. Dar marea e generoasă, ea se dezvăluie şi se dăruieşte oricui are curajul să se debaraseze de spaimă în faţa ei şi să-i înţeleagă legile.

În memoria oamenilor, vîrsta uscatului, trăită de fiinţa care avea să creeze raţiunea pămîntului, are vreo opt milioane de ani. Nu vorbesc de vîrsta geologică, ci de cea umană, căci fără ea n-ar fi existat conştiinţa acestei planete. În schimb, marea, din acest punct de vedere, n-are mai mult de cîteva mii de ani, socotind din mo-

mentul în care omul a încercat să-i cuprindă, pe suprafață, nesfîrșirea. Ea a rămas o enormă necunoscută pînă la marile peripluri ale navigatorilor Renașterii și mult timp chiar după aceea, deoarece cunoașterea ei nu se făcea decît pe o dimensiune : orizontală.

O teamă ancestrală îl țintuia pe om la țărm sau pe punțile corăbiilor precare încredințate vîntului și intoleranței furtunilor. Jos, sub calele smolite, se adîncea un mister de nepătruns, sursa unor înspăimîntătoare povești fantasmagorice, o lume populată de monștri acvatici, de cohortele stîrnitoare de furtuni ale mîniosului Neptun, de morții înghițiți de valuri, pescari sau matrozi care au ieșit în larg și nu s-au mai întors niciodată. Cred că cea mai extraordinară mărturie despre nesecătuita foame de spații a omului s-ar scrie urmărind locul ocupat de mare în conștiința pămîntenilor. Legendele din originile umanității raționale citite la Ptolemeu și în hieroglifele Eghipetului antic, descriu mările și oceanele ca pe niște imense căldări ale căror „hotare chinuite de mugetul valurilor se înalță pentru a-i aminti omului că forța și capacitățile sale sînt limitate". Geografia submarină și viața din adîncuri nu erau decît presupuse, și abia în perioada marilor călătorii ale descoperitorilor Vasco de Gama, Cristofor Columb, Magelan și Americo Vespuci începea să apară conștiința unei lumi subacvatice care „sfida cu cruzime, din abisurile lichide". Enigma insulelor trebuia să fie tocmai capriciul acestei sfidări, omul neputînd încă explica prezența lor în mările Levantului și ale Ponantului decît ca pe niște „pămînturi plutitoare sau bucăți de cer căzute în apă, străine de lumea noastră..." Au trecut 465 de ani din 1507, an în care a apărut „Introducerea în cosmografie", botezînd Lumea Nouă cu numele de „Americus", pînă cînd omul să-și poată reprezenta, în conformitate cu realitatea, imaginea îndelung ignorată a trei cincimi din suprafața globului terestru. Căci în conștiința omului lumea reală a mărilor și oceanelor a început abia din clipa cînd el a îndrăznit să se afunde în adîncuri. Pînă astăzi, numai vreo cinci duzini

de oameni au putut să vadă cu adevărat fundul oceanelor. Printre primii se află cutezătorul Auguste Piccard, care, după ce a pus la punct balonul capabil să atingă cel dintîi record al altitudinii, a avut, acum 25 de ani, ideea de a crea o navă „care să fie totodată acelaşi lucru şi contrariul său". Înainte de război doi americani coborîseră într-o sferă de oţel legată printr-un cablu de troliu unui vapor, pînă la o mie de metri adîncime. Piccard, care reuşise să creeze „mai uşorul decît aerul", încerca o navigaţie independentă printr-un „mai greu decît apa", batiscaful „Trieste" cu care a atins adîncimea de 11 000 metri în fosa Guamului din Pacific. În acelaşi timp, Franţa punea la punct batiscaful „Arhimede" al comandantului Georges Houlot cu care s-au putut explora adîncimi de 11 000 de metri în diferite regiuni ale globului. „Inversul" Everestului fusese descoperit. Înainte de a evada în cosmos, oamenii începuseră să-şi reprezinte adevărata configuraţie a globului terestru.

Cu cîte emoţii spune Houlot că ceea ce întîmpină un plonjor în timpul scufundării sale se poate asemăna cu lansarea unui paraşutist care se prăbuşeşte cu ochii legaţi peste piscurile Alpilor. Tenebrele nu sînt imaginare. Paşii omului în mare au fost mai tîrzii, mai sfioşi şi mai plini de nelinişti decît paşii lui pe uscat, şi poate chiar decît cei din cosmos. Dar ce extraordinare revelaţii ! Şi cît de reconfortantă certitudinea că marea ne va hrăni, că marea ne va primi la sînul ei, că marea, ultima şi cea mai tulburătoare descoperire a omului pe pămînt, ne va salva viitorul şi ne va renaşte.

Căci din mare am ieşit şi în mare ne vom întoarce...

*
* *

Încă din antichitate navigatorii ştiau că, pentru a potoli furia valurilor, trebuiau să verse în mare butii cu untdelemn. Naufragiile duceau pe fundul oceanelor comori şi încărcături de mirodenii. A fost o epocă a legen-

delor care l-au zămislit pe Olandezul Zburător, populînd singurătatea celor de pe mare cu viziunile unor monștri fabuloși, balene capabile să înghită corăbii, caracatițe cu tentacule de fier, balauri uriași, pe măsura nesfîrșirii oceanelor. Parcă abia ieri, însoțindu-l pe Magellan, Pigafeta scria pe filele fantasticului său jurnal de bord despre insularii din arhipelagul malaezian, clăpăugii aceia care se culcau pe o ureche și se înveleau cu alta... Și abia alaltăieri Ulise întîlnea în Odiseea lui, de la Troia la Itaca, sirene cu glas de miere și ciclopi nătîngi și furioși. Zicala „fericit cel ce, ca Ulise..." n-a rămas decît ca un suspin plin de nostalgie după drumurile lungi, în necunoscut. Echipajul de pe „Ra" n-a întîlnit, în reeditarea contemporană a drumului făcut cu mii de ani în urmă peste Atlantic de către navigatorii Egiptului antic, decît o uriașă dîră de păcură solidificată, întinzîndu-se ca un sumbru pod îndoliat între coastele Africii și ale Americii. Era drumul tancurilor petroliere care cărau țițeiul din Orientul Arab pînă în Lumea Nouă.

Naufragiul lui „Torrey Canyon", la 18 martie 1967, a demonstrat că uciderea mării este posibilă. Prins între recifele Sorlingelor, petrolierul de 220 000 de tone s-a rupt în două, provocînd o uriașă „maree neagră" care a cernit coastele continentului, aducînd moartea a milioane de vietăți marine. Albul pescărușilor a devenit negru, mii de tone de pește au fost aruncate de valuri pe un țărm îndoliat de bordura păcurei. Asaltul murdăriei asupra plajelor a fost mai tare decît bombardarea epavei cu bombe incendiare și decît dizolvarea hidrocarburilor de la suprafața mării cu soluții detergente. Un albatros muiat în păcură, incapabil să mai zboare, rămas pe țărmul mării ca un semn de întrebare mut, a devenit simbolul acuzator al acestei tragedii. „Vestitorul furtunilor" aducea lumii trista veste a propriului său sfîrșit. Oare într-o zi toate păsările pămîntului vor arăta astfel? Oamenii construiesc astăzi petroliere de 500 000 de tone și se pregătesc să lanseze altele de un milion de tone. Iar

recifele își scot cu perfidie colții de sub valuri, amenințînd pămîntul cu alte maree negre.

Revista „Historia", consacrată evenimentelor anilor șaizeci, publică o imagine atroce : globul pămîntesc, ca un imens cap sferoidal, purtînd o macabră mască de gaze. Datele furnizate de revistă în problema poluării atmosferei, a solului și a mărilor, sînt mai mult decît neliniștitoare : hornurile uzinelor, coșurile blocurilor în marile aglomerări umane, țevile de eșapament ale sutelor de milioane de mașini scuipă zilnic în aer o cantitate imensă de anhidridă sulfuroasă, de fluor, de oxid de azot și de acid carbonic provocînd dereglarea echilibrului atmosferei. Numai cerul Philadelphiei primește zilnic 830 de tone de anhidridă sulfuroasă, 1 350 de tone de hidrocarburi, 470 tone de alte pulberi nocive. Un singur avion „Boeing", într-o traversare a Atlanticului, „arde" 35 de tone de oxigen din aer. Activitatea industriilor elimină anual în atmosfera pămîntului peste o sută de milioane de gaz carbonic, ale cărui particule, opace la razele infraroșii, împiedică refractarea căldurii primite de la soare de globul terestru, amenințînd schimbarea climei prin topirea calotei glaciare de la poli. Uriașa cantitate de apă care s-ar produce prin dispariția ghețarilor ar ridica nivelul mărilor cu 120 de metri transformînd în noi Atlantide orașe ca New York, Londra, Paris... Și dacă numai o rachetă de tipul „Saturn V" scuipă în atmosferă două sute de tone de hidrogen, o bombă termonucleară depășește de mii de ori această cantitate. Iar hidrogenul distruge ozonul din straturile superioare ale atmosferei, diminuînd protecția pămîntului față de pericolul radiațiilor ultraviolete solare. Oamenii se întreabă dacă în ghiozdanele copiilor lor, alături de manuale și caiete, nu vor trebui să pună în curînd și o mască de gaze. În marile aglomerări din Extremul Orient pietonii au început să poarte botnițe de tifon cu vată în soluții purificatoare. Un agent de circulație de pe arterele Tokioului nu rezistă în post mai mult de un ceas, după care este obligat să se refugieze într-una din cele mai

apropiate secţii de poliţie pentru a-şi pune cîteva minute masca de oxigen.

„Smogul“ devine tavanul cancerigen de fum şi de gaze, de pulbere şi cenuşă în suspensie care persistă ameninţător deasupra marilor concentrări industriale. El e dragonul unei noi mitologii, fătul Megalopolisului, cea dintîi progenitură a oraşului tentacular care a început să facă pui pe cerul tuturor marilor oraşe ale lumii. Văzut din avion, „smogul“ apare ca o sinistră conopidă plumburie în care rînjeşte galben moartea. Păsările îl ocolesc şi, dacă sînt prinse în pîcla lui, cad ameţite. Oare planeta aceasta albastră, cu faţa mereu schimbătoare, la care poate că se închină fiinţele extraterestre, va fi într-o zi învăluită în giulgiul sufocant al smogului ? Prosperitatea lumii industriale pregăteşte asfixierea vieţii ? Nu poate fi vorba de întoarcere la pastorale bucolice. Ştiinţa nu poate da înapoi. Dar tot ea trebuie să găsească antidotul la ceea ce au adus pămîntului cuceririle ei. Diminuarea şi înlocuirea tehnologiilor poluante, acţiunile coordonate pentru sistarea otrăvirii mediului înconjurător, intervenţia autoritară a statelor vor putea izgoni într-o zi spectrul sufocării planetei. În decembrie 1970, Organizaţia Mondială a Sănătăţii a pus în funcţiune o primă reţea mondială pentru detectarea poluării atmosferei. Două centre internaţionale, la Londra şi Washington, trei centre regionale, la Moscova, Nagpur şi Tokio, şi douăzeci de laboratoare fixate în diferite puncte ale globului informează asupra gradului de poluare a atmosferei şi sugerează măsurile ce se impun. Este doar o iniţiativă. La New York, firava bicicletă a început să atace puternicul zeu automobil şi, pe cîteva artere pe care circulaţia ţevilor de eşapament a fost interzisă, aerul redevine respirabil. Poluarea, inacceptabilul subprodus al expansiunii civilizaţiei, va trebui să cedeze sub acţiunile conjugate ale lumii civilizate. Altfel, pancarta cu care au manifestat recent parizienii — „Un peşte viu în Sena în 1974 !“ — se va transforma, dintr-un simbol, într-o crudă realitate. În 1840, o stranie maladie a devastat culturile de cartofi

de pe suprafeţe imense din Irlanda. O catastrofă. De la 12 milioane de locuitori, populaţia Irlandei a scăzut la 5 milioane. Mulţi oameni au murit, alţii, atinşi de boală, au emigrat în America.

Astăzi nu mai există un colţ de lume unde să se poată fugi !...

*
* *

Comandantul Cousteau s-a întors după trei ani şi jumătate dintr-un periplu pe orizontală şi pe verticală în oceanele lumii şi a lansat un zguduitor semnal de alarmă : în ultima jumătate de secol poluarea apelor pămîntului a distrus pentru totdeauna cincizeci de mii de specii ale unor vietăţi maritime, dispărute definitiv de pe harta biologică a globului.

Pe uscat, la Tokio, cedrii seculari din parcul palatului imperial se usucă unul cîte unul şi mor în picioare. La poalele muntelui sacru Fuji, puritatea florii de vişin a fost întinată şi, la ultima sărbătoare naţională, edilii capitalei nipone au cerut cu împrumut, din Florida, cîţiva arbuşti dintr-un dar simbolic făcut cîndva, de Japonia, Americii.

Un cuvînt cumplit sperie pămîntul : poluarea. Vom îngropa oare planeta care ne-a zămislit în gunoaie? Stridiile din Marea Interioară nu mai sînt comestibile : ele conţin cadmiu. În atolul Bikini, în urma experienţelor termonucleare, broaştele ţestoase şi-au pierdut simţul orientării şi, refuzînd apa oceanului contaminat de radioactivitate, s-au înfundat în adîncul insulei, risipindu-şi pe pămînt carapacele goale ca nişte tigve monstruoase. În vara lui 1970 lumea a privit cu stupoare emisiunile tuturor televiziunilor care transmiteau spectrul tîrîtor al „trenurilor morţii" şi fantomatica alunecare a vapoarelor americane trimise la fundul Atlanticului cu o macabră încărcătură : mii de tone de conteinere din beton-armat, în care fuseseră închise atîtea bombe cu gaze otrăvitoare încît forţa lor de anihilare este capabilă să distrugă viaţa de pe o jumătate din globul pămîntesc.

„Un lanț întreg de erori tragice" — a rostit judecătoarea federală Jane Green acordînd cu strîngere de inimă autorizația ca miile de bombe cu gaz să fie trimise în fundul oceanului. Acolo, în străfundurile apelor, acidul va continua să atace învelișul sinistrelor sarcofage în care a fost închis gazul otrăvitor și, într-o zi, va ieși poate la suprafață. În golful New Yorkului, într-o necropolă submarină, zac 50 000 de grenade cu gaz din arsenalul dezafectat al Pentagonului. La începutul anilor șaizeci au fost scufundate mii de tone cu gaz „Tabun" pe fundul Mării Nordului.

Oare mările și oceanele lumii pot înghiți orice, fără să mai restituie într-o zi otrava ucigătoare ? Nu este adevărat. Oceanele restituie moartea. În mai 1945 marina fascistă a aruncat în vecinătatea insulei daneze Bornholm cinci milioane de kilograme de iperită în bombe scufundate la 150 de metri adîncime. După douăzeci și cinci de ani plasele pescarilor danezi au început să tragă la suprafață armele zvasticii mîncate de rugină. Mîinile care au atins aceste plase au suferit arsuri grave. Din cînd în cînd, bombele de pe fundul mării explodează și moartea galbenă se ridică la suprafață.

La 6 iulie și la 3 august 1971, televiziunea vest-germană a lansat un strigăt de alarmă : „Feriți-vă de coastele din apropierea Flensburgului. Iperita vă amenință pe voi și pe copiii voștri !" Lanțul erorilor tragice despre care vorbea judecătoarea Green nu se termină cu scufundarea morții în apele mărilor și ale oceanelor, ci, cu asta, abia începe. Operațiunea recuperării bombelor scufundate costă numai pentru curățirea coastelor nordice ale Germaniei Federale peste 200 de milioane de mărci. Oare într-o zi oamenii să plătească de mii de ori mai mult pentru readucerea la suprafață a vasului „Liberty-ship" scufundat în august 1970 cu o încărcătură de 12 500 de conteinere cu gaze indestructibile ?

Marea, care a zămislit viața pe pămînt, apa despre care savanții spun că a fost sursa omenirii, primește una după alta, din partea oamenilor, lovituri mortale. Celei

ce ne-a dat viață îi dăm cimitire marine în care zac în somn ce nu se anunță de veci uriașe depozite de otravă. „Liberty-ship" a fost scufundat în punctul marcat pe harta Atlanticului cu poeticul nume de „Sunny point", ducînd cu el moartea conservată pentru o jumătate de omenire. Asta, în anul în care președintele Nixon, conștient de pericolul grav al tuturor poluărilor, anunța măsuri energice pentru purificarea solului, a mărilor și a aerului. Asta, în anul în care problema luptei cu poluarea mediului înconjurător a devenit o chestiune de stat pentru guvernele tuturor țărilor. Asta, în anul de grație 1970, decretat de Organizația Națiunilor Unite „Anul internațional al antipoluării".

La poalele Muntelui Fuji, în locul livezilor de vișini se poate admira una din curiozitățile Japoniei contemporane : imensele gropi cu gunoaie fetide, peisaj lunar cu mirosuri pestilențiale, de care nu te poți apropia decît cu masca de gaze. La Paris, turiștii fac coadă în fiecare sîmbătă pentru a putea vizita canalele subterane ale orașului. Dar, în Sena, aproape că nu mai sînt pești. În portul Kura, lîngă Hiroshima, blindajul submarinelor nu mai rezistă acidității apelor din radă. Mareele care au sugerat poeților atîtea metafore au căpătat nume sinistre : Mareea neagră, Mareea roșie, Mareea morții... Din cauza apelor poluate, recolta unor plantații de orez din arhipelagul nipon a devenit necomestibilă, datorită conținutului de cadmiu, de arsenic, de plumb. Apa multor fîntîni e otrăvită.

După New York și Los Angeles, „smogul" a apărut deasupra Tokioului, a Amsterdamului și a frumosului Grenoble ; ceața londoneză e mai mult fum și zgură, balaurul de impurități care se întinde deasupra orașelor supraindustrializate amenință cerul Parisului. „Pîcla fotochimică" gîdilă orgoliul expansiunii industriale dar gîtuie respirația copiilor. În 1980 atmosfera unor mari aglomerări umane ca Tokio, Kanagawa și Osaka va deveni, datorită conținutului de gaze nocive, irespirabilă. Sînt multe orașe pe lume în care nopțile cu stele abia

mai pot fi numărate pe degete... Orașe în care copiii n-au văzut decît la cinematograf Calea lactee, Cloșca cu pui, Luceafărul de zi... Și-au obișnuit, însă, ochii cu priveliștea imenselor cimitire de automobile, cu apele slinoase ale rîurilor care le traversează orașele, cu platoșa de fum — smogul otrăvitor — care le acoperă cerul. Poluarea nu amenință numai peisajul, ci viața oamenilor și a animalelor. Enzimele care stau la baza detergenților au o ciudată preferință pentru globulele roșii din sîngele oamenilor. Pulberea de amianită împrăștiată în aer de frînele uzate ale automobilelor este cancerigenă. Faptul s-a dovedit clinic, în laboratoarele savanților. Faimosul insecticid D.D.T., una din cuceririle științei anilor cincizeci, este absorbit de organismul uman o dată cu plantele care au fost dezinfectate cu el, dar nu mai este niciodată eliminat. Albastra Mediterană a devenit closetul Europei. Dacă continuăm așa, va trebui ca ea să nu se mai numească „Mare Nostrum", ci „Mare Monstrum". Căci metaforicul „Cimitir marin" cîntat de Valéry devine tot mai mult un cimitir real al morții amînate...

*
* *

Cînd am plecat din Franța, la începutul lunii mai 1971, ardea pădurea de la Fontainebleau... Ardeau și în sufletul meu codrii încă virgini, incendiați de nostalgii viitoare, și cenușa se așternea surdă, opacă, amară, ca o mantie a morții, promițînd regenerări din însăși seaca ei forță revitalizatoare. Cînd ard pădurile, ceva moare definitiv în noi, speranțele verzi, aerul pur atît de necesar suspinelor și trilurilor păsărilor cîntătoare se mistuie în trosnetele pîrjolului. Nu s-a putut afla cine a pus acel blestemat foc, dar o lume întreagă a fost cutremurată. Ardea Fontainebleau ! Cu informația aceasta începeau buletinele de știri la posturile de radio și televiziune franceze, ea deschidea ziarele, ea chema acolo sute și mii de voluntari gata să intre în foc pentru un

copac sau un petic de poiană. Căci pădurea aceasta, ca sora ei de la Barbizon sau cea de la Meudon, este, pentru francezi și nu numai pentru francezi, sacră.

Cine dă foc pădurilor ? Ce piromani demenți aprind acest veșmînt orgolios cîndva al pămîntului redus la cîteva petice tot mai infime, ca o haină zdrențuită, de sărac ? Se spunea că incendiul de la Fontainebleau care, pînă să fie localizat și stins, pîrjolise cîteva sute de hectare din multiseculara pădure, ar fi fost opera unui „protestatar" nebun, obsedat de ideea că întregul oxigen produs de codrul-monument este consumat de un singur avion cvadrireactor în minutele cît decolează de pe aeroportul de la Orly. Șaisprezece focare fuseseră identificate și pălălaia flăcărilor pornise de la niște pastile de spirt solid aprinse de soare. Alți nebuni, mai pașnici, nu dau foc dar, după fiecare „week-end", lasă în codrul de la Meudon cîte șase-șapte tone de gunoi, mărturie a poluantei treceri prin el a prea îmbuibatului „loisir" duminical. „O, pădure, pădure, lasă-ți pletele în toate vînturile pămîntului și întinde-ți brațele spre cerul pe care ai vrea să-l atingi " — striga François Mauriac. „Respirați pădurea ca pe-o amantă !" — îi răspundea Jean Rameau. „Era vremea primului arbore / L-am simțit atunci crescînd în mine... / Și am făcut din el o pădure născută centenară / Și trei sute de cerbi am lăsat să o cutreiere..." — cînta Jules Supervielle întrecîndu-se cu Antoine Rette : „Fie ca ritmul profund al pădurilor să ne poarte, / Fie ca toate esențele lor să ne cuprindă, / Fie ca inima să ne bată prin seve, / Fie ca sufletul să ni se cufunde în oceanul de frunze..."

Cînd ard pădurile murim și noi puțin cîte puțin, căci locul pustiu lăsat de ele este încărcat de blesteme. Un abil antreprenor de pompe funebre a inventat sicriul de mase plastice, mai estetic, mai solid, mai „etanș", mai rezistent la intemperiile vieții de apoi și, ceea ce nu este de loc lipsit de importanță, mai ieftin ca lemnul. „Stejarul te cuprinde în trunchiul său energic, / Pădure din străfunduri de magic pămînt / Chip supraomenesc de

forme şi de forţe, / Stuful mi-este-n tine, şi-al tău mă copleşeşte..."

Se spune că românul e frate cu codrul. Un respect aproape religios îi guvernează sentimentele faţă de această minune a pămîntului, şi acolo unde nu cade o stea cînd moare un om, în credinţa populară se prăbuşeşte un copac. „Gîndiţi-vă la un arbore, la un arbore frumos — îmi spunea în marginea pădurii de la Fontainebleau, cuprinsă de flăcări, inginerul silvic Georges Plaisance. Priviţi-l cu ochii sufletului şi asemănaţi-i verticala cu statura dumneavoastră. Simţiţi-vă drept ca el, rezistînd furtunilor, neînclinat, neîngenuncheat, răbdător şi dîrz... N-avem timp de poezie, domnule, cînd ard pădurile, dar sîngele nostru este ca seva acestui copac. Îl auziţi cum geme ? Ăştia care dau foc la păduri ar trebui ţintuiţi la stîlpul infamiei, în pieţe publice, ca ăi mai odioşi dintre asasini. Dumneavoastră mă înţelegeţi, desigur, spuneţi că sînteţi român, eu am văzut Carpaţii şi mi-am dat seama că ştiţi să iubiţi pădurea..." Nu cred că inginerul îşi dădea seama că, în acel răgaz din lupta cu stihia făcea cu mine un soi de dendroterapeutică mentală, nu era nici locul, nici ceasul propice contemplaţiilor, dar cuvintele lui mi-au uns sufletul incendiat ca un balsam. Cum să nu-i înţelegi pe francezi cu neţărmurita lor dragoste pentru pădure ? Ţara aceasta numără două milioane de vînători, mai mult decît toate ţările Pieţei comune la un loc, şi revista care atinge cel mai mare tiraj, necunoscînd nici un fel de „retururi", nu este vreunul din marile magazine ilustrate, ci o modestă şi străveche publicaţie care apare sub titlul de „Le Chasseur de France" : 1 500 000 exemplare ! În ea este vorba, invariabil, despre păduri şi despre vînat. Despre această strămoşească îndeletnicire a omului, tot mai lovită de soartă, tot mai chinuită de nostalgii, pe măsură ce ard ori sînt retezate pădurile.

...Ardea codrul de la Fontainebleau şi eu auzeam prin poienile pîrjolite ţipătul lui Nicolae Grigorescu şi suspinul plin de alean al lui Eminescu : „Ce te legeni, co-

drule, fără ploaie, fără vînt ?..." Se prăbuşea copacul din sufletul lui Supervielle şi cerbii îi alergau buimaci spre zări. Dar unde ?

„Pădurile sînt pielea pămîntului — mi-a spus un pădurar de prin Pasul Bratocei — şi nici un trup nu poate trăi prea mult dacă este mereu jupuit. Se reîmpădureau cîteva goluri tăiate „la ras" şi prietenul meu, pădurarul, zicea că face transplant de piele terestră peste rănile unor munţi bolnavi. Şi atunci mi-am amintit deodată de trufaşele vorbe ale unui magnat de presă occidental proprietarul unui cotidian de mare tiraj şi al cîtorva săptămînale ilustrate : „Intreprinderea mea este un colos. Singur, tirajul ziarului pe care îl conduc mănîncă zilnic şase hectare de pădure !".

Exemplarul duminical al cotidianului „New York Times" cîntăreşte, uneori, două kilograme şi jumătate. Un brad de o sută de ani, pentru o mie de exemplare. Rotativele imprimeriei, puternice ca nişte motoare de cuirasat, devorează metodic epiderma globului transformată în cilindri de hîrtie albă de cîte o tonă bucata. Apoi ziarul se aruncă şi se duce în uitare...

Şi mă întorc din nou la cuvintele bătrînului meu prieten din Pasul Bratocei : „Preţul pădurii este preţul sănătăţii noastre. Ba mai mult, căci viaţa omului nu se poate cumpăra !" Mă întreb dacă nu din conştiinţa acestui fapt latinii divinizau anumiţi arbori considerîndu-i sacri ? În timpul pionieratului, în America, „a ucide copacii" însemna a face loc oamenilor. De atunci, toporul a rămas unul din atributele stemelor multor state americane. Pădurea ostilă, pădurea duşman, pădurea indezirabilă, pădurea bani. O luptă atroce, necruţătoare între fauna bipedă şi flora gigant. Iar fără păduri, pămîntul îşi pierde plămînii şi uită cum se mai respiră.

O misterioasă forţă de contemplare m-a copleşit întotdeauna în vastitatea pădurilor încă nedoborîte. Toate simţurile îşi măresc acuitatea, ochiul e mai scrutător, auzul mai ascuţit, mirosul mai fin. Şi pasul calcă altfel, şi degetele reînvaţă pipăitul, şi tot ce este mai curat,

mai nobil, mai înălţător în suflet intră într-o stare de euforie nemaiîncercată aiurea. Rătăcit într-o poală de pădure ecuatorială din Indonezia am avut senzaţia că, în jurul meu, explodau focuri bengale vegetale — o scînteietoare cascadă de artificii de clorofilă — şi atunci, „iadul verde" mi s-a părut un colţ de paradis. Mi s-a spus, cînd mi-am povestit senzaţiile, că era „beţia junglei", ceva asemănător cu „beţia adîncurilor". Nu ştiu ce beţie o fi fost, dar am retrăit aceeaşi senzaţie în pădurea de brazi de la Stupca lui Ciprian Porumbescu, copleşită de omătul unei ierni geroase. Scînteiau brazii sub neaua plină de cristale şi vîntul care vuia printre copaci făcea pădurea să cînte ca o gigantică orgă. „Dacă n-ar mai exista decît o pădure pe pămînt, una singură — îmi spunea în codrul de la Fontainebleau George Plaisance, — omenirea s-ar duce la ea în pelerinaj.

Cît adevăr în aceste cuvinte: „Dacă pămîntul naşte pădurea, pădurea naşte pămînt." Rasă, jupuită, defrişată, această epidermă a uscatului de pe globul nostru lasă în urma ei răni ce nu se mai vindecă decît cu greu.

Oameni buni, indulgenţă! Cînd jupuiţi o coastă de munte fără a replanta printre cioate viitoarea pădure, gîndiţi-vă că vă jupuiţi de piele propriii copii. Că le sfîrtecaţi plămînii şi le lăsaţi alveolele pradă otrăvurilor. Nu-i faceţi să creadă că pădurile au existat numai în poveşti. Sînt aici, iarna codrii de argint, toamna codrii de aramă, căci fără ei nu s-ar fi putut născoci poveştile, şi miraculoasa lume a basmelor cu care ne-am încîntat copilăria şi le-o încîntăm copiilor noştri ar fi murit înainte de a se naşte. V-aţi întrebat vreodată cum ar arăta basmele românilor fără păduri? Dar cum ar arăta copilăria noastră fără basme, fără seducătoarea lor putere în fasonarea imaginaţiei? Probabil, ca fără putinţa de zbor, căci numai basmele îi dau omului aripi. Ele s-au născut în inimile moşilor şi strămoşilor noştri, regi ai codrilor carpatini cărora, pădurile, cu suprema lor armonie şi vitalitate, le-au cizelat sufletele. Căci dacă

pădurile sînt pielea pămîntului — cum zicea prietenul meu din Pasul Bratocei — pentru om ele rămîn lăcașul sufletului de început și al celor mai frumoase vise spre care întotdeauna ne vom întoarce cu nostalgie.

*
* *

O înțeleaptă vorbă românească spune: „Să n-aibă omul parte de cît greu poate duce". Și așa este. Am cunoscut pînă acum multe destine cutremurătoare, înălțătoare sau abjecte, vieți de un dramatism incredibil, de un tragism inimaginabil, umiliți și obidiți a căror existență n-a fost marcată decît de durere și neîndurare.

Un astfel de destin mi-a apărut viața inginerului japonez Enemon Kawaguki concentrată în trei zile esențiale: 6-9 august 1945. Sînt mulți ani de atunci, și am crezut că moartea ar trebui să se ferească de el, să-l ocolească, să-i fugă din cale. Căci dacă omul nu poate rămîne nemuritor, are dreptul să sfideze moartea.

În dimineața zilei de 6 august 1945, la ora opt și un sfert, inginerul se afla în curtea uzinelor Mitsubishi din Hiroshima și privea cerul.. Secundele acelui minut, cerul senin, fatal Hiroshimei, au fost de atîtea ori descrise, încît nu mai este nevoie să insistăm. Un cer curat ca ochiul de copil pe care aluneca încet vîrful de pumnal al unui avion argintiu: „Enola Gay". La bordul avionului, treisprezece oameni; sub carlingă, o bombă ovală, prelungă, ca o imensă lacrimă neagră: „Little Boy".

Inginerul privea cerul și, recunoscînd în avionul strălucitor silueta unei „fortărețe zburătoare", se întreba de ce apărarea pasivă nu dădea alarma. Dar chiar atunci soarele a explodat și omul, trăsnit de lumină, s-a prăbușit. Cînd s-a ridicat, Hiroshima nu mai exista. O imensă ciupercă de flăcări și fum își rostogolea vîlvătăile negre, înălțîndu-se spre cerul de pe care soarele dispăruse. Omul scăpase. Se aflase destul de departe de punctul exploziei și doar mai tîrziu și-a dat seama că halatul alb

cu care fusese îmbrăcat îl salvase de pîrjolul luminii. Mîinile şi picioarele îi erau pline de arsuri, părul de pe cap transformat într-un clei lipicios care i s-a desprins de pe ţeastă, lăsîndu-i craniul acoperit de o plagă sîngerîndă. Nu pricepuse nimic, n-avusese timp să înţeleagă ce se întîmplase. Venise doar sfîrşitul lumii, numai asta putea fi, căci ploua cu smoală din cer şi copacii căzuseră retezaţi de coasa morţii, casele erau praf şi pulbere şi nişte hoarde de sălbatici, parcă veniţi de pe altă planetă, negri, despuiaţi, cu pielea atîrnîndu-le pe corp ca zdrenţele, alergau buimaci căutînd o ieşire din infern. A fugit şi el din răsputeri, a trecut înot rîul Otha, în care morţii fierbeau la un loc cu peştii ucişi, iar pietrele se fărîmau de parcă ar fi fost găluşte de nisip... Şi a fugit, şi a fugit, pînă şi-a dat seama că nu venise sfîrşitul lumii, căci dincolo de Hiroshima mai erau case, şi copaci, şi iarba doar pe jumătate pîrjolită, şi mai erau şi oameni care scăpaseră şi se întrebau ce se întîmplase. Doar nu fusese o bombă, o astfel de bombă nu putea exista, explodase soarele, sau cine ştie ce planetă de foc se ciocnise cu pămîntul, ori fusese erupţia unui vulcan, un cataclism de proporţii supranaturale care se abătuse asupra oraşului abia trezit din somn... Şi a ajuns departe, tocmai la gara de triaj din afara oraşului, şi pentru că pe o linie se afla un tren, s-a suit într-un vagon şi s-a trîntit istovit pe o bancă. Şi a adormit. „Binecuvîntat cel ce-a născocit somnul" — spunea Cervantes. Şi nu m-am putut abţine să nu adaug : „Blestemat cel ce a inventat adormirea !"

Căci ceea ce vă povestesc acum nu este o născocire, ci s-a petrecut cu adevărat, omul acela a existat, şi mi-am zis că ar fi trebuit să mai trăiască încă, dacă moartea s-a temut de el şi l-a ocolit, aşa cum se cuvenea... În timpul nopţii, trenul a pornit şi a mers, tîrîndu-se undeva, către nord-vestul Japoniei, toată ziua de 7 august, şi toată ziua de 8, şi încă o noapte, oprindu-se cînd şi cînd prin gări, rătăcindu-se prin păienjenişul triajelor, risipindu-şi vagoanele prin alte garnituri trimise spre direcţii diferite. A treia zi dimineaţa, la capătul drumului, inginerul Ene-

mon Kawaguki, abia scăpat din coşmarul de la Hiroshima, a ieşit din tren pe peronul unei gări necunoscute. Un oraş pe care nu-l mai văzuse niciodată, dar despre care auzise multe : Nagasaki. Era dimineaţa zilei de 9 august 1945.

Cerul era curat ca ochiul de copil căruia pumnalul unui avion argintiu îi spinteca retina. Şi iarăşi a explodat soarele, iar el, omul care abia scăpase din Hiroshima, ajunsese acolo să-şi tragă sufletul. Iar oraşul crizantemelor şi al doamnei Butterfly se transforma în acelaşi infern apocaliptic dominat de uriaşa ciupercă atomică. Spuneţi dacă omului i se poate da atîta rău cît este în stare să ducă !

A fost aruncat la pămînt, gara s a prăbuşit, trenul din care tocmai coborîse a fost făcut praf şi pulbere, oraşul se topea pe coline, se volatiliza, oamenii se dezagregau.

A supravieţuit.

Cînd coşmarul a trecut, a regăsit lumea, dar era mutilat, şi a rătăcit un timp pe pămînt căutîndu-şi moartea. Oare o mai fi găsit-o ? Trebuia s-o fi găsit, căci avea dreptul la ea, aşa cum îşi cîştigase dreptul la nemurire, dar ce viaţă a mai fost pentru el după aceea ?

Aflu dintr-un ziar : „Enemon Kawaguki, inginer, supravieţuitor al ambelor bombardamente atomice de la Hiroshima şi Nagasaki, mort la 6 decembrie 1970 din cauza iradiaţiilor".

Chiar credeţi că moartea a învins ?

MONDO CANE SAU MONDO UMANO ?

- ROBERT ȘI-A DAT FOC
- SACRÉ COEUR
- MADAME SOLEIL ÎN ECLIPSĂ
- „INTERARMS“
- SCLAVII
- INDIFERENȚA CARE UCIDE
- ASTROFLASH
- CÎND REGII TRAG MÎȚA DE COADĂ
- FAPT DIVERS
- SAMARITENII
- ELIBERAREA LUI PROMETEU

Cu cîțiva ani în urmă cînd, cu încuviințarea autorului, adaptam comentariul și montajul filmului „Mondo Cane" pentru ecranele românești, tot văzînd și revăzînd pelicula în laboratorul cinematografic de la Mogoșoaia, am trăit un moment de derută. Îndrăgisem filmul ca și cînd eu l-aș fi turnat ; față de autorul lui aveam o profundă considerație și totuși ceva nu era în regulă, nu „ieșea", nu „venea să se lege" — cum obișnuiesc să spună cineaștii — și nu-mi puteam da seama de ce ? Jacopetti, cel mai bun documentarist italian, care pentru acel film de trei ceasuri pusese în mișcare două duzini dintre cei mai mari operatori ai lumii, era un artist cinstit, cu respect față de adevăr, nemistificator, un autentic scotocitor de senzațional, unul dintre acei oameni care și-ar filma cu luciditate propria moarte numai ca să arate semenilor săi cum se moare în realitate și nu ca în filme... Unde era deci minciuna, cînd toate filmările lui fuseseră autentice ? În optica lui ? În montajul bazat pe electroșocul contrastelor ? În text ? Voise oare să ne îngrețoșeze de lumea în care trăim, să ne biciuiască tihna, să ne răvășească speranțele, să ne răstoarne credulitatea sau să ne uluiască prin exotism ?

Văzusem și eu lumea, dar probabil că pornisem s-o cutreier cu ochi de optimist, ceea ce nu înseamnă a o vedea în roz, ci a o privi cu încredere. Pelicula lui era sinceră, dar spunea adevărul numai pe jumătate, nu pentru că, în rest, ar fi vrut să mintă, ci pentru că acea jumătate de adevăr i se părea lui Jacopetti adevăr „integral". Dar

orice adevăr spus doar pe jumătate n-are decît şansa de a deveni minciună integrală. De ce ? Pentru că nu ajunge să spui „aşa văd eu lumea“, şi nici măcar „lumea este aşa cum o vedem“, căci dacă asta te duce la concluzia că ea este o lume a cîinilor şi nu lume a oamenilor, înseamnă că ţi-ai înlocuit optica umană cu una canină.

Lui „Mondo Cane“ îi prefer „Mondo Umano“, nu pentru că aşa ar fi programatic şi aşa mi-ar conveni mie mai mult, ci pentru că, altfel, n-ar merita să trăim. A vedea pămîntul ca o lume cîinească înseamnă a accepta teza celor ce trecuseră la „îndreptarea“ ei prin selecţia raselor, prin arianism, prin „supraoameni“ şi camerele de gazare a „suboamenilor“, prin „caninizarea“ omenirii.

Raţionamentul meu nu este dus la extrem din intenţia de a-l ataca pe Jacopetti, ci miopia celor ce nu reuşesc să vadă pădurea din cauza copacilor, sau omenia din cauza cîinoşeniei. Jacopetti nu este decît un mizantrop şi, de aceea, adevărul lui, incontestabil, dar unilateral, nu este decît o parte de adevăr, căci mizantropia şi scepticismul nu au reuşit niciodată să dinamizeze sau să schimbe cît de cît lumea.

Un „Mondo Cane“ ? Incontestabil, există ! Un „Mondo Umano“ ? Cine l-ar putea contesta ? Imaginea reală asupra lumii în care trăim în aceste ultime decenii dinaintea anului 2000 nu poate rezulta decît din sinteza ambelor „mondo“-uri, în care cea din urmă va prevala asupra primei. Am cules din lume imagini care pot atesta acest adevăr. Iată-le :

Mondo Umano : Recunosc. Nu vreau să mă credeţi ipocrit. Cu mîna pe inimă recunosc. Mi-a plăcut. La acel prim contact, epidermic, febril, cînd încă nu putem pătrunde dincolo de suprafaţa lucrurilor, mi-a plăcut. Cui nu i-ar fi plăcut ? Scînteierea luminilor, zvîcnetul neonului, fundele autostrăzilor, vitrinele debordînd de mărfuri, un aer de bunăstare şi de cumsecădenie generală, lume bună, ţinută cuviincioasă, oarecare amabilitate, o facilitate a contactelor umane, promptitudine şi eleganţă în serviciile strict tarifate, un iz de „democraţie“ aparent

netrucată, o sinceră sete de perfecțiune în limitele date, o lume „așezată“, ascunzîndu-și cu grijă convulsiile sau dezvăluindu-și-le doar atunci cînd proporțiile lor depășesc posibilitățile deghizării. Și dincolo de acest contact superficial au fost lucruri care, mărturisesc, mi-au plăcut. Cine ar putea să conteste evidența capacităților care dau forța și anvergura unei științe și economii dintre cele mai puternice, expansiunea tehnicii, performanțele din cercetarea medicală, reușitele din arte și literatură ? Și totuși... Și totuși...

Cred că atunci cînd înfățișăm „realități din lumea capitalului“ nimeni nu își propune ponegrirea deliberată a unei lumi, nimeni nu vrea să conteste în mod tendențios ceea ce este îndeobște cunoscut, nimeni nu ține să privească realitatea numai prin ochelari negri, deoarece, o astfel de atitudine ar da aceleași rezultate eronate pe care le-ar da ochelarii roz. Căci racilele acestei lumi nu sînt mai puțin știute de ea însăși deși, de obicei, nu sînt decît parțial recunoscute. Deseori însă, datorită ochiului scrutător al presei, luptei pentru adevăr și dreptate duse de forțele progresiste ale acestei lumi, realitățile ei concrete, dure și de necontestat, ne sînt înfățișate cu o atît de mare pregnanță și forță analitică încît mistificarea nu mai este posibilă. Atunci, ceea ce „îndrăznim“ să arătăm noi din contrastele acestei lumi prin rubricile consacrate de ziare ne apare palid, incomplet, prea puțin edificator.

Paravanul strălucește, paravanul cucerește, paravanul încîntă, paravanul seduce. Și dincolo de paravan ?...

Mondo Umano în tranziție spre Mondo Cane : Un amalgam de imagini îmi inundă retina, îmi stăruie în amintire chipurile unor oameni pe care i-am cunoscut de-a lungul și de-a latul lumii, întrebările lor, răspunsurile la întrebările mele, oameni de tot felul, de stînga, de dreapta, credincioși și atei, muncitori și patroni, artiști de renume și artizani de trotuar, confrați de breaslă marxiști și nemarxiști, conformiști sau contestatari, îmbogățiți cu palate, umiliți și obidiți din bidonville-uri, oameni

ai speranței și ai deznădejdii. Revăd cohortele de deposedați ai Calcuttei, roninii Japoniei moderne, kulii Indoneziei, uitații de pe Bowery, pensionarii „Armatei salvării", cloșarzii și hippiesii Parisului, drogații Amsterdamului, dezabuzații Stockholmului, sărăcimea Atenei, îmbuibații Coastei de Azur, pensionarii Nisei, pasionații ruletelor de la Monte Carlo, furia minerilor din Faulkemont, străzile fierbinți ale Belfastului, splendoarea zgîrie-norilor din Manhattan, milioanele de muște de pe gunoaiele Harlemului, ochii roșii de furie ai țăranilor de dincolo de Pirinei... Doamne, cît este de greu de cuprins într-o singură privire lumea în care trăim și de a spune : Iat-o ! Ea este puternică ori slabă, pașnică sau violentă, resemnată sau nestăvilită în ardoarea ei de omenie...

Mondo Cane : Cu un an și ceva în urmă mă aflan la Lille, în nordul Franței, puternică metropolă situată la 60 de kilometri de frontiera cu Belgia, oraș vestit prin frumusețile sale. Mă dusesem să văd două tablouri de Goya deținute de muzeul orașului, dar m-am oprit într-un cimitir strangulat între blocurile moderne ale cartierului sudic. Am ajuns acolo ținîndu-mă după o înmormîntare în procesiunea căreia se aflau cîteva mii de elevi. Duceau la groapă pe unul dintre colegii lor de la liceul Gaston-Berger, care își dăduse foc cu trei zile în urmă. Îl chema Robert Gerekens și abia împlinise 18 ani. Unul dintre colegii lui a strigat pe marginea mormîntului proaspăt : „O să aruncăm cu cadavrul ăsta în capul unei societăți nedrepte, neînțelegătoare îndeosebi cu noi, cei tineri !"

Robert fusese un elev strălucit. O coroană depusă pe mormîntul lui de „Asociația ornitologilor din Nord" îi dezvăluia marea pasiune : dragostea de păsări. Acolo, în cartierul Wasennes, cel mai sărac cartier al orașului, unde locuise Robert, îi plăcea să instaleze cuiburi pentru păsările cîntătoare. Preotul rostea „Tatăl nostru" murmurînd : „Facă-se voia ta, precum în ceruri, așa și pre pămînt..." Pre pămînt, în ajunul morții lui Robert, se aco-

perea cu un scris de licean o foaie de caiet : „Dacă mor, o fac în semn de protest contra violenţei, pentru că nu mă puteam adapta acestei societăţi... Nu mă plîngeţi... Sînt perfect conştient..."

„Mai întîi am crezut că s-a dat foc la gunoaie în curtea şcolii — îmi spune unul dintre colegii lui Robert. Apoi am întrezărit printre flăcări o siluetă... Cînd au venit pompierii şi l-au luat pentru a-l duce la spital, a apucat să ne mai spună : Zîmbiţi. Trebuie... Asta e !"

Poate că aş fi dat uitării acest episod trăit la Lille, deşi aşa ceva nu se poate uita, dar mi-a trecut prin mînă, recent, un număr al revistei franceze „Le Nouvel Observateur" în care era tipărit negru pe alb : „În fiecare an, şapte mii de tineri francezi se sinucid". Fapte „diverse". Istorii „banale". În octombrie 1970, un tînăr lăcătuş de optsprezece ani şi jumătate şi-a stropit hainele cu benzină şi şi-a dat foc în curtea uzinei. Despre sinucigaşi nu prea se vorbeşte. Din frică. Din ruşine. Morţile lor sînt camuflate. Sînt ascunse. Fantomele lor tulbură conştiinţele. Gestul disperării lor este pedepsit prin tăcere. Dar numai la centrul de reanimare din Lyon sînt aduşi într-un an aproximativ o mie cinci sute de tineri care au încercat să se sinucidă. De ce ?„Societatea-i ucide !", constată doctorul Jean-Pierre Soubrier, medic psihiatru la clinica de toxicologie a spitalului Fernand-Widal din Paris. Minori. Adolescenţi. Sănătoşi la trup şi la minte. O infimă minoritate de bolnavi mintal. Îi ucid „vidul", incompatibilitatea cu lumea înconjurătoare, lipsa perspectivelor.

„În momentul de faţă trecem printr-o gravă criză a valorilor — recunoaşte un doctor psiholog citat de revista franceză „Le Nouvel Observateur". Numeroşi adolescenţi resping sistemul de valori al societăţii noastre. Alţii nu văd înaintea lor decît vidul. Nimic de ce să se agaţe. Este suficient un factor declanşator, uneori minor, pentru a se dezechilibra. Apar criza şi tentativa de sinucidere. Ar trebui să-i putem îngriji, dar înşişi doctorii sînt angrenaţi în sistem, incapabili să-i asculte."

Mondo Umano : Dar paravanul societății a prevăzut totul. El e perfect, lui nu-i scapă nimic. Cum să nu-ți ia ochii un astfel de paravan ? Pentru condidații la sinucidere a stabilit un număr de telefon la apelul căruia răspunde întotdeauna, douăzeci și patru de ore din douăzeci și patru, un „ofițer de serviciu". Societatea aceasta de caritate, legată de capriciile morții printr-un simplu fir telefonic, poartă numele „S.O.S. Amitiée". La Paris răspunde la numărul 825.70.50. Alte numere de telefon pentru marile orașe ale Franței : Bordeaux, Grenoble, Lyon, Marsilia, Nancy, Nisa, Rennes, Rouen, Toulouse, Strasbourg și Lille, acel Lille unde Robert a uitat să telefoneze. În anul în care el s-a sinucis, „S.O.S. Amitiée" a purtat 17 700 „dialoguri". Un număr aproape egal de apeluri nu s-au transformat în „dialoguri" deoarece, cei care au chemat în ajutor n-au îndrăznit să facă mai mult decît să formeze numărul de telefon. Dintre cei 8 600 de disperați care chemau în ajutor pentru prima dată (alți vreo nouă mii sînt „obișnuiții" casei), 2 700 erau tineri sub 25 de ani, iar 185 erau pe punctul de a-și pune capăt zilelor sau chiar începuseră s-o facă. Și totuși șapte mii, într-un an, reușesc. Șapte mii de speranțe — cine le frînge ?

Mondo Cane : Miez de aprilie 1971. Către vîrful colinei Montmartre, acolo unde se înalță alba catedrală Sacré Coeur, urcă răstignirea. Cîteva sute de oameni iau pieptiș Golgota, conduși de un prelat care își cîntă psalmii într-un megafon portativ, și dreptcredincioșii îi țin isonul într-o melopee abia murmurată. Babe bigote urcă dealul în genunchi, pietrele le-au sfîșiat ciorapii, poalele rochiilor sînt grele de praf, carnea zdrelită sîngerează, patimile cer suferințe, soarele arde, sudoarea curge, megafonul tună ca trîmbițele cerești, e o secvență „grasă", după ea se poate insera una turnată cu camera ascunsă într-una din dughenele cu strip-tease de la poalele „muntelui sacru" și, pentru că am putea turna un nou „Mondo Cane", cadrăm cununa cu spini de pe crucea cărată pe umeri de un hippy pletos, apoi trecem jos, unde Sisi Uragan își

dezbracă sutana de falsă călugăriță într-un cucernic dans erotic care l-ar face și pe satana să roșească.

Mondo Umano : Cînd procesiunea ajunge pe ultima terasă dinaintea catedralei, dinspre turnul Eiffel se apropie, în primul său zbor deasupra Parisului, săgeata argintie a supersonicului „Concorde" și nici prelatul cu megafon portativ nu se poate abține să nu-l privească o clipă. Corul tînguitor a amuțit, oamenii și-au ridicat privirile din pămînt către cer, Cristosul cu plete blonde închiriat din Saint-Germain-des-Prés se întoarce cu crucea și rîde cu toți dinții lui de tînăr pămîntean, un domn care îngenunchease lîngă babe se ridică, își scutură pantalonii, își vîră în buzunar cărticica cu cîntece latinești și iese din procesiune. Da, tipul acesta ne strică filmul, ieșim din „Mondo Cane", să ne facem că nu-l vedem...

Mondo Cane : Ultima scrisoare lăsată de bătrînul sinucigaș Masaji Miva din orașul japonez Mitika, insula Honsu, care s-a aruncat cu o piatră de gît în lacul Inawashiro, n-a vrut să demonstreze altceva decît rațiunea gestului său : că nu era nebun și că își punea capăt zilelor în semn de protest ! Să atragă atenția lumii asupra gradului de poluare a orașului Tokio. Exasperat de imposibilitatea respirării aerului din orășelul său aflat în suburbia capitalei nipone, sinucigașul a lăsat cu limbă de moarte ca trupul său să nu fie scos de pe fundul lacului atîta vreme cît „smogul" nu va fi alungat de pe cerul Tokioului. Cîțiva fotoreporteri au fost de față la acest harachiri din ultima treime a secolului douăzeci.

Mondo Umano în tranziție spre Mondo Cane. Adio griji, adio incertitudini ! Adio teamă de viitor, adio disperare ! Pe cerul astrologiei a apărut, comică și mucalită ca o caricatură vie de Daumier, Madame Soleil. O voce reconfortantă, mîngîietoare, ca o rază de soare. Undele hertziene n-au fost nicicînd mai optimiste. Madame Soleil vine prin radio. De două ori pe zi, către amiază și spre apus, Madame Soleil vrăjește microfoanele postului „Europe No. 1", răspunzînd telegrafic celor mai chinuitoare întrebări puse de ascultătorii și ascultătoarele

ei. „Nu mă mai iubeşte. Ce să fac?" Şi Pitia răspunde prin eter: „Aveţi răbdare. De la 4 martie pînă la sfîrşitul lunii: Venus se află sub semnul Vărsătorului favorizînd pe rînd cele trei decade ale Gemenilor şi Balanţei, Berbecului şi Săgetătorului. Din contră, se recomandă prudenţă sentimentală zodiilor următoare: Scorpionul, Leul şi Taurul. Îngrijiţi-vă fizicul şi fiţi cochetă dacă vreţi să vă păstraţi bărbatul..."

Madame Soleil nu este o ficţiune. Ea există în carne şi oase, în cantităţi mai mult decît apreciabile pentru cineva care recomandă semenelor ei să-şi îngrijească fizicul şi să fie cochete. Scurtă, îndesată ca un dop de saca, rotofeie ca o butelie de aragaz, Madame Soleil nu aduce laptele în bidoane, ci viitorul. Şi cine n-are nevoie de viitor cînd el este servit ca un sandviş între două discuri de muzică pop de către antenele unuia dintre cele mai puternice posturi de radio vest-europene?

Are 57 de ani şi s-a născut la Paris sub zodia Cancerului. A început să prezică după o „revelaţie cosmică" pe care ar fi avut-o mai demult, nu se ştie cînd, după care a buchisit cîteva cărţi de astrologie. Vreţi să faceţi la fel? Solicitaţi documentarea No. 4 A (cu testele respective) d-lui G. Bozet. Librăria specializată I.P.S. vinde: globuri de cristal, cărţi de joc pentru prezicătoare, pendule magice. Toate lucrările de astrologie şi ocultism. Catalog şi tarif la cerere. Puneţi în plic trei timbre de un franc.

De obicei oamenii apelează la astrologie cînd se tem de ziua de mîine. Cînd viaţa lor este un lung lanţ de incertitudini, cînd trecutul nu i-a învăţat nimic şi cînd prezentul li se pare precar. După marile cataclisme apare apetenţa de spiritism. După fărădelegile diurne, teama de viitor şi credinţa oarbă în harul prezicătorilor. Credulitatea naivilor este copios exploatată de cei ce se cred dotaţi cu harul ceresc al cititului în stele şi cu cel pămîntesc al stoarcerii banilor din nădejde sau din disperare. La Paris se vînd ca pîinea caldă cîteva publicaţii consacrate în exclusivitate astrologiei şi horoscoapelor.

„Astres“ apare lunar pe 200 de pagini, „Horoscope“, 300 de pagini, 250 de numere scoase pînă acum. Mai mult de jumătate anunțuri publicitare cu adresele, prețul și faima cîtorva sute de magicieni și prezicători care „garantează“ deplina reușită în dragoste, în afaceri, în vindecarea bolilor incurabile, în jocurile de noroc. „Miraculy — medalia fericirii. Forță vitală prin puterea ei supranaturală și prin originea divină. Unică și suverană pentru: Dragoste (întoarcerea afecțiunii, farmec, seducție, înțelegere conjugală, atracție, succes, tandrețe); Avere (prosperitate, beneficii, moșteniri); Șansă (cîștiguri, loterie, curse de cai); Somn (coșmaruri, nopți albe, nervozitate, angoase, melancolie); Virilitate (ardoare sexuală). Cincizeci de franci“.

„Mercur în Pești. Caracterizează o personalitate plină de bunătate, cu trăsături mistice și cu spirit foarte subiectiv... Luna în Cancer. Indică un caracter conservator, tenace, simpatic și de o mare sensibilitate...“

„În ciuda opoziției parțiale dintre Saturn și Neptun, în ciuda careului Jupiter, Soare, Mercur și Pluton, să sperăm o îmbunătățire a temperaturii, înțelegere și alianțe care să compenseze anumite nebunii. Marte este conjunct cu Dragonul, în trigon cu Luna și cu Venus, în vreme ce Soarele și Mercur sînt în semisextil cu Saturn, Neptun și Jupiter. Așa că... pacea să fie cu voi și cu toți îndrăgostiții din lume și puțin să vă pese de scîrțani și de toți căpățînoșii care vi se opun. Dar cerul nu va fi niciodată absolut senin pentru prea mult timp, mai ales din cauza bădăranului de Saturn!“

Cu alte cuvinte, na-ți-o frîntă că ți-am dres-o. Sfîntă Madame Soleil, vino în ajutorul nostru. Altfel ne lăsăm de astrologie și ne luăm de astronautică. I-ați răspuns domnului care v-a întrebat dacă voiajul lui în străinătate se află în momentul acesta sub o zodie bună: „Desigur, îl aveți pe Saturn în casa 9“. Aiurea! Saturn în casa 9 se opune categoric deplasărilor. Ce ne facem, Madame Soleil? Confrații dumneavoastră spun că nu prea aveți dreptate și, derutați de concurența cam neloială pe

care le-o faceți, vă prevăd în globul de cristal un viitor cu cai mascați și tulumbe jalnice.

Nu, domnilor, astrologia trebuie luată în serios. Ea e mama înțelepciunii în cele mai mari șarlatanii din istoria lumii, și cu ea nu e de glumit. „Marele medium Spirit vă va ajuta să recîștigați amorul ființei iubite, va reîntări și îi va provoca sentimentele față de dumneavoastră. El vă va da tot ce vă doriți : fericire, noroc, iubire, reușită socială și profesională pentru numai 10 franci plus cinci mărci poștale. Manzanares — service 4, B.P. 141, Paris".

Nu vă convine ? E suspect de ieftin ? Luați-o pe Silvia de Saavedra, prezicătoare de tradiție egipteană, „consilier psihic cu diplomă, 84, rue de Ranelagh, telefon 288-40-84, primește zilnic între 14,30 și 19,30, sau prin corespondență, cu fotografia, data și ora nașterii, 20 de franci de întrebare, autobuz 22 și 52, metro — Ranelagh..."

Sînteți și mai exigent ? Serviți tabloul astral pe zile și pe ore : „Miercuri 4, ora 0,55 : Semisextil Soare-Uranus la 11 grade de Scorpion și Balanță. Proiectele cele mai intime vă pot reuși... Ora 6,55 : Contra-paralelă Soare-Saturn, la 15 grade sud-nord : Atenție la erorile de calcul !... Ora 15 și 13 minute (fix !). Sextil Lună-Mercur : Veți rezolva o problemă pînă acum impenetrabilă !... Ora 16 și 11 minute. Paralelă Soare-Jupiter la 16 grade sud : Interesați-vă de natură și de misterele ei. Ora 22 și 7 minute. Sextil Lună-Venus. Satisfaceți-vă bucuriile de moment. Oferiți un cadou soției..."

Doamne, cît de încurcate sînt căile tale, Madame Soleil !

Oare ne-a apucat numai o eclipsă parțială sau ne amenință una totală ?

*
* *

Mondo Cane : Pretinsa armă cu care ar fi fost asasinat John Fitzgerald Kennedy la Dallas a fost cumpărată

de Lee Harvey Oswald de la un anume Klein — specialist în vînzările prin corespondență — contra sumei derizorii de 12 dolari și 88 de cenți. Oswald citise o reclamă în „Rifleman“, care lăuda calitățile carabinei italiene cu lunetă C2766, și a ținut să profite de prețul de lansare. Cel ce le furniza pieței americane nu era altul decît Mister Samuel Cummings, un american care astăzi are numai 44 de ani, ceea ce nu-l împiedică să dispună de 90 la sută din traficul internațional de armament prin intermediul faimoasei societăți „Interarms“, al cărei proprietar și, totodată, președinte, este. Pentru fiecare afacere, cota lui de beneficiu este între cincizeci și sută la sută. Deviza lui sună : „Esse quam videri“ (mai bine să fii, decît să pari), iar în depozitele lui din Statele Unite se găsește atîta armament cît ar fi necesar pentru echiparea a 40 de divizii de infanterie, adică a 500 000 sau 600 000 de oameni ! Cummings dispune de tot ceea ce poate exploda și ucide. De la grenade și gloanțe pe care le numără cu zecile de milioane, la rachete de penultimă generație. În 1955, cînd a izbucnit conflictul din Nicaragua, el era furnizorul de armament pentru ambele tabere. N-avea decît 28 de ani. Abia cu doi ani în urmă se lansase în afacerea periculoasă de negustor de arme, dar lucrase 18 luni pentru C.I.A. și, pînă să treacă pe picior propriu, își făcuse practica la „Western Arms of Los Angeles“. Astăzi, „piața“ lui se întinde în 70 de state. El este cel care a reușit să vîndă armatei britanice mortiere americane de 60 de milimetri, obținînd 1 125 de dolari pentru fiecare piesă, deși nu le plătise decît cu 50 de dolari bucata. Evident, cu forța de care dispune, nu-i pasă de concurență. De altfel, restul celorlalți șase „mari“ în traficul de armament n-au altceva de făcut decît să se mănînce între ei pentru rămășița de zece la sută din comerțul internațional de arme, cît a mai rămas în afara sferei lui Cummings. După el, „armele sînt simbolul nebuniei omenești de-a lungul timpurilor. Iată ce-a fost dintotdeauna civilizația și ce va fi și de-aci înainte : „Pe ei ! O să-i în-

vingem !“ Tocmai de aceea, meseria mea este singura veșnică !“

Mondo Cane în tranziție spre Mondo Umano : Oricît de anacronic și de incredibil ar părea sclavagismul în secolul XX, el există. Un film produs cu cîțiva ani în urmă de un discipol de-al lui Jacopetti, dar pe care nu l-am putut vedea decît recent, demonstra o realitate atroce, cutremurătoare, surprinsă de obiectivul aparatului de filmat printr-o uluitoare echilibristică cinematografică, adevărată vînătoare de secvențe cu camere ascunse pentru care îndrăzneții cameramani ar fi putut plăti de zeci de ori cu viața, o neîntreruptă cursă printre cele mai tainice și mai întortocheate cotloane ale unei îndeletniciri proscrise : vînzarea și cumpărarea de sclavi. „Mai sînt încă sclavi pe lume“ se cheamă această zguduitoare peliculă și ea nu este vreo retrospectivă asupra unei lumi revolute, din vremea comerțului cu „fildeș negru“, ci o demonstrație cu imagini de necontestat ale unei realități surprinse în plin miez al veacului nostru : copii schingiuiți din pruncie, cu oasele membrelor frînte și „lecuite“ după rețetele „creației“ de hidos, ologi fabricați pe bandă rulantă pentru stîrnirea compasiunii și a milosîrdiei în industria cerșitului din isarlîcurile orientale, fete de harem cumpărate de la familiile lor și vîndute pe sub mînă cu preț greu bogaților amatori de carne vie, bărbați viguroși, îndeosebi tineri, cu rezistența fizică pusă la încercare prin insuportabile suplicii „de probă“, femei albe pentru bordelurile negre și femei negre pentru bordelurile albe, brațe de muncă de închis pe viață în grădinile-temniță ale emirilor, o vastă rețea de traficanți de sclavi lucrînd în afara legii într-una din cele mai bănoase „branșe“ ale negoțului cu marfă cuvîntătoare.

S-ar putea spune că demonstrația cineastului italian este rodul vînătoarei de senzațional, că cele surprinse de el pe peliculă nu sînt decît fapte excepționale, reminiscențe ale unor năravuri străvechi din zone ale pămîn-

tului scăpate de sub jurisdicţia civilizaţiei. Or fi. Atunci ce justifică tranziţia spre Mondo Umano? Demascarea. Însăşi vînătoarea de senzaţional transformată în act de conştiinţă socială. Frigul care ne cuprinde sufletele. Şi arşiţa mîniei care ni le bîntuie...

Mondo Umano : O lume care se zbate spasmodic, scăldată în reclamele de neon, o lume în care toate firmele, toate emblemele, toate afişele declină numai cuvintele „fericire", „bucurie", „dragoste", „confort", „satisfacţie"... Oriunde îţi întorci privirile, de pe panourile publicitare îţi surîd, cît mai cuceritor cu putinţă, femei splendide, bărbaţi viguroşi, copii fericiţi, tineri exuberanţi. Orice produs al societăţii de consum se lansează numai printr-o reclamă bine susţinută. Sînteţi „publifob" sau „publifil"? O reclamă, pentru a fi cît mai eficientă, are nevoie de o femeie tînără, frumoasă şi, mai ales, dezbrăcată. Cum să nu-ţi ia ochii? Totul în jur nu vorbeşte decît de fericire, de reuşită, de bucuria de a trăi, de prietenie... E miracolul paravanului. E forţa lui de seducţie. E mirajul care se ambiţionează să dea conţinut vidului. „Un tînăr care a pus mîna pe piatra de caldarîm şi a aruncat cu ea, nu se va sinucide — îmi spunea, la Paris, un prieten. Agresivitatea lui este îndreptată către exterior şi nu mai riscă să se distrugă pe el însuşi..."

Ar fi absurd să se creadă că, în aceste condiţii, tineretul n-are altă alternativă decît sinuciderea sau piatra de caldarîm. Aşa cum ar fi absurd să se creadă că tot tineretul occidental se droghează sau rătăceşte în cohorte hippy, îmbrăcat în straie zlătăreşti. Narcomania afectează o parte dar, în ciuda cifrelor alarmante, care atestă proporţiile flagelului, cel mai mare contingent al tinerilor din aceste zone ale lumii îşi păstrează sănătatea de trup şi de spirit, învaţă, munceşte, caută un drum de lumină în viaţă pentru ei şi pentru societatea căreia îi aparţin. Uneori mai grav, mai concret, mai neliniştitor le apare în faţă spectrul şomajului, cu chinuitoarele lui întrebări despre rostul şi eficienţa pregătirii profesionale într-o societate care, în funcţie de conjuncturile economice,

le acceptă sau le refuză dreptul la muncă. Un creier electronic, pus să calculeze cît timp ar trebui pentru a se rezolva favorabil raportul dintre necesităţile reclamate de securitatea socială şi fondurile alocate în această direcţie într-un stat ca Franţa, a dat, în 1970, un răspuns pe cît de net, pe atît de crud : Nouăsprezece ani şi două luni. Adică, nevoilor actuale le-ar putea face faţă în mod satisfăcător abia anul 1990. Şi pînă atunci ? Pînă atunci va străluci paravanul, dacă piatra smulsă din caldarîm nu îi va sparge chipul obtuz dar surîzător.

Mondo Cane : Indiferenţa dezumanizează, indiferenţa mutilează spiritele, indiferenţa ucide. Dacă fiecare moare singur între muritori, este dureros să recunoşti că fiecare trăieşte singur printre oameni. Redactorii revistei franceze „L'Express" au făcut o experienţă evocatoare dar inutilă. Evocatoare, deoarece prin ea voiau să demonstreze indiferenţa colectivă a străzii ; inutilă, în măsura în care experimentul lor venea în urma a zeci şi sute de precedente „nearanjate". Pe o stradă din apropierea gării Saint-Lazare, într-un loc veşnic aglomerat de trecători, au lăsat pe unul dintre confraţii lor să zacă pe trotuar timp de o oră. Trîntit jumătate în rigolă, jumătate pe bordura trotuarului, omul acela şi cei care treceau pe lîngă el au fost fotografiaţi fără întrerupere. Deşi cîţiva s-au împiedicat de el, nimeni nu s-a oprit, nu s-a aplecat asupra lui să vadă dacă omul culcat acolo nu avea nevoie de o mînă de ajutor. Putea să moară, putea să fie strivit, putea să fie călcat de vreo maşină, nimănui nu-i păsa.

Am urmărit, de pe terasa unei cafenele cu mesele întinse pe trotuarul unui mare bulevard parizian, o scenă asemănătoare. De astă dată, cel căzut în rigolă nu se afla acolo prin vreun trucaj redacţional. Pur şi simplu, suferea sau era beat, motivele reale nu contau, important era că nimeni, dar absolut nimeni nu s-a oprit să vadă ce se petrecea cu el. Ba nu, recunosc, la un moment dat s-au apropiat de locul acela un bărbat şi o femeie care îşi lăsaseră maşina parcată chiar în marginea rigolei unde zăcea trupul inert. Şi pentru că nu puteau să-şi manevreze

mașina, l-au apucat pe cel căzut de picioare și l-au tras mai înspre trotuar, apoi au trîntit portierele și au demarat. M-am dus să văd dacă trăiește. Era aproape înghețat. Am anunțat un agent de poliție, dar abia după o oră l-au ridicat de acolo, nu cu salvarea, ci cu o dubă neagră cu ferestrele zăbrelite. Nu știu dacă i-am făcut vreun bine.

Într-o casă aflată la numărul 16, pe strada l'Epée, din Lyon, locuia un om care n-a mai fost văzut de la 1 august 1964. Abia după șase ani, din cauza chiriei neachitate, i-au spart ușa și i-au găsit scheletul. Murise de mult.

Sînt incapabil să descriu ultima noapte din viața familiei imigrantului Seid Doghmane din Montpellier, cînd el, soția sa și cei doi copii au murit asfixiați de oxidul de carbon al unui lighean de mangal aprins, lăsat în mijlocul camerei mizere de la parterul casei aflate la numărul 4 bis, în strada Richer-de-Bellaval, la cîțiva pași de catedrala din centrul orașului. El avea 39 de ani, soția 35, băiatul cel mare, Didier, 9 ani ; fetița, Louisette, 5. Asta s-a întîmplat pe la începutul lui noiembrie 1971. Abia după două luni, la 3 ianuarie 1972, datoriile neplătite le-au forțat ușa și cei patru au fost găsiți într-un stadiu avansat de putrefacție. Nimeni nu se întrebase în acest răstimp ce se petrecuse cu ei, unde dispăruseră, de ce copilul nu mai venea la școală ?

Pe o autostradă din Neuenkirken, în Germania federală, un tînăr de 18 ani, aproape dezbrăcat, a fost văzut alergînd și făcînd semne mașinilor care treceau să oprească și să-l ajute. N-a oprit nici una. Dimineața a fost găsit mort. Înghețase.

Pe o stradă din Sydney, în Australia, un trecător s-a apropiat de un om așezat pe o bancă și i-a cerut foc să-și aprindă țigara. Acesta părea că doarme. A doua zi, trecînd din nou pe acolo, omul cu țigara l-a văzut pe cel de pe bancă stînd în aceeași poziție. Era mort de nouă zile.

Mondo Umano în tranziție spre Mondo Cane : nimic nu mi se pare mai ireconciliabil decît cibernetica și științele oculte. Că o mașină electronică poate picta, versifica și „compune“ muzică, nu mai miră pe nimeni. În

fond, nu este vorba decît de descompunerea și recompunerea cifrelor, și în retrospectiva istorică îmi apare mult mai trudnică și mai dificilă asamblarea tamburului unui pian mecanic decît stoarcerea unei cacofonii „muzicale“ dintr-o mașină care înghite benzi perforate. Dar a pune un creier electronic să dezlege enigmele de nedezlegat ale alchimiștilor și a-i împrumuta harul prezicătorilor mi se pare o monumentală aberație.

Și totuși... Sărmane țigănci cu fustele înfoiate, care străbateți drumurile pămîntului tulburînd tihna străzilor cu misterioasa voastră chemare : „Hai să-ți ghicesc, coconașule !“, v-a venit sfîrșitul ! A apărut Astroflashul, creierul electronic care ghicește viitorul, mașina cu zeci de mii de circuite imprimate, capabilă să descifreze destine dintr-o simplă fișă perforată, cu ora, ziua, luna și anul nașterii. Ce pasiențe, ce bobi, ce zaț de cafea, ce glob de cristal, ce astrolab, ce linie a vieții, ce inspirație, cînd totul nu este decît matematică, tranzistoare și formule cifrate ! Și lumea se înghesuie ca la urs la New York, la Paris, la Bruxelles, la Buenos Aires, să-și facă portretul psihologic din poziția aștrilor la ceasul de cele mai multe ori uitat al nașterii, să-și înțeleagă mai bine întortocheatele căi ale sufletului din sibilicele descripții ale oracolului tranzistorizat, să-și descopere afinitățile cu ființa iubită pe baza datelor sumare furnizate pe o fișă „Adam și Eva“, să-și cunoască copiii pe care i-a crescut sau să-și afle viitorul din geometria celestă a lunii, a soarelui și a planetelor lente sau rapide de pe firmamentul colțului de lume unde a văzut lumina zilei.

Am întrebat o dată o ghicitoare, cum își explica harul ? Mi-a dat un răspuns uluitor : „Vezi, domnișorule dragă, dumneata spui că scrii cărți. Și cred că atunci cînd faci treaba asta, te apucă așa o stare de înălțare, că parcă plutești și începi să vezi. Așa și eu. Atunci cînd ghicesc nu mă uit atît în palma care mi se întinde, cît în sufletul meu. Și văz. Că degeaba încerci să vorbești despre sufletul altuia dacă nu ți-l cunoști bine pe-al tău...“

Era o poetă.

Ultima dată cînd am văzut-o pe Elvira Popescu, juca în „Prezicătoarea", o piesă de André Roussin, în care marea acriță realiza o zguduitoare partitură de tragediană antică. Era un fel de matroană a sindicatului ocult al prezicătoarelor care pregăteau o demonstrație de protest în fața Prefecturii poliției pariziene, pentru dreptul la libera profesare a contestatei lor meserii. În cartotecile clientelei lor figurau toate marile personalități ale țării care, înainte de luarea măsurilor decisive față de istorie veneau în taină să le consulte și să le ceară sfatul. Iar marea prezicătoare avea un fiu savant, om al științelor exacte, rușinat de meseria mamei sale, pe care o frecventa în ascuns pentru a-i stoarce banii necesari studiilor. Și mai era o fată, întruchiparea candoarei și a naivității, o Julietă a veacului nostru căreia în zadar femeia cu har divin îi spunea că trebuie s-o rupă cu un ticălos, un om de nimic, o otreapă, o epavă umană care n-avea să-i aducă decît nefericire. Dar fata nu se putea rupe căci iubea, și pentru ea, căzătura aceea de bărbat reprezenta totul. Pînă cînd, într-o ultimă consultație, printr-o inspirație sacră, marea prezicătoare i-a spus fetei că destinul era de partea ei și că omul care o chinuia avea să treacă printr-o ultimă încercare, decisivă, eliberatoare. Iar după clipa malefică, fata s-a întors cu sufletul răvășit să-i spună confidentei sale că nedemnu-i iubit i-a pierit într-un accident de automobil. Asta, exact în ziua cînd cea care se credea stăpînă asupra întortocheatelor căi ale destinului altora avea să afle că tocmai fiul ei fusese cel ucis, ticălosul, otreapa, epava umană, căzătura pe care mama nu-l știuse decît cel mai pur, cel mai drag, cel mai omenesc dintre oameni. V-o închipuiți, chiar dacă n-ați văzut-o niciodată pe Elvira Popescu, marea prezicătoare, stăpîna harului sacru, autoritatea indiscutabilă a științelor oculte, în această mare scenă finală ?

O, candide bilete de papagal, naivă și generoasă pasăre cu cioc coroiat care știi să alegi atît de bine din cutiuța flașnetarului destine „pentru fete" și „pentru băieți", și toată lumea trăiește pînă la cel puțin șaptezeci și șapte

de ani şi are cîte şapte copii, cu trei neveste sau cu trei bărbaţi! A apărut măria-sa Astroflashul, creierul electronic care devorează speranţe şi oferă în cîteva secunde zece pagini bătute la maşină, fără a uita să repete de tot atîtea ori menţiunea „reproducerea interzisă!" Şi vin oamenii ca la Maglavit, înghesuindu-se într-un pasaj din Champs Elysées, şi îşi rotesc cu tremur în glas data naşterii, ora şi locul, iar astrologii-ciberneticieni caută în cărţile groase ca nişte biblii numele localităţilor de pe tot globul unde li s-au născut „subiecţii". În funcţie de loc şi data naşterii computerul stabileşte tabelul logaritmic al zodiacului, cifrînd punctaje indescifrabile unui ochi profan, din a căror combinare scoate o proză dactilografiată electric.

Primii care au venit să-şi ghicească prin oracolul electronic viitorul au fost înşişi ghicitorii de profesie, mai mult din necesitatea stabilirii raportului de forţe cu concurenţa neloială decît din nevoia de adevăr. Căci maşina de ghicit învăţase de la ei arta de a prezice fiecăruia atîta bine cert şi atîta rău probabil, încît nimeni să nu plece nemulţumit.

Iată-l pe acest domn onorabil cu servietă-geamantănaş din piele neagră şi cu o nelinişte pe chip abia mascată de un surîs sceptic, venit parcă în glumă să-şi afle portretul psihologic (întotdeauna flatant) şi viitorul, pe următoarele trei luni. Aşteaptă cu nerăbdare să vadă ce i se oferă pentru cei cinci dolari plătiţi creierului electronic, care îi debordează cu generozitate trei metri de lecnic, care îi debordează cu generozitate trei metri de lectură. Şi-a primit horoscopul împăturit într-un dosar portocaliu şi, nerăbdător, se reintegrează în furnicarul uman de pe marele bulevard, citindu-şi în mers viitorul. Acum faţa lui nu mai exprimă decît o curiozitate insaţiabilă, satisfacţii şi îngrijorări care îl fac şi mai singur, şi mai insensibil în torentul mulţimii. Totul pare perfect, portretul psihologic spune că este un om extraordinar pe care îl aşteaptă trei luni de bucurii şi succese. Dar absorbit de lectură traversează strada „pe roşu", se aude un chiuit de frîne, de metal izbit, de sticlă spartă, un bufnet surd ca

şi cînd boturile nichelate ale maşinilor ar lovi un sac de pămînt, şi filele horoscopului fericit plutesc în aer sau se lipesc de pneurile care rulează frenetic.

Nu, nu, horoscopul creierului electronic n-a greşit nimic, el spune clar că planetele pot numai influenţa, dar nu determina destinul pe care omul şi-l face singur.

Mondo Cane : Unul din foştii regi balcanici, detronat imediat după ultimul război mondial, Petru al II-lea al Iugoslaviei, a publicat într-un ziar american următorul anunţ : „Ex-rege caută o ocupaţie demnă de numele şi poziţia sa".

Răspunsul a venit cu destulă promptitudine, sub forma a două propuneri : printr-una i se oferea ex-regelui şomer demna ocupaţie de maître d'hôtel într-un oraş american de provincie, iar prin cealaltă, pentru nume şi poziţie, i se cerea să apară, în toată splendoarea sa, pe arena unui circ ambulant. Indignat, „ex"-ul a refuzat ambele propuneri.

O întreagă galerie de detronaţi, începînd cu Henri de France şi Otto von Habsburg şi terminînd cu Bao Dai al Vietnamului sudic, nutresc acelaşi vis inefabil, ireal şi deşănţat al reîntoarcerii pe tronul de pe care i-a zvîrlit lovitura de picior, încălţat prin unele locuri cu bocanc muncitoresc ori opincă, iar prin altele (cum a fost cazul lui Umberto al Italiei, al Contelui de Paris, al lui Otto von Habsburg sau al lui Bao Dai) cu mocasin burghez ori pantof de lac care, oricum, doare mai puţin şi nu e întotdeauna absolut irevocabil.

Din lipsă de tron, Contele de Paris, prinţul Henri de France, face copii (a făcut pînă acum vreo unsprezece), şi spleenul l-a obişnuit să viseze, deocamdată doar idilic, la o posibilitate a reînvierii imperiului napoleonian cu o duzină de capitale, cîte una pentru fiecare din odraslele sale, iar a douăsprezecea, cea mai mare, care să fie, bineînţeles, Parisul, pentru el.

Umberto al II-lea, care n-a putut domni decît o lună, de la 2 mai la 2 iunie 1944, îşi poartă „amarul" voiajînd de la un castel la altul (toate ale familiei), prin Franţa,

Elveţia, şi Maroc, unde „exilatul" Victor Emanuel, „babacul", îşi masase depozitele de mare industriaş şi latifundiar. Odrasla sa, intrată deja în a doua tinereţe, năbădăioasă ca şi prima, cochetează pe rînd, cînd în faţa celor două partide monarhice din Italia, care îi perpetuează cu încăpăţînare cultul, cînd în faţa unei binecunoscute dansatoare de „strip-tease" care, evoluînd în faţa clienţilor îmbrăcată doar în costumul Evei, îi provoacă orgoliul descoronatului erotoman, iar aristocraţiei italiene, „demne" şi „puritane", necazuri cu muşamalizarea scandalurilor de presă.

Don Juan de Bourbon, fiul lui Alfons al III-lea, şi-a aşteptat mai întîi împlinirea vîrstei de 30 de ani, apoi a celei de 40 de ani cînd Franco, „Il Caudillo", i-a promis şi răspromis că îi va ceda tronul, acaparat de aproape patru decenii chiar de nedezminţitul dictator.

Don Durate, prinţ de Braganza, însurat cu Dona Maria Francisca de Braganza, fiul natural al lui Ioan I, aşteaptă puterea — şi speră că aceasta se va găsi — care să-i dea înapoi tronul portughez de unde „a alunecat" (împins serios de nepotul său Miguel), în 1910.

Otto von Habsburg, din vizuina sa de marmură de la Beeking, lîngă München, se autodecretează în cărţile de vizită cu care din cînd în cînd bombardează presa, „rege al Austriei şi Ungariei" şi urmaş direct al întemeietorului marelui, dar efemerului, imperiu austro-ungar. Dintre „ex"-ii care îşi mai poartă umbra prin apusul Europei, el este poate cel mai activ. Zelul pe care îl depune pentru recîştigarea tronului strămoşesc rămîne însă invers proporţional cu şansele de succes. Dezamăgit de americani, Otto s-a aruncat cu toată inima în îmbrăţişarea drăgăstoasă a potentaţilor de la „Süddeutsche Bank" unde, cîţiva foşti „adolfieni", i-au oferit sprijin moral şi înţelegere pentru viitoarele sale maşinaţii în care el, bineînţeles, ca tuturе al coroanei lipsită de strălucire, îşi rezervă partea leului.

Faruk al Egiptului își plimbă burnusul între Cannes, Deauville, Monaco și Roma, trecînd din saloanele oficiale direct în speluncile cămătarilor, fie ele cu portari cu livrea, fie doar cu scufii și halate slinoase. Conflictul Suezului a fost ultima sa speranță de reîntoarcere la umbra piramidelor „străbune" și dacă acesta n-a avut efectul dorit, a determinat măcar o momentană creștere a creditului regal pe piața cămătarilor.

Ahmed Zogu, care înaintea invaziei fasciste în Albania a reușit să fugă peste graniță cu o parte grasă din tezaurul „scumpei" sale țărișoare (60 milioane dolari în lingouri și monezi), își consumă tristețea și comoara jefuită pe Coasta de Azur unde, din cînd în cînd, o mai miluiește cu cîte ceva pe „ex-gazda" sa Faruk, care, după fuga din Albania, i-a oferit lui Zogu casă și masă. Prilejurile de întîlnire sînt tot mai des căutate de cei doi „ex"-i ale căror gîturi de curcă, slăbite și tremurînde, nu mai sînt în stare să le țină drept nici capetele, darămite coroanele. Amîndoi sînt pasionați colecționari de numismatică (Ahmed Zogu a dovedit din plin această pasiune încă din 1939, de cînd a fugit cu tezaurul), de arta sacramentală și... pornografică. Și în momentele lor de idilă cu imaginile de hîrtie sau de celuloid, nu-și ascund, nici unul, nici altul, nerăbdarea și setea cu care așteaptă „minunea", ireală ca orice minune, care să-i întoarcă pe tronurile de „acasă".

Bao Dai, după rezistența sa pe tron în timpul ocupației japoneze, s-a pierdut în anonimat fără însă a-și ascunde legătura cu anumite cercuri apusene și din Vietnamul de Sud, fățiș interesate în reinstaurarea vechilor relații în Indochina.

Simeon „ex"-ul Bulgariei, trăiește pe picior din ce în ce mai mic la Madrid, ținînd trena lui Franco, în preajma căruia se întîlnesc tot mai des capetele descoronate pentru a pune mapamondul la cale.

Ultimii descendenți ai Romanovilor, cei de sinistră strălucire, s-au topit în neant unul după altul, inutili și

ridicoli ca nişte stropi de mocirlă împroşcaţi de sub roata istoriei. Decăderea lor a fost parafată de toate marile tribunale ale lumii între pereţii cărora s-au consumat, cu uşile închise, scandalurile ex-curţii ţariste, prea numeroasă pentru rămăşiţa de ciolan „strămoşesc" scos din ţară prin contrabandă.

Piotr al Iugoslaviei, cel care, după ce a refuzat cu dispreţ ofertele de maître d'hôtel ori de clown într-un circ ambulant, a declarat indignat presei : „Trebuie cu orice preţ să-mi recapăt tronul, nu înțelegeți că altceva nu ştiu să fac ?"

Galeria regilor fără regate, suspinătoare în cor după vremurile de altădată, se află oarecum... în familie, unde necazul e mai uşor de suportat, iar planurile de incendiere a lumii mai uşor de organizat. Simeon al Bulgariei este nepotul lui Victor Emanuel al III-lea şi văr cu Alexandru al Iugoslaviei care, la rîndul lui, este însurat cu fiica cea mai mare a lui Umberto al II-lea, a cărui nevastă este fiica lui Albert I şi a Elisabetei. Piotr al II-lea al Iugoslaviei este nepotul Elenei von Schleswig-Holstein-Sonderburg-Glukburg, nepot al Zitei, „împărăteasa" Austriei, nepot al lui Felix, marele prinț al Luxemburgului, și al prințului Xavier de Bourbon-Parma !...

Propunerea făcută lui Piotr al II-lea de către proprietarul circului din S. U. A. îşi avea deci tîlcul ei de bussines rentabil : un circ al regilor fără regate, care să prezinte pe arena cu rumeguş, între cămile şi alte animale exotice, pe descoronații Europei, ar fi constituit, într-adevăr, o afacere bună și o distracţie copioasă.

Ce lecţie sinistră le-a oferit istoria !

Mondo Cane în tranziţie spre Mondo Umano :

În boxa acuzaţilor, un criminal : Claude Buffet. Calm, aproape placid, imperturbabil, ca și cînd ar asista la procesul altuia pe care trebuia să-l povestească seara, acasă, în familie, şi, de aceea, îşi lua note să nu uite detaliile aparent lipsite de importanță. Ce-a spus judecătorul, ce-a spus procurorul, ce-a spus avocatul acuzaţiei, ce-au

spus martorii. El însuşi nu va avea nimic senzaţional de spus, decît la sfîrşit, cînd i se va citi sentinţa. Atunci se va ridica, şi va implora tribunalul să-l condamne la moarte. La moarte!... Asistenţa e uluită. În jurul unui astfel de verdict prezumţial s-au dus cele mai încrîncenate dezbateri. Şi cînd elocinţa avocatului apărării şi chibzuiala juraţilor au împins umbra scheleticei doamne cu coasa din vecinătatea planturoasei doamne cu balanţa şi cu ochii legaţi, condamnatul a implorat-o să se întoarcă. Un reviriment al conştiinţei sub ţeasta aceea marcată de semnul lui Lombroso? O teamă de perpetuitatea muncii forţate într-o puşcărie pentru delincvenţi periculoşi? Patosul remuşcărilor sau stratagema autosupliciului invocator de clemenţă?

A ucis o femeie ca s-o jefuiască. A părăsit-o într-o maşină, undeva la marginea unei alei din Bois de Boulogne trucînd aparenţele pentru a lăsa să se creadă că victima lui a fost asasinată de un sadic sexual. Ziarele au urlat cîteva zile în titluri grase sporindu-şi tirajele, poliţia şi-a pus comprese reci şi detectivii cu miros de copoi s-au aşternut pe lucru. Descoperirea criminalului aşa cum o relatează cei care l-au prins ar putea constitui subiectul unui roman poliţist. Deşi poate sînteţi avizi să-l aflaţi, nu vi-l voi istorisi. Altceva vreau să vă spun. Dincolo de senzaţional, relatarea faptului divers este pentru presă o modalitate de a oglindi imaginea unei societăţi în aspectele ei cele mai intime. S-a vorbit mult la acest proces de justificarea aplicării pedepselor capitale. Avocatul acuzării a văzut în abolirea pedepsei cu moartea un semn al civilizaţiilor decadente! O canonadă juridică s-a îndreptat împotriva lui contestîndu-i teza. Ghilotina, instrumentul de decapitare copiat de la italieni de doctorul Guillotin, membru al Constituantei, a rostogolit primul cap în Franţa la 25 aprilie 1792. Ultima execuţie publică sub tăişul cuţitului ei trapezoidal a avut loc la Versailles, în zorii zilei de 17 iunie 1939, cînd în coşul de răchită plin cu rumeguş a căzut capul lui Eugene Weidmann. La procesul lui Claude Buffet unde s-a vorbit

mai mult despre moarte decît despre omor, s-au invocat incidentele publice care au avut loc cu prilejul acelei ultime execuţii dinainte de război. Avocatul general Dupost a amintit imaginea femeilor aţîţate de hohotul morţii, care îşi muiau batistele în apa din rigola trotuarului înroşită de sîngele condamnatului. Splendide amintiri din duiosul chip al lumii civilizate !

Dar nici despre asta nu vroiam să vorbesc. Ci despre altceva. Despre o femeie slabă, chinuită, cu colţurile pleoapelor căzute, cu ochii înroşiţi de plîns, cu vocea tremurătoare şi sufletul aproape stins : Huguette Buffet, soţia criminalului.

„Curtea vă dă cuvîntul, doamnă, ce aveţi de spus ?"

„O, nimic contra soţului meu. El a fost întotdeauna foarte bun cu mine. Niciodată nu mi-a făcut mizerii..."

„La anchetă, aţi declarat, totuşi, că era instabil, uşuratic şi furios".

„Nu-i adevărat. Am fost impresionată de anchetatori".

„Avea amante. Vă neglija"

„Nu mi-a făcut niciodată rău, m-a apărat întotdeauna, a avut grijă de mine".

„Ne-aţi putea spune cum l-aţi cunoscut pe soţul dumneavoastră ?"

„Eram într-un sanatoriu de tuberculoşi. Am dat un anunţ într-un ziar spunînd că aş vrea să-i scriu cuiva. El mi-a răspuns. Un timp, ne-am scris. Apoi, ne-am căsătorit. O, domnule preşedinte, el m-a ajutat foarte mult să mă însănătoşesc"...

„Care sînt acum relaţiile dintre dumneavoastră ?"

„Am grijă de el cît stă în închisoare. O să am grijă oricît timp va trebui..."

„Dacă am presupune că ar fi eliberat, v-aţi relua viaţa alături de el ?"

„Desigur, o să-l aştept întotdeauna".

„Şi totuşi, el nu s-a ocupat prea mult de dumneavoastră"

„Ba da..."

„Nu !"

„O, domnule judecător, niciodată nu m-a lăsat fără mîncare..."

Aveam impresia că Dostoievski se afla în sală și scria. Sau că tribunalul era o înscenare literară după o operă stranie extrasă din două cărți : „Umiliți și obidiți", și „Crimă și pedeapsă". Și nu-l plîngeam pe cel ce-și implora moartea, ci pe femeia aceasta în care rămăsese numai un strop de viață și, hotărîtă să-l aștepte pe criminal oricît, pentru că nu fusese lăsată niciodată fără mîncare, îi salva pentru doi ani capul de sub cuțitul ghilotinei.

Mondo Umano : Sîmbătă 2 septembrie 1970, exact la ora unsprezece și patruzeci și trei de minute, ora New Yorkului, ora șaisprezece și patruzeci și trei de minute, ora Parisului, convorbirile telefonice dintre cele două metropole au fost brusc întrerupte pentru șaizeci de secunde. Un minut care trebuia să salveze viața unei tinere femei de 24 de ani cuprinsă de îmbrățișarea jilavă a morții. O solidaritate prin telefon între cele două continente avea să oprească șuierul coasei care dădea tîrcoale unui mic apartament din cartierul parizian Plaine-Monceau. Ce se întîmplase ? O voce bărbătească, surescitată de emoție, a cerut prin telefon, la New York, legătura cu Interpolul. Polițistul de serviciu care a recepționat mesajul a crezut mai întîi că are de-a face cu unul dintre maniacii alertelor, acei „colaboratori" din umbra anonimatului dispuși oricînd să sesizeze crime în curs de execuție, incendii fără foc, bombe ipotetice ascunse în calele avioanelor gata de zbor, răpiri, violuri, spargeri imaginare. Dar pentru că solicitantul nervos își declinase identitatea, cel chemat l-a reținut la telefon pînă cînd un alt funcționar al poliției newyorkeze i-a verificat existența în evidența forței publice. Omul nu era un farsor. Dar lucrul pe care îl cerea el părea de domeniul fantasticului. O fată cu vocea stinsă spunea la telefon unui prieten de-al lui, vorbind tocmai din Paris, că își tăiase venele și dăduse drumul la gaz. În cîteva minute, cel mult un sfert de ceas, avea să fie moartă. Părea că distanța dintre continente nu mai putea împiedica nimic.

Şi totuşi... Omul care dăduse alarma a primit o indicaţie : „Să continue s-o ţină de vorbă la telefon. Să-i spună orice, să-i vorbească fără oprire, să n-o lase să închidă telefonul. De rest, ne ocupăm noi“.

Atunci cînd oamenii vor, distanţele îşi pierd consistenţa fizică. Devin ceva relativ, ca o prejudecată.Timpul se dovedeşte incapabil să sape. Totul este ca oamenii să dorească şi să acţioneze. Să nu-şi plece mîinile a neputinţă, să nu se resemneze. Nici măcar atunci cînd totul pare imposibil. Dar ce poţi face de la mii de kilometri distanţă, peste cinci fuse orare, cînd soarele apune la Paris şi abia se înalţă la zenit deasupra New Yorkului ? Şi cînd sîngele picură nestăvilit stropi dintr-un rest de viaţă abandonată morţii şi gazul ucigător otrăveşte atmosfera !... Între Paris şi New York funcţionează o sută cincisprezece circuite telefonice : 64 prin radio, 51 prin satelit ; zi şi noapte supraîncărcate de comenzi... O negresă din Harlem, femeie de vîrsta bunicelor prea ambiţionate să dea piept cu viaţa pentru a abandona, operatoarea telefonică nr. 4 209, Josephine Maclock din New York, a ţinut să-i dea doamnei cu coasa o lecţie. Într-un timp record, decroşînd toate convorbirile care îi puteau jena comunicarea, a obţinut legătura cu cel mai apropiat comisariat de poliţie de casa unde se consuma o dramă despre a cărei desfăşurare nu se ştia decît dincolo de Atlantic. Vaierul sirenelor de pe maşinile în trombă ale poliţiei pariziene a spart tihna după-amiezii în arondismentul 17. Nu, nu este un film de suspense ceea ce vă povestesc, ci realitatea cea mai pură. O uşă spartă, o fată trîntită pe un pat plin de sînge, continuînd să vorbească cu vocea tot mai stinsă omului de la celălalt capăt al firului, peste Ocean. Au salvat-o în ultimul moment. Toată operaţiunea, de la primul apel telefonic pînă la deschiderea brutală a ferestrelor din camera supraîncărcată de gaz, a durat şapte minute. Bunica din Harlem i-a urat fetei smulse din ghearele morţii şi ale disperării să trăiască o viaţă lungă, să fie fericită, şi să aibă mulţi

copii. Căci viața nu este dată omului decît o singură dată, şi merită să fie trăită.

Oameni buni, dacă ați pus oceane între disperați, puneți și telefoane. Și inventați pentru fiecare cîte o bunică negresă care să le spună la timp că viața merită să fie trăită. Oameni buni, de ce nu funcționează telefoanele cu fronturile Vietnamului și ale Cambodgiei, de ce bunicile atîtor tineri ostași trebuie să plîngă neputincioase, și doamna în negru să-și șuiere coasa hohotind bezmetic? O fată cu sufletul răvășit de o dragoste neîmpărtășită a vrut să-și pună capăt zilelor și planeta i-a opus morții solidaritatea telefoanelor. Oameni buni, de ce nu puneți telefoane în calea prăpădului, sîmbăta și duminica, pe marile artere de circulație automobilistică? De ce nu puneți telefoane pe fostele cîmpuri de luptă unde au rămas grenade neexplodate pe care le dezgroapă copiii să se joace de-a războiul cu ele? Pe malurile Canalului de Suez, în lungul frontierelor impuse cu forța, pe zidurile prea înalte, sub prăbușirea perfidă a avalanșelor, în galeriile de mine cu metan, în calea cutremurelor și în vîrcolacii cicloanelor?

Oameni buni, puneți telefoane lîngă declanșatoarele bombelor și, jos, pe pămînt, alături de țintele lor, și faceți din conștiința voastră o bunică negresă care să vă spună la timp că viața nu vă este dată decît o singură dată și că merită să fie trăită.

E așa de simplu! Salvarea fetei din Paris v-a dovedit-o. De ce nu încercați?

Mondo Umano în tranziție spre Mondo Cane: „Voi muriți, că de rest avem noi grijă!" — sună reclamele caselor de pompe funebre din marile metropole occidentale, preluînd o formulă publicitară aflată la moda branșei, în America. Nu mai este loc pentru cimitire în marile aglomerări citadine, dar secolul nostru, secolul tuturor posibilităților și al tuturor imposibilităților nu se sperie numai de atît. O întreprinzătoare societate americană specializată în arta cioclilor a găsit soluția: Numai 25 de dolari pentru o înmormîntare demnă de timpurile

noastre ! Crematoriul, apoi cenușa presărată, din avion, în ocean. Taxă suplimentară pentru rugăciunea citită de pilot în timpul „presărării". Certificatul de înmormîntare cuprinde rezolvarea finală : „Lansat în mare".

Moartea s-a scumpit, nu numai viața costă tot mai mult, ci și debarasarea de rămășițele pămîntești ale celor dragi. În zece ani, prețul mormintelor concesionate a crescut cu 50 la sută. Cine să se mai tocmească cu mortul pe masă ? Durerea a devenit o strălucită afacere. Aflată în avangarda perfecțiunii funerare prin lansarea tipului de înmormîntări prin „Funeral parlors" — saloanele specializate în găzduirea temporară a defuncților — America a născocit moartea „modernă". Mortul este ferchezuit, sulemenit, pentru a arăta cît mai „vivant" cu putință și oferit unei înmormîntări-cocteil pe bandă rulantă. La New York mor un milion de oameni pe an. Morți de moarte naturală. A trei sute de dolari bucata, cît costă în medie o înmormîntare „cuviincioasă", asta reprezintă o cifră de afaceri de trei sute de milioane de dolari pe care și-o dispută rechinii-ciocli. „Necuviincioșii" n-au decît să se lase presărați din avion. În fond, dacă toți ar vrea să intre în pămînt, orașele ar fi curînd expropriate de cimitire. Așa că, „Cimitirul marin" se transformă din metaforă în realitate. Ferice de nefericiții a căror moarte v-am povestit-o mai sus. Măcar ei au parte de o groapă comună în „silozurile funerare" ale primăriilor !

Mondo Umano : Prietenului meu, pictorul C. G., i s-a distrus un tablou și l-a păstrat pentru totdeauna așa, fără să-l expună vreodată. Îl pictase în timpul unui drum cu șlepul, cînd se dezlănțuise o furtună de vară. Era pe vasul acela o familie de marinari, tatăl, mama și o fetiță de vreo șase ani. Cînd s-a năpustit furtuna, marinarul a început să lupte cu o prelată și cîteva funii, vrînd să acopere cu ea încărcătura de ciment a șlepului pe care ploaia amenința s-o pietrifice. Pictorul a văzut atunci în gesturile bărbatului tînăr, pe trupul căruia se încolăceau funiile, o imagine legendară. Și l-a pictat pe Prometeu înlănțuit. Cînd a terminat, furtuna se potolise de mult,

ca și mînia marinarului, supărat că pictorul, în loc să-i sară în ajutor, se apucase să-și schițeze tabloul. Pînza proaspătă, cu uleiul încă umed pe ea, fusese pusă la loc ferit, după un dulap din cabină. Iar prietenul meu le povestea celor trei, tatălui, mamei, fetiței numai ochi și urechi, calvarul lui Prometeu. Apoi, toți s-au culcat dar, în zori, cînd pictorul și-a scos pînza din locul unde și-o ascunsese, a găsit-o distrusă. Cineva rîcîise vopseaua cu unghia, rupînd toate lanțurile cu care fusese legat Prometeu. Fetița dormea, dar cu greu i-au putut descleșta pumnii. Unghiile ei erau pline de vopsea.

Îl eliberase.

CHILIPIR

- TREI PIXURI, UN FRANC
- PE VALEA LOIREI
- PERE LACHAISE
- HÎRTIE DE PRINS MUȘTE
- CUM SĂ AJUNGI MILIONAR
- EMIGRAȚIE, HAINE GRELE

— Domnule, nu scăpaţi chilipirul! Trei „pixuri" un franc! Numai un franc trei pixuri! Fiecare cu pastă de altă culoare, uşor manevrabile, simple, estetice, un formidabil cadou numai pentru un franc! Ieri le vindeam cu doi franci bucata, azi, la lichidare, că e ora unu şi încă n-am mîncat nimic, preţ de faliment, de trei ori mai puţin decît mă costă, adică trei pixuri un franc, un singur franc, atît cît daţi pe un bilet de metro, sau pe un cornet de castane.

— Lasă-mă dom'ne, sînt plin de pixuri, unde vîr mîna în buzunar, numai de pixuri dau.

— Oferiţi-le prietenilor!

— Le-am oferit!

— Dar nu din astea... Priviţi... Staţi o clipă că nu vă costă nimic privitul... Uitaţi: uşor manevrabile, pastă alunecoasă, bilă şlefuită, culoare splendidă... Toate trei un singur franc, preţ de lichidare, o clipă numai, priviţi-l şi pe ăsta albastru, ţineţi aşa puţin la haina dumneavoastră încît vreţi să rămîn cu o bucăţică din ea în mînă? Uitaţi! Azur ultramarin, lazulită, cerul lui Michelangelo sau privirea lui Fra Diavolo... Sau ăsta roşu: buzele lui Brigitte Bardot, inima însîngerată a lui Jean-Paul Belmondo... Toate trei, albastru, roşu şi negru numai un franc, de şase ori mai ieftin ca ieri, şi de zece ori mai ieftin decît cele pe care o să le vînd după ce voi mînca...

— Uite ce e! îţi dau un franc şi mă laşi în pace! Nu-mi dai nici un pix!

— Mulţumesc domnule, o clipă numai, aveţi în buzunarul batistei şase pixuri.
— Faci pe mărinimosul ?
— Nu, dar mi-aţi dat un franc.
— Şi nu ţi-am cerut nimic.
— Eu nu pot să primesc pomană !
— Atunci de ce îmi dai şase ?
— Aşa-i frumos ! să vă fac o plăcere... Dumneavoastră faceţi o afacere, fac şi eu una... Mai daţi-mi un franc şi le-aţi achitat pe toate... De ce să nu marşaţi mai departe la un chilipir cu care o singură dată în viaţă vă puteţi întîlni ?

*
* *

Pe Valea Loirei, multe dintre castelele din care măreţia de altădată s-a retras pentru a-şi înălţa tron de aur în legendă, au rămas pustii, reci, ursuze. Furnicarul turiştilor le asediază cu tirul declanşatoarelor fotografice, cu exploziile de lumină ale flash-urilor, sau cu zumzetul de bombă cu întîrziere al aparatelor de filmat. Pînă şi în nopţile calme cu luna care, aici, îşi dezvăluie mai mult ca oriunde vraja, cînd fantomele trecutului par că se întorc din umbră la castelele lor de altădată, cînd curţile străvechi se înfioară de şoapta poemelor de dragoste şi de sugestivele tablouri ale spectacolelor la modă de „sunet şi lumină“, cohortele babilonice ale turiştilor, frămîntă neostoite, poliglote şi anonime, pietrişul aleilor lăsînd în urmă amprenta veacului lor : prospectele turistice şi guma de mestecat, mestecată.

Treizeci de castele celebre şi alte şaptezeci mai puţin celebre au dat glorie unui rîu banal, ca Ialomiţa noastră, lipsit de peisagii spectaculoase, cu apă puţină, tulbure, şi relief molcom. Dar valea lui a fost leagănul renaşterii franceze. Veacul războaielor cu Italia din răscrucea mileniului nostru a adus de peste Alpi, curţii franceze învingătoare, arta constructorilor din Milano şi Veneţia,

din Roma și Florența. Refugiată în peisajul liniștitor al Loirei, Curtea de la Paris născocea moda reședințelor de vară al căror fast și sclipire aveau să întreacă palatele capitalei. Ahitectura severă din epoca lui Ludovic al XI-lea capătă sub Charles al VIII-lea altoiul goticului luxuriant și exuberanța florentină. Între străvechile donjonuri de la Loches sau Langeais, datînd de la începutul mileniului, și rafinatele castele de la Cheverny și Ménars, s-au așternut opt secole de arhitectură copios stimulată de întrecerea între potentați întru făurirea celui mai sublim, mai înălțător, mai puternic castel.

Au rămas prin capelele modeste lespezi de mormînt pe care calcă indiferenți vizitatorii cu tichet de intrare. Au rămas sarcofage cu prinți medievali cioplíți în piatră, regine și prințese smulse cu dalta din albul marmurei, cu obrajii, cu buzele, cu sînii și coapsele îngălbenite de mîngîierile pămîntești ale turiștilor.

Au rămas ca niște majordomi pauperi ai unui nou veac al descoperirilor geografice ghizii castelelor de altădată, întinzînd, după epuizarea explicațiilor, o mînă fără echivoc :

— Aveți grijă de puținul unt de pe pîinea săracă a ghidului... Nu-l uitați pe ghid... Aveți grijă de unt...

*
* *

O sută de hectare au fost închiriate veșniciei, undeva, în inima clocotitoare a metropolei pariziene, la cimitirul Pere Lachaise. Cred că nici cimitirele medievale ale musulmanilor nu sînt mai tixite decît acesta. Alinierea mormintelor — coroană de plumb lîngă coroană de plumb, cavou lîngă cavou, tabernacol lîngă tabernacol, sarcofag lîngă sarcofag, o carapace de solzi de piatră acoperă pămîntul cu o crustă funebră înălțînd spre cer însemnele distincției celor dispăruți — bazoreliefuri cu blazoane aristocratice, cruci sclipitoare, marmore scumpe, hieruvimi îndurerați cu aripile frînte, flori vii și flori

moarte, candele reci şi torţe afumate... La suprafaţă morţii îşi mai păstrează încă însemnele obîrşiei, opulenţa barocă le apasă osemintele sub greutatea ei, dar dacă cineva ar avea puterea să ridice toată această pădure de monumente funerare, odată cu scoarţa groasă de numai doi metri, ar descoperi o uniformitate uluitoare.

O, loc de veci al întunericului săpat în inima orașului-lumină, cît de sclipitor ești pe dinafară, cît de grav de măreţia ta mută, cît de orgolios în etalarea numelor distinșilor tăi chiriași, și ce jalnic, umil și anonim ești pe dedesupt, acolo unde totul e egal și uniform...

Dar cei mai chinuiţi sînt copacii acestui cimitir de piatră. Striviţi între morminte, cu rădăcinile încorsetate în alinierea rigidă a cutiilor de beton, încercînd neputincioşi să le străpungă pereţii pentru a-şi suge hrana, copacii aceștia sînt torturaţi de morţii rătăciţi printre rădăcinile lor cu o cruzime diavolească. O macara puternică a fost pusă să scoată din pămînt unul dintre copaci pentru a face loc unui mort ilustru. Și cînd puternicul cîrlig a smuls arborele bătrîn, între rădăcinile lui încîlcite după niște ciudate forme geometrice, rămăsese prins ca într-o crîncenă îmbrățișare un sicriu cu capac de zinc. Înăuntru, oasele sunau calp ca o talangă ruginită.

*

* *

În Praterul Vienei, scrînciobul de fier — inel de o jumătate milion de kilograme construit în 1895 — cerc cu 20 de cabine sprijinit de axul central prin spiţe, — e o imensă roată de bicicletă. Jos, un „manechin pis“ ţîrîie într-un havuz de ciment. „Rail“ — trenul cu o șină, munţi americani, cartofi pai, „Non-stop, strip-tease“ (diapozitive), patine pe rotile, muzeul ororilor, gogoașa înfuriată, încercarea puterii, „călătorie în infern“, „specialităţi bulgare“, „sex-anomalie“, la cîrnatul vesel, ocheanul excitaţiilor, „peştera groazei“, autocare electrice, casieriţe-spikeriţe, neon, femeia cu barbă, dragoni, „imperiul

morţii", rachete, carlinge, moto-cărucioare-pîrîitoare, hoţi de buzunare, hîrtie de prins muşte, „catacombele veseliei", alifie de bătături, sîni de cauciuc, scutere, parking, parfumatoare automate, japonezi cu coadă, cai, vibratoare de odihnit într-un minut, altă femeie cu barbă, viţelul cu cinci picioare, tăietorii de capete, omul cu muşchi de oţel, tir popular, încă o femeie cu barbă, zidul morţii, leul şi cîrnatul, muzeul secret, „la distrugerea totală..." Da, sînt de pe la noi oalele acelea ţărăneşti, din pămînt ars, atîrnate de tavan, şi piramida de bile de lemn cu care ai dreptul, plătind, să spargi cîte poţi...

* * *

— Te rog, repede că mă grăbesc.
— Ce doreşte domnul ?
— Fă-mi pantofii.
— Îmi pare rău dar am închis.
— Cum ai „închis". Ce dracu ai închis ? Aşa poţi să-mi spui să intru pe uşă, sau să fiu atent să nu-ţi sparg geamurile şandramalei. Doar n-ai nici uşă, nici ferestre. O ladă cu perii şi cîteva cutii şi borcane cu cremă.
— Îmi pare rău domnule, dar v-am spus, am închis !
— Şi cum, mă laşi să merg aşa ?
— Ce v-aş putea sfătui eu ?
— N-am nevoie de sfaturi, ci de pantofi curaţi. Plătesc cît îmi ceri.
— Nu vă cer nimic, că eu cînd închid, nu mai lucrez.
— Bine, dar plătesc oricît.
— Cît, oricît ?
— Cît vrei.
— Pentru azi am cîştigat de-ajuns. Acu mă duc la masă.
— Bine, dar un ban în plus nu strică. Mîine o să lucrezi mai puţin.
— Nu pot. Tot atît trebuie să lucrez.

— Atunci poate că strîngi ceva parale... Agonisești...
— Și ce să fac cu ele ?
— Îți cumperi o barcă și două, trei undițe.
— Eu n-am nevoie decît de o undiță. Ce să fac cu restul peștelui ?
— Îl vinzi și mai cumperi o barcă.
— Și cum să stau în două bărci ?
— Mai angajezi un om. Îl pui și pe el să pescuiască, iei plase, prinzi pește din ce în ce mai mult și îl vinzi.
— Și cu banii ce să fac ?
— Iei un pescador... Pe urmă un vas mare pe care fabrici conserve. Cutreieri mările și descarci în porturi marfa gata. Aici aveți o groază de bogății numai că voi, latinii, nu știți să le exploatați.
— Bine domnule, și pe-urmă ce fac ?
— Ce să faci ? Ajungi milionar ca mine și la 50-60 de ani ai strîns destul, vii aici cîte o săptămînă, două, pe an, și stai cu burta la soare...
— Da ? Păi eu acum ce fac ? Și n-am decît 18 ani... Îmi pare rău domnule, dar am închis.

*
* *

Întîmplarea de mai jos n-are în ea nici un element imaginar. Și, cu toate că am înlocuit numele proprii ale „eroilor“ mei cu inițiale de împrumut, nici o asemănare cu vreo persoană știută, nu este cîtuși de puțin întîmplătoare.

Mă aflam pe aeroportul din Roma, în timpul unei escale dintr-un zbor spre Paris. Eram un pasager „în tranzit“, obligat să aștepte cîteva ceasuri continuarea cursei, fără să poată părăsi o anumită zonă a aeroportului. O astfel de ședere fortuită în etern jinduita Romă, pe care n-o poți zări decît prin ferestrele sălii de așteptare, fără a putea să-i treci pragul, este ca o închisoare într-o colivie de aur. Timpul abia se tîrăște, spectacolul decolărilor și aterizărilor nu mai pasionează, doar urechea

rămîne mereu trează pentru a distinge în cuvintele crainicei anunțarea pornirii pe drumul întrerupt. N-ai altceva mai bun de făcut decît să privești lung oamenii, cu un aer de indiferență și blazare, încît să nu se simtă studiați. La un moment dat, m-am trezit însă urmărit cu insistență de un bărbat care mi se părea vag cunoscut și care de cîte ori îmi prindea privirile, îmi surîdea amical, pînă cînd și-a luat inima în dinți și s-a apropiat de mine :

— Nu mă mai recunoști ?

Era de statură mijlocie, cu părul cănit de un frizer de cartier, avea o față bronzată la reșou, un costum de haine acceptabil și o servietă-valijoară cum au funcționarii superiori, diplomații și oamenii de afaceri. O privire spălăcită în care se aprinsese scînteia surprizei și un aer de amiciție ușor deziluzionată de faptul că îmi rămînea străin.

— Tovarășe Grigorescu, este imposibil, m-am schimbat chiar așa de mult ?

Vocea mi l-a readus bine în memorie. Era A. B., „plecat" cu vreo trei ani în urmă din țară, despre care nu mai auzisem nimic între timp. Acum văzînd că-l recunosc, îmi întinde o mînă cu palma ușor transpirată, într-o efuziune de căldură pe care nu i-o simțeam deloc trucată.

— Îmi place, zic, mă iei cu „tovarășe" ?

— Ei, lasă, noi tot tovarăși am rămas.

O dusese destul de bine în țară. Se bucurase de atenție, de respect, deși nu era decît un tehnician de mîna a zecea, într-o branșă în care, har domnului, fac destui umbră pămîntului. Avea mașină într-o perioadă în care eu abia îndrăzneam să aspir la bicicletă, vilișoară, într-un cartier șic, cu alte cuvinte, o viață banal reușită.

— Cum o duci acum ? l-am întrebat.

— Excelent ! — și mi-a arătat dantura pe o placă impecabilă.

— Și mergi la Paris ?

— Exact. Voiaj de afaceri. Ce mai e prin țară ?

— Cum ştii. Treabă multă, şi bucurii, şi necazuri, de toate. Timpul e frumos, oamenii aşteaptă o recoltă bună, se pregătesc de vacanţe... Eşti mulţumit de ceea ce faci ?

— Cum să nu fiu ? Am dat lovitura !

— Te-ai schimbat mult. Parcă nu te-am văzut de douăzeci de ani, zic, neîndrăznind să-i spun cît a îmbătrînit.

— Am fost cam bolnav. Apoi, aici, ca să-ţi menţii poziţia, alergi, nu glumă... O să mă refac eu... Chiar aşa de mult m-am schimbat ?

— Destul.

— Ce să-i faci ? Aer poluat, ştii cum e la început, pînă te adaptezi, pînă îţi faci un rost. Şi apoi, aşa desprindere... Nu e deloc uşor.

— Înţeleg... Şi ce „lovitură“ ai dat ?

— E ! Chestie de baftă. Că aici, asta contează dacă n-ai altceva. Ştii ce ţi-ar trebui : capital, relaţii, altfel nimeni nu-ţi vine cu tava întinsă. Am reprezentanţa a două firme în specialitatea mea, sînt destul de mult pe drumuri, vilă în Calabria, birou la Roma, o maşină mă aşteaptă la Orly, o las acolo cu săptămînile, ce să-ţi spun, o splendoare, opt metri lungime, vai de capul meu cum o parchez. Ai un foc ?

Scot bricheta şi o aprind.

— Ai şi ţigări ?

— Snagov.

— Excelent !

— Uite domnule, trag un fum şi parcă sînt acasă. Nici nu-ţi închipui cît mă bucur că ne-am întîlnit. Spune-mi, la Bucureşti au înflorit trandafirii ?

— Ei, parcă de trandafiri îţi arde ?

— Îmi arde, domnule, îmi arde ! Cum să nu-mi ardă ? Ţi-am spus, aici e un aer al dracului de poluat, nu mă împac deloc cu chestia asta, ştii ce ? Dacă ţi-ai luat mai multe snagoave, lasă-mi mie pachetul ăsta, ţuică n-ai adus ? De le-aş da ălora de la Paris un Turţ, le-aş sparge gura...

Nostalgia lui olfactiv-alimentară după țara părăsită mi se părea înduioșătoare. N-aveam nici un motiv să nu-l cred că reușise, îl știam descurcăreț, abil, unul dintre aceia care la noi s-au cățărat un timp pe schema de organizare. Pînă cînd și-a luat valea.

— Auzi ? Nu-mi spui și mie de ce ai plecat ?

— E ! Parcă nu știi !

— Habar n-am.

— Drept să-ți spun, nici eu nu prea știu. Am făcut-o, și gata. Pe urmă, a fost prea tîrziu. Dacă nu dădeam lovitura, îmi trăgeam un glonte în cap, că aici, ori iei Occidentul în coarne, ori te ia el în copite. Ce-ai fi vrut ? Să mă întorc în patru labe ? Mai prind ceva cheag și vin eu... Cînd mi-or vedea frații de la București mașina...

— Au și ei.

— Zău ?

— Spune-mi. Mai știi ceva de C. D. ? Cum o duce ?

C. D. a fost un coleg de-al lui A. B., „plecat" și el, ceva mai înainte.

— Vai de capul lui ! Ăsta, de cînd a venit, trage mîța de coadă într-un hal, de ți se face milă... Cară cu căruciorul zarzavat la halele din Rungis.

— Ce spui domnule ? Păi nu era un specialist de lepădat...

— Aiurea ? D-ăștia sînt aici, cu lopata. Îl mai pun cîteodată să-mi spele mașina ca să scoată și el un ban. Pe ăla să-l vezi cum a îmbătrînit...

— Și E. F. ?

Altul care „plecase".

— Mai rău. Cerșește duminica la biserica românească din Paris. Dacă te duci pe-acolo, și zău, du-te, așa, ca chestie, numai că, dacă te vede, se ascunde, dar fă-o așa, să nu simtă, aruncă-i doi franci în pălărie... Am încercat să-l ajutăm, dar e putred domnule, e putred pînă în măduva oaselor. Plînge și își dă cu pumnii în cap, a vînat un timp o văduvă cu bani, și-a dat pînă și cămașa de pe el pentru anunțuri matrimoniale cu „tînăr, viguros,

fără prejudecăți, caută femeie de condiție pentru a-i fi sprijin în viață“, dar uite că n-a găsit. Ți-am spus, aici, dacă n-ai baftă, te-ai ars. O să crăpe într-o zi pe sub podurile Senei...

În avion, n-am găsit locuri alături. De altfel, mă apucase așa o lehamite, că nici n-am mai avut chef să caut pe cineva, cu care să mă schimb. La Paris, ne-am zis fugar „la revedere“, rezistînd invitației de a mă lăsa plimbat cu mașina lui de opt metri și, după cîteva minute, l-am văzut făcînd, cu „discreție“, coadă la autobuz.

Numai întîmplarea a făcut ca, exact după trei zile, să-l întîlnesc pe C. D., în anticamera unui personaj parizian cu care aveam de discutat unele treburi.

L-am recunoscut imediat. Nu se schimbase prea mult, era surîzător, volubil, plin de planuri și, cît timp am așteptat venirea gazdei, mi-a descris cum l-a apucat pe dumnezeu de un picior, ce situație și-a făcut, mașini, bani, o a doua reședință pe Valea Loirei, o a treia în Normandia, cont la bancă, femei, un aer de reușită perfect trucat.

— A ta e sacoșa aia ? — îl întreb. Ce ai în ea ?

— Phu ! Aur, auzi, aur ! Bossu' e topit după România, numai eu știu cum i-am făcut rost de două kile de mălai și un salam de Sibiu, am cu el o afacere, și pînă nu-l ung la coarda sensibilă, nu se lasă. Dar și dacă „marșează“ îl fac om, îl umplu de bani, am o idee pe care americanii ar da milioane...

Pe C. D. nu l-am mai întrebat de ce fugise. Și, doar așa, ca să omor timpul, l-am întrebat despre cel întîlnit la Roma.

— Spune-mi, mai știi ceva despre A. B. ?

— Dă-l dracului, parcă mai vrea să știe cineva de ăla ! Un prăpădit, un terchea-berchea, ne-a făcut țara de rîs pe aici.

— Da' de unde ? — îmi exprim eu mirarea. Am auzit că o duce extraordinar, are reprezentanța nu mai știu căror firme, vilă în Calabria, mașină de opt metri la Orly...

— Fugi de-aici ! E şofer la un bătrîn paralitic, plin de bani, dar iabraş ca Hagi Tudose. Îl mai trimite stăpînu-său cîte o dată cu cîte un comision ba la Roma, ba la Londra, nu ştiu ce învîrteşte moşu, dar nenorocitul ăla n-are timp nici să respire, şi, pentru că patronul se deplasează mai greu, A. B. mai face şi galop prin Europa pentru el.

— Şi E. F. ?

— Aud că aşteaptă o bursă de studii, de la americani. Nu ştiu dacă or să i-o dea, căci a depăşit vîrsta studiilor, dar poate o să aibă noroc şi-o s-o mai ducă un timp. L-aş fi luat la mine, că nu era prost, dar e păgubos dom'le, unde pune el mîna, îşi vîră şi dracu coada, iar cînd lucrezi pe-aici e mai bine să n-ai de-a face cu de-ai tăi...

Cînd „bossul" a trecut spre biroul lui, după ce m-a poftit înăuntru, s-a întors către C. D. şi l-a întrebat, iritat :

— Dumneata, iar ?

Şi l-am văzut atunci luîndu-şi sacoşa şi dezvelind misterios un cap de salam.

— Aşteaptă !

Nu se cuvenea să-l întreb pe „boss" ce învîrtea fostul meu „amic". Nici la biserica ortodoxă nu mai m-am dus. Dar întîmplarea a făcut să-l întîlnesc pe E. F., după o săptămînă, într-o cafenea de lîngă Comedia Franceză. Avea o faţă de Crist, o paloare care nu era deloc aristocratică şi o cumsecădenie blîndă de om care dispune de timp. Îşi lăsase barbă, plete, fuma ţigara pînă se aprindea şi filtrul şi, după pofta cu care a mîncat porţia de cartofi prăjiţi şi perechea de crenvurşti cu care l-am tratat din diurna mea de austeritate, mi s-a părut destul de dornic de viaţă.

— Auzi, îl întreb, te duci pe la biserica ortodoxă ?

— Ce să caut acolo ? Am fost de Crăciun, aveam o întîlnire cu unii, după care trebuia să tragem un chef cu sarmale, după datină. Încolo, nu mă ştii ? Nu sînt credincios.

— Am auzit că faci rost de o bursă americană.
— Am și făcut. Dar cred c-o să renunț. Mă duc în Canada, ăia angajează orice ; mie, aerul polar mi-a făcut întotdeauna bine.
Ochii îi străluceau, parcă ar fi avut ftizie, și bea vinul roșu de Bordeaux, pînă scurgea ultima picătură din pahar.
— Te descurci ?,
— Bineînțeles. Nu prea grozav, dar n-am de ce să mă plîng.
Și mi-a spus o cifră, bineînțeles, în dolari, pe care ar cîștiga-o lunar. De vreo cinci ori salariul meu de-acasă.
— Auzi ? îl întreb : Mai știi ceva despre A. B. și C.D. ?
— Niște rahați.
N-am auzit bine ! Poate-o fi spus „ratați".
— Rahați, ăsta-i cuvîntul.
Îi spun că i-am întîlnit.
— Și te iei după ei ?
— Ziceau că cerșești la biserica ortodoxă.
— Aiurea ! Cînd o să-i întîlnesc, îi iau la palme. În realitate, mă invidiază. Eu am un rost, mi se propune să plec în Canada, acolo e de lucru în industria forestieră, la petrol, în orice, șase luni leafa înainte, îți lasă timp să le studiezi limba, o dată la trei ani, concediu în Europa, șederea mea aici a fost doar un intermezzo...
— Te-ai însurat ?
— Ce-s nebun ? O să văd eu „acolo"...
Revin la discuția despre ceilalți doi. Îmi răspunde scîrbit, culegînd ultimul cartof din farfurie :
— Ai timp să-i crezi ? Ăștia cînd se întorc în țară ca turiști, împrumută haine mai acătării, să facă impresie, o mașină, ceva valize, și iau cadouri de doi franci de pe la autoservire... Îi știu eu pe toți, sînt mulți care mîine s-ar întoarce definitiv acasă, și nu de frică n-o fac, ci pentru că tot mai speră să se căpătuiască într-un fel, ca să nu vină acolo cu coada între picioare... Cu ce treburi ești la Paris ?
— Eu ?

— Da.
— Păi... Și eu... Am ales libertatea...
— Cum adică ?
— Așa, bine. Ca tine, ca A. B., ca C. D....
S-a făcut dintr-o dată și mai palid. Degetele i s-au crispat pe furculiță.
— Nu se poate !
— De ce ? Ziceai că ai nimerit-o, și ceilalți ziceau, ce să fac ?
A tăcut îndelung, a luat paharul, l-a privit în fund, apoi s-a jucat din nou cu furculița, evitînd să mă privească în ochi.
— Mai luăm o sticlă de vin ?
— Dacă vrei...
Am băut primul pahar în tăcere. Nici nu ne-am mai spus : „noroc".
— Și ai fost la Poliție ?
— Am trecut.
Mă bufnea rîsul. Parcă el s-ar fi pregătit să fugă, nu eu. Își luase o mină gravă, răscolitor de tristă :
— Nu mă feliciți ? zic.
— De ce ?
— Păi, cum „de ce" ?
— Ai completat și declarația aia ?
— Nu încă.
— Și pașaportul, l-ai dat ?
Nu i-am răspuns. Mi-am trecut mîna peste pieptul hainei, într-un gest instinctiv, pentru a-l simți acolo.
— N-auzi ? Ai dat pașaportul ?
Zic într-o doară :
— Îhî !
Își ridică ochii din pahar și mă fulgeră cu o privire înspăimîntătoare. Parcă s-ar fi rupt ceva în el.
— Nenorocitule, du-te mîine și cere-l înapoi. Dă-ți cu pumnii în cap, spune-le ce vrei, că ți s-a furat, că l-ai pierdut, că te-a anunțat cineva că ți-a fost depus acolo, te privește, habar n-ai în ce rahat ai picat !
— În ce rahat ?

— Stai să-ţi explic, nu te supăra, noi ăştia, fugiţii, sîntem ca ofticoşii, am vrea ca toată lumea să fie tuberculoasă, numai că eu m-am ars şi tu faci cum vrei, dar te priveşte, ai să vezi ce-o să tragi. Nicăieri nu se aplică mai bine decît aici, la ăştia, „iubesc trădarea, dar urăsc pe trădători". Crezi că o să-ţi aştearnă cineva de cald pentru ce-ai făcut ?

— Păi, poate o să fac şi eu rost de-o bursă... Sau plec cu tine, în Canada.

— Faci pe dracu ! Astea se dau cu pile, cu protecţia unei instituţii, sau numai dacă te-ai dat cu ăia care mîine ar pune foc României. Ştii ce-o să te întrebe americanii ? Ori, ori ! Te propune statul român, bine, o să vadă, şi dacă nu, intri într-un rahat şi mai mare. Pe la cîte uşi n-am bătut eu ! O să vezi ce înseamnă cozile de la birourile de plasare şi de emigranţi, vizele şi paravizele poliţiei, milogirea pe la potentaţii coloniei noastre... De ce crezi că crăp ? Dracu ştie într-o zi ce-oi mai face.

— Şi zici să li-l cer înapoi ?

— În genunchi să te rogi de ei. Dacă nu ţi-l dau, du-te la ambasadă şi spune-le. O să fie penibil, dar n-ai ce face.

Scot portmoneul să plătesc. Îl deschid şi las paşaportul cu literele aurii „Republica Socialistă România" să se vadă bine. E. F. a încremenit cu paharul la buze.

— Îţi baţi joc de mine ?

S-a ridicat demn şi a plecat cu paşi tîrşiţi spre uşă. Din prag, şi-a întors faţa şi m-a privit zîmbind. O picătură de vin roşu i se oprise pe barba care începuse să încărunţească.

— Cînd ajungi acasă, sărută pămîntul ăla. O să vin şi eu într-o zi, numai să mai apuc...

CURTEA MIRACOLELOR

- PARISUL FĂRĂ MISTERE
- MACROCEFALIE
- PÎINEA ISTORIEI
- MAGNIFICAT
- TROTUARE CARE NU SE RĂCESC NICIODATĂ
- A FI NEGRU LA PARIS
- „STRIP“

Timp de o lună şi jumătate s-au disecat cu lupele o sută şaptezeci şi şapte de clişee fotografice, imagini luate de la bordul unui elicopter care a zburat o oră deasupra cîtorva cartiere pariziene. Era ora cea mai calmă a zilei : între două şi trei după-amiază. Aparatul fusese trimis în misiune „secretă“ să spioneze de la înălţimea de o mie cinci sute de metri circulaţia din capitala Franţei. O imagine a centrului parizian, publicată pe o pagină întreagă de ziarul „France-Soir“, a făcut ca primele ediţii ale cotidianului de după amiază să se vîndă în cîteva ceasuri. Era fotografia făcută deasupra Arcului de Triumf, în care cele douăsprezece bulevarde desfăcute în raze din cercul pieţei Etoile apăreau sub convulsia sufocantă a circulaţiei automobilistice. Rezultatul numărătorii sub lupă ? La acea oră de „calm“, 57 000 de maşini în mers şi alte 380 000 staţionînd în lungul trotuarelor. O oră de „vîrf“ înseamnă pentru Paris înmulţirea acestor cifre cu patru. Nouă sute de mii de maşini circulă sau staţionează zilnic numai în centrul Parisului. Alte 950 000 de maşini vin şi pleacă în 24 de ore dinspre şi către localităţile de dincolo de centura Parisului. Aproape două milioane de maşini într-o neostoită forfotă pe străzile şi bulevardele Parisului fac pentru arhitecţii Franţei cuvîntul „urbanism“ sinonim cu necesitatea imperioasă a reglementării circulaţiei.

În fond, Parisul este un oraş fără hotare. În mijlocul unui bulevard apare o placă indicatoare pe care este scris cuvîntul „Paris“ şi, pe trotuarul de vizavi, altă placă, cu numele altui oraş : Saint-Denis, sau Clichy, sau Ivry, sau

Charenton... Cele douăzeci de „arrondismente“ sau raioane ale capitalei formează două cercuri concentrice în jurul centrului. Un fel de spirală identificabilă numai pe hartă porneşte de la Arcul de Triumf şi se încheie în buclă sub pădurea de la Vincennes. Cardinalele acestui vechi Paris sînt punctate de tradiţionalele „porţi“, dincolo de care se întinde aşa-numitul „banlieu“ sau suburbiile din regiunea pariziană. Între „porţi“, trei milioane de locuitori ; dincolo de ele — alte cinci milioane. În subsol, pînza de păianjen a metroului, traversînd pe sub albie sau pe poduri Sena care taie trupul Parisului cu o imensă buclă dublă în forma literei „S“. La suprafaţă, 13 000 de străzi, şapte gări, trei aeroporturi, peste 4 000 de fabrici şi uzine.

Parisul nu înseamnă numai cele patru sute de monumente ale sale, ci întreaga reţea urbanistică dezvoltată în jurul lor ; el nu înseamnă numai marile bulevarde, insula Cité — leagănul străvechii Luteţii — nici celebrele cartiere Montmartre, Montparnasse, Marais, Moufetard sau Champs-Elysées, ci un întreg conglomerat urbanistic cu centura lui de uzine şi „oraşe-dormitoare“ compuse numai din blocuri HLM, periferia cu bidonville-urile ei, o imensă metropolă de umbre şi lumini, a cărei dezvoltare a fost mai impetuoasă decît ritmul organizării urbanistice, mai haotică decît „rigurozitatea“ planurilor arhitecturale, mai expeditivă în rezolvarea, fie şi provizorie, a problemelor locuitorilor ei. Căci înainte de toate, Parisul, ca orice altă localitate, înseamnă oamenii lui, necesităţile convieţuirii în urbe, spiritul locuitorilor lui.

Astăzi, cei ce se socot parizieni sînt în număr de opt milioane. În 1985 vor fi unsprezece, iar în anul 2000, cincisprezece milioane. După unii urbanişti, destinul acestui oraş este de a creşte fără încetare sau de a muri. Alţii văd în dezvoltarea lui excesivă o boală cronică al cărei antidot nu poate fi decît dispersarea unei părţi din funcţiile asumate de Paris de-a lungul istoriei în favoarea altor centre urbanistice ale Franţei. Nimeni nu mai contestă faptul că discrepanţa dintre dezvoltarea

Parisului şi volumul celorlalte oraşe franceze a devenit excesivă. Într-adevăr, alte 33 oraşe franceze nu însumează la un loc mai mult de 9 milioane de locuitori, adică ceva mai puţin de 18 la sută din populaţia totală a ţării.

După ultimul recensămînt al locuinţelor, Parisul „intramuros“ rămîne în multe privinţe tributar unei grele moşteniri a trecutului. Nouăsprezece la sută din numărul locuinţelor nu dispun de apă curentă, şaizeci şi şase la sută sînt lipsite de băi sau duşuri, douăzeci şi opt la sută n-au instalaţii sanitare moderne. Oraşul nu poate oferi mai mult de un metru pătrat de spaţiu verde pe cap de locuitor. Vara, o treime din debitul Senei este format de apele de canal.

Semnalul de alarmă nu se aude pentru prima dată în capitala Franţei, speriată de aproape un sfert de mileniu de excesiva sa creştere. În 1724, un ministru al lui Ludovic al XV-lea declara într-un raport regal că Parisul a atins maximumul dezvoltării sale. Şi totuşi, de atunci şi pînă în zilele noastre, Parisul a continuat să crească, multiplicîndu-şi de cîteva ori volumul. Oamenii au început să vorbească despre inima „hipertrofiată“ a Franţei şi de unica ei perspectivă — paralizia. O realitate de necontestat în momentul de faţă face ca autobuzele din reţeaua Parisului să nu poată depăşi o viteză medie de 9 km, ceea ce le apropie de viteza tramcarelor de acum o sută de ani. Fiecare locuitor din regiunea pariziană pierde 15 la sută din timpul său pe drum, de acasă la locul de muncă şi înapoi. Revista „Historia“, reputată pentru soliditatea documentării sale, făcea în acest sens o prognoză neliniştitoare : un lucrător care ar locui lîngă Gara de Est a Parisului ar ajunge mai repede la serviciul său dacă ar lucra la Bruxelles decît într-un loc din periferia pariziană, cum ar fi Fontenoy-au-Roses.

Poate că în constatarea aceasta există o doză bună de exagerare, dar sînt momente cînd, într-adevăr, pentru a traversa Parisul de la un cap la altul, cu maşina, dificultăţile de circulaţie impun două ceasuri de drum.

În ultimii ani Parisul a încercat să iasă din această situaţie prin aplicarea unui îndrăzneţ plan urbanistic: construirea unei autostrăzi în centură, deschiderea unor noi artere de circulaţie pe cheiul Senei, impunerea sensului unic pe cele mai aglomerate străzi, forarea de tunele şi de pasaje subterane la intersecţiile de mare trafic rutier. Dar ritmul în care a crescut parcul de automobile s-a dovedit mai rapid decît realizarea acestor amendamente. De mai mulţi ani, zgomotul cel mai familiar pentru parizieni este păcănitul pikhamerelor. Sute de şantiere pentru reamenajarea căilor de circulaţie s-au deschis din centrul oraşului pînă în periferii, dar remediile încă nu s-au putut dovedi radicale.

Vechiul Paris rămîne prizonierul istoriei sale. Două mii de ani de existenţă au creat o urbe fortificată şi refortificată, zone de mare aglomerare, străzi medievale, adevărate defileuri între zidurile caselor de o înălţime egală. Asediul lui Henri de Navarra, invazia austriacă sub Ludovic al XIV-lea, războaiele revoluţionare, căderea lui Napoleon al III-lea au împînzit şi mai mult vechea metropolă de fortificaţii militare.

Legi urbanistice aplicate cu acerbicie au impus o înălţime maximă de 21 de metri tuturor imobilelor ridicate în centrul capitalei şi de 37 de metri la periferie. În inima istorică a Parisului, pentru păstrarea vechiului profil al oraşului, Ministerul Culturii nu permite ridicarea unor imobile mai înalte de 27 de metri. Este adevărat, normele acestea au apărat o anumită fizionomie arhitecturală care i-a dat Parisului o ţinută plină de originalitate, dar oraşul s-a întins pe orizontală ca o imensă pată de ulei. Regula n-a putut însă ţine pas cu expansiunea pe verticală a metropolei. În ultimii ani, dincolo de limitele Parisului istoric, au apărut zeci de zgîrie-nori, blocuri turn, complexe arhitecturale cu caracter pur funcţional care, tocmai prin linia lor ultramodernă, intră în „conflict" cu fizionomia tradiţională a oraşului. În majoritatea suburbiilor s-au construit noi zone urbane de tipul celei de la Sarcelles. Cartierul De-

fense, în stînga Senei, tinde să devină copia unui miniatural Manhattan, o copie de bun-gust, dar atît de hibridă față de restul orașului încît parizienii au început să vadă în ea o adevărată aberație arhitectonică pe care, însă, doar indignarea spiritelor conservatoare și tapajul presei n-o mai pot exclude din silueta Parisului modern. Imensul complex al gării Montparnasse, noile clădiri ale universităților, imobilele cu sute de apartamente pe verticală, deși continuă să alimenteze disputele arhitecților și ale urbaniștilor, rămîn o realitate a cărei perspectivă, deși ținută în frîu de edili, nu cunoaște decît o direcție : generalizarea. Austeritatea cam rece a gării Montparnasse poate să apară întrucîtva lipsită de har față de barocul tîrziu al Gării de Nord pariziene, dar aceasta din urmă n-are alte șanse decît a se transforma într-un muzeu al căilor ferate.

Dilema verticalei tulbură însă nu numai somnul urbaniștilor. Parizienii sînt implicați într-o vastă discuție și, datorită vetoului lor, multe proiecte arhitecturale care amenințau să modifice prea brutal profilul tradițional al capitalei franceze au fost abandonate. Concurat de un zgîrîie-nori, care se înalță în Montparnasse, Turnul Eiffel nu mai domină solitar orașul, pierzîndu-și prioritatea staturii sale de prim colos al Franței.

Acolo unde de o sută de ani capitala Franței își desfăcea noapte de noapte hrana în fostele hale dezafectate, s-a deschis la sfîrșitul lui 1970 o mare expoziție consacrată Parisului anului 2000. Parizienii socot că, pînă la împlinirea celui de-al doilea mileniu, n-a mai rămas decît timpul în care o nouă generație trebuie să ajungă la responsabilitatea maturității depline. Încărcați deopotrivă de obligația sacră a păstrării comorilor trecutului și de responsabilitatea față de viitorul orașului lor, urbaniștii parizieni s-au deprins ca, înainte de luarea hotărîrilor importante pentru ținuta capitalei Franței, să întreprindă o cît mai largă consultare a locuitorilor ei.

Expoziția care a funcționat în fostele hale, pînă în primele zile ale lui ianuarie 1971, s-a transformat imediat după deschiderea ei într-o imensă sală de dezbateri. Multe proiecte, deosebit de valoroase prin ingeniozitatea lor, au fost repuse în discuție datorită dificilei integrări în profilul contemporan al Parisului. Deosebit de semnificativ mi s-a părut faptul că, într-o societate în care ne-am obișnuit să credem că dezvoltarea orașelor este în primul rînd rezultatul expansiunii proprietății particulare, al haosului și întîmplării, fizionomia unei metropole nu mai poate fi impusă de bunul plac al capitalului. Prea îndelung tributar unui trecut de dezvoltare anarhică, Parisul anului 1971, care se gîndește serios la Parisul anului 2000, tinde să devină cu adevărat opera celor ce îl locuiesc și îi dau personalitatea.

Exemplul cîtorva municipalități din „banlieue", conduse de comuniști, unde urbanismul și arhitectura noilor zone au fost puse într-un cît mai apropiat acord cu necesitățile vitale ale locuitorilor, s-a dovedit stimulator și contagios. Efortul acestor edili, aleși în posturile de conducere ale municipalităților pentru spiritul lor gospodăresc și combativitatea în lupta pentru apărarea drepturilor cetățenilor, s-a concentrat în domeniul urbanistic asupra găsirii soluțiilor optime în rezolvarea problemelor impuse de conviețuirea colectivităților umane, în estetica și confortul urbelor. Atragerea unora dintre cei mai talentați și mai ingenioși arhitecți, consultarea celor ce aveau să locuiască în noile zone, selecționarea soluțiilor care să țină cont atît de necesitățile prezentului cît și de perspective, au constituit pentru edilii acestor municipalități un stimul devenit curînd o puternică forță motrice a concurenței, a ambiției de demonstrare a propriei capacități. La Ivry sau la Gennevilliers, noile zone urbanistice construite sub controlul și îndrumarea primarilor comuniști constituie adevărate mostre de valoare. În minuțiozitatea grijii lor pentru problemele cetățenilor, edilii acestor municipalități au mers pînă la amănunte „tradițional" neglijate în alte părți. Astfel, între blocurile de locuințe

s-au instalat terenuri şi de joacă pentru copiii locatarilor, ţinîndu-se cont de vîrsta şi de preferinţele lor. Impunerea zonelor „albastre“, de linişte, a spaţiilor verzi, alegerea locurilor pentru implantarea complexelor comerciale şi de servicii, a centrelor culturale, n-au fost ghidate decît de crearea unui climat vital cît mai suportabil pentru locatarii „oraşelor-dormitoare“, una din realităţile care nu mai pot fi despărţite de ideea supraaglomerării metropolelor — fenomen caracteristic epocii noastre.

Parisul anului 1971, al anului 1975 sau al anului 2000 are de rezolvat toate problemele specifice de astăzi ale vechilor oraşe din lumea întreagă. Dar oraşul acesta, căruia sociologii şi urbaniştii contemporani i-au diagnosticat maladia cronică numită „sufocare“ cu toate implicaţiile ei — şi nu i-au putut prescrie decît remediul „descongestionării“ — va privi întotdeauna în urmă, căci viitorul lui nu poate fi desprins de trecut. În asta constă originalitatea şi lecţia fiinţei sale istorice.

Mai există vreun Paris al misterelor ? Poate doar în celebrele lui „catacombe“ : Gigantic osuar pentru sute de mii de schelete depozitate în fostele galerii ale carierelor de piatră din subteran, catacombele Parisului pun la temelia oraşului mărturia trecutului său de tenebre. O dată pe lună ele sînt deschise vizitatorilor şi, atunci, smulse din beznă cu fasciculul de lumină al unei lanterne, imaginile înghiţite de veşnicul întuneric îţi strecoară în suflet fiorul unei tulburătoare descoperiri. Parisul a crescut din adîncurile sale, piatra necesară cetăţii a fost scoasă chiar de sub temeliile ei. S-au săpat galerii adînci, s-au deschis grote, un întreg labirint din care piatra s-a scos cioplită în cuburi pentru a forma trupul catedralelor, al edificiilor istorice şi al monumentelor de la suprafaţă. Cînd molimele au secerat vieţile oamenilor, cînd morţii războaielor n-au mai avut loc unde să fie îngropaţi, cînd s-au dezafectat cimitirele expropriate, osemintele au fost coborîte aici pentru a înlocui piatra din care s-a construit oraşul. O piatră gălbuie, ca spicul de grîu copt, căreia parizienii i-au redescoperit culoarea ori-

ginală abia în ultimii ani. Secolele o întunecaseră, poluarea, fumul și intemperiile o acoperiseră cu un strat mohorît, scurgerea nemiloasă a vremii cernise peste ea culoarea sumbră a doliului. Zece ani de curățire a mîzgăi pietrificate pe obrazul edificiilor au redat majorității monumentelor Parisului strălucirea de altădată. Operațiunea a fost inițiată în 1961 de scriitorul André Malraux, sub patronajul Generalului de Gaulle — și parizienii care au urmărit un timp cu nedumerire costisitoarea toaletă a orașului lor, aproape că au uitat astăzi cît de sumbru arătau acum un deceniu comorile de artă arhitecturală ale capitalei lor. Catedrala Notre-Dame, Madeleine, Domul Invalizilor, Saint Germain-de-Prés, Palatul Regal, Luvrul, zeci și sute de edificii și-au spălat obrazul și acum strălucesc din nou în frumusețea lor dintîi, dezvăluindu-și cu orgoliu splendoarea inițială. Un vechi decret semnat în 1852 de Napoleon al III-lea ar fi trebuit să oblige edilii Parisului să procedeze la curățirea monumentelor sale la fiecare zece ani. Dar au trecut 110 ani pînă cînd schelele să se înalțe din nou în jurul palatelor și suflul aerului comprimat, al șuvoaielor de apă și de detergenți chimici să înlăture stratul gros de mucegai, de funingine și gudron pietrificat. Una dintre cele mai dificile probleme ale acestei vaste operațiuni a fost impusă de găsirea soluțiilor adecvate fiecărui monument în parte, ca și genului de piatră folosit la construirea lui. Experții au constatat că palatele Parisului au fost ridicate din 1400 de feluri de piatră — și pentru fiecare dintre ele se cerea găsită soluția potrivită.

Din păcate „operațiunea Malraux“ nu restituie pentru totdeauna prospețimea edificiilor care fac mîndria Parisului. Atmosfera poluată, fumul de eșapament „encrasează“ din nou fațadele și legea lui Napoleon, neglijată atîta amar de vreme, se cere repusă în funcțiune.

Dar Parisul de mîine are ce vedea în Parisul de ieri. Grija edililor, a urbaniștilor, a arhitecților, a tuturor cetățenilor „Orașului-lumină“ este justificată de responsabilitatea lor față de moștenirea trecutului care se cere trans-

misă viitorului ca o ştafetă a demnităţii. Şi dacă a existat şi există vreun mare „mister“ al Parisului dintotdeauna, atunci el este dragostea parizienilor pentru oraşul lor. Da, Parisul este acum bolnav de una dintre cele mai acute boli ale oraşelor moderne, da, Parisul trebuie să facă faţă ritmului şi expansiunii lumii din ultima treime a secolului douăzeci, da, Parisul se vrea un oraş demn de trecutul său, capabil să facă faţă cerinţelor viitorului. Şi numai parizienii îi pot restitui orgoliosul nume de „Oraş-lumină“.

*
* *

Nu, domnilor, Parisul secret nu este ceea ce vă aşteptaţi. N-am scris această frază ca să istorisesc sub ea despre senzaţii tari, despre locuri cenzurabile, despre trotuarele calde ascunse prin cotloane de mister, despre cartiere cu faimă dubioasă şi localuri de „Paris by night“. Cu „Parisul secret“ cîţiva cineaşti abili au cîştigat bani grei, după ce au dat la iveală pelicula filmată cu camerele ascunse prin culisele marilor cabarete pariziene. Am crezut şi eu cîndva, ca atîţia alţii, că Parisul înseamnă numai Montmartre şi Montparnasse, Turnul Eiffel şi Arcul de Triumf, Luvrul şi Saint Germain, Notre-Dame şi Odeon, Sena şi Madeleine, Opera şi Domul Invalizilor... Mulţi din generaţia mai veche, purtînd cu pietate în inimă nostalgii lacrimogene, exclamă : Ah, Parisul ! Pigalle, marile bulevarde, porte Saint-Denis, Casino de Paris, Moulin Rouge şi Folies Bergères !.

Nu, domnilor, nu despre acest Paris pe care l-am consumat şi eu în cîteva seri ameţitoare vreau să vă vorbesc, ci despre unul mai secret şi mai puţin prezent pe afişe seducătoare. L-am descoperit în zorii unei dimineţi, cînd noaptea se îngîna încă cu ziua şi ochii cîrpiţi de somn se întorceau din celălalt Paris. Era Parisul în haine de lucru. Mîndria, forţa şi demnitatea Franţei. Parisul care la cinci dimineaţa aşteaptă deschiderea staţiilor de

metro, Parisul care iese din schimbul de noapte şi se pregăteşte să intre în schimbul de zi. Năvalnic, viguros, de o impetuozitate latină rar întîlnită, acest Paris m-a fermecat şi m-a subjugat. El deţine treizeci şi cinci la sută din potenţialul economic al Franţei, concentrînd o cincime din totalul întreprinderilor industriale ale ţării. E Parisul din banlieue, uriaşele suburbii, cercul de energie, hora coşurilor de uzină, orga circulară a sirenelor din fabrici şi ateliere, marile cartiere care n-au altă faimă decît aceea a trudei, furnicarul uman în salopetă însumînd jumătate din cele şapte milioane de cetăţeni ai capitalei Franţei. Orgoliul acestor oameni este anonimatul în colectiv şi rodul muncii lor. Trebuie să-i vezi la ora de vîrf a circulaţiei din zori, atunci cînd metroul circulă ticsit în curse rapide care într-o singură zi totalizează peste 420 000 kilometri — ceva mai mult decît distanţa de la Pămînt la Lună. Un sfert de milion de călători vehiculaţi de o singură gară, Saint Lazare, — şi la Paris există alte şase mari gări — două milioane şi jumătate de pasageri transportaţi zilnic de şirurile autobuzelor de pe cele 52 de linii menţinute în trafic continuu.

Există Montparnassul, Pigalle şi Montmartre, constelaţia de teatre, de instituţii de artă, celebrele magazine, eleganţa şi farmecul marilor bulevarde, nume care cîntă : Castiglione, Notre-Dame-de-Lorette, Rivoli, Bastilia (aici închid ochii şi aud acordurile maiestuoase ale Marseillesei), Boul' Mich' (ecoul strigătului de protest şi izbitura pietrei smulse din caldarîm), Etoile şi Champs Élysées, Sacré Cœur şi Porte de Lilas... Şi există nume sinonime cu energia : Dunlop, Citroën, Pasteur, Philips Meccano, Westinghouse, Pathe-Kodak, Péchiney, Renault, Projecteurs Marchal, Les Grands Moulins de Pantin, Aubagnac şi Aster, Chausson şi Someca, Kleber-Colombes şi Peugeot. Zeci de mii de oameni a căror meserie este focul, cel ce exprimă forţa, bucuria, puritatea, cel mereu respectat de la Prometeu pînă la ultimul siderurgist. La Saclay, în Valée des Chévres, discipolii lui Joliot-Curie. oamenii în halate albe, în slujba atomului. La Rungis,

metro, Parisul care iese din schimbul de noapte şi se pregăteşte să intre în schimbul de zi. Năvalnic, viguros, de o impetuozitate latină rar întîlnită, acest Paris m-a fermecat şi m-a subjugat. El deţine treizeci şi cinci la sută din potenţialul economic al Franţei, concentrînd o cincime din totalul întreprinderilor industriale ale ţării. E Parisul din banlieue, uriaşele suburbii, cercul de energie, hora coşurilor de uzină, orga circulară a sirenelor din fabrici şi ateliere, marile cartiere care n-au altă faimă decît aceea a trudei, furnicarul uman în salopetă însumînd jumătate din cele şapte milioane de cetăţeni ai capitalei Franţei. Orgoliul acestor oameni este anonimatul în colectiv şi rodul muncii lor. Trebuie să-i vezi la ora de vîrf a circulaţiei din zori, atunci cînd metroul circulă ticsit în curse rapide care într-o singură zi totalizează peste 420 000 kilometri — ceva mai mult decît distanţa de la Pămînt la Lună. Un sfert de milion de călători vehiculaţi de o singură gară, Saint Lazare, — şi la Paris există alte şase mari gări — două milioane şi jumătate de pasageri transportaţi zilnic de şirurile autobuzelor de pe cele 52 de linii menţinute în trafic continuu.

Există Montparnassul, Pigalle şi Montmartre, constelaţia de teatre, de instituţii de artă, celebrele magazine, eleganţa şi farmecul marilor bulevarde, nume care cîntă : Castiglione, Notre-Dame-de-Lorette, Rivoli, Bastilia (aici închid ochii şi aud acordurile maiestuoase ale Marseillesei), Boul' Mich' (ecoul strigătului de protest şi izbitura pietrei smulse din caldarîm), Etoile şi Champs Élysées, Sacré Cœur şi Porte de Lilas... Şi există nume sinonime cu energia : Dunlop, Citroën, Pasteur, Philips Mecano, Westinghouse, Pathe-Kodak, Péchiney, Renault, Projecteurs Marchal, Les Grands Moulins de Pantin, Aubagnac şi Aster, Chausson şi Someca, Kleber-Colombes şi Peugeot. Zeci de mii de oameni a căror meserie este focul, cel ce exprimă forţa, bucuria, puritatea, cel mereu respectat de la Prometeu pînă la ultimul siderurgist. La Saclay, în Valée des Chévres, discipolii lui Joliot-Curie, oamenii în halate albe, în slujba atomului. La Rungis,

în apropiere de Orly, hamalii, camionagiii cu vehiculele lor pahidermice, zarzavagiii, parlagiii marilor abatoare, un întreg popor truditor care hrăneşte peste şapte milioane de guri, muncind mai ales noaptea, într-o larmă de nedescris, cu o rapiditate de automate, pentru ca dimineaţa, pe tarabele umede, legumele să strălucească de curăţenie, peştele să se zbată încă viu, florile abia să-şi crape bobocii şi să se deschidă seara, cînd vor fi puse la picioarele marilor artişti...

E un Paris secret prin discreţia şi modestia lui. E un Paris mai puţin fremătător sub scînteierea reclamelor de neon, dar a cărui colosală energie gata oricînd să izbucnească se cere ţinută în mîini ferme, ordonată, canalizată, disciplinată. Un Paris care împarte ziua şi noaptea în de trei ori cîte opt ore de tensiune, de vacarm, de ritm cronometrat la secundă, de punctualitate necruţătoare... De trei ori cîte opt ore de trudă, şi acasă grijile, necazurile, copiii întorşi de la creşă sau de la şcoală, aşteptînd întoarcerea părinţilor („Azi nu mai e duminică, mamă ? Nu mai rămîi cu mine ?“),economiile pentru luna de concediu, ratele la televizor, la maşina de spălat, la mobilă, la locuinţă...

„Cînd Parisul suferă, pămîntul întreg are dureri de cap“ — spunea Victor Hugo. Şi cîtă dreptate avea !

Parisul acesta, care rămîne secret pentru un ochi turistic, este Parisul permanent strălucitor în cenuşiul lui. Descoperindu-l în zorii unei zile de primăvară, căutîndu-i apoi fiinţa dincolo de limitele strîmte ale Oraşului-lumină, mi-a devenit cel puţin la fel de drag ca Parisul veşnic, şi gloria şi măreţia lui mi-au apărut la fel de nemuritoare.

*
* *

Istoria Franţei şi-a făcut pîine din piatra cu care este pardosită curtea palatului de la Versailles, căci aici calci parcă pe jimble dospite din cocă de granit. Istoria şi-a

făcut pretutindeni și dintotdeauna litera din piatră, dar parcă nicăieri ca aici n-ai sentimentul că flacăra ei a dogorît secole de-a rîndul un cuptor de pîine. Custozii muzeului din palat, din marele și micul Trianon, îți pot spune de unde a fost adusă fiecare piesă expusă privirilor, dar nimeni nu întreabă și nimeni nu mai știe de unde a fost scoasă această piatră în al cărei vinețiu șlefuit de timp au răsunat pașii celei mai strălucite perioade din istoria Franței clasice.

Palatul în sine este planturos, greoi, de o opulență jenantă, dar curtea lui și marele parc cu celebrele-i fîntîni produc asupra vizitatorului o impresie covîrșitoare. Apărut din neant, acest palat crescut din voința unui faraon modern a rămas, înainte de orice, ca un cavou al Franței monarhice. Remarca îi aparține lui Thierry Maulnier : „Faraonii, fasonatorii de munți, știau că-și fac din piramide sanctuarele propriei morți sau lăcașurile unei alte vieți mai adevărate în ochii lor decît însăși viața, încredințîndu-și opera imobilității pietrei și pulsației lente a secolelor. Construind Versaillesul, Ludovic al XIV-lea nu bănuia că ridica mormîntul măreției și gloriei unei monarhii pe care istoria, după numai o sută de ani, avea s-o înghită ca în străvechile legende, pierzîndu-l în oceanul „orașelor prihanei". Făt al orgoliului, Versaillesul n-a fost conceput decît spre a servi suprema afirmare a „Regelui Soare". El însuși, călăreț de bronz într-o postură marțială, strivește sub făptura-i corpolentă spinarea unui cal cabrat maiestuos pe un postament la poarta curții. O alee de dimensiunile unui fluviu de piatră urcă spre Regele Soare care indică cu brațul, într-un gest patetic, un drum ce duce nicăieri...

Pentru cei ce vin aici de pe toate continentele lumii, Versaillesul este un popas obligator într-un itinerar turistic, ceea ce face ca acest oraș de la porțile Parisului să fie, după Turnul Eiffel și Luvru, punctul cel mai vizitat al Franței. Pentru cei ce caută aici răspunsuri la întrebările despre tumultuoasa și contradictoria istorie a unei țări, el este o demonstrație de prestigiu în marea artă

a restaurării și o impresionantă mărturie despre modul cum un popor știe să-și reconstituie trecutul spre a-l lăsa oglindă viitorimii. Splendid decor de teatru pentru o piesă a măreției și a decadenței, palatul își trage identitatea din modul cum își întoarce fața către Paris. Oglinzi de ape în trepte, copaci multiseculari, o armată de statui baroce înconjurînd palatul ce nu formează în ansamblul său decît pompa arhitecturală a unui tron regal de la înălțimea căruia monarhul să-și aibă întinsă la picioare întreaga țară. Orgoliul, cînd s-a îngemănat cu puterea, a născut frumuseți monstruoase, și aici exclamația de uimire și încîntare nu este smulsă de expresia sublimului, ci de chipul obtuz al forței și al gloriei trecătoare.

Oricît de paradoxal ar părea, dar palatul de la Versailles nu mi-a plăcut. Prea multă sete de putere, prea multă opulență afișată, prea multă deșertăciune. Monarhii nu s-au putut niciodată debarasa de prostul-gust al fastului regizat spre a le atesta sîngele albastru și, în ciuda talentelor cu care și-au împodobit coroanele pentru a le da și mai multă strălucire, curțile lor au emanat întotdeauna un iz funerar. Dacă dincolo de palat n-ar exista o urbe de o sută de mii de suflete, tot ceea ce ne-au lăsat Ludovicii Franței n-ar fi decît un oraș-amintire, un oraș-muzeu, adică un cimitir. În celebra galerie a oglinzilor, cristalul a început să se întunece și „regii“ care au trecut pe-aici cu bilet de intrare și-au zgîriat numele în luciul lor cu vîrful bricegelor ; lustrele și candelabrele din tavane se ofilesc de prea puțină lumină, naiadele de bronz și heruvimii dolofani de pe marginea bazinelor aparțin prin trăsăturile lor unei prea îndopate obezități de curte. Mitologia de piatră și cupru înverzit din geometria vegetală a parcului e trasă după moda vremii, în forme pline, planturoase, trupurile au mai multă lascivitate grasă decît vigoare, spre a nu indispune ochiul curtenilor prea bine hrăniți. Pînă și luciul de pe pînza tablourilor e gras, ca ceara de pe parchete sau slinul de pe piatră. Rolf Lemoine se plîngea în „Le Figaro Littéraire“ că „versaillezii suferă de o lipsă de respect față de trecutul lor istoric“, ceea ce

poate fi dezmințit întrucîtva prin extraordinarul efort depus de municipalitate pentru renovarea și completarea complexului muzeistic al cărui inventar mobil, devalizat și împrăștiat în timpul revoluției de la 1789, continuă să fie căutat cu minuțiozitate prin toate cotloanele anticarilor. De la Ludovic al XIV-lea n-a mai rămas decît un somptuos birou și o pendulă restituită muzeului de către Valery Giscard d'Estaing. De s-ar găsi și patul Doamnei de Pompadour (dar cine știe ce miliardară americană își odihnește oasele în el) sau măcar toaleta Mariei-Antoaneta ! Imensa majoritate a mobilelor sînt din timpul lui Napoleon al III-lea și doar cîteva piese rare amintesc de trecerea lui Bonaparte pe-aici. Cît despre tenebrosul Thiers, stăpînul de tristă memorie al Versaillesului din 1871 care a luat cu asalt Parisul spre a-i scălda Comuna în sînge, muzeul nu amintește nimic, ca și cînd palatul n-ar fi fost niciodată reședința forțelor negre ale reacțiunii.

Senzațional la Versailles mi s-a părut... Versaillesul. Nu, nu palatul lui Ludovic, ci orașul întinerit, perfect încadrat în rigorile fastuoasei urbanistici de altădată. Străzi largi, bulevarde somptuoase pe care blocurile moderne se înalță pregătite să înfrunte timpul, adăpostind o lume ce nu mai are nimic comun cu protipendada de altădată. Cîndva snob, concesionat pensionarilor cu stare, Versaillesul de astăzi a devenit unul dintre cele mai frumoase orașe ale bazinului parizian. Și numai această prezență care duminica umple parcul regal cu copii va salva palatul mort de izul funerar adus de regii trecători și de secolele trecătoare. Căci ea e pîinea proaspătă a istoriei, a unei noi istorii.

*

* *

Pe cînd eram corespondent de presă la Paris, în dimineața zilei de 10 noiembrie 1970, între orele 9,20 și 9,41, telexul Agenției „France Presse“ care îmi transmitea acasă

zi şi noapte, evenimentele interne din Franţa, s-a oprit. Timp de douăzeci de minute, ţăcănitul lui constant ca al unei maşini de scris de mare viteză, a amuţit. Un astfel de lucru se întîmpla pentru prima dată la această oră. Douăzeci de minute în care în Franţa să nu se petreacă nici un eveniment este un lucru de neînchipuit. Telexul nu mai bătea în capul paginii decît minutele, unul sub altul, parcă tot mai lungi pe măsură ce timpul tăcerii se prelungea.

...Ora nouă, virgulă, treizeci şi nouă de minute... Ora nouă, virgulă, patruzeci...

Apoi, deodată, la ora 9,41, pe hîrtia teleimprimatorului, a apărut un singur cuvînt : „Fulger". Dedesubt, trei cuvinte : „De Gaulle mort". După un minut, primul buletin : „Colombey les Deux Eglises, 10 noiembrie : Generalul De Gaulle a murit luni seara, la orele 19,30, la domiciliul său".

Cîteva secunde mai tîrziu, posturile de radio îşi întrerupeau emisiunile şi transmiteau tragica veste. Abia după două ceasuri au apărut ediţiile speciale ale ziarelor publicînd negru pe alb, cu litere imense, ştirea care, timp de trei zile, avea să aştearnă doliul peste Franţa.

Ca întotdeauna, trecerea pragului dintre viaţă şi moarte înseamnă cel mai greu examen asupra capacităţii de rezistenţă a unei memorii în conştiinţa oamenilor. O imuabilă lege a firii face ca atributul de geniu să nu fie consfinţit decît prin moarte. Parcă abia atunci, cînd e prea tîrziu, oamenii realizează ceea ce au pierdut, măreţia şi importanţa pentru prezent şi posteritate a unei vieţi omeneşti. De Gaulle a fost un astfel de om. Un adevărat „monstru sacru", individ-simbol, individ-eveniment, individ-dată istorică. Cu dispariţia lui, s-a încheiat o epocă în viaţa de după ultimul război mondial a naţiunilor europene. O epocă furtunoasă, dar deosebit de bogată în evenimente, peste care cortina a căzut brusc, trasă brutal de mîna morţii, într-un sat minuscul de numai 393 de suflete din Marna Superioară, la Colombey les Deux Eglises. Acolo, în conacul de la Boisserie, înălţat ca o punte de co-

mandă pe o navă din piatră medievală încremenită pe valurile unei mări de pămînt, murea timonierul... Timp de treizeci de ani, lunga lui umbră n-a părăsit cîrma țării reușind să-i evite cel puțin trei naufragii. Primul, care părea inevitabil, avea să-i dea supranumele : „Omul de la 18 iunie 1940“. Era imediat după semnarea armistițiului capitulard de la Vichy care servea Franța, pe tavă, Germaniei hitleriste. Omul care devenise după bătălia de la Laon cel mai tînăr general al Franței lansa atunci de la Londra faimosul apel către rezistența franceză. Prin asta, făcea primul pas în istorie. Ultimul, definitiv, l-a făcut în seara zilei de 9 noiembrie, cînd, după o plimbare printre exploziile sîngerii ale toamnei dezlănțuite, reîntors la masa lui de lucru, n-a mai putut rosti decît o întrebare : „Ce se întîmplă cu mine ?...“ Era ora șapte și un sfert, după apusul soarelui. Cincisprezece minute mai tîrziu, inima oprită pentru totdeauna îi dădea răspunsul.

Cele 14 ore, scurse din clipa încetării din viață a Generalului de Gaulle, pînă cînd teleimprimatorul a bătut cuvintele care aveau să umple Franța de consternare și de stupoare, au fost orele marelui secret. În tot acest timp, nimeni, absolut nimeni dintre cei inițiați n-a divulgat drama consumată la Colombey les Deux Eglises. Însuși președintele Franței, Georges Pompidou, a aflat-o abia după opt ore, a doua zi, pe la patru dimineața. Nici un ziarist, nici o agenție de presă, nici un post de radio n-au știut nimic pînă la 10 noiembrie, ora nouă și patruzeci de minute. E ceva profund tulburător în felul cum lumea află despre marile morți. Parcă cu cît sînt mai cutremurătoare, cu atît șocul desvăluirii lor e mai întîrziat. Ca în suspense-ul unui mare spectacol pentru care omenirea întreagă devine o imensă scenă.

Cu o clarviziune uluitoare, și cu o rar egalată conștiință a valorii de sine, cel ce închidea ochii la Colombey les Deux Eglises, lăsînd Franța văduvă, își regizase cu mult timp în urmă, pînă în ultimul detaliu, despărțirea de viață. Un tulburător document înmînat lui Georges Pompidou încă de la 16 ianuarie 1952 n-avea să fie deschis

decît după moartea generalului. Erau ultimele lui dorințe scrise de mînă, pe o pagină de hîrtie asupra căreia n-a mai revenit niciodată în răstimp de optsprezece ani. O transcriu în întregime : „Doresc ca funerariile mele să aibă loc la Colombey les Deux Eglises. Dacă voi muri în altă parte, corpul meu să fie transportat acolo fără nici cea mai mică ceremonie publică. Mormîntul meu va fi acolo unde zace fiica mea Anne, și unde, într-o zi, se va odihni pentru totdeauna și soția mea. O singură inscripție : „Charles de Gaulle, anul nașterii și al morții“. Nu doresc funerarii naționale. Nici președintele, nici miniștrii, nici birourile Marii Adunări Naționale, nici corpurile constituante. Numai armele franceze vor putea participa oficial, simbolic, dar prezența lor să fie de dimensiuni foarte reduse, fără muzică, fără fanfare, fără ceremonial. Nici un discurs să nu fie pronunțat, nici la biserică, nici în altă parte. Să nu se facă ceremonial funebru în parlament. Nici un fel de locuri rezervate la funerariile din Colombey decît pentru familia mea, și pentru tovarășii mei de luptă, cavaleri ai Ordinului Eliberării. Bărbații și femeile Franței, și din alte țări ale lumii, vor putea, dacă o doresc, să mă însoțească pînă la locul din urmă în tăcere. Declar că refuz anticipat orice fel de distincții, onoruri, citări, decorații franceze sau străine. Dacă mi se va decerna vreuna, voi socoti aceasta drept o violare a ultimelor mele dorințe. Charles de Gaulle“.

Nu și-a dorit funerarii naționale și a obținut funerarii mondiale. Optzeci și șase de suverani, șefi de state și de guverne, reprezentanți oficiali ai țărilor de pe toate continentele, au venit la Paris numai pentru ora de la Notre Dame consacrată memoriei lui de Gaulle în lipsa corpului lui de Gaulle. Prin proporțiile participării celor mai iluștri oameni politici și reprezentanți ai șefilor statelor epocii noastre, funerariile „în contumacie“ ale Generalului de Gaulle n-aveau precedent. John Fitzgerald Kennedy era înmormîntat la 25 noiembrie 1963 în prezența reprezentanților a cincizeci de țări, printre care se aflau trei suverani. De Gaulle era prezent. Konrad Adenauer era

condus pe drumul de veci de doi şefi de state, Johnson şi de Gaulle, de o duzină de prim miniştri şi de douăzeci de miniştri ai afacerilor externe. La 1 octombrie 1970, colonelul Nasser întrunise în jurul catafalcului său reprezentanţii a 52 de state, printre care 17 suverani şi şefi de state. Marele absent de la Notre Dame adunase între străvechile ziduri ale celebrei catedrale pariziene reprezentanţii întregului pămînt.

La Colombey les Deux Eglises, ceremonia funerară avea să se desfăşoare conform dorinţei sale. Familia, armele Franţei reprezentate printr-o sută cincizeci de ostaşi, veteranii Ordinului Eliberării, cîţiva prieteni, consătenii micii comune şi o imensă mulţime, imposibil de numărat, ţinută la distanţă pentru a nu impieta asupra caracterului strict intim al înhumării. Despre cîţi au fost, cel mai bine grăiesc în mod indirect două cifre : Din descifrarea electronică a fotografiilor luate de la bordul elicopterelor poliţiei care au supravegheat de la înălţime procesiunea funebră, pe şoselele şi drumurile comunelor învecinate parcaseră aproximativ două sute de mii de maşini. Brancardele „Crucii roşii“ au transportat la posturile de prim ajutor peste cinci sute de participanţi care şi-au pierdut cunoştinţa.

Dar adevăratele proporţii de moment istoric ale acestui ultim act din existenţa Generalului de Gaulle le-am căpătat în seara zilei de joi 12 noiembrie, la trei ore după ce pămîntul de la Colombey primise la sînul său rece trupul marelui dispărut. Cernea o ploaie densă, o ploaie sîcîitoare de toamnă tîrzie, una din acele ploi care fac să ţi se zgribulească sufletul în casă. Apucasem să transmit ziarelor din ţară ştirea că, la ora şase, parizienii aveau să formeze un imens cortegiu care să-l conducă simbolic pe Charles de Gaulle de la Rond Point, pe Champs Elysées, pînă la Arcul de Triumf. Mă pregăteam să dau o desminţire, deoarece ploaia torenţială nu putea decît să împiedice şi să anuleze o astfel de manifestaţie. „Convocarea“ ei fusese lansată prin televiziune, în modul cel mai simplu, de către primarul Pari-

sului : „La ora şase seara, voi porni din Rond Point de Champs Elysées, pentru a depune în memoria Generalului de Gaulle o coroană de flori pe mormîntul soldatului necunoscut. Cine vrea să mă însoţească, să vină acolo". Atît. Şi ploua cu găleata, ca la potop. Un milion de parizieni umpluseră vasta arteră, o mare neagră de umbrele, flori ude se pleoştiseră, iar mulţimea, în loc să se împrăştie, nu contenea să se adune. Din cauza ploii, comentatorul televiziunii nu vedea nimic pe ecranul monitorului şi rostea patetic, ca într-o litanie : „Mon Général, mon Général..."

Nimic mai dificil decît a te încumeta să schiţezi portretul unui mit. Conform tuturor canoanelor, un astfel de portret ar trebui să înceapă cu ziua naşterii. Eu voi începe cu sfîrşitul : „Nu voi uita să mor" — a declarat într-o zi generalul, cu acel sarcasm cu care, intimii lui, începuseră să se obişnuiască, aşa cum te obişnuieşti cu un lucru de care te temi, dar pe care îl aştepţi fascinat de admiraţie.

Şi, într-adevăr, într-o zi de toamnă, în vreme ce se afla la masa lui de lucru, aplecat peste filele celui de al doilea volum al „Memoriilor speranţei", a pus doar o întrebare : „Ce se întîmplă cu mine... ?" şi şi-a amintit de promisiunea făcută.

Cu insolenţa lui de monarh neîncoronat, cu statura lui imperială, cu o candoare adolescentină care nu l-a părăsit pînă la senectute, marele om, personaj de istorie şi istorician, filosof al istoriei şi omul de acţiune care făcuse istorie, murea brusc, ca în marile bătălii, lovit în piept, în vreme ce se apleca peste pagina albă de hîrtie în care imortaliza istoria. Zguduită de ireparabila pierdere, Franţa îşi dădea seama că acolo, în micul sat din Marna Superioară, pierduse un om unic, un om care nu avusese predecesori de aceeaşi talie, şi nu va mai avea succesori de aceeaşi talie. Se vor găsi destui care să-i recenzeze existenţa, de la data naşterii într-o casă burgheză de pe strada Princesse, din Lille, care să-i descopere mai curînd apartenenţa la un secol revolut decît la

lumea din miezul veacului douăzeci, care să-i măsoare faptele de arme, de la studiile sale la școala elitei ofițerești Saint-Cyr, pînă la respingerea atacului german de la Laon și la efemera victorie care avea să-i aducă tresele de general. Dar de Gaulle a fost mai mult decît atît. El rămîne omul marilor inspirații naționale, un strălucit ofițer al istoriei și al politicii, o filă decisivă din calendarul existenței Franței. Se vedea ieșind din istorie și intrînd în istorie. Solitar în mijlocul mulțimilor, de neclintit sub valurile furtunilor, își trăia singurătatea ca un mare privilegiu al giganților. Prin extraordinara sa voință și-a creat o distanță fizică și apoi morală față de ceilalți, ca un albatros trimis de stol să scruteze zările și care văzuse, care știa, care încercase din răsputeri să se facă ascultat. Cînd n-a reușit, a ales aceeași solitudine, aceeași distanțare de „bîlciul deșertăciunilor“: Și-a comandat o moarte care să-i pună în încurcătură pe toți maeștrii ceremoniilor de mare pompă, și s-a logodit cu istoria prin vîrful condeiului și printr-o majestuoasă tăcere. L-am văzut de multe ori vorbind: În 1959, în Alsacia, în 1967, la Paris, în 1968, în România, de cîteva ori în fața televiziunii franceze.

Mîna dreaptă mereu în mișcare, stînga lăsată în lungul corpului sau introdusă între încheietura vestonului, gesturi seci, imperioase, mișcări brusce ale capului, o curioasă expresie de severitate, un chip cu aer de altitudine, o voce cînd baritonală, cînd joasă, gravă, austeră, de o sobrietate în care cuvîntul rostit răspicat cădea cu toată puterea greutății lui. Avea comportamentul unui vizionar, al unui om cu o idee sigură despre Franța, patriotismul unor personaje legendare ca Jaurès, Gambetta, Tardieu. Numai această idee despre Franța i-a călăuzit acțiunile, ea a devenit pentru el pasiunea vieții, ea i-a dat permanenta stare de spirit. Franța lui era măreață și tragică, ambițioasă și romantică, o Franță a marilor eforturi către unitatea lumii, o Franță a profundelor și misterioaselor redeșteptări naționale, o Franță a Jeannei d'Arc și a lui Ludovic al XI-lea, o Franță des-

prinsă uneori din imagini de epinal. În această viziune despre o Franță, imaginară, cînd în concordanță, cînd în neconcordanța cu Franța reală, au rezidat și măreția, și micimea lui. Dar cel mai tulburător lucru în această existență era conștiința misiunii sale istorice. Personaj shakespearian, extrăgîndu-și umbra dintr-un Chateaubriand sau Barrès, nu-i recunoștea istoriei dreptul la „perioade", ci numai la „epoci". Și istoria avea să-i dea dreptate. Ultimii treizeci de ani din trecerea ei peste existența Franței vor rămîne ca „epoca gaullistă". Pentru el, grandoarea Franței aparținea mai curînd spiritului decît prosperității. Rolului ei în lume, și nu unei obtuze sațietăți în dauna altora. Convins uneori că sentimentele naționale pot ține loc de principii, a creat un adevărat „romantism de stat" contrabalansat prin calculele strategului realist care știa că puterea țării sale nu putea rezida numai în declarații umanitariste.

Întotdeauna, cînd de pe scena vieții dispare un astfel de om, ne simțim tentați să-i căutăm semenii în istorie. El a fost mai curînd un Ludovic al XI-lea decît al XIV-lea, ca și acesta, mai întîi exilat, apoi sfidind fronda marilor notabili ai țării, obligat continuu la demersuri savante care să-i țină la respect adversarii. Două obsesii: Scaunul gol pe care se cuvenea să-l ocupe la conferințele de la Teheran și de la Yalta, și restituirea demnității de stat unei țări care să fie scăpată de marile dispute interne. Era pragmaticul romantic sau romanticul pragmatic, căci avea un pragmatism inspirat de simțul realismului și de cunoașterea în profunzime a legilor lumii în care a trăit, și un romantism de îndrăgostit neîncetat, fără prihană și fără osteneală de țara sa căreia îi vedea predestinată de istorie o misiune sacră. Burghez hărțuit de un sentiment de revoltă contra burgheziei, militar care știa să reziste tentației militarismului, el a căutat să extragă întotdeauna din măreția sentimentului său pentru Franța legitimitatea acțiunilor sale. Un meditativ într-un dinamic, un nepotolit însetat de armonie, pe care istoria l-a pus față în față cu destinul unei

naţiuni. Din perspectiva aceasta, el ne apare ca ultimul dintre marii eroi ai Franţei burgheze.

Am privit îndelung conacul de la Boisserie, aleile invadate de frunzişul mort al pădurii, am tras adînc în piept aerul rece al acestui colţ din Franţa, căutînd să înţeleg ultimele luni din viaţa celui ce şi-a sfîrşit zilele în acest peisaj de un calm tulburător.

A venit aici pentru prima dată prin 1933. În ultimii ani, aici îşi petrecea sfîrşitul săptămînilor şi vacanţele: „La Colombey mă retrag ca să reflectez" — scria el cu cîteva luni înainte de moarte în primul volum din „Memoriile speranţei". Acolo îmi redactez discursurile care, pentru mine, sînt un efort permanent şi penibil. Acolo, citesc unele dintre cărţile care mi se trimit. Acolo, privind zările sau imensitatea cerului, îmi refac liniştea..."

La 25 aprilie 1969, Generalul a venit la Colombey pentru totdeauna. Vacanţele sale în Irlanda sau în Spania au evitat întotdeauna Parisul în care n-a mai vrut să revină niciodată. Prin aceasta nu vroia decît să sublinieze „detaşarea" de realitatea de care nu s-a putut niciodată desprinde. O singură dată de la retragerea la Colombey a revenit în Paris, în secret, la sărbătorirea aniversării nepoatei sale, Anne de Boissieu, care împlinea doisprezece ani. În ţară, n-a mai făcut decît cîteva excursii cu caracter „istoric": Pe fostele fronturi ale primului război mondial, în Ardeni, la mormîntul părinţilor săi. După retragerea la Colombey a căutat să evite întotdeauna de a fi prezent în Franţa în zilele de 18 iunie, pentru a nu asista la evocarea zilei care i-a adus aureola de erou naţional. Poarta conacului său nu s-a mai deschis în faţa niciuneia dintre oficialităţile actuale franceze, şi singurii care au mai putut păşi pragul casei lui din Colombey, au fost prietenii intimi şi foştii tovarăşi de luptă. Viaţa lui în ultimele optsprezece luni dinaintea morţii a fost împărţită între masa de scris, plimbările în pădure, masa în familie, slujba religioasă duminicală din biserica satului (unde i se pusese un scaun în rîndul

al șaselea al enoriașilor, mai distanțat față de cele din față pentru a-și putea întinde picioarele), într-o serenitate pe care nimic nu permitea să i-o tulbure. Lucra opt-zece ore pe zi. Conform planului de elaborare a trilogiei „Memoriile speranței", al doilea volum „Efortul" (1962-1965) trebuia terminat în iarna pe care n-a mai apucat-o, iar ultimul, „Termenul" (1966-1969), în 1971. N-a apărut decît primul, „Reînnoirea" (1958-1962), lansat în librării cu o lună înainte de moartea Generalului și vîndut în acest răstimp în 400 000 exemplare, un succes editorial fără precedent.

Din „Efortul" n-a apucat să scrie decît primele două capitole. În memorialistica lui, un hiatus imens se va întinde de la aceste pagini pînă la rîndurile care trebuiau să încheie trilogia „Speranței" : „Încetez să-mi mai exercit funcțiunile de președinte al Republicii. Această hotărîre intră în vigoare astăzi, la prînz".

Era 28 aprilie 1969.

Din momentul acelei hotărîri, pînă a închis ochii, au trecut optsprezece luni.

Retras la Boisserie, conacul din marginea satului Colombey les Deux Eglises, își petrecea cea mai mare parte a timpului în „cuibul vulturului", o cameră din aripa de apus a casei de unde îi plăcea să privească crepusculul. Citea mult, la întîmplare, sărind de la literatură la filosofie și istorie, de la poezie la sociologie. Se spune că avea o memorie prodigioasă. În orice caz, putea recita cîteva lungi poeme din opera poeților săi preferați : Goethe și Chateaubriand. Însăși preferințele acestea cred că îl situează într-o anume epocă.

După amiezile, cu bastonul în mînă, urmărit de la distanță de „gorilele" însărcinate cu paza lui, se plimba prin parcul conacului sau printr-una din pădurile învecinate. Peisajul la Colombey este de o tulburătoare serenitate. E patria Champagnei. Dealuri molcome, sate de piatră strînse ca niște cuiburi pe înălțimi, pîlcuri de păduri și podgorii întinse, cu frunza ruginită. „Pe măsură ce anii mă copleșesc, scria Generalul, natura îmi devine

tot mai apropiată". Îi plăceau mult copacii, frații lui prin statură și prin profunzimea rădăcinilor în solul francez: „Un copac frumos e un lucru rar, care nu se poate cumpăra..." Solitudinea, care cîndva fusese doar „tentația" sa, acum îi devenise prietenă aproape nedespărțită. „Ce alt lucru să te mai încînte, scria el, cînd ai întîlnit istoria ?" Moartea, care îi devenise familiară pe cîmpul de luptă de la Verdun nu l-a speriat decît o singură dată: în 1945, cînd, cel mai iubit copil al său, Anne, a murit răpusă de o suferință atroce. Ideea morții proprii nu-l mai tulbura. Prietenii săi l-au auzit deseori vorbind despre puținul timp care îi mai rămînea de trăit. Memoriile lui se termină cu imaginea „bătrînului care simte apropiindu-se frigul etern..."

Era un stoic. Disciplina militară îl făcuse riguros dar nu îi înăsprise sufletul. De la Saint-Cyr, mai păstra cîte ceva din argoul soldățesc. O ironie necruțătoare îi era mai la îndemînă decît tonul ridicat sau întunecarea chipului. Și totuși, rîdea puțin. Sînt prea rare imaginile fotografice sau secvențele de film care să-l fi imortalizat rîzînd. Sobru, auster, părea mai curînd un monument vivant. Stoicismul lui se impunea anturajului, dar, în primul rînd, îi determina propria conduită. Conștient de gravitatea misiunii sale nu și-a permis nici-odată să fie bolnav. Sănătatea era pentru el o chestiune de principiu, nu o stare fizică. În 1964, abia operat de prostată, a pornit într-un lung voiaj în America latină, spre disperarea doctorilor săi curanți care se temeau de un risc capital pentru viața „bolnavului" lor lipsit de repaosul convalescenței. Spre uimirea tuturor, a rezistat într-un mod exemplar.

Moartea nu-l putea răpune printr-o lungă suferință, deoarece omul nu știa să sufere. A fost nevoită să se strecoare cu perfidie, în vreme ce se afla la masa lui de lucru, și să-l lovească brusc, pe la spate.

Stupoarea provocată în sînul familiei lui de această brutală lovitură a fost atît de mare încît n-au cutezat s-o comunice imediat lumii. Doctorii, preotul satului au

venit la căpătîiul bătrînului general abia după ce acesta închisese pentru totdeauna ochii. Desigur, de moartea lui aflaseră la Colombey toţi cei ai casei, dar nimeni, respectînd dorinţa D-nei Yvonne de Gaulle, n-a suflat o vorbă. Chiar şi tăcerea aceasta mi-a apărut dominată de monumentalitatea persoanei generalului. Undeva, în munţi, se rătăceşte un alpinist singuratic şi alarma se dă în cîteva ore. La Colombey, murea cel mai mare om al Franţei contemporane, şi lumea n-avea dreptul s-o afle decît a doua zi, la patrusprezece ore de cînd, aşa cum a declarat preşedintele Pompidou, Franţa rămăsese văduvă.

Răscolită de marea pierdere, durerea ei avea să fie mută. Nici un ţipăt de lament, nici un dram de histerie colectivă, demnitate, sobrietate, serenitate. Moartea şi funerariile au fost pe măsura omului. Rar se întîmplă o astfel de continuitate a modului de a trăi, în felul de a muri şi a părăsi pămîntul.

Braţul semaforului n-a mai putut să aprindă lumina roşie în calea morţii. A căzut punînd cea mai omenească dintre întrebări în faţa celei mai mari enigme a vieţii. La Colombey un falnic copac se înfunda în tăcere în pămîntul care îi hrănise rădăcinile. Pe masă, în stilou, începea să se usuce cerneala.

În schimb, ochii Franţei se umezeau în durerea unui patetic „Magnificat". În demnitatea acestei dureri, de Gaulle i-ar fi descoperit Franţei măreţia visată.

*

* *

Oricît de neverosimil ar părea, „Curtea Miracolelor" (în stil secolul XX) există încă la Paris, e drept, nu acolo unde o localizau Eugène Sue şi Victor Hugo, ci undeva pe ţărmul stîng al Senei, dincolo de Cité, între Saint-Germain-des-Prés şi Saint-Séverin. Propriu-zis, nu este vorba de o „curte" anume, ghetou al industriei milei şi fărădelegilor, ci despre cîteva străzi înguste, lipsite

aproape cu totul de circulaţia automobilistică, trotuare care nu se răcesc niciodată de forfota neostoită a trecătorilor. Între Rue de la Harpe şi Rue Huchette, defileurile strivite de casele vechi, proptite cu bîrne, constituie locul de predilecţie al unui tineret „în vînt", hippyeşi pletoşi, cu sarici ciobăneşti şi straie multicolore, femei tinere care n-au mai trecut de mult prin cada unei băi sau pe sub jetul binefăcător al duşului, muzicanţi ambulanţi, pictori de trotuar, înghiţitori de flăcări şi de săbii, artizani ai sîrmei de aluminiu din care bat şi împletesc podoabe de cinci franci, oameni despre care nu poţi afla de unde vin şi unde se duc, ce provenienţă şi condiţie socială au, dacă produc sau parazitează, dacă sînt contestatarii sau profitorii îngrăşatelor lăzi de gunoaie ale societăţii de consum.

Apostoli ai nonviolenţei sau încărcătură de explozie întîrziată? Iconoclaşti fără icoane sau adepţi ai unui cocteil de religii păgîne care şi-au făcut din sex Dumnezeu şi din rigola cu zoaie paradisul? Nuferi în mocirlă sau flori cu spini veninoşi de care este preferabil ca societatea să nu se atingă? Cîndva, pe-aici, au fost cafenelele proletariatului intelectual al Parisului, locurile de întîlnire ale futuriştilor şi surrealiştilor, vatră a cosmopolitismului artelor protestatare, locuri descrise întotdeauna cu respect şi nostalgie de către Ehrenburg şi Hemingway. Ceva din umbra trecutului a rămas în lăzile anticarilor, în rafturile librăriilor tixite, în teatrul „de buzunar" al lui Eugen Ionescu, unde, de cincisprezece ani, joacă cu casa închisă aceleaşi două piese — „Cîntăreaţa cheală" şi „Scaunele" — în cîteva cinematografe „d'art et d'essai", în birtuleţele cu lumînări pe feţe de masă din hîrtie de împachetat şi cu meniurile „turistice" agăţate în geam.

Un simţămînt ciudat mă stăpîneşte, în care nelinişte se împleteşte cu curiozitatea, libertatea totală de mişcare cu teama, sentimentul propriului confort cu jena pentru posedarea lui, dorinţa eliberării de toate atributele vieţii aşezate şi a confundării, fie şi numai pentru un

ceas, cu această lume, nu atît spre a-i înțelege misterele, ci rațiunea existenței sale, dacă o fi avînd vreuna.

Pe-aici, polițiștii nu umblă niciodată singuri, ci cîte doi, sau în grup, dubele lor negre stau gata să intervină și, prin parbrizele cu rețele de sîrmă groasă, li se văd chipurile palide de oameni nevoiți să stea ei înșiși închiși pînă cînd se lansează ordinul ca viguroasele și neînduplecatele lor bastoane de cauciuc să intre în exercițiul funcțiunii. „Curtea miracolelor" este tăiată ca un ax de Boul' Mich' sau Boulevardul Saint-Michel, mărginită la nord de Sena și la sud de Saint-Germain-des-Prés, celelalte două cardinale neavînd limite precise atît cît se întind străduțele, mici și întortocheate în care soarele nu pătrunde niciodată. E periferia Cartierului Latin, ariergarda detașamentelor „gauchiste", floarea de înfipt în țeava puștii amenințătoare, caravanserai al fiilor lui Aquarius din Orașul Lumină, locul sacru de constituire a „familiilor" hippy, oază a traficului ilicit de stupefiante, refugiul „filozofilor" de optsprezece ani sau ai celor care, neaflîndu-și adevărul în cincizeci de ani de viață, mimează o adolescență tardiv recuperată. Atmosfera de isarlîc oriental este subliniată și de numeroasele cuscusării marocane și de plăcintăriile tunisiene.

Nimic mai greșit decît a socoti aceasta o lume interlopă, de borfași, de gangsteri, de oameni certați cu ordinea prin cine știe ce fărădelegi comise la drumul mare. Evident, în fojgăiala de pletoși din „Curtea Miracolelor" s-or fi ascunzînd și oameni în afara legii, dar nu ei constituie caracteristica principală a mulțimii. Cu atît mai inexplicabilă apare cantitatea de bastoane de cauciuc, gata oricînd să intre în acțiune, dar ținînd cont de potențialul anarhic pe care îl reprezintă această adunătură, ochiul în permanență treaz al forței de represiune încearcă să-și justifice vigilența. Ciocnirile sînt spontane și pot căpăta proporții incalculabile. Numai în timpul evenimentelor din mai-iunie 1968, peste două mii de funcționari ai ordinii publice au fost bătuți măr și cotonogiți în luptele

de stradă. Statisticile nu dau numărul răniţilor din tabăra studenţească. În 1969 poliţia a operat 51 342 de arestări, dintre care 41 905 în flagrant delict. Printre arestaţi s-au aflat 6 821 minori sub 18 ani şi 6 318 tineri între 18 şi 21 de ani. Din 25 816 „beatnici" interpelaţi, 5 360 au fost conduşi la comisariate şi 1 238 arestaţi. Alţi 20 016 vagabonzi reţinuţi de razii au provocat 1 810 arestări. După anuarul „Quid 1971" o singură zi, luată la întîmplare, „recoltează" în medie 504 apeluri la adresa păzitorilor ordinii publice. Acestea dau 67 spitalizări, intervenţii în 23 de manifestaţii sau acţiuni de protest, 43 de reţineri pentru diverse delicte, 10 spargeri, 14 agresiuni, 25 de accidente cu victime, 5 sinucideri, 11 tentative de sinucidere, 28 dispariţii de minori, 21 de morţi accidentale — în total, în 24 de ore, 1866 interpelări, 147 baraje sau razii, peste 11 000 de vehicule controlate, 135 de verificări de persoane în comisariate şi 58 de arestări.

Într-un an, 27 159 prostituate prinse în flagrant delict sînt conduse la „centrul" de la Saint-Lazare şi 1 646 travestiţi masculini interpelaţi. În 1969 poliţia a anchetat 772.365 crime şi delicte, a interpelat 292 305 suspecţi şi a dresat acte de judecată şi condamnare pentru 25 752 delincvenţi.

N-aş putea spune cu exactitate ce procentaj din aceste cifre a fost furnizat de „Curtea Miracolelor".

„Lumea bună" evită exuberanta sarabandă de pe străzile ei, turiştii o caută însă ca pe o curiozitate tentaţi de carnavalescul costumelor şi de pitorescul chipurilor care fac orice, numai ca să iasă din comun. Un cinematograf consacrat filmelor de groază şi-a atîrnat de tavan un schelet, iar ultimul rînd de scaune, cel mai căutat, este fixat în sicrie sprijinite de perete. Atmosfera este totală.

Dar mai există pe-aici şi cîteva librării pe care le-ar invidia orice metropolă a lumii, deschise pînă tîrziu după miezul nopţii, mereu aglomerate, cu sutele de mii de reviste şi volume mereu răsfoite cu frenezie de un tineret care, deşi poartă însemnele exterioare ale protestului,

rămîne însetat de a cunoaște, de a întreba, de a înțelege. El este, cred, adevăratul miracol al „Curții Miracolelor".

*

* *

Sînt patru. Negri africani. Tineri, sub 25 de ani. Al cincilea, un adolescent, urmărit din cînd în cînd cu coada ochiului de ceilalți, păzește „bagajele" — cîteva bocceluțe și genți de voiaj grămădite lîngă peretele gării. Cei patru privesc fascinați și, totodată, speriați, panoul luminos cu harta Parisului instalat pe marele peron de la Gare d'Orléans. Unul se apropie ceva mai mult și apasă cu toate degetele pe claviatura panoului. Zigzaguri de lumini străbat fulgerător harta, indicînd direcții către toate colțurile orașului. Se privesc uluiți, ca în fața unei enorme enigme. Altul scoate din buzunar o hîrtie mototolită și descifrează o adresă. Caută pe claviatura butoanelor numele ei și apasă. O săgeată frîntă pornește imediat către un punct de la periferia Parisului. Pînă acolo, vreo cincisprezece kilometri de parcurs prin labirintul liniilor de metro, cu cîteva transbordări obligatorii. Mă apropii de ei și îi întreb :

— Încotro ?

Mă privesc o clipă cu suspiciune. Adolescentul a lăsat bagajele și ascultă curios.

— Vous... taxi ? — mă întreabă cel cu hîrtia mototolită.

— Nu, dar am o mașină.

— Și ne duceți ?

— Unde ?

Mi se întinde hîrtia cu adresa. Este o stradă din Aubervilliers, tocmai la dracu'n praznic.

— Veniți de departe ?

— Mali...

— La muncă ?

— La muncă... Vous, police ?

Rîd. În aproape un an de ședere la Paris numai asta nu m-a întrebat nimeni. Rîd și ei. Au dinți de fildeș și

ochi de cafea. Îmi plac malienii. Sînt ființele cele mai gingașe și mai fragile din toată Africa neagră. Cel care îmi răspunde la întrebări poartă pe ambii obraji urmele unui tatuaj fără tuș. Adolescentul are gîtul lung, subțire, umerii costelivi iar genunchii ascuțiți îi împung pantalonii de doc ieftin. Aflu că trebuia să-i aștepte un tovarăș de-al lor la gară, dar că au pierdut trenul cu care plănuiseră să plece de undeva din sudul Franței spre Paris și au ajuns prea tîrziu. Îi trec pe malul drept al Senei, apoi pe cel stîng și fără să le înțeleg limba, recunosc în cuvintele pe care le schimbă între ei uimirea și încîntarea în fața splendorilor orașului cu cerul de toamnă tîrzie scăldat într-un amurg de purpură. Găsim cu greu adresa, o casă veche cu zidurile cojite ca de pelagră și, în explozia de bucurie a celor care îi întîmpină, îmi dau seama că sînt inutil și vreau să plec. Îmi string mîna cu căldură și le simt podul palmelor uscate, lucioase, cum sînt toate palmele negrilor. Mă poftesc să vin pe la ei într-o duminică, după ce se vor „instala".

Trei luni mai tîrziu, într-un început de ianuarie, aflu dintr-un ziar că, la Aubervilliers, în Rue des Postes, la numărul 27, au fost descoperiți cinci malieni axfisiați de fumul unui coș metalic de gunoi pe care, în lipsa sobei, îl aprinseseră într-un colț al camerei lor lipsite de aerisire. Pornesc imediat într-acolo, îi caut pe cei știuți dar nu-i găsesc. Aflu că cei morți fuseseră „alții". Și totuși, pe ocazionalii mei pasageri pe care îi luasem cîndva din fața panoului cu harta Parisului de la Gare d'Orléans nu i-am mai întîlnit niciodată.

Pentru a fi negru la Paris, nu este obligatoriu să ai pielea măslinie. Sicilienii, spaniolii, portughezii sînt „pieile albe" ale negrilor Parisului, în vreme ce algerienii și marocanii fac trecerea către abanosul senegalezilor, malienilor, nigerienilor și martinichezilor. Numai în Franța sînt trei milioane cinci sute de mii de muncitori străini care au venit doar cu brațele lor și cu speranțele într-o viață mai bună. Șapte sute de mii de italieni, șase sute de mii de algerieni, cinci sute de mii de spanioli,

o sută de mii de portughezi, nouăzeci de mii de tunisieni, restul negri, dar nu numai prin culoarea pielii, ci şi prin mizeria comună.

Seara, la Aubervilliers, sau la Ivry, două localităţi învecinate cu Parisul, ai impresia că te afli undeva în nordul Africii. Faimoasele „bidonvilleuri", coşmarele municipalităţilor, sînt mai înainte de toate rezervaţii ale imigraţiei. Pe străzile „calde" ale Parisului, în Cartierul Latin, în Montparnasse, în Pigalle — de la Clichy la Anvers — aceeaşi dominantă : preponderenţa oamenilor de culoare. În zori, cînd maşinile burduhănoase ale ecarisajului trec să strîngă gunoaiele metropolei, măturile de nuiele cu cozile lor lungi sînt în mîinile negrilor.

Mica stradă din Paris pe care locuiesc, în arondismentul XVI, este curăţită de dimineaţa pînă seara de un tînăr negru, un senegalez înalt, băiat nelipsit de o anumită frumuseţe, cu degete lungi, subţiri, ca de pianist, care strîng coada măturii sau coarnele căruciorului doldora de gunoaie. Îl privesc uneori cum caută o rază de soare şi, rezemat de grilajul de fier forjat al casei mele, îşi încălzeşte faţa stînd cu ochii închişi, cu gîndurile duse departe, probabil către imagini din ţara lui. Îl cheamă Camara.

— De cînd eşti la Paris ?

— De doi ani.

— N-ai găsit altceva de lucru ?

— Pînă acum, nu.

— Şi ce ai de gînd să faci ?

— Ce să fac ? Muncesc... Încă un an, doi, mai strîng ceva bani şi mă întorc acasă în avion...

— Mai poţi face şi economii ?

— O, domnule, noi ne mulţumim cu foarte puţin... Vedeţi, eu am avut noroc, am o „situaţie", lucrez într-un cartier şic, oamenii aruncă încă atîtea lucruri bune la gunoi...

— Unde locuieşti ?

— În Saint-Denis, la nişte prieteni... Sîntem opt într-o cameră, aşa că ne descurcăm cu chiria, cam o sută cinci-

zeci de franci pe lună pentru fiecare pat... Dar cînd vine iarna, cu încălzitul este ceva mai scump... A fost mai greu la început căci, a trebuit să plătesc gras ca să capăt munca asta...

Cu oricare ai discuta, primești același răspuns : „Doi-trei ani la Paris, pînă îmi fac „suma" și mă întorc acasă în avion".

Portarul casei în care locuiesc este un portughez. Contabil-expert la el acasă, a venit după o perioadă de șomaj să-și cîștige pîinea în Franța, gata să facă orice muncă. Soția lui spală și curăță apartamentele locatarilor, muncind cu ora de dimineață pînă noaptea. El face parte din „aristocrația" imigrației, deoarece serviciul îi dă dreptul la o cameră într-un imobil locuit de oameni cu stare. Și-a cumpărat o mașinuță și vrea să se întoarcă acasă, la registrele lui.

La Flins, în vecinătatea uzinelor „Renault", la Ivry sau în Aubervilliers, vechile cartiere, din care foștii locatari autohtoni s-au retras în apartamentele blocurilor noi, au devenit imense dormitoare publice, cu „paturi calde" închiriate în trei schimburi a cîte opt ore. Unul se scoală, pleacă la lucru, altul vine și se culcă în așternutul care încă n-a apucat să se răcească. Mai greu e duminica, și în zilele de sărbătoare, cînd nu se lucrează. Atunci, oamenii aceștia bat ore în șir străzile, singuri sau în grup.

Am intrat într-o „casă a negrilor" din Saint-Denis. Paturi suprapuse, pereți murdari, un bec slinos atîrnînd din tavan. Multe fotografii decupate din revistele ilustrate. O bucătărie mizeră, vase nespălate care servesc tot „în schimb", cartoane de ambalaj, un radio deschis la maximum, uși trîntite, răcnete, o larmă de nedescris. Somnul e pe sponci, cu toate că urechile sînt înfundate cu dopuri de ceară. Sub paturi, geamantane, la căpătîi, fotografii de familie sau peisaje natale prinse în pioneze. Într-un colț, atîrnate de tavan, costumele de duminică. Un miros greu, pestilențial, o lumină chioară strecurîndu-se prin ferestrele aproape acoperite de priciuri. În „bidonvilleurile" din mahalalele metropolei, spectacolul

e şi mai dezolant. Aici s-au retras familiştii, cu puzderia lor de copii, locuind într-un fel de clanuri ale toleranţei reciproce. Adevărate „aziluri de noapte" ale secolului XX, focare de boli infecţioase, de tuberculoză, de neurastenie colectivă. Conform unei anchete medicale efectuată la Montreuil, din 2 250 de muncitori africani, 261 au fost descoperiţi cu afecţiuni pulmonare. Rigorile climei, supraaglomerarea, insalubritatea locuinţelor, subalimentaţia nu permit scăderea procentajului de tuberculoşi sub unsprezece la sută. Din 80 de africani internaţi în spital, nici unul nu locuise singur într-o cameră. 25 dintre ei îşi împărţeau locuinţa cu alte două sau trei persoane, 40 locuiau în camere de cîte patru sau zece paturi, 15 în camere cu peste zece paturi.

Municipalităţile se află în faţa unor probleme de cerc vicios. Pe de o parte, nevoia de mînă de lucru pentru munci pe care francezii sînt tot mai puţin de acord să le presteze, pe de altă parte imposibilitatea oferirii unor condiţii optime de viaţă pentru o imigraţie necalificată care vrea să economisească două treimi dintr-un cîştig mizer. La birourile de plasare, întotdeauna, coadă. Nervi, argumente răcnite, hîrtii şifonate în care se bate cu dosul palmei atestîndu-se mai mult prin strigăt decît prin document un simulacru de calificare. Pe o tablă neagră, posturile vacante : doi mecanici, un lăcătuş, cinci măturători, trei curăţitori de canale, un tinichigiu. În faţa ghişeului, peste o sută de oameni. Din cînd în cînd, creta funcţionarului care a învăţat pe de rost poncifele oficiului („Însuşiţi-vă cunoştinţele elementare asupra vieţii africanilor" ; „Căutaţi să le cîştigaţi încrederea" ; „Exercitaţi-vă autoritatea" ; „Păstraţi-vă calmul şi înarmaţi-vă cu răbdare !") taie cîte un post ocupat. Aici se vine numai în haine de sărbătoare, căci pentru o coadă de mătură sînt preferaţi cei mai prezentabili, cei mai tineri, cei mai viguroşi. (Şi mă gîndesc la unii pe care îi auzeam spunîndu-mi : „De-ar fi să mătur străzile, numai să ajung la Paris...") Mulţi se înscriu, în paralel cu munca, la cursurile serale de calificare profesională. Dar asta înseamnă

somn și mai puțin, și multe luni de amînare a visului cu care au venit aici : „Doi-trei ani de muncă, de economii și apoi, întoarcerea acasă în avion..." Cînd munca jinduită n-a fost găsită și nu se pot face nici un fel de economii, acest „subproletariat" îngroașă rîndurile lumii interlope. „Panierul" poliției, duba neagră poreclită „coșul de salată", îi culege din cînd în cînd și, după o anchetă minuțioasă, le oferă o noapte de somn în beciuri. Numai protecția intermediarilor, care trafică mîna de lucru a imigrației și exploatează locuințele supraaglomerate, poate prezenta în fața autorităților garanții. Conform statisticilor oficiale, 76 la sută din totalitatea negrilor care locuiesc în Franța sînt analfabeți, iar un procent de aproximativ 20 la sută șomează în permanență. La „Renault" nu există rasism, ci doar calificare și subcalificare. Negrii spală, curăță, întrețin mașinile, cară deșeurile, sau lucrează cu precădere în sectoarele „toxice", la vopsitorie și emailaj. Pentru ei, orice intenție de grevă este hazardată. Alte sute de negri așteaptă la porțile uzinei.

Franța nu cunoaște nici cuvîntul „ghetto", nici „discriminare". Conform unui sondaj al Institutului Francez de Opinie Publică, 81 la sută dintre francezii chestionați sînt gata să aibă relații zilnice de muncă cu negrii, 72 la sută acceptă să ia masa împreună cu ei și 16 la sută n-ar avea nimic contra dacă sora sau fiica lor s-ar căsători cu un negru. Nimeni nu este șocat cînd vede pe străzile Parisului un negru la braț cu o fată albă, sau cînd o săruță sub privirile tuturor. Puține din fetele Parisului cunosc însă condițiile în care trăiesc și muncesc frumoșii lor băieți de culoare.

Unii reușesc să-și aducă familiile din Africa. Dar pentru ei, căminul nu înseamnă decît un loc de dormit. Masa se servește la cantina uzinei, copiii se duc la școală (conform legislației învățămîntului în Franța, între opt dimineața și cinci după-amiaza, joia și sîmbăta, libere), nevestele rămînînd prizonierele casei deoarece, pentru ele, nu există oferte de serviciu. Din cînd în cînd, un „bal african" cu muzică afro-antileză.

Prietenul meu din Flyns, doctorul Jacques C., lucrează la staționarul medical al uzinelor „Renault". A absolvit medicina în 1965 și, cu toate că de atunci o practică la numai 20 km de Paris, îi place să spună că lucrează... în Africa. De ce ?

— Majoritatea pacienților mei sînt africani. Imigranți. Cîteva mii, numai la „Renault". Fiecare al treilea muncitor al uzinelor este unul dintre ei. Oameni veniți din țările lor calde în clima noastră continentală. Supuși unui ritm de lucru epuizant, la care cu greu se pot adapta chiar și țăranii noștri bretoni ce se angajează în fabrici. Mai trebuie spus de ce se îmbolnăvesc ? Dificultățile de adaptare. Condițiile precare în care locuiesc. Înghesuiala și promiscuitatea. Hrana proastă. Sînt unii care trăiesc cu conserve pentru cîini și pisici, deoarece acestea costă pe jumătate mai puțin decît conservele pentru oameni. Randamentul lor se cere însă a fi egal cu al celorlalți. Mulți clachează.

— Și care sînt bolile cele mai frecvente ?

— În primul rînd tuberculoza pulmonară și ulcerul stomacal care atacă virulent în perioada cuprinsă între primele șase luni și un an de la sosirea imigrantului. Nu este vorba de o patologie de aport, maladiile acestea sînt aproape necunoscute în țările lor de origine, ci de o patologie de achiziție datorată cauzelor despre care vorbeam.

— Și măsurile profilactice ?

— Ineficiente. Cu tot controlul medical efectuat înainte de angajare, vulnerabilitatea lor la astfel de boli este provocată ulterior.

Un imigrant de culoare pe care l-am cunoscut într-o „negrierie" de la marginea Parisului, mi-a declarat :

— Domnule, unii de pe-aici ne spun că am venit să le luăm pîinea... În realitate, noi am venit să le-o facem !

Este administratorul unei „colonii" negre instalate prin autogestiune într-un „bloc" din care albii au plecat datorită promiscuității.

— Bine, dar vă aflaţi într-o ţară care v-a acordat ospitalitate, o ţară pe care aţi visat-o şi unde se spune că imigranţii nu sînt supuşi nici unei discriminări.

— Într-adevăr, eu am mai muncit şi prin alte părţi şi vă pot mărturisi că tot ceea ce spuneţi este adevărat. Dar ţara aceasta s-a trezit în faţa unei adevărate maree de imigranţi şi acum a început să-şi dea seama că cei peste trei milioane de muncitori veniţi din Africa şi din ţările europene, ca surplus de braţe de muncă, prind rădănici, fac copii, se înmulţesc, capătă o anumită conştiinţă de clasă, chiar dacă ei formează încă un fel de „subproletariat", cum ni se spune şi că, mîine, poimîine, vom deveni o adevărată problemă, ceea ce, recunoscînd cinstit, chiar am devenit. Dar care este vina noastră că am venit aici să muncim şi să mîncăm o bucată de pîine cîştigată cinstit ? Ne-o dă cineva gratis ? Ne-o scoatem din „merde", din cele mai păcătoase munci unde mîinile lor curate nu vor să mai intre şi să se murdărească !"

Am avut ocazia să vizitez centrul de primire din Pierrefitte şi am fost răscolit de condiţiile de cazare a acestor oameni. 265 de muncitori malieni, senegalezi şi mauritani înghesuiţi în camere cu paturi suprapuse. Între şirurile de paturi, cîte 30 de centimetri de spaţiu liber, şi un culoar mai larg umplut însă cu paturi pliabile pentru locatarii excedentari. Cubajul aerului, absolut insuficient. Într-o singură cameră, pe 16 metri pătraţi, locuiesc 12 persoane. În celelalte camere, de la 22 la 30 de oameni. Pereţii măcinaţi de igrasie, o atmosferă sufocantă, ca în cala unei nave. Gîndaci şi păianjeni invadează dulapurile, pereţii, saltelele, aşternuturile — care în trei ani n-au fost spălate decît o dată, în august 1970... Aceste condiţii de viaţă explică morbiditatea exagerată din cămin. 40 de oameni au fost internaţi în spital în ultimii trei ani, cu afecţiuni grave, îndeosebi tuberculoză. Locatarii căminului au încercat să protesteze în faţa acestei situaţii. Dar trei dintre ei au fost expulzaţi în ţările lor de baştină.

Exploatarea candidatului „negru“ pentru Paris începe de la el de acasă, sau din capitala ţării sale. Intermediarii, care îşi trag veniturile din mizeria compatrioţilor lor cunosc toate căile mai drepte sau mai ocolite de pătrundere în Franţa. Propuneri tentante, raiul pe pămînt, marile bulevarde, cabaretele Parisului, cîini cu covrigi în coadă, maşini de pomană, văduve singure şi triste, fecioare neconsolate, căpătuială sigură şi, mai ales, trai, trai, trai, să tot şezi, să nu mai pleci. Nu se mai pleacă în lanţuri, era sclavagismului a trecut, un bilet de ultima clasă la un pachebot de mîna a treia nu costă o avere, eventual, intermediarul, poate avansa suma necesară şi... cine nu este în stare să viseze ?

Franţa e ospitalieră, francezii îşi fac un titlu de glorie din cosmopolitismul lor, rasismul e o pasăre vînătă care nu zboară pe cerul acestei ţări, poliţia, atîta vreme cît n-o superi, este indulgentă, doar la oficiile de plasare trebuie să ai răbdare, şi iarăşi răbdare, şi încă o dată răbdare, pînă te trezeşti cu mătura în mînă şi cu cîteva ore de pat cald într-un cămin de imigranţi. Apoi există o solidaritate a năpăstuiţilor, indiferent de culoarea pielei, o confraternitate euro-africană care îşi poate împărţi patul cu tine şi trăieşti din roadele pămîntului, ca în junglă, sau din coşurile cu gunoaie grase, dar trăieşti la Paris şi asta contează ! Pînă te căpătuieşti, doi-trei ani, cît strîngi la ciorap şi apoi te întorci acasă cu avionul ! Necunoaşterea limbii nu contează, se vorbeşte orice, un fel de jargon al imigraţiei în care se amestecă toate limbile Africii negre şi ale Europei „negre“, pe generozitatea francezei unui Molière care s-a născut în Nigeria şi mătură străzile la Paris. Apoi mai sînt cîinii care trebuie scoşi la plimbare, Armata Salvării, publicaţiile pornografice care caută modele viguroase şi cît mai măslinii, asta face bine la privit, e sexy, e excitant, e tulburător, o oră de fotografie se plăteşte cît o săptămînă de muncă la Renault, doar trebuie să nu te gîndeşti că, prin cine ştie ce împrejurare, publicaţia licenţioasă ajunge în jungla natală şi cade în mîinile celor de acasă spre

rușinea satului. Ce mai contează gîndacii de bucătărie, păianjenii, înghesuiala, neurastenia, hărmălaia, putoarea, dorul după casă ? A fi negru la Paris, înseamnă a fi negru la Paris și nu la tine acasă. Dacă ai talent ajungi cineva, poți sculpta măști tradiționale africane și te poți instala pe un trotuar al marilor bulevarde, marfa este foarte căutată pentru că face frumos deasupra televizorului-color sau printre suvenirurile aduse din vacanțe. Numai poet să nu încerci să te faci, pentru că sînt prea mulți poeți, mult prea mulți și lumea n-are ce face cu atîta poezie, apoi, din cauza ei îți vine un chef irezistibil de sinucidere, căci așa îi șade bine unui poet neînțeles, să-și pună juvățul de gît sau să se arunce în Sena. Într-un club african din Aubervilliers, jungla stă la televizor claie peste grămadă, se rîde cu hohote, se fumează cu disperare, se strigă că în turnul lui Babel, iar Gilbert Bécaud cîntă cu o sută de mii de volți : „L'important c'est la rose, c'est la rose l'important"...

Tînărul acesta cu fața smeadă, cu trei crestături în verticală pe fiecare obraz, a venit în Franța din satul Sabuku, regiunea Kai din Mali. Un drum lung, cu multe escale, unele absolut inutile, făcute parcă să-l țină cît mai mult timp departe de Paris. Dakar-Frankfurt-Londra-Lille-Paris.

— De ce atîtea ocoluri ?

— O, domnule, ar trebui să-i cunoașteți p-ăia care se ocupă cu traficul de mînă neagră de lucru. Primisem ceva bani de drum de la un frate de-al meu, și m-au purtat așa, din escală în escală, pînă nu mi-a mai rămas decît ceva mărunțiș pentru biletul de metrou din Paris... Dar am ajuns... De-ați ști ce fericit am fost în seara cînd m-am trezit pe peronul gării și, apoi, în mijlocul orașului plin de neon... Mi-era cam frică, vă spun drept, dar în Paris găsești întotdeauna africani care să te ajute și să te prezinte unui intermediar. Acum aștept să mă întorc acasă. N-am făcut mare scofală, dar mi-am scos banii de drum și am mai trimis și alor mei cîte ceva. Căci noi ne mulțumim cu puțin... Ați fi în stare să trăiți din două

sute de franci pe lună în orașul ăsta în care mereu îți vine să scoți bani din buzunar ? Zău că se poate. Totul este să-ți coși bine buzunarele cum ai vîrît ceva în ele și să nu pui la bătaie decît atît cît îți trebuie ca s-o duci de pe o zi pe alta. Altfel ești pierdut. Chiria te usucă, nenorocitul ăsta de somn costă mai mult decît mîncarea și, dacă nu te chivernisești, s-a zis cu tine. Și cît o fi jungla de junglă, dar nu te poți întoarce de la Paris mai în mizerie decît erai cînd ai plecat. Mă înțelegeți ?

Întreaga existență a unui imigrant este concentrată în jurul unei singure probleme : să găsească de lucu. Venit ca să muncească, el este gata să accepte orice i se oferă, numai să scape de șomaj. Optzeci și doi la sută din imigranți vin în Franța spontan, fără ca cineva să le fi oferit un angajament prealabil. Pentru unii, problema ar fi impus o soluție radicală : închiderea frontierelor. Dar Franța are nevoie de mîna de lucru a imigranților așa cum aceștia au nevoie de Franța. Atunci s-a recurs la paleative. Crearea unor comitete de inițiativă, controlul medical, controlul condițiilor de muncă și al salariilor, lichidarea bidonvilleurilor. În ultimii trei ani s-au construit pentru muncitorii străini 15 000 locuințe și alte încăperi pentru 70 000 de paturi. Peste 40 000 de muncitori au fost calificați. Dar cu asta, dificila problemă a asimilării imigrației este departe de a fi rezolvată. Pe orizontală sau pe verticală, bidonvilleurile continuă să apară la marginea orașelor.

Oare acestui așa-numit „subproletariat“ care, revenind la el acasă poate deveni un excelent proletariat dotat cu experiența muncitorimii din Occident, îi place numai viața în mizeria bidonvilleurilor ? Oare existența lui nu se poate duce decît într-o perpetuă condiție subumană atunci cînd, desprinzîndu-se de ai săi și venind să-și vîndă munca în Occident, n-a visat decît realizarea unei condiții umane ? Oare ei trebuie să rămînă mereu proscrișii societății de consum, cei ce nu „consumă“, ci doar se lasă consumați în cele mai negre și mai prost plătite munci ?

Dacă n-am găsit răspuns la aceste întrebări în lucrările specialiştilor, reţin răspunsul unui muncitor negru:

— Trebuie să mărturisesc că la Dakar există bidonvilleuri şi mai nenorocite decît astea, în care îşi duc viaţa bărbaţi, femei şi copii, într-o îngrozitoare promiscuitate, fără apă în apropiere, fără W.C.-uri. Dar, mă rog, acolo e Africa, un pămînt subdezvoltat. Pe cînd aici, oricum, e Franţa, şi, mai ales, Parisul, în care negrii văd tot ceea ce există mai bun în civilizaţia europeană. Contrastul ăsta răstoarnă totul. Cînd vin la noi, pionierii albi se aşteaptă la tot ce poate fi mai rău, dar noi, cînd venim aici, ne aşteptăm la mai bine.

Credem că în felul acesta imigraţia va înceta de la sine şi că, întorcîndu-se la ei acasă, negrii care au parcurs o astfel de experienţă amară nu vor face altceva decît să-i prevină şi să-i oprească pe viitorii candidaţi.

— Vă înşelaţi, mi-a răspuns interlocutorul. Aşa e sufletul negrului şi optimismul funciar al africanului. Abia întors, imigrantul uită totul. În istorisirile lui, el dă mizeriei pe care a trăit-o, frigului, şobolanilor o aureolă de paradis. Stimulat de mîndrie, el ţese din timpul petrecut aici un tablou încîntător. Şi tinerii n-au decît o dorinţă : să pornească pe acelaşi drum !"...

— Domnule, îmi repetă Camara în încăperea lui sordidă din Saint-Denis, eu am o situaţie, mătur o stradă şic, mi-am luat un costum de duminică şi cînd mă plimb cu el poţi să mă iei drept student la Sorbona, încă un an, doi, şi mă întorc acasă în avion...

Iar în zgomotul infernal din negrul azil de noapte al secolului XX, radioul vibrează sub tensiunea vocei Domnului „o sută de mii de volţi" : „L'important c'est la rose, c'est la rose l'important"...

*
* *

În acea zi de la începutul primăverii, pe întortocheatele poteci ale Munţilor Pirinei, au fost descoperite două

cadavre. Numai culoara pielei spunea ceva despre identitatea lor. Erau negri. Asupra celui dintîi, descoperit pe fundul unei prăpastii de lîngă Cerbère, nu s-a găsit nici un document personal ; cel de al doilea, ucis în apropiere de Bourg Madame, a fost identificat de poliție ca fiind ivorian, traficant de „abanos viu", călăuză a cohortelor de imigranți care, venind din Africa, prin Spania, treceau clandestin frontiera, cu una și aceeași destinație : Parisul. Rubricile de fapte diverse n-au acordat prea mult spațiu misterioaselor morți din Pirinei. Evenimentul se banalizase prin repetare ; în fond, nu era vorba decît despre aceeași și aceeași problemă care, de atîtea ori, ocupase paginile presei : drama imigrației.

La Perpignan și la Biarritz doi ofițeri de poliție mi-au spus că nu mai pot face față urmăririlor, interpelărilor și reținerilor : negrii apar de pretutindeni, din ce în ce mai mulți, parcă ar răsări din pămînt, iar prima lor grijă este să caute gara cea mai apropiată și, cu sau fără bilet, să urce într-un tren de Paris. La Barcelona așteptau, într-o zi din primăvara lui 1971, peste 40 000 de imigranți în „tranzit" pentru Franța, Anglia sau R.F. a Germaniei. La celălalt capăt al Spaniei, în țara bascilor, alte cîteva zeci de mii de muncitori de culoare, în covîrșitoarea lor majoritate tineri între 20 și 30 de ani, așteptau un moment propice pentru a trece „dincolo". Cînd ? Unde ? Pe ce căi ? „Parcă am retrăit epoca infiltrărilor masive de muncitori portughezi — declară șeful jandarmeriei din Biarritz — numai culoarea pielei imigranților s-a schimbat". Iar o veche călăuză din Pirinei adaugă : „Oricum, ne pare rău că s-a terminat epoca portugheză. Aia erau niște tipi robuști și ageri care mergeau repede și bine. Cu negrii este altceva. Tineri subalimentați, lipsiți de reflexe, care obosesc imediat. În plus, cu ei ești foarte ușor reperat. Altceva era cu un portughez care trecea neobservat..."

Exodul este însă copleșitor. Numai în 1970 au trecut clandestin în Pirinei peste 212 785 bărbați și 80 952 fe-

mei şi copii. Un complicat labirint cu multiple ramificaţii îşi deschide tentant porţile în faţa amatorilor dispuşi să încerce „marea aventură" a evadării din mizeria autohtonă. Aşa începe drumul „subdezvoltaţilor" către „superdezvoltaţi" şi, dacă chinuitorul periplu nu este întrerupt brutal pe parcurs, el are toate şansele să sfîrşească printr-o tragică şi răscolitoare deziluzie.

Mai întîi însă, candidaţii la imigraţie în marile metropole ale Occidentului trebuie să-şi procure o viză de ieşire care se cumpără la „bursa neagră" de paşapoarte din ţările de baştină. O întreagă reţea de funcţionari veroşi, „antreprenori", călăuze, însoţitori, mesageri ai achizitorilor cu hurta de muncitori clandestini intră în funcţiune. „Partizile" se formează în oraşele portuare ale Africii de unde sînt îmbarcate pe cargouri odată cu citricile, bananele şi cu sacii de cafea, dosite prin calele întunecoase ale vapoarelor şi cărate astfel pînă la destinaţia primei lor etape : Casablanca. Aici, contra unei „taxe" destul de piperate, „solicitanţii" obţin un fel de viză de tranzit, valabilă şapte zile şi cu interdicţia categorică de a se fixa pe teritoriul Spaniei. De-abia acum începe „marea aventură". Prin Barcelona, prin Bilbao, prin Saint-Sebastian, în funcţie de colţul preferat din pămîntul făgăduinţei — Franţa, Anglia sau R.F. a Germaniei — „partizile" se regrupează în mîinile adevăraţilor traficanţi. Vaste reţele de infiltrare, dotate cu buni cunoscători ai tuturor căilor lăturalnice, abili jongleri ai trucurilor menite să inducă în eroare vameşii şi grănicerii preiau „marfa" şi, contra unor sume care reprezintă cîştigul viitor pe o lună de muncă, le strecoară „dincolo".

Cei ce au reuşit să pătrundă şi să rămînă pot considera că l-au prins pe Dumnezeu de un picior. Iată-l pe unul dintre ei care mătură cu osîrdie trotuarul din faţa magazinului de articole alimentare, accesorii şi cosmetice pentru canine : „La cîinele elegant". Şmotruieşte treptele, curăţă cu o cîrpă muiată în petrol parfumat obloanele, lustruieşte alămurile, convins că va fi recom-

pensat de patron cu o ciozvîrtă de carne bună rămasă de la cîini. Dl. Luis Liogier, proprietarul magazinului cu clientelă patrupedă din familiile bune ale Arondismentului al XVI-lea, declară cu justificată mîndrie : „Noi am știut să păstrăm față de animale o atitudine rezonabilă, ca un fel de pudoare." Cît adevăr omenesc în aceste cuvinte ! Și ce înduioșătoare realitate ! Așa cum scria „L'Express" : „Lustruit, parfumat, dezodorizat, ferit de intemperii de o lesă-umbrelă, „le toutou" al anului 1971 nu-și mai poate decît cu greu aminti că s-a născut cîine... Prevăzut cu o plăcuță-matricolă, trecut în cartoteca perforată a unui centralizator pe țară, cîinele a devenit un cetățean cu parte aproape egală... Înscris la securitatea socială prin A.M.A. (Asigurarea Mutuală Animalieră), el se poate bucura de o cură dintr-un sanatoriu cu regim de cotlete fortifiante și masaj făcut de un kinesiterapeut. În curînd, va putea face apel la o bancă de sînge canin, sau la serviciile unei clinici specializate în psihanaliză canină. Născute în Statele Unite, astfel de stabilimente apar acum în Marea Britanie. Infernul cîinilor este pietruit cu intenții bune".

Pentru cel ce mătură trotuarul și pentru semenii lui, indiferent de țara de proveniență și de culoarea pielei, insecuritatea socială, prioritatea la concediere în cazul unei conjuncturi nefavorabile, mistria și lopata, roaba și șomoiogul. Viața de cîine „à la toutou" ar fi un ideal pe care nici nu îndrăznesc să-l viseze. „Ne-am regrupat la Pampelune — declară un astfel de „imigrant sălbatic" — unde am plătit 20 000 de franci vechi trecerea peste munți. Ghidul mi-a făcut bucăți documentele chiar în fața mea, spunîndu-mi că altfel nu mă poate trece. Cînd am ajuns dincolo mi-a zis : „Ia-o drept înainte, Parisul nu-i departe !..." Ca în anecdota cu „taci și-noată !"

Această maree umană, oficială sau clandestină, constituie una dintre cele mai grave probleme politico-sociale din țările Europei occidentale. Cînd în Elveția s-a propus expulzarea a 300 000 de muncitori imigranți din

cei un milion cîți lucrează în această țară, s-a constatat că, dacă propunerea ar fi fost aplicată, s-ar fi produs o iminentă catastrofă economică națională. Este explicabil. „Nu mă întrebați unde sînt muncitorii străini intrați ilegal — răspundea Erhard Ratuschny, ministrul bavarez al muncii, unui ziarist. Spuneți-mi mai bine : Unde nu sînt ?“.

Este armata mută a muncii negre. Redusă la tăcere de amenințarea denunțării, imigrația clandestină muncește cu pumnul vîrît în gură. Frica de expulzare este mai tare decît dorul de casă, de meleagurile natale, de familie. Și totuși, există și o frică a celor ce-i înfricoșează pe imigranți : că aceștia ar putea cumva să plece. Ipotetică, o astfel de realitate ar produce un lanț de catastrofe economice. Nu numai lipsa celei mai docile și mai ieftine mîini de lucru ar zgudui întreprinderile, dar și dispariția unui argument capital în „războiul psihologic“ cu muncitorimea autohtonă. Căci existența echipelor de imigranți gata de orice, oricînd, aflate în permanentă căutare de lucru, permite nu numai controlul asupra ierarhiei salariilor, dar și jugularea mișcărilor revendicative ale proletariatului autohton, această „supapă de siguranță“ — cum este numită muncitorimea imigrantă — putînd acționa în toate momentele de tensiune socială ca o excelentă masă de manevră și ca o frînă pentru amortizarea șocurilor.

Dar, în fața acestei abile diversiuni apare un redutabil pericol : solidaritatea. Nu numai cea de grup etnic, sau de subproletariat, ci forța acțiunilor muncitorimii înaintate în sprijinul revendicărilor elementare ale acestor și mai vitregiți de soartă. „Supapa“ dă semne de dereglare. Ceva răstoarnă abilitatea calculelor, făcînd uneori ca întreaga mașinărie să funcționeze contrar programului indicat. Tamponul folosit pentru strivirea protestului începe să ricoșeze împins înapoi cu violență. Nici un subproletariat nu poate fi ținut veșnic în acest stadiu.

Ce vor mai născoci abilii întreprinzători ai societății de consum ? Căci fără imigrație nu se poate și, cu ea, este tot mai greu.

Răspîndită în nouă țări ale Europei occidentale, armata imigranților formează un popor de peste șapte milioane de oameni. În imigrația de origine europeană, care muncește în Austria, Germania Federală, Belgia, Franța, Luxemburg, Olanda, Suedia, Elveția și Marea Britanie, grosul îl constituie italienii recrutați îndeosebi în Sicilia și Calabria, formînd, după cele mai recente date furnizate de Institutul internațional de studii sociale, aproape un milion opt sute de mii de suflete. Vin apoi spaniolii, turcii, grecii și portughezii, contribuind cu zeci și sute de mii de oameni pînă la atingerea cifrei de trei milioane și jumătate. Restul, pînă la șapte milioane, îl formează muncitorii imigranți veniți din țările africane și din Extremul Orient. Cifrele acestea trebuie însă considerate ca minime, la ele adăugîndu-se contingentul deloc neglijabil al imigrației „sălbatice". Paradoxul „fișei de temperatură" de la bursa muncii acestor țări constă în faptul că, importînd mînă de lucru, multe din ele impun unei bune părți a muncitorimii autohtone șomajul, ajungîndu-se la strania și aparent inexplicabila situație în care localnicii nu se pot angaja la ei acasă ; în schimb, cei aduși de prin alte părți își păstrează de bine, de rău, posturile. Explicația nu este însă atît de dificilă pe cît pare. În unele locuri plata pentru munca imigranților plus alocația de șomaj pentru autohtonii fără de lucru, costă mai puțin decît salariile unei muncitorimi organizate în sindicate, capabilă să-și impună revendicările sociale și chiar să zguduie temeliile societății date. Impus de patroni, paradoxul se menține, deoarece cei închiriați cu hurta, în majoritatea cazurilor necunoscători ai limbii țării în care au venit să muncească, sînt gata să accepte orice, salariile lor fiind stabilite de patroni în acord cu șefii mafiei imigrației, fără cheltuielile legate de alocațiile sociale, fără obligativitatea plătirii pensiilor, fără

drepturile elementare la concediile de odihnă sau de boală, pentru o muncă aşa cum numai cei veniţi din mizerie, din necazuri şi nevoi ştiu să depună.

Nu sînt prea mulţi muncitori imigranţi ? „Nu, răspunde un raport întocmit de Uniunea franceză a industriilor metalurgice şi miniere. Doar ei acceptă muncile pe care noi nu le mai dorim pentru copiii noştri. Dacă n-ar fi ei — continuă să întrebe cu o dezarmantă franchețe raportul citat — cine ar mai curăţi străzile ? Cine ar mai munci la terasarea drumurilor ? Cine ar mai accepta aceste munci penibile şi rezolvarea unor necesităţi atît de murdare ? Cine s-ar mai deplasa oriunde şi oricum, aşa cum o fac ei ? Este cert că aportul miinii de lucru străine este absolut indispensabil dezvoltării noastre...". Dorindu-se a fi o piesă esenţială într-un „dosar al adevărului despre munca neagră", raportul amintit reuşeşte, cel puţin în pasajul reprodus „mot à mot", să fie ceea ce şi-a propus. Dar adevărul obligă, el nu poate fi rostit doar pe jumătate. „Dacă muncitorii străini aduc industriilor occidentale acest aport indispensabil — exclamă revista „Jeune Afrique" — poate că ei ar mai merita şi altceva decît să fie folosiţi numai ca salahori şi să fie concendiaţi fără nici un menajament atunci cînd nu mai este nevoie de ei...".

Directorul „Huileriilor de Nord" spunea în legătură cu reducerile de personal operate din cauza recesiunii din industria carboniferă franceză : „Dacă am putut vedea efectivele noastre descrescînd atît de rapid în ultimii ani, fără ca să se producă o adevărată dramă pe plan social, asta se datorește numai faptului că dispunem de o mînă de lucru străină atît de importantă, îndeosebi de muncitori marocani, care a putut fi redusă de la un efectiv de 12 000 oameni la ceva mai puţin de 5 000. O reducere atît de masivă de personal nu ne-a ridicat nici un fel de probleme..." Evident, pentru patronat. Căci cine a mai stat să studieze gravele pro-

bleme din sinul muncitorimii imigrante marocane lăsate brusc pe drumuri ?

* * *

...Şi vin într-una, vin ca spre pămîntul făgăduinţei, vin nutrind nădejdea că vor birui mizeria, că vor reuşi să-i scoată pe ai lor din sărăcie şi umilinţă. Vin din ţările aflate în nordul şi în sudul Saharei, de sub Pirinei şi din Anatolia, din ariditatea toridă a Siciliei şi din sărăcia Lusitaniei. Pentru a spăla vasele şi a servi în restaurantele Londrei vin tocmai din Filipine, din India şi din Pakistan. Vin tineri, vin frumoşi, vin viguroşi, floarea satelor şi a triburilor căutînd cu disperare să se menţină în unitatea de grup de „acasă".

Cîndva, cu zeci şi sute de ani în urmă, veneau europenii la ei, în căutarea aurului sau a fildeşului, a blănurilor scumpe şi a mirodeniilor, veneau în căutarea aventurii şi în speranţa căpătuielii, veneau către Africa neagră, către Indiile Orientului sau către ţările Maghrebului ca înspre un Eldorado îndelung jinduit. Uneori se întorceau încărcaţi de comori, alteori nu le mai venea înapoi decît numele : Dispărut în junglă... Mort în deşert... Devorat de sălbăticiunile pădurilor virgine... Ucis de „sălbatici"... Şi se urzeau poveşti cu canibali, iar imaginea unui cazan cu pirostrii în junglă, din fiertura căruia nu mai ieşea la suprafaţă decît o cască colonială, devenea spaima amatorilor de aventură.

Acum se vine dinspre acest „Eldorado" către Europa. Fără cnut şi fără lanţuri. Doar cu nădejdea şi cu vînjoşenia braţelor. Cu ignorarea umilinţei de a curăţi latrinele noului Eldorado, de a-i desfunda canalele de scurgere, de a-i deschide noile artere de circulaţie, de a-i scoate din mine cărbunele şi fierul, de a-i spăla şi lustrui maşinile, de a-i căra gunoiul la crematorii, de a-i

plimba căţeii şi a-i şterge la fund... Şi se întorc cu un costum de haine şi un aparat de radio cu tranzistori şi cu nostalgii de nepotolit. Dacă nu le vine înapoi decît numele : Mort de tuberculoză... Înjunghiat într-o încăierare de mahala... Împuşcat în „legitimă apărare"... Ars într-un bidonville incendiat... Întemniţat pe viaţă pentru crimă, pentru viol, pentru trafic de stupefiante... Ucis de droguri... Căci cea mai răspîndită boală în aglomerările dezrădăcinaţilor africani este oftica. Urmează bolile venerice, îndeosebi sifilisul. Căci glonţul de intimidare pentru care întotdeauna se invocă scuza apărării „legitime" se spală mai întîi în sîngele africanilor... Căci vieţile mistuite de flăcările care cuprind uneori înjghebările de carton şi bidoane goale de la marginile marilor metropole occidentale sînt, de cele mai multe ori, vieţile imigranţilor africani şi ale familiilor lor... Căci primul bănuit de cele mai cumplite fărădelegi este un negru... Căci între muncitorii lipsiţi de orice îngrijire, abandonaţi flagelului, sînt „veneticii" negri, cei acuzaţi dintotdeauna că ar fi introdus „moartea albă" în civilizatele noastre metropole...

Oare numai „mirajul tranzistorului" îi face să plece din ţările lor de baştină ? Cum vin şi pe unde se pripăşesc ? Cine îi aşteaptă ? Oare legendele despre o „imigraţie fericită" sînt atît de puternice încît, în ciuda atîtor nereuşite, căile ascunse sau oficiale ale imigraţiei să fie continuu bătute ? Dar, numai dorinţa de a pleca nu este de ajuns. Între statele solicitatoare şi cele furnizoare de mînă de lucru există acorduri bilaterale şi multilaterale care comportă o serie de „garanţii" şi destule clauze restrictive cu privire la drepturile imigranţilor. În afara unui riguros certificat medical, imigrantul „oficial" trebuie să depună anticipat şi contravaloarea biletului său de întoarcere — din capitala ţării unde pleacă pînă în punctul de îmbarcare. Această ultimă condiţie, de cele mai multe ori imposibil de îndeplinit, face să crească fenomenul imigraţiei „clandestine", al cărei drum întor-

tocheat pînă la „destinaţie“ este plin de riscuri şi privaţiuni. „Emigrantul fraudulos lucrează în dauna celui oficial...“ — glăsuieşte un „Ghid al emigraţiei“ editat într-o ţară nord-africană. Marcel Caille, secretar al Confederaţiei Generale a Muncii, spunea în timpul unui miting ţinut la începutul anului 1972, la Lyon : „Nici un fel de măsuri generale nu sînt luate de către autorităţi pentru a se asigura un sistem decent de primire a milioane de bărbaţi, femei şi copii, pentru evitarea situaţiei scandaloase în care se găsesc aceşti muncitori lăsaţi în voia soartei, lipsiţi de certitudinea vreunui contract de muncă, de posibilităţile necesare de cazare, total dezorientaţi din momentul sosirii, victime ale traficanţilor de muncă şi de cazare... În regiunea Rhonului, puterea publică îşi face un titlu de glorie din faptul că a lichidat bidonvilleurile. Acest lucru nu numai că nu a rezolvat nimic, ci, din contră, a agravat situaţia, muncitorii fiind obligaţi să se instaleze în condiţii şi mai precare, constrînşi uneori să locuiască pe maidane, sub cerul liber...“

Aceşti paria ai societăţii de consum reprezintă totuşi numai în Franţa unsprezece la sută din forţa de muncă. Dar ei sînt întotdeauna „ceilalţi“. Cei de la „margine“, de la periferie. Din bidonvilleurile unde se poate muri din cauza unui coş de gunoaie aprins pentru un strop de căldură.

Vorbind despre poluarea naturii, ne sperie fumul din coşurile uzinelor care au servit de atîtea ori de metafore poeţilor, gazele din ţevile de eşapament ale celor două sute cinci zeci de milioane de maşini care cutreieră oraşele ne înspăimîntă, dar lumea „bună“ tace cînd este vorba de poluarea condiţiei umane, a spiritului, a demnităţii. Sclavi în secolul XX — cînd conferinţele internaţionale îşi bat capul cum să salveze urşii, cerbii, leoparzii şi păsăretul pădurilor de agresiunea omului asupra naturii — înseamnă un anacronism revoltător. Ei îşi revendică măcar dreptul de a fi asimilaţi cu urşii, cu cerbii,

cu leoparzii şi păsăretul pădurilor în strigătul omenirii care lansează semnale de alarmă pentru salvarea naturii. Salvaţi oamenii, şi natura va fi salvată o dată cu ei !

Pe unde or fi acum şi ce or fi făcînd cei cinci malieni pe care i-am luat într-un prag de iarnă de la gara Orléans ?

*

* *

Sisi Uragan, frenetica, arzoaia, dezlănţuita, nu este, în viaţa de fiecare zi decît o fată timidă, cam trecută, singură şi tristă. Ea evoluează pe scena cît un fund de butoi de la „Florida" — o bombă din Pigalle, fostă cîndva o cizmărie — la demisol, cîţiva paşi de casa pe a cărei scară, cîndva, o pariziană a născut-o pe Edith Piaf. În faţa săliţei îngropată într-o permanentă semiobscuritate, Sisi Uragan apare sub tunetele şi trăsnetele unei benzi de magnetofon, străfulgerată de jocul a două reflectoare-cuţit, lansîndu-se într-un dans de mică vrăjitoare aflată în plină transă erotică.

Rafalele percuţiei, agrementate cu sughiţuri şi cacofonii de chitară în supervoltaj se transmit printr-un megafon afară, la lumina zilei, sau noaptea, sub tremurul livid al neonului, ademenind cu zvîcnetele sale nervii încărcaţi ca nişte acumulatoare, urechile în alertă şi ochii ameţiţi de panourile cu fotografii în relief. Pe trotuar, un majordom de cafenea în costum negru, cu fireturi, împarte generos invitaţii, trăgîndu-te de mînecă la cea mai mică ezitare, învăluindu-te în gesturi mai mult energice decît curtenitoare, gata să lase din preţ, promiţînd toate splendorile unui Eden al erotomanilor la preţul a trei bilete de metro. Într-adevăr, biletul de intrare într-o astfel de speluncă costă doar cît o pereche de crenvurşti, şi preţul lui este afişat cu cifre de-o şchioapă ca la faliment. Dar pe bilet scrie cu litere cît puricele : „consumaţia obligatorie". Iar acolo jos, la măsuţa micro-

scopică, pe taburetul strîmt ca un scăunel de pian, o sticlă de bere costă cît o ladă, iar un deget de whisky prost face cît o sticlă de Courvoisier. Băutura e însă un pretext obligatoriu, dar numai un pretext, căci aici distinsa clientelă nu vine să bea, ci să privească. E striptease „permanent". Parisul i-a dat şi acestui gen de spectacol, importat din America, ceva din şicul său, o notă de umor, cîteva sute de „artiste" nelipsite de oarecare farmec fizic, pudoare fără pudoare, şi peste toate, un ton ironic mai evident ori mai subtil pe care numai parizienii îl pot sesiza. De altfel, ei formează contingentul cel mai puţin numeros din clientela acestor stabilimente. Turiştii străini, provincialii, militari în permisie şi marinarii, vicioşii autoamorului, adolescenţi cu ochi avizi şi bătrîni cu degete tremurătoare de parcă ar număra continuu bancnote, se lasă mai uşor traşi de mînecă şi plasaţi de un chelner cu lanternă în orbecăiala în care siluetele abia se disting.

Sisi Uragan, învesmîntată demontabil, are acum o privire fatală, picioare de cal rasat şi sîni modelaţi cu parafină. Nimic în afara culorii părului n-o deosebeşte de Kiki Dollar sau de Frou-Frou la Candide. Doar banda sonoră se schimbă, şi vestimentaţia care nu e croită decît pentru a fi scoasă mai uşor.

Sînt două duzini de fete care se „produc" şi părăsesc în grabă scena pentru a încăleca pe şaua unui scuter şi a se lansa în zigzag printre şuvoiul de maşini ca să ajungă pe secunde numărate şi să-şi repete numărul la „Pierrot", la „Maxy" sau la „Tomate" pe cucernica stradă cu idilicul nume de Notre-Dame-de-Lorette.

Curiosul care ar face într-o singură zi turul tuturor acestor „boite" le-ar descoperi şi pe Sisi, şi pe Kiki, şi Frou-Frou, pretutindeni, apărînd cu o regularitate de ceasornic, cu timpul cronometrat de tirul ţevilor de eşapament, sub acceleratorul rotit cu furie în pumnul unui înger protector cu bluză de piele şi pantaloni Lewy

Strauss. Industria strip-tease-ului de mîna a doua nu este prea generoasă cu pensionarele sale onorariile sînt mizere şi micii patroni, uniţi într-o conjuraţie solidară şi neînduplecată, sînt necruţători cu încălcarea disciplinei.

Fetele s-au visat cîndva balerine la Operă sau capete de afiş la „Folies Bergeres", la „Casino de Paris" la „Moulin Rouge" sau măcar la „Crazy hors saloon". N-au reuşit, sau nici n-au apucat să încerce, au abandonat şi, pentru a nu le devora trotuarul cu legile lui şi mai implacabile, se lasă consumate de un Eros de butaforie cuibărit în semiîntunericul pivniţelor cu clientelă de doi franci jumate, avidă de cel mai banal dintre spectacolele umane, dezbrăcatul.

Francezii au început să vorbească de o invazie erotică sosită la ei cu destulă întîrziere faţă de apariţia ei explozivă în Suedia, Danemarca, Germania Federală sau în Statele Unite. Cei trei „P" — Păcat, Porno, Perversitate — dau editorilor, patronilor de stabilimente specializate, un al patrulea „P" — Prosperitate. Publicitatea se sexualizează. Săgeata lui Eros este făcută din celuloidul filmelor licenţioase, din ebonita discurilor libertine, din hîrtia cărţilor care nu se mai vînd pe sub manta, din cerneala afişelor deocheate. În cadrul aşa-numitei „revoluţii sexuale", zeului amorului i se propun trei căi de supravieţuire : cea realist-naturalistă fundamentată solid de scandinavi, cea pedagogico-profilactică preconizată de vestul Germaniei sau parapornografismul anglo-american.

Acuzat totdeauna de frivolitate, francezul se lasă însă mai puţin tentat de investigaţia comercială a sexului. Tot în Pigalle există de mai mulţi ani, ca o replică plină de ironie la dezmăţul lui Eros, un aşa-numit „Cabaret du Neant", cu pereţi negri, funerari, cu lumină sepulcrală, cu iz de lumînări, de tămîie, cu scena ca o criptă de cavou. Aici se face strip-tease „total". Chelnerii sînt îmbrăcaţi în costume de ciocli, mesele sînt capace de sicrie, candelabrele făcute din femure şi căpăţîni de mort. Se mănîncă

după o listă de bucate de la balul vampirilor, iar forma de apelațiune între chelnerii-ciocli și clientela cu sîngele cam înghețat în vine este : „frate". La toaleta cu „tronuri" în formă de urnă funerară, pe ușă, e prins un afiș : „În WC-ul nostru n-au acces decît cei ce consumă". Pe scena-cavou cu coroane de plumb evoluează într-un dans macabru „striptizoaicele" morții. Își scot cu gesturi cît mai excitante îmbrăcămintea verzuie, dezvăluind făpturi livide, parcă abia deshumate, apoi, printr-o excepțională tehnică de lumini, trucate și reflexe de oglinzi, scot restul : părul, ochii, carnea coapselor, sînii, pînă cînd le rămîn doar scheletele să danseze frenetic french-cancan-ul pe vulcan.

Și mai departe ?

CIOCANUL DE FILDEȘ

- ATELIERUL LUI BRÎNCUȘI
- O INSULĂ DE PĂMÎNT ȘI ZIDURI MOHORÎTE
- MICUL EIFFEL
- MODIGLIANI, OCHI FĂRĂ PUPILE
- LAUTREC
- RESPIRAȚIA FECIOAREI DIN ORLEANS
- CAII LUI GERICAULT
- ACROPOLEA FRANȚEI
- GOYA DECAPITAT
- LUVRU
- ÎNTRE HOTEL DROUOT ȘI PALATUL GALLIERA

„Lăsaţi orice deznădejde, voi, ce intraţi..." — ar trebui să fie scris pe pragul acesta. Căci înăuntru s-a materializat speranţa. Au plămădit-o mîinile noduroase ca rădăcinile de viţă de vie ale unui bătrîn, surîsul lui blînd, topit în barba colilie, şăgălnicia înţeleaptă din ochii de plumb în care o daltă măiastră a cioplit două crestături de argint. Brâncuşi e o legendă, şi chiar dacă el n-ar fi existat, pămîntul românesc trebuia să-l fi născocit. O legendă stranie, tulburătoare, enigmatică, din care, pînă acum, n-am reuşit să descifrăm decît o infimă părticică smulsă din anecdotica vieţii cotidiene şi din amintirile celor ce l-au cunoscut. Marele lui secret rămîne ascuns în operă şi, deseori, neînţelegîndu-l, oamenii l-au hulit. E implacabila soartă a profeţilor, a mistificatorilor de geniu, a artiştilor care şi-au depăşit epoca. Neputîndu-i pătrunde tîlcul, încă neputîndu-i-l pătrunde, parizienii i-au transplantat atelierul din Montparnasse, aşa cum s-a găsit el la moartea marelui sculptor, cu toate operele terminate sau abia începute, cu toate ustensilele casei lui de ascet, în incinta Muzeului de Arte Moderne de lîngă Chaillot. Şi asta este cea mai senzaţională achiziţie a celebrelor galerii care, dintr-un secol de artă, nu pot înfăţişa în toată complexitatea lui nici un singur artist.

Brâncuşi lucrează acolo. Noaptea, joagărul îşi hîrîie dinţii de oţel în carnea marmurii, foalele pufăie sub metalul topit, „păsările măiestre" dau rotocoale line pe sub geamlîcul oblic al mansardei, „Principesa" zvîcneşte, „Domnişoara Pogany" surîde fără gură şi doar „cucoşii" împrăştie vraja la ivitul zorilor — ţipete de piatră înăl-

țate interogator spre cerul mut. Ziua, marele vrăjitor stă, pesemne, ascuns prin cine știe ce ungher sau este deghizat în bătrînul paznic care moțăie pe un scaun, dormind cu un singur ochi, pentru a nu-și scăpa de sub priviri comorile. Și vine lume din toate colțurile pămîntului, mai ales tineret, și, pășind cu sfială pragul atelierului strîmt, se opresc în deschizătura porticului cioplit din bîrne oltenești și privesc cu uimire într-un univers ce le depășește măsura înțelegerii. Încă le-o depășește. Joagărul stă cuminte, păsările măiestre au încremenit și se lasă mîngîiate de căldura palmelor. Pogany, cu ochii ca niște adîncuri de fîntîni, e tristă, cucoșii tac, iar Coloana fără sfîrșit nu mai vrea să spargă făgașul acoperișului și să se înalțe pînă dincolo de cer. E o tăcere de cavou păgîn, ca în criptele puternicilor suverani ai antichității în care au fost adunate comori pentru lumea de apoi. E o liniște sacră, ca după pecetluirea unor temute taine, o stare de așteptare ce nu mai cunoaște măsura timpului, căci cel ce-a legat și dezlegat vrăjile n-a murit decît puțin și trebuie să se întoarcă acasă, să-și reia lucrul.

Pentru orice român, o astfel de întîlnire cu Brâncuși este o punere față în față cu el însuși. O răsfrîngere în oglinda propriei ființe, o regăsire de sine, o redescoperire a miturilor din sufletul său, a izvoarelor de unde și-a pornit obîrșia. Pentru orice artist român, o astfel de întîlnire cu Brâncuși este o înfățișare la judecata de apoi, numai el poate descifra pe pragul de piatră cuvintele nescrise : „Lăsați orice deznădejde, voi ce intrați..." Căci totul, aici, este rodul unui chin sacru. Este țipătul dorului. strădania românului de a se face înțeles de străini rămînînd el însuși, dărnicia unui inepuizabil avut spiritual, tălmăcirea într-o limbă universală a tot ce are mai nobil sufletul atît de încercat al omului mioritic din spațiul carpato-dunărean. Brâncuși este explozia unei acumulări de două ori milenare de latinitate română, el este desăvîrșirea expresiei profund populare a setei româ-

nului de a înfăţişa lumea aşa cum o vede el, rezultatul unei îndelungate opere de cizelare a materiei după puterea de zbor şi de imaginaţie a gîndului omenesc. Cine şi l-a închipuit apărînd ca un demiurg pe un teren gol, ca un strigăt unic şi primordial într-un pustiu, nu l-a putut pătrunde pe Brâncuşi. Şi n-a fost capabil nici să înţeleagă de unde se trăgea şi ce voia el să ofere lumii. I-au zis „precursorul sculpturii moderne", dar moşii şi strămoşii lui Brâncuşi făceau artă modernă de mii de ani şi nepoţii şi strănepoţii lui vor continua s-o facă mult, infinit timp mai departe. „Precursorul" venea în urma tradiţiei, şi geniul lui n-a făcut decît să-i descopere şi să-i înfăţişeze esenţele, dîndu-le sensuri contemporane.

Marea lui taină a fost unicitatea. Repulsia faţă de epigonism şi, presupun, dispreţul faţă de epigoni. Dacă s-ar întoarce astăzi printre imitatorii lui, ar pleca dezamăgit şi scîrbit. Nu este vina lui că a oprit pentru o clipă dalta sculptorilor lumii, făcînd să nu se mai audă decît o bătaie — pulsaţia inimii sale — ci a acelora care şi-au reglat propriul ritm, mai mic, mai firav, după grandioasa şi inimitabila lui măsură. Şi n-au putut să-l ajungă, şi el i-a privit cu milă, ca pe nişte sărăntoci cu duhul, şi a trăit sărman şi s-a dus în nemurire umil, lăsîndu-i pe pastişori să facă glorie şi averi din mărunta lor maimuţăreală. Aceştia şi-au zis „discipolii titanului", dar el i-a renegat. N-a avut discipoli. Pentru că el însuşi era discipolul unui suflet unic, căruia viaţa i-a dat o şansă nerepetată : aceea de a-l întruchipa.

*

* *

O insulă de pămînt şi ziduri mohorîte a rămas ancorată prin zece poduri în mijlocul Senei, fluviul Sfintei Sequana, şi ea a fost dintotdeauna inima Parisului. Cine n-a visat-o, fără s-o fi văzut vreodată, reconstituind-o din imaginile marilor romane franceze ? E ca o miracu-

loasă navă care, traversînd istoria, a descins din Luteţia, din epoca romană a Franţei, şi a încremenit cu prova în Pont-Neuf pentru a rămîne de-a pururi aici, mărturie a unui trecut de umbre şi lumini, de măreţie şi declin, de glorie şi decădere. Catargele ei de piatră sînt turnurile Sfintei Capele la provă, şi ale planturoasei catedrale Notre-Dame, la pupă. Pavilionul ei e blazonul heraldic al Oraşului-Lumină : „Fluctuat nec mergitur".

Pe puntea acestei nave s-au înălţat edificiile unor instituţii care dintotdeauna s-au pretins ale ordinii şi dreptăţii. Conciergeria, faimoasa temniţă cu bastioanele ei rotunde, păstrînd încă în ziduri însemnele revoluţiei, Palatul de justiţie cu celebra lui sală a paşilor pierduţi sub teribila umbră a ghilotinei, Prefectura Poliţiei, Hotel-Dieu sau închisoarea de tranzit, Tribunalul de Comerţ. Totul la un loc formează La Cité, inima oraşului al cărui puls e punctat de dangătul grav al clopotelor de la Notre-Dame.

Sînt 730 de ani de cînd clopotele acestea au bătut pentru prima dată, înfiorînd cu maiestuozitatea sunetelor lor sufletele parizienilor. Timp de şaptezeci şi şapte de ani s-a construit catedrala, desăvîrşindu-se apoi, vreme de două secole. Ea e bornă simbolică unde se întîlnesc toate drumurile care unesc Parisul cu restul ţării. Cînd i-a visat splendoarea, arhiepiscopul-arhitect Maurice de Sully, nu bănuia că vor trebui să se succeadă cîteva generaţii de constructori pentru a-i înfăptui opera. Grandioasă lucrare, de o măreţie cvasiromană. Triplul ei portal dominat de „galeria regilor" nu şi-a deschis toate uşile decît odată decît cu prilejul marilor evenimente. În 1239, cînd ciocanul, mistria şi dalta meşterilor îi mai fasonau încă faţada, Ludovic cel Sfînt a venit aici cu frînghia de gît şi fruntea încununată de spini să-şi execute penitenţa. În timpul războiului de 100 de ani, Henric al IV-lea al Angliei a ţinut să-şi satisfacă orgoliul de a se încorona în inima Franţei cucerite, sub dangătul în dungă al clopotelor de la Notre-Dame. Abia după douăzeci şi şapte de ani, la 1457, Carol al VII-lea, eliberîndu-şi ţara, spală

de pe zidurile domului ruşinea încoronării vremelnicului cuceritor, printr-un patetic „Tedeum" în timpul căruia clopotele catedralei au sunat din nou maiestuos. Aici şi-a celebrat căsătoria Ludovic al XIV-lea, „Regele-Soare", şi tot aici, sfidînd acordurile protestatare ale „Eroicei" de Beethoven, şi-a pus pe creştet coroana de împărat, Napoleon.

Cercetez zidurile pe care le-am văzut cînd negre, cînd revenite la culoarea lor de demult, de spic de grîu copt, în căutarea umbrei lui Victor Hugo şi a hidosului şi totodată a sublimului său cocoşat de la Notre-Dame. Subteranele catedralei au fost transformate în sepulcre regale şi episcopale, doar turnurile cu scările lor cenuşii de piatră tocită redau sub paşi ecouri de demult. Himerele cu rînjete monstruoase îmi amintesc surîsul nefericitului clopotar îndrăgostit de Esmeralda, şi dîrele negre lăsate de ploi sub ochii lor mi se par lacrimile neşterse ale unui erou ce n-a existat niciodată.

Biserica n-a avut un meşter Manole al ei, deşi neasemuita-i splendoare l-ar fi meritat, şi nici jertfa dragostei şi a frumuseţii nu zace în zidurile ei. Îmi plăcea mai mult catedrala aşa cum am văzut-o prima dată, sumbră, cernită de vreme, dar timpul plouase peste ea cu un strat prea gros de mîzgă pietrificată, şi, cu cîţiva ani în urmă, au fost puse în funcţiune furtunurile cu aer comprimat şi bureţii îmbibaţi în detergent, pentru a-i restitui culoarea şi curăţenia originare.

La tribordul navei de piatră se revarsă către unda Senei franjurii grei de verdeaţă ai iederei, castanii îşi aprind în aprilie policandrele albe, sălciile plîngătoare se despletesc oglindindu-se în curgerea apei iar pe sub pletele lor tremurătoare se îmbrăţişează îndrăgostiţi. Nava de piatră trage după ea insula Saint-Louis pe care şi-a remorcat-o printr-un pod întins peste braţul Senei. E o insulă a muritorilor de rînd, cu pieţe de păsări cîntătoare şi de flori, cu ferestrele caselor din avalul Senei orientate către splendida panoramă a catedralei.

Și mă întorc, nesătul de frumusețe, în vasta piață din fața catedralei, pe caldarîmul vînăt din pietre cubice de granit, lustruite de pașii vremii, și urc din nou în turnurile gemene pe balcoanele păzite de himerele gotice, căutînd ceva ce nu poate fi mărturisit, o altă trecere de-a mea pe aici, dinainte de a păși pe pămîntul Franței, într-o existență incertă, nedefinită, de vis, pe care n-o voi mai regăsi decît în cărțile de demult și în forța de imaginație a copilăriei definitiv pierdute.

*

* *

Întotdeauna cînd oamenii au realizat irealizabilul s-a zis despre ei că ar fi pactizat cu diavolul. Așa s-a spus despre Apolodor din Damasc, despre arhitectul Vaucluzei, despre Céret și Cahors, despre Edison și Eiffel. „Ce mic e acest om!“ — a exclamat un vizitator văzîndu-l pe Eiffel la picioarele uriașului său turn. Într-adevăr, un metru și 65 centimetri, în comparație cu trei sute de metri. Și astăzi bustul său aurit apare trist, insignifiant, strivit de unul din picioarele monstrului. Căci, odată desăvîrșită, opera și-a devorat creatorul. Eiffel știa asta: turnul care îi purta numele avea să devină mai celebru decît făuritorul lui.

Și-au dorit parizienii această progenitură de fier mohorît, pe cît de lipsită de grație pe atît de inutilă? Dificil de dat un răspuns afirmativ. Și totuși l-au iubit și s-au mîndrit întotdeauna cu el. E greu de imaginat Parisul fără silueta lui. Și cînd, în vara lui 1970, președintele Consiliului municipal al metropolei de pe Sena a anunțat că turnul va trebui demontat din cauza procesului continuu de corodare a metalului, parizienii au simțit aceeași neliniște, aceeași strîngere de inimă ca bunicii lor de acum optzeci de ani care asistau la vertiginoasa și amenințătoarea înălțare a colosului. Spaima era dată atunci de teama surpării fundațiilor, a prăbușirii imensei

schelării metalice peste casele din Champ-de-Mars, de imposibilitatea rezistenței lui la furtunile de toamnă și de iarnă de pe valea Senei. În biografia colosului există chiar dosarul unui proces intentat de locuitorii cartierelor din jurul turnului împotriva statului, municipalității pariziene și a lui Eiffel personal, din frica în fața unei eventuale prăbușiri. „Va rezista !" — a răspuns micul Eiffel, asumîndu-și întreaga responsabilitate. Și progenitura lui a început să se înalțe cu viteza asamblării unui joc mecanic. Dar pentru constructorul lui și pentru sutele de muncitori de pe șantierul din stînga Senei, jocul nu era deloc joc.

Îngheț, argila de tăiat cu toporul, schelete omenești ivindu-se din țărîna fostului cîmp de luptă vechi de o mie de ani, unde, în 888, s-a desfășurat sîngeroasa bătălie dintre parizieni și normanzi, și vîntul turbat șuierînd printre riglele celor patru brațe ale turnului care se înălțau concentric spre un punct de întîlnire... Mi-au plăcut întotdeauna ambițioșii, perseverenții, cei ce nu au dat un pas înapoi din calea izbîndirii viselor lor, cei ce au crezut cu fanatism în puterea lor și au avut încredere nețărmurită în oameni. Alexandre Gustave Eiffel a fost unul dintre aceștia. Îl cunoaștem mai mult prin turnul său, și puțini știu că el a fost realizatorul excepționalei schelării interioare a Statuii Libertății de la porțile New Yorkului, lucrată de sculptorul Bartholdy căruia, pentru a modela „Libertatea luminînd pămîntul", i-a servit drept model o fată din Montmartre... La vremea lui, Eiffel a fost unul dintre cei mai temerari constructori de poduri, de căi ferate și viaducte. Cele 42 de poduri de pe linia Poitiers-Limoges, șirul de viaducte între Gannat și Commentry sînt opera lui. Podul de peste Duro, în Portugalia, cu arcul său de oțel de peste 160 de metri lungime, deschis la două sute de picioare deasupra rîului, podul Garabit, din Franța, care și astăzi stîrnește invidia admirativă a constructorilor, îi poartă semnătura : 564 metri lungime, din care 448 realizați în voltele unui gigantic mecano metalic la 90 de metri înălțime deasupra al-

biei fluviului, fac din această capodoperă inginerească o adevărată sfidare a procedeelor „clasice" în construirea podurilor demontabile.

Şi turnul ? Turnul acesta devorator al unei vaste opere, mai celebru decît creatorul său, deşi îi poartă numele, mostra aceasta de ambiţie, de voluptate a puterii, de orgoliu ? Cine a avut ideea înălţării lui ? Nu se mai ştie. Eiffel, copilul genial, s-a jucat cu mecanoul lui pentru adulţi şi a spus : „Babilonul e posibil." Jules Verne abia publicase „Cinci săptămîni în balon", „De la Pămînt la Lună", „20 000 de leghe sub mări", „Ocolul Pămîntului în 80 de zile"... Lumea descoperise telegraful, electricitatea, locomotiva cu aburi, motorul cu explozie şi se juca de-a invenţiile. Un turn de o mie de picioare, inutil dar superb în monstruozitatea lui rece, era o demonstraţie de cutezanţă, de forţă, de ingeniozitate, o excepţională maşină infernală a uitării de sine, a capacităţii de vis, iar în silueta lui se putea întrezări imaginea de mai tîrziu a giganticelor rampe de lansare pentru navele interplanetare.

Utilitatea ? Mai întîi, s-a vrut suportul unei uriaşe lămpi electrice care să lumineze Parisul. Apoi punct de observare pentru pompierii metropolei de pe Sena. În sfîrşit, singurul scop practic în afara exploatării turistice (2 500 000 de vizitatori pe an) a devenit instalarea pe vîrful lui a antenelor de radio şi televiziune. 7 000 tone de metal, 12 000 de traverse, 2 500 000 de şuruburi, patru vagoane de vopsea pe care oxidarea fierului o solicită la fiecare şapte ani, zeci de legende : se spune că picioarele colosului s-ar sprijini pe nişte uriaşe burdufuri cu apă, capabile să-i ofere elasticitatea necesară în timpul oscilaţiilor provocate de loviturile vîntului, că Eiffel şi-a vîndut sufletul diavolului pentru a-şi putea desăvîrşi opera, că, din cînd în cînd, turnul exercită o atracţie irezistibilă pentru sinucigaşii romantici... Nimic adevărat. Numai doi ani de muncă atroce, pe baza unor planuri de uluitoare precizie. Două momente de angoasă : rezistenţa fundamentului în care colosul nu trebuia să

apese pe metrul pătrat mai mult decît un zid de casă cu trei etaje, şi ceasul întîlnirii celor patru braţe la ultima platformă. Primul moment a fost trecut prin respectarea legilor echilibrului şi prin supleţea oţelului ; al doilea, prin calculul milimetric al riglelor care s-au împreunat în punctul critic fără a fi nevoie ca o singură pilă să fie pusă în mişcare. Şi n-a rămas decît coşmarul locuitorilor din cartierele învecinate, al căror somn tresărea neliniştit sub creşterea vertiginoasă a umbrei „monstrului". Apoi, cînd steagul francez a fost înălţat de mîna lui Eiffel în vîrful turnului, lumea a răsuflat uşurată. Marea jucărie pentru oamenii mari a fost terminată.

„Ce mic e acest om !" — a exclamat cineva văzîndu-l pe Eiffel la picioarele progeniturii sale.

Ador oamenii mici care fac lucruri mari, fie şi aparent inutile. Turnul lui va rezista încă un secol.

*
* *

O, sînt atîţia ochi cu pupile care n-au decît funcţia organului de văzut şi nu văd nimic ! Femeile din portretele lui Modigliani n-au pupile, dar atît de răscolitoare le este privirea, atît de profund umană în tristeţea lor fără margini, în răsfrîngerea către interior, în refuzul de a tolera obtuzitatea din jur. Au încercat să-i forţeze mîna, să-l înveţe cum să picteze, i-au cerut în schimbul dreptului la existenţă să facă artă publicitară, să nu mai fie el însuşi, să zugrăvească peisaje, numai să renunţe la oamenii aceia fără pupile care vedeau prea mult. Drept răspuns, îi plăcea să-l citeze pe Van Gogh : „Decît catedrale, prefer să pictez oameni, căci în ochii lor văd mai mult decît în măreţia unor ziduri." Şi bea. Bea pînă la uitarea de sine, pînă la limita condiţiei subumane, dincolo de care însă nu trecea niciodată. Spunea : „Vinul este o băutură nobilă, el trebuie băut stînd drept în picioare şi înclinînd doar capul, cu închinăciune..."

I s-a spus Prinţul boemei. În realitate era prinţul neîncoronat al nefericirii. S-au ţesut în jurul lui legende dubioase, lumea avea nevoie de scandaluri, de circ, de vîlvă, de întinarea celor mai puri dintre puri, căci zbaterea viermelui se vrea zbor, şi atunci păsările cerului trebuie prăbuşite din înălţimi şi murdărite. El nu era decît un sărac, cel mai sărac dintre săraci, dar avea prea multă demnitate şi o singură cămaşă, pe care, beat sau treaz, şi-o spăla singur, să fie a doua zi frumos, curat şi intangibil ca un Apolo.

A fost un personaj de basm, plantat în lumea nebună, nebună dinaintea primului război mondial, în mijlocul unei generaţii de artişti de inegalabilă strălucire. Utrillo, Zadkin, Brâncuşi, Picasso, Juan Gris, Van Dongen, Derain, Dufy, Jacques Villon, Fujita, Kisling îi formau mediul spiritual, îl încurajau, îi restituiau încrederea în sine, îl dojeneau. Brâncuşi i-a spus odată: „Auzi, bătrîne: cînd cîştigi două sute de franci şi bei o sută nouăzeci, nu-ţi mai rămîne prea mult ca să mănînci."

Lumea cealaltă, a bistrourilor din Montmartre şi Montparnasse, a tavernelor sordide cu cîrciumărese zgîrcite şi bucătărese soioase, ireversibil îndrăgostite de prinţul lor fără un ban în buzunar, lume naivă, plină de asprime şi de candoare, prea puţin conştientă de extraordinarul preţ pe care îl primea pentru un cornet de cartofi prăjiţi şi o sticlă de vin roşu, un portret, un desen, o schiţă sau o pînză în ulei, îl tolera şi îl apăra din simpatie. Dar în generozitatea ei cumpătată strînsese prea multă avuţie de artă pe care n-o putea preţui, şi din teancurile de desene semnate Modigliani cartofăresele făceau cornete şi bucătăresele aprindeau focul sub oalele cu ciorbă. Şi deodată moartea a adus revelaţia irecuperabilei pierderi, şi toţi iniţiaţii s-au repezit să caute la proprietarii tavernelor, la croitori, la gardienii de noapte aurul risipit de Modigliani. Prea puţin s-a mai putut recupera. Risipa de sine este un atribut al geniilor, şi surîsul ofertei lor gratuite nu este decît toleranţa lor îngăduitoare faţă de candoarea simplităţii. Ce importanţă mai are pentru res-

tul operei, pentru ceea ce ne-a rămas, această parte de înstrăinare prin dăruire unei lumi incapabile să prețuiască ? Ce importanță mai au pentru cel intrat prin operă și prin moarte în nemurire încercările lumii de a-l îndrepta, cînd el îi privea surîzător strîmbătatea ?

„În fața clipelor de restriște lumea își cheamă în ajutor geniile, dar cînd acestea vin, ea fuge speriată." Nu mai știu cui aparțin cuvintele acestea, în orice caz, nu mi le atribui, căci le-am citit undeva. Știu doar că a avea talent înseamnă că realizezi ușor ceea ce altora li se pare dificil, dar a avea geniu înseamnă să știi să faci ceea ce le este imposibil talentelor.

De la Modi ne-au rămas acele tulburătoare, fascinante și impenetrabile portrete, ochii fără pupile de care oamenii mai întîi s-au speriat ; ne-au rămas nudurile portocalii care au scandalizat obtuzitatea comisarilor de poliție, și ne-au mai rămas legendele. Acestea din urmă n-au decît o însemnătate anecdotică, deși asupra lor exegeții insistă într-o încercare vană de a-l explica. Fiica lui Modigliani, Jeanne, astăzi femeie de cincizeci și doi de ani, a încercat să-i facă nefericitului său tată un portret fără legende, dar cartea ei nu este decît o lungă și dureroasă legendă. În fond, cînd i-a murit tatăl, care nu apucase s-o recunoască legal căci de mult își pierduse actele, Jeanne n-avea decît doi ani. Trăiește în umbra marelui dispărut, incapabilă de o afirmare plenară de sine, ca toți copiii geniilor.

Sînt cincizeci de ani de cînd, din Livorno, a sosit pe adresa unei mansarde sordide din Montparnasse o telegramă scurtă : „Înmormîntați-l ca pe un prinț". Murise. Avea 36 de ani, geniul îi fusese recunoscut, dar opera contestată pînă în ultima clipă a vieții. Iar el nu făcuse altceva decît să sfideze lumea care îl contesta. Lăsa în urmă vreo două sute de pînze al căror preț avea să atingă în cîteva zile cote fabuloase și o dragoste nefericită spre a fi împlinită prin moarte. În momentul cînd, la cimitirul Père Lachaise, Modi era coborît în mormînt, dragostea lui, cu fructul iubirii copt în pîntec, escalada perva-

zul ferestrei de la mansarda din Montparnasse şi se arunca în gol. Abia după cîţiva ani, familia celei ce fusese în fapt soţia lui Modigliani avea să permită ca trupurile inseparabililor îndrăgostiţi să fie alăturate sub aceeaşi piatră funerară...

A fost un prinţ al surîsului, şi culorile lui surîd tandru într-o nemărginită tristeţe. A dat o lecţie oamenilor, luîndu-le pupilele şi lăsîndu-i singuri, cu ei înşişi, credincioşi lor, pentru a putea fi credincioşi lumii întregi. Gioconda lui Leonardo are misterioasa facultate de a te urmări cu privirea din orice punct te-ai situa în faţa ei. Femeile lui Modigliani, creaturile acelea stranii, cu gîturi lungi de lebede aurii, te privesc şi nu te văd dar, insistînd, îţi distingi tulburat chipul ca în oglinda apei din adîncul unei fîntîni. Şi pleci trist, şi îngîndurat, şi plin de compătimire pentru oamenii ai căror ochi n-au decît pupile...

*
* *

Marea Prostituată a Babilonului nu cred să fi fost mai demnă şi mai măreaţă decît această La Gouloue de la Moulin Rouge, surprinsă pe una din nemuritoarele pînze ale lui Toulouse-Lautrec (confundată uneori de critici cu animatoarea Fromage, Mesalină atotputernică în imperiul plăcerilor din Pigalle). Sînii i-au căzut, şoldurile supte, adînci ca un lighean primitor, îi joacă sub talia îngustă, privirea îi e de stăpînă ce îşi cunoaşte puterea.

Lautrec a văzut-o pentru prima dată cînd avea 28 de ani. Scurt, cu picioare strîmbe, ca de pitic, cu ambele femure fracturate şi prost sudate, cu o faţă bătrînicioasă mîncată de o barbă neagră, încîlcită, cu privirea mioapă dar lacomă de viaţă, chinuită de excese erotice şi de alcool, pictorul era atunci în plină glorie. Arăta oribil. Pierre du Colombier, biograful lui Henri, spunea că dacă medicina ar fi cunoscut acum o sută de ani mijloacele cu

care să prevină malformațiile descendenților dintr-o căsătorie consanguină, degeneratul născut la Albi, ca unic fiu al contelui Alfons de Toulouse-Lautrec și al verișoarei sale germane Adela Tapié de Céleyran, ar fi fost poate normal, dar Franța ar fi pierdut un geniu...

Îi caut urmele prin Albi, orașul care și-a plantat farmecul toscan pe platforma pitorească a Languedocului, agățîndu-se ca o nestemată multicoloră de firul albastru al rîului Tarn.

Aici s-a născut un nefericit. Aici și-a petrecut primii ani ai copilăriei.

O catedrală înspăimîntător de frumoasă, cetate dumnezeiască înălțată de pămînteni pentru a se putea cutremura și mai mult de frica dumnezeului lor și, un pod de piatră construit în anul 1 000 fac din Albi decorul medieval al poemelor cîntate de veșnic înamorații trubaduri ai sudului.

Lautrec, cu infirmitatea și cu urîțenia lui, dar cu inima mereu flămîndă de dragoste, apărea în acest loc sacru pentru catharii eretici și pentru poeții senini, ca o caricatură a foștilor trubaduri.

Îl văd dînd tîrcoale faimoasei catedrale, cu pași mărunți ca fratele său întru urîțenie — cocoșatul de la Notre-Dame — adulmecînd urma rugurilor vii, aprinse în jurul zidurilor semețe de o inchiziție neiertătoare, apoi îl văd plecînd, renunțînd. Prea multă, prea tragică, prea știută istorie. Epopeele nu-l atrag. Cavalerii în zale ai celei de-a III-a cruciade, care au putrezit de șapte sute de ani în costumele lor de fier după ce au scăldat Albiul în sînge, îl lasă indiferent. Alta va fi lumea talentului său. Alta va fi setea de exprimare. Animatoarele și dansatorii de la Moulin Rouge, acrobații circului Fernand, prostituatele de pe rue des Moulins, doamna Brazier, țiitoarea braseriei Hanneton din Pigalle — locul de întîlnire al lesbienelor — birjarii lui Rothschild, balerinele lui Chilpérie, mulatrul Chocolat din barul lui Achile, modistele doamnei Le Margouin, lumea frenetică a balurilor de la Moulin de la Galette... Toate acestea i se

par mai tulburătoare decît copleşitoarea lume de fantome a casei părinteşti şi a oraşului care i-a ţinut decor copilăriei. Poate că, dacă ar fi pictat strămoşi şi scene bataliste, ori podurile de piatră de peste Tarn, sau rugurile din jurul catedralei cenuşii, ar fi trăit mai mult, dar n-ar mai fi fost unicul, nerepetatul Lautrec, creatorul Marcellei Lender, al lui Croxi-Margouin şi al Vacii turbate...

Părinţii nu i-au luat niciodată în serios talentul dar nici nu l-au împiedicat să se afirme. Spre sfîrşitul vieţii, contesa Adela, mama pictorului, se trezeşte brusc devorată de o insaţiabilă pasiune pentru pînzele şi cartoanele fiului ei pe care le strînge şi le conservă cu o avariţie de Harpagon. Nu le cunoaşte valoarea, dar le adoră pentru că-s pictate de Henry. Atît. Acestei patimi, stîrnită mai mult de milă decît de cunoaştere, oraşul Albi îi datorează cea mai completă colecţie Toulouse-Lautrec, cuprinzînd peste 200 de picturi, 140 desene, aproximativ o sută de litografii... Totul la un loc formează, între zidurile lui Palais de la Bervie, cel mai important muzeu Lautrec din lume, tezaur de o valoare inestimabilă.

Din fericire, pasiunea contesei pentru pînzele şi cartoanele fiului ei a apărut tocmai în perioada cînd Lautrec începuse să muncească cu o furie turbată sfidînd timpul inexorabil, biciuindu-şi infirmitatea şi dispreţuindu-şi neputinţa fizică. Lucra ziua, pe lumină, fără să bea şi să mănînce, lucra în disperare, pentru ca, odată cu lăsarea întunericului, să reia ciclul infernal : măsuratul drumurilor cu vîrful tocit al bastonului pînă în tavernele Montmartreului.

Decenii de-a rîndul Luvrul i-a interzis intrarea în saloanele lui de aur, dar azi plăteşte pînzele lui în milioane. Curiozitatea lui impertinentă, pofta insaţiabilă de viaţă, femeile lui, prostituate, modiste, fete de berărie, dansatoare, frumuseţi obosite din faubourgurile cenuşii care îi populau cu demnitate şi aroganţă cartoanele, păreau o sfidare a gusturilor subţiri. Cînd a murit, recu-

noscut doar de un pumn de artiști, lumea a înțeles dintr-o dată că a pierdut un geniu unic, irepetabil.

Aristocratul care îi dispreţuia pe snobi, sfidînd colecționarii și saloanele selecte, care fugea de casta sclerozată din al cărei os se trăgea, își găsise în lumea măruntă a Parisului nocturn bucuria de a trăi și a crea. Rîzînd de ridicul, emoționat pînă la lacrimi de frumos dar și de urît, mereu exact, sensibil, încrezător, însetat de tandrețe și devorat de patimile cele mai omenești, își găsea bucuria existenței și extazul creației în mijlocul florilor crescute pe mocirlă, lume din care își crea o a doua realitate mai mult imaginată decît adevărată. A trăit în legendă, într-o legendă crudă în care măcina implacabil cuvîntul sifilis, sub lumina cînd roșie, cînd galbenă, cînd verzuie a rampelor cutremurate de dezlănțuirea cancanului, alintat în derîdere sau compătimire de frumusețile fezandate ale plăcerilor cumpărate — singurele care-i puteau fi accesibile — și a murit bătrîn la 37 de ani, umil, vlăguit ca un foc care a vrut să ardă mai puternic decît îi era forța de combustie, la Malromé, lîngă Albi, strîngîndu-se lamentabil sub pledul care-i ascundea picioarele inerte.

Ceea ce a lăsat în urmă, nepreţuitul și inimitabilul său tezaur artistic, îl smulge din legendă și-l restituie vieții.

*
* *

La Chinon, pe Valea Loirei, am simțit în adierea vîntului respirația Fecioarei din Orleans. Grandioasa ruină! Între castelele Franței, această fortăreață a regelui Charles al VII-lea, durată cam în același timp cu cetatea noastră de scaun de la Suceava, domină orașul strîns sub zidurile ei, proiectîndu-și în oglinda tremurătoare a rîului umbra semeției surpate.

Aici a venit Jeanne d'Arc, după calea lungă bătută tocmai din Orleans, să-i anunțe suveranului sacra-i mi-

siune. Era jumătatea drumului spre Rouen, răscrucea dintre speranță și dezamăgire, sau despărțirea căii către viață de cea care avea să o ducă spre moarte.

Sala tronului s-a prăbușit dezvelindu-și rănile zidurilor surpate, cicatrizate cu straturi de ciment. Doar pe un perete din fosta mare sală a tronului a rămas spînzurat un șemineu de marmoră, rece, lins de ploi, cu hornul ca o gură neagră căscată la cer. Aici a fost introdusă „mica păstoriță“ care, înaintînd curajoasă spre rege ar fi vorbit astfel : „Gentil Dauphin. J'ai nom Jehanne la Pucelle. Et vous mande le Roi des Cieux par moi que vous serez sacré et couronné dans la ville de Reims, et serez le lieutenant du Roi des Cieux qui est le Roi de la France...“.

Trădată de ai săi după eliberarea Orleansului, predată în mîinile Bourguignonilor, vîndută de contele de Luxembourg englezilor, judecată de tribunalul ecleziastic al episcopului Pierre Cauchon, „Fecioara din Orleans“ a fost arsă pe rug ca eretică, după un chinuitor proces al curajului, onoarei și demnității, în vechea cetate a Rouenului.

În privința misiunii ei „sacre“ și-au exprimat îndoielile nu numai cruzii discipoli ai episcopului de Beauvais, ci și istoricii lucizi care n-au vrut să susțină o motivare mistică a patriotismului Jeannei d'Arc. Au existat îndoieli și în privința obîrșiei ei „păstorești“, dar nimeni nu a contestat arderea pe rugul din Rouen a „fecioarei“.

Și totuși, un anume Monsieur de Sermoise din Bordeaux, a avut curajul să afirme că, „după faimosul proces din Rouen, Jeanne d'Arc s-a căsătorit și a trăit în tihnă la castelul strămoșilor ei“.

Dovedind cu acte că este stră-strănepot al Jeannei din cea de a 18-a generație, Dl. de Sermoise încearcă, după mai bine de 500 de ani de la consumarea tragediei din Rouen, să demonstreze că nu Jehanne, ci o altă femeie, învinuită de vrăjitorie, a fost arsă de vie în ziua „execuției Fecioarei“. Arborele genealogic al familiei de Sermoise — în vechime des Armoises — menționează

căsătoria lui Robert des Armoises cu Jeanne „Fecioara din Orleans", înfăptuită la 1436.

Într-adevăr, la cinci ani după evenimentele din Rouen, în 20 mai 1436, o tînără femeie care se dădea drept Jeanne d'Arc, a fost confruntată cu fraţii eroinei, Pierre şi Jean, care ar fi recunoscut în ea pe sora lor. De la această dată începe şi corespondenţa ei cu regele Franţei şi cu autorităţile din Orleans care interziseseră să se mai cinstească memoria eroinei. În 1439, după căsătoria cu Robert, fecioara-nevastă s-a dus în persoană la Orleans, unde a fost primită cu mare pompă la sărbătorirea unui deceniu de la eliberarea oraşului. Mai tîrziu s-ar fi retras în Lotaringia unde, în 1450, ar fi murit fără să fi avut copii.

După afirmaţiile istoricienilor, Jeanne d'Arc s-ar fi născut la Domremy şi a trăit 19 ani. Sfinţită în 1909, canonizată în 1920, a intrat în galeria sfinţilor Franţei iar ziua ei de naştere, a doua duminică a lunii mai, a fost declarată sărbătoare naţională.

Alţii afirmă că Jeanne s-ar fi născut la curtea regelui Charles al VI-lea, din patul amanţilor Isabelle de Bavière — regina şi cumnatul ei, fratele lui Charles, Ludovic d'Orleans. Locuind la curte, Jeanne s-a putut apropia mai uşor de fratele ei vitreg Charles al VII-lea, de la care a obţinut armata necesară încoronării regelui la Reims. Trădată, prinsă şi vîndută englezilor, n-ar fi scăpat de rug decît datorită rangului ei aristocratic. Se spune că Vaticanul deţine o serie de documente secrete care atestă provenienţa aristocratică a „sfintei păstoriţe".

Monsieur de Sermoise, stră-strănepotul fecioarei măritate, a descoperit recent, cu ocazia renovării castelului din Lotaringia, două blazoane princiare pe care sînt înscrise numele : „Jehanne" şi „Robert".

Prinţesă, sau fiică a plebei ? Trădată,ori salvată de rege ? Arsă de vie pe rug, ori înlocuită cu o vrăjitoare ?

Îmi sprijin fruntea de marmora rece a căminului stins şi cred în legenda care glăsuieşte că pînă şi călăii fecioarei ar fi exclamat cutremuraţi ; „Am ars de vie o sfîntă".

Căci arderea pe rug, fie a vrăjitoarei din Rouen, sau a fecioarei din Orleans, a zguduit conștiințele. Și astfel demnitatea femeii și-a cîștigat încă o dată dreptul la legendă...

*
* *

Ironia soartei a făcut ca doi mari pictori francezi, Géricault și Delacroix, să fi fost elevii unui dascăl cu totul lipsit de vocație care, paradoxal, a pus mîna pe penel și s-a consacrat picturii numai pentru a se conform dorințelor familiei sale : Guérin. Anost, de o dezarmantă răceală conformistă, a devenit un exemplu tipic al academismului neoclasicist apărut la începutul secolului nouăsprezece. Pictura se putea foarte bine lipsi de el, dar este greu de spus dacă, fără el, i-am mai fi avut pe genialii lui discipoli. Căci tocmai în atelierul lui de la Paris a fost dat să se întîlnească, la amestecatul vopselelor, cele două uluitoare destine : Géricault și Delacroix. Eugene Delacroix s-a situat, din 1822, în fruntea romantismului francez prin tulburătoarea sa pînză „Barca lui Dante", urmată de cîteva din capodoperele epocii, găzduite astăzi de Luvru : „Masacrul din Chios", „Sfîrșitul Greciei la Missolonghi", „Moartea lui Sardanapal" și „Libertatea conducînd poporul".

Este greu de spus dacă, în asta, Guérin a avut vreun merit. Legile echității cer să dăm Cezarului ceea ce aparține Cezarului, și atunci trebuie să recunoaștem că fără Guérin ar fi existat poate și Delacroix, și Géricault, deși s-ar fi putut să fie și altfel, și că mulțumită acestora a rămas un cuvînt în istoria artelor și despre netalentatul lor maestru. Apărat cu cerbicie de Baudelaire, atacat cu causticitate de Ingres, Delacroix și-a plimbat penelul pe plafoanele și pereții Palatului Bourbon, transformînd niște ziduri reci în opere inestimabile. Lupta dintre genii n-a fost niciodată ignobilă, și triumful lui s-a produs simultan cu gloria rivalului său, anul 1855 aducîndu-i ma-

rea consacrare lui Ingres, iar 1866 — laurii de academician lui Delacroix. Ultimul avea pe atunci 68 de ani, și obscurul său profesor murise de mai bine de trei decenii, intrînd în uitare odată cu neplînsa lui înmormîntare. Opt ani mai tîrziu se ducea dintre vii și Delacroix, singurul pictor autentic al școlii romantice, cel mai mare colorist al turmentatului veac pe care l-a zugrăvit.

Destinul lui Théodore Géricault a fost mult mai crud. Mort în 1824, în vîrstă de 33 de ani, el fusese cea mai necruțătoare sfidare a academismului și, cu toate că era cu opt ani mai tînăr decît Delacroix, acesta i se considera elev. Cît timp i-a avut pe amîndoi în atelierul său, Guérin n-a încercat altceva decît să le sufoce amîndurora adevărata vocație, nu din pismă, ci din convingerea că artele plastice se opreau la stadiul neoclasicismului și că nimeni și nimic nu le mai putea da ceva în plus peste acest nivel de „supremă desăvîrșire". În artă, neputința se grăbește întotdeauna să instaureze legi, numai talentul le sfidează, nu atît din frondă, ci din incapacitatea de a se încorseta în ele. Cînd Géricault și-a trimis primele pînze la Salonul oficial din 1812, toate tunetele și fulgerele criticii s-au abătut asupra lui. Așa cum pe Delacroix avea să-l șicaneze Ingres, furia stîrnită de apariția lui Géricault alimenta causticitatea unui alt mare pictor al curentului revolut: David. Dar nici lupta lor n-a fost ignobilă.

În anii mei de studenție, Ilya Ehrenburg, care conferenția din cînd în cînd la Institutul de literatură unde îmi făceam studiile, amintea deseori de o pînză de Géricault pe care am revăzut-o recent, la Luvru: „Cursa de cai". Scriitorul își ilustra cu ea teoria despre realism, demonstrîndu-ne că furia stîrnită în rîndurile criticii în jurul acestui tablou nu era decît aparent justificată. Într-adevăr, caii lui Géricault nu alergau ca niște cai de curse, nici măcar nu alergau ca niște cai adevărați, deoarece, în secunda de goană nebună în care îi surprinsese pictorul, picioarele lor se aflau toate în aer, ca într-un galop dement, cele din față întinse aproape la ori-

zontală, cele din spate desprinse de pămînt și aruncate înapoi, într-o poziție în care nici un cal real n-ar putea să-și mențină vreodată echilibrul. Și totuși, forța acelui tablou, senzația cursei frenetice, întrecerea într-un suprem efort al autodepășirii erau date tocmai de acest amănunt. Ehrenburg mai evoca în sprijinul tezei sale despre realismul transfigurat și o statuetă de fildeș pe care o văzuse în casă la Matisse. Era un pahiderm miniatural, cioplit de un artizan african care ținuse să surprindă elefantul în atac. Pentru aceasta, colții animalului au fost răsuciți de sculptor într-o poziție care răsturna legile firii. Dar impresia furiei dezlănțuite era copleșitoare.

Caii de pe hipodrom n-au alergat niciodată așa cum i-a văzut Géricault. Guérin avea de ce să-și apese inima văzînd ce orori ieșeau de sub penelul ucenicilor săi. Caii aceia erau o aberație fiziologică, o absurditate de inconoclast, o elucubrație de om care sfida anatomia și legile sacre ale proporțiilor. Numai un om care nu văzuse niciodată cai îi putea picta așa.

Or, freneticul, exuberantul, vulcanicul Géricault nu fusese în pictură decît un pursînge, o creatură de rasă deosebită, un fel de cioară albă a cărei neliniștitoare apariție părea un semn rău, atrăgător de hulă. Marea slăbiciune a vieții lui au fost caii. Nimic nu i-a apărut mai pur, mai sublim, mai nobil ca aceste ființe de vis, nimic mai înălțător decît contopirea călărețului și a armăsarului său într-o ființă unică. De aici i s-a și tras moartea. A căzut de pe un cal, s-a prăbușit în timpul unei goane nebune, și a murit la cîțiva pași de animalul care îl ucisese... Iar Guérin îl învățase să picteze cai frumoși, cuminți, măsurați cu echerul, cu anatomia studiată pe butucii măcelarilor, cai pașnici, imperiali, în ținută de paradă, cu un picior ridicat în aer, a triumf... El i-a văzut altfel. Caii lui nu erau simpli cai, ci un ideal de frumusețe. Caii lui nu fugeau, ci zburau, și pentru că nu le putuse pune aripi, îi învățase să alerge pe pînzele lui.

altfel decît în realitate şi să rămînă astfel în istoria artei ca o tulburătoare lecţie de realism.

*
* *

Ploua mărunt, ploaie deasă, de primăvară, la Chartres, şi uriaşa catedrală se profila cenuşie pe un cer de plumb, pierdută în imensitatea pămîntului de pe care îşi adunase, după cum îşi oploşeşte cloşca puii, casele unui orăşel cu prea mult trecut şi prea puţin prezent.

Rodin a numit catedrala „Acropolea Franţei" şi titlul ambiţios e apăsat de o responsabilitate gravă, citat fiind de toate ghidurile turistice. Nu-mi stăruie în amintire decît ploaia, lumina liniştită a vitraliilor, chipurile cîtorva dintre cele o sută şaptezeci şi cinci de madone care, prin numărul lor şi prin diversitatea expresiilor, ar trebui să modifice numele catedralei, la plural, în „Notres Dames des Chartres" şi mai mi-a rămas în memorie faţa unui Jov de piatră străjuind, între alţi sfinţi, un portal imperial...

Dar niciodată nu voi uita privirea fără ochi pentru lume a femeii ghid pusă să ne călăuzească paşii prin căile de labirint ale demnităţii Franţei de altădată. Femeia aceasta, care a reabilitat pentru mine ghizii de pe tot pămîntul, era înfrigurată de ploaie, cu capul acoperit de o basma ţărănească de lînă cenuşie, cu chipul de Maică Precistă îmbătrînită, cu gesturi sobre de preoteasă a unui rit uitat, cu pas de somnambulă, mergînd pe lîngă zidurile cu cripte, într-o plutire, cu fiinţa trimeasă în alt univers, inaccesibil nouă. Nu şi-a ridicat pleoapele decît pentru Jov — prea era umil şi prea implora măcar o privire — pentru rîsul nepotrivit al unui negru care n-a înţeles-o şi, o singură dată, într-o adoraţie de nedescris, înălţătoare dar lipsită de orice bigotism, adresată unei fecioare bătrîne cu un prunc trist şi umil ţintuit pe un vitraliu aproape înnegrit de vreme. Femeia aceasta nu vorbea decît despre „ma cathédrale", cu o voce de tra-

gediană obosită, şi nimic nu era mai sublim în biserica veche învăluită în întuneric, ca faţa ei cu ochii închişi şi vocea de mamă — numai şoaptă şi pietate.

Cineva a rîs, probabil acelaşi negru, şi, atunci, privirea ei dezvăluită o singură clipă a semănat cu implorarea lui Jov, iar zîmbetul plin de iertare, cu surîsul de renunţare al fecioarei bătrîne.

*
* *

Şaizeci de pînze, şaizeci de zile, şase sute de mii de vizitatori şi cel mai fantastic, cel mai senzaţional, cel mai halucinant Goya: feţele celor veniţi să-i admire opera. L-am înţeles mai bine nu atît privindu-i tablourile, cît chipurile vizitatorilor. De altfel, pînzele adunate de prin cele mai celebre galerii şi muzee ale lumii nici nu prea puteau fi privite. Doar crîmpeie, colţuri de rame, cîte un chip încremenit pe pînză, intersectat de trecerea mulţimilor, şi cefele oamenilor, numai cefe, gulere, spinări. Ca să-l vezi pe Goya trebuia să te aşezi în spatele tablourilor şi să priveşti feţele oamenilor. Uimire şi oroare, spaimă şi încîntare.

Copleşit de onorurile regale, Goya spunea despre cei ce formau panopticumul curţii spaniole că sînt nişte „îngeri". Dar îi picta ca pe diavoli. Se vorbea cîndva despre potentatul chior care a cerut să i se facă portretul. Şi pentru că pictorii îl înfăţişau aşa cum era, capetele li se rostogoleau la picioare, retezate de paloşul mîniei. Pînă s-a găsit unul să-l picteze la vînătoare, cu ochiul chior la ţintă. Goya i-a pictat pe chiori, dar cu ochiul bun lipit de cătarea armei. Şi s-a spus că a fost părintele artei moderne.

S-a vrut el asta, a fost oare conştient de ceea ce reprezenta penelul lui pentru viitorul artei, îşi dădea oare seama de geniul său? Nu cred. Ca toate geniile, s-a dăruit cu generozitate, s-a risipit, a ars în focul mistuitor al creaţiei, neînţelegînd pentru el altă raţiune de

a exista. Mulți au văzut în el un demiurg al urîtului, dar nu era decît un om care nu i-a văzut pe ceilalți oameni decît așa cum erau — și înălțători, și josnici, și mîndri, și umiliți, și demni, și nedemni. N-a urît oamenii, ci găunoșenia potentaților, decrepitudinea mediocrității, pompierismul artei flatante, lingușitoria adulatorilor, obtuzitatea criticii oficiale. În fastul curții vedea opereta, în setea de putere, neputința, în ipocrizia puritanilor, abjecția. Îl privești și te cutremuri scuturat de un fior. Cîți artiști au putut avea curajul lui ? Și totuși, cele șaizeci de pînze adunate din toate colțurile lumii la Orangerie sînt capodopere ale frumosului. De zece ani mă obseda un tablou văzut în muzeul din Lille, și l-am regăsit aici, ca pe un coșmar de care mă temeam dar doream să-l retrăiesc : „Timpul", sau „Bătrînele". Două chipuri hide, mutilate de decrepitudine, rînjind sinistru ca în fața unui obiect obscen, cu obrajii pungă, fardați strident, cu ochii storși, încărcați de răutatea neputinței, cu gurile știrbe, cu toaletele de paradă ca niște straie de circ. Nu, nu bătrînele acestea trebuiau privite, ci fețele acelora care se uitau la ele. Rar mi-a fost dat să văd așa portrete-oglinzi ! Și totuși, cîtă căldură a pus Goya în culoare, ce omenească lumină, ce suflet debordînd de compasiune și de bunătate ! Le-a iubit, dar nu le-a înfrumusețat, așa cum a iubit și a urît totodată timpul, pentru scurgerea lui nemiloasă.

Două pînze de la Besançon, mici cît o carte deschisă, l-au adus în suprema ipostază a ironiei sale : „Canibalii" și „Prînzul canibalilor". Pentru Goya canibalii sînt oameni albi mîncînd semeni de-ai lor. Și halca de carne sau gura hulpavă își pierd atributele anatomice și devin idee. „Țapul sacru", adulat de fascinația bigotelor, e ipostaza sacramentală a puterii obtuze copleșite de o virilitate oarbă, „Cocoșul" înălțat pe curbura planetei ca o Godzilă a unui veac revolut e fatalitatea destinului tîmp și irațional dominînd prin forță mulțimile în derută. Un Goya fantasmagoric, deopotrivă fermecător, misterios și tandru, căci alături de halucinațiile unui penel rebel a

pus armoniile de lumină şi dragoste din trupul de nacru al Majei, surîsul inocent al infantelor, neliniştea Tiranei, frumuseţe şi urîţenie contopite în adevăr.

Geniul lui s-a relevat plenar abia atunci cînd a încetat să vrea să mai placă. Cînd a început să picteze nu pentru a provoca plăcere sau încîntare, ci pentru a spune ceea ce avea de spus.

Lovit la 46 de ani de surditate, ca Beethoven sau ca Smetana, a descoperit în lumea tăcerii sunetele patetice ale culorii. Şi tablourile lui ţipă. Descris de literatură, el ne apare ca un torturat de halucinaţiile unei Spanii tragice, hărţuite de coşmaruri, un pictor al obsesiilor, descendent direct din Bosch, chinuit de ipohondrii şi amoruri neîmplinite, un „blestemat". Dacă ne gîndim că era contemporan cu Fragonard, cu David şi cu Delacroix, înţelegem că n-a fost decît un curăţitor de zgură de pe obrazul picturii, un spălător de mîzga rozului, un torturat de adevăr. A avut toate slăbiciunile omului, şi poate că tocmai de aceea i-a putut înţelege atît de bine pe oameni. I-au plăcut onorurile, banii, femeile — cu un cuvînt, viaţa, tocmai acea viaţă care avea să-i trimită simultan două lovituri mortale : surditatea şi dragostea tîrzie. Deposedat la cincizeci de ani de tot ce-i dăduse pînă atunci strălucire, refuză să mai fie pictorul idioţilor încoronaţi şi penelul lui începe să înspăimînte lumea. Avea forţa lui Rembrandt, misterul şi rîsul sardonic al lui Cervantes şi, ca atîţi iberici care n-au fost în stare să se complacă în compromis, văzînd în asta o treaptă a laşităţii celei mai abjecte, s-a lăsat mistuit de focul nimicitor al credinţei în adevăr. Şi astfel a ajuns la esenţa sufletului care, aşa cum spunea Montherlant, „este ca focul din miezul pămîntului". Eroii lui sînt ca o magmă de carne hidoasă învăluind frumosul fără să-l poată sufoca.

Şi pentru că pe chior l-a pictat chior, a căzut şi capul lui. Dar nu cît a fost în viaţă, ci după moarte. Cînd, în 1888, i-au dezgropat osemintele din cripta unei mănăstiri bordeleze pentru a fi restituite Spaniei, craniul din sicriu dispăruse. Se spune că ar fi fost sustras de discipolii lui

Franz-Joseph Gall, inventatorul frenologiei, preocupați de pătrunderea tainei din jurul uluitoarei aventuri care a fost viața acestui mare precursor al artei moderne.

Or fi descoperit-o ?

„Taina“ era la Orangerie, în cele șaizeci de pînze.

*
*   *

Într-o zi, tablourile strînse la Orangerie au fost scoase de pe pereți și retrimise muzeelor care le împrumutaseră Parisului. Și a rămas un pustiu în sălile acelea, și un pustiu în sufletul oamenilor care nu apucaseră să-l vadă pe Goya, ca după evenimentele unicat, ireversibile, de nerepetat. Mulți au venit să asiste la îmbarcarea lăzilor sigilate în camioanele blindate, escortate cu vigilență de poliție, căci în ele se încărcase cel mai prețios aur al omenirii scos din minereul de lumină și culoare, și topit în focul sacru al unuia dintre cele mai chinuite genii...

Lion Feuchtwanger care i-a consacrat lui Goya cea mai impunătoare operă a vieții sale, o vedea pe Maria-Tereza, ducesa de Alba, acea fascinantă Maja surprinsă de pictor în dubla ipostază de virtute și păcat, ca pe o turmentată existență, pradă intrigilor de la curte și amorurilor nefericite. În realitate, Maja a fost blestemul pictorului, chinul și încîntarea unui anotimp vital cînd dragostea intră de obicei într-o lungă și fatală hibernare, tributul greu plătit de virtute — păcatului, de tinerețea netrăită — senectuții revoltate, de demnitate — umilinței —, de foamea de viață — morții. Căci după asasinarea Majei, deși pictorul i-a supraviețuit douăzeci de ani, n-a mai trăit cu adevărat nici o zi ca în acele opt luni în care inconstanta lui iubire i-a fost fidelă.

Pictînd-o, Goya a văzut-o mai frumoasă decît în realitate, căci pentru prima dată, la aproape cincizeci de ani, dragostea îi fermecase penelul și pictorul „mințea“ din nevoia creării unui ideal. Numai pe el însuși se vedea

așa cum era, cu ochii răi, mereu încruntați, cu nasul cîrn și buzele groase, facies nestilizat, lipsit de noblețe, chinuit de propria-i hidoșie ca un Cyrano de Bergerac, căruia natura îi dăduse un suflet de înger și un chip de bufon. Într-una din gravurile din seria „Capriciilor", cele două fețe, a Majei — îngerească, a lui — de satană, formează un singur cap crescut dintr-un trup unic, ca în înfățișările lui Vishnu din sculpturile antice ale Indiilor sacre. Într-o taină știută numai de ei, sufletele lor se îngemănau contopind o ființă unică în ciuda izbitoarei deosebiri dintre chipurile lor. Maja nu era o femeie frumoasă în sensul obișnuit al cuvîntului, ci mult mai puțin decît atît, și, totodată, mult mai mult decît atît. Era o individualitate, un unicat, o sfidare a banalității, o întruchipare a ceea ce, la epoca respectivă, însemna bulversarea canoanelor și a rigorilor modei. Antropometrii i-au găsit defecte capitale, sînii prea mari, planturoși, denotînd o formă de obezitate regională, fiziologii au acuzat-o de anomalii funcționale, sexologii i-au pus implacabilul diagnostic de nimfomanie din frigiditate. Maria del Pilar Tereza Cayetana, cea de a treisprezecea ducesă de Alba, trăia cu frenezie o existență de mare curtezană a protipendadei spaniole din epoca lui Carlos al IV-lea, și, totodată, de exuberantă frecventatoare a lumii cvasi interlope din tavernele Madridului suburban. Maestră a travestiului, introducînd cu obstinație portul popular feminin „maja" în saloanele aristocratice, Maria Tereza a înflăcărat și a potolit cu deopotrivă lăcomie inimi de hidalgi și toreadori, de prinți și aristocrați, de seminariști, poeți și pictori. Cînd viața i l-a scos în cale pe urîtul și genialul Goya, ceva s-a rupt pentru un timp, prea scurt din păcate, în existența acestei nepotolite. Își găsise omul pentru care fusese făcută, cel care o visase și o așteptase decenii de-a rîndul fără să-i bănuie existența ; dar n-a știut să și-l păstreze. Frivolitatea, jocul de-a viața și de-a moartea cu intrigile de la curte, rivalitatea cu regina Luiza care își făcuse dintr-un zdrahon de trupă favoritul, ridicîndu-l cu pompă la rangul

de „generalissimo", aveau s-o ducă la pieire. Lupta dintre ea şi capul încoronat al Spaniei era atît de acerbă, încît armele femeieşti nu se mai alegeau. „Sfînta trinitate" a curţii — regina, favoritul şi regele — „la puta, el alcanuete y el cabron" (tîrfa, peştele şi încornoratul"), nu-i puteau tolera nebunei pe care o apucase „furia de viaţă" o sfidare dusă pînă la seducerea ostentativă a tinerilor ofiţeri din garnizoana curţii, simpatizaţi de regină, şi la spionarea garderobei Luizei pentru ca „descreierata" să le copieze şi să-şi îmbrace cu ele servitoarele trimise apoi să se plimbe cu aplomb prin faţa palatului regal. Şi sentinţa a căzut cu necruţare : otrăvirea. În vara lui 1793, frenetica Maja a căzut secerată de o boală misterioasă. Au înmormîntat-o noaptea, în secret, într-o mănăstire din apropierea Capitalei. A doua zi, prin ordinul regelui, bunurile ei au fost confiscate. „Lichidarea judiciară", patronată de generalissimul Godoy, a „legiferat" împărţirea bunurilor defunctei — printre care cîteva zeci de pînze semnate de Corregio, Velasquez, Ribera şi Goya — între regină şi amantul ei, executorul sentinţei capitale.

Inchiziţia a fost mai preocupată de anchetarea expunerii la vedere a „Majei Desnuda", socotită de biserică o operă diavolească, decît de asasinarea nefericitului ei model. Cum ar fi putut Goya picta altfel putreda şi corupta curte spaniolă în restul de viaţă care i-a mai rămas după dispariţia Majei ? Necruţătorul lui penel i-a imortalizat pe toţi într-o sinistră galerie a monştrilor încoronaţi rămasă mîndria marelui muzeu Prado. Ultimul rege al Spaniei, Alphons al XIII-lea, vizitînd Prado-ul împreună cu ducele de Alba, a fost nevoit să suporte comentariile ironice ale acestuia în faţa crudelor portrete ale familiei regale pictate de Goya : „Strămoşii înălţimii voastre, Sire !", încît, în faţa „Majei Desnuda", arătînd orgoliosului său însoţitor goliciunea femeii despre care gurile rele nu încetaseră încă să vorbească, regele i-a replicat : „Strămoaşa Dumneavoastră, Duce !"

A doua zi, ducele de Alba a pus să fie dezgropat și măsurat scheletul celei ce fusese preafrumoasa Maria del Pilar Tereza Cayetana, pentru a dovedi că ducesa de Alba nu i-ar fi putut poza dezbrăcată celebrului pictor. Au umblat mai tîrziu, așa cum povesteam mai sus, și pe la scheletul lui Goya, dar l-au găsit decapitat, deși pictorul murise cu capul pe umeri.

Ce crude destine, ce sinistru epilog! Puține tablouri din lume au impus un așa de înalt preț al creației și al supraviețuirii.

*

* *

La Luvru, în palatul Ludovicilor Franței, am cerut „regilor“ cîteva audiențe: Lui Michelangelo, lui Leonardo da Vinci, lui Rafael și Rembrandt, lui Rubens, Velasquez și Boticelii, lui Tițian și El Greco, lui Delacroix și Caravaggio, lui Rodin și Corot...

În sala tronului domnea Gioconda, iar deasupra scării imperiale își zvîcnea spre slăvi aripile de marmură Victoria din Samotrace. Nu mai sînt acolo. Le-am luat. Venus din Milo își trăia candoarea plămădită din trupul Pentilicului într-unul din cabinetele încoronaților trecători. Am luat-o și pe ea. Doar în sălile de banchet ale foștilor regi pierduți în uitare, unde s-au instalat sarcofagele faraonilor egipteni și keruvinii asirieni, am lăsat totul neatins. Singurul regent adevărat era un diamant cît o nucă — l-am lăsat acolo — dar am luat căpetenia pajilor de curte căci el era Apolonul lui Phidias.

Ludovicii s-au făcut țărînă, iar podoabele de artă cu care au încercat să-și dea strălucire efemerelor coroane, le-au luat locul ca piese de muzeu acolo unde cîrmuiau cîndva tiranii. Este un destin în care descifrez amara ironie a soartei și a istoriei, transformarea palatelor regale în lăcașuri ale artei. Și mai puternice decît capetele atotputernicilor încoronați, mai rezistente în lupta cu

timpul decît însăşi memoria lor, mai stăpîne asupra sufletelor oamenilor, operele adevăraţilor „regi" dăinuie peste timpuri. Vin să le vadă şi să li se închine două milioane şi jumătate de vizitatori în fiecare an, oameni din toate colţurile lumii ; un milion şi jumătate în două sute de zile cînd, pentru intrare se plăteşte o taxă de trei franci, iar restul de un milion, în cele 52 de duminici ale anului cînd intrarea în palat este gratuită.

Cînd mă duceam să-mi văd „regii" în tihnă îmi căutam timp în zilele de lucru, atunci aglomeraţia vizitatorilor era de patru-cinci ori mai mică, dar cînd vroiam să le observ forţa asupra sufletelor, alegeam cîte o duminică şi aşteptam în curtea palatului pînă cînd ceasul din turn bătea silabele unui „Sesam, deschide-te !", pentru a pătrunde o dată cu mulţimea în tainiţele comorilor lui Ali-Baba. Nu ştiu de ce, zilele acestea cînd Luvrul era luat cu asalt, mi se păreau mai generoase cu izvoarele lor de emoţie decît celelalte în care puteam obţine o cît mai îndelungată audienţă cumpărînd un tichet de trei franci. Şi de fiecare dată, plecînd, le furam regilor cîte o amintire. Nu m-au prins niciodată. Doar atunci cînd intram cu mulţimea, pe gratis, nu furam nimic, ci îi lăsam pe ceilalţi să ia tot ce le pofteau inimile. Iar acum, după atîtea zile de tainice sustrageri comise în ceasurile cînd paznicii picoteau pe scaunele lor netrezindu-se decît la scîrţîitul parchetului vechi sub paşii lini ai furilor, am întregul Luvru la mine acasă. Au căutat să mă prindă, dar nu m-au prins. „Regii" mei erau generoşi, stăteau paşnici şi îngăduitori cînd îi furam, şi niciodată nu m-au divulgat. Am trecut odată pe la salonul unui neguţător de artă zis modernă şi, pentru că expunea gunoaie la care n-am vrut să mă uit altfel decît cu dispreţ, era cît p-aci să fiu denunţat cu mînie şi ruşinare pentru tot ceea ce-mi însuşisem din Luvru. Atunci am trecut printr-un moment critic deoarece, fără s-o fi vrut, m-am trezit demascat de dezvăluirea a tot ce ascunsesem în suflet. Cum mi-aş fi putut truca simţămintele cînd negustorul acela expunea

spre vînzare la un preţ catalogat după cotele bursei de artă, un bideu spart, cu slina pietrificată pe el, cu o vrabie strivită pe fundul lui mînjit cu vopsele roşii, pretinzînd că „opera" se chema „Marile orizonturi" şi aparţinea unui ilustru necunoscut ?

M-am întors la Luvru să fur în continuare şi m-am mai dus şi la Carnavalet şi prin castelele Loirei, dar mai ales la Muzeul Artelor Moderne, să stau de vorbă şi să mă sfătuiesc cu „Regele" lui Brîncuşi despre ce şi cum s-ar mai putea fura.

Iar acum păstrez totul cu grijă, să-mi ajungă o viaţă întreagă şi să-mi iau prada cu mine „dincolo", căci ceea ce nu are consistenţa materiei, ci este doar vis şi nălucire, nu se poate lăsa moştenire nimănui. Dar pînă la plecare ţin deschis tuturor, şi de sărbători, şi în zilele de lucru, fără să percep nici o taxă de intrare, căci „regii" sînt închişi acum la mine, în suflet...

*
* *

Nu ştiu dacă „turnul de fildeş" a fost vreodată ceva mai mult decît o metaforă, dar ciocanul de fildeş este, la bursele de valori artistice, o realitate sacrosanctă. Parcă inima ezită să-şi urmeze pulsul între cele trei lovituri ale lui. „Rembrandt autoportret 5 790 000 de franci, o dată... Rembrandt autoportret, 5 790 000 de două ori... Rembrandt, 5 790 000 de trei ori ! Adjudecat !" Şi ultima lovitură a ciocanului de fildeş cade implacabil pe masa licitaţiei, sunînd calp, ca o monedă falsă... În 1656 Rembrandt a fost declarat insolvabil şi şi-a sfîrşit zilele într-o neagră sărăcie. Trei secole mai tîrziu, autoportretul său, vîndut la o licitaţie din Londra depăşea cota de un milion de dolari. Nu, artistul n-a zîmbit ironic de pe pînza aceea care a dispărut în seif, a fost doar o părere...

Daumier a fost înmormîntat în cimitirul săracilor, dus cu dricul primăriei, Van Gogh n-a reuşit niciodată să-şi

vîndă un tablou pe mai mult de o sută de franci, Gauguin a crezut că l-a apucat pe Dumnezeu de-un picior cînd a căpătat pe o pînză 160 de franci, Modigliani își ceda desenele pe o sticlă de vin, iar proprietăreasa unei taverne din Montmartre adunase atîtea cartoane semnate de el, încît, iarna, le răsucea șomoiog și aprindea focul cu ele.

La Paris există două locuri celebre pentru vînzarea prin licitație a operelor de artă : Hotel Drouot și Palatul Galliera. Ambele prosperă cîștigînd mai abitir ca tripourile : cumpărătorul plătește între 10 și 16 la sută taxe de înregistrare, comisioane de vînzare, onorarii de licitație ; vînzătorul, cam tot atîta pentru expertiză, publicitate, depozitare etc. Chiar și atunci cînd își retrage „marfa", din cauza cotelor prea joase, vînzătorul plătește casei un procentaj de 3 pînă la 8 la sută din prețul menționat în catalog pentru care ciocanul de fildeș n-a apucat încă să bată. Cam aceleași procente încasează și alte „burse" de valori artistice cum sînt Galeriile Motte din Geneva, Galeriile Stuker din Berna, Paul Brandt din Amsterdam, Sotheby din Londra, Brera din Milano, Weinmüler din München, Dorotheum din Viena sau Park-Bernet din New York. O „natură moartă cu mere", de numai 66 pe 76 centimetri. semnată de Gauguin, a fost vîndută la Paris, în 1957, pe 1 040 000 de franci. Un Rubens, „Închinarea magilor", a atins la Londra, în 1959, cota de 3 800 000 franci, iar „Aristotel contemplînd bustul lui Homer", de Rembrandt, a trecut în patrimoniul lui Metropolitan Museum contra unui cec de peste două milioane de dolari, sau, mai exact, după cum precizează analele licitațiilor, 11 500 000 franci. Același pictor, care n-a mai avut cu ce să-și plătească lăptăreasa a fost cotat, patru ani mai tîrziu, la Londra, pentru tabloul „Titus" (60 × 65 cm), la 11 720 000 franci. L-a vîndut Francis Cook și l-a cumpărat milionarul american Norton Simon, care se fălește cu el ținîndu-l ferecat sub șapte lacăte, căci banii plătiți i-a cîștigat prin muncă grea la belciuge. Un carton de Leonardo da Vinci, vîndut unui particular, a fost răscumpărat în 1962 prin colectă publică în favoarea Academiei Burlington contra a

800 000 lire sterline, adică vreo 12 milioane de franci. De data aceasta, ciocanul de fildeș a trebuit să-și retragă cele trei lovituri și să spele obrazul iubitorilor de artă din Anglia care, altfel, s-ar fi văzut deposedați de una dintre cele mai frumoase opere ale Renașterii italiene. Tot un Leonardo da Vinci a provocat cea mai „scumpă" bătaie a ciocanului de fildeș de pînă acum : în 1967 „The National Gallery of Washington" a cumpărat de la prințul de Lichtenstein, pentru fabuloasa sumă de 27 500 000 franci, presupusul portret al Ginevrei dei Benci, pictat pe scîndură de plop și rămas în istoria licitațiilor ca tabloul care a atins cea mai ridicată cotă din lume.

Cineva a socotit că doar pe zece tablouri vîndute în ultimii ani — Un Vinci, doi Rembrandt, un Rubens, un Fragonard, un Van der Weyden, trei Cezane și un Monet — s-au plătit opt miliarde o sută șaizeci de milioane de franci vechi și că șapte din cele zece tablouri au luat calea oceanului spre America, două au trecut canalul Mînecii în Anglia, și doar unul singur, Monet, a rămas pe vechiul continent într-o colecție particulară din Elveția.

O zi la Galliera sau la Hotel Drouot este pasionantă ca o cursă de cai, tristă ca o înmormîntare, exuberantă ca o nuntă, plină de „suspense" ca un roman polițist. Cînd comisarul licitației întinde mîna după ciocan, parcă ți-ar apuca inima. O singură lovitură nu înseamnă decît o invitație la supralicitare. Cu a doua lovitură febra crește pe fracțiuni de secundă. O voce gîtuită lansează provocarea : O mie de franci mai mult... Două mii... Zece mii... O sută de mii !... Monet, „Pe faleză", două milioane cinci sute de mii de franci ! O lovitură !... Două lovituri !... 2 600 000, se aude transpirația emoției. 2 700 000 !... 2 750 000 !... 2 770 000. Încă o dată prima lovitură... Încă o dată a doua lovitură... Plus două mii, țipă disperarea ascunzîndu-și înapoia unei sobrietăți trucate teama că altul va oferi mai mult. Iar sentința ciocanului cade implacabilă : Monet. „Pe faleză", 2 772 000 de franci o dată ! 2 772 000, de două ori !... 2 772 000, de trei ori ! Adjudecat !

Pînza „Pe faleză“ a fost pictată de Monet la vîrsta de 27 de ani. A vîndut-o în 1867, ca să-şi cumpere vopsele, pentru 400 de franci, adică vreo mie două sute de franci de astăzi...

Doamne, că mulţi s-au mai îngrăşat din talentul şi din sărăcia artiştilor ! Nu-i nimic, o să vină şi ziua cînd ciocanul de fildeş va fi scos la licitaţie ca o relicvă a ruşinii.

UNDEVA, ÎN EUROPA

- EXOD
- PERGAMON — FRUCTUL TRĂDĂRII
- ÎNGRIJORĂRI LA „SANS-SOUCI"
- PAUSTOVSKI
- WASA PE VERTICALĂ
- IASNAIA POLIANA
- L'ESCAUT ÎNSEAMNĂ SCHELDE
- ÎN PORT LA ANVERS
- CÎNTA O FLAȘNETĂ LA AMSTERDAM
- ȚIPĂTUL DIAMANTULUI
- POD PESTE MARE
- BRUGES-LA-MORTE
- TAMPERE
- UMBRA LUI EMINESCU LA VIENA
- TABLOURI DANEZE
- PIATRA, NERETVA, POSTOINA, IADRAN
- PIETATE
- HIC HABITAT FELICITAS ?
- OLIVA
- CRACOVIA, ORA 12
- SARA
- INSCRIPȚII PE O RUINĂ

Ce demon al neliniştii, ce insaţiabilă foame de spaţii, ce curiozitate nepotolită sălăşluiesc în om, izbucnind atît de năvalnic în anotimpul soarelui încît să nu-l mai poată ţine pe loc ? Zi şi noapte şoselele pămîntului freamătă, vibrează ca nişte benzi rulante care se mişcă frenetic, în dublu sens, purtînd cohorte de turişti într-o neistovită transhumanţă a setei de a vedea, de a afla, de a cunoaşte, de a învăţa. Anticii spuneau că a călători în căutarea înţelepciunii este cea mai nobilă dintre acţiunile omului. Destinaţia, punctul terminus al călătoriei, devine un simplu pretext, un mobil declarat, dar nu o finalitate. Pînă „acolo" şi „de acolo", includ, în fond, totul : popasul spre care plecăm şi de unde ne întoarcem rămîne doar un intermezzo între două acte ale unui spectacol esenţial : drumul. Se spune că automobilul ar fi creat turismul. Nu este adevărat. El numai a mărit proporţiile drumeţiei, iar îndeletnicirea, specifică firii omeneşti, este veche de cînd lumea. Ce este dincolo ? Şi dincolo de dincolo ? Ce ascunde linia orizontului ? Ce munte nevăzut se află peste muntele văzut ? Unde se termină marea ? Pe unde se pot scotoci măruntaiele pămîntului şi cum se poate ajunge la cer ? Răspunsul la atîtea întrebări n-a avut forma semnului de exclamare, ci a cercului, a roţii. Deşi cea mai veche reprezentare grafică a carului datează din vremea lui Herodot, roata era cunoscută în China şi Mesopotamia cu cinci mii de ani în urmă iar cîteva secole mai tîrziu a apărut în Grecia antică. Înainte de a fi geograf şi istoric, Herodot a fost călător şi reporter plin de pitoresc şi ro-

mantic, de comic, de tragic, și de încîntare. Uimit în fața splendidului spectacol al lumii pe care o descoperea și o comunica cu un aer familiar, scrierile lui ni-l dezvăluie pe cît de înțelept, pe atît de mucalit, rigoarea științifică din reportajele lui „preliterare" se împletește cu sfătoșenia și cu comentariul observației personale. Exilat în insula Samos, a știut să respecte interdicția de a se întoarce în Atena vizitînd insulele din sudul Mării Marmara, Rodosul și Pontul Euxin, apoi Tracia, Macedonia, Sicilia, Egiptul și Persia. Model al turistului inteligent, el întruchipa curiozitatea elină pentru care periplul sau transhumanța pe uscat era o condiție vitală. Căci grecii antici sînt descoperitorii turismului. Ei străbăteau Atica și Peloponezul pentru a ajunge la templul lui Apolo și a cere răspunsuri la cele mai chinuitoare întrebări ale vieții omenești oracolului din Delphis ; la Epidaur, în golful Eginei, căutau orașul lui Esculap, zeul care vindeca, la Dodona ascultau vocea lui Zeus în freamătul stejarilor multiseculari, la Nemeea, în Argolida, la Corint sau, din patru în patru ani, la Olympia, se adunau cu zecile de mii sub cerul senin, în primele „campinguri" din lume pentru a asista la jocurile sportive. Și dacă glasul cavernos al Pitiei răspundea în dodii la întrebările sufletului, ierburile lui Esculap tămăduiau cît puteau vătămăturile trupului. Termalismul roman, modă a antichității, edificase, de la Albula pînă în Herculane, sute de stațiuni, printre care străluceau Antiumul descris de Strabo, Ostia imperială, Baiesul și Averna. Pretutindeni, vilegiaturismul curativ sau turistic era stimulat și acompaniat de festivaluri de teatru, de întreceri sportive și spectacole de circ, manifestări care, încetul cu încetul, au înlocuit faima de natură mistică atribuită izvoarelor termale sau minerale. Unele și-au mai păstrat încă atracția prin misterul „miracolelor". În primăvara lui 1971, la Lourdes, în sudul Franței, de ziua sfintei Bernardothe, peste 12 000 de copii paralitici au fost aduși de pe toate continentele într-un exod al speranței deșarte. Pelerinajul acesta la grota unde, cîndva, Maica Domnului i-ar fi vorbit unei mici ciobănițe, nu avea loc

nici în epoca Epidaurului și nici a Maglavitului. Ci, după ce omul ajunsese în Lună, dar cînd marea afacere turistico-religioasă din micul oraș cam începuse să șchioapete. Nu s-a produs nici un miracol. Cărați cu avioane, cu trenuri speciale, pe cărucioare, în ambulanțe, copiii aceia pentru care medicina din mijlocul veacului douăzeci încă nu putea să facă nimic, nu s-au ales decît cu un lucru : au văzut lumea. Nu știu ce imagini au dus cu ei din acest drum, accesibil numai celor ce aveau părinți cu stare — căci slujitorii micuței sfinte canonizate la Lourdes nu promit săracilor decît fericirea vieții de apoi — dar ochii lor străluceau de zări noi și în lumina lor puteai citi vechiul adevăr : „Fericit cel ce, ca Ulise, a făcut un lung voiaj..."

Orice răsunătoare afacere cerească a fost întotdeauna pe pămînt o mare afacere turistică. Pelerinajele au însemnat drumuri, hanuri la răscruci, caravanseraiuri, negoț ambulant, circ și măscărici, apă la saca, vaduri comerciale și tîrguri bănoase. Focurilor vii de la Derbent veneau să li se închine zoroastriștii întregii Asii, bătînd drumurile din Indiile sacre pînă în Caucaz, și puternica cetate răsărită în apropierea flăcărilor nestinse care țîșneau de sub altarul marelui templu al lui Agni a crescut din obolul pelerinilor. Benares, Mekka, Borobudurul, grotele de la Elephanta, pagodele din Nikko, colosalul Buddha din Nara, catedralele din Zagorsk, toate acestea au fost, într-o primă etapă a turismului, locuri de pelerinaj în care țelul călătoriei conta mai mult decît peripețiile drumurilor lungi, de săptămîni și luni în șir. Era etapa timpurie, primitivă, a turismului, cînd omul nu descoperise încă plăcerea drumeției numai pentru drumeție, pentru a vedea, a cunoaște, a învăța, spre desfătarea ochiului și instruirea minții. Abia mai tîrziu, căpătînd revelația antichității, învățînd să dezvelească civilizații trecute, începînd să înțeleagă natura și devenind conștient de faptul că o înstăpînea, omul a deprins atracția descoperirilor și voluptatea de a și le însuși mergînd să le vadă.

Astăzi, turismul este un fenomen eminamente al păcii, al comunicării şi al înţelegerii între oameni, şi numai tihna, încrederea şi siguranţa zilei de mîine îi deschid porţile. A asocia turismul cu războiul este un nonsens, deoarece nimic nu înregistrează mai direct decît el fişa de temperatură a certitudinii sau incertitudinii relaţiilor dintre state şi a vieţii popoarelor. Sensibil termometru al actualităţii, turismul dă, într-un anumit sens, un certificat sui-generis asupra stabilităţii unei societăţi, asupra ospitalităţii unui popor, asupra valorilor pe care acestea le are de înfăţişat omenirii. El este duşmanul neîmpăcat al închistării şi al xenofobiei. Nu-i de ajuns să fii moştenitorul unor vestite comori ale trecutului pentru a trage fluxul turistic, cum nu este suficient pitorescul locurilor sau bogăţia folclorului, căci turistul contemporan nu caută numai vestigii ori curiozităţi, ci cere prezent, dialog, este avid să cunoască și să ducă la el acasă din ceea ce vede mai bun la alţii, aşa cum oferă el însuşi.

Industria turismului s-a născut ca un fenomen al lumii moderne şi armele ei sînt nu numai farmecul stewardesselor, corectitudinea, promptitudinea şi acurateţea serviciilor, corelaţia strictă dintre pliantul publicitar şi realitate, dar, mai ales, căldura omenească, sentimentul familiei, — singurul capabil să atenueze senzaţia înstrăinării — cu un cuvînt, omenia, sfînta şi simpla ospitalitate care începe cu urarea de „bine-aţi venit“ şi se termină cu „la revedere“. Nonşalant dar pretenţios, aparent indiferent dar observator acerb, pretins generos cu punga sa dar măsurîndu-şi cu zgîrcenie banul economisit timp de unsprezece luni pentru luna marii „evadări“, turistul contemporan este un analist exigent şi un propagator al reuşitei sau nereuşitei experienţe personale. A spune că numai avionul sau automobilul au schimbat turismul, este o banalitate. Esenţiala schimbare a fost adusă de calitatea serviciilor şi de ospitalitate. Avionul sau automobilul nu fac decît să scurteze timpul deplasării, dar astăzi nimeni nu mai porneşte la drum spre o destinaţie necunoscută sau în hazard. Faptul că omul zilelor noastre poate trăi într-o

singură zi cît trăia strămoșul său de acum o sută de ani într-o lună nu-l face mai puțin pretențios, ci dimpotrivă. Un adevăr elementar demonstrează faptul că, în luna sa de concediu petrecută pe alte meleaguri, turistul vrea să trăiască cel puțin tot atît de bine ca la el acasă, comod, distractiv, instructiv, căutînd să recolteze impresii și amintiri la care să se poată referi cu plăcere în restul anului. A-i nesocoti această elementară tendință înseamnă a-i răpi un drept pe care, chiar dacă nu și-l revendică cu vehemență, îl poate resimți mai tîrziu ca pe o frustrare.

De la „Voiajul sentimental“ al lui Laurence Sterne au trecut două secole, mijloacele rapide de locomoție au fost puse să devoreze distanțele, lumea s-a schimbat din temelii, dar călătorul are tot doi ochi și în pieptul lui bate aceeași inimă. Și nu există decît o undă nevăzută care îi poate regla pulsul după cadența febrilă a emoției : căldura omenească. Privind cohortele de mașini care ne cutreieră șoselele, gîndiți-vă la ea. Este o investiție care dă roade.

*

* *

Există pe lume locuri care pentru a fi regăsite cu adevărat nu trebuie căutate pe vetrele lor de baștină ci, uneori, la mii de kilometri depărtare. Cei ce au căutat prin Asia Minor Troia au descoperit Pergamonul și, dezgropîndu-l, au scos din filele de piatră ale antichității o pagină de neasemuită frumusețe. Era secolul nepotolitelor săpături arheologice, cînd nisipurile și stînca seacă a pustiurilor așternute peste locuri cîndva înfloritoare se lăsau scotocite de hîrlețul unor intrepizi cercetători, dezvăluind inestimabile comori de artă care luau apoi drumul mărilor și al uscatului spre a se reașeza în muzeele lumii moderne din marile capitale ale Occidentului. Așa a fost mutat la Berlin Pergamonul, cu splendidul său altar din marmură albă, înălțat cîndva, cu peste două mii de ani în urmă, pe promontoriul de la confluența rîurilor Selinus și Ke-

tios, la 28 km de vărsarea lor în Marea Egee, în faţa insulelor Lesbos.

Au rămas acolo doar temeliile care nu se puteau căra, stînca aridă, măslinii piperniciţi, păşunile cu capre costelive, un sat umil şi o amintire grea care nu mai spunea nimănui nimic, ca un imens cavou din care morţii plecaseră. Se poate spune că această ultimă aventură a cetăţii adormite sub propriile-i ruine a fost salvarea şi renaşterea ei. Căci cine ne-ar putea spune ce ar fi devenit pînă astăzi marele altar al Pergamonului dacă n-ar fi existat acel întreprinzător inginer german Carl Humann, descoperitorul oraşului dispărut, care i-a adunat piatră cu piatră trupul dezmembrat şi l-a cărat ca pe un imens osuar de marmură albă în cala unei corăbii prefăcute în raclă a antichităţii ?

Şi totuşi, aceasta n-avea să-i fie Pergamonului cea din urmă aventură... Căci a mai fost un război, cel mai crunt, cel mai cumplit dintre toate războaiele omenirii şi, după două milenii de nefiinţă, piatra cetăţii a trebuit să fie din nou trezită, frizele altarului desprinse panou cu panou din făgaşul lor, ascunse prin beciuri, scufundate în apele întunecate ale rîului Spree, pentru a fi scăpate de o nouă ucidere într-un Berlin condamnat de agonia fiarei fasciste. A supravieţuit printr-un miracol, oraşul tocat de canonada tunurilor şi de potopul bombelor a ocrotit la pieptu-i muribund puţinele comori de artă pe care şi le-a putut salva şi, după ani de peregrinări, Pergamonul s-a reîntors la noua lui reşedinţă din capitala Republicii Democrate Germane.

Ce aş putea spune descriindu-l ? Că avem cu toţii în memorie imaginea Acropolei ateniene sugerate de cărţi şi fotografii, că ştim cîte ceva despre chipul antichităţii greceşti sau romane, dar această podoabă unică, rod al sfidării, cu istoria cuprinsă între două trădări, ambiţionată să rivalizeze Partenonul, rămîne pînă astăzi fără seamăn în lume. Vă puteţi imagina însăşi întruchiparea monumentalităţii, zeci de trepte de marmură urcînd spre inima unui careu de o sută de coloane albe, ca un uriaş jilţ impe-

rial înconjurat pe toate cardinalele de frize celebre reprezentînd în basorelief „Gigantomahia“ sau luptele dintre monștri și titani.

Orașul a fost fructul trădării unui ofițer din armata lui Lisimah, Philetairos, care, vrînd să sfideze Atena, a creat dinastia Attalilor, fondînd în anul 282 înainte de era noastră regatul Pergamului întins peste tot apusul Asiei Mici. O sută cincizeci de ani mai tîrziu, Attal al III-lea a lăsat Pergamonul, prin testament, romanilor pecetluind astfel cea de-a doua trădare a lumii elenistice de către ambițiosul dar efemerul regat.

Și totuși din sfidarea aceasta, din gelozia, din invidia și setea de rivalitate a Attalilor față de Atena a apărut aici una dintre cele mai prețioase comori de artă elenică, pe care numai opulența ostentativă și exagerarea luxului o fac să cedeze întîietatea operelor ridicate în Atica în secolul lui Pericle. Zecile de basoreliefuri care înconjoară marele altar înfățișînd încleștarea forțelor primogene ale Olimpului grec sînt atît de sugestive, încît, primii creștini care au mai apucat încă acropola Pergamonului în picioare au fost convinși că dăduseră acolo de „tronul Satanei“. Piatra geme, țipă, urlă, sub luciul ei simți sîngele clocotind, venele zvîcnesc și, privind trupurile încordate în lupta cu monștrii unei forțe obtuze, de neînvins, ai senzația că auzi bătăile unor inimi cărora dalta sculptorilor Antigonos din Carystos și Pyromachos din Atena le-a dat o nebiruită viață.

Văzîndu-se moștenitori ai unei asemenea bogății, romanii din acel al 133-lea an înaintea erei noastre au fost uluiți de splendoare și au început a deprinde gustul luxului și al marii arte, renunțînd la vechile moravuri de țărănime latină „à la Canton“. Și cred că numai în fața Pergamonului au putut născoci celebrul vers : „Graecia capta ferum victorem cepit...“

A poposit pe-acolo, pe stîncile dintre Selinus și Ketios, într-o zi de prin 1878, un inginer scotocitor, și-a înfipt hîrlețul, și viața îngropată a gemut lovită în somnul ei milenar, iar piatra scoasă la lumină l-a făcut celebru.

Fără el poate că minunea Pergamonului ar fi rămas să doarmă acolo, uitată de lume pe drumul dintre Smirna şi Troia.

Ce insaţiabilă foame de frumos, ce nepotolită sete de a prezenta şi a oferi lumii întregi această splendoare fac ca, de o sută de ani, drumul antichităţii dintre Smirna şi Troia să treacă prin Berlin ?

*
* *

Zidurile palatului s-au coşcovit, statuile de pe acoperişuri, ciuntite de schijele obuzelor, stau ca nişte invalizi dezvelindu-şi pîngărirea trupurilor de piatră, fierul forjat al grilajelor e măcinat de rugină, doar iedera se caţără prosperă, învăluind cu îmbrăţişarea ei verde rănile palatului solitar. Frunzele ei, ca aripile de lilieci, tremură înfiorate parcă de trecerea nevăzută a unor fantome rătăcitoare. „Sans-Souci" i s-a spus palatului, dar viaţa „fără griji" se vede că nu e viaţă, deoarece ferestrele îi sînt oarbe, porţile ferecate, uşile lăcătuite iar apăsarea singurătăţii îngrijorătoare ca o prevestire rea. Încerc să-mi imaginez această perlă a rococoului prusac în timpul vieţii lui Frederic al II-lea cel Mare, supranumit cînd „Anti-Machiavel", cînd „Filosoful de la Potsdam" cînd „Gînditorul de la Sans-Souci". A fost bun prieten cu Voltaire dar prietenia lor n-a durat o viaţă. Le alătur chipurile aşa cum mi le înfăţişează Houdon şi îmi este mai uşor să înţeleg de ce regele sceptic dar realist, orgolios dar puternic ca nimeni altul între şefii prusaci pînă la el, n-a putut să păstreze prea mult inima de flacără vie şi gîndul tăios al subtilului francez.

A ajuns aici la 10 iulie 1750 venind de la Paris, pe un drum de trei săptămîni prin Westfalia şi Magdeburg. Abia sosit, exclama plin de entuziasm : „Totul, aici, este măreţ, totul este frumos, totul e la locul lui !"... „O sută cincizeci de mii de oameni victorioşi (...) operă, teatru, filosofie, poezie, un erou filosof şi poet, grandoare şi graţie,

grenadieri şi muze, trompete şi viori, banchete à la Platon, lume bună şi libertate ! Cine ar fi crezut ? Şi totuşi, e adevărat !..."

Dar splendidele grădini Academos ascundeau o sinistră cazarmă. Cinci batalioane puse pe picior de război, o curte simandicoasă care nu putea părăsi Potsdamul fără un bilet de voie semnat de Frederic, tunuri ascunse înapoia flautelor fermecate şi pe după decorurile de pînză cu ghirlande de flori.

Vanitatea şi aviditatea lui Voltaire, uns peste noapte chambellan şi cavalier al Ordinului Marelui Merit şi stipendiat cu douăzeci de mii de livre în aur curat, îl face să se creadă egal cu regele, mai mare peste muritori, rege al poeţilor alături de potentatul poet al regilor prusaci. În realitate nu era decît exemplarul de senzaţie în fauna de iluştri bipezi din menageria de la Sans-Souci.

Exaltatul şi extravagantul Julien Offray de la Mettrie, Maupertuis, Algarotti, marchizul d'Argens, cavalerul de Chasot — fugit din Franţa în urma unui omor prin duel şi decorat de Frederic cu ordinul „Sans peur et sans reproche" — venalul Pollnitz, formau în frunte cu Voltaire trustul creierului din palatul baroc de lîngă Potsdam.

Frederic îşi scria versurile între şedinţele statului său major, îşi compunea sonatele în timp ce frizerul îl tundea, dădea concerte pentru flaut sau executa pentru intimi, seară de seară, compoziţiile proprii, la clavecin. Era de o exactitate prusacă, de o meticulozitate olandeză şi de o avariţie scoţiană. Unul din conturile cheltuielilor lui Voltaire, întocmit de Chasot, cuprinde următorul calcul : „Spălatul cu săpun al d-lui de V. timp de două luni, a doi creiţari fiecare..."

Dar trei volume din opera lui Voltaire cuprind în exclusivitate corespondenţa acestuia cu Frederic. Regele-poet se socotea discipol filosofului francez căruia îi trimisese primele versuri şi portretul său în dar, încă de cînd trăia ca prinţ în umbra tronului tatălui său, „Regele Sergent" (poreclă deplin îndreptăţită măcar de faptul că, prinzîndu-şi fiul într-o tentativă de fugă în Franţa, l-a

condamnat la decapitare, ca dezertor, şi numai intervenţia promptă a generalilor săi l-a convins să-i acorde graţierea, supunîndu-l totuşi supliciului de a asista la decapitarea prietenului cu care prinţul încercase să fugă).

De la Regele Sergent, Regele Poet a moştenit neştirbită patima puterii. Cînd marele filosof francez cade victimă unor intrigi de palat, Gînditorul de la Sans-Souci (al cărui prim gest la urcarea sa pe tron fusese suspendarea publicării propriei sale opere „Anti-Machiavel") a trimis potera pe urmele lui Voltaire şi l-a arestat în drumul spre Franţa, la Frankfurt. După trei săptămîni de detenţiune, timp în care Freytag, trimisul curţii, a scotocit totul pentru a descoperi „opera poetică a regelui, stăpînul său" — susceptibilă a nu scăpa de scalpelul ironiei voltairiene — filosoful a fost lăsat să plece. Privindu-si mîinile descătuşate, Voltaire a surîs atunci cu amărăciune : „De o sută de ori a sărutat mîinile acestea cărora le-a pus cătuşe !"

Privesc camera lui Voltaire din palatul de la Potsdam, — buduar de un rafinament demn de gusturile marchizei de Pompadour — şi mîngîi pereţii împodobiţi cu sculpturi din lemn, păsări moarte şi flori veştede, ca ornamentele funerare dintr-un alcov al dragostei devenit cavou...

*
* *

M-am gîndit deseori la moartea ta, bătrîne maestre m-am gîndit atunci cînd tu trăiai şi aveai să mai trăieşti încă şi, la gîndul că, pierzîndu-te, voi rămîne încă o dată orfan îmi simţeam inima golită de bucurii, de speranţe, de certitudini. Şi abia acum, rătăcit pe un ţărm pustiu şi inospitalier pe care aleargă în neştire cohorte de maşini, se zbuciumă palmieri din carton galben şi strălucesc firme de neon, aflu de moartea ta dintr-o notiţă de ziar... Şi nu mai pot face nimic, nici măcar ceea ce îmi ziceam că voi face cu siguranţă, ca într-un legămînt, să vin şi să-ţi pun la căpătîi o floare, o lumînare şi poate o carte...

Mi-ai spus odată povestea cu servitorul aurarului care, măturînd zi de zi atelierul stăpînului său, a adunat din gunoiul zilnic pulberea de aur, fir cu fir, şi, la sfîrşitul vieţii, a făcut din ea cea mai sublimă bijuterie — un trandafir de aur. Ştiam că servitorul acela erai tu, că aurarul era iubirea, iar atelierul din gunoiul căruia alegeai pulberea de aur să faci din ea un trandafir nemaipomenit de frumos ca să-l oferi oamenilor era pămîntul nostru. Îţi aud aievea respiraţia de astmatic, îţi văd ochii albaştri privind adînc de sub fruntea smeadă, şi mă întreb dacă, într-adevăr, ai putut să mori...

Ultima dată te-am văzut, sau mi s-a părut că te văd, la Moscova, prin 1964, la un concert al Marlenei Dietrich. „Îngerul albastru" tocmai fusese întrebat care era scriitorul ei preferat şi ea a pronunţat atunci un nume, Paustovski, numele tău, iar cineva ţi-a telefonat acasă şi ai venit s-o vezi şi să-i mulţumeşti... Te-ai suit pe scenă încet, cu mers tremurător, te-ai înclinat în faţa ei şi, punîndu-ţi un genunchi pe scînduri, ca vechii trubaduri, i-ai sărutat mîna. Apoi n-ai mai putut să te ridici şi femeia a vrut să te ajute, dar n-avea nici ea puteri, căci şi îngerii albaştri îmbătrînesc... Şi au sărit alţii să te ajute. Eram şi eu printre ei, m-ai privit lung, ţi-am spus că sînt eu, şi mi-ai spus că nu mă mai recunoşti. Aveai ochii înceţoşaţi de lacrimi, obrazul ţi se rumenise de ruşinea neputinţei, dar ai scos atunci de undeva un trandafir roşu, un trandafir adevărat, care nu era de aur, şi i l-ai oferit ei...

Notiţa aceasta de ziar plin cu reclame, cu reportaje senzaţionale şi fapte diverse nu-ţi poate dezvălui sfîrşitul. Nu-l cred, deşi litera îmi spune că aşa este, că nu încape îndoială, dar eu te văd acolo, cu un genunchi înfipt în pămînt şi cu o roză întinsă candid îngerilor albaştri.

Şi eu încerc să te ridic, dar trupul îţi este greu, prea greu, prea greu, iar tu nu mă mai recunoşti. De ce ?

Mă întreb „de ce" şi te plîng pe ţărmul acestei mări nordice care, ca un plămîn uriaş, respiră şi aspiră din

şase în şase ore, ridicîndu-şi apele şi coborîndu-şi-le între braţele neputincioase ale digurilor de granit. Mă obsedează imaginea răvăşitoare a Poetului de fier ieşit pe ţărm de sub mîinile unui frate de-al tău, Ossip Zadkin...

Abia acum înţeleg adevărul maximei lui Caldwell : „Poetul este un animal marin care trăieşte pe uscat şi se străduieşte să zboare..." Are pieptul sfîşiat şi din inima lui sfîrtecată a crescut o liră... Partea dreaptă îi este o tulpină de copac, laba piciorului — o rădăcină contorsionată strîngîndu-se în duritatea pietrei, pulpa retezată lasă să se citească în carnea ei versuri şi cercurile unei vîrste adolescentine, crengi înfrunzite îi cresc din braţul drept, iar spatele despicat desenează în tăietura lui o cruce... Aşa ai fost tu întotdeauna — un animal marin care a trăit pe uscat şi i-a învăţat pe oameni să zboare...

*

* *

Dezvelind necropolele, demonul curiozităţii care sălăşluieşte dintotdeauna în om îi dă un straniu sentiment de nelinişte, teamă şi pietate. Pămîntul nu păstrează prea multe din ceea ce a fost viu şi i s-a încredinţat ; el macerează, lemnul putrezeşte, fierul e devorat de rugină, doar piatra şi lutul copt îşi conservă tăria şi formele. Marea, în schimb, exercită o putere distructivă mult mai lentă, şi, în ciuda rapacităţii ei, restituie uneori aproape intact ceea ce a înghiţit.

Există un cadru în filmul despre recuperarea corăbiei Wasa, de pe fundul mării unde zăcuse 333 de ani, care, prin forţa lui de sugestie, provoacă o răscolitoare emoţie : un Neptun negru, din stejar cioplit, apare din adîncuri tras de cablul unei macarale şi chipul lui mohorît parcă scoate un ţipăt de durere atunci cînd soarele îl învăluie în lumină. Apoi, bucată cu bucată, e trimis la suprafaţă de scafandri un imens osuar de lemn, pînă cînd nava în-

treagă e trasă ca un monstru marin din adîncuri și ancorată în rada portului Stockholm.

Povestea acestei corăbii de război începe în 1625 cînd regele suedezilor, Gustav al II-lea, ordonă construirea ei pe șantierele marinei regale din Blasieholmen. Trei ani mai tîrziu, la 10 august 1628, arborîndu-și marele pavoaz, corabia pornește în primul ei drum. Era cea mai mîndră navă a flotei suedeze din acele timpuri și forța ei, opulența operelor de artă care o făceau să se asemene cu o bogată catedrală barocă plutitoare, îi împlineau menirea de navă a regelui : trei catarge, cinci punți supraetajate dintre care două destinate exclusiv bateriilor de tunuri, un echipaj de peste patru sute de oameni — microcosmos medieval concentrat în trupul de stejar cioplit al unui cuirasat cu alură de inexpugnabilă fortăreață a mărilor. Acel prim drum i-a fost însă și ultimul. Căci, abia părăsind coastele scandinave, Wasa s-a scufundat dispărînd în adîncuri cu toți oamenii ei, dintr-o pricină care pînă astăzi a rămas necunoscută.

În 1956, un pasionat arheolog subacvatic, Andres Franzen, i-a descoperit epava în apropiere de Beckholmen, zăcînd la numai 32 de metri adîncime. Ideea aducerii ei la suprafață, a conservării, restaurării și transformării ei într-un muzeu, ni se pare pe cît de entuziasmantă, pe atît de temerară. Ceea ce marea păstrase putea fi ușor distrus de lumină și aer. Uscarea lemnului însemna pulverizarea lui iminentă. Doi ani au durat operațiunile de impregnare cu polietilenă, glicol și acid boric a epavei și a zecilor de mii de obiecte găsite la bordul ei. Galeria de sculpturi care împodobeau puntea superioară s-a cerut îndelung tratată într-un sanatoriu de arheologie subacvatică, pentru ca prețioasele opere de artă să fie smulse din ghearele morții. Astăzi, fauna ei de mascaroni, de animale fantastice și de personaje legendare din mitologiile Nordului și ale Sudului sînt gata să înfrunte timpul, salvate din letargica zacere pe fundul conservant al mării. Lemnul lor a căpătat duritatea pietrei și rezistența metalului. Negre, de parcă ar fi cioplite în abanos, se lasă privite ca niște

icoane păgîne ale unei lumi fantastice, dispărută în urma unei enigmatice tragedii.

Căpitanul Wasei a fost un navigator danez, cu numele de Séverin Hansson. După modul de recrutare al epocii, trebuia să fi comandat un echipaj eterogen în care se amestecau matrozi angajați prin contract, alături de țărani și orășeni înrolați cu arcanul, breslași ambulanți și vagabonzi lipsiți de cetățenia vreunei urbe, lăsați în pronia mercenarilor. Să se fi produs catastrofa din pricina vreunei manevre ratate ? Cala vasului este întreagă, căci locul naufragiului era lipsit de stînci. Mai plauzibilă apare o bruscă dereglare a echilibrului navei, prea încărcată pentru supletea ei, cu o suprastructură exagerat de înaltă— marele catarg cioplit dintr-un singur cedru avea 43 de metri — la un deplasament de 1 700 tone. Bateriile aveau 64 de tunuri de bronz între care cele mai mari, de 24 de țoli, nimereau o țintă la 1 500 de metri, iar de la numai 600 — distanța optimă de atac — ghiulelele lor puteau străpunge un trunchi de stejar gros de aproape un metru.

Cei peste patru sute de oameni ai echipajului — tunari, timonieri, cambusieri, dulgheri și bucătari — mîncau din 70 de gamele, cu cîte opt linguri de lemn la fiecare. Un popă, două duzini de cnuturi, și frică, multă frică de Dumnezeu, de mare, de rege, de căpitan și de locotenenții lui, de himerele cioplite în lemn și puse de strajă din toate unghiurile navei pentru a o proteja de moartea atît de apropiată. Fricii nu i s-a făcut niciodată monument, căci oamenii n-au vrut să-i vadă decît cealaltă față, curajul și eroismul cărora spaima le-a fost de atîtea ori platforma de lansare.

Suedezii, care au creat la Skansen primul muzeu al satului, au început, prin recuperarea și conservarea Wasei, făurirea celui mai elocvent muzeu al luptei omului cu marea. Eșec al navigației medievale, Wasa este succesul de astăzi al arheologilor subacvatici, al scafandrilor și al restauratorilor de artă. Drumul ei tragic, primul drum pe marea pe care trebuia s-o înfrunte, a durat 333 de ani,

răstimp în care n-a circulat decît pe verticală : de la suprafaţă la fund şi din adîncurile negre către lumea de astăzi. Un schelet găsit sub ţeava unui tun poartă cămaşă de in, pantaloni de dimie, centură de piele şi încălţări cu talpă de lemn. Părul şi unghiile, crăpate de muncă, s-au păstrat aproape intacte. Avea cîţiva bănuţi de aramă în buzunar şi, pe undeva, prin tenebroasa lume cu care s-a dus la fund, un suflet. Antropologii l-au studiat şi au constatat că fusese un bărbat tînăr, de 30-35 de ani. Mai departe nu ştiu ce-au făcut cu el. A rămas poate să doarmă într-un mormînt inexistent al marinarului necunoscut, eliberat de povara ţevii de tun pe care a servit-o în numele Domnului şi al regelui. Poate că şi-a primit odihna în pămîntul ţării care l-a născut, căci nu-l văd printre chipurile de lemn cioplit, singurele cărora oamenii le mai pot reda viaţa după moarte.

*
* *

Era ca după o ploaie de clorofilă, pămîntul jilav mirosea a frunză căzută, pe iaz se îngroşase lintiţa, „copacul săracilor" îşi proptea umărul aplecat într-o cîrjă de invalid, stuful copt se despletise bezmetic ca nişte plete de vrăjitoare roşcată, prin magazii ruginiseră coasele, pădurea mustea de toamnă. Pe aici a trecut un bătrîn cu barbă de patriarh sprijinind pămîntul în toiagul lui, imagine de Dumnezeu din icoanele pravoslavnice, conte în rubaşcă şi iţari, cu brîu din curmei de tei, ochi iscoditori de diavol nepotolit... Era Tolstoi. Defrişase şi însămînţase ogorul unei literaturi, desţelenind-o de hăţişuri, împodobind-o cu livezi şi prisăci, şi după ce înnobilase pămîntul care l-a zămislit s-a culcat în el sub explozia de clorofilă a toamnei tîrzii aşteptînd zăpezile şi dezgheţul. Pe Tolstoi nu ni-l putem imagina decît cu barbă albă, ca pe Gala Galaction, ca şi cînd aşa s-ar fi născut şi n-ar fi fost niciodată copil, adolescent, bărbat cu sufletul bîntuit de arşiţa dragostelor... Sînt oameni cărora nu vîrsta le de-

finitivează portretul, ci o îndelungată distilare a caracterului, timpul dîndu-le numai chip de efigie, fixîndu-le înfăţişarea în memoria posterităţii şi anulînd ca după o radicală metamorfoză toate ipostazele anterioare ca pe nişte stadii provizorii şi trecătoare.

Şi totuşi, a fost cîndva un copil alintat cu numele de Levuşca, apoi un puber cu şapcă de gimnazist căruia i se adăuga, din condescendenţa impusă de clasă, patronimul de Nikolaevici, mai tîrziu un tînăr cu nume leonian, scriind poezii stîngace şi bilete de dragoste pentru o veşnicie dar, din fericire, pierdute de-a pururi. Ne-a rămas Tolstoi, cuvînt teluric, piramidal, purtat de un om mereu în coleră, mereu răzvrătit, un incapabil să-şi piardă timpul, adevărată pacoste pentru cei din jur şi, în primul rînd, pentru ai săi care, striviţi de copleşitoarea lui personalitate, nu mai ştiau ce să facă spre a-i fi pe plac.

O lume întreagă n-o scotea la capăt cu el, căci colosul era peste puterile ei de cuprindere, născut la răscrucea timpurilor cînd nu mai putea încăpea în vechile tipare, iar altele noi erau încă necunoscute. Ce oameni sînt aceştia, de unde ne vin şi încotro se duc, încît bornele de lumină lăsate de vremelnica lor trecere pe pămînt rămîn ca nişte faruri aprinse peste negurile zbuciumate ale tălăzuirii omeneşti, înfruntînd generaţii şi veacuri ?

Tolstoi, ca Iasnaia Poliana, este o stare de veşnicie, dar nu de încremenire.

Lenin îi spunea lui Gorki că „pînă la acest conte n-a existat mujic adevărat în literatura rusă... Pe cine crezi că i-am putea pune alături, în Europa ?" Şi tot el îşi răspundea, frecîndu-şi mîinile şi rîzînd mulţumit : „Pe nimeni !".

De şapte ori a scris şi rescris „Război şi pace. „Povestiri din Sevastopol", „Cadavrul viu", Anna Karenina", „Învierea" — deşi editate şi reeditate, n-au părăsit niciodată masa lui de lucru, revenind mereu la stadiul de manuscris.

A avut cinci fii. A bătut pămîntul Rusiei în lung şi în lat, şi moartea l-a ajuns din urmă în timpul unei ultime

evadări, punîndu-i mîna rece pe umăr într-o gară înghețată de dincolo de Tula. „După moartea mea, îi rog pe urmași să împartă pămîntul țăranilor, iar opera mea, în întregime, să fie dată spre folosul obștei. Dacă nu se vor hotărî să-mi respecte aceste două dorințe, atunci măcar una să mi-o îndeplinească : pe prima. Dar și mai bine va fi — chiar și pentru ei — de le vor face pe amîndouă..."

Sofia Andreevna, soția lui Tolstoi, s-a adresat țarului Nicolae al II-lea propunîndu-i să cumpere Iasnaia Poliana cu 600 000 de ruble, cîte 100 000 pentru fiecare fiu și 100 000 pentru ea, cu condiția de a se păstra intacte mormîntul, cabinetul de lucru și fostul dormitor al scriitorului. De două ori s-a pus în Consiliul de miniștri al țarului problema cumpărării Iasnaii Poliana. De fiecare dată, propunerea a căzut. Procurorul-șef al sinodului, Sabler, pleda contra : „Tolstoi a îmbogățit literatura rusă cu cîteva opere de mare frumusețe dar a urît orice guvern, îndeosebi pe cel rus, ca un anarhist. Ca filozof și gînditor a adus patriei un imens rău ; în scrierile lui s-a ridicat ca un dușman neîmpăcat împotriva societății religioase, a vieții bisericești din Rusia ; cu forța talentului său a dus la pierzanie nenumărați oameni nejudecați, semănînd răzmerița rea în mințile rușilor ; din asta decurge o singură concluzie : nu se cuvine să dăm bani pe Iasnaia Poliana !"

Urmașii i-au respectat testamentul după cum i-a tăiat capul, încercînd să împace și capra, și varza. Dacă păstrarea Iasnaii Poliana este un miracol, atunci el se datorește țăranilor, care îl asimilaseră clasei lor pe contele-mujic, și intelectualilor ruși. Tot țăranii au salvat Iasnaia Poliana în 1941 cînd, după 45 de zile de ocupație fascistă, armatele cotropitoare, forțate să se retragă, au pus foc conacului.

Acolo, în micul luminiș, printre copacii seculari, Tolstoi copilul căutase cîndva ramura fermecată despre care un basm îi spusese c-ar avea încrustată în coaja ei formula fericirii oamenilor. Acolo, unde de atîtea ori a căutat-o, a cerut să fie îngropat. Nici o lespede, nici o cruce, nici

un epitaf. Doar pămînt reavăn acoperit cu frunze de ferigă şi o ramură mereu proaspătă agonizînd sub explozia de clorofilă a codrului răvăşit de toamnă. Şi o tăcere profundă, ca după tunete ce au crăpat cerul...

*
* *

Fluviul acesta, care porneşte din sud spre septentrion, îşi schimbă numele după pămîntul pe care îl udă. În Valonia se cheamă l'Escaut, în Flandra, Schelde. El este minunea cîmpiei flamande şi prin aceasta, poate, rămîne cursul de apă cel mai imortalizat pe pînze dintre toate fluviile lumii. Peisajul pe care îl creează, poetic, melancolic, a fost dintotdeauna cîntat în vers, și poezia închinată lui poate rivaliza cu aceea consacrată de barzi Volgăi sau Dunării. El este leagănul unor străvechi vetre europene, Cambrai, Valenciennes şi Tournai în Franţa ; Gand, Termonde şi marele port Anvers în Belgia. Din lungul celor 370 de km, de la izvor pînă la estuar, m-am oprit pe un pumn de pămînt, un promontoriu înfipt în trupul de ape, în piatra căruia a fost săpat mormîntul celui mai mare poet al acestui fluviu, Emile Verhaeren, la Saint Amand, unde poetul a văzut lumina zilei, „O palmă de pămînt şi cîteva uliţe / L'Escautul cenuşiu sub turnuri de suliţe..." ; un sat pierdut sub foşnetul plopilor, vegetale semne de exclamare înfipte într-un pămînt patetic. „Oglindă sumbră pentru palida lună", fluviul este aici „Un gest al zeilor, un strigăt de eroi / O mantie de glorie, sub falduri de linţoi..."

E fluviul-vrăjitor de fulgere lichide căruia oamenii au încercat să-i fure cu digurile lor bucăţi de pămînt şi, de aceea, în ceasurile fluxului, vasele se văd plutind într-o lunecare de fantasme, pe sub aripile morilor de vînt, la înălţimea coroanelor de meri. Căci spre apropierea de mare, Schelde-l'Escaut e o perpetuă scară, nivelul lui urcînd şi coborînd ca pieptul unui uriaş într-o respiraţie de nestăvilit. De patru ori în zi şi în noapte, luntrile pescarilor prind sub spinările lor mîlul din fundul canalelor,

zăcînd așa, pe-o rînă, pînă cînd apa din nou se umflă spre a le ridica și legăna pe valuri. La Gand, el spală umbrele turnurilor de piatră culcate peste sumbra-i undă, piaptănă pletele sălciilor și odihnește ochii brodezelor care, sub lupele groase ale ochelarilor, filigranează din ață horbote-bijuterii. La Anvers trece pe sub ferestrele șlefuitorilor de diamante și mîlul de pe matca lui ia pulbere de stele și lacrimă de soare. De la brodeze au învățat pietrarii flamanzi dantelăria cioplită cu dalta, în care au îmbrăcat turnul catedralei Notre-Dame din Anvers, și de la șlefuitorii de ametist arta de a da strălucire tuturor fețelor de piatră ca unui splendid briliant. Fluviul deschide aici radele celui mai mare port european, ale căror porți și ecluze le desferecă numai din șase în șase ore, cînd își atinge cota impusă de plutirea transoceanicelor. „Escaut! Escaut! — striga Verhaeren — Gest răspicat făcut de patrie spre nesfîrșirea mărilor / Canalele Flandrei și-a rîurilor undă, / Prea pline vene de vlagă / Ți se supun chemărilor / Umplîndu-ți inima de forță fecundă..."

Ca un pumnal înfipt în Marea Nordului, el, dătătorul de viață al cîmpiilor flamande, este cel ce moare pierzîndu-și numele și apele sub talazurile infinitului albastru.

De ce, de-atîtea ori, mă-ntorc aici pe căile amintirii? De ce nu pot uita identitatea locurilor a căror imagine ar fi trebuit să fie estompată de trecerea timpului, amestecată cu chipul altor locuri, la fel de demne de memorat? Din cauza morilor de vînt? A tablourilor flamande? A versurilor lui Verhaeren? A rătăcirilor prin docurile Anversului unde, orientîndu-mă mereu după turnul catedralei volatilizat în cerul de azur, căutam vapoarele sosite sub pavilion românesc din gurile Dunării? Din cauza bătrînelor brodeze de la Gand sau a umililor șlefuitori de diamante din casele scunde ale străvechiului port? Nu știu. Mă regăsesc uneori privind tripticurile lui Van Eyk, chinuitele pînze ale lui Memling, viziunile de coșmar ale lui Hieronymus Bosch, somptuoasele tablouri ale lui Rubens din casa de pe strada tipografilor din Anvers. Și

mă întorc mereu pe pumnul acela de pămînt scăldat de apele fluviului care a creat țara flamanzilor, arta și poezia lor, unde piatra grea de mormînt apasă un nume : Verhaeren. „...În ziua cînd viața-mi, / Răpusă de va fi / Pe țărmul lui lăsați-mă să dorm / Ca printr-al morții somn / Să-l pot încă simți..."

*
* *

Flamanzii spun că ei datorează naturii L'Escautul, rămînînd cu tot restul datori fluviului. Este o vorbă pe care am auzit-o și pe la gălățenii noștri, în legătură cu Dunărea, și nu întîmplător îmi amintesc de ea invocînd vocația maritimă a acestor două orașe. Ca și Galațiul, Anversul se află la 80 de mile de vărsarea în mare. Poziția geografică similară axată pe extremitățile centrului Europei le-a dat un destin identic, primului mai furtunos, mai de amploare, astăzi aflat în plin apogeu ; celuilalt rezervîndu-i un mare viitor.

Proporțiile lui sînt greu de imaginat, apelativul de cel mai puternic al Europei, în concurență cu Rotterdamul Olandei, vă poate sugera amploarea lui printr-o retrospectivă a altor mari porturi de pe continentul nostru : Marsilia, Toulon, Pireu, Odesa, Gdansk, Genova sau Constanța. L'Escautul este aici cam cît Dunărea la Galați, cu avantajul și totodată dezavantajul de a avea un curs variabil, condiționat de mareele Mării Nordului, de fluxurile și refluxurile regulate care, la fiecare șase ore, ridică sau coboară cu cîțiva metri nivelul apei. Un ingenios sistem de ecluze puse să-și închidă sau să-și deschidă hectarele de ape în labirintul de docuri și bazine portuare reglementează debitul constant fără de care navigația marelui tonaj ar fi aici, practic, imposibilă.

Anvergura de port mondial îi este dată Anversului în primul rînd de poziția sa extrem de favorabilă, legăturile cu toate marile căi maritime ale lumii prin Marea Nordului și situația de avanpost al navigației înfipt adînc

în hinterlandul vest-european, într-una dintre cele mai active zone ale continentului nostru.

Orașul care de cincisprezece secole s-a întrupat din povara navelor, crescînd pe spinarea fluviului și, înfruptîndu-și strălucirea din traficul naval, își trăiește de o mie de ani era sa de aur, continuîndu-și prosperitatea în ciuda vicisitudinilor istoriei care i-au zguduit ființa. În secolele XIII și XIV Anversul a fost antrepozitul linii engleze preluînd după înnisiparea canalului Zwin puterea Brugesului și devenind cea mai solidă urbe a Brabantului. După descoperirea Americii, cînd Atlanticul a luat locul Mediteranei în primatul traficului naval, Anversul a devenit cea mai puternică cetate maritimă a Europei. Cele două războaie mondiale l-au lovit destul de crunt, ultimul tocîndu-i ființa cu nu mai puțin de 3 700 de bombe zburătoare fasciste, dar orașul și portul s-au reconstruit curînd, depășindu-și forța și strălucirea de altădată. Întins în exclusivitate pe malul stîng al fluviului, orașul are azi aproape 600 000 de locuitori și se mîndrește cu primul zgîrie-nori ridicat în Europa, blocul Torengebouw de 23 de etaje, construit în 1928. Această mostră a forței lumii moderne n-a reușit însă să depășească înălțimea turnului de 123 de metri al catedralei Notre-Dame, construită între 1163 și 1230.

Cam atît în privința informațiilor de Baedecker. Pentru rest, să luăm una din căile de apă sau de uscat care străbat pînă în adîncime infrastructura portului. Privit din zborul elicopterului, portul își desfășoară riguroasa geometrie în stînga fluviului de care nu este legat în mod direct decît prin trei canale. 70 kilometri de cheiuri, un labirint de căi ferate a căror lungime ar da un total de peste 700 de kilometri, două milioane de metri cubi de hangare și magazii, aproape o mie de macarale, poduri rulante și elevatoare asigură intrarea și ieșirea din port, încărcarea și descărcarea într-un an a peste douăsprezece mii de nave de mare tonaj, care sosesc de pe aproximativ 300 de linii de navigație ale globului și pornesc către 800 de destinații.

Într-unul din cele 509 docuri ale Anversului întîlnesc cargoul românesc Baia Mare şi presupun că nu vă este dificil să înţelegeţi şi să împărtăşiţi bucuria unei astfel de revederi. Vasul adusese tablă de oţel produsă de combinatul siderurgic de pe Dunăre şi echipajul trăia cîteva ceasuri de odihnă. Era duminică. O binecuvîntată aromă de sarmale învăluia puntea, din cambuză fuseseră scoase afumături dobrogene şi bucătarul tot şlefuia cu făcăleţul aurul unei mămăligi cît roata carului. A ieşit la iveală şi un strop de ţuică şi pot jura cu mîna pe inimă că parcă niciodată n-am băut una mai zdravănă şi mai vîrtoasă ca acea lacrimă de prună românească ajunsă pe apele mărilor pînă în portul din oraşul lui Rubens. Am închinat pentru toţi, dar mai ales, pentru o lume de pace care să ne adune aşa, oriunde pe pămînt, şi să ne simţim pretutindeni ca acasă...

*
* *

Nici astăzi nu-mi pot explica cum de n-am căutat urmele Annei Frank la Amsterdam ? Cînta un flaşnetar în colţul străzii Prinsengracht, acolo, în apropierea ascunzătorii în care, în răstimpul a 25 de luni, de la 9 iulie 1942, la 7 august 1944, o fetiţă între 13 şi 15 ani a scris una dintre cele mai cutremurătoare opere de memorialistică : „Jurnalul Annei Frank“.

O flaşnetă olandeză este ceva cu totul deosebit de ceea ce poate evoca imaginaţia noastră la auzul acestui cuvînt. O adevărată orchestră pe roate, cu surle şi timpane, cu gonguri de aramă şi orgă, pusă în funcţiune de un motoraş cu aburi, adevărată comédie demnă de imaginaţia unui Till Eulenspiegel spre îmbucurarea inimilor copiilor între 8 luni şi 88 de ani. O fi fost aceasta flaşneta după care alerga cu paşi mărunţi copilăria Annei ? Nu ştiu, dar orele trec şi nu mă pot desprinde de ea, s-au strîns toţi copiii cartierului, un flaşnetar tot meştereşte ceva la fabrica lui de muzică rezultată dintr-o combina-

Într-unul din cele 509 docuri ale Anversului întîlnesc cargoul românesc Baia Mare şi presupun că nu vă este dificil să înţelegeţi şi să împărtăşiţi bucuria unei astfel de revederi. Vasul adusese tablă de oţel produsă de combinatul siderurgic de pe Dunăre şi echipajul trăia cîteva ceasuri de odihnă. Era duminică. O binecuvîntată aromă de sarmale învăluia puntea, din cambuză fuseseră scoase afumături dobrogene şi bucătarul tot şlefuia cu făcăleţul aurul unei mămăligi cît roata carului. A ieşit la iveală şi un strop de ţuică şi pot jura cu mîna pe inimă că parcă niciodată n-am băut una mai zdravănă şi mai vîrtoasă ca acea lacrimă de prună românească ajunsă pe apele mărilor pînă în portul din oraşul lui Rubens. Am închinat pentru toţi, dar mai ales, pentru o lume de pace care să ne adune aşa, oriunde pe pămînt, şi să ne simţim pretutindeni ca acasă...

*
* *

Nici astăzi nu-mi pot explica cum de n-am căutat urmele Annei Frank la Amsterdam ? Cînta un flaşnetar în colţul străzii Prinsengracht, acolo, în apropierea ascunzătorii în care, în răstimpul a 25 de luni, de la 9 iulie 1942, la 7 august 1944, o fetiţă între 13 şi 15 ani a scris una dintre cele mai cutremurătoare opere de memorialistică : „Jurnalul Annei Frank".

O flaşnetă olandeză este ceva cu totul deosebit de ceea ce poate evoca imaginaţia noastră la auzul acestui cuvînt. O adevărată orchestră pe roate, cu surle şi timpane, cu gonguri de aramă şi orgă, pusă în funcţiune de un motoraş cu aburi, adevărată comédie demnă de imaginaţia unui Till Eulenspiegel spre îmbucurarea inimilor copiilor între 8 luni şi 88 de ani. O fi fost aceasta flaşneta după care alerga cu paşi mărunţi copilăria Annei ? Nu ştiu, dar orele trec şi nu mă pot desprinde de ea, s-au strîns toţi copiii cartierului, un flaşnetar tot meştereşte ceva la fabrica lui de muzică rezultată dintr-o combina-

ție de motor pentru tăiatul lemnelor și o panoramă de bîlci, iar celălalt umblă printre privitori strîngînd cheta într-o cutie goală de conserve pe care o tot zornăie cerînd trecătorilor să-și dea obolul, iar în casa știută se trag obloanele și încă o noapte nelocuită se așterne peste încăperile rămase de peste un sfert de veac pustii... „Sper să-ți pot încredința totul, cum nu mi-a fost cu putință niciodată pînă acum — scria Anna Frank pe prima filă a jurnalului ei — și mai sper că ai să-mi fii de un mare ajutor.“ Nu ei, ci nouă, întregii omeniri, ne-au fost de ajutor acele caiete de școlăriță aruncate de zbirii Gestapoului pe podeaua uneia dintre încăperile ascunzătorii unde, timp de doi ani, opt oameni din trei familii au trăit la lumina galbenă a spaimei de a fi descoperiți și duși... Ce rost mai avea să caut urmele Annei ? Făcusem lucrul acesta cu cincisprezece ani în urmă, scotocind barăcile de la Birkenau și Auschwitz, obsedat de ideea că fata aceea ar fi ascuns pe undeva un alt jurnal rămas nedescoperit. Apoi, casa o cunoșteam din descrierile ei : „Ușa din dreapta duce la „aripa secretă“. Nimeni n-ar putea bănui că după această simplă ușă, vopsită în gri, se mai ascund atîtea încăperi. În fața ușii, încă o treaptă, și ne aflăm înăuntru. Exact vizavi de ușa de intrare se află o scară dreaptă. În stînga, un mic coridor duce la o încăpere, care va fi camera de locuit și de dormit a familiei Frank... Dacă urci scările și deschizi ușa de sus, ești surprins să descoperi în aripa din dos a unei clădiri vechi o încăpere atît de mare... Vizuina a devenit acum o adevărată ascunzătoare. Dl. Kraler a avut o idee bună : să zidească ușa de la intrarea ce dă spre aripa secretă, deoarece se fac multe percheziții pentru biciclete. Dl. Vossen a executat planul acesta. A construit o etajeră pentru cărți, turnantă, care se deschide într-o parte, ca o ușă... Azi am numai vești triste, deprimante. Prietenii și cunoscuții noștri evrei vor fi ridicați în masă și duși în lagărul

din Westerbork... Și acum îmi mai tremură mîinile de spaima pe care am tras-o... Stau la fereastră și privesc printr-o crăpătură a perdelelor groase ce se petrece afară. Se înserează, dar mai e încă destulă lumină ca să-ți pot scrie... Nu mai pot îndura. Dacă sînt urmărită în felul acesta, devin obraznică, apoi tristă și, ca de obicei, dau drumul răutății să iasă la suprafață și îmi închid bunătatea adînc în mine, iar apoi caut iarăși și iarăși un mijloc ca să fiu cum aș vrea și cum aș putea fi, dacă... n-ar exista oameni pe lume. Anne".

Ascunzătoarea a căzut la 7 august 1944. Ultimele rînduri din jurnal fuseseră scrise cu trei zile mai înainte. Trei săptămîni mai tîrziu, întreaga familie Frank se afla pe rampa de „selecționare" de la Auschwitz. Cu șapte săptămîni înainte de sfîrșitul războiului Anna murea în lagărul de la Bergen-Belsen. Șapte săptămîni. Cum să te poți împăca cu ideea că doar atît de puțin timp a despărțit-o pe fata aceasta de viață ? Privesc filele caietelor scrise ordonat de o mînă sîrguincioasă și de o minte iscusită, și-mi amintesc de alte jurnale scrise de copiii războiului, la Leningrad, la Kiev, la Varșovia. Există, astfel, o istorie a fascismului scrisă de copii și ea este mai cutremurătoare, mai cumplită și mai răscolitoare decît toate lucrările specialiștilor.

Anna Frank ar fi avut astăzi 42 sau 43 de ani. I-au lipsit doar șapte săptămîni ca să ajungă vîrsta aceasta. Dintre cei opt, ocrotiți timp de doi ani de ascunzătoarea din Prinsengracht, n-a mai scăpat decît unul singur, tatăl Annei, Otto Frank. Am vrut să-l caut la Amsterdam, dar am renunțat. Ce rost mai avea să-i răscolesc și eu o rană netămăduită ?

Cînta în colțul străzii Prinsengracht o flașnetă născocită parcă de Till Eulenspiegel, ceasul lui Westerturn măsura cu clopotele lui sferturile unei ore de pace și printre copiii cartierului vedeam o fetiță slabă, cu genunchi colțuroși, cu ochi imenși, visători, cu păr lung

lăsat în plete pe spate, ascultînd fascinată acea muzică ce i se părea divină...

*
* *

Țipătul acesta straniu care se aude izbucnind dintre degetele omului cu lupă de ceasornicar, țipăt mineral semănînd cînd cu un vaier de femeie străpunsă de cuțit, cînd cu un șuier de coasă izbită de cremene, cînd cu țiuitul prelung al sticlei tăiată la polizor, este țipătul diamantului. În jurul meșterului șlefuitor care a primit piatra pentru a o desface și a o transforma în briliante, învățăceii în halate albastre s-au strîns ca studenții în practică la un mare chirurg pus să opereze în cristalinul unui ochi de rege.

Spun, un ochi de rege operat pe viu deoarece, în jur, stăpînește numai frica. Un ochi de rege ar costa mai ieftin căci regii sînt mai numeroși decît marile diamante și, oricum, rezistă mai puțin în istorie.

Așa a fost tăiat uriașul „Cullinan“ de 3 106 carate, adică 621,2 grame, descoperit în 1905 în Africa de Sud, din care s-au șlefuit nouă mari briliante și alte 95 mai mici. Cel mai mare dintre ele, supranumit „Steaua Africii“, de 530,20 carate, a fost montat în sceptrul Angliei, cel de al doilea de 317,40 carate, în coroana imperială a aceleiași țări, iar cel de al treilea de numai 94,40 carate, în sceptrul personal al reginei.

Din „Excelsior“ scos din minele diamantifere ale Transvaalului la greutatea nativă de 995,2 carate, s-au tăiat 21 de pietre, dintre care cea mai mare este de 70 de carate. Din „Marele Mogul“, descoperit în 1650 în India, n-a mai rămas decît „Micul Orloff“, căci titularul, despre care se spune că ar fi avut 280 de carate, a dispărut pentru totdeauna prin secolul XVIII. „Regentul“, care se păstrează la Luvru, are 136 de carate și a fost vîndut de către Thomas Pitt, fostul guvernator al Madrasului, lui Philippe d'Orleans, pentru „modesta“ sumă de 375

milioane de franci. „Koh-i-noor“ înfrumusețează coroana reginei Angliei și această alună de diamant care cîntărește 108,93 carate este evaluată astăzi la aproape două milioane de lire sterline.

Diamantelor li se mai spune și „lacrimile pămîntului“. În atelierele șlefuitorilor din Anvers țipă pietrele din minele africane, reeditînd parcă în glas de mineral strigătul a tot ce înseamnă epopeea umană a diamantului — de la geamătul muncitorilor negri, la scrîșnetul dinților, la șuierul harapnicelor, la picurul sudoarei, la gîlgîitul sîngelui și zornăitul măruntișului plătit pentru munca grea a celor care abia scot în medie două carate, adică 0,4 grame, dintr-o tonă de mineral. Aici, sub cuțitele polizoarelor și sub șmirghelul de șlefuit acoperit cu pulbere de diamant, se încheie și o epopee a umilinței, căci în ultimul țipăt al pietrei este închisă lumina ochilor celor puși să dea din priceperea și talentul lor strălucire unor valori de milioane în schimbul unor salarii de mărunți funcționari.

Transvaalul, principalul furnizor de „materie primă“ al atelierelor din Anvers, cu zăbrele și paznici înarmați pînă în dinți, este descoperirea a doi acrobați-circari, „Duo Barnato“ care, acum un veac în timpul unui turneu la periferia Johannesburgului, au cumpărat de la un căutător de diamante beat un pumnișor de pietre translucide. Și-au spus atunci, cei doi, că, dacă nu vor reuși să le vîndă, aveau să le coasă pe costumele lor de saltimbanci pentru a le aminti de marea prostie pe care o făcuseră lăsîndu-și în Africa de Sud banii scoși din salturi mortale pe cîteva pietre neșlefuite. Dar le-au vîndut în Europa cu zece lire sterline caratul, fără măcar să știe că unitatea de măsură din comerțul în care s-au aruncat apoi cu trup și suflet venea de la bizantinianul „Keration“ — fărîmitura de anafură luată de drept-credincioși la împărtășania de sfîntul Ioan Gură de Aur. Astăzi, unitățile faimosului „Diamond Corporation“ sînt întreprinderi tentaculare, cu poliție și armate proprii, cu cazărmi pentru minerii de culoare din Kimberley, Bult-

fontain, Dutoitspan, Wesselton și Jagersfontain și cu internate severe pentru șlefuitorii și învățăceii lor din „Diamantbewerkers Petrus en Paulus“ și „Diamantschool-Lier“ din Anvers.

Căci diamantul, prin destinul său, aparține unei lumi închise : cu rețele de sîrmă ghimpată străbătută de curent electric sub înaltă tensiune în jurul bazinelor diamantifere, cu conteinere sigilate și vagoane blindate pentru transportul minereului, cu seifuri grele pentru pietrele neșlefuite, cu zăbrele groase și puști-mitraliere pentru atelierele șlefuitorilor și cu geamuri de sticlă anti-glonț și subtile instalații de alarmă pentru vitrinele bijutierilor din Saint-Honorè și Five Avenue. O lume închisă, în care sînt oameni. Cîteva sute de mii în Transvaal, și în alte zone africane, în Matto Grosso, pe Coasta de Aur sau în Borneo. Apoi, cîteva mii în atelierele Anversului și Amsterdamului, în aceste săli cu lumina zilei traforată de zăbrele, unde, în halate albastre, sînt vîrîți tineri cumpărați de la familiile lor de la 12 ani pentru a îmbătrîni și a-și scurge zeama ochilor sub lentilele telescopice. Și piatra nativă țipă atunci cînd trupul i se desface în bucăți. Țipă scăldată în pulbere de stele, iar cel ce o taie și o fasonează contractează, după 20-30 de ani de muncă, cea mai nobilă dintre tuberculoze„ oftica diamantiferă“. Dar există oftică și oftică ! Atunci cînd faci o banală silicoză nimeni nu dă doi bani pe bojocii tăi, dar cînd te-a căpătuit „Diamond Corporation“ cu o tuse cu stropi de sînge din pulbere de diamant, măcar le poți lăsa urmașilor plămînii care, oricum, aparțin tot concernului, căci pulberea ai înghițit-o ilicit și ea nu te vîră în groapă decît după inhalarea unui anumit număr de carate.

Frica de furt începe încă de acolo unde concernele fură din pămînturile concesionate lor grăunțele rare căzute parcă din soare smulse sterilului prin munca neagră a minerilor negri puși să sfarme, să macine, să spele, să sape în stîncă puțuri în căutarea filoanelor diamantifere ascunse atît de adînc în tainițele pămîntului încît, din-

tr-un întreg munte tocat abia se scot cîteva pietricele. În cele mai bogate mine din Africa de sud producția medie nu poate depăși o jumătate de carat, respectiv o zecime de gram, la un metru cub de kimberlită. Din peste 250 de „hornuri" de kimberlită ale Transvaalului, numai două duzini s-au dovedit a fi diamantifere. Din produsul lor, ceva mai puțin de un sfert s-a putut selecționa pentru șlefuire. Restul a revenit industriei pentru realizarea rolelor de foraj în rocă dură sau a altor aparate tehnice. Africa dă 95-98 la sută din producția mondială de diamante, America de Sud 2-5 la sută, iar restul lumii — ceva mai puțin de 0,1 la sută. India, unde diamantul a început să fie căutat încă de acum patru milenii, și-a epuizat de mult minele. Statele Unite, lipsite aproape cu desăvîrșire de zăcăminte diamantifere, își ghiftuiesc seifurile cu diamante cumpărate cu toptanul, dat fiind prețul mereu în ascensiune al acestei mărfi.

Oamenii i-au zis acestui cristal de carbon pur „diamant", de la grecesul „admas-antos", ceea ce înseamnă „de neîmblînzit, de neînfrînt". Puritatea, strălucirea și tăria lui i-au dat noblețea. Duritatea lui este de o mie de ori mai mare decît aceea a cuarțului și de o sută cincizeci de ori mai tare decît a korundului. Încălzit pînă la incandescență nu arde, ci doar își schimbă culoarea pentru a și-o recîștiga încetul cu încetul după trecerea anilor. La peste 1400 de grade se mistuie într-o flacără exterioară care nu-l atinge, topindu-se încetul cu încetul într-o strălucire de aureolă orbitoare. Lucrul acesta este bine știut de proprietarii atelierelor de șlefuit care, după fiecare zi de lucru, ard în cuptoare speciale toate deșeurile prelucrării la un loc cu gunoaiele strînse peste zi, pentru ca focul aprins la 1 200 de grade să ardă totul, lăsînd pe placa de azbest doar grăunții minusculi sclipind în cenușă. În limbajul pietrelor prețioase ametistul înseamnă sinceritate, smaraldul — virtute, rubinul — amor, safirul — înțelepciune, topazul — prietenie. Diamantul înseamnă puritate și fidelitate. Dar în limbajul intim al traficului de valori, diamantul rămîne mai curînd

aşa cum îl numea Egon Erwin Kisch, a cărui umbră trecătoare parcă am zărit-o în Pelikanstraatul Anversului : „Strălucind pe pieptul rivalei ca o medalie pentru merite amoroase sau ca răscumpărare întru iertarea infidelităţilor conjugale..."

Şlefuitorii individuali nu au putut ţine piept concernelor diamantifere şi s-au angajat calfe la şlefuitul pe bandă rulantă. Artizanatul a cedat şi aici în faţa marii industrii. Mai sînt cîţiva ultimi mohicani care nu execută decît comenzi speciale, ori care s-au lansat în riscanta aventură a tăierii pietrelor de contrabandă aduse pînă aici, pe căi ocolite. În cele două şcoli, patronate de concernele diamantifere ale Anversului — halate albastre, scaune pivotante, strunguri de ceasornicari, mini-polizoare moderne, lumină de neon, supraveghetori cu ochi de cerberi, regulamente draconice, mîini tinere, agile, pricepute, selecţionate după criterii cu forţă de lege, bună-credinţă adolescentină şi, în fiecare încăpere, pe peretele dinspre răsărit, cîte o cruce, aceeaşi cruce purtată cîndva de misionarii care, cu puşca ascunsă sub sutană, au cucerit, în numele coroanei belgiene, minele de diamant ale Congoului. O grămăjoară de pietre „natur", adică atît cît apuci între trei degete, albicioase şi translucide ca nişte grăunţe de cremene, valorează între o sută şi două sute de mii de dolari, dar, după înnobilarea prin şlefuire, cînd fiecare piatră scînteiază în 36 sau 72 de faţete, aceeaşi cantitate are o valoare de zece ori mai mare. Giganţi ca „Excelsior", „Regent" sau „Koh-i-noor" nu s-au mai găsit ; în schimb, pietre cît bobul de mazăre sau cît aluna mai sosesc uneori sub temută escortă pînă în modernele ateliere ale concernelor din Anvers. Astfel de exemplare sînt date pe mîna celor mai pricepuţi meşteri. Arta lor constă în a vedea înainte de prima tăietură viitoarea podoabă ce se poate scoate din ea. În acest moment talentul artistului şlefuitor nu poate fi cu nimic mai prejos decît al sculptorului care vede în blocul amorf de marmoră viitoarea operă de artă.

Într-o piaţetă medievală de lîngă Pelikanstraat, plecat din atelierele şlefuitorilor de diamante cu obsedanta imagine a pietrelor care ţipau sub cuţite, am avut deodată senzaţia unei halucinaţii : ieşirile din patrulaterul piaţetei erau baricadate cu blocuri de diamant care se topeau încet la soare. Mi-am frecat ochii. Erau baricade de gheaţă ridicate de copiii cartierului care îşi revendicau locul acela de joacă în dauna unui parking automobilistic apărat de biserică. Un prelat discuta aprins cu cîţiva tineri explicîndu-le că, dacă enoriaşii lui nu vor mai avea unde să-şi parcheze maşinile, nu vor mai veni la slujbă şi parohia îi va fi părăsită de cei mai darnici credincioşi. Dar copiii, care cărau de pe la bodegi şi cofetării blocuri de gheaţă, îşi aveau dreptul lor la şotron şi minge pe asfalt în oraşul supraaglomerat de maşini. Şi disputa se încingea, pe măsură ce soarele de vară topea baricadele de gheaţă. Prelatul se făcuse roşu ca para focului, larma era de nedescris, maşinile claxonau pe la răspîntii.

Am privit în sus spre ferestrele unui atelier de şlefuitori din care abia ieşisem şi, printre zăbrelele groase, am zărit feţele palide şi halatele albastre ale puberilor închişi acolo printre cuţitele care tăiau diamante.

Şi, pentru moment, ţipătul „neîmblînzitului“ încetase, lăsînd să se audă doar strigătele oamenilor...

*
* *

O zicală din bătrîni spune că pod peste mare nu s-ar putea face, aşa cum nici scară la cer n-ar fi posibilă. Dar înţelepciunea străbunilor a fost dezminţită de ingeniozitatea nepoţilor. Scara o trimitem spre cer pe treptele unei rachete iar podul peste mare nu mai este de mult o imposibilitate. L-am călcat în Zelanda, acolo unde pămîntul a fost dintotdeauna un capriciu al mării, pămînt-fantomă pe care oamenii s-au îndîrjit să-l transforme în certitudine. Cine nu-şi aminteşte povestea micului

păstor din satul olandez care a acoperit cu trupul lui fisura din zidul ridicat de oameni în calea puhoaielor ca să le apere viața ? Și poate că numai datorită absenței acelui mic erou, într-o noapte din februarie 1953, stihia și-a putut face de cap, digurile s-au prăbușit sub furia valurilor, marea și-a întins balele înspumegate peste așezările oamenilor din Țara de Jos, nimicind în cîteva ceasuri aproape cincizeci de mii de clădiri și ucigînd vreo două mii de suflete. În lupta lor cu apele, olandezii nu sînt cei mai puțin încercați oameni de pe pămînt, și, în privința aceasta, țara lor este un adevărat miracol. I s-a zis din vechime Nederland, adică Țara de Jos, dar acolo, la ei, „jos“ nu înseamnă mai la vale, ca la noi, ci undeva, la limita posibilului, de unde începe imposibilul. Adică la nivelul „zero“ și, uneori, sub acest nivel. Palma de pămînt este smulsă metru cu metru și apărată cu diguri de piatră. Sînt locuri unde, în timpul fluxului, apa urcă șase metri pe pereții digurilor, marea umflată amenințînd să se reverse pe verdele pămîntului ca dintr-o oală prea plină. Probabil că, fără olandezi, pămîntul acesta ar fi fost de mult abandonat, lăsat în plata Domnului, căci încercarea este prea peste puterile omului.

Zelanda înseamnă „pămîntul mării“. O regiune de perpetuu conflict între om și ape, întinsă peste gurile fluviilor Rin și L'Escaut, delte nordice cu smîrcuri și pămînt de sărătură, de-a pururi chinuite de balansul sufocant al fluxului și refluxului unei mări reci și opace. Apa înfige adînc ghiara în acest pămînt, forfecîndu-l, rupîndu-l de trupul țării, prefăcîndu-l în insule și peninsule amenințate permanent de inundații. Și, ca să pună o dată pentru totdeauna capăt conflictului milenar dintre ceea ce îi aparținea lui și ceea ce aparținea mării, olandezul a ticluit un plan demn de marile minuni ale lumii : să închidă intrarea apelor în Zelanda, să unească insulele dintre Walcheren și Overflakkee cu diguri și poduri, ridicînd astfel o nouă și durabilă frontieră între uscat și apă. Gigantica operațiune supranumită „Planul Delta“ a fost lansată în 1953. La vremea anunțării sale,

acest plan părea mai curînd o splendidă utopie decît o realitate posibilă. Dar pentru olandezi el era o chestiune vitală. După 19 ani a devenit o realitate aproape desăvîrșită.

În puține locuri de pe pămînt am călcat cu atîta mîndrie și admirație pentru opera omului. Străbăteam adevărate poduri peste mare, nu unul singur, ci două, trei, patru, în total aproape douăzeci de kilometri de baraje încălecate de șosele pe care se scurgeau șiraguri de mașini pierzîndu-și începutul și sfîrșitul în linia tremurătoare a orizontului. Parcă trăiam un vis. Sau întruchiparea unei povești. Și dacă n-aș fi văzut cum se construiau acele diguri-pod peste mare, aș fi înclinat să cred că ele erau numai opera buldozerelor și a screperelor pahidermice folosite la tăierea drumurilor de către lumea modernă. Dar smîrcurile deltei, nisipurile mișcătoare, balansul pe verticală al mareelor și adîncimea apei nu permiteau folosirea mașinilor grele. Și atunci se construia ca în antichitate, trudă de furnici ca într-o demonstrație a credinței că pînă și noile minuni ale lumii moderne nu pot fi decît opera palmelor omului, și mai puțin a mașinilor. Procedeul era de o simplitate genială. Închipuiți-vă patru limbi de pămînt, despărțite prin kilometri de ape în fața unei mări care, de patru ori pe zi, la ore precise, înghite mii de hectare de teren, restituindu-le de fiecare dată mîloase, sterpe, pîngărite de sare băloasă. Pentru a le scăpa de coșmar și a le face să rodească, trebuiau ferecate deschiderile acelea blestemate de hîrjoana unui creator nebun, zăgăzuite cu piatră ca un hotar nou între ceea ce a vrut Dumnezeu și ceea ce voia omul. Și atunci, lecția înțelepților de demult, care dintotdeauna au fost nevoiți să lupte cu stihia, să învingă sau să se lase învinși pentru a învinge din nou, s-a dovedit cea mai înaintată tehnică. Mai întîi, s-au împletit niște plute uriașe de nuiele. Apoi, pe plutele acelea au început să fie rostogoliți bolovani, unul cîte unul, luați cu mîna și așezați cu grijă, mii de vagoane, pînă cînd stratul de nuiele începea să se scufunde cu încărcătura lui și

să se aşeze pe fundul mării. Apoi alt strat, altul şi altul, înălţîndu-se prin suprapunere pe o verticală de zeci de metri pînă cînd zidul dintre pămînt şi mare începea să capete consistenţă şi să poată ţine piept valurilor. Abia după aceea, înaintînd încet, apăreau maşinile. Dar greul era dus de mîna omului, de cutezanţa şi de îndîrjirea lui în a învinge. Parcă asistam la fasonarea munţilor de leos din China, transformaţi în gigantice piramide cu trepte forţate să rodească. Olandezii, cu toată tehnica lor, făceau cam acelaşi lucru. Şi digul înainta palmă cu palmă, pipăind fundul mării şi înrădăcinîndu-se în el, înspăimîntat doar de teroarea furtunilor. Iar cînd acestea se abăteau cu stricătura lor, omul le aştepta să treacă şi îşi lua migala de la capăt.

A învins. Maşinile care alunecă cu toată viteza pe această coloană vertebrală înălţată din mare de paşnicii şi blînzii locuitori ai Ţării de Jos calcă sub roţile lor întruchiparea unui vis milenar. Dincoace de podul peste mare, pămîntul a devenit pămînt. Îl binecuvîntează balele vacilor care îi rumegă iarba grasă şi apa îndulcită în care puiesc şalăii. Iar blajinul stă pe digul lui şi priveşte cu tristeţe marea învinsă. Căci ştie că orice victorie asupra naturii înseamnă o parţială înfrîngere a lui însuşi.

S-a spus că marele pod peste mare din estuarul l'Escautului este o aventură fabuloasă. Fabuloasă, dar aventură. Ori de cîte ori un popor mic se angajează la o acţiune de anvergură, „marii" întrebuinţează cuvîntul „aventură". Aşa s-a spus şi despre „Porţile de Fier". Şi „aventura" a devenit o tulburătoare şi răscolitoare realitate.

Oosterscheldebrug, lung de peste cinci kilometri, cel mai mare pod din Europa culcat peste două insule ale Zelandei, nu mai este o aventură, dar rămîne fabulos. Oamenii nu l-au ridicat doar ca să circule pe el, ci pentru a stabili definitiv o barieră între ceea ce este al lor şi ceea ce aparţine mării. Căci cearta istorică dintre

om și mare n-a adus acestor pămînturi decît nenorociri. Digurile ridicate în calea apelor erau spulberate de tălăzuirea valurilor, ogoarele și pășunile inundate, apoi calvarul reconstrucției reîncepea de la capăt. În 1944, vrînd să lovească în armatele germane care ocupaseră Olanda, englezii au bombardat digurile Zelandei. Pagubele pricinuite inamicului au fost insignifiante în comparație cu cele suportate de fermierii olandezi. În 1953, digurile abia refăcute au fost măturate de o gigantică maree care a inundat o treime din suprafața țării ucigînd două mii de oameni. Catastrofa a luat proporții apocaliptice. Gonită de pe teritoriile ei transformate de om în pășuni și ogoare, marea a dat buzna să-și recupereze ceea ce îi aparține. Contralovitura dată de om trebuia să fie la înălțimea forțelor care se confruntau. Miza aflată în joc merita. Cîteva zeci de mii de hectare dar, mai ales, certitudinea, izgonirea spaimei ancestrale din sufletele oamenilor care cutezaseră să răstoarne raporturile dintre ei și natură. Și atunci, s-a născut planul „Delta". O „aventură" gigant mai impetuoasă și mai profundă decît toate aventurile mării. Un trup de țară ce se încăpățîna să trăiască cu turmele ei de cornute, cu satele și orașele ei, cu aeroporturile și autostrăzile de asfalt, la patru metri sub nivelul mării. Cînd ți se spune că o treime din Olanda trăiește cu marea nu în coastă, ci pe cap, toate acestea îți apar ca o simplă curiozitate absurdă și inutilă. Cînd îi vezi pămînturile înțelegi că numai aceasta poate fi aici logica implacabilă a vieții și a rațiunii. Alții poate că s-ar fi mutat în altă țară. Olandezii au rămas. Și au făcut din cuvintele asanare, drenare, îndiguire, pompaj, exudare, un vocabular pe care îl înțeleg și copiii din cea mai fragedă pruncie. Cum ar putea fi altfel cînd afli că, Schiphol, aeroportul Amsterdamului, se află la patru metri sub nivelul mării ? Pentru cineva care vine aici de pe pămînturi atît de bogate încît își poate permite luxul de a le lăsa în paragină, efortul supraomenesc al olandezilor angajați să ridice o sută de piramide Keops pentru o palmă de ogor pare aberant. Olandezii gîndesc

însă altfel : Ei s-au născut aici, și numai astfel pot să-și apere pămîntul. Iar acum, pe spinarea mării reținută de diguri alunecă transoceanice iar pe coama „piramidelor" trec olandezii cu bicicletele lor privindu-și cu orgoliu pămîntul smuls apelor și transformat în ogoare mănoase. Încîntarea lor de a-și privi opera este atît de pură încît, aproape din toate casele Zelandei au fost scoase perdelele pentru ca „natura să poată intra în interioare", cum le place zelandezilor să spună.

Închiderea estuarelor a impus lichidarea și mutarea vechilor porturi. În locul smîrcurilor au apărut lacuri cu apă dulce. Aici, în „Țara de Jos", totul pare coborît sub limitele posibilului. Cerul gri parcă se sprijină pe crestele valurilor, turmele de vaci pasc pășuni de fund de mare, un singur lucru e înalt, dominînd din toate părțile uscatul într-un halucinant asediu : Marea. Trei sute de mii de oameni respiră însă în tihnă. Au pus zăbală stihiei și dezmățul ei de altădată nu mai înspăimîntă. Podul peste mare este gata și nu așteaptă decît ca oamenii să sape tunelul plănuit pe sub Canalul Mînecii pentru a lega Londra de Rotterdam.

Pămînturi care n-au existat și care acum există. De ce să mai căutăm spații vitale pe alte planete ? „Avem încă atîtea de făcut pe acest pămînt, spun olandezii, încît mai putem amîna cu cîteva vieți treburile cerului. Important este azi ca viața celor ce trăiesc acum și a celor ce vor veni după ei să fie viață !"

*
* *

Ironie la adresa morții apelativul Bruges-la-Morte (adică Bruges-moarta), numele acestui oraș belgian din apropierea litoralului nordic nu poate fi decît o glumă a istoriei. Bruges este o vitalitate debordantă și, dacă în zilele noastre orașele mai mor încă, atunci moartea lor trebuie să arate cu totul altfel, deoarece aici întreaga fire nu respiră decît viață. Probabil că ideea morții a-

cestui oraş este direct legată de înnisiparea braţului de mare Zwin, apărut în Flandra în secolul al V-lea în urma unei inundaţii maritime, nenorocire din care Brugesul îşi trage fericirea. Către sfîrşitul primului mileniu, acest oraş — pe atunci de vîrstă recentă — cu piatra de temelie pusă de vikingi, cunoştea o înflorire de invidiat, ajungînd în culmea evului mediu una dintre cele mai mari metropole europene, port de tranzit pentru continent, cetate a comerţului şi industriei, locul de naştere al primei burse financiare din lume, adevărată perlă a Hansei care, prin bogăţiile pe care le acumulase, îşi putea permite luxul găzduirii unora dintre cei mai mari pictori flamanzi ca Jan van Eyck, Hugo van der Goes, Petrus Christus, Van der Weyden, Thiery Bouts, Gérard David și Hans Memling. Ultimul, suav Boticelli al nordului, venise aici din Germania, lăsîndu-se adoptat de flamanzi, răsfățat, încărcat de onoruri și recunoscut ca prim pictor al cetății căreia avea să-i lase moștenire tezaurul operei sale de o viață.

Apoi, într-o bună zi a istoriei, Zwinul s-a împotmolit, orașul care fusese rodul mării s-a trezit rupt de cea care îl crease și, ca la toate răscrucile geologice care au schimbat fața locurilor de pe acest pămînt, au început să izbucnească dureroase conflicte fratricide, tulburări religioase, războaie și răzmerițe, căci, în puținătatea minții lor de atunci, oamenii vedeau în retragerea mării un semn al cerurilor și sectele își disputau cu tăișul săbiilor prioritatea înaintea lui Dumnezeu care își întorsese fața de la ei. Abia la începutul secolului nostru Brugesul maritim a reînviat prin deschiderea unui canal de profunzime și crearea portului Zeebrugge. Dar cuvîntul „moarte“ i-a rămas lipit de nume.

Vi-l închipuiți, poate, năpădit de ruine, asaltat de scaieți și iederă, un oraș în care piatra plînge un trecut ireversibil, un vast cimitir cu supraviețuitori morocănoși. copleşiţi de măreţia vieţii de altădată, sumbri şi trişti ca zidurile prăbușite sub care s-au îngropat gloria și vigoarea strămoșească. Nimic mai fals. Bruges a fost sal-

vat de artă şi, prin aceasta, el rămîne ca o mărturie a forţei celui mai subtil produs al minţii omeneşti — frumosul.

Au fost atîtea oraşe pe care artele nu le-au putut salva de calamităţile naturale, de furia iconoclaştilor, de focul războaielor, şi ne-au rămas atîtea cetăţi moarte cu arta lor cu tot, încît unul trebuia să reziste prin puterea spiritului. Iar acesta este Bruges-la-Morte, şi numele lui sună ca o ironie a vieţii care nu a vrut şi nu a putut să-l părăsească, obligînd moartea asaltatoare să recunoască dreptul de existenţă al cuvîntului dăinuire, alături de cuvîntul trecător.

I s-a spus, datorită reţelei de canale care îl străbate, „Veneţia Nordului", dar numele acesta este revendicat cu aceleaşi drepturi de Amsterdam, şi atunci a rămas tot „Bruges-moarta".

O legendă spune că Memling a venit aici ca un biet soldat din armata lui Carol Temerarul, rănit în asediul de la Nancy, în 1477, epuizat de foame şi de frig, şi că ar fi cerut ospitalitate vracilor de la spitalul Saint-Jean din Bruges. Cum o fi străbătut oşteanul rănit cei trei sute de kilometri dintre Nancy şi Bruges, rămîne o enigmă sau un miracol, dar legendele de aceea sînt legende, pentru a-i face pe oameni să creadă în minuni. Pe atunci oraşul era în culmea înfloririi sale şi nu se chema Bruges-la-Morte, ci Bruges-la-Prospère, iar strălucirea sa eclipsa cele mai mari oraşe europene care, mai tîrziu, aveau să-l împingă în uitare. Plin de palate, de biserici şi catedrale somptuoase, oraşul se lăfăia în lux, trăind din afaceri de navlu şi tîrgoveţie şi consumîndu-şi bunăstarea în sărbători galante, în mecenat şi în orgoliul de a crea frumuseţe. Memling a trăit aici fericit, însurîndu-se şi făcînd copii, şi pictînd nobili şi tîrgoveţi, sfinţi şi scene biblice, iar dacă penelul lui n-a fost niciodată un martor critic al epocii sale, asta nu l-a împiedicat să rămînă unul dintre cei mai mari artişti pe care Flandra i-a dat omenirii. În realitate venise aici dintr-un sat de pe lîngă Frankfurt, prin 1465, nu

pentru a cere ajutorul Brugesului ci pentru a-l cuceri cu armele marelui său talent. Avea pe atunci 30 de ani și se dorea învățăcel în atelierul lui Van der Weyden, la Bruxelles, dar depășindu-și curînd maestrul și-a vîndut harul și munca bogaților burghezi ai urbei prospere. Detronîndu-l curînd pe Petrus Christus din rangul de „prim-pictor" al orașului, a devenit portretistul Bourgognilor și preferatul celor mai căptușite pungi cu aur ale bancherilor și tîrgoveților, agenților de bursă și prelaților burghezi. A murit acoperit de glorie, la șaizeci de ani, lăsîndu-și „Uzina de pictură" pe mîinile discipolului său Gérard David.

Un an după moartea lui, orașul a căzut. Și astăzi reînvie prin el și prin inestimabilele valori arhitecturale și picturale dintre zidurile lui, revendicîndu-și singurul nume binemeritat : „Bruges-l'Imortelle" (Bruges-nemuritoarea).

*
* *

Rar mi-a fost dat să văd o așezare cu o dezvoltare mai armonioasă, clădită exact pe măsura omului care o locuiește, într-un perfect echilibru cu firea și cu temperamentul lui, ca orașul Tampere, din Finlanda.

Suflet blajin, meditativ, pasionat de artele decorative, îndrăgostit de natură, marcat de un folclor plin de povești fantastice, finlandezul este de o ospitalitate slavă, de o exuberanță latină și de o meticulozitate germanică. Limba lui are o rezonanță ciudată, cu inflexiuni care amintesc maghiara, dar cîntecul îi este potolit, nostalgic, fără ritmuri îndrăcite, cîntec de păduri de mesteacăn, de lacuri molcome, albastre, de parcă cerul s-ar fi sfărîmat și țăndările lui au căzut cu miile pe pămîntul acestei țări. Lacuștri ai nordului, finlandezii sînt deopotrivă oameni ai apelor și ai uscatului, aprigi navigatori, neîntrecuți constructori de canale, fasonatori ai lemnului, — artă în care s-ar putea întrece în măestrie cu moții

noștri — crescători de reni și vînători de blănuri scumpe. Fascinat de strania frumusețe a nopților albe, rătăcitor pe labirintul de ape al celor zece mii de lacuri care îi sparg pădurile, cuceritor al vitregiei nordului pentru a-și desfăta ochiul în fața mirificului spectacol al aurorelor boreale, finlandezul a țesut din sufletul lui și a oferit lumii una dintre cele mai tulburătoare povești născocite de fantezia omului : Kalevala.

Tampere, urbe tînără (abia în 1979 se vor împlini două sute de ani de la fondarea sa), este, după Helsinki, al doilea mare oraș al Finlandei. Avantajul de a fi apărut în primul rînd ca centru industrial și-a pus pecetea pe fizionomia lui urbanistică. Numele și-l trage de la cursul de apă care leagă lacurile Nasijarvi și Pynajarvi. Străzi tăiate în unghiuri drepte, fabrici și uzine cărămizii, desprinse parcă dintr-o imagine a romantismului industrial, imense parcuri verzi, coline blînde acoperite de conifere care dau acestui oraș o înfățișare armonioasă, așezată temeinic și pregătită pentru un îndelungat viitor.

Dacă nordicii, și în primul rînd suedezii, au reinventat orașul integrîndu-l în natură, făcîndu-l suportabil prin descongestionare și umanizîndu-l prin estetic, finlandezii, la Tampere, au dat noțiunii de urbe un element după care orice om a tînjit dintotdeauna : ceva din lumea de dincolo de oraș, adus să înlocuiască coșmarul tradiționalelor periferii vetuste și insalubre. A face orașul suportabil, a-l elibera de supraaglomerare, a-i circumscrie dimensiunile la limita acceptabilă care să-l împiedice a deveni un megalopolis, a nu-l lăsa să se lăbărțeze, întinzîndu-se în mahalale sau în bidonvilleuri pe verticală ori pe orizontală, este visul tuturor urbaniștilor și arhitecților.

Trei puncte i-aș recomanda să vadă oricui ar ajunge în acest oraș : Universitatea, teatrul de vară și catedrala Kaleva. La Universitate, splendid complex arhitectural realizat după cele mai înalte exigențe ale epocii noastre, totul este făcut parcă pentru a se demonstra că incinta ei, sălile de cursuri, amfiteatrele, laboratoarele, bibliote-

cile constituie vatra cu adevărat demnă de cuvintele știință și cultură.

Pentru a vă putea imagina teatrul de vară de la Pyynikki, este absolut necesar să faceți abstracție de tot ce vă sugerează prin asociație această noțiune. Ne-am obișnuit ca scena să fie un loc fix sau turnant în jurul unui pivot, spațiu limitat și despărțit printr-o cortină în fața unei săli sau amfiteatru. Aici aceste precepte clasice au fost răsturnate. Scena este la sol, teritoriu circular în mijlocul unei păduri de mesteceni, pini și molizi. Ea înconjoară din toate părțile amfiteatrul turnant care, cu toți spectatorii săi, se rotește lent deschizîndu-și evantaiul către punctul cardinal în care actorii desfășoară acțiunea. Eliberat de constrîngerea scenei, teatrul capătă astfel dimensiunea la care a rîvnit dintotdeauna. Spectacolele de la Pyynikki dau prin anvergura lor consistență reală unei conveniențe acceptate pînă acum doar ca un simbol : că scena ar fi o fereastră deschisă spre viață. Aici, scena este însăși viața. Pretutindeni în jurul amfiteatrului turnant se petrece ceva, relativitatea unității de timp și de spațiu încetează să mai constrîngă prin canoanele ei, spectatorul se descoperă prizonier într-un cerc vrăjit, martor sau participant la un teatru tridimensional care nu mai este un crîmpei de viață, ci însăși lumea în care trăim...

Catedrala Kaleva răstoarnă la rîndul ei concepția clasică despre biserică, nu în sensul credinței, ci al cadrului arhitectural. Fără insemnele care să-i ateste destinația, clădirea ei de beton alb, înaltă cît o casă cu zece etaje, ar părea mai curînd o termocentrală nucleară decît un lăcaș de rugăciune. Asociația nu mi se pare deloc întîmplătoare, deoarece sub ea, în imensa stîncă de bazalt care susține catedrala, a fost săpat un adăpost antiatomic pentru cincii mii de persoane. Parcă Dumnezeu a dat mîna cu diavolul și s-au înțeles ca, din demențiala hîrjoană a celor ce se joacă cu puterile infernului, să salveze un pumn de omenire. Căci fără el n-ar mai exista nici ei, și atunci ce rost ar mai avea toate

lăcaşurile de rugăciune şi înfricoşătoarea amenințare cu înfățişarea la judecata de apoi ? Fatalism ? Nu, cred că, mai curînd, simț al previziunii. Deşi, după cum mi-a spus un prieten din Tampere unica utilitate a enormului beci cu aer condiționat va trebui să fie transformarea lui într-o cramă, în care să se păstreze în butii de stejar sîngele cît mai vîrtos şi mai înmiresmat al Domnului întru împărtăşirea şi veselirea celor ce cred cu neclintire numai în pace.

*
* *

Într-un mijloc de septembrie cînd pădurea vieneză de sub Grinzing e cuprinsă de paloare, oraşul din vale, cu acoperişurile de solzi cenușii străluceşte plumburiu prin ceața subțire ca un abur. Cu o floare nu se face primăvară, dar cu prima frunză îngălbenită începe toamna. Dunărea îşi şerpuieşte apele pămîntii provocînd un surîs de îngăduință pentru sufletul de sunete exaltate ale celui care n-a vrut s-o vadă aici altfel decît albastră. Pădurea vieneză găzduieşte ultimul concert al înaripatelor călătoare căci vîntul tăios a început să chinuie diminețile, soarele nu mai atacă pieptiş bolta, iar înserările tot mai zgribulite anunță nopți cu brumă. Parcurile şi-au pierdut voioșia luîndu-şi un aer sever, academic, pentru că le-au plecat copiii dar le-au rămas pensionarii. Încep să fie căutate mai asiduu de îndrăgostiți sălile încălzite ale muzeelor şi cinematografelor, iar pe intrările din magazinele pline cu şic vienez şi-a făcut apariția inscripția anotimpurilor reci : „Vă mulțumim că închideți uşa".

Plouă mărunt, dar nu pot să nu cutreier 30 de kilometri pe zi, 90 în trei zile — căci atîta am — puțin, mult prea puțin cînd ştiu că ansamblul rutier al metropolei austriece însumează vreo 3000 de kilometri. În la-

birintul de străzi dintre Opera și Faworitenstrasse găsesc fîntîna lui Mozart, în capătul zgomotoasei Mariahilferstrasse — cafeneaua lui Goethe, dincolo de Südbahnhof — Casa lui Schubert, într-un parc pe Ring sub o arcadă de marmură ridicată pe o peluză verde, printre arbori seculari — silueta lui Strauss cu arcușul lui fermecat... Caut însă altceva ce nu pot găsi nici în fabuloasele comori de artă ale marilor Galerii vieneze, nici în somptuoasele foaiere ale Operei, nici în Praterul cu scrînciobul său gigantic și palatele de oglinzi strîmbe îmbălsămate în aburi de cartofi prăjiți, nici pe luxosul Kärtnerstrasse cu magazine ce mi se par inaccesibile ca standurile epatante ale unei mari expoziții de lux. Găsesc ceva, ca fiorul trist al unei amintiri, trecînd pragul sălilor de lectură ale bibliotecii universitare. Același lucru îl simt sub boltele cu miros de vin dulce ale Grinzingului, printre casele mărunte, pitorești ca niște băbuțe fardate după moda veche, pe sub snopurile de paie sau mănunchiurile de viță de vie înălțate în par, deasupra porților, pentru a anunța că acolo se află niște modeste, cinstite și ospitaliere locuri binecuvîntate de Bachus.

...Caut pașii lui Eminescu. Printre casele galbene, austere, stil Maria-Tereza, desprinse parcă dintr-un decor kafkaian, caut fostul sanatoriu al doctorului Oberstein, casa de nebuni a cărei denumire poate fi înnobilată de cuvîntul „sanatoriu" numai pentru că între pereții ei au fost cîndva aduși Lenau, apoi Eminescu. Luceafărul coborîse aici „cu mintea întunecată și chinuită de năluci", cu aproape 90 de ani în urmă, o dată cu întîiele ploi de toamnă ale lui 1883. Revederea Vienei, după 12 ani, „orașul celei mai frumoase tinereți" i-a redat exuberanța. În fața universității cu panourile ei de mozaic auriu îi aud șoapta : „Unde-i vremea aurită, / Oare cînd s-o fi întors ? / Cînd l-aceeași școală naltă / Vizitam același curs..."

Urmîndu-i drumul de la gară pînă la fostul sanatoriu încerc să-i închipui gesturile rememorînd cuvintele lui George Călinescu : „Viena era plină de amintirea visurilor de tinerețe, de chipul dulcii Baundius sau al necunoscutei blonde cu păr de aur, al domnișoarei Rezi și, poate, al Veronicăi..."

Cerne mărunt prima ploaie de toamnă peste Viena modernă, cuprinsă de ritmul alert, trepidant, amețitor al acestei lumi ; eu continui să caut ceva prin secolul trecut și pentru că nu găsesc, rup un mănunchi de crengi cu frunze îngălbenite din pădurea de sub Grinzing, și-l uit pe marmura albă a fîntînii lui Mozart.

*
* *

Un pinten de piatră întors spre peninsula scandinavică, îmbrățișat de albastrul Balticei și al Mării Nordului, forfecat de fiorduri, arid pe alocuri ca un peisaj lunar, copleșit în alte părți de exuberanța luminoasă a pădurilor de fag, de gravitatea codrilor de brad cu rezonanțe de catedrală, ori, și mai adesea, pămînt congelat, cenușiu, sec, rămas după retragerea ghețarilor sub strivirea unor nesfîrșite și dezolante turme de piatră încremenite peste sărătura valurilor împinse către nord, ca un blestem al mării forțată să le cedeze oamenilor ceva din imperiul ei de austeritate.

Un sculptor scandinav a cioplit una dintre cele mai sugestive imagini ale atotbiruinței omului, și imaginea aceasta, pe care am întîlnit-o în reproduceri în diferite țări de pe glob, nu este altceva decît o mînă gigantică, cu degetele răsfirate spre cer, ca într-un semn al nădejdei, al cutezanței, al avertismentului și al certitudinii. Pe degetul gros și pe arătătorul acestei mîini de uriaș, pășește, într-un sublim echilibru al îndrăznelii, silueta firavă a unui om, el însuși operă a mîinilor sale, gata

să înfrunte trăsnetele cerului, să desfidă nesfîrşirea universului, să-şi strige încăpăţînarea unei raţiuni care nu ştie altceva decît a reuşi. Am întîlnit simbolul acesta cioplit în piatră şi pe pămîntul Zelandei, şi în puţine locuri semnificaţia lui mi s-a părut mai potrivită.

Au fost mai întîi gheţarii orbi sub care planeta hiberna, dormindu-şi peste ere somnul geologic. Măcinat de retragerea zăpezilor veşnice, solul arid îşi lăsa umbrele milenare stratificate în trupurile icebergurilor care se depărtau de continent plutind maiestuos, ca nişte fantasme albe ce îşi tăinuiau cu perfidie forţa, nearătînd ochilor decît o cincime din uriaşele lor volume înghiţite de ape. În urma lor rămîneau morenele. Îngheţul multimilenar congelase fără să macereze, şi ţărîna puţină, strivită sub rostogolirea pietrelor, învăţa greu să rodească. Şi tocmai o astfel de ţară, cu un astfel de pămînt, a reuşit să devină, datorită muncii asidue şi sudoarei neprecupeţite, o adevărată grădină. Mai puţin de cinci milioane de danezi produc de trei ori mai multă pîine, lapte şi carne decît au nevoie, sfidînd performanţele cernoziomului, industrializînd agricultura, dominînd turmele cu sistemul nervos al electricităţii, îmblînzind soarele zgîrcit al nordului cu explozii de neon, vitaminizînd cu dărnicie scoarţa săracă a colţului lor de planetă cu tot ce-i lipseşte pentru a compensa rodnicia celor mai mănoase ogoare.

Danemarca este deci, înainte de toate, o ţară a biruinţei omului asupra vitregiei naturii. Imensă trebuie să fie dragostea fiilor ei faţă de glia străbună, de necuprins cultul statorniciei şi al perseverenţei, neîntrecută vrednicia lor, pentru ca dintr-un astfel de pămînt, smuls metru cu metru pietrei şi valurilor, mlaştinilor şi dunelor de nisip sărat, să se poată obţine o asemenea grăitoare imagine a izbîndei chibzuinţei omeneşti.

Adormiţi sub gorgane, strămoşii acestor oameni, care au făcut cîndva să tremure sub loviturile de vîslă ale corăbiilor lor toate mările lumii, purtau orgoliosul nume

de vikingi. Îi născuse tocmai ariditatea pămînturilor lor, și cu puținătatea ogoarelor îi trimisese să cutreiere mările lumii, făcîndu-i neîntrecuți constructori de corăbii, robuști navigatori. Trei sute de ani, din secolul al optulea pînă într-al unsprezecelea, țărmurile bătrînei Europe și-au strigat teama atunci cînd, pe pîntecul albastru al mării, apăreau pînzele lor. Din Baltica pînă în Adriatica, rupîndu-și vîslele în amontele fluviilor, schimbînd ambra pe aur și pe oțel de pumnale, cucerind porturi și sfărîmînd cetăți, oamenii aceștia au lăsat în amintirea Europei imaginea îndrăznelii neînfricate, virtutea celor ce nu cunosc teama de spații, certitudinea rotunjimii globului pămîntesc. Căci vikingii au fost, fără îndoială, adevărații descoperitori ai Americii, cei dintîi europeni care au înfruntat Atlanticul, neîntrecuții navigatori ai evului mediu pe curajul cărora avea să se modeleze îndrăzneala conchistadorilor iberici de mai tîrziu. Purtau căști cu coarne de tauri, sunau în trompete de alamă încolăcite ca niște șerpi aurii și își înmormîntau morții în trunchiuri de copac scobite ca niște lotci. Erau războinicii și, în același timp, romanticii nordului.

*
* *

Legendele lor se numesc „sagas“ și cred că în puține locuri de pe acest pămînt s-au născut povești mai cutremurătoare prin dramatismul lor, mai gingașe prin poezia lor, mai răscolitoare prin cutezanța ideilor pe care le transmit. O astfel de „saga“, scrisă prin secolul al doisprezecelea de un strănepot al vikingilor, Saxo Grammaticus, a înfiorat sufletul bătrînului Will, părintele dramei elisabethane de la Stratford-on-Avon, cu umbra chinuitoare a Prințului Tristeții care, fie și cu prețul nebuniei și al vieții, se vroia Prinț al Cunoașterii. Tragica lui siluetă apare cu siguranță pe cerul sumbru al nopții nordice, cînd pătrarul de lună scaldă sub privirile turiștilor zidurile vechiului castel de la Helsingör.

Am încercat să-i evoc imaginea furișîndu-se în penumbra marilor săli luminate de vitralii ale castelului Kronberg. Zadarnic. Decorul sugerat de Shakespeare era mai puternic decît realitatea nemisterioasă. Meterezele cenușii, turnurile în ruină, oștenii în armuri medievale, cutremurați de înfricoșătoarea apariție nocturnă a tatălui lui Hamlet, himerele unei lumi în care guverna vrăjitoria, plînsul stins al Ofeliei, delirul prințului care adresează unei căpățîni de mort suprema întrebare asupra rosturilor omului pe acest pămînt, — toate acestea nu se potriveau de loc cu imaginea palatului reconstruit, cu ziduri vopsite în galben și turnuri acoperite cu aramă coclită, cu macaralele portului din vecinătate și cu mitralierele nituitorilor de pe șantierul naval, cu prezența restaurantului-bar „Prințul Hamlet", cu întreaga industrie turistică locală pe care, cel ce involuntar a fondat-o, Shakespeare, nici nu și-o putea măcar imagina. Locul este însă punctul terminus într-un nobil pelerinaj al îndrăgostiților, și oamenii vin să evoce aici imaginea unor eroi dragi, așa cum la Famagusta, pe țărmurile calde ale Ciprului, sub zidurile cetății venețiene cu piatra răscoaptă de soare, cei veniți de peste țări și mări privesc cu ochii închiși vulcanica trecere a maurului Othelo... Și, ca și Famagusta lui Othelo, Helsingör rămîne un decor ideal pentru marile turnee ale teatrelor shakespearene.

Despre abatele Absalon, fondatorul Copenhagăi, „saga" povestește că și-a ales vatra pe „pămîntul mării", cel mai dur pămînt al Zeelandei, acolo unde primii oameni veniți după retragerea ghețarilor au aprins focul. Legenda și-a reconfirmat recent baza reală, deoarece, pe același loc, s-au găsit urmele unei silexerii preistorice. O altă „saga", evocîndu-l pe tatăl abatelui Absalon, un viking rătăcitor pe mări, amintește de soția acestuia care, spre a-și vesti iubitul îndepărtat despre nașterea a doi copii gemeni, a ridicat, conform tradiției vikinge, două turnuri înalte cît trei catarge de corabie... Acestea au devenit cu timpul turnurile catedralei Fie-

nesley, care are astăzi vîrsta Copenhagăi: opt sute de ani.

*
* *

A cunoaşte o ţară pe stradă, mi se pare pe cît de tentant, pe atît de hazardat. Şi totuşi, aflîndu-mă aici nu aş încerca altfel. Primul, şi cel mai nemijlocit contact cu realităţile unei ţări rămîne pentru mine strada. Oriunde m-aş afla, strada exercită faţă de mine o atracţie irezistibilă. Mă aşteaptă prieteni pe care de mult timp tînjesc să-i revăd, dar nu pot bate la uşile lor pînă cînd nu le respir aerul străzilor pe care au copilărit şi care i-au legat în maturitate de locurile lor de muncă, făcîndu-i să circule mereu, ca nişte celule ale vieţii în arterele vii ale urbei.

Metropolă a Zelandei, Copenhaga rămîne una dintre cele mai interesante aşezări umane ale Europei clasice. Îmi plac dinamismul ei — în pofida afirmaţiei foarte discutabile că nordicii ar fi oameni domoli —, culoarea, frenezia unei tinereţi în care temperamentul, mai puţin exteriorizat decît în ţările latine, cîştigă în profunzime printr-un adaos de lentori meditative şi printr-o tulburătoare conştiinţă a tragicului. O vastă literatură din care Europa nu s-a putut înfrupta pe măsura ei din pricina circulaţiei restrînse a limbii (caz aproape similar cu destinul literaturii noastre), atestă din plin existenţa milenară a acestei conştiinţe.

Strada e frenetică mai mult prin ritmurile lumii moderne decît prin exuberanţa caracterelor. O disciplină multiseculară de burg, în care „gazonul" responsabilităţii cetăţeneşti a individului a fost tuns şi stropit zilnic de vreo şapte-opt sute de ani încoace. E mult. În felul acesta, spiritul citadin guvernează asupra atitudinilor, arbitrînd cu promptitudine în cazul oricărei abateri de la conduita unanim acceptată. Asta face ca, la o neobişnuită densitate automobilistică, să nu fie nevoie decît de patru sute de

agenți de circulație pentru care agasantul țignal de la intersecții este aproape necunoscut iar reciprocitatea bunelor maniere în spinoasele probleme ale vieții rutiere — unanim acceptată. Pietonul e suveran și gestul de a-i acorda prioritate în orice împrejurare nu uimește pe nimeni și nu provoacă somații isterice din partea vreunui proaspăt posesor de limuzină care-și confundă mijlocul de locomoție cu un tanc al bădărăniei parvenite. Respectul acesta față de omul fără volan a dus la toleranța și ocrotirea bicicletei ; Copenhaga, la orele „de vîrf" al vieții rutiere, nu este altceva decît un excelent exemplu al conviețuirii pașnice între tot ce este chemat să circule. Alteța sa bicicleta are drepturi inviolabile și vai de șoferul care nu i le respectă ! Efectul este util ambelor părți — repunerea bicicletei în drepturile sale descongestionează transportul în comun și astfel, autorii de satire sînt văduviți de cel mai gras subiect de ironie, iar directorii autobuzelor și tramvaielor dorm liniștiți. Energia care s-ar fi consumat în imprecații la înghesuială devine în apăsarea pedalelor forță motrică utilă luptei cu obezitatea, velocipedismul de mase contribuind la menținerea liniei sportive și a unui tonus vital de „mens sana in corpore sana".

Strada copenhagheză cunoaște calmul numai după apusul soarelui. Oamenii sînt setoși de lumină, soarele zgîrcit al nordului le este un oaspete drag și, în ceasurile de intensitate a seninului, băncile de pe străzi și din parcuri se umplu cu fețe care se întorc după rotirea astrului întocmai ca florile soarelui. Lipsiți de un cer prea strălucitor, nordicii au născocit culoarea. Numai așa cred că se explică extraordinara lor contribuție în artele plastice ale omenirii, îndeosebi în școlile de pictură ale clasicismului.

Sub cerul mahmur, casele colorate în carmin venețian, sau în galben, statuile de cupru coclit, bronzurile șlefuite înviorează peisajul. Albastrul fiordurilor și vinețiul canalelor dau urbei un fundal marin umanizat de

verdele ogoarelor în asalt continuu asupra pămîntului arid, lăsat de retragerea morenelor.

* * *

Baltica dă peștele și chihlimbarul. Pășunile obținute prin cernerea și îndepărtarea pietrei — iarba și fînețele pentru turmele de porcine și cornute. Danezul este un agricultor antrenat de o experiență milenară în lupta pentru obținerea unor recolte de performanță dintr-un pămînt pe care poate că alții l-ar fi abandonat de mult. Edificator în acest sens, spre demonstrarea succeselor la care poate ajunge o agricultură intensivă făcută după cele mai avansate precepte ale agronomiei, este faptul că aproximativ șase sute cincizeci de mii de lucrători agricoli, reprezentînd proporția celor ocupați direct în munca ogoarelor și în zootehnie, asigură o producție cerealieră și animalieră capabilă să satisfacă nevoile a peste 15 milioane de oameni. În balanța de export a Danemarcei, volumul asigurat de producția agricolă tradițională este aproape egal cu exportul de produse industriale.

Orice fermă daneză atestă lupta acerbă cu asprimea naturii. Dar, o dată cîștigată victoria primogenă a omului asupra țărînei, bătălia a fost continuată cu aceeași cerbicie pentru autodepășire. E, poate un miracol, felul cum patru țărani, tatăl, mama și doi fii studenți, care numai șase luni pe an pot munci pe lîngă casa părintească, gospodăresc patru duzini de vaci, cîteva zeci de oi și de porci, ba mai pot îngriji și orătănii de ogradă, deși brațele de muncă nu sînt decît opt. Știința agronomiei moderne pătrunsă în obișnuință ca o a doua natură a țăranului, mica mecanizare, irigația și îngrășămintele chimice dau prima parte a explicației. A doua — vine numai din ingeniozitatea omului. Pășcutul cirezilor se face cu ajutorul păstorului electric, prin parcelarea izlazului și îngrădirea parcelelor cu fire electrice care nu

permit tabulaţia liberă ci obligă vita să „radă" iarba ca în palmă. Apoi ţarcul electric se mută pe altă parcelă, şi aşa mai departe, exact numărul de zile cît să permită ierbii de pe primul loc să crească din nou. Mulsul se face tot electric. Spălatul la fel. Omul nu mai poate susţine concurenţa preţurilor agricole fără o producţie pe scară industrială, mîna de lucru este scumpă, căci munca omului e cel mai preţios produs, şi atunci ingeniozitatea trebuie să cîştige lupta pentru calitate.

*

* *

Cred că fiinţa fiecărui oraş care a aprins pe harta lumii o torţă a civilizaţiei este legată de un simbol. Parisul este sugerat de Turnul Eiffel, Leningradul de statuia ecvestră a lui Petru cel Mare, Berlinul de un urs, Atena de Parthenon, New-York-ul de Empire Building, Bruxelles-ul de Maneken Pis. Copenhaga are o emblemă lirică de o excepţională frumuseţe: Micuţa Sirenă de pe Langelinie, faleza golfului marin, fata ieşită din valuri spre a privi cu nostalgie pămîntul oamenilor. Stînca pe care se mulează trupul ei de înotătoare se află undeva sub pasajul de nivel pe care circulă maşinile şi numai cei ce îi ştiu lăcaşul se opresc s-o admire. Şi totuşi, punctul acela de pe ţărmul danez, undeva în faţa marilor şantiere navale Burmester-Wain, a devenit un loc de pelerinaj pentru toţi cei ce intră pe porţile cetăţii. Sculptura îi aparţine lui Edward Eriksen şi a fost modelată în 1913 după modelul unei celebre balerine daneze, Ellen Price.

O altă statuie celebră a Copenhagăi, pusă să înfrumuseţeze fîntîna lui Gefion, este ilustrarea uneia dintre cele mai grăitoare legende daneze. Ea reprezintă o ţărancă din Iutlanda, mamă a patru flăcăi, care, pentru a înfrînge natura aspră a ţării ei, şi-a transformat fiii în tauri. i-a înhămat la plug şi a deschis, astfel, prima brazdă într-un pămînt inospitalier. Apa care ţîşneşte de

sub cuțitele plugului simbolizează rodnicia naturii domesticite.

*
* *

Pe Coasta Dalmată, pămîntul a fost pumn cu pumn sustras mării, munților de piatră seacă și fricii ancestrale în fața unei naturi capricioase, prea încărcată de splendori, dar lipsită de generozitatea fertilității. Ogoarele — minuscule oaze verzi binecuvîntate pe sponci de un Bachus zgîrcit cu o viță pitică cu bobul ca lacrima — măslini bătrîni cu trunchiuri cocîrjate, încăpățînați să trăiască oricum și oricît, smochini pipernicițі ridicîndu-și spre cer a implorare frunzele ca niște palme vegetale, pini mediteraneeni cu coroanele firave, chiparoși supli, subțiri ca sulițele — totul ocrotit prin ziduri groase de piatră încît pămîntul reținut în poala golașă a muntelui arată ca un fagure pietrificat. Împrejmuirile de netrecut par să ateste existența unui atroce simț al proprietății, dar privirii mai scrutătoare îi dezvăluie o realitate crudă, plină de logică: piatra zidurilor înalte, grosimea lor — uneori mai mare decît peticul de pămînt pe care îl îngrădesc, e fosta vatră stearpă a țarinei, osul muntelui scos în așchii de om pentru a face loc dramului de ogor și a-i da din sudoarea sa respirație și din dragoste — putere germinatorie. Căci un pămînt atît de muncit nu poate fi decît iubit nebunește, el e certificatul cel mai convingător al dreptului la pîinea aprig agonisită. Te-ai aștepta ca, în astfel de locuri, oamenii să fie crunți, posaci, inospitalieri, îndobitociți de o trudă prea abrutizantă într-un cadru neomenesc de frumos, dar ei, dalmațienii coastelor aride, sînt doar nonșalanți, dar aprigi la mînie, economi, dar de o generozitate și de un simț al prieteniei și al respectului față de om cum numai în puține locuri de pe acest pămînt mai poți afla.

Sub cerul ca sticla, peste marea ca sticla, între clinii munților de granit, sub potopul încremenit al pie-

trei, fiecare sămînță care a încolțit a fost mai întîi umezită și încălzită în palma omului, apoi pusă cu grijă în pămîntul drămuit și ocrotită cu ziduri ca de cetate. În haosul carstic al Dalmației mijlocii, oamenii nu sînt prea numeroși, căci hrana e pe sponci. Asprimea raporturilor dintre piatră, apă și om e umanizată însă de legile pămîntului. În unele locuri, morții n-au unde putrezi, căci lipsește țărîna care să-i prefacă în țărînă și atunci se usucă în sicriele lor vîrîte în morminte scobite cu dalta în cremenea muntelui... Și totuși, duritatea vieții n-a șters zîmbetul ospitalității, și strîngerea de mînă, și omenia, îi rămîn trecătorului, venit de pe alte pămînturi mai mănoase, spre a rodi în ele ținerea de minte.

* * *

În inima de cremene a Herțegovinei, piatra seacă e străpunsă pînă la Adriatica de un fluviu nărăvaș, cu nume de femeie dezlănțuită, cu trecut legendar și viitor de aur : Neretva. Matca mereu gîtuită de versanții munților, o respirație gîfîită într-o luncă de piatră, numele vijelios și apele de smarald lichid pierdute în ultramarinul Adriaticei, acest fluviu scurt, poate cel mai scurt din Europa, e traversat de cele mai splendide poduri din lume.

Am spus că are un trecut legendar, deoarece apele lui au curs prea adesea înroșite de sînge omenesc și am mai spus că are un viitor de aur deoarece tăinuie forțe nebănuite, ușor de stăpînit prin ingeniozitatea omului. În amonte, matca prea strîmtă abia a permis vecinătatea unei șosele cățărate cînd pe un versant, cînd pe altul și, pînă nu de mult, o cale ferată îngustă, unul dintre primele drumuri de fier europene, înlocuită în anii postbelici cu o arteră electrificată, pusă să lege în numai patru ceasuri capitala Bosniei și Herțegovinei — Sarajevo, de coasta dalmată. În aval, eliberarea bruscă din strînsoarea munților dă zbuciumatei Neretve, ca o răs-

plată pentru gituirile de pînă acum, patul odihnitor al unei lunci mănoase, cu pămînt gras, cu livezi și grădini ghiftuite, capabile să sature cîteva orașe.

La Mostar, orășel musulman ridicat după canoanele unui ev mediu oriental, Neretva oferă lumii cel mai autentic decor pentru poveștile Seherezadei, cercurile perfecte de piatră albă cu care oamenii i-au înconjurat trupul inspirîndu-i lui Ivo Andrici un sublim poem în proză despre poduri. Locul e de o frumusețe prin nimic alterată de amprenta urbanismului standard al epocii noastre, cartierele vechi care le-ar fi stat ca sarea în ochi unor edili cu exces de zel și neînfrînate porniri demolatorii au devenit obiective de deosebită atracție turistică, susținînd cu brio emblema Balcanilor pitorești. Ateliere străvechi în care lucrează și azi strănepoții arămarilor medievali, dînd cu măestria lor strălucire artizanatului bosniac, restaurante specifice, o piață de legume în care parcă s-a revărsat tot zahărul din delta Neretvei și tot soarele Herțegovinei, dau Mostarului aerul unei generoase ospitalități.

Neretva, fluviu slăvit și blestemat în cîntec, plîns și implorat ca locul celei mai scumpe fericiri și totodată al celei mai cumplite nenorociri, a cunoscut în ultimul război înfrîngeri și victorii cum puține meleaguri de pe pămînt au mai cunoscut. O singură dată cursul ei a fost stăvilit, și atunci opreliștea a fost formată din trupuri omenești. Pe valea ei prăpăstioasă s-a desfășurat cea mai grea bătălie dusă de partizanii iugoslavi în lupta pentru eliberarea țării lor de sub jugul fascist. Neretva și-a umflat apele, a străpuns barajul din sloiuri de gheață și trupuri omenești și, victorioasă, a curs mai departe...

Sub podul ca un arc de cerc de la Mostar, Neretva are o adîncime de opt metri. Distanța de la suprafața ei pînă la parapetul podului este de treizeci de metri. Cîțiva băieți, între unsprezece și cincisprezece ani, ne înconjoară și ne întreabă dacă nu sîntem amatori să plătim cu cîțiva dinari spectacolul unui salt mortal de pe pod pînă în bulboana verde care clocotește sub noi, zbătîndu-se în spume.

— Slaba lóva, băieţi, slaba lóva! — le tempereazӑ elanul demonstrativ interpretul nostru. Dînşii nu sînt americani.

Se găseau însă şi americani. De pe terasa restaurantului din dreapta podului, priveau jumătatea de cerc sub care rîdea moartea verde, săgetată de trupurile delfinilor de bronz. Sperau, poate, în infima greşeală a zburătorilor adolescenţi care să le smulgă din piepturi vaierul emoţiei, al deznădejdei şi totodată al satisfacţiei. Dar copiii Neretvei apăreau nevătămaţi din bulboana înspumată, rîzînd către soare victorioşi. Încă o dată învinseseră.

*
* *

Iugoslavii i-au zis Iadran, şi numele acesta sună albastru, luminos, blînd. Latinii care au botezat-o Adriatica au prins şi ei, în acest cuvînt, ceva din reverberaţia visului. Nu ştiu de unde-i vine numele şi nu vreau să fac etimologie. E prea multă frumuseţe, parcă nedrept de multă pentru un singur loc. Urmăresc ţărmul dantelat, fiordurile cu vegetaţie mediteraneană, insulele albe ca nişte aisberguri dogoritoare, splendoarea unor oraşe unice ca Dubrovnik sau Rijeka, Split sau Troghir, Makarska sau Bakar, Ulcin sau Kotor... Golfurile adînci, ocrotitoare ale vieţii în faţa uraganelor, sînt limane ale liniştii, refugii pentru navigatori, rezervaţii ale sudului — prea avansat către miazănoapte — pentru pădurile de măslini şi smochini. Munţi negri, munţi cenuşii, golaşi sau împăduriţi, privesc măreţ întinderea albastră, veghind parcă cu toată puterea Alpilor Dinarici la securitatea celor peste o mie de insule care se înşiră în lungul ţărmului iugoslav spre împodobirea unei mări în care croazierele sînt o permanentă surpriză.

Marea aceasta cutreierată secole de-a rîndul de felucele corsarilor cunoscuse liburnele grecilor cu lebede la provă, trierele romane de acum două milenii şi jumătate cu cîte două sute de lopeţi, chebecurile piraţilor din Ana-

tolia și caravelele cu tunuri, cărora, dintre toate navele făurite de om, le-a fost rezervată cel mai adeseori bucuria descoperirii pămînturilor noi...

Marea aceasta a fost leagănul unor genii ale navigației ca Mato Mîrska din Herțeg Novi care, la jumătatea veacului trecut, a străbătut toate oceanele, sau ca Marko Martinovici din Perast care, pe la 1698, instruia la Kotor în arta navigației matrozii lui Petru cel Mare, sau ca Iva Visin care, în 2757 zile de navigație, a străbătut cu mai bine de un secol în urmă peste o sută de mii de kilometri prin toate mările lumii.

Orientată către sud-vest, Adriatica trăiește cele mai sublime ceasuri ale crepusculului. Un apus de soare la Dubrovnik, privit de pe povîrnișurile munților, de unde străvechea cetate a Raguzei se vede ca un pumn de cremene trîntit în albastrul mării, rămîne, întotdeauna, de neuitat. Generoasă, marea aceasta străvezie, hotar între excesiva, copleșitoarea, sufocanta vitalitate a sudului și austeritatea nordului, oferă înotătorului securitate, și năvoadelor pescărești, belșug. E o mare pe măsura omului. E o mare care face pămîntul grădină. E o mare care face omul mai om. E Iadran.

*
* *

O stalactită din peștera Postojnei crește cu un milimetru la trei ani, și în grotele întunericului de nepătruns sînt exemplare străvezii, translucide ca alabastrul, atingînd zece-doisprezece metri înălțime. În trupul lor de calcar e înscrisă vîrsta veșniciei. Dar însăși ea, veșnicia, se naște, trăiește și moare, căci în labirintele Postojnei există stalactite vechi de milioane de ani, care au murit, trupul lor s-a gîrbovit, a devenit slinos, cafeniu ori vînăt, înnegrindu-se încetul cu încetul. Alte stalactite și alte stalagmite se nasc și cresc în imperiul de beznă al celui mai desăvîrșit sculptor abstracționist care e natura.

Cînd prima rază de lumină a fost adusă de om aici s-au sfîșiat cortine de piatră, au căzut draperii transparente, rochiile zînelor ascunse de poveștile cu frumuseți răpite și căpcăuni răpitori și-au agățat faldurile în pădurea de calcar, lăsînd din goana nălucilor doar aceste eșarfe de dantele scumpe țesute de timp cu migala mileniilor.

Sînt douăzeci de kilometri de galerii într-o lume în care nimic nu poate fi mai fantastic, mai sublim, mai aproape de decorul ireal al basmelor copilăriei. Un arhitect genial în demența lui creatoare a dat în cavernele subterane, pe întuneric și în mare taină, formă de coșmar carstic la tot ceea ce omul a gîndit, a construit și a visat, deasupra, la lumină, pe trupul împădurit al muntelui. Un trenuleț electric aleargă prin galeriile întortocheate legînd cu paralelele șinelor lui bortele unor catedrale păgîne, grotele supraetajate, cascadele pietrificate, pădurile de calcar auriu, lacurile încremenite în care s-a descoperit înfruntînd întunericul și vîrsta stalagmitelor o vietate ciudată, un pește cu picioare de șopîrlă, orb, cu pielea ca epiderma omului, capabil să respire atît în apă cît și în aer, să trăiască o jumătate de an fără hrană, să nască și să moară într-o lume din care orice lume a viețuitoarelor părea exclusă. Poate că animalul acesta mic, șopîrla albă-roz a întunericului veșnic, apărută în peștera Postojnei o dată cu prima stalagmită, răspunde chinuitoarelor întrebări legate de existența vieții pe alte planete... Are mișcări delicate, molatece, constante, deprinse de la timpul fără de timp, acolo unde singura cadență e punctată de picăturile de apă picurate ritmic dintr-o stalactită pe o stalagmită, pentru ca fiecare să crească cu un milimetru la trei ani, apropiindu-se și contopindu-se inevitabil, peste milenii, în moarte.

*
* *

În țara aceasta un nume ca un cîntec, Macedonia, cu țărîna luată în copite de Ducipal — legendarul armăsar

al lui Alexandru cel Mare — totul e culoare de icoană ocrotită şi ocrotitoare, curată prin gînd, gravă, sobră, plină de încredere în viaţă şi de sfidare a morţii. Mai mult ca oriunde, aici pămîntul ar merita numele perseverenţei. Oamenii se întorc unde le e drag, unde-şi au rădăcinile. Scoarţa e incertă, cataclismele tectonice au cutremurat liniştea strămoşilor răsucindu-i în morminte, ultimul cutremur care la 26 iulie 1968 a transformat Skopje — un oraş de două sute de mii de locuitori — într-un maldăr de ruine, a consfinţit locului dreptul de a găzdui „catastrofa secolului".

În faţa acestui oraş reclădit pe ruinele stratificate ale repetatelor sale distrugeri, încerci un sentiment straniu prin ambiguitatea lui. Pe de o parte neliniştea, teama sugerată de spectrul neprevăzutului, al fatalităţii, iar pe de altă parte mîndria vieţii atotbiruitoare, dezarmarea forţelor demente ale naturii în faţa perseverenţei, imposibilitatea dezrădăcinării omului din locul unde s-a fixat şi s-a hotărît să trăiască. E în această încrîncenare o nevoie nemărturisită de fatalitate, o încercare a nervilor, o măsurare continuă a puterilor între om şi supraomenesc. E o tristă neputinţă de desprindere, o incapacitate de a renunţa, o îndărătnicie inexplicabilă în rezistenţă, o neîntreruptă încercare a solidarităţii, o încredere neţărmurită, oarbă ca orice încredere în necunoscut, că ultima nenorocire a fost cu adevărat ultima şi că nimic, niciodată, n-o va mai putea repeta.

Privesc gara de beton a oraşului sfîrtecată de cutremur, blocurile albe, masive, aliniate ca o armată a vieţii pregătită să înfrunte cele mai cumplite manifestări tectonice, privesc cohortele de barăci în care s-a refugiat o întreagă populaţie incapabilă să abandoneze locul cataclismului, şi, deşi simt că trebuie să părăsesc curînd oraşul în ruine, îmi place să zăbovesc pe străzile lui, să urmăresc joaca copiilor, grupurile de muncitori întorcîndu-se pe biciclete de la lucru, trenurile plecînd şi venind ca spre cel mai sigur loc din lume, îndrăgostiţii să-

rutîndu-se şi binecuvîntînd cu mîngîierile lor acest chinuit colţ de lume unde vor naşte copii, unde mereu vor naşte copii...

* * *

— Bine, i-am spus prietenului meu, arhitectul din Gdansk. Nu era mai simplu să strîngeţi de prin ruini fragmentele de ornament, capitelurile, emblemele de fier forjat, frontispiciile caselor medievale dărîmate de război, şi să le duceţi la muzeu ?

— Crezi ?... S-ar fi putut, de ce nu ? Le-am fi instalat cu închinăciune în sălile liniştite ca pe nişte relicve, dar asta n-ar fi însemnat mai mult decît un sărut depus pe fruntea unui mort !...

Am avut întotdeauna un sentiment de netăinuită condescendenţă şi admiraţie faţă de pasiunea restaurării valorilor naţionale pe care o dovedesc polonezii. N-am trăit niciodată mai puternic încrederea în capacitatea creatoare a omului, indiferent de cataclismele care i-ar distruge opera de secole şi milenii, ca în serile cînd umbra îmi era prelungită peste dalele tocite ale „Staruvkăi" („Bătrînica") din Gdansk, sub lumina tremurătoare a felinarelor străvechi, smulgînd întunericului peisajul renascentin al oraşului medieval.

În primii ani ai reconstrucţiei, în timpul „foamei" de locuinţe şi a lipsurilor celor mai dramatice, ideea de a cultiva în cîmpul nemărginit al ruinelor podoabele rare ale lumii de altă dată părea o nebunie. Şi totuşi, spiritul Varşoviei l-am simţit în toată autenticitatea lui, bătînd pe străzile întortocheate ale lui Staroe Miasto, sau în arcul de cărămidă, statui şi asfalt al arterei. „Nowv Swiat". Ciudat, pînă şi porumbeii Varşoviei preferă să se rotească în jurul coloanei lui Zygmund din piaţa fostului palat regal, lăsîndu-se din zbor în grădiniţa de sub statuia lui Mickiewicz, sau pe treptele cenuşii ale Cate-

dralei „Sfînta Cruce" la umbra zidurilor reci care adăpostesc inima lui Chopin...

Vistula e un plămîn cu respirația răcoritoare, pieptul ei a ridicat din apele tulburi podurile prăbușite de bombe și, tot mai mult, de pe oglinda-i mohorîtă, se retrage spectrul ruinelor, făcînd loc orașului sclipitor de altă dată, reîntrupat din propria lui cenușă.

Varșovia e, într-adevăr, ca o femeie care a suportat o sarcină dificilă și care impune tuturor respect și condescendență.

*
* *

Inginerii Oliwei n-au vrut să trîmbițeze din trompetele lor aurite, atunci cînd Führerul celui de-al III-lea Reich a pătruns cu suita crucilor lui încîrligate, în catedrala albă. Pur și simplu, organistul n-a mai putut fi găsit. Unul din ofițerii camarilei l-a suplinit la treptele clapelor de fildeș și atunci Marșul nupțial de Wagner a răsunat plăcut augustelor urechi, ca un imn fascist.

Doisprezece oameni învîrteau în podul catedralei roata foalelor care împingea o adevărată vijelie în fluierele celei mai mari orgi din lume. Peisajul rococo al orgăi înveșmîntată în lemn sculptat s-a animat ca atins de o baghetă vrăjită, îngerii și-au înălțat trîmbițele strălucitoare, sorii de aur au început să-și învîrtă discurile, ramurile de măslin s-au înfiorat, năvala sunetelor părea să anunțe apropierea carului înaripat al Sfîntului Eremia... Și inima Führerului a tresăltat emoționată.

Aici, în catedrala gotică unde își dorm somnul de veci împărații Pomeraniei, Hitler plănuia să se cunune. Era aproape întuneric, căci vitraliile scumpe fuseseră scoase și ascunse de blestemații de polonezi, iar ferestrele zidite. Era frig și umbră dar Führerului îi plăcea umbra, iar gigantica orgă făurită cu un sfert de mileniu în urmă nu fusese demontată și rămăsese să-și miște îngerii negri în semiobscuritatea catedralei pustii.

Da, aici avea să se cunune, sau la Cracovia, sub altarul Witt Stwosz, sau mai bine avea să aducă altarul la Oliwa ori să ducă orga la Cracovia pentru a le avea la îndemînă, împreunate, la adevăratul triumf al Amfititrei. Dar s-a cununat într-un bunker de beton armat, fără orgă și altar, sub canonada tunurilor care-i măcinau Reichul, și sub privirea tristă, îngăduitoare, plînsă, a cîinelui său condamnat la moarte prin cianură, pentru ca stăpînul să-i vadă sfîrșitul și apoi să-l imite.

Organistul care n-a vrut să cînte la intrarea Führerului în Oliwa a murit în lagărul de la Stuthoff, lîngă Gdansk, cu toate că i se dăduse munca relativ ușoară de capel-maistru în orchestra ce însoțea cu marșurile ei săltărețe supliciile lagărului...

Legenda spune că, în 1790, anul făuririi orgăi de la Oliwa, creatorul ei, un călugăr din ordinul cistercienilor, a fost răpus de o criză cardiacă în momentul supremei bucurii cînd giganticul instrument cu îngerii lui mișcători a scos primul acord...

*
* *

Cine a trecut la ora amiezii prin Cracovia nu se poate să nu fi fost frapat de originala marcare a clipei care, de șase secole, se face în același mod. Lumea se adună în străvechea piață a Țesătorilor, la fel ca în fața celebrului ceasornic din turnul medieval al fostei primării pragheze, ca în splendida Grande Place din Bruxelles sau în Krasnaia Ploșciad a Moscovei, pentru a fi martoră la spectacolul audio-vizual al trecerii clipei. Dar aici, la Cracovia, timpul amiezii este parabolă și legendă. La Bruxelles oamenii așteaptă simfonia clopotelor ; la Praga — defilarea celor doisprezece apostoli sub cadența bătută de coasa morții ; sub turnul Spaski din Moscova — clopotele Kremlinului și schimbarea gărzii la Mausoleu ; la Cracovia — o veche poveste rostită de trompeta unei străji puse să vegheze peste istorie. Retransmis zi de zi

peste toată Polonia de posturile de radio, semnalul amiezii a devenit, alături de acordul „Polonezei“ de Chopin, indicativul radiofonic cel mai straniu şi cel mai original dintre cîte mi-au fost dat să aud.

În turnul cvadrilateral al lui Marianski Sobor, sus, deasupra oraşului, peste acoperişurile cenuşii şi zidurile mohorîte ale caselor medievale, într-o cămăruţă cît o chilie, stă un om care, ceas de ceas, cu o precizie de ornic, n-are altă treabă decît să iasă la lumină, să-şi înalţe trompeta şi să repete către cele patru zări un semnal cu inflexiuni tragice, patetice, răscolitoare, ca un ţipăt de alarmă. De fiecare dată, după primele măsuri ale melodiei, sunetul trompetei se frînge brusc, căzînd ca un suspin de agonie, pentru a se reînălţa către alt punct cardinal şi a muri din nou. O uşă veche care scrîşneşte din balamale, patru paşi răsunînd pe scîndura podelelor, pîlnia trompetei vechi ridicîndu-se către vîrful turnului, chemarea, ţipătul, căderea într-o încremenire a degetelor îngheţate de aripa morţii pe o nedumeritoare întrebare „de ce ?“, şi stingerea suflului într-o sfîşietoare prăbuşire... Apoi alţi patru paşi, din nou trompeta chemînd, şi frîngerea melodiei repetate aidoma, ca şi cînd încă şi încă o dată, lovită din toate zările, ea trebuie să moară în acelaşi vaier sfîşietor. Răsăritul, miazănoaptea, miazăziua şi apusul cheamă la fel şi mor la fel. Apoi clopotul mare începe să bată, stolurile de porumbei de sub statuia lui Mickiewicz îşi iau zborul planînd în rotocoale largi pe deasupra mulţimii şi, după ultima secundă dinaintea amiezii, uşa chiliei scrîşneşte din nou din balamale aşteptînd scurgerea altei ore.

Legenda glăsuieşte că, de demult, prin veacul al XIV-lea, straja din turnul bisericii pusă să vegheze asupra oraşului, văzînd hoardele tătăreşti năvălind asupra Cracoviei, a ieşit să dea semnalul de alarmă. Cînd trompeta striga, o săgeată duşmană a străpuns pieptul vrednicei straje, gîtuindu-i suflarea şi frîngîndu-i chemarea. Exact acolo, şi acum, melodia se transformă într-un vaier şi moare în suspin pentru a se reînălţa din nou, spre altă

zare. De atunci, de șase secole, ceas de ceas, dar mai osebit la miezul zilei, straja care și-a transmis trompeta din tată în fiu, din generație în generație, repetă apelul-simbol. N-a tăcut decît în anii ocupației fasciste cînd, peste turnul catedralei, a fost pusă să fîlfîie crucea încîrligată a svasticii, iar în chilia străjii au apărut, către toate zările, țevile mitralierelor naziste.

Aceeași vremelnică eclipsă a trebuit să sufere și capodopera adăpostită de sobor, celebrul altar al lui Witt Stwosz, silezianul, operă de o inestimabilă valoare artistică, ambalată în lăzi ferecate și strămutată în „Vaterland" să zacă în beciul castelului din Nürenberg. Tăiat în lemn de tei, acest splendid triptic, care nu se deschide decît în zilele de sărbătoare pentru a-și dezvălui toate cele optsprezece basoreliefuri, este orgoliul Cracoviei. Reîntoarcerea lui la locul căruia îi fusese hărăzit de marele artist nu s-a putut face decît în 1946, după redobîndirea bunurilor — atîtea cîte au mai putut fi găsite — furate de către vremelnicii ocupanți ai Cracoviei.

Sculptîndu-l timp de unsprezece ani, între 1477 și 1489, Stwosz, ca atîția artiști ai Renașterii, a avut curajul răsturnării timpului, sfinții din legendele biblice, vechi pe atunci de cincisprezece secole, sînt îmbrăcați după moda din timpul lui, au gesturi și expresii împrumutate de la contemporanii artistului, atitudinile lor hieratice nu sînt închipuirea sugerată de mituri, ci sfidarea acestora prin realismul unui iconoclast bulversator de canoane și făuritor de noi icoane. Oare ne-am putea imagina un pictor din zilele noastre zugrăvind o răstignire cu un Cristos cu pălărie, între doi gangsteri, cu gardă polițienească și bocitoare în minijupă ? La vremea lui, Witt Stwosz, asta a făcut. Și cei ce i-au văzut opera s-au cutremurat de permanența fărădelegii.

Aceste două prezențe cracoviene, trompeta din turn cu țipătul ei de moarte și altarul din penumbra filtrată de vitraliile catedralei, îți strecoară în suflet o răscolitoare întrebare : De ce oamenii nu pot uita ? Și cît de reconfortant este răspunsul care dezminte zicala că timpul

aşterne uitarea! Căci însăşi măsurarea lui, aici, la Cracovia, înseamnă neuitare.

*

* *

Doamna Sara este o cămilă, o preapaşnică şi rumegătoare cămilă de Mongolia, căreia i s-au încropit cu basculanta cîteva palme de dune calde în grădina zoologică suedeză din Kolmardens Ostergötland, adică tocmai în Țara Ostrogoților. Cînd ne-am întîlnit, mergea pe 42 de ani, exact vîrsta mea. De aceea, probabil, privindu-ne îndelung în ochi, parcă ne-am înțeles omeneşte.

A fost adusă aici, la numai trei ceasuri cu maşina de cercul polar, cumpărată de mică de la păstorii mongoli şi, de bine, de rău, s-a aclimatizat cu frigul compensîndu-şi dîrdîiala toamnelor reci şi a iernilor înghețate cu generozitatea ierbii grase şi a fînețelor cosite special pentru ea din soiurile către care a manifestat o binedemonstrată predilecție culinară.

Cu timpul i s-a adus şi un soț, dîrz şi chipeş cocoşat, împreună cu care s-au pus gospodăreşte pe treabă şi şi-au fericit stăpînii cu cîteva progenituri blonde şi promițător cocoşate, perfect adaptate la asprimea climei vikingiene.

Dar de ce, dintre toate sălbăticiunile şi orătăniile Kolmardensului — risipite prin pădurea de pini ca într-o junglă nordică spre desfătarea tuturor copiilor între doi şi o sută doi ani — m-am oprit tocmai la dunele din țarcul doamnei Sara? Pentru că dînsa este o venerabilă doamnă, un patruped cu stagii îndelungate în slujirea omului, o răbdătoare filosoafă care n-a vrut să ia viața aşa cum i se oferea, ci, liberă şi nesilită de nimeni şi-a pus cocoaşa la muncă. Cînd a venit războiul, deşi el n-a atins pămîntul Suediei, Sara şi-a luat tălpăşița plecînd în Norvegia, la partizani. Şi, vreme de o mie de zile, a tot cărat poveri cu arme, cu mine şi grenade, călcînd munții septentrionali ca o destoinică alpinistă, vrînd parcă

să demonstreze că, dacă Hanibal nu și-ar fi dotat armatele cu elefanți, ci cu cămile, ar fi trecut mai ușor Alpii.

Acum, doamna Sara își trăiește pașnic bătrînețile, blazată și de nimic uimită, căci a văzut destule în viață și cred că îi înțelege pe oameni mai bine decît se înțeleg ei înșiși. Copita îi calcă lat în nisipul fin strîns cu fărașul de pe plajele zgîrcite ale Mării Nordului, cocoașele îi năpîrlesc trimițînd pe aripile vîntului smocuri de păr cafeniu, ochii îi lăcrimează omenește și privirea ei parcă ar spune : „Dar voi cum o mai duceți, oameni buni ?" Uneori, cînd soarele strălucește pe cer, rîde cu un cap de Fernandel, alteori, mai ales atunci cînd simte apropierea frigului, se posomorăște și își mînă progeniturile sub lămpile cu raze ultraviolete pentru a le mai înzdrăveni trupurile rebegite.

Puii de om sînt slăbiciunea ei. O bunică respectabilă care, dacă ar avea grai și i s-ar pune o bonetă pe creștet, ar depăna la povești cum numai cine a văzut ceea ce a văzut ea, și a trăit ce-a trăit ea le știe.

— Stimată doamnă, se spune că ați făcut războiul. E adevărat ? — o întreb.

Mă privește lung cu doi ochi încărcați de o înțelepciune mută, tot rotindu-și falca inferioară din dreapta spre stînga și din stînga spre dreapta, arătîndu-mi cîteva fire de otavă prinse în barba-i ca o mătură.

— Ce părere aveți despre război ?

Fornăie.

— Cum să interpretez fornăitul dumneavoastră ?

„Dialogul" acesta a mai continuat o bucată de vreme, pînă cînd, la gardul de sîrmă al țarcului au apărut cîțiva țînci cu acadele.

Nu m-am ales cu nici un răspuns pe care să-l pot tălmăci în vreun fel. La plecare, Sara m-a gratulat cu o lovitură de coadă parcă mustrîndu-mă pentru întrebările mele naive.

M-am întors atunci către oameni, să le pun aceleași întrebări. Dar ei, din păcate, nu mai au de mult cozi, ori și le ascund așa de bine că nu li se mai văd.

*
* *

Femei înbrăcate în negru, cu păr ca smoala, cu ochi de tăciune, au traversat întreaga istorie a Eladei, cu strigăte de păsări, cu plînset de mame, cu rugăminți de iubite, aceleași mereu, coborînd din tragediile antice pentru a se opri din nou la porțile cetății veșnice.

*
* *

O dorință puternică, irezistibilă — aceea de a merge desculț pe dalele lustruite de tălpile istoriei din templele Eladei. Să le simt temperatura de tîmple îngîndurate, să le pipăi netezimea de obraz feciorelnic, să le sărut pîntecul care a rodit atît omenesc. Dale de marmură spălate cu sîngele eroilor, cu lacrimile văduvelor, dale lucioase, calde, uscate ca palma de meridional, dale rotunjite ca patul de pușcă, dale pe care s-au zvîrcolit înfrînții, iar învingătorii au vărsat vin de Rodos, de Tinos și Larisa, dale pe care s-au rostit cutremurătoare jurăminte, s-au încălcat făgăduințe și s-au osîndit sperjurii. Le simt zvîcnetul sub tălpi și, deodată, atingerea lor mi se pare o impietate.

*
* *

La Cap Sounion, în punctul cel mai sudic al Aticei, pe un promontoriu de granit, se înalță, ca un piept bărbătesc în calea tuturor vînturilor, templul lui Poseidon. Din trupul lui strălucitor de altădată n-au mai rămas decît coastele albe-gălbui ca fildeșul. O inscripție de cinci litere e săpată în carnea unei dale de marmură și oamenii o cruță : „Byron“.

În față, spintecînd albastrul mării, o insulă cenușie fără un petec de verdeață, ca un aisberg dogoritor, ca o spinare de hulpavă jiganie preistorică, ținută la distanță de palma deschisă a Greciei : Macronisos. Nume sinistru care ar trebui trecut în dicționarele lumii, alături de altele asemănătoare, ca explicație la cuvîntul „martiriu"... Pentru ca acele zece litere ale lui săpate de suferință în valurile Egeei să nu se uite...

*
* *

Trec din nou cu gîndul — ca în atîtea clipe cînd vreau să-mi populez existența cu amintirea unor zile fericite — pe lîngă insula Poros. Vasul alb despică o Egee de ultramarin, sub un cer de ultramarin și oamenii au parcă un suflet pur, candid de ultramarin. În apa mării, meduze galben-cafenii își pîlpîie în stoluri umbrelele gelatinoase, parcă ar fi frunzele de stejar ale unor toamne fantastice din țara blajinilor. Pești zburători țîșnesc ca niște săgeți de oțel aventurîndu-se pentru cîteva clipe — atît cît își pot ține respirația — în văzduhul oamenilor, în timp ce vasul dă ocol domol insulei pe care s-a sinucis Demostene. O navă de război se leagănă cenușiu lîngă țărm, cu țevile tunurilor bățoase, și aștepți să le vezi înmuindu-le soarele torid, topindu-le, altfel de ce ar mai fi ronțăit omul acela pietre ca să învețe să le vorbească oamenilor, și de ce altul a mai încercat gustul de fiere al cucutei pentru a le da o lecție de demnitate ?
Și-l văd din nou pe Socrate la Poros, silit să înghită cupă după cupă din zeama verde de cucută, căci țării care l-a născut, încălcători de lege, încearcă din nou să-i pună căluș...

*
* *

Am cunoscut prea bine și sufletul și chipul Eladei, și-n multe nopți de vise albastre am suspinat de dorul

ei, cum numai la amintirea unei iubite mereu iubite suspini. Scriind despre Grecia, simţeam că nu fac reportaje, ci scrisori de dragoste.

Îi ştiu bucuria năvalnică şi lacrimile amare, îi ştiu puterea de vis, setea de libertate, mîndria, demnitatea, conştiinţa propriei valori. Îi ştiu forţa şi căldura braţelor, îi ştiu răbdarea, îi ştiu credinţa şi dorul de oameni. Şi ştiu bine că un astfel de popor nu poate fi îngenuncheat, şi silă fără milă mi-e de cei ce în trufia lor şi-n nesăbuita lor nutrire socot că demenţa poate guverna raţiunea, botniţa înăbuşi suflarea, călcîiul de fier strivi inimile. Căci pe zidul templului veşnic e scris un cuvînt mai veşnic decît templul : „Resurrectio".

*

* *

Fiul lui Nikos Beloianis s-a născut într-o temniţă neagră, a cărei ferestre cu gratii se astupau întotdeauna la apusul soarelui. O femeie îmbrăcată în negru, cu păr ca smoala, cu ochi de tăciune, cu strigăt de pasăre, cu plînset de mamă, cu dezmierdări de iubită, l-a adus pe lume, coborînd parcă din veşnica legendă. Copilul n-a văzut cerul înstelat decît în al patrulea an al vieţii sale de floare crescută în beci, şi cea dintîi noapte senină cu lună plină l-a speriat de moarte. Mai pregăteşte cineva astfel de spaime pentru copiii aduşi pe lume în temniţe ? Mai ferecă cineva cu gratii pîntecul matern în care rodeşte viaţa ?

Şi cînd aceşti prunci fi-vor mari ? Şi cînd zbirii şi temnicerii mamelor lor vor fi bătrîni, neputincioşi — căci vor fi dacă vor apuca să îmbătrînească — acoperiţi de ruşinea unui trecut cîinos lipsit de omenie ?... Şi cînd trebui-vor să privească în ochi pe cei pe care, din spaima neputincioasă faţă de viitor, i-au condamnat înainte de a se naşte ?

O zei, pînă și Areopagul, cel care a văzut și-a auzit atîtea fărădelegi, se va cutremura de rușine.

*
* *

M-am întrebat adeseori cum arăta Acropolea în secolul lui Pericles și am încercat să mi-o imaginez. Am adunat din haosul stîncilor cenușii coloanele surpate, am vindecat rănile pietrelor, am așezat la locul lor capetele mutilate ale statuilor, sînii zeițelor fărîmați în așchii, superbii cai ai zeilor, picioarele smulse, brațele aruncate pe pămînt în gesturi care parcă cheamă undeva în necunoscut, întreg acest tragic și, în același timp, măreț trecut de marmură al omenirii. Am reînălțat-o din aur și ivoriu pe Pallas Atena și am reparat acoperișul căzut al Partenonului.

Nu, m-am convins, eu prefer această Acropole dărîmată, de culoarea grîului copt, nava eșuată a Partenonului plutind ca o fantasmă albă între cer și pămînt, zidurile sparte, coloanele prăbușite, statuile în care trecerea timpului și vicisitudinile istoriei au săpat răni adînci, de nelecuit. Ea e mai mult decît un monument, e o mărturisire, e poate un avertisment, și este, desigur, o lecție. Așa cum arată azi, Acropolea mi se pare mai maiestuoasă decît acum două milenii și jumătate, mai demnă, mai puțin dumnezeiască, mai plină de omenesc și de măreață simplitate decît în secolul lui Pericles.

Și privind-o sub clarul lunii pline, sau în ingenioasele spectacole de „sunet și lumină", cînd mii de ani de istorie cu toate durerile și bucuriile lor se comprimă într-un singur ceas, mi-e necaz și mi se face milă de inteligentul și puternicul Pericles și de neasemuiții lui artiști, că ei nu-și pot vedea opera în adevărata ei măreție conferită numai de scurgerea timpului.

*
* *

Privindu-l pe Hercules — gigantul de marmură din Atena — o văd pe mama cu tîmpla aproape lipită de sticla lămpii cu petrol, cu ochii măriți grotesc de lentilele groase ale ochelarilor cu zece dioptrii, citindu-ne în așteptarea tatii, care trebuia să iasă din fabrică cu schimbul de unsprezece noaptea, despre lupta semizeului cu Hydra de la Lerna. Cartea e o crestomație veche, jignită de însemnările contului la băcan, făcute pe marginile albe ale paginilor, iar părul bogat, castaniu al mamei își răsucește încet firele atinse de sticla lămpii încinse... Aud glasul firav, șovăind de tremurul literelor, sub ochii prea slabi... Pe fundătura noastră aprigul Ajax răpune minotaurul, Iasen cucerește pentru noi lîna de aur, iar Hercules, cel mai frumos, cel mai îndrăgit, cel mai viteaz erou al copilăriei mele, în fiecare seară, pînă vine tata din schimbul de noapte, taie în bucăți Hydra de la Lerna.

După 25 de ani ne-am întîlnit față în față. Copilul de pe fundătura întunecată și-a pierdut cîrlionții de aur, iar ochelarii mamei s-au mai îngroșat cu trei dioptrii. Aproape că nu l-ar mai putea zări pe Hercules decît ca prin sită... decît ca prin ceață... decît ca prin vis...

*
* *

Mă aflu aici, și totuși mi-e dor de Atena așa cum am văzînd-o pentru prima dată... E dorul după prima și cea mai frumoasă întîlnire, ca în orice dragoste, și zadarnic încerc să mi-o restitui.

Venisem iarna, cînd Atena era tulburător luminată de portocalii plini de rod ca într-o imensă „Noapte cu salcîmi“ de Țuculescu. O spălau ploile mărunte ale unui decembrie egeic, și, din cînd în cînd, zborul efemer al zăpezii firave cuteza, fără speranță, s-o învăluie. Acropole

dormita părăsită de invazia estivală a turiştilor. Ceasurile de tihnă solitară lîngă coloanele Partenonului mi se păreau supremă desfătare. Rătăceam singur pe areopag şi puţinii atenieni pe care-i întîlneam pe potecile colinelor îşi dădeau bineţe fără să se cunoască, aşa cum fac muntenii noştri.

Atunci am urcat singur pe Licabit — piramida de piatră albă care împunge cerul albastru de deasupra Atenei cu vîrful unei bisericuţe ortodoxe — şi pentru a ajunge sus am căutat poteci mai puţin bătute. Colina părea o insulă în mijlocul oraşului întins de jur-împrejurul ei pînă la capătul orizontului şi, în ciuda numeroaselor puncte de orientare, m-am rătăcit. Mi se părea că am nevoie de firul Ariadnei pentru a găsi ieşirea, iar de atunci, deseori, noaptea, în vis, acasă, refac acel drum straniu, pe alocuri sălbatic, drum de piatră austeră învecinată cu oaze de vegetaţie luxuriantă.

*

* *

Alba torţă a Olimpului luminînd deopotrivă întinderea verde a Thessaliei şi întinderea albastră a golfului Salonic, este orgoliul şi demnitatea Greciei nemuritoare.

Există în poalele Olimpului o trecătoare strîmtă ca o despicătură de paloş, pe fundul căreia fluviul Peneu evadează din cîmpia Thessaliană spre mare ; e defileul Tembei, în răcoarea căruia s-a scăldat Apollon după uciderea Pythonului din Delphes.

Lăcaşul zeilor înalţă spre cer punctul culminant al Greciei — 2917 metri. Tronul lui Zeus era, desigur, de gheaţă, căci piscul muntelui e veşnic acoperit de albeaţa zăpezii, şi fiecare apariţie a soarelui scapără în oglinzile piramidale de pe creste, uriaşe flăcări reci, vestind naşterea zilei în padina Thessaliei.

Neîntrecut de prodigioasă, imaginaţia artiştilor din acest colţ de lume, a adus în artă creaţia supremă : omenescul. Întotdeauna m-a tulburat în mitologia greacă

relaţia supranatural-omenesc. Zeii, stăpîni ai destinului muritorilor, sălăşluiesc pe un munte cu frumuseţi accesibile oamenilor, din cînd în cînd coboară şi iubesc pămîntene, luptă alături de ocrotiţii lor, sînt părtaşi la fapte înălţătoare şi la fărădelegi, au patimi şi pasiuni refuzate altor dumnezei şi, mai ales, păcătuiesc. Sublimi nu sînt decît dumnezeii pe măsura noastră şi omul care-a născocit astfel de zei este atotputernic.

Zac pe plaja Platamonei cătînd prin pulberea de aur a zilei toride fruntea căruntului Olimp. Am pescuit dorade cărnoase, vom bea uzo cu apă rece şi vom mînca plăcinte greceşti.

Poftiţi zeilor la masa oamenilor, e loc şi pentru voi. Îmbătaţi-vă şi iubiţi-ne femeile, să ne scăldăm cuţitele în sîngele vostru de gheaţă şi să născocim alte legende...

*
* *

Larissa, nume superb de femeie, înseamnă inexpugnabila, aşa cum Agni, nume de foc, înseamnă imaculata, ori puritatea. (Agni, Agni, îţi aminteşti drumurile noastre nocturne pe Pnyx, deasupra Atenei, de unde coboram pe şarpele de piatră al serpentinelor după ce plînsesem de prea multă şi prea răvăşitoare frumuseţe ?)

Ceva ardea lîngă Larissa, oraş din cîmpia Thesaliei, un pojar care dogorea noaptea ca o tipsie de flăcări şi jeratic aruncată în mijlocul unui bărăgan răscopt peste zi de prea mult soare. Urmam şoseaua cutreierată de autocamioane grele, austriece ori germane, încărcate cu citricele şi tutunul de Volos, şi incendiul acela ne fascina prin enigma lui neliniştitoare, parcă ar fi ars bataluri de ţiţei ori păduri de conifere, ori s-ar fi mistuit oraşe de carton răsărite în vegetaţia grasă din pămîntul mustitor al Larissei. Mă dureau ochii de imaginea pojarului, nenorocirea plutea în aer, adulmecam mirosul dezastrului şi nu îmi puteam stăvili înaintarea spre inima sinistrului.

Așa m-a întîmpinat inexpugnabila Larissa — pălălaie portocalie în negura Thesaliei, oraș cu miros de melasă și celuloză, de bălegar și fîn, și toți ochii acestui oraș mi s-au părut în acea noapte roșii, nedormiți, cu țesătura venelor gata să plesnească, cu buzele crăpate de arșiță, cu graiul stors, vlăguit, ca un geamăt. Nu era decît un foc de paie, dar feriți-vă de semnificația derizorie a acestei expresii, căci la Larissa paiele înseamnă celuloză și o stivă cuprinsă de flăcări explodează ca dinamita, iar atunci cînd ard trei mii de vagoane veți avea impresia că asistați la prăpădul pămîntului.

Furia despletită, cu părul roșu, juca hore de scrum în cîmpia tragică, gemînd și hohotind în dezmățul disperării.

Au ars o zi și-o noapte stivele de paie ale unui combinat de celuloză, aprinse de o scînteie de eșapament și, dimineața, cînd am reușit să vorbesc cu directorul fabricii care suferise sinistrul, am văzut chipul răvășit al Larissei, ochii aceia de sînge, vocea fără glas, surîsul fără veselie...

Piramidele de baloturi strînse din lanurile Thesaliei se prefăcuseră în maldăre cărunte, răvășite, fumegătoare deasupra cărora aerul tremura iar vîntul răsucea vîrcolaci de tăciuni în căutarea altor nenorociri. Iar oamenii vlăguiți ațineau calea balaurului roșu cu limbi perfide, ascunse, și loveau cu sete apărîndu-și avutul.

*
* *

„O, străine — strigă Herodot în numele spartanilor căzuți la Thermopile — mergi și spune-le Lacedemonienilor că aici zacem noi, pentru că ne-am supus ordinelor lor..."

Doi frați ai lui Xerxes, temutul rege al perșilor, au căzut aici disputîndu-și un cadavru — trupul însîngerat al lui Leonidas, eroul grec de la Thermopile. Cineva, dintre greci ori perși trebuia să ducă, spre onoare ori pîngă-

rire, bucata de pămînt din carne moartă a regelui căzut. De patru ori oștenii credincioși lui l-au cîștigat și de cinci ori l-au pierdut. Doi frați vii, carne din carnea regelui învingător, sînge din sîngele lui, au pierit pentru gloria efemeră a tiranului setos de putere.

Inutile sacrificii, căci după Thermopile urma Salamina — creasta de granit răsărită în golful Pireului de care avea să se sfărîme orgolioasa flotă a neînduplecatului Xerxes. Bătălia de la Thermopile a durat, după spusele lui Herodot, numai 90 de minute, de ajuns pentru a înfrunta istoria.

Lui Leonidas și însîngeratei bătălii de la Thermopile i s-a ridicat spre aducere aminte un monument de bronz clădit după două duzini de secole, la marginea drumului antic. Un lăncier de bronz amenință cu statura lui atletică autostrada pe care mișună mașinile unui secol de asfalt. Marea s-a retras cu cîțiva kilometri și golful Lamiei, pe unde au venit perșii să atace defileurile Saromatei, a părăsit strîmtoarea, lăsînd în urma lui o cîmpie mlăștinoasă în care oamenii cultivă tutun, grîu, sfeclă și bumbac.

...Am luat un trei la istorie pentru bătălia de la Thermopile și-acum văd că profesorul nu mi l-a pus degeaba, căci toți au uitat acea bătălie și nimeni nu se mai oprește aici să-și plece fruntea la picioarele de bronz ale lui Leonidas și nimeni nu se mai duce să spună Lacedemonienilor unde zac spartanii căzuți pentru că au ascultat limba trădării.

Domnule Boncu, pune-mi măcar un șase la istorie, atîta cît merit că nu ți-am uitat lecția.

*
* *

Cînd pămîntul puțin și sărac al Hydrei le-a refuzat oamenilor — prea numeroși — hrana, aceștia și-au căutat-o pe mare. Insula, celebră cîndva prin faima piraților care-o sălășluiau — adevărați lupi ai Mediteranei,

corsari albanezi, muntenegrezi și greci, spaime ale corăbiilor rătăcite, ochi sclipitori, hangere necruțătoare, furtuni de jaf dezlănțuite din acest cuib de vulturi în largul mărilor fără hotar — are nume de balaur. ...A hrănit astfel douăzeci de mii de suflete, de cinci ori mai multe guri decît e capabilă să sature pîinea pe sponci a insulei. A adunat bogății peste bogății și, din strînsura de aur cetățenii insulei au dotat, în 1821, flota angajată în lupta pentru independența Greciei.

Azi, în casele celor patru mari familii descendente din osul chior al temuților pirați s-au instalat cămine pentru pictorii pămîntului, hoteluri și pinacoteci. Pe cheiul portului, deschis ca un clește de crab spre mare, șomează modelele planturoase, balcanice, fete bune la toate, în așteptarea domnilor „artiști“, iar o rămășiță de vas pirateresc, cu aer străbun, a fost prefăcută în bar plutitor cu program de noapte...

*
* *

În insula Samotracei nu m-am dus, dar am stat sub prova de marmură a Victoriei, la Luvru, lăsînd-o să-mi spintece valurile emoției și să-mi ia sufletul pe aripile ei avîntate spre înălțimi. De n-ai avut niciodată cap și brațe, frumoasă zeiță, aripile de vultur alb ți-au întregit frumusețea cum nici o frumusețe nu putea spera. Două mii de ani ai stat prizonieră în strînsoarea țărînii insulare pentru a-ți schimba deodată temnița pămîntului natal pe colivia de aur de la Luvru. N-am înțeles niciodată ce legi guvernează sau au guvernat arheologia, căci furii tăi și-au păstrat titlurile și după rușinosul furt, ba au dobîndit noi glorii. În 1856 doi francezi, Deville și Coquart au început să sape țărîna Samotracei și continuatorul lor, un aventurier de geniu, Champoiseau ți-a eliberat, în 1863, aripile din strînsoarea pămîntului. Firesc era să te lase celor de drept, dar te-au împachetat în lăzi și te-au adus în temnița comorilor de artă de pe malul

Senei, să dai strălucire celei mai sublime scări ce urcă spre miracolele lumii...

Și eu stau și te privesc aici, iar vînturile care-ți bat insula nu te pot readuce acasă... Nu, nu te pot aduce, sublimă pasăre-femeie din colivia de aur de pe malul Senei. Iar tu, ai uitat să zbori...

De aceea, acasă la mine, pe o etajeră, ți-am înconjurat imaginea liliputǎ cu un pumn de maimuțe cioplite în piatră de un țăran din Creta.

*

* *

Templul tău din Egina este vrăjit, Zeiță a frumuseții, căci această femeie banală care își scaldă aurul trupului în ultramarinul Egeii a devenit pe neașteptate superbă. Miroase a piatră răscoaptă la soare, a alge și a epidermă pe care se zbicește sarea amăruie.

Un pescar bătrîn s-a întors din larg cu un pui de caracatiță și acum îl izbește la nesfîrșit de pietrele țărmului ca să-i frăgezească tentaculele și să ucidă în ele cele șapte vieți date de mare... Omul ridică ritmic brațul în care parcă ține o otreapă flască, cenușie, și-l coboară cu putere, carnea vietății marine cu șapte tentacule și șapte vieți se strînge și se relaxează după fiecare izbitură, tremurînd încet, străbătută de fiorii morții.

Pe țărm, asinii care își așteaptă răbdători poverile — cam guralive și cam stafidite — pentru a le căra la templul Afroditei, moțăie biblic, înmuiați de soare, umbrele lor își scaldă răcoarea în transparența apei, iar roiuri de muște le caută ochii triști, zemoși, cu lacrimi molatice...

Ostrovul e o cocoașă de balenă cenușie, ridicată apocaliptic din mare, cu pîntece de marmură gălbuie ca miezul de cozonac și cu poale din horbote de spumă albă. Un zid crenelat se cațără pe crestele insulei ca o scară a pisicii, casele par trepte spre cer, doar templul închinat dragostei, cu fruntea sprijinită pe cele trei elemente

— apa, uscatul și văzduhul — pecetluiește cu sigiliul nobleței sentimentul legendei care aici n-are decît un nume : iubirea.

Pliantele turistice întocmite după gustul unei clientele amatoare de emoții „,autentice" invocă pasaje dintr-o mitologie inexistentă. Imaginația agenților de publicitate se dovedește nu mai puțin prolifică decît inspirația aezilor antichității, numai că primilor le cam lipsește harul care preface plăsmuirea în artă. Un rest de bun-simț împiedică indicarea surselor citate, dar cutezanța pretinșilor pastișori ar face să roșească pînă și obrazul de marmură al unui Apuleius. E drept, anticii n-au excelat niciodată prin exces de pudoare, dar descrierea unor liturghii negre pe altarul zeiței Afrodita din Egina, pusă pe seama penei lor, îi transformă în erotomani născocitori de pornografie prea dubios asemănătoare cu cerințele comerciale ale secolului nostru... Cu o insistență aproape obsesivă apare evocarea miracolelor „săvîrșite" de pietrele templului, de apa izvoarelor, de aromele ierburilor rare de pe cocoașa de piatră, și credulii acordă credit fără a cere vreo acoperire.

Și vin femei de pe tot pămîntul, ca la un Maglavit milenar al fecundității, al luptei cu sterilitatea și al succesului în amor, vin plătind bani grei, cu încredere oarbă în pliantele turistice pe care le citesc ca pe „Visul Maicii Domnului", convinse că litera lor nu minte și că semnul magic al celei mereu rîvnite le va restitui ceva din ceea ce n-au avut niciodată. Și chiar dacă au avut, imploră acum Afroditei imposibilul : restituirea tinereții pierdute, netrăite sau prost trăite.

Majoritatea vin din Statele Unite, bătînd căile de văzduh, de ape și de uscat ale pămîntului, nutrind prea tîrziu speranțe pe care timpul și irosirea vieții le-au făcut deșarte. Și-au bălăcit trupurile scofîlcite în nămolul cald din petalele putrede ale florilor din Tahiti, s-au lăsat laminate de nichelăria mașinilor de masaj de pe Fifth Avenue, au înghițit cu lăcomie doze elefantiniene din gerovitalul Anei Aslan și acum încearcă soluția finală,

miracolul companiilor turistice care exploatează legenda Eginei.

Sînt şi destul hippies, pletoşi, cu straie multicolore şi salbe de arginţi falşi, tineri care bat continentele, protestînd prin jeg şi vagabondaj faţă de strîmbătatea lumii în care poate că n-au vrut, dar au fost nevoiţi să se nască. Şi-au vîndut sîngele cu litra la bursa sanguină din Atena, una din puţinele furnizoare de sînge din grupa „universal" pentru confraţii de generaţie măcelăriţi în Vietnam. Şi din agoniseala lihnelii au venit aici să-i cînte serenade Afroditei : „Iubita mea are colesterolul trei virgulă optzeci şi şapte şi coapsele buretoase de celulita... Am s-o car pe asinii Eginei, ofrandă zeiţei care şi-a retezat braţele din frica de a nu o atinge..."

LUCRURI NELĂUDATE

- CANDELE
- CERAMICA
- PODURI
- MORILE
- SCAUNELE
- IZVORANI

Cînd, pentru prima dată, în emisfera nopţii s-a aprins scînteia unui opaiţ, pămîntul a ieşit din familia planetelor oarbe. Ziua a fost prelungită şi somnul hibernal scurtat. Zbătîndu-şi aripile umbrelor negre, tenebrele au încercat s-o sufoce cu fiorul spaimelor, dar flacăra mică, zvîcnitoare, ocrotită de căuşul palmelor, s-a îndîrjit să reziste.

Printre primele lucruri pe care civilizaţiile înmormîntate le dau în vileag, răsplătind cazmaua scotocitoare a arheologilor, este modesta candelă îngropată parcă spre a păstra un strop de lumină în bezna subterană întru luminarea istoriei. Mai veche decît scrisul, mai rezistentă ca memoria, candela deţine în tainiţele pămîntului calea lactee ce duce către izvoarele primelor cutezanţe ale omului. Romanii i-au zis lampadar şi, în combustia uleiului supt de feştilă au măsurat pămîntul din Pirinei pînă la Pontul Euxin, şi de sub piramidele faraonilor pînă la apele Tamisei. La Ulpia Traiana, în Sarmizegetusa, fierul plugului mai răstoarnă în scînteierea lui găoacele roşcate ale opaiţelor strămoşeşti, şi oamenii din partea locului le culeg din pămînt de bune şi le reaprind după aproape două mii de ani. Lampadarele romane achiziţionate de muzeul din Deva de pe la ţăranii din Sarmizegetusa păstrează în cărămiziul lor urmele fumurii ale luminii recente. Puţine obiecte din vechime şi-au recăpătat astfel utilizarea. Trecînd peste secole şi milenii, în veşnica lor luptă cu întunericul, candelele au căpătat

Cînd, pentru prima dată, în emisfera nopţii s-a aprins scînteia unui opaiţ, pămîntul a ieşit din familia planetelor oarbe. Ziua a fost prelungită şi somnul hibernal scurtat. Zbătîndu-şi aripile umbrelor negre, tenebrele au încercat s-o sufoce cu fiorul spaimelor, dar flacăra mică, zvîcnitoare, ocrotită de căuşul palmelor, s-a îndîrjit să reziste.

Printre primele lucruri pe care civilizaţiile înmormîntate le dau în vileag, răsplătind cazmaua scotocitoare a arheologilor, este modesta candelă îngropată parcă spre a păstra un strop de lumină în bezna subterană întru luminarea istoriei. Mai veche decît scrisul, mai rezistentă ca memoria, candela deţine în tainiţele pămîntului calea lactee ce duce către izvoarele primelor cutezanţe ale omului. Romanii i-au zis lampadar şi, în combustia uleiului supt de feştilă au măsurat pămîntul din Pirinei pînă la Pontul Euxin, şi de sub piramidele faraonilor pînă la apele Tamisei. La Ulpia Traiana, în Sarmizegetusa, fierul plugului mai răstoarnă în scînteierea lui găoacele roşcate ale opaiţelor strămoşeşti, şi oamenii din partea locului le culeg din pămînt de bune şi le reaprind după aproape două mii de ani. Lampadarele romane achiziţionate de muzeul din Deva de pe la ţăranii din Sarmizegetusa păstrează în cărămiziul lor urmele fumurii ale luminii recente. Puţine obiecte din vechime şi-au recăpătat astfel utilizarea. Trecînd peste secole şi milenii, în veşnica lor luptă cu întunericul, candelele au căpătat

aureola indistructibilității. Rezistența le-a fost pe măsura dărniciei. Podoaba, după chipul victoriei asupra tenebrelor : meandre, flori, măști tragice ori comice, doar să facă mai frumos boțul de lut înroșit în foc, mic cît un lăcrimar, în care măslinii, floarea soarelui, ori sămînța de dovleac și-au picurat strop cu strop carburantul blînd al luminii. La pîlpîirea lor au fost scrise letopisețele acestei țări și ne-au fost privegheați strămoșii înainte de a-i duce pe ultimul drum.

Candele, în care sînt identificate cinstirea și credința, ard peste veacuri, nestinse. La Putna, deasupra pietrei sub care doarme Ștefan cel Mare, candela își pîlpîie lumina de patru veacuri și jumătate. La vreme de restriște, flacăra ei a fost ocrotită, purtată sub pavăza sînului spre a se păstra mereu vie în locuri mai sigure.

O singură dată pe an, de sărbătoarea „Focului Viu", undeva în munții Apuseni, există obiceiul de a se stinge absolut toate focurile spre primenirea flacării. Atunci, pînă la apusul soarelui, nici o scînteie nu mai țîșnește, parcă însuși izvorul energiei și al purificării ar fi înghițit de pămînt ; fumul își destramă fuiorii, icoanele dorm cernite. Flacăra, simbol al purității, se cere ea însăși înnoită. Tot ce dă lumină se curăță. Ziua oamenii dau foc gunoaielor și ard necurățeniile. Noaptea vine neagră, ca într-un început de lume. Și în zori, cînd astrul zilei își scapără gigantica scînteie în creasta de bazalt a Detunatei, împurpurînd cerul Apusenilor, sub torța uriașă aprinsă de soare, un moț tînăr, flăcău neprihănit, de optsprezece primăveri, prinde „focul viu" într-un strop de iască cu două lemne frecate ca la nașterea istoriei. Satul întreg coboară din munți și își aprinde de la acea scînteie smulsă din soare candelele morților, lămpile viilor, focurile din vetre.

Nu știu dacă mai există altundeva cultul lui Prometeu, dar în munții Apuseni, în „noaptea focului viu" cînd se reaprind opaițele strămoșești spre a se purta dintr-un

loc într-altul lumina, în gesturile feciorului de moț se reeditează cea mai cutezătoare și cea mai înălțătoare faptă a mitologiei. De unde vine obiceiul, cum s-a statornicit și cum s-a păstrat în țara de piatră, nimeni nu știe. Ne-ar spune-o, poate, doar candelele, cele mereu primenite și mereu reaprinse întru păstrarea gestului simbolic, dar încă nu știm să citim totul în tremurul umbrelor prinse în lupta cu lumina... Poate vom învăța...

* * *

Arta cea mai sacră a tuturor popoarelor rămîne ceramica, deoarece materia ei e plămădită din trupul țării, din țărîna care a macerat viețile germinînd viață. Pămîntul olarilor ascunde în el, deopotrivă, pulberea caselor, amestecată cu frunza pădurilor, cu polenul florilor și cu apa izvoarelor. Frămîntat îndelung, ca o cocă de pîine, păstrat la răcoarea umbrei și acoperit cu cîrpe umede, lutul olarului poartă în plămada lui cea mai sacră taină povestită de legendele biblice — facerea omului. Ciclul e desăvîrșit, ceea ce naște și crește pe pămînt va restitui, într-o zi, totul pămîntului și se va preface în pămînt. Un singur poet, nebun, a încercat să evadeze inspirat de primul zbor cosmic, visînd la o ardere interstelară împreună cu femeia iubită, cu speranța că cenușa lor va cădea pe alte planete, unde să nască o nouă legendă despre Adam și Eva. Dar a murit înainte de a apuca să zboare, strivit la înghesuială, într-un loc unde se vindea pește...

Pămînt, apă și foc, ceramica e sfințită de harul olarului și de binecuvîntarea palmelor lui. Mîinile care modelează lutul au o personalitate proprie. Degete viguroase ca niște căngi, fine ca antenele fluturelui. Apa înmoaie, pulberea ajunge tină grea, roata olarului, cu sfredelul

ei înfipt în axa rotitoare a pămîntului, imprimă materiei inerte mișcare și degetele umede și mai nervoase decît coarnele melcului dau lutului mort zboruri de vis.

În nopțile blînde, cînd ard cuptoarele olarilor, lutul învăluit în îmbrățișările mistuitoare ale flăcărilor cere cîntece, și dacă nu-i cîntă nimeni își cîntă singur... În zori, cînd soarele dă ocol pămîntului, strălucirea și dogoarea astrului rămîne un timp prinsă în sipetul cald încă, smalțul pîrîie încet, trupul oalelor pîntecoase capătă dangăt de clopot sănătos. Este tină purificată, carne ajunsă spirit, vis de om devenit faptă dumnezeiască.

Am privit îndelung, după ducerea dintre vii a unui olar din Cerbureni, atelierul cu oale necoapte și roata peste care moartea țesea pînze de păianjen. Lutul mort murise încă o dată. Era rece. Parcă orbului i se luase pipăitul. Parcă surdului i se luase văzul. Roata, care sprijinise un timp în butucul ei axa pămîntului, încremenise. Arta din rafturi, cea mai simplă dintre arte, cea mai sfîntă, fusese pîngărită de singurul lucru care o putea pîngări : moartea. Dar ea însăși, moartea, era provizorie. Crea țărînă.

*
* *

Dacă avîntul, dacă speranța, dacă fraternitatea au avut vreodată nevoie de un simbol, atunci trebuia aleasă imaginea unui pod. Nimic nu redă mai bine sensul înfrățirii ca puntea care leagă malurile. Nimic nu dă o mai certă imagine apropierii ca podul aruncat peste o prăpastie. Însăși supraviețuirea, cea care întotdeauna cere drept preț viața întreagă, poate fi descifrată în avîntarea unui pod. Căci opera celor dăruiți nu este decît podul pe care îl lasă lumii între viață și moarte.

Pentru tot ce părea de netrecut, omul a născocit podul. Cînd marile fluvii nu se mai terminau în drumul lor

spre mare, cînd abisurile își pierdeau bezna în necunoscut, cînd sufletele oamenilor păreau pe veci despărțite, au fost aruncate poduri.

Dante a putut privi cercurile Infernului, rămînînd nevătămat, deoarece pășea peste poduri. Numai podurile înseamnă întoarcere... Un singur rîu nu cunoaște podul, și acesta e Styxul. Luntrașul e solitar și trist, drumul lui duce, dar niciodată nu aduce. Căci unicul imperiu fără poduri este imperiul morții...

...În jungla javaneză, jigăniile codrilor de nepătruns fojgăiau neputincioase într-o mlaștină fetidă, fără să înfricoșeze cu hulpava lor poftă, căci drumul oamenilor traversa mlaștina pe un pod de liane. Zgîrie-norii New Yorkului, crescuți pe promontoriul Manhattanului ca niște stalagmite, își leagă verticalele de lumea întinsă la picioarele lor prin șapte poduri suspendate — imagini ale îndrăznelii și ingeniozității omenești. În Marea Caspică, estacada care susține sondele submarine nu e decît un pod de zeci de kilometri. Măreția spectacolului de la Niagara rivalizează cu măreția podului aruncat peste prăvălirea apelor de oameni, și asta e certitudinea că, în sublim, omul nu e mai prejos decît natura. Fie Brooklynul, fie un simplu trunchi de copac prins între două maluri, podul nu are decît o singură și aceeași menire : traversarea unui obstacol.

Am văzut podurile de piatră ale Parisului, mult încercatele poduri mobile ale Leningradului, poeticele poduri ale Budapestei, podurile în jumătăți de cerc ale Bosniei și Herțegovinei, podurile fremătătoare sub furnicarul omenesc ale Șanhaiului și ale Calcuttei, zigzagurile peste ape pentru zăbava îndrăgostiților din prea frumosul Hanceu... Și am mai văzut podurile însîngerate ale Varșoviei, podurile negre ale Pragăi de aur, podurile Accrei, ale Vienei și Baltimorelui. Brațe de oțel sau de piatră întinse de pe un mal și de pe celălalt mal, împreunate în cea mai generoasă dintre îmbrățișări.

Imaginați-vă pămîntul fără poduri și veți vedea cum ar arăta lumea lipsită de speranțe. Ruina unui pod e întotdeauna răvășitoare. Neputința brațelor prăbușite, pilonii părăsiți sub asaltul vîltorilor, capetele de pod devastate grăiesc mai acuzator decît orice imagine a distrugerii. Căci podurile sînt mai sfinte decît bisericile. Ele sînt opera nădejdii, a elanului vital, a certitudinii că totul poate fi cîndva unit.

*
* *

Nimic, niciodată, din tot ce-a construit omul pe acest pămînt, nu mi s-a părut mai pașnic ca morile. Între ogor și cuptor, pîinea lui cea de toate zilele trebuie să cunoască obligatoriu intermezzoul morii, apăsarea sfredelitoare a pietrei, hohotul apelor și plînsetul vîntului. Cea mai divină muzică, în cele mai sacre temple, pălește în fața huruitului unei mori de vînt, iar pulberea de argint din atelierele giuvaergiilor e mai puțin fină și mai puțin sclipitoare ca pudra învolburată de scurgerea pîinii.

Statornice la răscruce de vînturi sau pe valurile apelor, morile încrucișează drumurile oamenilor, rodindu-le speranțele și apropiindu-le cea mai simplă dintre bucurii : bucuria pîinii. Am cunoscut mori bătrîne de secole, austere și solitare, continuînd să macine grîne pentru cea de a zecea generație de cînd au fost durate, mori îngropate sub ape, mori cu brațele răschirate spre oprelistea vîntului, mori rătăcite prin stepe pustii, mori încremenite ca niște monumente ale trudei, fantome ale abundenței irosite, lăsate să macine timpul și uitarea oamenilor. Am văzut mori priponite sub loviturile de berbece ale viscolelor, mori tremurînd sub steiuri, mori cu brațele căzute a deznădejde, cu pietrele încremenite într-o încleștare în care însuși stratul de făină dintre ele se pietrificase. Am văzut mori abia mai ținîndu-se de pămînt, gata parcă

să-și ia zborul sub rafalele vîntoaselor de toamnă, mori măcinînd în frenezie, mereu flămînde, mereu cerînd grîne, cu hohot de bărbăție dezlănțuită, cu zîmbet și dărnicie de doică lăptoasă, cu nechezat de armăsari fără buiestru, cu chiot de fată încolțită.

Nu știu loc mai sfînt pentru povești, nu știu șoaptă mai înfiorată, mai tainică, mai plină de fantasme ca șoapta isprăvilor istorisite sub huruitul pietrelor de moară, nu știu loc cu unghere mai misterioase, nu știu așteptare mai domoală, mai potolită, mai darnic răsplătită.

Cînd morile încremenesc, se sălbăticesc și se părăsesc drumurile. Cînd morile se duc în neființă, mor și legendele. Cînd morile amuțesc, vîntul se tînguie, apele se tulbură și se nămolesc. Cînd morile tac, vorbește foamea cu dinți galbeni și cu pînze de păianjeni la gură...

Cînd morile macină, oamenii se gîndesc la dragoste, armele ruginesc și cuptoarele își dănțuie dogoarea. Cînd morile macină, se nasc legendele și somnul copiilor e mai plin de zboruri...

*
* *

Cel mai simplu dintre toate lucrurile simple cu care omul și-a populat viața rămîne scaunul. El este, de altfel, și obiectul care-i seamănă cel mai mult, împrumutînd întotdeauna și păstrînd ceva din personalitatea omului.

Ca și oamenii, scaunele pot fi puse la zidul execuției, scaunele pot fi crucificate, scaunele pot fi schilodite și, în chinul lor, va fi mereu un dram din suferința ființelor. Făcut pentru odihnă și meditație, scaunul nu o dată i-a fost omului loc de supliciu. În jurul mesei, el a simbolizat întotdeauna familia. Cele douăsprezece scaune brîncușiene dispuse în cerc la Masa Tăcerii, sînt profilate ca niște clepsidre. O privire mai profundă observă că

mesajul nu este nici pe departe exclusiv geometric, ci reprezintă statornicia omului în ireversibila scurgere a timpului.

Ospitalitatea e sinonimă cu scaunul. Faptă de cinste, alături de săditul unui pom, de săpatul unei fîntîni rămîne de-a pururi meşteritul unui loc de odihnă pentru călătorii istoviţi de drumuri. Ridicat din mersul de-a buşilea, primul obiect în jurul căruia puiul de om vrea să învingă legea gravitaţiei e scaunul. Proporţiile acestuia i se par mai pe măsură, ca și cînd ar şti că trebuie să se obişnuiască cu un obiect de care nu se va mai despărţi pînă la capătul zilelor. Regii au înnobilat scaunul cu însemnele puterii, și înşişi cei care l-au născocit pe Dumnezeu au simbolizat atotputernicia apostolică pe pămînt printr-un scaun. Alţii, mai practici, dotînd scaunul cu chingi şi electrozi, cu căşti şi comutatoare, ori cu măşti ermetice şi tuburi de gaze, au făcut din el instrument de execuţie. Răbdător, scaunul le-a suportat pe toate, știind că, chiar dacă va fi uitat la vreme de restrişte, primul obiect pe care omul reîntors la viața paşnică se apucă să-l repare rămîne tot el.

Regii i-au durat cetăţi, iar faraonii l-au luat cu ei în mormintele tainice de pe sub piramide. Un pictor polonez, mort înghețat într-o cabană din Tatra, a lăsat oamenilor moştenire vreo două sute de pînze care tratau, în zeci de variante ale tuturor durerilor și bucuriilor omenești, unul şi acelaşi subiect : scaunul. L-au găsit degerat, pe un scaun, într-un refugiu montan neîncălzit, pierdut în viscole. Expoziţia lui deschisă post-mortem a fost o revelaţie, dar oamenii l-au uitat curînd. Fusese unicul cîntăreţ nebun al unui obiect banal.

*

* *

Rătăcitor pe drumurile lumii, am prins rădăcini undeva, pe o palmă de pămînt românesc, pe malul unei bălţi

din preajma Bucureștiului. Și, nu știu de ce, locul acela din fundul unui sat care șase luni pe an înoată în glod, mi se pare cel mai frumos colț de lume. Poate pentru că, acolo, sînt printre ai mei. Am o bojdeucă de chirpici, bulgărită cu lut galben, văruită cu bidineaua și acoperită cu o cușmă de stuf, un căsoi scund, de-i atingi tavanul cu creștetul, cu sobă țărănească și prispă înaltă.

Cînd mă adun de pe drumurile-mi nesfîrșite, acolo mă retrag, să adulmec pămîntul reavăn și să vorbesc cu oamenii. Sînt grădinari români ce-și zic cu mîndrie „legumicultori", și satul lor miroase de la șapte poște, cînd a răsadnițe încălzite cu straturi de bălegar, cînd a vrej de pătlăgică roșie, cînd a cotor de varză. Se mai face și țuică de corcodușe și se bea un vin negru fără soi, iar pe apă se prinde pește, biban tărcat, știucă vineție, roșioară și oblete, vara, cu undița sau cu vîrșa, iar iarna, la copcă, sub gheață. Oamenii și-au meșterit, din cîte patru scînduri, bărcuțe, ca niște capace de sicrie, pe care le împing cu două lopățele scurte, parcă în alunecarea lor ar mîngîia apa lacului cu palmele. Iarna, cînd dau la oblete, vîră în copcă niște prăjini lungi, cu capătul de jos plin de cuie, pe care le răsucesc ca să prindă în țepii lor verdeața adormită sub carapacea de gheață, cu peștele captiv în încîlceala ei. Și mai sînt rațe sălbatice și gîște domestice, broscănet gureș, nuferi albi și stufăriș ca peria. Vara, țînțărime ca pe Amazoane, iarna derdeluș de săniuș cum rar afli aiurea. Imagini de Breugel.

Cînd, în zori și mai ales către asfințit, din primăvară pînă în toamnă, se pornesc să păcăne motorașele pompelor care trag din lac sau de prin puțuri apa pentru stropitul grădinilor, imaginea satului nu mai are nimic bucolic în ea, este doar un loc unde se muncește, ca pretutindeni, de la răsăritul soarelui pînă la căderea întunericului. Oamenii sînt cumsecade, prietenoși, mereu gata la într-ajutorare.

Satul se ridică din obîrşia lacului Snagov, de aceea se cheamă Izvorani, şi se opreşte în marginea unei rămăşiţe din codrul Vlăsiei. N-are decît trei drumuri şi vreo două sute de case. Pe la începutul lui iunie cade ameţit de mireasma pădurii de tei, după ce, pe la sfîrşitul lui mai, l-au copleşit salcîmii albi, grei de albine.

Bojdeuca de baltă e plină cu blidare, colţari înfloraţi şi armoroaie de care, izvorănenii, trecîndu-mi pragul, se uită cu mîna la gură, căci ei au astăzi prin case „studion" şi „racamea". S-a modernizat lumea, care mai de care îşi face acoperiş de tablă, îşi pune cilindrii de beton să-i lumineze curtea spre desfătarea ţînţărimii ; doar drumul de la şosea pînă la lac e un coşmar rămas din vremea cînd se umbla numai călare.

Şi mai e un barcagiu, un om costeliv, cînd hîtru, cînd mahmur, un fel de Caron pe un Styx acoperit vara cu lintiţa verde iar iarna de sloiuri sticloase, pus să care sufletele de pe un mal pe altul al vîrfului de lac. Îl cheamă Andrei şi numele lui este strigat cînd de o parte, cînd de alta a apei, cît e ziua de lungă. Lopeţile lui măsoară timpul, el face legătura dintre lumi vîslind printre cîrdurile de gîşte sau pe covorul verde, greu, al vegetaţiei acvatice, crescută uneori atît de impetuos încît lacul întreg încremeneşte sub urzeala ei de clorofilă. Dar el cară nu numai viii, ci şi morţii satului în micul cimitir de la biserica de peste lac, ridicată „pe un picior de plai, pe-o gură de rai", printre castani bătrîni cu floarea în policandre sau cu arici verzi prin crăpăturile cărora rîde castana.

Atunci, pe lîngă bojdeuca mea trec procesiuni cutremurătoare. Ritualul devine mitologie, căci mai întîi sînt puse în barcă numai sicriul şi praporul de muşama afumată care îşi fîlfîie braţele ca un steag al morţii. Iar Caron vîsleşte domol, fără grabă, sfădindu-se cu gureşenia palmipedelor, în vreme ce oamenii care l-au petrecut

pe mort așteaptă pe mal în haine cernite,privind barca cu steag de mușama îndepărtîndu-se. Și stau așa, zgribuliți de imaginea propriului lor drum peste lac, cîndva, în vreme ce clopotul bate dincolo în dungă, iar castanii plîng cu flori sidefii sau cu lacrimi cafenii, amare...

A DOUA RESTITUIRE

Mi-aţi dat prieteni pe tot pămîntul şi, cu fiecare dintre ei care moare, mor şi eu cîte puţin. Şi aşa, mi-este moartea împrăştiată prin ţări şi continente, căci în gîndurile prietenilor mei îndepărtaţi am existat şi eu, iar cei ce au murit mi-au dus cu ei imaginea în pămîntul care i-a născut. A murit Sri, fata sculptorului ţăran din insula Bali, care-mi arăta pe cer crucea sudului ; a murit topită de lava unui vulcan ca frumuseţile abia date în pîrg şi încă nepîngărite ale Pompeiului... A murit Usumbai Sufiev, fiul Pamirului ai cărui strămoşi lipeau carnea de vită pe stînca muntelui pentru ca să îngheţe şi să-şi facă, astfel, trepte spre comorile de lazulită de pe Acoperişul Lumii... A murit Vova Morozov, băiatul cu zulufi de aur cu care mă confundau fetele din Peredelkino ; a murit beat, călcat de trenul electric pe şinele reci, vinete, umede ca şerpii undeva lîngă pădurea de pini pe care de atîtea ori am străbătut-o cîntînd... A murit în inima mea Dominique Papadacci, malgaşa născută la Tananarive dintr-o insulară şi un aventurier italian ; a murit, desigur, ori e fericită, căci nu mai mi-a dat de veste de cînd m-a lăsat singur pe malul Rinului, la Strasbourg, să arunc cu pietre în jurămintele creolei pe care apa tulbure le ducea cît

mai departe de Lorelei... A murit și prietenul meu Gafurov, iacutul acela cu fața mutilată de tăișul unei săbii de samurai, studentul de cincizeci de ani care își lăsase la Iakuțk nevasta cu trei copii și venise la Moscova să se facă poet ; a murit la el acasă, într-o vacanță (mi s-a spus că de inimă, dar nu știu de ce, nu cred, căci nu mi-a fost dat să cunosc o inimă mai tînără ca a lui)... Și a murit și Socrate, uzbecul — acesta de inimă a murit — înecat în lacul de la Peredelkino, prins în menghina unui cîrcel, sub ochii moldoveanului Podoleanu care n-a putut sări să-l scape, căci nu știa să înoate...

...Și cine-o mai fi murit și mi-o fi dus amintirea prin pămînturi străine, lăsîndu-mi-o pe-a lui să i-o păstrez pînă voi veni să i-o restitui ?

SUMAR

Lei 16,50